

Засновник:

Науково-дослідний центр
індустріальних проблем
розвитку НАН України

**Журнал внесено
до Переліку наукових фахових видань
в Україні в галузі економічних наук**
(Постанова президії ВАК України
№ 1/05/5 від 31.05.2011 р.)

Виходить 1 раз на квартал
Видається з III кварталу 2009 р.
Свідоцтво про реєстрацію:
серія КВ № 15196-3768Р від 30.04.2009 р.

ВИДАВЕЦЬ:

Видавничий Дім «ІНЖЕК»

РЕДАКЦІЯ:

Головний редактор:
доктор економічних наук, професор
Кизим М. О.

Заступник головного редактора:
доктор економічних наук, професор
Тищенко О. М.

Випускаючий редактор:
кандидат економічних наук, доцент
Хаустова В. Є.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Алексєєв І. В., доктор економічних наук,
професор (м. Львів, Україна)

Амосов О. Ю., доктор економічних наук,
професор (м. Харків, Україна)

Блаун І. С., доктор економічних наук,
професор (м. Івано-Франківськ, Україна)

Булєєв І. П., доктор економічних наук,
професор (м. Донецьк, Україна)

Буссе, Ральф Андреас, доктор філософії
(м. Галле, Німеччина)

Жерар, Рассел Дж., доктор філософії
(м. Лондон, Велика Британія)

Іванов Ю. Б., доктор економічних наук,
професор (м. Харків, Україна)

Ковальчук К. Ф., доктор економічних наук,
професор (м. Дніпропетровськ, Україна)

Майбуров І. А., доктор економічних наук,
професор (м. Єкатеринбург, Росія)

Орлов П. А., доктор економічних наук,
професор (м. Харків, Україна)

Раєвнева О. В., доктор економічних наук,
професор (м. Харків, Україна)

Татаркін О. І., доктор економічних наук,
професор, академік РАН (м. Єкатеринбург,
Росія)

Христиановський В. В., доктор економічних
наук, професор (м. Донецьк, Україна)

Шоша, Жан-Юг, доктор філософії (економіка)
(м. Ліон, Франція)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ

ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИКИ • THE PROBLEMS OF ECONOMY
№ 1 '2013

Журнал «Проблеми економіки» представлено
в міжнародних інформаційних та наукометричних базах:

- Ulrichsweb Global Serials Directory (США)
- Directory of Research Journals Indexing (Індія)
- Research Papers in Economics (США)
- Соціонет (Росія)
- Російський індекс наукового цитування (Росія)
- NewJour (США)
- Index Copernicus (Польща)
- Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (Україна)
- Google Академія (США)
- Research Bible (Японія)

ЗМІСТ

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Проноза П. В.

Патоекономіка: сутність, особливості, гіпотези7

Шпільєвський В. В., Сапронов Ю. А., Салашенко Т. І.

Аналітичні аспекти оцінки енергетичної залежності
в нафтодефіцитних країнах..... 14

Ястремська О. О.

Сучасні світові тенденції розвитку туризму22

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Анічин В. Л.

Регулювання вертикальної конкуренції як засіб модернізації АПК.....28

Горбатов В. М., Григорова-Беренда Л. І.

Теоретико-методичні засади оцінки
зовнішньоекономічної безпеки України34

Дороніна М. С.

Роль держави у формуванні економіки знань43

Манойленко О. В., Жадан Т. А.

Місце і роль олійно-жирової галузі в національній
економіці України.....49

Якубів В. М.

Потенціал енергозбереження у системі розвитку
сільського господарства України.....57

Алдошина М. В.

Особливості маркетингових комунікацій
на рекламно-комунікаційному ринку України.....62

Булах Т. М., Гончарова Н. І.

Управління сферою житлово-комунального
господарства на селі: проблеми та шляхи подолання68

Карпенко О. О.

Аспекти прояву ефекту від функціонування кластерів
у контексті підвищення конкурентоспроможності
національної економіки73

Коваленко О. Ю.

Інструменти підвищення попиту на продукцію
сільськогосподарських підприємств на внутрішньому ринку.....81

Кузьменко О. В. Оптимізація структури активного перестраховування України за напрямками (країнами).....	91
Матюшенко І. Ю. Створення сприятливого інвестиційного клімату як передумова технологічного розвитку України.....	99
Медвідь В. Ю. Нормативно-правове забезпечення економічного регулювання регіонального розвитку.....	109
Михайліченко Г. І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток.....	115
Олійник Я. В. Правові імперативи розвитку організації бухгалтерського обліку в Україні у системі макроекономічного управління.....	124
Пушкар Т. А. Транскордонні територіально-виробничі кластери: сучасний стан і перспективи розвитку.....	130
Хлівна І. В. Сучасні тенденції та проблеми розвитку сільського ринку праці.....	136
Худoley В. Ю. Розроблення алокаційної стратегії управління забезпеченням енергоефективності функціонування регіональних промислових комплексів України.....	142
РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Тищенко О. М., Узунов В. М., Розгон І. В. Економічна діагностика регіонів як спосіб управління конкурентоспроможністю.....	151
Євсєєва О. О. Ефективність діяльності органів місцевого самоврядування в реалізації соціальної політики.....	159
Котенок Д. М. Концепція життєвого циклу в управлінні економічним потенціалом міста.....	165
Пашкевич М. С., Чернишева О. С., Гвінішвілі Т. З. Моделювання сталого розвитку територіальних виробничих систем.....	173
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ	
Тищенко О. М., Гусєв Ю. В. Діагностика розвитку франчайзингової мережі в економічній системі регіону.....	179
Тищенко О. М., Хаустова В. Є., Беляєв О. С. Оцінка конкурентоспроможності будівельних підприємств з урахуванням їх специфіки.....	185
Касич А. О., Циган Р. М., Карбан О. І. Науково-методичні основи обліково-аналітичного забезпечення управління прибутком підприємства.....	191
Бабина О. Є. Багатомірність прояву результатів формування та реалізації екологічної складової потенціалу підприємства.....	197
Бойченко К. С. Віртуальне підприємство як фактор підвищення результативності бізнес-проекування.....	205
Буряк Р. І. Розвиток систем менеджменту якості діяльності аграрних підприємств на основі удосконалення методики їх аудиту.....	210

Васильківський Д. М. Трансформація періодів планування підвищення економічного потенціалу в системі стратегічного управління підприємством.....	216
Камінська Т. Г. Комплексний господарський контроль кругообігу капіталу підприємства.....	221
Ковбачок М. В., Шкляр В. В. Класифікація факторів впливу мезорівня на діяльність підприємств водного транспорту.....	226
Семенченко А. В. Управління кадровою безпекою в контексті соціально-економічного розвитку організації.....	232
Єрова І. А., Свидло Г. І. Концептуальна схема управління витратами промислового підприємства.....	237
Ситник Г. В. Цільова функція підприємства: еволюція концепцій та сучасні погляди.....	243
Тельнова Г. В. Особливості управління фінансами інтегрованих корпоративних структур.....	255
Файвішенко Д. С. Маркетингова стратегія бренд-менеджменту.....	261
ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ	
Скоробогатова Т. М. Цінність і вартість як категорії: співвідношення понять, логістичний аспект порівняння.....	266
Боярина Т. В., Кашубіна Ю. Б. Удосконалення класифікації ефективності на основі системного підходу.....	271
Гречина І. В. Загальнотеоретичні підходи до розробки концепції потенціалогічного аналізу потенціалу взаємодіючих процесів економічної системи.....	277
ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА	
Абакуменко О. В. Моделювання пропозиції на фінансовому ринку України.....	283

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 61002, Харків,
пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх
Тел./факс: (057) 705-02-67, e-mail: red.POE@mail.ru

АДРЕСА ВИДАВЦЯ ТА ВИГОТІВНИКА:

Україна, 61140, Харків,
пр. Гагаріна, 20, оф. 2227
Тел./факс: (057) 703-40-21, 732-09-59

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
НДЦ ІПР НАН України № 2 від 20. 02.2013 р.

Здано в набір 21.02.2013 р.

Підписано до друку 28.02.2013 р.

Формат 60 x 84/8.

Друк різнографічний.

Ум. друк. аркушів 43,71. Обл.-вид. 52,45.

Надруковано у ВД «ІНЖЕК».

Замовлення № 685. Наклад 300 прим.

Шумська С. С. Емпірична оцінка впливу змін часткових РЕОК гривні на потоки експорту та імпорту у розрізі ВЕД	291
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ПОЛІТИКА ТА ДЕМОГРАФІЯ	
Гріненко С. В. Інженерна освіта: економічні компетенції.....	304
Пакулін С. Л. Модернізація й підвищення ефективності вищої освіти України: зміст, проблеми, системні ефекти.....	310
Кінаш І. П. Особливості розвитку інфраструктури культури України: аналітичний аспект	316
Мартусенко І. В., Сіташ Т. Д. Трансформація фінансування системи охорони здоров'я в Україні та зарубіжних країнах.....	321
Оганезова А. В. Методика розрахунку економічної ефективності людського життя	326
Пакуліна А. А. Удосконалення державного регулювання системи освіти	333

СОДЕРЖАНИЕ

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ	
Проноза П. В. Патоекономика: сущность, особенности, гипотезы	7
Шпилевский В. В., Сапронов Ю. А., Салащенко Т. И. Аналитические аспекты оценки энергетической зависимости в нефтедефицитных странах	14
Ястремская О. А. Современные мировые тенденции развития туризма.....	22
ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ	
Аничин В. Л. Регулирование вертикальной конкуренции как способ модернизации АПК.....	28
Горбатов В. М., Григорова-Беренда Л. И. Теоретико-методические основы оценки внешнеэкономической безопасности Украины	34
Доронина М. С. Роль государства в формировании экономики знаний	43
Манойленко А. В., Жадан Т. А. Место и роль масложировой отрасли в национальной экономике Украины	49
Якубив В. М. Потенциал энергосбережения в системе развития сельского хозяйства Украины	57
Алдошина М. В. Особенности маркетинговых коммуникаций на рекламно- коммуникационном рынке Украины.....	62
Булах Т. Н., Гончарова Н. И. Управление сферой жилищно-коммунального хозяйства на селе: проблемы и пути преодоления.....	68
Карпенко О. А. Аспекты проявления эффекта от функционирования кластеров в контексте повышения конкурентоспособности национальной экономики.....	73

ЕКОНОМІЧНА СТАТИСТИКА. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ТА АУДИТ	
Гоголь Т. А. Облік та звітність на підприємствах малого бізнесу: управлінський аспект.....	338
Кузенко Т. Б., Полтініна О. П. Формування системи забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на засадах контролінгу	345
МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ В ЕКОНОМІЦІ	
Вітлінський В. В., Коляда Ю. В., Баранов К. О. Моделювання та аналіз траєкторій економічного розвитку на підґрунті дискретної моделі Солоу	353
Харламова Г. О. Інвестиційна безпека України: динаміка та прогноз.....	363
Гончаренко М. Ф. Методи та моделі оцінки та прогнозування потреб економіки у випускниках ВНЗ.....	368

Коваленко О. Ю. Инструменты повышения спроса на продукцию сельскохозяйственных предприятий на внутреннем рынке	81
Кузьменко О. В. Оптимизация структуры активного перестрахования по направлениям (странам)	91
Матюшенко И. Ю. Создание благоприятного инвестиционного климата как предпосылка технологического развития Украины	99
Медведь В. Ю. Нормативно-правовое обеспечение экономического регулирующего регионального развития	109
Михайличенко А. И. Туристический потенциал: методы оценки и инновационное развитие	115
Олейник Я. В. Правовые императивы развития организации бухгалтерского учета в Украине в системе макроэкономического управления.....	124
Пушкар Т. А. Трансграничные территориально-производственные кластеры: современное состояние и перспективы развития.....	130
Хлевная И. В. Современные тенденции и проблемы развития сельского рынка труда.....	136
Худoley В. Ю. Разработка аллокационной стратегии управления обеспечением энергоэффективности функционирования региональных промышленных комплексов Украины	142
РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА	
Тищенко А. Н., Узун В. Н., Розгон И. В. Экономическая диагностика регионов как способ управления конкурентоспособностью	151

Евсеева О. А. Эффективность деятельности органов местного самоуправления в реализации социальной политики159	Боярина Т. В., Кашубина Ю. Б. Совершенствование классификации эффективности на основе системного подхода271
Котенок Д. М. Концепция жизненного цикла в управлении экономическим потенциалом города165	Гречина И. В. Общетеоретические подходы к разработке концепции потенциологического анализа потенциала взаимодействующих процессов экономической системы277
Пашкевич М. С., Чернышева Е. С., Гвинашвили Т. З. Моделирование устойчивого развития территориальных производственных систем173	ФИНАНСЫ И БАНКОВСКОЕ ДЕЛО
ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯМИ	Абакуменко О. В. Моделирование предложения на финансовом рынке Украины283
Тищенко А. Н., Гусев Ю. В. Диагностика развития франчайзинговой сети в экономической системе региона179	Шумская С. С. Эмпирическая оценка влияния изменений частных РЭОК гривны на потоки экспорта и импорта в разрезе ВЭД291
Тищенко А. Н., Хаустова В. Е., Беляев А. С. Оценка конкурентоспособности строительных предприятий с учетом их специфики185	СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА, ПОЛИТИКА И ДЕМОГРАФИЯ
Касич А. А., Цыган Р. Н., Карбан Е. И. Научно-методические основы учетно-аналитического обеспечения управления прибылью предприятия191	Гриненко С. В. Инженерное образование: экономические компетенции304
Бабина Е. Е. Многомерность проявления результатов формирования и реализации экологической составляющей потенциала предприятия197	Пакулин С. Л. Модернизация и повышение эффективности высшего образования Украины: содержание, проблемы, системные эффекты310
Бойченко Е. С. Виртуальное предприятие как фактор повышения результативности бизнес-проектирования205	Кинаш И. П. Особенности развития инфраструктуры культуры Украины: аналитический обзор316
Буряк Р. И. Развитие систем менеджмента качества деятельности аграрных предприятий на основе совершенствования методики их аудита210	Мартусенко И. В., Ситаш Т. Д. Трансформация финансирования системы здравоохранения в Украине и зарубежных странах321
Васильковский Д. Н. Трансформация периодов планирования повышения экономического потенциала в системе стратегического управления предприятием216	Оганезова А. В. Методика расчёта экономической эффективности человеческой жизни326
Каминская Т. Г. Комплексный хозяйственный контроль кругооборота капитала предприятия221	Пакулина А. А. Совершенствование государственного регулирующего системы образования333
Ковбатюк М. В., Шкляр В. В. Классификация факторов влияния мезоуровня на деятельность предприятий водного транспорта226	ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СТАТИСТИКА. БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ И АУДИТ
Семенченко А. В. Управление кадровой безопасностью в контексте социально-экономического развития организации232	Гоголь Т. А. Учет и отчетность на предприятиях малого бизнеса: управленческий аспект338
Серова И. А., Свидло А. И. Концептуальная схема управления затратами промышленного предприятия237	Кузенко Т. Б., Полтинина О. П. Формирование системы обеспечения финансовой безопасности субъектов предпринимательства на основе контроллинга345
Сытник А. В. Целевая функция предприятия: эволюция концепций и современные взгляды243	МАТЕМАТИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ И МОДЕЛИ В ЭКОНОМИКЕ
Тельнова А. В. Особенности управления финансами интегрированных корпоративных структур255	Витлинский В. В., Коляда Ю. В., Баранов К. О. Моделирование и анализ траекторий э кономического развития на основе дискретной модели Солоу353
Файвищенко Д. С. Маркетинговая стратегия бренд-менеджмента261	Харламова А. А. Инвестиционная безопасность Украины: динамика и прогноз363
ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ	Гончаренко М. Ф. Методы и модели оценки и прогнозирования потребностей экономики в выпускниках вузов368
Скоробогатова Т. Н. Ценность и стоимость как категории: соотношение понятий, логистический аспект сравнения266	

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Pronoza P. V. Pathoeconomy: essence, specific features, hypothesis.....	7
Shpilevskiy V. V., Sapronov Y. A., Salashenko T. I. Analytical aspects of assessment of energy dependence in petroleum-deficit countries.....	14
Iastremska O. A. Modern world tendencies of tourism development.....	22

ECONOMICS AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Anichin V. L. Regulation of vertical competition as the means of modernisation of the agro-industrial complex.....	28
Gorbatov V. M., Grigороva-Berenda L. I. Theoretical and methodical foundations of assessment of foreign economic security of Ukraine	34
Doronina M. S. Role of the state in formation of the knowledge economy.....	43
Manoylenko A. V., Zhadan T. A. Place and role of the fat-and-oil industry in the national economy of Ukraine.....	49
Yakubiv V. M. Potential of energy saving in the system of development of agriculture in Ukraine.....	57
Aldoshina M. V. Specific features of marketing communications in the advertising and communication market of Ukraine.....	62
Bulakh T. M., Goncharova N. I. Managing housing and communal services in rural districts: problems and ways of their overcoming.....	68
Karpenko O. A. Aspects of manifestation of the cluster functioning effect in the context of increase of competitiveness of the national economy	73
Kovalenko O. Y. Instruments of increase of demand on products of agricultural companies in the local market.....	81
Kuzmenko O. V. Optimisation of the structure of active reinsurance by directions (countries).....	91
Matyushenko I. Y. Creation of favourable investment climate as a pre-requisite of technological development of Ukraine.....	99
Medvid' V. Y. Regulatory-legal provision of economic regulation of regional development.....	109
Mikhaylichenko A. I. Tourist potential: methods of assessment and innovation development	115
Oliynik Y. V. Legal imperatives of development of organisation of accounting in Ukraine in the system of macro-economic administration.....	124
Pushkar T. A. Transborder territorial and production clusters: modern state and prospects of development.....	130
Khlevnaya I. V. Modern tendencies and problems of development of the rural labour market.....	136

Khudoley V. Y.

Development of the allocation strategy of administration of ensuring energy efficiency of functioning of regional industrial complexes of Ukraine.....	142
---	-----

REGIONAL ECONOMY

Tischenko A. N., Uzunov V. N., Rozgon I. V. Economic diagnostics of regions as a method of competitiveness administration.....	151
Ievsieieva O. A. Efficiency of activity of local self-governance bodies in realisation of social policy	159
Kotenok D. M. Concept of life cycle in managing city economic potential	165
Pashkevich M. S., Chernysheva Y. S., Gviniashvili T. Z. Modelling sustainable development of territorial production systems.....	173

ECONOMICS AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Tischenko A. N., Gusev Y. V. Diagnostics of development of a franchise network in the economic system of the region	179
Tischenko A. N., Khaustova V. Y., Belyaev A. S. Assessment of competitiveness of construction companies with consideration of their specific features.....	185
Kasich A. A., Tsygan R. N., Karban Y. I. Scientific and methodical foundations of accounting and analytical provisions of profit administration in a company.....	191
Babina Y. Y. Multi-dimensional nature of results of formation and realisation of the ecological component of a company's potential	197
Boychenko Y. S. Virtual company as a factor of increase of efficiency of business planning	205
Buryak R. I. Development of the system of management of quality of activity of agrarian companies on the basis of improvement of methods of their auditing	210
Vasylykivskiy D. M. Transformation of periods of planning of increase of economic potential in the system of strategic management of a company	216
Kaminskaya T. G. Complex economic control of turnover of the company capital	221
Kovbatyuk M. V., Shklyar V. V. Classification of factors of influence of meso level on activity of water transport companies	226
Semenchenko A. V. Managing personnel security in the context of socio-economic development of an organisation.....	232
Serova I. A., Svydlo A. I. Conceptual scheme of management of expenditures of an industrial enterprise.....	237
Sytnik A. V. Target function of a company: evolution of concepts and modern views	243

Telnova A. V.	
Specific features of managing finances of integrated corporate structures.....	255
Fayvishenko D. S.	
Marketing strategy of brand management.....	261
ECONOMIC THEORY	
Skorobogatova T. N.	
Value and cost as categories: relation of notions, logistic aspect of comparison.....	266
Boyarina T. V., Kashubina Y. B.	
Perfection of classification of efficiency on the basis of system approach.....	271
Grechina I. V.	
General theoretic approaches to development of the concept of potentialological analysis of the potential of interacting processes of the economic system.....	277
FINANCE AND BANKING	
Abakumenko O. V.	
Modelling supply in Ukrainian financial market.....	283
Shumskaya S. S.	
Empirical assessment of influence of changes of private real effective exchange rate (REER) of Ukrainian hryvna (UAH) on export and import flows in the context of types of economic activity (TEAs).....	291
SOCIAL ECONOMY, POLICY AND DEMOGRAPHY	
Grinenko S. V.	
Engineering education: economic competences.....	304
Pakulin S. L.	
Modernisation and increase of efficiency of higher education of Ukraine: content, problems, system effects.....	310
Kinash I. P.	
Specific features of development of infrastructure of the Ukrainian culture: analytical review.....	316
Martusenko I. V., Sitash T. D.	
Transformation of financing healthcare in Ukraine and foreign countries.....	321
Oganezova A. V.	
Methods of calculation of economic efficiency of human life.....	326
Pakulina A. A.	
Perfection of state regulation of the system of education.....	333
ECONOMIC STATISTICS. ACCOUNTING AND AUDITING	
Gogol T. A.	
Accounting and reporting in small businesses: managerial aspect.....	338
Kuzenko T. B., Poltinina O. P.	
Formation of the system of ensuring financial security of entrepreneurs on the basis of controlling.....	345
MATHEMATICAL METHODS AND MODELS IN ECONOMY	
Vitlinskiy V. V., Kolyada Y. V., Baranov K. O.	
Modelling and analysis of trajectories of economic development on the basis of discrete Solow model.....	353
Kharlamova A. A.	
Investment security of Ukraine: dynamics and forecast.....	363
Goncharenko M. F.	
Methods and models of assessing and forecasting needs of economy in graduates from higher educational establishments.....	368

СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 338.124.4

Проноза П. В.

ПАТОЭКОНОМИКА: СУЩНОСТЬ, ОСОБЕННОСТИ, ГИПОТЕЗЫ

В статье рассматривается новое направление исследования кризисных явлений в экономике – патоекономика. Анализируются его сущность и особенности, основные задачи. Исследуется и уточняется суть понятий «патология» и «патологический процесс». Предлагается схема оценки состояния здоровья организма человека и его лечения, на основании которой разработан методический подход к оценке состояния секторов экономики страны и их оздоровлению. Выделяются ведущие сектора и сферы деятельности экономики Украины, которые могут быть подвержены патологическим процессам. Сформирована модель жизненного цикла развития секторов экономики. Сформирован комплекс взаимосвязанных гипотез, представляющих базис патоекономики.

Ключевые слова: патоекономика, патология, патологический процесс, пороговое значение, жизненный цикл, гипотеза
Рис.: 4. Табл.: 2. Библ.: 24.

Проноза Павел Владимирович – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов и кредита, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

УДК 338.124.4

Проноза П. В.

ПАТОЕКОНОМІКА: СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ, ГІПОТЕЗИ

У статті розглядається новий напрям дослідження кризових явищ в економіці – патоекономіка. Анализуються його сутність й особливості, основні завдання. Досліджується й уточнюється сутність понять «патологія» й «патологічний процес». Пропонується схема оцінки стану здоров'я організму людини та її лікування, на підставі якої розроблений методичний підхід до оцінки стану секторів економіки країни та їхнього оздоровлення. Виділяються провідні сектори й сфери діяльності економіки України, які можуть бути піддані патологічним процесам. Сформовано модель життєвого циклу розвитку секторів економіки. Сформовано комплекс взаємозалежних гіпотез, що становлять базис патоекономіки.

Ключові слова: патоекономіка, патологія, патологічний процес, граничне значення, життєвий цикл, гіпотеза
Рис.: 4. Табл.: 2. Бібл.: 24.

Проноза Павло Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів і кредиту, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

UDC 338.124.4

Pronoza P. V.

PATHOECONOMY: ESSENCE, SPECIFIC FEATURES, HYPOTHESIS

The article considers a new direction of the study of crisis phenomena in economy – pathoeconomy. It analyses its essence and specific features and main tasks. It studies and specifies essence of the "pathology" and "pathological process" notions. It offers a scheme of assessment of the state of health of the human body and its treatment, which is used for development of a methodical approach for assessment of the state of the sectors of economy of the country and their recovery. The article marks out leading sectors and spheres of activity of Ukrainian economy, which can be subject to pathological processes. It formulates a model of a life cycle of development of the sectors of economy. It forms a complex of interdependent hypotheses that form the basis of pathoeconomy.

Key words: pathoeconomy, pathology, pathological process, border knowledge, life cycle, hypothesis
Pic.: 4. Tabl.: 2. Bibl.: 24.

Pronoza Pavel V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance and Credit, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

В процессе развития экономики любой страны мира важным этапом является распознавание на ранней стадии зарождения кризисных явлений. Как показывает опыт функционирования мировой экономики и отдельных стран, к сожалению, существующие теории циклического развития экономики не позволяют своевременно распознать на ранних стадиях зарождение кризисных явлений. Поэтому ученые ищут новые подходы к объяснению кризисных процессов в экономике.

Так, в научной литературе усилиями ряда ученых Г.Лузина, К. Павлова, Х. Гизатуллина, Л. Дедова появилось новое направление, которое получило название патоекономика [1–4].

По мнению Х. Гизатуллина и К. Павлова: «Патоекономика – наука о кризисных переходных социально-экономических процессах и состояниях. Ее сферой должны стать анализ и классификация факторов кризиса, типологизация его форм и видов, выявление путей и методов

выхода из кризиса, изучение общих закономерностей и специфических особенностей кризисных состояний» [3].

Обобщая труды ряда авторов [1–6], можно выделить следующие основные задачи, которые стоят перед новым научным направлением:

- распознавание на ранней стадии зарождения экономических болезней;
- классификация экономических болезней;
- диагностика причин экономических болезней;
- выявление путей и методов лечения экономических болезней;
- профилактика и недопущение заболевания экономики.

На первом этапе формирования патозкономики необходимо определиться с ее понятийным аппаратом. Практически любое научное направление в начале своего развития заимствует свои термины из смежных наук. В нашем случае в качестве такой науки будет использоваться медицина, а точнее один из ее разделов – патомедицина.

В энциклопедической литературе и трудах ученых-медиков понятие «патология» трактуется по-разному (табл. 1). В переводе с греческого патология (от греч. παθος – страдание, боль, болезнь и λογος – изучение) – болезненное отклонение от нормального состояния или процесса развития.

Таблица 1

Сущность понятия «патология» в трудах ученых

Автор / источник	Сущность понятия
Т. Селезнева, В. Барсуков [7]	Учение о наиболее общих закономерностях патологических процессов, о главных их чертах, которые лежат в основе любой болезни независимо от вызвавшей ее причины
Википедия [8]	1. Болезненное отклонение от нормального состояния или процесса развития 2. Наука, изучающая закономерности возникновения, течения и исхода заболеваний отдельных патологических процессов в организме человека и животных
Современная энциклопедия [9]	Область теоретической и клинической медицины, изучающая общие для различных болезней процессы
Д. Ушаков [10]	1. Наука о болезненных процессах в организме, исследующая все уклоняющиеся от нормы явления 2. Болезненное уклонение от нормы, уродливая ненормальность
А. Чудинов [11]	Исследование о болезнях, их причинах и симптомах
Словарь иностранных слов [12]	Раздел медицины, изучающий болезненные процессы и состояния в живом организме
С. Ожегов, Н. Шведова [13]	1. Наука о болезненных процессах в организме 2. Болезненное отклонение от нормы
Новый словарь иностранных слов [14]	1. Раздел медицины, изучающий болезненные процессы и состояния в живом организме. 2. Отклонение от нормы, уродливая ненормальность.

Используя контент-анализ [18; 19], можно дать определение понятия «патология» как области медицины об общих закономерностях патологических процессов, обусловленных болезненными отклонениями от нормы.

Основываясь на трудах ученых-медиков [6; 7; 15], схему оценки состояния здоровья организма человека и его лечения можно представить следующим образом (рис. 1).

Организм человека, как целое, обладающее совокупностью свойств, состоит из органов, имеющих определенное строение и специальное назначение, нормальная деятельность (здоровье) которых и определяет состояние здоровья индивидуума.

В результате внешнего воздействия или внутренних сбоев в функционировании органов человека могут возникнуть внешние признаки (симптомы) отклонения его от нормы (порогового значения) в сторону его болезненного состояния (образования и развития патологических процессов).

В процессе лечения органов человека осуществляется диагностика причин заболевания, выбираются методы и осуществляется лечение.

Таким образом, основными характеристиками здорового или больного органа человека является образование и развитие в нем патологических процессов.

Рассмотрим сущность патологического процесса.

В энциклопедической литературе и трудах ученых понятие «патологический процесс» определяется следующим образом (табл. 2).

Используя метод контент-анализа [18; 19], можно определить понятие «патологический процесс» как болезненное отклонение от нормы функций или структуры органа под воздействием внешних факторов или внутренних его сбоев.

Основываясь на схеме, представленной на рис. 1, а также трудах ученых, занимающихся изучением проблемы кризисных явлений в экономике [20–24], методический подход к оценке состояния ее секторов по их

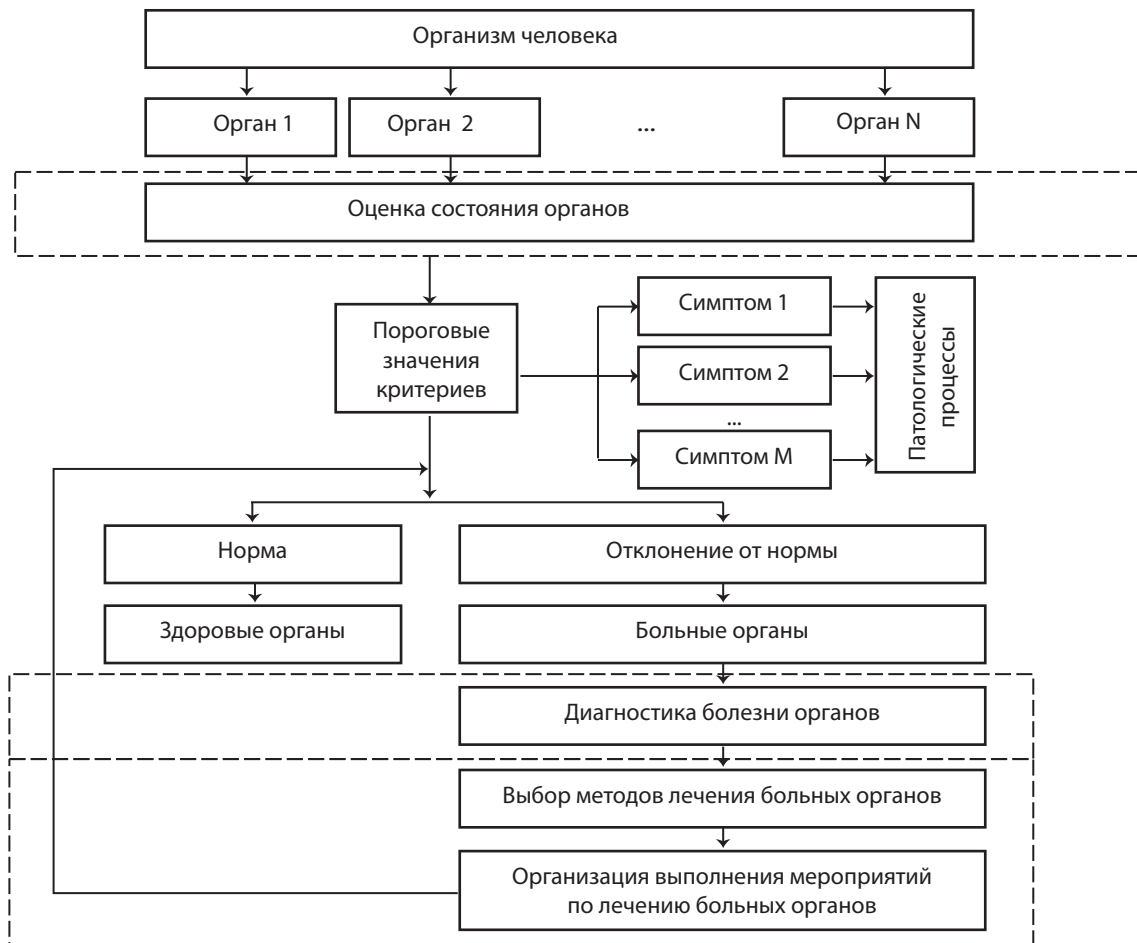

Рис. 1. Схема оценки состояния здоровья организма человека и его лечения

оздоровлению можно представить следующим образом (рис. 2).

Как видно на рис. 2, экономика любой страны состоит из целого ряда секторов и сфер деятельности. Анализ экономики Украины показал, что ведущими ее секторами и сферами деятельности являются следующие (рис. 3).

Любой из представленных выше секторов или сфер деятельности экономики подвержен воздействию патологических процессов. Анализ трудов ученых по проблемам кризисных явлений в экономике позволил отнести к таким процессам следующие: дисбалансы, диспропорции, пузыри.

Оценка патологических процессов в экономике с использованием пороговых значений критериев, разделяющих сектора на здоровые и больные, позволяет строить кривые их жизненного цикла (рис. 4).

Из рис. 4 видно, что жизненный цикл развития секторов экономики включает следующие основные стадии: устойчивого развития, неустойчивого развития, предкризисного развития, кризисного развития, посткризисного развития.

Для жизненного цикла развития секторов экономики характерно наличие и точек бифуркации, в которых в зави-

симости от внешних условий и внутренних особенностей может получить развитие любая из приведенных выше стадий.

Оценка состояния секторов экономики на основе определения стадии их жизненного цикла с использованием анализа патологических процессов и представляет собой первичный этап представленного на рис. 2 методического подхода.

На втором его этапе диагностируются причины болезни секторов экономики на основе анализа симптомов протекающих патологических процессов.

На третьем этапе осуществляется выбор сценариев лечения больных секторов экономики. Для этого осуществляются следующие действия:

- формируются сценарии лечения больных секторов экономики;
- моделируются сценарии лечения больных секторов экономики.

На заключительном четвертом этапе осуществляется организация процесса лечения больного сектора экономики. Для этой цели проводят следующие действия:

- подбираются мероприятия по лечению больных секторов экономики;
- проводится реализация мероприятий по лечению больных секторов экономики.

Таблиця 2

Сущность понятия «патологический процесс»

Автор / источник	Сущность понятия
Википедия [9]	Закономерная динамическая совокупность сложных рефлекторных реакций в тканях, органах и системах, направленных на компенсацию воздействия и/или последствий воздействия повреждающего фактора
Медицинская энциклопедия [16]	Последовательность реакций, закономерно возникающих в организме при воздействии патогенного фактора, вызывающая нарушения нормального течения жизненных процессов и защитно-приспособительные реакции
Большой медицинский словарь [17]	Закономерно возникающая в организме последовательность реакций на повреждающее действие патогенного фактора
В. Дубровский [15]	Реакция организма на болезнетворное раздражение, в основе которой лежит нарушение функции органа или его структуры
М. Благодеров [5]	Неспецифические (то есть не связанные с качественными особенностями раздражителя) нарушения основополагающих процессов в организме

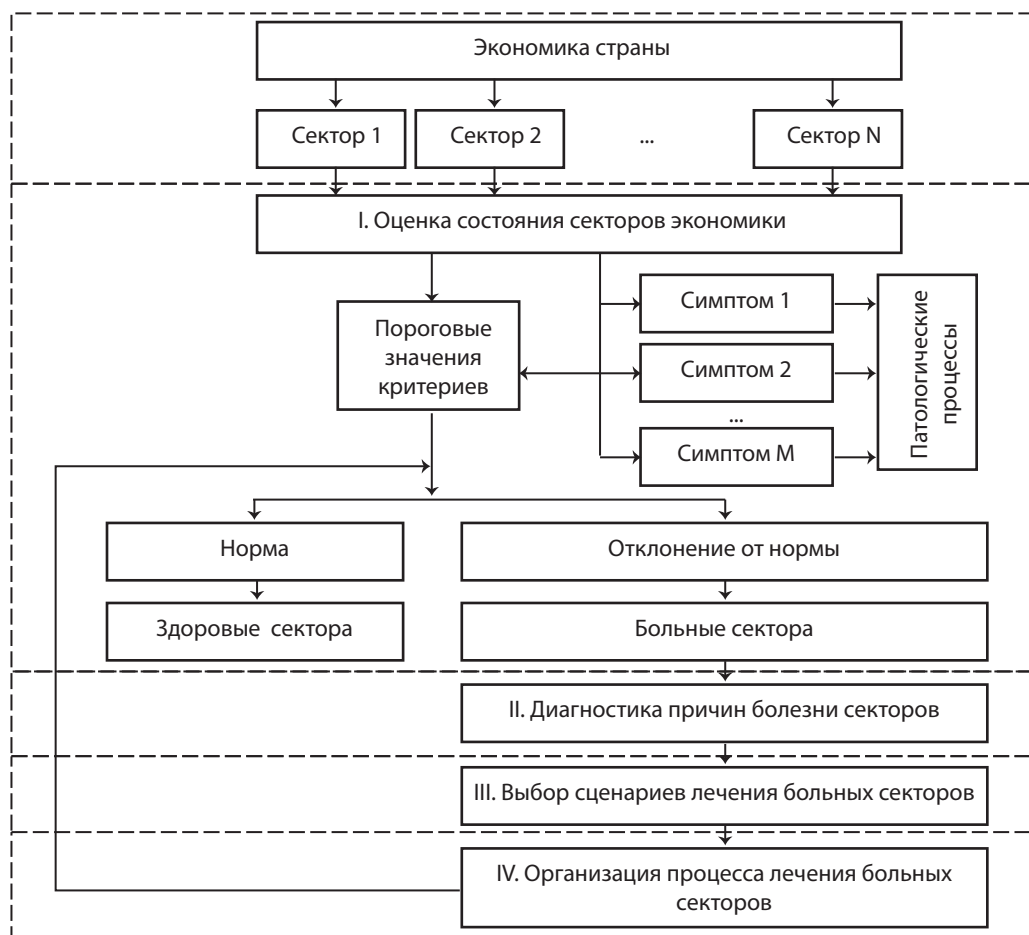

Рис. 2. Методический подход к оценке состояния секторов экономики страны и их оздоровлению

Рис. 3. Ведущие сектора и сферы деятельности экономики Украины

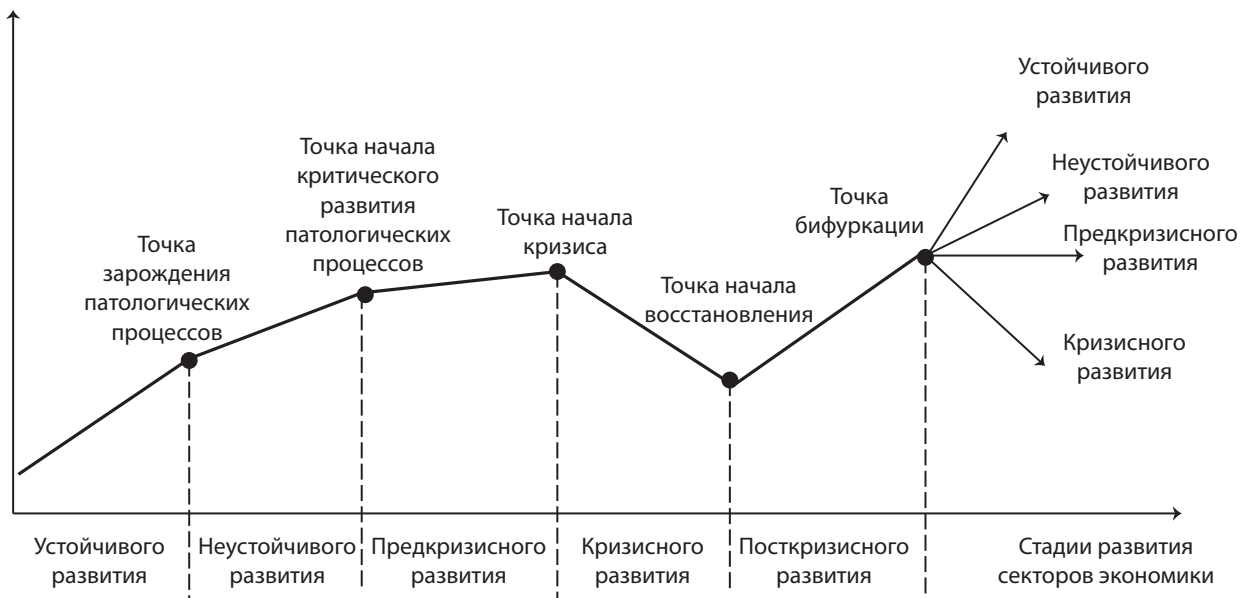

Рис. 4. Модель жизненного цикла развития секторов экономики

Анализ работ ученых в области патологических процессов, как в медицине, так и в экономике, позволил выделить следующий ряд взаимосвязанных гипотез, которые представляют собой базис нового научного направления в экономике – патоекономики:

Гипотеза 1. Сектора экономики в зависимости от нормального их состояния или нарушения функционирования разделяются на больные и здоровые.

Гипотеза 2. Сектора экономики развиваются согласно стадиям их жизненного цикла. Кризисное развитие – одна из стадий жизненного цикла больного сектора экономики.

Гипотеза 3. В основе определения стадий жизненного цикла развития секторов экономики лежит образование и развитие патологических процессов в них.

Гипотеза 4. Патологические процессы в больных секторах экономики включают в себя образование дис-

балансов, формирование диспропорций и надувание пузырями.

Гипотеза 5. Патологические процессы в секторах экономики развиваются в следующей последовательности: дисбалансы диспропорции кризисы.

Гипотеза 6. В основе любого заболевания сектора экономики лежит один из патологических процессов или их сочетание.

Гипотеза 7. В основе идентификации больного или здорового сектора экономики лежат пороговые значения, определяющие зарождение патологических процессов.

Приведенные выше гипотезы являются основой построения новой концепции формирования и развития патологических процессов как базиса идентификации больных и здоровых секторов экономики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павлов К. В. Патологические процессы в экономике. – М.: Магистр, 2009. – 461 с.
2. Патоекономика: задачи, проблемы, направления, исследования / Г. П. Лузин, К. В. Павлов; Рос. АН, Кол. науч. центр, Ин-т экон. пробл. Апатиты: КНЦ РАН, 1995
3. Гизатуллин Х., Павлов К. Патоекономика – экономика кризисных состояний [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/177/352/1216/010_Gizatullin.pdf
4. Павлов К. В., Дедов Л. А. Норма и патология в экономике // Менеджер. Вестник Донецкой государственной академии управления. – № 1–№ 2 – 2002.
5. Благодравов М. Л. Принципы развития патологических процессов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://web-local.rudn.ru/web-local/prep/rj/files.php?f=pf_e71a16e6ee0fe8a2b43
6. Патифизиология : учебник : в 2 т. / под ред. В. В. Новицкого, Е. Д. Гольдберга, О. И. Уразовой. – 4-е изд., перераб. и доп. – ГЭОТАР-Медиа, 2009. – Т. 1. – 848 с.
7. Селезнева Т. Д., Барсуков В. И. Патологическая физиология [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fiziolive.ru>
8. Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ru.wikipedia.org/wiki>
9. Современная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dic.akademic.ru>
10. Д. И. Ушаков. Толковый словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dic.akademic.ru>
11. Чудинов А. П. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dic.akademic.ru>
12. Словарь иностранных слов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.poisksllov.com/word>
13. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. – М.: Азбуковник, 1998. – 944 с.
14. Новый словарь иностранных слов. – by EdwART [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dic.akademic.ru>
15. В. Дубровский. Долговечность жизни организма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fiziolive.ru/hf>

REFERENCES

- Anatomiia krizisov [Anatomy of a crisis]. Moscow: Nauka, 1999.
- Blagonravov, M. L. "Printsipy razvitiia patologicheskikh protsessov" [Principles of development of pathological processes]. http://web-local.rudn.ru/web-local/prep/rj/files.php?f=pf_e71a16e6ee0fe8a2b43.
- "Bolshoy meditsinskiy slovar" [Large Medical Dictionary]. <http://www.dic.akademic.ru>.
- Chudinov, A. P. "Slovar inostrannykh slov, voshedshikh v sostav russkogo iazyka" [Dictionary of foreign words that are included in the Russian language]. <http://www.dic.akademic.ru>.
- Dubrovskiy, V. A. "Dolgovechnost zhizni organizma" [Durability of the organism's life].
- Gizatullin, Kh., and Pavlov, K. "Patoekonomika – ekonomika krizisnykh sostoiyaniy" [Pathoeconomy - the economy crisis conditions]. http://ecsocman.hse.ru/data/177/352/1216/010_Gizatullin.pdf.
- Kyzym, M. O., Hryshchenko, V. O., and Dorovskiy, O. V. "Systemna kryza v ekonomitsi Ukrainy: prychny ta shliakhy podolannia" [Systemic crisis in the economy of Ukraine: Causes and Cures]. In *Sotsialno-ekonomycheskoe razvytie Ukrainy u ee rehyonov*, 24-37. Kharkiv: Aleksandrova K. M., INZHEK, 2009.
- Kuper, Dzh. Priroda finansovykh krizisov. Tsentralnye banki, kreditnyye puzyri i zabluzhdeniia effektivnogo rynku [The nature of financial crises. Central banks, credit bubbles and the efficient market confusion]. St. Petersburg: Best Business Books, 2010.
- Luzin, G. P., and Pavlov, K. V. Patoekonomika: zadachi, problemy, napravleniia, issledovaniia [Pathoeconomy: challenges, problems, trends, research]. Apatity: KNTs RAN, 1995.
- "Meditsinskaia entsiklopediia" [Medical Encyclopedia]. <http://www.dic.akademic.ru>.
- Mendelson, L. A. Teoriia i istoriia ekonomicheskikh krizisov i tsiklov [Theory and history of economic crises and cycles]. Moscow: Izdvo sotsialno-ekonomicheskoy literatury, 1959.
- "Novyy slovar inostrannykh slov" [New dictionary of foreign words]. <http://www.dic.akademic.ru>.
- Ozhegov, S. I., and Shvedova, N. Yu. Tolkovyy slovar russkogo iazyka [Dictionary of Russian language]. Moscow: Azbukovnik, 1998.
- Patofiziologiia [Pathophysiology]. Moscow: GEOTAR-Media, 2009.

16. Медицинская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dic.akademic.ru>
17. Большой медицинский словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dic.akademic.ru>
18. С. Тигер, В. Мейер, Р. Водак, Е. Веттер. Методы анализа текста и дискурса: Пер. с англ. – Х.: Изд-во Гуманитарный центр, 2009. – 356 с.
19. Шалак В. И. Контент-анализ. Приложения в области: политологии, психологии, социологии, культурологии, экономики, рекламы. – М.: Издательство «Омега-Л», 2009. – 272 с.
20. Мендельсон Л. А. Теория и история экономических кризисов и циклов / Под ред. Е. С. Варги. – М.: Изд-во социально-экономической литературы, 1959. – 691 с.
21. Рудый К. В. Финансовые кризисы: теория, история, политика. – М.: Новое знание, 2003. – 399 с.
22. Кизим М. О., Грищенко В. О., Доровський О. В. Системна криза в економіці України: причини та шляхи подолання / В монографії «Соціально-економічне розвиток України і її регіонів». – Х.: ФОП Александрова К. М., ІД «ИНЖЭК», 2009. – 440 с., с.24–37.
23. Анатомия кризисов / Отв. ред. В. М. Котляров. – М.: Наука, 1999. – 243 с.
24. Купер Дж. Природа финансовых кризисов. Центральные банки, кредитные пузыри и заблуждения эффективного рынка. Пер. с англ. – СПб.: Best Business Books, 2010. – 210 с.
- Pavlov, K. V., and Dedov, L. A. "Norma i patologiiia v ekonomike" [Health and disease in the economy]. Menedzher. Vestnik Donetskoy gosudarstvennoy akademii upravleniia, no. 1-2 (2002).
- Pavlov, K. V. Patologicheskie protsessy v ekonomike [Pathological processes in the economy]. Moscow: Magistr, 2009.
- Rudy, K. V. Finansovye krizisy: teoriia, istoriia, politika [Financial crises: theory, history, politics]. Moscow: Novoe znanie, 2003.
- Shalak, V. I. Kontent-analiz. Prilozheniia v oblasti: politologii, psikhologii, sotsiologii, kulturologii, ekonomiki, reklamy [Content analysis. Application areas: political science, psychology, sociology, cultural studies, economics, advertising]. Moscow: Omega-L, 2009.
- "Sovremennaia entsiklopediia" [Modern Encyclopedia]. <http://www.dic.akademic.ru>.
- "Slovar inostrannykh slov" [Dictionary of Foreign Words]. <http://www.poisksllov.com/word>.
- Selezneva, T. D., and Barsukov, V. I. "Patologicheskaiia fiziologiiia" [Pathological physiology]. <http://www.fiziolive.ru>.
- Tiger, S. and others. Metody analiza teksta i diskursa [Methods of text and discourse analysis]. Kharkiv: Izd-vo Gumanitarnyy tsentr, 2009.
- Ushakov, D. I. "Tolkovyy slovar" [Dictionary]. <http://www.dic.akademic.ru>.
- "Vikipediia" [Wikipedia]. <http://www.ru.wikipedia.org/wiki>.

Шпілевський В. В., Сапронов Ю. А., Салашенко Т. І.

АНАЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ В НАФТОДЕФІЦИТНИХ КРАЇНАХ

У статті подано методичний підхід до оцінки повної видової енергозалежності для нафтодефіцитних країн, який враховує як залежність національного господарства від зовнішніх поставок нафти, так і залежність від зовнішніх поставок світлих нафтопродуктів, а також ефективність перетворення рідких вуглеводнів на моторне паливо. Проведене дослідження на базі європейських країн дозволило визначити ступінь їх видової енергетичної залежності. Встановлено, що більшість європейських країн є нафтозалежними. Виділено такі види залежності: від імпорту нафти, від імпорту нафтопродуктів, від обох видів паливно-енергетичних ресурсів. Однак, незважаючи на дефіцит власних запасів нафти в країнах Європи, деякі з країн мають досить розвинений нафтопереробний комплекс, який дозволяє їм не тільки задовольняти власні потреби, а й експортувати нафтопродукти, що знижує їх нафтозалежність. Визначено, що Україна є залежною як від поставок нафти, так і від поставок нафтопродуктів. Основними причинами високої нафтозалежності національної економіки є недостатність власних запасів нафти і застаріла схема нафтопереробки. Проведена кластеризація дозволила розбити європейські країни на 7 груп. На основі отриманих результатів кластеризації та вивчення проблем ресурсного циклу моторного палива України було встановлено два можливих варіанти його розвитку, серед яких: відмова від власного виробництва моторного палива або ж його нарощування і приєднання до групи країн – незначних експортерів. Пояснено, що розвиток ресурсного циклу моторного палива України можливий тільки шляхом налагодження його виробництва з наявної сировини.

Ключові слова: енергетична незалежність, нафта, моторне паливо, ресурсний цикл, імпорт.

Рис.: 3. Табл.: 2. Формул: 1. Бібл.: 10.

Шпілевський Володимир Вікторович – кандидат економічних наук, завідувач відділу, відділ економічних проблем машинобудування, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Сапронов Юрій Анатолійович – здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Салашенко Тетяна Ігорівна – кандидат економічних наук, викладач, кафедра економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 338.246.87

Шпилевский В. В., Сапронов Ю. А., Салашенко Т. И.

АНАЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНКИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ЗАВИСИМОСТИ В НЕФТОДЕФИЦИТНЫХ СТРАНАХ

В статье представлен методический подход к оценке полной видовой энергозависимости для нефтедефицитных стран, который учитывает как зависимость национального хозяйства от внешних поставок нефти, так и зависимость от внешних поставок светлых нефтепродуктов, а также эффективность преобразования жидких углеводородов в моторное топливо. Проведенное исследование на базе европейских стран позволило определить степень их видовой энергетической зависимости. Установлено, что большинство европейских стран являются нефtezависимыми. Выделены следующие виды зависимости: от импорта нефти, от импорта нефтепродуктов, от двух видов топливно-энергетических ресурсов. Однако, несмотря на дефицит собственных запасов нефти в странах Европы, некоторые страны имеют достаточно развитый нефтеперерабатывающий комплекс, который позволяет им не только удовлетворять собственные потребности, но и экспортировать нефтепродукты, что снижает их нефtezависимость. Определено, что Украина зависит как от поставок нефти, так и от поставок нефтепродуктов. Основными причинами высокой нефtezависимости национальной экономики являются недостаточность собственных запасов нефти и устаревшая схема нефтепереработки. Проведенная кластеризация позволила разбить европейские страны на 7 групп. На основе полученных результатов кластеризации и изучения проблем ресурсного цикла моторного топлива Украины было установлено два возможных варианта его развития, среди которых: отказ от собственного производства моторного топлива или же его наращивание и присоединение к группе стран – незначительных экспортеров. Объяснено, что развитие ресурсного цикла моторного топлива Украины возможно только путем налаживания его производства из имеющегося сырья.

Ключевые слова: энергетическая независимость, нефть, моторное топливо, ресурсный цикл, импорт.

Рис.: 3. Табл.: 2. Формул: 1. Библ.: 10.

Шпилевский Владимир Викторович – кандидат экономических наук, заведующий отделом, отдел экономических проблем машиностроения, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Сапронов Юрий Анатольевич – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Салашенко Татьяна Игоревна – кандидат экономических наук, преподаватель, кафедра экономики предприятия и менеджмента, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

UDC 338.246.87

Shpilevskiy V. V., Sapronov Yu. A., Salashenko T. I.

ANALYTICAL ASPECTS OF ASSESSMENT OF ENERGY DEPENDENCE IN PETROLEUM-DEFICIT COUNTRIES

The article presents a methodical approach to assessment of a complete typical energy dependence for petroleum-deficit countries, which takes into account both dependence of the national economy on external supplies of petroleum and dependence on external supplies of light petroleum products and also efficiency of transformation of liquid hydrocarbons into motor fuel. The study, conducted on the basis of European countries, allowed determination of the level of their typical energy dependence. It was established that the majority of European countries are petroleum dependent. The article specifies the following types of dependence: on import of petroleum, on import of petroleum products and on two types of fuel and energy

resources. However, in spite of deficit of own reserves of petroleum in European countries, some countries have sufficiently developed petroleum processing complex, which allows them not only satisfaction of own needs, but also export of petroleum products, which reduces their petroleum dependence. The article establishes that Ukraine depends both on petroleum supplies and on petroleum products supplies. The main reasons of high petroleum dependence of the national economy are insufficiency of own reserves of petroleum and outdated scheme of petroleum processing. The conducted clusterisation allowed splitting European countries into 7 groups. The results of clusterisation and study of the problems of the resource cycle of motor fuel of Ukraine helped to establish two possible variants of its development, which are: refusal to have own production of motor fuel or its growth and joining the group of countries that are small exporters. The article explains that development of the resource cycle of the motor fuel of Ukraine is possible only through establishing its production using already available raw materials.

Keywords: energy dependence, petroleum, motor fuel, resource cycle, import.

Pic.: 3. *Tabl.:* 1. *Bibl.:* 10.

Shpilevskiy Vladimir V. – Candidate of Sciences (Economics), Head of Department, Department of Economic Problems of Mechanical Engineering, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Sapronov Yuriy A. – Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Salashenko Tatyana I. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer, Department of Economics of Enterprise and Management, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку ринкових відносин у світі засвідчує, що моторне паливо, а разом з ним і нафта перетворилися на глобальнозначимі споживчі товари, забезпеченість в яких здатна вплинути на стан економічної кон'юнктури, викликаючи миттєві шоки в економіці. Нерівномірність розміщення покладів рідких вуглеводнів у товщах земної кори обумовлює надлишкові запаси в обмеженій кількості країн, у той час як решта змушена пристосовуватися до умов їх цінової та збутової політики (до таких країн належить й Україна). Залежність нафтодефіцитних країн від нафтозабезпечених викликає прагнення перших до диверсифікації напрямів забезпечення своїх потреб у моторному паливі.

Метою статті є розробка методичного підходу до оцінки повної видової енергозалежності нафтодефіцитних країн, який враховує як залежність країни від зовнішніх постачальників нафти, так і від нафтопродуктів.

Аналіз останніх досліджень. Проблема енергетичної незалежності розглядається в контексті формування енергетичної безпеки національного господарства. В багатьох дослідженнях [2; 3; 6; 7] при оцінці енергобезпеки визначають енергетичну залежність загалом або за видами паливно-енергетичних ресурсів. Традиційно для оцінки енергетичної залежності використовують однойменний синтетичний коефіцієнт, що розраховується як частка від енергетичних потреб країни, які забезпечуються за рахунок зовнішніх джерел постачання окремого виду енергоресурсів [6]. Зазначений індикатор є одним із цільових індикаторів, покладених до Енергетичної стратегії України до 2030 р. та подальшу перспективу [8].

Виклад основного матеріалу дослідження. В цьому дослідженні пропонується методичний підхід до оцінки повної видової енергозалежності в нафтодефіцитних країнах, що має суттєві відмінності від звичайного порівняння обсягів імпорту нафти з її потребами в національному господарстві, оскільки передбачає врахування як залежності країни від постачань нафти, так і від постачань ринково цінних нафтопродуктів, що дозволяє виробити конкретні методичні рекомендації щодо захищення ресурсного ци-

клу моторного палива від збоїв в поставках сировини або готової продукції.

Методологічною основою цього дослідження є принципи теорії ресурсних циклів [1; 4; 5]. Під ресурсним циклом будемо розуміти господарську ланку кругообігу речовини, що становить сукупність перетворень та просторових переміщень речовини природи у процесі її освоєння, видобутку, споживання і кінцевого повернення у природу після використання [5]. Загальна схема ресурсного циклу моторного палива (рис. 1) наглядно демонструє, що його можна розділити на чотири складові: потенціал території – природні запаси нафти в межах локалізації їх родовищ; ресурсозабезпечення сировиною – видобуток нафти; перетворення ресурсів на готову продукцію – виробництво моторного палива (нафтопереробка); споживання моторного палива. Відмінності між зазначеними складовими обумовлюють варіативність ресурсних циклів нафтодефіцитних та нафтозабезпечених країн.

Зважаючи на вищесформульовану мету основними завданнями дослідження визначено:

- 1) оцінку рівня повної нафтової залежності країни від зовнішніх постачань нафти або її похідних продуктів з урахуванням ефективності національної технології нафтопереробки;
- 2) групування нафтодефіцитних країн за двома факторами, що обумовлюють енергетичну залежність чи-то від зовнішніх постачань нафти, чи-то від нафтопродуктів.

Обґрунтування зазначеного підходу проводилося за допомогою методів індикативного та матричного, а також кластерного аналізу. Базою дослідження обрано країни Європи. Необхідність дослідження енергетичної незалежності України саме в цьому середовищі обумовлена близькістю досліджуваних об'єктів: по-перше, за розвіданими запасами нафти та, по-друге, за її постачальниками або каналами постачань. У той же час загальновідомим є більш висока ефективність європейських технологій нафтопереробки, а також висока моторизація населення цих країн [9]. Зазна-

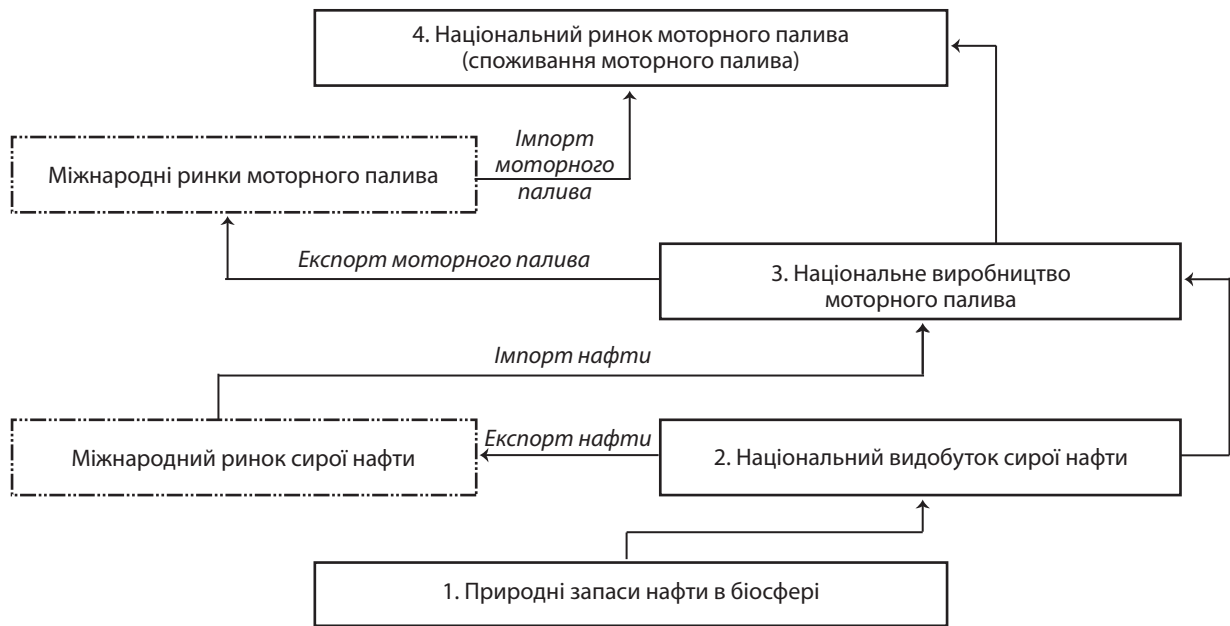

Рис. 1. Загальна схема ресурсного циклу моторного палива

чені аспекти визначають інтерес дослідження нафтозалежності України саме в цьому просторі.

Як індикатор повної нафтової залежності країни пропонується визначати синтетичний коефіцієнт, що розраховується на підставі прямого вимірювання таких складових як нетто-імпорту сирої нафти та нетто-імпорту нафтопродуктів, а також загальний обсяг кінцевого споживання моторного палива всередині країни. Валідність системи вимірювання для цього коефіцієнту визначається можливістю переведення зовнішніх енергетичних потоків у співставний за якісними характеристиками вимір, тобто до величини моторного палива, для чого авторами вважається можливим використати середньонаціональний рівень виходу з вуглеводневої сировини світлих нафтопродуктів. Тоді коефіцієнт повної нафтозалежності від зовнішніх постачальників можливо розрахувати за формулою (1):

$$K_{ПВЕЗН} = (V_{НИН} \times K_{вих} + V_{НИМП}) / V_{СМП} \quad (1)$$

де $K_{ПВЕЗН}$ – коефіцієнт повної нафтозалежності;
 $V_{НИН}$ – обсяг нетто-імпорту нафти в країні;
 $K_{вих}$ – середньонаціональний коефіцієнт виходу світлих нафтопродуктів;

$V_{НИМП}$ – обсяг нетто-імпорту моторного палива в країні;
 $V_{СМП}$ – обсяг споживання моторного палива в країні.

У табл. 1 наведені результати розрахунку повної нафтової залежності для європейських країн у 2010 р.

Виходячи з табл. 1, можна констатувати про високу нафтозалежність в переважній більшості європейських країн. Лише Норвегія та Данія здатні самостійно задовольнити власні потреби в моторному паливі, не залучаючи зовнішні джерела постачань нафти та нафтопродуктів (коефіцієнт повної енергетичної залежності за цими країнами менше 1), а також експортувати надлишкові енергоресурси.

Великобританія здатна самостійно покрити свої потреби в моторному паливі при порівняно незначних обсягах імпорту нафти. Нафтопереробні комплекси Литви, Румунії, Словаччини, Бельгії розраховані на переробку імпортованої сировини та експорт нафтопродуктів, що є причиною незначної нафтової залежності при незначних власних потребах в моторному паливі. Інша група країн (Естонія, Латвія, Словенія) є нафтозалежними тільки від нетто-імпорту нафтопродуктів внаслідок відсутності в структурі їх промисловості нафтопереробних комплексів. Решта країн є високоенергетично залежними, тобто ці країни змушені вдаватися до значних обсягів імпорту нафти при частковому (Франція, Німеччина, Іспанія та ін.) або повному задоволенні власних потреб в моторному паливі (Болгарія, Фінляндія, Греція, Швеція та ін.) за рахунок власної нафтопереробної промисловості.

Україна також має високий рівень повної енергетичної залежності від нафти та нафтопродуктів (0,812), до того ж низький вихід світлих нафтопродуктів, низьку якість вітчизняного моторного палива; вільні потужності нафтопереробного комплексу не дозволяють їй повною мірою використовувати свій потенціал. Наявна технологія виробництва застаріла та призводить до експорту важких дистилатів та покриття потреб за рахунок імпорту легких.

У процесі вирішення другого завдання було збудовано матрицю «Сальдо балансів нафти та нафтопродуктів» (рис. 2), за результатами аналізу якої виділено наступні групи країн:

- 1 квадрант – експортери нафти та нафтопродуктів – 4% (Норвегія);
- 2 квадрант – експортери нафти та імпортери нафтопродуктів – 4% (Данія);
- 3 квадрант – імпортери нафти та експортери нафтопродуктів – 37% (Італія, Литва, Швеція, Греція, Ні-

Оцінка повної нафтової залежності європейських країн у 2010 р.

Країна	Нетто-імпорт нафтопродуктів, тис. бар./день	Нетто-імпорт сирої нафти, тис. бар./день	Глибина нафтопереробки	Приведені обсяги зовнішніх поставок нафти та нафтопродуктів, тис. бар./день	Обсяг споживання моторного палива, тис. бар./день	Коефіцієнт повної видової зовнішньої енергетичної залежності
Австрія	111,6	137,1	0,905	235,7	277,1	0,851
Бельгія	-87,7	667,7	0,866	490,7	644,9	0,761
Болгарія	-23,6	124,7	0,785	74,3	103,1	0,721
Чехія	18,5	153,6	0,976	168,4	201,4	0,836
Данія	19,7	-100,2	0,856	-66,1	167,5	-0,395
Естонія	22,7	-7,6	0,000	22,7	25,6	0,887
Фінляндія	-30,6	214,7	0,922	167,4	214,2	0,782
Франція	370,5	1297,9	0,895	1532,4	1831,5	0,837
Німеччина	381,5	1862,1	0,936	2124,8	2469,6	0,860
Греція	-50	388,5	0,776	251,5	373	0,674
Угорщина	0,8	114,8	0,989	114,3	149,3	0,766
Ірландія	101,3	60,2	0,713	144,2	161,4	0,893
Італія	-234,7	1585,4	0,895	1184,7	1544,2	0,767
Латвія	29,8	0	0,000	29,8	31,8	0,937
Литва	-138,9	187,9	0,826	16,4	57	0,288
Нідерланди	-59	1017,2	0,861	817	1019,8	0,801
Польща	68,7	448	0,884	464,9	560	0,830
Португалія	23,1	222,3	0,832	208,1	274,4	0,758
Румунія	-31,4	120,7	0,936	81,6	193,5	0,422
Словаччина	-42,1	108,1	0,925	57,9	83,7	0,692
Словенія	54,1	0	0,000	54,1	54,8	0,987
Іспанія	316,7	1060,6	0,876	1245,8	1441	0,865
Швеція	-74,4	398,1	0,783	237,3	335,6	0,707
Великобританія	0,7	225,4	0,915	206,9	1630,3	0,127
Україна	45,5	155,3	0,580	166,9	289,2	0,812
Туреччина	193,5	338,9	0,882	492,5	674,8	0,730
Норвегія	-249,6	-1590,3	0,890	-249,6	220,8	-1,130

дерланди, Бельгія, Фінляндія, Словаччина, Румунія, Болгарія);

4 квадрант – імпортери нафти та нафтопродуктів – 37 % (Німеччина, Франція, Іспанія, Україна, Чехія, Португалія, Туреччина, Польща, Ірландія, Австрія).

Широкий розмах варіації в межах кожного квадранту та проміжне місце деяких країн (Великобританія, Угорщина, Словенія, Естонія, Латвія) обумовили необхідність подальшого групування за цими критеріями. Використання методу кластерного аналізу дозволило отримати класифікацію європейських країн на сім кластерів (табл. 2).

На цей час Україна ще має змішаний трьохстадійний ресурсний цикл моторного палива, що відзначається використанням як власної та імпортованої сировини, так і власних й імпортованих нафтопродуктів. На рис. 3 представлена загальна його схема в 2010 р.

Виходячи із енергетичних потоків, що відображені на рис. 4, у 2010 р. в національному ресурсному циклі моторного палива вагому частку займало виробництво топкового мазуту (21,8%), у той час як вихід світлих нафтопродуктів складав лише 58%. Отже, низький рівень прогресивності технологій нафтопереробки призвів до перекосів в націо-

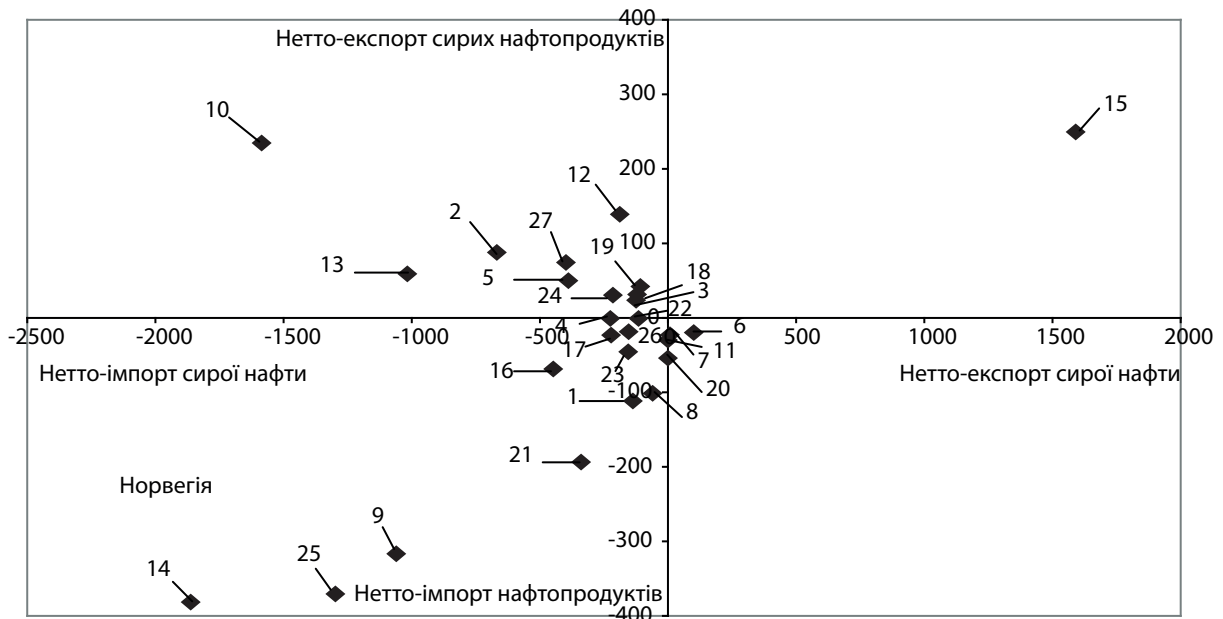

Рис. 2. Матриця «Сальдо паливно-енергетичних балансів нафти і нафтопродуктів»:

1 – Австрія; 2 – Бельгія; 3 – Болгарія; 4 – Великобританія; 5 – Греція; 6 – Данія; 7 – Естонія; 8 – Ірландія; 9 – Іспанія; 10 – Італія; 11 – Латвія; 12 – Литва; 13 – Нідерланди; 14 – Німеччина; 15 – Норвегія; 16 – Польща; 17 – Португалія; 18 – Румунія; 19 – Словаччина; 20 – Словенія; 21 – Туреччина; 22 – Угорщина; 23 – Україна; 24 – Фінляндія; 25 – Франція; 26 – Чехія; 27 – Швеція

нальному ресурсному циклі моторного палива: у структурі експорту домінує місце посів дешевий топковий мазут (57 % від експорту нафтопродуктів), що є попутним продуктом нафтопереробки, тоді як імпортувалися в Україну переважно дорогі світлі нафтопродукти (80 % від імпорту нафтопродуктів).

Нераціональна структура ресурсного циклу моторного палива в Україні призвела до занепаду цього виду промисловості: станом на початок 2013 р. стабільно працювали тільки Кременчуцький НПЗ та Шебелинський ГПЗ. 2 проросійські заводи (Лисичанський та Одеський НПЗ) було зупинено до кращих для них часів, а ще 2 західноукраїнських (Надвірнянський та Дрогобицький) НПЗ працюють із великими простоями виробничих потужностей внаслідок недостатніх обсягів видобутку української нафти. Виходячи з перелічених тенденцій можна зробити висновки щодо незадовільного рівня нафтової незалежності України, що є наслідком дії наступних чинників:

- 1) незначні обсяги власних розвіданих запасів рідких вуглеводнів. Україна здатна самостійно забезпечити лише 1/3 від власних потреб у нафті та газовому конденсаті;
- 2) важкодоступність видобутку сирої нафти з родовищ України обумовлює постійне скорочення її видобутку як за державними, так і за приватними компаніями: в 2007–2011 рр. обсяги національного нафтовидобутку скоротилися більше ніж на 25 %;
- 3) скорочення споживання сирої нафти та газового конденсату внаслідок занепаду нафтопереробної промисловості. Витіснення українських виробників на національному ринку моторного палива

пальним закордонного виробництва є очікуваною розв'язкою у конкурентній боротьбі, оскільки останні пропонують більш адекватне співвідношення «ціна – якість»;

- 4) монопольне становище Російської Федерації щодо постачань нафти до України або транзитом її територією, що обумовлює високу залежність національної економіки від цієї країни (за системою нафтопроводів «Дружба» з Росії до України та транзитом до Європи постачалася високосірчана нафта сорту Urals, на якій працювали Лисичанський, Одеський НПЗ);
- 5) скорочення транзиту нафти територією України, оскільки збільшуються обсяги імпорту нафти до Європи в обхід України, що обумовлює постійне зниження завантаженості нафтотранспортної системи України. Обсяг транспортування нафти трубопроводним транспортом України за 5 років впав більш ніж на 50 %, зокрема за рахунок скорочення транзиту на 55 % та скорочення транспортування для внутрішніх споживачів на 33 %.

За сукупністю зазначених обставин слід стверджувати про втрату незалежності ресурсного циклу моторного палива України та його негативного впливу на енергетичну та національну безпеку загалом. Поряд з цим візуальний аналіз представленої дендрограми (рис. 3) дозволяє стверджувати про близькість 3, 5 та 7 груп, що дає можливість визначити різні альтернативи розвитку ресурсного циклу моторного палива в Україні, серед яких:

- 1) відмова від власного виробництва моторного палива та приєднання до Латвії, Естонії, Словенії і чистих імпортерів нафтопродуктів;

Результати групування європейських країн за імпортом/експортом нафти та нафтопродуктів

№ п/п	Група країн	Визначальні характеристики	Країни
1	Крупні нетто-імпортери нафти та нафтопродуктів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Високий рівень споживання моторного палива – більше 1,5 млн бар./день. ▪ Достатньо розвинута нафтопереробка. ▪ Великі обсяги імпорту нафти – більше 1,0 млн бар./день. ▪ Великі обсяги імпорту нафтопродуктів – більше 300 тис. бар. / день. 	Німеччина, Франція, Іспанія
2	Крупні нетто-експортери нафти та нафтопродуктів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Середній рівень споживання моторного палива – 220 тис. бар. /день. ▪ Наявні значні поклади нафти (5,3 млрд бар.) ▪ Розвинута нафтопереробка. ▪ Великі обсяги експорту нафти – більше 1,5 млн бар./день ▪ Міжнародний центр торгівлі нафти та нафтопродуктами – Rotterdam. ▪ Великі обсяги експорту нафти – більше 1,5 млн бар./день. ▪ Великі обсяги експорту нафтопродуктів – 250 тис. бар./ день 	Норвегія
3	Імпортери нафтопродуктів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Незначний обсяг споживання моторного палива – близько 50 тис. бар./день. ▪ Нафтопереробка відсутня. ▪ Обсяги імпорту нафтопродуктів відповідають обсягам його споживання. 	Латвія, Естонія, Словенія
4	Значні імпортери нафти та експортери нафтопродуктів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Різний рівень споживання моторного палива – від 57 тис. бар. /день (Литва) до 1,5 млн бар./день (Італія). ▪ Розвинена нафтопереробка, що спрямована як на внутрішні потреби країн, так і на експорт моторного палива. ▪ Прив'язка до міжнародних центрів торгівлі нафтопродуктами – Rotterdam та Mediterranean. ▪ Значні обсяги імпорту нафти – від 188 тис. бар. / день (Литва) до 1,5 млн бар./день (Італія). ▪ Значні обсяги експорту нафтопродуктів – від 50 тис. бар. / день (Греція) до 230 тис. бар. / день (Італія). 	Італія, Литва, Швеція, Греція, Нідерланди, Бельгія
5	Незначні імпортери нафти та експортери нафтопродуктів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Різний рівень споживання моторного палива – від 84 тис. бар. /день (Словаччина) до 214 тис. бар./день (Фінляндія). ▪ Достатня розвинена нафтопереробка, що спрямована на забезпечення в основному внутрішніх потреб та незначних обсягах експорту надлишкового для країн моторного палива. ▪ Обсяги імпорту нафти різняться від 108 тис. бар./день (Словаччина) до 214 тис. бар./день (Фінляндія). ▪ Обсяги експорту нафтопродуктів коливаються в межах 24 тис. бар./день (Болгарія) до 42 тис. бар./день (Румунія). 	Фінляндія, Словаччина, Румунія, Болгарія
6	Значні імпортери нафти та нафтопродуктів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Значний обсяг споживання нафтопродуктів – від 161 тис. бар. /день (Ірландія) до 675 тис. бар./день (Туреччина). ▪ Нафтопереробна промисловість не здатна забезпечити в повному обсязі виробництво моторного палива. ▪ Обсяги імпорту нафти різняться від 60,2 тис. бар./день (Ірландія) до 448 тис. бар./день (Польща). ▪ Обсяги імпорту нафтопродуктів коливаються в межах 69 тис. бар./день (Польща) до 193 тис. бар./день (Туреччина). 	Туреччина, Польща, Ірландія, Австрія
7	Незначні імпортери нафти та нафтопродуктів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Значний розмах за обсягами споживання моторного палива – від 149 тис. бар. /день (Угорщина) до 1,6 млн бар./день (Великобританія). ▪ Нафтопереробна промисловість здатна частково задовольнити потреби в моторному паливі. ▪ Обсяги імпорту нафти різняться від 115 тис. бар./день (Угорщина) до 225 тис. бар./день (Великобританія). ▪ Незначні обсяги імпорту нафтопродуктів – від 0,8 тис. бар. / день (Великобританія) до 45,5 тис. бар. / день (Україна). 	Україна, Чехія, Португалія, Угорщина, Великобританія

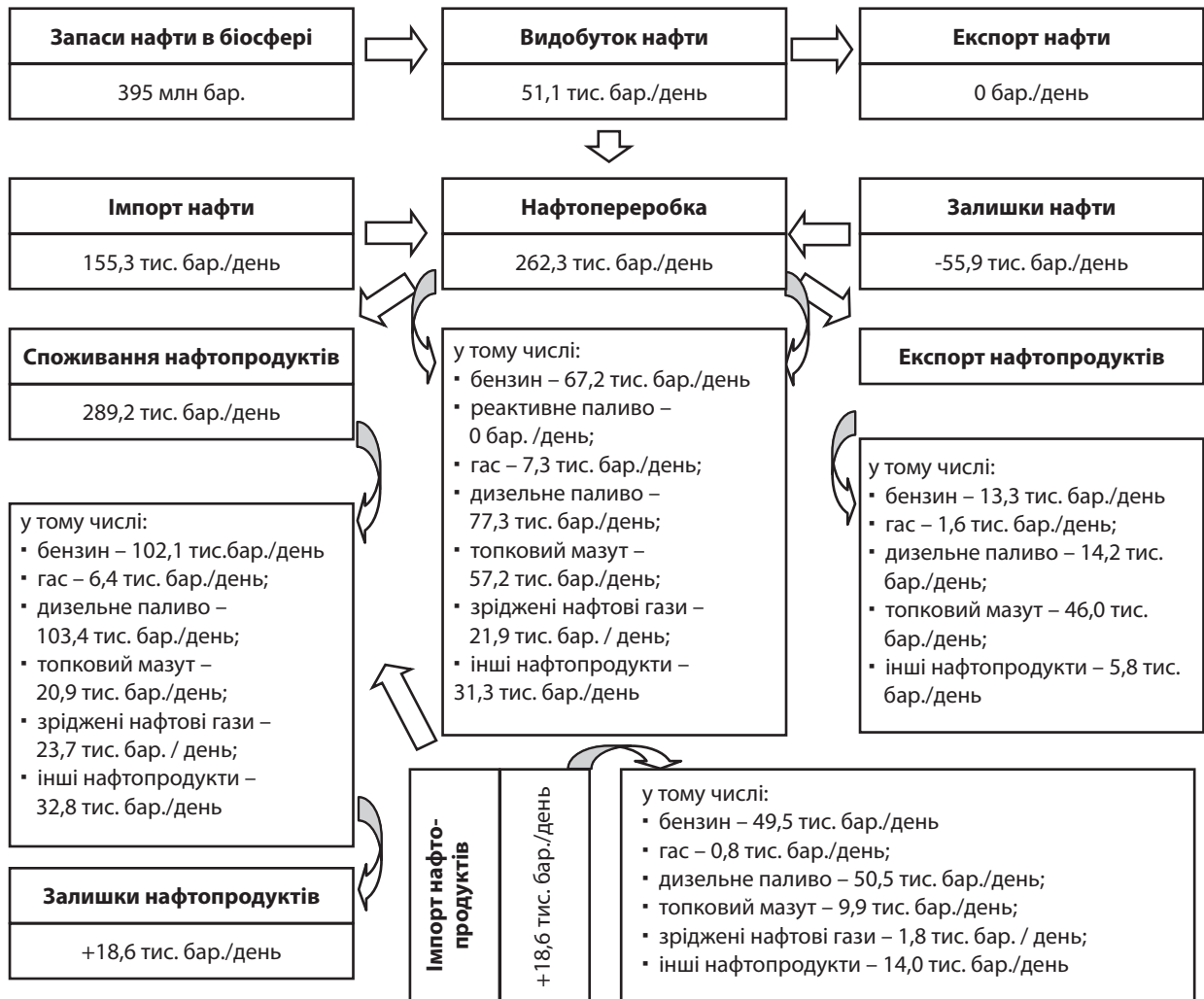

Рис. 3. Загальна схема ресурсного циклу моторного палива в Україні у 2010 р.
(складено за даними [10])

2) нарощування потужностей нафтопереробної промисловості та приєднання до Фінляндії, Словаччини, Румунії, Болгарії, тобто незначних експортерів нафтопродуктів.

3) урахуванням вищезазначених умов постає питання забезпечення автономності ресурсного циклу моторного палива в Україні як наряду отримання нафтонезалежності. Вже доведено, що Україна не має достатніх запасів ані нафти разом з газовим конденсатом, ані природного газу для покриття власних потреб. «Необмеженим» запасом в Україні є лише кам'яне вугілля, якого при існуючих тенденціях споживання вистачить ще на 400 років. Враховуючи ці особливості припускається доцільним будувати ресурсний цикл моторного палива саме на основі останнього виду енергоресурсів, отримуючи синтетичну нафту (або синтез-газ), а з неї синтетичне рідке моторне паливо.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку. В результаті проведеного дослідження

було удосконалено методичний підхід до оцінки рівня повної видової енергозалежності нафтодефіцитних країн, що, на відміну від існуючих, передбачає врахування як залежності національного господарства від зовнішніх постачань нафти, так і залежності від зовнішніх постачань світлих нафтопродуктів, а також враховує ефективність перетворення рідких вуглеводнів на моторне паливо. Цей підхід дозволяє виявити загрози автономності національному ресурсному циклу моторного палива.

Проведена оцінка поточного рівня виявила, що Україна є нафтозалежною державою, що значно посилюється постійним зниженням обсягів видобутку нафти, застарілістю технологічних схем її переробки, а також низькою якістю вироблених нафтопродуктів. Як передбачається, надалі нафтозалежність національної економіки буде посилюватися та за відсутності дієвих напрямів з модернізації цього виду промисловості Україна найбільш ймовірно приєднається до групи країн з нульовим циклом моторного палива. Єдиним виходом є докорінна перебудова ресурсного циклу шляхом на-

лагодження виробництва моторного палива з наявних ресурсів, якими є вугілля.

Представляється також доцільним подальший розвиток отриманих методичних положень та формування ціліс-

ного методичного підходу до оцінки енергетичної безпеки національного господарства в нафтовій та нафтопродуктовій сферах енергокористування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Люри Д. И. Устойчивое ресурсопользование и концепция глобального ресурсно-экологического перехода [Электронный ресурс] / Д. И. Люри. // Природопользование и устойчивое развитие. Мировые экосистемы и проблемы России. – М. : КМК, 2006. – С. 78–91. – Режим доступа : web-local.rudn.ru/web-local/prep/rj/files.php?f=2421.
2. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.
3. Михалевиц А. А. Анализ концепции энергетической безопасности республики Беларусь и предложения на будущее [Электронный ресурс] / А. А. Михалевиц // XVII Белорусский энергетический экологический форум. – Минск, 2012. – Режим доступа : www.tc.by/download_files/energy/mihalevich.ppt.
4. Стадницький Г. В. Екологія : учебн. / Г. В. Стадницький, А. И. Родионов. – М. : Химия, 1997. – 240 с.
5. Шпільевський В. В. Сфера енергокористування та енергетичний цикл України: аналітичний аспект / В. В. Шпільевський, О. В. Лелюк // Проблеми економіки. – № 4. – 2011. – С. 44–54.
6. Measuring Short-Term Energy Security [Електронний ресурс] / International Energy Agency. – Режим доступу : <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/Moses.pdf>.
7. International Index of Energy Security Risks: Assessment Risks in A Global Energy Market [Електронний ресурс] / Institute for 21st Century Energy // U.S. Chamber of Commerce. – Режим доступу : <http://www.energyxxi.org/sites/default/files/InternationalIndex2012.pdf>.
8. Енергетична стратегія України до 2030 року та подальшу перспективу [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/145%D0%B0-2006-%D1%80>.
9. Number Of Cars Worldwide Surpasses 1 Billion; Can The World Handle This Many Wheels? [Електронний ресурс] / Business Huff Post. – Режим доступу : http://www.huffingtonpost.ca/2011/08/23/car-population_n_934291.html.
10. International Energy Statistics Database [Електронний ресурс] / U. S. Energy Information Administration. – Режим доступу : <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=54&aid=2>.

REFERENCES

- «Enerhetychnii stratehii Ukrainy do 2030 roku ta podalshu perspektyvu» [Energy Strategy of Ukraine till 2030 and beyond]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/145%D0%B0-2006-%D1%80>.
- «International Index of Energy Security Risks: Assessment Risks in A Global Energy Market» <http://www.energyxxi.org/sites/default/files/InternationalIndex2012.pdf>.
- «International Energy Statistics Database» <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=54&aid=2>.
- [Legal Act of Ukraine] (2007). http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.
- Liuri, D. I. «Ustoychivoe resursopolzovanie i kontseptsiiia globalnogo resursno-ekologicheskogo perekhoda» [Sustainable resource use and the concept of a global resource and environmental transition]. web-local.rudn.ru/web-local/prep/rj/files.php?f=2421.
- «Measuring Short-Term Energy Security» International Energy Agency. <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/Moses.pdf>.
- Mikhalevich, A. A. «Analiz kontseptsii energeticheskoy bezopasnosti respubliki Belarus i predlozheniia na budushchee» [Analysis of the concept of energy security of the Republic of Belarus and the proposals for the future]. www.tc.by/download_files/energy/mihalevich.ppt.
- «Number Of Cars Worldwide Surpasses 1 Billion; Can The World Handle This Many Wheels?» http://www.huffingtonpost.ca/2011/08/23/car-population_n_934291.html.
- Shpilievskiy, V. V., and Leliuk, O. V. «Sfera enerhokorystuvannia ta enerhetychnyi tsykl Ukrainy: analitychnyi aspekt» [Scope of energy use and energy cycle Ukraine: Analytical aspect]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2011): 44-54.
- Stadnitskiy, G. V., and Rodionov, A. I. *Ekologija* [Ecology]. M: Khimiia, 1997.

Ястремька О. О.

СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

У статті представлено виявлені тенденції розвитку туризму, що притаманні йому на світовому рівні в умовах глобалізації, основними з яких є зростання туристичних потоків, підвищення вимог до якості та зміни у спрямованості туристичних послуг, зростання різноманітності туристичних продуктів, використання сучасних інформаційних технологій при наданні туристичних послуг. Остання тенденція зумовлює необхідність активізації туристичних підприємств щодо їх інформаційного позиціонування у віртуальному просторі на основі використання брендів. Подана рекомендація до формування бренд-сайтів для туристичних підприємств, що полягають у використанні дружнього інтерфейсу, впровадження яких дозволить спростити пошук інформації про туристичні підприємства та підвищить зацікавленість споживачів. Представлено склад та зміст розділів концепції бренду туристичного підприємства, який складається із загального, підприємницького, маркетингового, юридичного, інвестиційного, культурно-історичного, психологічного та футурологічного розділів.

Ключові слова: туризм, тенденції розвитку, глобалізація, туристичні послуги

Бібл.: 14.

Ястремька Олеся Олександрівна – кандидат економічних наук, старший викладач, кафедра туризму, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: yastr@inbox.ua

УДК 338.487:659.1

Ястремская О. А.

СОВРЕМЕННЫЕ МИРОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА

В статье представлены выявленные тенденции развития туризма на мировом уровне в условиях глобализации, основными из которых являются увеличение туристических потоков, повышение требований к качеству и изменения в направленности туристических услуг, рост разнообразия туристических продуктов, использование современных информационных технологий при предоставлении туристических услуг. Последняя тенденция определяет условия необходимости активизации туристических предприятий в информационном позиционировании в виртуальном пространстве на основе использования брендов. Представлены рекомендации по формированию бренд-сайтов для туристических предприятий, которые заключаются в использовании дружественного интерфейса, их внедрение позволит упростить поиск информации о туристических предприятиях и повысит заинтересованность потребителей. Представлены перечень и содержание разделов концепции бренда туристического предприятия, состоящий из общего, предпринимательского, маркетингового, юридического, инвестиционного, культурно-исторического, психологического и футурологического разделов.

Ключевые слова: туризм, тенденции развития, глобализация, туристические услуги

Библ.: 14.

Ястремская Олеся Александровна – кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра туризма, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Email: yastr@inbox.ru

УДК 338.487:659.1

Iastremaska O. A.

MODERN WORLD TENDENCIES OF TOURISM DEVELOPMENT

The article presents revealed tendencies of development of tourism at the world level under conditions of globalisation, the main of which are increase of tourist flows, increase of requirements to quality and changes in orientation of tourist services, growth of diversity of tourist products and use of modern information technologies when providing tourist services. The latter tendency determines conditions of a necessity to activate tourist companies in information positioning in the virtual environment on the basis of the use of brands. The article presents recommendations on formation of brand-sites for tourist companies, which lie in the use of a friendly interface – their introduction would allow simplification of the search for information about tourist companies and would increase interest of the customers. The article presents a list and content of the sections of the concept of the brand of a tourist company, which consists of a general, entrepreneurial, marketing, legal, investment, cultural and historical, psychological and futurological sections.

Key words: tourism, tendencies of development, globalisation, tourist services

Bibl.: 14.

Iastremaska Olesia A. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Lecturer, Department of Tourism, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Email: yastr@inbox.ru

Сучасний стан розвитку туристичної галузі супроводжується активізацією підприємницької активності у сфері туризму, міжнародної конкуренції, зміною у потребах туристів, що передбачає дослідження загальносвітових тенденцій змін у туристичній галузі. В умовах глобалізації розвиток туризму в Україні вимагає актуалізації видів туристичної діяльності, здійснення інтеграції зі світовими лідерами туристичної галузі, використання накопиченого

світового досвіду щодо задоволення попиту споживачів, інформування про існуючі можливості туристичних підприємств, їх здобутки і переваги.

Дослідженню сучасних умов здійснення туристичної діяльності, управління нею присвятили свої наукові праці такі вчені як М. Г. Бойко [1], С. В. Мельниченко [4], Г. І. Михайличенко [5], Т. І. Ткаченко [6], Л. М. Шульгіна [7] та ін. Їх праці стали вагомим внеском у теорію менеджменту ту-

ризму. Більшість робіт присвячена дослідженню проблем управління туристичною галуззю, туристичними підприємствами. Проте кількість публікацій з визначення основних тенденцій, що склалися в сучасних умовах, обмежена. Це пов'язано з їх мінливістю, яка зумовлюється змінами в уподобаннях споживачів туристичних послуг, проявами економічних кризових явищ, перебігом політичних процесів, що пояснює актуальність і об'єктивну необхідність виявлення існуючих тенденцій розвитку туризму та розроблення пропозицій щодо інформаційної підтримки туристичних підприємств у відповідності з їх перебігом.

Метою статті є виявлення та узагальнення світових тенденцій розвитку туризму, обґрунтування з їх урахуванням пропозицій з інформування споживачів туристичних послуг щодо можливостей підприємств туристичної галузі.

Всесвітня туристична організація ООН опублікувала свою доповідь, з матеріалів якої можна зробити висновок, що в сучасних умовах глобалізації світовий туристичний потік постійно зростає. У 2012 р. туристи віддавали перевагу Європі й Азіатсько-Тихоокеанському регіону, намагаючись утриматися від поїздок на Близький Схід і в Африку. Матеріали доповіді організації дозволяють скласти ТОП-3 найбільш відвідуваних регіонів світу. На третьому місці з 156 млн туристів розмістились країни Північної й Південної Америки. На другому місці виявився Азіатсько-Тихоокеанський регіон, що прийняв 216 млн осіб. Лідирує в цьому рейтингу Європа, де за рік встигли відпочити 503 млн осіб, тобто більше 50% усього світового туристичного потоку.

У цілому, за даними фахівців, відвідуваність країн виросла у всіх регіонах світу, крім Близького Сходу, який втратив 8% туристів у порівнянні з 2010 роком, і країн африканського континенту, відвідуваність яких залишилась незмінною. Експерти організації пов'язують ці результати з нестабільною ситуацією в арабських країнах, у результаті яких кількість туристів у Єгипті, Тунісі й інших державах регіону помітно скоротилася.

Проте, за підрахунками організації, передбачається уповільнення зростання туристичного потоку у наступному періоді до 3–4% у рік. Щодо темпів зростання туристичних потоків, передбачається, що відвідуваність Близького Сходу збільшиться максимум до 5%, Африки – до 4–6%, Європи на 2–4%. Усього ж до 2030 року туристичний потік буде нараховувати близько 1,8 мільярда осіб щорічно. З 2000-го року було зафіксовано тільки три випадки, коли загальносвітовий потік туристів знижувався: в 2001, 2003 і 2009 роках. Під час останньої світової фінансової кризи потік туристів скоротився відразу на 3,9% [12].

Незважаючи на проблеми глобальної економіки, стійкий попит на міжнародний туризм зберігається. За період із січня по червень 2012 року число міжнародних туристів у світі зросло на 5% (на 22 млн) у порівнянні з аналогічним періодом 2011 року [14].

«В умовах нинішньої економічної невизначеності туризм є одним з секторів економіки у світі, що активно розвивається, стимулює економічний прогрес як у країнах, що

розвиваються, так і в розвинених країнах і, що ще більш важливо, створює настільки необхідні робочі місця. З огляду на те, що ми наближаємося до мільярдної оцінки, ми повинні забезпечити, щоб сектор туризму користувався підтримкою відповідної національної політики, повинні проводити роботу, спрямовану на усунення сектора існуючих бар'єрів, що заважають розвитку, таких як складні процедури одержання віз, збільшення прямого оподаткування й обмеження в області транспортного повідомлення», – заявив Генеральний секретар ЮНВТО Талеб Ріфаї, відкриваючи Глобальний форум економіки туризму в Макао [14].

Щодо географічної спрямованості туристичних потоків, можна зробити такі висновки. Азія лідирує за темпами росту. У період із січня по червень 2012 року зростання прибуттів було зареєстровано у всіх регіонах. Азіатсько-Тихоокеанський регіон (+8%) був лідером серед регіонів завдяки відновленню японського в'їзного й виїзного туризму та гарному показнику, що також зберігається, основних напрямних ринків регіону. Турнапрямки в Південній Азії й Південно-Східній Азії (по +9% кожне) досягли одних із кращих результатів у світі. Хоча в Азії більш за все відчувалася економічна криза 2008–2009 рр., використовуючи свої міцні зв'язки з іншими економіками, регіон швидко відновився й займає сьогодні лідируючі позиції в глобальній економіці, про що однозначно свідчать результати його діяльності в сфері туризму.

Європа (+4%) є найбільш відвідуваним турнапрямком у світі, вона зміцнила свої рекордні показники зростання 2011 року, незважаючи на триваючу економічну нестабільність у Єврозоні. Результати, що перевищують середні по регіону, показали Центральна й Східна Європа (+7%), у яких темпи зростання багатьох турнапрямків вимірюються двозначними цифрами, а також Західна Європа (+5%). На відміну від цього, темпи зростання попиту в Південній і Середземноморській Європі (+2%) сповільнилися, але на тлі дуже високих результатів 2011 року, і, частково, внаслідок відновлення турнапрямків у Північній Африці й на Близькому Сході.

В Американському регіоні (+5%) темпи зростання відповідали середньосвітовим, причому кращих показників досягли Центральна Америка (+7%) і Південна Америка (+6%). Фактично, Південна Америка є одним із субрегіонів, що демонструє в останні роки найшвидші темпи зростання туризму. У Північній Америці темпи зростання турнапрямків склали 4%, – відносно високий показник для зрілого субрегіону, у той час як у країнах Карибського басейну (+5%) темпи зростання збереглися на високому рівні, що дозволило їм зміцнити результати, досягнуті в 2011 році.

В Африці (+7.9%) повернення туристських потоків у Туніс позитивно позначилося на результатах Північної Африки (+11%). Аналогічним образом, відновлення туризму в Єгипті однозначно поліпшило результати Близького Сходу (+0.7%), де конфлікт у Сирії як і раніше заважає досягненню більше вагомому зростання. Турнапрямки в Африці південніше Сахари (+6%) продовжували демонструвати досить позитивні результати, після того як у попередні роки цьому субрегіону вдалося набрати гарні темпи зростання.

Що стосується виїзних ринків і провідної десятки країн по видатках на поїздки за кордон, істотне зростання було відзначено у Китаї (+30 %), Російській Федерації (+15 %), США (+9 %), Канаді (+6 %) і Німеччині (+5 %). Збільшення видатків на закордонний туризм у Японії (+8 %) підтверджує відновлення цього важливого ринку. З іншого боку, порівняно повільні або негативні темпи зростання спостерігалися у Великобританії, Австралії, Італії й Франції.

Проаналізувавши матеріали Всесвітнього туристичного форуму, World Travel Monitor Forum, а також зробивши висновки з реалій туристичного ринку і його маркетингової складової, можна виділили основні тенденції, які визначають його майбутнє туризму в цілому й, зокрема, в Україні.

По усьому світу відбуваються істотні зрушення в загальній структурі попиту. Багато досвідчених туристів вибирають відпочинок не просто «улітку на пляжі» або «узимку на лижах». Стереотип відпустки в літню пору поступово ламається з кількох причин. Однією з причин зрушень сезонності є зміна посткризової свідомості: у людей з'явилося чітке розуміння, що життя проходить зараз і його не потрібно відкладати на потім, а крім роботи важливо звертати увагу на родину, особистісний розвиток, здоров'я й фізичну форму. Приміром, власники бізнесу, менеджери середньої й вищої ланки тепер готові подорожувати в бізнес-сезон (наприклад, восени). Ще одна причина – зміни в кліматі. Екстремальну жару влітку краще перечекати в будинку, а холодну зиму – в теплій країні. Наприклад, цією зимою небувалою популярністю в українських туристів користувалася Шрі-Ланка, а 50% турпотока на острові становили туристи з Європи.

З'явилися принципово нові види туризму – гастрономічний туризм, дегустаційні тури, дієтичні, шопинг-тури, тури-детокс, серф-тури (у які туристи відправляються тільки для того, щоб навчитися серфінгу) та інші. У структурі попиту відбувається зсув пріоритету зі «стандартних» турів (приміром, пляжного відпочинку) на користь екскурсій і спеціальних програм. Особливу популярність здобувають екстремальні подорожі: на повітряній кулі, виживання в джунглях, експедиції в Арктику, на Камчатку, аж до подорожей у космос. Дослідницька компанія Tourism Control Intelligence відзначає, що вже найближчим часом Антарктида стане значним центром екотуризму – там будуть побудовані готелі, ресторани й інші об'єкти інфраструктури. Зростає популярність собитійного туризму – поїздки на півний фестиваль, рок-концерт відомої групи, футбольний або тенісний матч. Особливо актуальним є цей тренд в Україні, тому що сума відвідування концерту усередині країни з гарним місцем у залі або на стадіоні цілком порівнянна з поїздкою з тією же метою, приміром, у сусідню Чехію або Польщу, а вражень більше.

Сучасні туристи стали більше вимогливими – як відносно матеріальних цінностей, так і власних вражень і потреб. Вкладаючи в поїздку мінімум коштів, вони прагнуть одержати максимум сервісу й вражень, тобто туристи стали уважніше ставитися до своїх витрат. Туристи стали краще розбиратися у відпочинку і його можливостях, вони хочуть

за ті ж гроші одержати більш якісний сервіс, комфортний відпочинок і насичену програму.

Розташування готелю на першій лінії або all-inclusive тепер не недостатньо. Туристи прагнуть заздалегідь довідатися, який на пляжі вхід у воду, якість піску або гальки, хто проводить анімацію, яка кухня й розмаїтість блюд, оформлення номера, обслуговування тощо. Всупереч прогнозам по зниженню обсягу ринку, за результатами всесвітнього туристичного моніторингу, загальні витрати на міжнародний туризм по усьому світі зростуть на 7%, до \$781 млрд. У порівнянні з падінням витрат на 9% в 2009 році ця тенденція свідчить про гарні темпи відновлення. Цього року експерти очікують, що найбільше готові витратити на подорожі китайці (приріст +22%), росіяни (+26%) і бразильці (+54%). Також у десятку входять Німеччина (+1,5%), США (+2,5%), Франція (+2,5%) і Італія (+3%).

Відбувається перерозподіл ваги туристичних напрямків – в усьому світі й в Україні. На перерозподіл істотний вплив зробили форс-мажорні обставини, які віджахнули туристів від деяких напрямків – напад акул у Єгипті, революції в ряді арабських країн, страйки й погроза дефолта в Греції. У деяких випадках вагомою виявилася цінова політика операторів – незважаючи на форс-мажорні обставини, деякі популярні серед українських туристів країни не знизили ціни на відпочинок (Марокко, Туніс). У цей же час Іспанія, Греція й Кіпр, які ще рік назад відносилися до досить дорогих місць для відпустки, пішли на значні знижки, що дозволило їм переорієнтувати на себе потік туристів середнього класу, що воліють європейського сервісу і безпеку за ціною, порівнянню з Південноафриканськими країнами. Також потрібно звернути увагу на те, що усе більше з'являється досвідчених туристів.

Поїздки стали коротше й частіше. Посткризова свідомість вплинула на формування легких на підйом туристів, які проводять вихідні в Європі або довгі уїкенди в Азії (4–5 днів). Світова готельна галузь цього року продовжить вихід із кризи. Звичайно, до повного відновлення ще дуже далеко, але після 7%-го падіння кількості проданих ночей, цього року обсяги наданих послуг зростуть на 5%, до 5,7 млрд ночей. Ключовою тенденцією стало те, що туристи стали подорожувати частіше, але на більше короткі строки. Ціни на готельні номери підвищуються, тому що значно зріс попит, однак ці тенденції по регіонах сильно відрізняються. Більш помітно ростуть ціни на номери в Азії, у Європі ж цінова ситуація небагато вирівнялася після різкого падіння протягом двох останнього років.

З'явився сегмент мандрівників, яким важливо одержати власні враження, досвід. Їм цікаво вже не стільки викласти фотографії в соціальних мережах або похизуватися перед знайомими. Для представників цього сегмента стало важливим одержати корисний досвід, переживання й власні враження від подорожі. Для цих людей важливі не п'ятизіркові готелі й готові тури, а автентичність, дотик до традицій іншої країни. Вони прагнуть зрозуміти й відчути іншу культуру, побут, готові жити у некомфортних умовах, але при цьому не пошкодують грошей на якусь специфічну

екскурсію або музей. Таких туристів уже багато серед українців. Як правило, представники сегмента – люди статку середній, середній+. Саме на таких туристів орієнтується рух, що розвивається останнім часом, Slow Cities (Cittaslow, зародилося в Італії) – співтовариство невеликих міст із населенням до 50 000, які наголошують на збереженні традицій у культурі, архітектурі, їжі (SlowFoods), навколишньому середовищі, і при залученні туристів акцентують свою унікальність.

В Україні зростають потоки внутрішнього туризму – збільшилася кількість тих, хто відправився або планує відпочивати в Криму, Карпатах, Одесі. У Карпатах, приміром, виросла відвідуваність лижних курортів у Славському, Яремче, Тисовце. Крім того, з'явилася й розвивається напрямок «ділового» туризму у великих містах, особливо Києві, Харкові, Донецьку й Дніпропетровську. Це зв'язано, у першу чергу, з розвитком інфраструктури в містах, що приймали чемпіонат Європи з футболу в 2012 році: реконструюються й з'являються нові міські й заміські клуби й комплекси, аквапарки, ресторани, стадіони, розвиваються авіап перевезення і т. п. Крім українців, що воліють відпочивати в рідній країні, в Україну стали частіше приїжджати іноземні туристи – в основному з Росії, Прибалтики, Європи. Приміром, відповідно до опитування порталу SuperJob.ru, в Україну збирається близько 4% російських туристів, причому в самій країні інтерес до внутрішнього туризму впав з 29% до 20%. Найбільш популярні серед іноземців Київ, Львів, Одеса, Крим і зимові курорти Карпат. Середній строк перебування іноземних туристів в Україні – чотири дні, сума витрат у країні – біля \$600. Що стосується типів турів, західні туристи часто обирають індивідуальні поїздки або круїзи. Американські туристи віддають перевагу Західній Україні, а німці й інші європейці більше люблять Крим.

Оформився сегмент туристів, що воліють самостійно будувати поїздки без покупки готового тура. Вони можуть самостійно скласти маршрут, знайти й забронювати готель, придбати квитки на транспорт, подбати про карти, їжу, броні й вхідні квитки до різних визначних пам'яток. Субтренд полягає в тому, що під цей сегмент зароджуються турагентства. Такі люди звичайно дуже зайняті й готові заплатити комісію (звичайно це невелика сума), щоб всю підготовчу й організаційну роботу зробили за них клієнтменеджери. На відміну від замовлення тура, сформованого оператором, турист може істотно заощадити (до 500, а в деяких випадках і 1000 євро).

З'явився специфічний сегмент «здорових і заможних» туристів. Для їхнього позначення в англomовному середовищі використовується аббревіатура LOHAS (Lifestyles Of Health And Sustainability). Ці люди люблять екологічний туризм, піклуються, у першу чергу, про навколишнє середовище й готові навіть переплатити за «зелений» відпочинок і послуги. Вони вибирають екологічні способи подорожей, що сприяють зниженню викидів, адже світовий туризм, за оцінками експертів, дає 5%-ву частку сукупних викидів вуглекислого газу на планеті (40% з яких – авіап перевезення, 32% – автопересування) [13].

Використання соціальних мереж й мобільних технологій є однією з тенденцій сьогодення в умовах глобалізації. Як і в інших сегментах бізнесу, у туризмі спостерігається бурхливий розвиток цієї тенденції. Туристи стали більш мобільними, регулярно входять й моніторять інформацію в інтернеті зі свого смартфона й більшість із них зареєстровані в 1-2-5 соціальних мережах. Наприклад, за даними Mandala Research, 52% з 152 млн дорослих американських туристів використовують соцмережі й генерують для економіки США \$102,9 млрд за рахунок внутрішнього туризму, у порівнянні з \$69,5 млрд від незареєстрованих користувачів [3]. В Україні ця тенденція також чітко простежується – з'являються агентства, що просуваються переважно в соцмережах, а також у співтовариствах туристів. Це пояснюється тим, що фанати соцмереж подорожують набагато частіше тих, хто не залучений у різний інтернет-інтерактив. Найближчим часом звичайною практикою для туристів стануть інтерактивне бронювання, мобільні путівники й поради закордонних друзів з планування подорожі в їхню країну.

Оскільки використання віртуальних мереж та сучасних інформаційних технологій є важливим напрямком розвитку туризму в умовах глобалізації, туристичним підприємствам доцільно звернути увагу на формування своїх брендів у вигляді бренд-сайтів і скористатися пропозиціями, які пройшли апробацію і довели свою дієвість для підприємств інших секторів економіки.

Узагальнюючи практику використання брендсайтів провідними підприємствами всіх сфер економіки, а також туристичного бізнесу в економічно розвинутих країнах, можливо сформулювати певні тактичні рекомендації для їх успішного застосування в процесі діяльності туристичних підприємств в Україні [8 – 11]:

- проста навігація сайта за допомогою його назви, яку доцільно узгодити з назвою підприємства, використати її повністю або застосувати ключові слова, тому що брендсайти, які важко знайти, будуть сприйматися як недружні до зовнішнього оточення;
- внутрішня навігація у брендсайті повинна бути забезпечена достатньою швидкістю, корисною з раціональних та емоціональних позицій і супроводжуватися трьохмірним мультимедійним зображенням;
- використання новітніх технологій та інноваційних методів проектування і реалізації;
- здійснення обміну повідомленнями з партнерами та потенційними інвесторами;
- застосування традиційних медіазасобів для стимулювання використання онлайн-ових та залучення нових користувачів сайту;
- поступова побудова індивідуальних відносин з представниками зовнішнього середовища за допомогою інтерактивних можливостей, що є однією з стотних переваг брендсайтів і відміною їх від традиційних мас-медіа завдяки якій можливо підвищити сприйняття цінності інвестиційних проєктів або підприємства в цілому, як привабливого об'єкта інвестування;

- використання впливаючих гіпертекстових сторінок з детальною інформацією про туристичний продукт або підприємство за умови проведення ним політики повної інформаційної прозорості;
- регулярна модернізація та оновлення сайту з метою привернення уваги, формування мотивів до дій, досягнення задоволення раціональних та емоціональних потреб користувачів на його основі персоналізації та відкритості(соціалізації);
- використання звукових ефектів, тривимірного простору та необхідної швидкості для представлення повідомлень;
- максимальна персоніфікація за допомогою е-пошти;
- безпека е-транзакцій;
- застосування опосередкованого стимулювання у використанні сайту за допомогою продажу його рекламної площі;
- використання системи пошуку, що має настройку;
- прагнення до включення в інформаційні повідомлення емоціональної складової, що може бути реалізована за допомогою звернення до вторинних потреб споживачів або, наприклад, розташуванням персональної інформації про кращих співробітників, клієнтів підприємства, найбільш популярні або ексклюзивні туристичні маршрути, що допоможе створити ефект інформаційної прозорості;
- використання мережевих посилань на брендсайти інших туристичних підприємств та навпаки;
- інтерактивна побудова повідомлень, що є головною ознакою брендсайтів і їх відміною від традиційних мас-медіа. Інтерактивність дозволить збільшити сприйняття цінності туристичних пропозицій підприємства у залежності від зусиль, що витратили користувачі на їх отримання. Проактивність інформаційних каналів повинна полягати у активному спілкуванні підприємства з потенційними споживачами і партнерами, з одного боку, і в активному пошуку сайтів останніми, з другого.

Таким чином, заходи з формування брендів мають бути втілені враховані про формуванні концепції бренду, розробкою якої доцільно займатися маркетологам з високим рівнем креативності та професіоналізму. Проведений аналіз літературних джерел [2; 3; 8; 11] дозволив узагальнити склад і сутність положень концепції формування бренду туристичного підприємства, яку доцільно представити таким переліком типових розділів.

1. Загальні параметри, що повинні містити визначення бренду, опис його складових, мету запровадження, конкурентоспроможні переваги перед однотипними конкуруючими підприємствами, очікувані наслідки впливу на суб'єкти ринку.
2. Підприємницький розділ, в якому необхідно узгодити мету бренду з можливостями надання послуг споживачам, які будуть ним користуватися, а саме: детальний опис характеристик, якості послуг (в першу чергу функціональну, тобто очікувану споживачами), терміни та обсяги їх надання, номенклатура, тарифи та ціни, що залежатимуть від прийнятої дієвої політики просування на зовнішньому ринку.
3. Маркетинговий розділ повинен містити повну і скорочену назву бренду підприємства, слоган, логотип, атрибути геральдики і такі ж атрибути торгових марок, що виступатимуть під оболонкою бренду підприємства. Ці атрибути доцільно узгодити з активними потребами потенційних партнерів та споживачів на ринку для подальшої інформаційної взаємодії.
4. Інвестиційний розділ, в якому доцільно розмістити інформацію про витрати на формування бренду, його позиціонування на ринку, а також імовірні додаткові прибутки від його використання підприємством безпосередньо та в якості окремого інвестиційного товару для інших підприємницьких структур. Важливою інформацією цього розділу повинна стати розрахована майбутня вартість туристичного підприємства з урахуванням впливу бренду на суб'єктів зовнішнього середовища через кількісне визначення імовірного рівня його привабливості.
5. Юридичний розділ, метою якого є розмежування авторських, майнових, суміжних прав власників і авторів сформованої концепції бренду, розподілення частки відповідальності сторін за претензіями, наведення результатів юридичної експертизи на відповідність національним та міжнародним нормам щодо його імітації, протиріч, плагіату.
6. Культурно-історичний розділ повинен містити обґрунтування запровадження бренду згідно з культурними, релігійними, історичними традиціями суб'єктів туристичних послуг, на який передбачено вивести підприємство і ймовірними видами задоволення для юридичних і фізичних осіб згідно з їх активними потребами.
7. Психологічний розділ є обов'язковим, бо саме реалізація передбачених в ньому заходів дозволить перетворити торгові марки на образи і синтезувати з них нову соціально-економічну якість – безпосередньо бренд, що буде підґрунтям і згодом переросте в позитивний імідж. У даному розділі доцільно подати психологічні методи впливу на суб'єктів ринку з метою популяризації підприємства і найімовірніші наслідки їх дії.
8. Футурологічний розділ необхідно побудувати таким чином, щоб він містив інформацію про майбутні загальні перспективи розвитку бренду підприємства та конкурентів, можливості виникнення нових, що можуть представляти певну загрозу, прогноз змін у соціальному, економічному, психологічному стані безпосередньо контактуючих з брендом та нових груп суб'єктів ринку (споживачів), майбутні шляхи і методи прямого та непрямого впливу на них на основі рекламної, PR-політики та індивідуальної роботи з клієнтами.

Якщо підприємство в процесі формування і розвитку бренду буде дотримуватися положень запропонованої концепції, останній зоставатиметься дієвим якнайдовше.

Таким чином, врахування визначених тенденцій розвитку туризму в діяльності туристичних підприємств, їх ін-

формаційного позиціонування за допомогою бренд-сайтів та розроблення брендів з використанням запропонованих розділів концепції дозволить активізувати підприємницьку діяльність, задовольняючи платоспроможний попит споживачів туристичних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко М. Г. Ціннісно орієнтоване управління в туризмі / М. Г. Бойко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 524 с.
2. Кендюхов О. В. Паблік рилейшнз у корпоративному брендингу: механізм управління та методологія оцінки : монографія / О. В. Кендюхов, К. Ю. Ягельська. – Донецьк : Донецький національний технічний університет, 2010. – 225 с.
3. Мамлеева Л. Анатомія бренда / Л. Мамлеева, В. Перція. – BrandAid, 2006. – 217 с.
4. Мельниченко С. В. Брендинг у туристичному бізнесі: теоретичні аспекти / С. В. Мельниченко, О. Г. Авдан / Туризм в умовах глобалізації: особливості та перспективи розвитку: монографія / Під ред. д.е.н., проф. Кизима М. О., к.е.н, проф. Єрмаченка В. Є. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2012. – С. 211 – 224.
5. Михайличенко Г. І. Інноваційний розвиток туризму : монографія / Г. І. Михайличенко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 608 с.
6. Ткаченко Т. І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т. І. Ткаченко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
7. Шульгіна Л.М. Маркетингове управління туристичними підприємствами: монографія / Л. М. Шульгіна, М. Л. Ткешелашвілі. – К.-Тернопіль: ТОВ «Видавництво Астон», 2011. – 296 с.
8. Элвуд Я. 100 приемов эффективного брендинга / Пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб.: Питер, 2002. – 368с.
9. Aacker D. Building Strong Brands. / D. Aacker. – N.-Y. : The Free Press, 1996. – 546 p.
10. Arnold D. The Handbook of Brand Management / D. Arnold. – London : Economist Books Ltd, 1992. – 432 p.
11. Chuck Pettis TechnoBrands. How to Create & Use Brand Identity to Market, Advertise & Sell Technology Products [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.brend.com/frame1.htm>
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prohotelia.com.ua/2012/08/10-trends-in-ukrainian-tourism/>
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://media.unwto.org/ru/press-release/2012-01-18/dostignet-milliardnyi-rubezh>
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://media.unwto.org/ru/press-release/2012-09-19/mezhdunarodnyi-turizm-uverenno-produgaetsya-k-preodoleniyu-milliardnogo-ru>

REFERENCES

- Aacker, D. *Building Strong Brands*. N.-Y.: The Free Press, 1996.
- Arnold, D. *The Handbook of Brand Management* London: Economist Books Ltd, 1992.
- Boiko, M. H. *Tsinnisno orientovane upravlinnia v turyzmi* [Value-oriented management in tourism]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2010.
- «Chuck Pettis TechnoBrands. How to Create & Use Brand Identity to Market, Advertise & Sell Technology Products» <http://www.brend.com/frame1.htm>.
- Ellvud, Ya. *100 priemov effektivnogo brendinga* [100 receptions effective branding]. St. Petersburg: Piter, 2002.
- Kendiukhov, O. V., and Yahelska, K. Yu. *Pablik ryleishnz u korporatyvnomu brendynhu: mekhanizm upravlinnia ta metodolohiia otsinky* [Public relations in corporate branding: mechanism for management and assessment methodology]. Donetsk: Donetskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet, 2010.
- Mykhailychenko, H.I. *Innovatsiinyi rozvytok turyzmu* [Innovative Development of Tourism]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2012.
- Mamleeva, L., and Pertsiiia, V. *Anatomiia brenda* [Anatomy of a brand]. : BrandAid, 2006.
- Melnychenko, S. V., and Avdan, O. H. «Brendynh u turystychnomu biznesu: teoretychni aspekty» [Branding in the travel business: theoretical aspects]. In *Turyzm v umovakh hlobalizatsii: osoblyvosti ta perspektyvy rozvytku*, 211-224. Kharkiv: INZhEK, 2012.
- Shulhina, L. M., and Tkeshelashvili, M. L. *Marketynhove upravlinnia turystychnymy pidpriemstvamy* [Marketing management of tourism enterprises]. K.-Ternopil: Vydavnytstvo Aston, 2011.
- Tkachenko, T. I. *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu* [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2009.
- <http://prohotelia.com.ua/2012/08/10-trends-in-ukrainian-tourism/>.
- <http://media.unwto.org/ru/press-release/2012-01-18/dostignet-milliardnyi-rubezh>.
- <http://media.unwto.org/ru/press-release/2012-09-19/mezhdunarodnyi-turizm-uverenno-produgaetsya-k-preodoleniyu-milliardnogo-ru>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.43.02:338.436.33

Аничин В. Л.

РЕГУЛИРОВАНИЕ ВЕРТИКАЛЬНОЙ КОНКУРЕНЦИИ КАК СПОСОБ МОДЕРНИЗАЦИИ АПК

Необходимость регулирования вертикальной конкуренции в АПК обусловлена диспропорциями в распределении доходов между смежными предприятиями. Эти диспропорции ставят под угрозу продовольственную безопасность страны. В статье рассматриваются перспективные инструменты регулирования вертикальной конкуренции, включая справедливое ценообразование, контроль розничных цен на продовольствие, развитие сети агропромышленных кластеров.

Ключевые слова: вертикальная конкуренция, вытягивающая система товародвижения, справедливое ценообразование, кооперативная оболочка, агропромышленный кластер

Рис.: 1. Табл.: 4. Формул: 5. Библ.: 14.

Аничин Владислав Леонидович – доктор экономических наук, доцент, профессор, кафедра организации и управления, Белгородская государственная сельскохозяйственная академия имени В. Я. Горина (ул. Вавилова, 1, Белгородская обл., Белгородский р-н, пос. Майский, 308503, Россия)

Email: vladislavanichin@rambler.ru

УДК 338.43.02:338.436.33

Аничин В. Л.

РЕГУЛЮВАННЯ ВЕРТИКАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ЯК ЗАСІБ МОДЕРНІЗАЦІЇ АПК

Потреба у регулюванні вертикальної конкуренції в АПК зумовлена диспропорціями у розподіленні прибутків між суміжними підприємствами. Ці диспропорції ставлять під загрозу продовольчу безпеку країни. У статті розглядаються перспективні засоби регулювання вертикальної конкуренції, включаючи справедливе ціноутворення, контроль за роздрібними цінами на продовольчі товари, розвиток мережі агропромислових кластерів.

Ключові слова: вертикальна конкуренція, витягувальна система руху товарів, справедливе ціноутворення, кооперативна оболонка, агропромисловий кластер

Рис.: 1. Табл.: 4. Формул: 5. Бібл.: 14.

Аничин Владислав Леонидович – доктор економічних наук, доцент, професор, кафедра організації та управління, Белгородська державна сільськогосподарська академія ім. В. Я. Горіна (вул. Вавілова, 1, Белгородська обл., Белгородський р-н, сел. Майський, 308503, Росія)

Email: vladislavanichin@rambler.ru

UDC 338.43.02:338.436.33

Anichin V. L.

REGULATION OF VERTICAL COMPETITION AS THE MEANS OF MODERNISATION OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

The article states that necessity of regulation of vertical competition in agro-industrial complex is justified with disproportions in distribution of income between adjacent companies. It also states that these disproportions endanger food supply security of the country. The article considers promising instruments of regulation of vertical competition including fair price formation, food products retail prices control and development of a network of agro-industrial clusters.

Keywords: vertical competition, pull distribution system, fair price formation, co-operative frame, agro-industrial cluster.

Pic.: 1. Tabl.: 4. Formulae: 5. Bibl.: 14.

Anichin Vladislav L. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Organization and Management, Belgorod State Agricultural Academy named after V. Gorin (ul. Vavilova, 1, Belgorodskaya obl., Belgorodskiy r-n, pos. Mayskiy, 308503, Russia)

Email: vladislavanichin@rambler.ru

Модернизация российского агропромышленного комплекса невозможна без совершенствования государственного регулирования. Ключевым моментом регулирования рыночной экономики является защита конкуренции. В практике государственного регулирования конкуренция рассматривается в основном как соперничество однотипных по своему положению на рынке хозяйствующих субъектов. Эту конкуренцию принято называть горизонтальной. Её защита важна, но не имеет решающего значения в отличие от защиты вертикальной конкурен-

ции. Вертикальная конкуренция имеет место между смежниками, в том числе между торговой сетью и потребителями. Это борьба за лучшие условия сбыта и приобретения товаров. Если она ведётся между субъектами из разных «весовых категорий», например между фермером и крупным молочным заводом, то в конечном итоге в проигрыше оказываются все, включая потребителей и сам завод, который со временем теряет свою сырьевую базу (в 1990 г. поголовье коров в России составляло 20,5 млн голов, а в 2011 г. – только 9,0).

Притом, что имеются несомненные успехи в росте производства в продуктовых подкомплексах, в которых удалось нейтрализовать негативное влияние недобросовестной вертикальной конкуренции путем агропромышленной интеграции (свиноводческий и птицеводческий подкомплексы), в остальной части АПК наблюдается застой и даже спад производства.

Так, сокращение поголовья КРС в России, имевшее место в период с 1992 по 2010 гг., столь велико, что превысило совокупный спад поголовья в годы первой мировой войны, гражданской войны, коллективизации и второй мировой войны (табл. 1).

Таблица 1

Снижение численности поголовья КРС в России (рассчитано по данным Росстата [11])

Период	Число лет		Млн голов			
			КРС		коровы	
1916–1922	7	Всего 19	6,3	Итого 20,2	0,9	Итого 9,0
1928–1934	7		12,3		6,8	
1941–1945	5		1,6		1,3	
1992–2010	19		34,7		11,8	

Поэтому необходимы меры по созданию условий для справедливой вертикальной конкуренции. Они могут не соответствовать канонам защиты горизонтальной конкуренции, например соглашение фермеров о сбыте продукции может рассматриваться как картельный сговор. В этом случае следует оценить консолидированный эффект от возможного ослабления горизонтальной конкуренции и приведения в нормальное состояние вертикальной конкуренции. Под нормальным состоянием вертикальной конкуренции мы понимаем борьбу за лучшие условия сбыта и приобретения товара между продавцом и покупателем, рыночная власть которых равна или сопоставима.

К сожалению, нынешняя антимонопольная практика в основном направлена на сохранение положения, сложившегося на товарных рынках. При существующих диспропорциях в развитии отраслей и в рыночной власти смежников это чревато негативными последствиями для российской экономики.

Термин вертикальная конкуренция не нов. Можно встретить различные его интерпретации. Например, вертикальная конкуренция – это конкуренция между производителями разных товаров, способных удовлетворить одну и ту же потребность покупателя [5]. Вертикальная конкуренция – это борьба между капиталистическими предприятиями различных отраслей производства и поставщиками сырья [4].

Т. В. Ускова и др., исследуя вопросы конкурентоспособности региона, рассматривают вертикальную конкуренцию между разными уровнями власти – центральной и региональной, областной и муниципальной – за объём властных полномочий, за большую долю перераспределяемых ресурсов [10].

Маркетологи представляют вертикальную конкуренцию как соперничество посредников, находящихся на разных уровнях сбытового канала. Например, розничные торговцы могут осуществлять функции оптовика, и наоборот, оптовые торговцы могут заниматься розничной продажей [9].

М. Г. Делягин исследует вертикальную конкуренцию как конкуренцию между уровнями технологической пирамиды. По его мнению, она ведется, прежде всего, за ресурсы производства – как материальные, так и финансовые, и интеллектуальные. В этой конкуренции производители более простых товаров не имеют стратегической перспективы, так как качественно большая эффективность каждого более высокого уровня делает её заведомо ненадёжной для её менее развитых участников [6]. Из приводимого М. Г. Делягиным материала следует, что в силу этой конкуренции невозможно обеспечить собственное производство всего необходимого ассортимента высококачественных продовольственных товаров без усилий государства, что собственно и подтверждается ходом экономического развития.

Уместный для отдельно взятого хозяйствующего субъекта анализ пяти сил конкуренции Портера включает изучение трёх сил «горизонтальной» конкуренции (угроза появления продуктов-заменителей, угроза появления новых игроков, уровень конкурентной борьбы) и двух сил «вертикальной» конкуренции: рыночная власть поставщиков и рыночная власть потребителей [1; 14].

К. Н. Таньков и О. В. Бахурец, анализируя стратегические подходы к формированию взаимоотношений в цепях поставок, отмечают, что при реализации конкурентной стратегии, доходы между участниками распределяются пропорционально вкладу и рыночной силе [12]. Нелишне заметить, что конкурентные стратегии преобладают во взаимоотношениях между смежниками в АПК, а поэтому значительная часть создаваемой в нём добавленной стоимости распределяется пропорционально рыночной власти.

Таким образом, разнообразные проявления вертикальной конкуренции охватывают практически все аспекты экономического развития, что уже само по себе свидетельствует о значимости вертикальной конкуренции. В условиях неравенства рыночной власти нерегулируемая вертикальная конкуренция проявляется особенно рельефно. Её «жертвами» становятся все, кто не может соперничать с доминирующими на рынке хозяйствующими субъектами, прежде всего, мелкие и средние сельскохозяйственные товаропроизводители, а также основная масса потребителей.

В структуре розничной цены продовольственных товаров большую и всё возрастающую долю занимает оборот сферы обращения (табл. 2). Лишь по одной товарной позиции (молоко цельное пастеризованное) наблюдается уменьшение доли оборота сферы обращения.

Чем, кроме как проявлением неограниченной рыночной власти, можно объяснить тот факт, что доля оборота сферы обращения в розничной цене пшеничной муки превышает 50%?

Таблиця 2

Доля оборота сферы обращения в розничной цене продовольствия, % (по данным Росстата [13])

Продовольственные товары	Годы					Среднегодовой тренд
	2000	2003	2006	2009	2011	
Говядина (кроме бескостного мяса)	15,8	20,4	28,6	24,3	22,2	0,560
Свинина (кроме бескостного мяса)	16,8	20,9	30,5	31,0	26,5	0,572
Мясо птицы	20,1	19,3	25,3	24,9	25,3	1,259
Колбаса вареная высшего сорта	17,3	18,6	18,9	20,8	20,2	3,016
Хлеб пшеничный из муки высшего сорта	17,9	16,2	17,7	20,2	18,3	1,582
Мука пшеничная высшего сорта	32,0	38,7	46,5	54,3	50,8	0,465
Сахар-песок из сахарной свёклы	26,3	34,3	32,7	30,9	33,6	0,768
Масло подсолнечное	42,2	45,6	46,5	41,9	47,6	0,696
Молоко цельное пастеризованное	23,2	20,7	23,0	22,7	18,2	-1,141
Сыры сычужные твёрдые и мягкие	28,9	22,8	28,1	30,5	27,3	0,410
Сметана 15-20% жирности	15,6	16,0	19,0	25,8	21,2	0,872
Творог жирный	17,9	16,6	23,1	27,5	21,1	0,691
Творог нежирный	17,0	17,2	23,9	24,2	26,3	0,968
Масло сливочное	15,9	18,2	18,6	22,8	16,7	0,712
Макаронные изделия из пшеничной муки	30,1	48,3	41,2	48,3	49,7	0,414
Яйца столовые	17,8	31,6	33	29,2	31,1	0,462

Одновременно происходит удорожание материально-технических ресурсов, применяемых в сельском хозяйстве. Разница в рыночной власти представителей I-ой и II-ой сфер АПК столь велика, а регулирование цен образования столь неэффективно, что количество зерна пшеницы, которое требуется продать, чтобы приобрести единицу ресурса, увеличилось за 2000–2010 гг. в 1,8–8,0 раза (табл. 3). Так, если для приобретения 1 т азотных удобрений в 2000 г. было достаточно продать 0,7 т зерна, то в 2010 г. – уже 5,6 т.

Таблица 3

Соотношение цен на материально-технические ресурсы с закупочной ценой на пшеницу (в разгах) [11]

	2000	2010	2010 г. к 2000 г.
Пшеница	1,0	1,0	1,0
Бензин автомобильный	3,0	5,5	1,8
Топливо дизельное	2,5	4,4	1,8
Тракторы	122	398	3,3
Комбайны зерноуборочные	305	1201	3,9
Средства автотранспортные грузовые	69	293	4,3
Удобрения и соединения азотные	0,7	5,6	8,0

При сложившемся распределении рыночной власти любая бюджетная поддержка сельскохозяйственных товаропроизводителей через непродолжительный период времени оказывается в распоряжении представителей

крупного промышленного и торгового капитала. Поэтому довольно распространенные сетования на то, что в нашей стране по сравнению с зарубежными странами сельское хозяйство получает со стороны государства недостаточную финансовую поддержку, нельзя признать адекватными ситуации. В действительности требуются не дотации, субсидирование и прочие финансовые инструменты, посредством которых пытаются компенсировать ущерб, нанесённый сельскому хозяйству не отрегулированным рыночным механизмом, а новые правила игры, основным из которых является получение справедливого денежного вознаграждения (цены) за продукцию, работу и услуги.

Не следует проводить параллели между отечественным и развитым западным сельским хозяйством ещё и потому, что первое пока не справляется с программными положениями по обеспечению продовольственной безопасности страны, а второе зачастую нуждается в ограничении объёмов производства.

По нашему мнению, в условиях недопроизводства целесообразно осуществлять государственное регулирование вертикальной конкуренции в АПК на основе организации вытягивающей системы товародвижения (ВСТ) и формирования сети агропромышленных кластеров (САПК).

В отличие от многих других народнохозяйственных комплексов, в АПК производится продукция, ассортимент которой стабилен во времени, а уровень потребления – малоэластичен и научно обоснован. Это позволяет эффективно регулировать вертикальную конкуренцию [2].

Основными элементами ВСТ являются: 1) государственное регулирование ценообразования; 2) обоснование и распределение квот на производство, переработку и реализацию продукции.

Государственное регулирование ценообразования должно предусматривать в первую очередь введение порядка ограничения роста розничных цен и обоснования справедливых оптовых цен.

Идеальным вариантом обоснования оптовых цен является определение их с учетом сложившегося уровня развития техники, то есть, по нормативным затратам. Тогда хозяйствующие субъекты имели бы дополнительный стимул внедрять достижения научно-технического прогресса, направленные на экономию фактических издержек. Оценку нормативных затрат следует проводить по итогам нескольких предшествующих лет.

Формула расчета закупочной цены на сельскохозяйственное сырье, обеспечивающая равную нормативную доходность производства и переработки сельскохозяйственной продукции, имеет вид:

$$C_{ЗАК} = \frac{ЗС_{НОРМ} \times УВ}{ЗС_{НОРМ} + ЗП_{НОРМ}}, \quad (1)$$

где $C_{ЗАК}$ – текущая цена сырья, уравнивающая доходность производителя сырья и переработчика, руб./т;

$ЗС_{НОРМ}$ – затраты на производство и транспортировку одной тонны сырья, руб.;

$УВ$ – ожидаемая выручка от оптовой продажи продукции, выработанной из одной тонны сырья, руб.;

$ЗП_{НОРМ}$ – затраты на хранение и переработку одной тонны сырья (без стоимости сырья), руб.

Ожидаемую выручку от оптовой продажи продукции, выработанной из одной тонны сырья, предлагается определять по формуле

$$УВ = \frac{КУВ}{K_{НОСО}}, \quad (2)$$

где $КУВ$ – конечная выручка от продажи j -ых продовольственных товаров в розницу, выработанных из 1 тонны i -го вида сырья;

$K_{НОСО}$ – нормативный коэффициент увеличения цены в сфере обращения.

Конечная выручка от продажи j -ых продовольственных товаров в розницу, выработанных из 1 тонны i -го вида сырья в свою очередь определяется по формуле

$$КУВ = \sum_j C_{ij} T_{ij}, \quad (3)$$

где C_{ij} – розничная цена j -го продовольственного товара, выработанного из i -го вида сырья;

T_{ij} – количество (масса) j -ого продовольственного товара, выработанного из 1 тонны i -го вида сырья.

Удельная нормативная прибыль производителя сельскохозяйственной продукции ($ПС_{НОРМ}$) и нормативная прибыль переработчика ($ПП_{НОСО}$) может быть вычислена по формулам

$$ПС_{НОРМ} = C_{ЗАК} - ЗС_{НОРМ}; \quad (4)$$

$$ПП_{НОРМ} = УВ - НЗ_{ПЕРЕРАБ} - C_{ЗАК}. \quad (5)$$

Снижение фактических удельных затрат на производство сельскохозяйственного сырья или его переработку на единицу приводит к такому же увеличению фактической удельной прибыли по сравнению с нормативом (табл. 4).

Таблица 4

Пример расчета закупочной цены на сельскохозяйственное сырьё

Показатели	Производители i -го вида сырья			Переработчики i -го вида сырья			Торговая сеть
	1	2	3	1	2	3	
Средние затраты на производство (переработку) 1 т сырья за три предыдущих года, руб.	$ЗС_{НОРМ} = 1300$			$ЗП_{НОРМ} = 700$			
Конечная выручка от продажи j -ых продовольственных товаров в розницу, выработанных из 1 тонны i -го вида сырья, руб.							$КУВ = 3250$
Нормативный коэффициент увеличения цены в сфере обращения							$K_{НОСО} = 1,25$
Ожидаемая выручка от оптовой продажи продукции, выработанной из одной тонны сырья, руб.				$УВ = 2600$			
Цена сырья, уравнивающая доходность производителя сырья и переработчика, руб./т	$C_{ЗАК} = \frac{1300 \times 2600}{1300 + 700} = 1690$						
Нормативная прибыль в расчете на производство (переработку) 1 т сырья, руб.	390	390	390	210	210	210	
Нормативная рентабельность производства (переработки), %	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	30,0	
Фактические затраты на 1 т сырья, руб.	1200	1300	1400	600	700	800	
Фактическая прибыль в расчете на 1 т сырья, руб.	490	390	290	310	210	110	
Фактическая рентабельность производства (переработки), %	40,8	30,0	20,7	51,7	30,0	13,8	

Это послужит важным стимулом внедрения усовершенствований, способствующих удешевлению производства и переработки сельскохозяйственной продукции.

В нашем понимании ВСТ – это регулируемые государством товарно-денежные отношения между смежными предприятиями в целях наиболее полного удовлетворения населения в товарах повседневного спроса.

- Необходимость формирования ВСТ в АПК обусловлена:
- дефицитом продовольственных товаров;

- неизбежными провалами рынка при ослаблении государственного регулирования экономики;
- значительными транзакционными издержками участников нерегулируемых рыночных отношений;
- несоблюдением отдельными производителями технологических стандартов и требований по охране окружающей среды.

Схематически предлагаемая вытягивающая система товародвижения представлена на рис. 1.

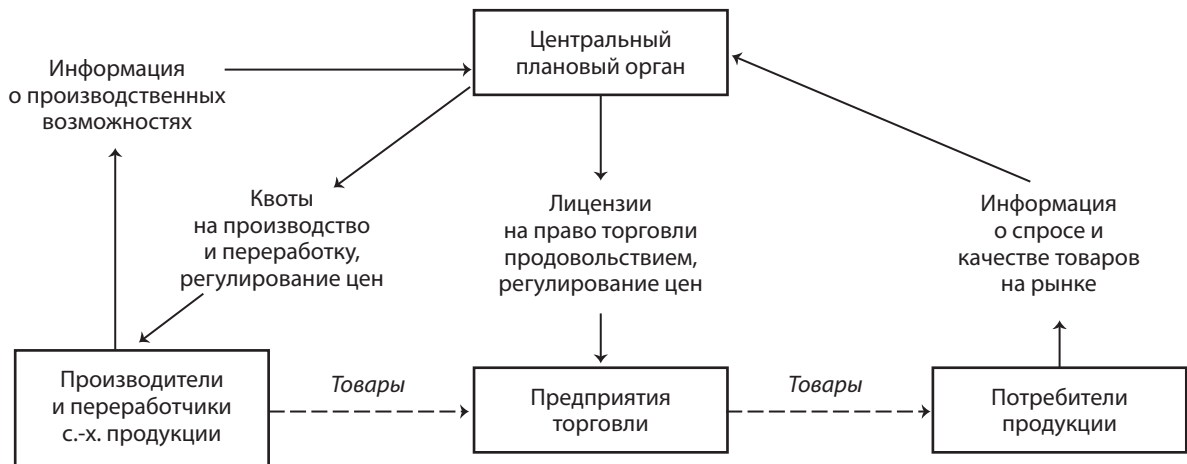

Рис. 1. Организация вытягивающей системы товародвижения

При организации ВСТ важно создать условия для добросовестной рыночной конкуренции хозяйствующих субъектов. Для этого совокупный объём предложения (сумма квот на производство продовольственных товаров по видам) следует планировать на 10–15% больше, чем совокупный платежеспособный спрос. Планировать производство, а тем более реально производить на уровне спроса нельзя, поскольку это неизбежно приведет к дефициту продовольствия. Кроме того, обязательными должны быть страховые запасы продовольствия.

Государственное регулирование взаимодействия поставщиков материально-технических ресурсов, производителей сельскохозяйственной продукции и её переработчиков будет осуществляться наиболее эффективно, если вокруг сельскохозяйственных товаропроизводителей будет сформирована кооперативная оболочка.

Элементами кооперативной оболочки должны стать обслуживающие кооперативы, сопоставимые по своей рыночной власти со своими рыночными контрагентами. Это позволит, с одной стороны, вести равноправные переговоры закупочным кооперативам с поставщиками материально-технических ресурсов, а сбытовым кооперативам – с оптовыми покупателями (переработчиками) сельскохозяйственной продукции. С другой стороны, органам государственного управления будет легче и эффективнее выполнять свои регулирующие и контролирующие функции.

Создание кооперативной оболочки в территориальном аспекте реализуется формированием САПК. Н. А. Кизим и В. Е. Хаустова полагают, что ядро каждого

агропромышленного кластера должно включать целостный производственный комплекс, охватывающий все технологические стадии, и социальную инфраструктуру, включая жилье, учреждения дошкольного и среднего образования, фельдшерско-акушерский пункт, торговоразвлекательный и культурный центр, спортивно-оздоровительный комплекс [8]. К этому следует добавить обязательное наличие взаимовыгодных связей между смежными предприятиями. Именно взаимовыгодное сотрудничество или, хотя бы, взаимовыгодное сосуществование юридически независимых друг от друга предприятий даёт основание рассматривать их как кластер.

З. Б.-Д. Дондоков и И. В. Жигжитова считают, что кластеры не выступают субъектами конкуренции, так как они являются лишь пространственным объединением группы предприятий, сами по себе кластеры не являются обладателем (собственником) предметов конкуренции и не имеют единого управленческого центра, который бы принимал экономические решения [7].

На наш взгляд, верно лишь то, что не следует относиться к кластерам как к самостоятельным субъектам. Мы рассматриваем кластеры как группы, состоящие из связанных между собой хозяйствующих субъектов, зачастую принадлежащие к различным отраслям и различным собственникам, но образующие целостное экономическое сообщество [3]. В связи с этим к кластерам применим такой же подход, как к регионам, которые рассматриваются в качестве квази-корпораций. Нельзя отрицать конкуренцию между кластерами за ресурсы и потребителей, в особенности, когда между хозяйствующими субъектами, входя-

щими в тот или иной кластер будут распределяться квоты на производство и переработку продукции.

Выполненное исследование позволяет заключить, что модернизацию АПК следует начинать с совершенствования межотраслевых экономических отношений. Наиболее эффективным решением существующих проблем служит

государственное регулирование вертикальной конкуренции, включающее справедливое ценообразование, контроль розничных цен на продовольствие, распределение квот на производство и переработку сельскохозяйственной продукции, развитие сети агропромышленных кластеров.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анализ пяти сил Портера [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Анализ_пяти_сил_Портера
2. Аничин В. Л., Сазонов С. В. Основные направления совершенствования хозяйственного механизма АПК // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. – 2012. – №1. – С. 7–9.
3. Аничин В. Л., Чугай Д. Ю. Перспективы развития молочно-продуктового кластера в Белгородской области // Региональная экономика: теория и практика. – 24(81) – 2008 август. – С. 66–69.
4. Вертикальная конкуренция [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://wiki.laser.ru/index.php/Вертикальная_конкуренция
5. Виды конкуренции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.grandars.ru/student/ekonomicheskaya-teoriya/vidy-konkurencii.html>
6. Делягин М. Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации / Изд. 2-е, перераб. и доп. – Москва, 2003. – ИНФРА-М. – 768 с.
7. Дондиков З. Б.-Д., Жигжитова И.В. Теоретические аспекты межрегиональной конкуренции // Вестник-экономист. – 2012. – №4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://vseup.ru/static/articles/Dodokov%2C_Zhighitova.pdf
8. Кизим Н. А., Хаустова В. Е. Особенности формирования и развития агропромышленного кластера в экономике Харьковской области // Проблемы экономики. – 2011. – №3. – С. 42–47.
9. Ламбен Жан Жак. Стратегический маркетинг: европейская перспектива. – М., Наука, 1996.
10. Производственные кластеры и конкурентоспособность региона: монография / колл. авт. под рук. Т. В. Усковой. – Вологда: Ин-т социально-экономического развития территорий РАН, 2010. – 246 с.
11. Сельское хозяйство, охота и охотничье хозяйство, лесоводство в России. – 2011: Стат.сб./Росстат. – М., 2011. – 446 с.
12. Таньков К. Н., Бахурец О. В. Стратегические подходы к формированию взаимоотношений в цепях поставок // Проблемы экономики. – 2011. – №2. – С. 58–93.
13. Цены в России. – 2012: Стат. сб./ Росстат. – М., 2012. – 209 с.
14. Porter Michael E. The Five Competitive Forces that Shape Strategy // Harvard Business Review. – January, 2008. – PP. 79–93.

REFERENCES

- «Analiz piati sil Portera» [Porter's Five Forces Analysis]. https://ru.wikipedia.org/wiki/Анализ_пяти_сил_Портера.
- Anichin, V. L., and Sazonov, S. V. «Osnovnye napravleniia sovershenstvovaniia khoziaystvennogo mekhanizma APK» [The main directions of improving the economic mechanism AIC]. *Vestnik Kurskoy gosudarstvennoy selskokhoziaystvennoy akademii*, no. 1 (2012): 7–9.
- Anichin, V. L., and Chugay, D. Yu. «Perspektivy razvitiia molochno-produktovogo klastera v Belgorodskoy oblasti» [Prospects of development of milk-product of the cluster in the Belgorod region]. *Regionalnaia ekonomika: teoriia i praktika*, no. 24(81) (2008): 66–69.
- Deliagin, M. G. *Mirovoy krizis: Obshchaia teoriia globalizatsii* [World Crisis: General Theory of Globalization]. Moskva: INFRA-M, 2003.
- Dondikov, Z. B. – D., and Zhighitova, I. V. «Teoreticheskie aspekty mezregionalnoy konkurentsii» [Theoretical aspects of inter-regional competition]. http://vseup.ru/static/articles/Dodokov%2C_Zhighitova.pdf
- Kizim, N. A., and Khaustova, V. E. «Osobennosti formirovaniia i razvitiia agropromyshlennogo klastera v ekonomike Kharkovskoy oblasti» [Features of formation and development of agro-industrial cluster in the economy of Kharkiv region]. *Problemy ekonomiki*, no. 3 (2011): 42–47.
- Lamben, Zhan Zhak. *Strategicheskii marketing: evropeyskaia perspektiva* [Strategic Marketing: A European Perspective]. Moscow: Nauka, 1996.
- Proizvodstvennye klasteri i konkurentosposobnost regiona* [Industrial clusters and regional competitiveness]. Vologda: In-t sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia territoriy RAN, 2010.
- Porter, Michael E. «The Five Competitive Forces that Shape Strategy» *Harvard Business Review*, no. January (2008): 79–93.
- Selskoe khoziaystvo, okhota i okhotniche khoziaystvo, lesovodstvo v Rossii. 2011* [Agriculture, hunting and hunting, forestry in Russia. 2011]. M.: Rosstat, 2011.
- Tankov, K. N., and Bakhurets, O. V. «Strategicheskie podkhody k formirovaniu vzaimootnosheniy v tsepiakh postavok» [Strategic approaches to the formation of relationships in the supply chain]. *Problemy ekonomiki*, no. 2 (2011): 58–93.
- Tseny v Rossii. 2012 [Prices in Russia. 2012]. M: Rosstat, 2012.
- «Vertikalnaia konkurentsii» [vertical competition]. http://wiki.laser.ru/index.php/Вертикальная_конкуренция.
- «Vidy konkurentsii» [Types of competition]. <http://www.grandars.ru/student/ekonomicheskaya-teoriya/vidy-konkurencii.html>.

Горбатов В. М., Григорова-Беренда Л. І.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті розглядаються проблеми оцінки зовнішньоекономічної безпеки країни. Доведено, що у розв'язанні завдань аналізу, оцінки та моделювання економічної безпеки держави центральне місце посідає проблема вибору системи критеріїв, які б адекватно відображали існуючий стан економіки держави в конкретний момент часу. Розглянуто властивості таких критеріїв. Проаналізовано сутність критеріїв оцінки зовнішньоекономічної безпеки. Розроблено структурну схему оцінки зовнішньоекономічної безпеки держави, згідно з якою зовнішньоекономічну безпеку запропоновано розглядати у сукупності трьох складових: торговельної, фінансово-інвестиційної та банківсько-кредитної. Запропоновано методичний підхід до оцінки зовнішньоекономічної безпеки держави, який базується на розрахунку інтегрального показника безпеки як середньоарифметичного значення його компонент. На базі запропонованого підходу розраховано та проаналізовано рівень інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2010 – 2011 роках та досліджено динаміку рівня часткових показників трьох його складових. Побудовано рівняння лінійної регресійної залежності інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки країни від часу та на базі нього розраховане прогнозне значення показника зовнішньоекономічної безпеки України на 2012 рік.

Ключові слова: зовнішньоекономічна безпека, оцінка, країна, критерій, інтегральний показник

Рис.: 6. *Табл.:* 1. *Формул.:* 1. *Бібл.:* 15.

Горбатов Валерій Миронович – доктор економічних наук, професор, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Григорова-Беренда Лариса Іванівна – здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 330.341

Горбатов В. М., Григорова-Беренда Л. И.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются проблемы оценки внешнеэкономической безопасности страны. Доказано, что при решении задач анализа, оценки и моделирования экономической безопасности государства центральное место занимает проблема выбора системы критериев, которые бы адекватно отражали существующее положение экономики государства в конкретный момент времени. Рассмотрены свойства таких критериев. Проанализирована сущность критериев оценки внешнеэкономической безопасности. Разработана структурная схема оценки внешнеэкономической безопасности государства, согласно которой внешнеэкономическую безопасность предложено рассматривать в совокупности трех составляющих: торговой, финансово-инвестиционной и банковско-кредитной. Предложен методический подход к оценке внешнеэкономической безопасности государства, который базируется на расчете интегрального показателя безопасности как среднеарифметического значения его компонент. На основе предложенного подхода рассчитан и проанализирован уровень интегрального показателя внешнеэкономической безопасности Украины в 2010 – 2011 годах и исследована динамика уровня частных показателей трех его составляющих. Построено уравнение линейной регрессионной зависимости интегрального показателя внешнеэкономической безопасности страны от времени и на его базе рассчитано прогнозное значение показателя внешнеэкономической безопасности Украины на 2012 год.

Ключевые слова: внешнеэкономическая безопасность, оценка, страна, критерий, интегральный показатель

Рис.: 6. *Табл.:* 1. *Формул.:* 1. *Библ.:* 15.

Горбатов Валерий Миронович – доктор экономических наук, профессор, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Григорова-Беренда Лариса Ивановна – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

UDC 330.341

Gorbатов V. M., Grigороva-Berenda L. I.

THEORETICAL AND METHODICAL FOUNDATIONS OF ASSESSMENT OF FOREIGN ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

The article considers problems of assessment of foreign economic security of a country. It proves that when solving the task of analysis, assessment and modelling economic security of a state, the central place belongs to the problem of selection of the system of criteria, which would properly reflect the existing state of economy of states in a specific moment of time. It considers properties of such criteria. It analyses essence of criteria of assessment of foreign economic security. It develops a structural scheme of assessment of foreign economic security of the state, in accordance to which it is offered to consider foreign economic security as a set of three components: trade, financial and investment, and banking and credit ones. It offers a methodical approach to assessment of foreign economic security of the state, which is based on calculation of an integral indicator of security as an arithmetical mean of its components. The proposed approached is used for calculation and analysis of the level of integral indicator of foreign economic security of Ukraine in 2010 – 2011 and study of the dynamics of the level of private indicators of its three components. It builds an equation of linear regression dependence of the integral indicator of foreign economic security of a country on time and it is used as a basis for calculating forecast value of the indicator of foreign economic security of Ukraine for 2012.

Keywords: foreign economic security, assessment, country, criterion, integral indicator.

Pic.: 6. *Tabl.:* 1. *Formulae:* 1. *Bibl.:* 15.

Gorbатов Valeriy M. – Doctor of Science (Economics), Professor, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Grigороva-Berenda Larisa I. – Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Інтеграція економіки України до світової економічної системи загострює питання зовнішньоекономічної безпеки, без гарантування якої країна не може бути повноправним учасником світогосподарських зв'язків, посісти належне місце в міжнародному поділі праці та мати належну систему захисту і протидії глобальним викликам її економічної безпеці зокрема та національній безпеці взагалі.

У цих умовах для розробки та впровадження зовнішньоекономічної політики, яка б, з одного боку, була спрямована на забезпечення зростання експорту та стимулювання вітчизняних товаровиробників, а з другого – на забезпечення зовнішньоекономічної безпеки країни, необхідна розробка відповідного інструментарію оцінки зовнішньоекономічної безпеки (ЗЕБ), що дозволяв би визначати загрози ЗЕБ та визначати пріоритетні напрями її підвищення.

Проблеми забезпечення економічної безпеки на різних рівнях ієрархії висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як: Л. Абалкін, В. Барабін, О. Бельков, В. Богомолов, Н. Вавдіюк, М. Вавринчук, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, З. Герасимчук, С. Глазьев, Б. Губський, Я. Жаліло, Т. Клебанова, Т. Ковальчук, В. Ліпкан, В. Лапін, В. Литвин, В. Мунтіян, В. Олуйко, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожков, В. Пономаренко, В. Предборський, В. Сенчагов, Г. Ситник, А. Сухоруков, О. Татаркін, Н. Фірюліна, А. Чесноков, В. Шлемко, Л. Яремко та інших. Однак, як показав проведений аналіз теорії та практики оцінки зовнішньоекономічної безпеки, сьогодні залишається не розробленою до кінця ціла низка питань, пов'язаних у першу чергу із механізмами оцінки та діагностики зовнішньоекономічної безпеки країни, визначення ступеня діючих та ймовірніших загроз, обґрунтування цілей та перспектив подальшого розвитку в даній сфері, а також прийняття дієвих науково обґрунтованих управлінських рішень.

Аналіз літературних джерел з проблем економічної безпеки країни та правил побудови понять дозволив визначити зовнішньоекономічну безпеку як здатність держави протистояти зовнішнім загрозам, адаптувати та реалізувати свої економічні інтереси на внутрішньому та зовнішніх ринках, створюючи конкурентні переваги, які забезпечують стає економічне зростання [1].

Підходячи до розроблення методики визначення зовнішньоекономічної безпеки країни, необхідно враховувати її системну сутність, оскільки зовнішньоекономічна безпека є частиною економічної безпеки й одночасно як самостійний зовнішній блок взаємодіє з усіма іншими підсистемами національної безпеки і невід'ємна від її внутрішньої сфери.

Як показало дослідження теорії і практики оцінки зовнішньоекономічної безпеки держави, сьогодні більшість науковців використовують методи спостереження основних макроекономічних показників, на основі яких розраховується загальний інтегральний та інтегральні показники її складових, що дає можливість провести комплексний аналіз поточного стану зовнішньоекономічної безпеки та визначити позитивні й негативні тенденції як окремих її складових, так і часткових показників [2].

Побудова системи показників має враховувати багато чинників, через що необхідно окреслити основоположні начала, згідно з якими вони можуть бути об'єднані в одну систему, тобто окреслити принципи побудови показників безпеки. Характеристика кожного компонента системи має спиратися на обмежену кількість показників. Вони можуть бути фізичними, економічними, технічними, інформаційними [3].

Розробка системи критеріїв та параметрів зовнішньоекономічної безпеки має базуватися на використанні наступних загальнометодичних ознак: по-перше, комплексності, необхідності аналізу та урахування всіх сторін об'єкта вивчення; по-друге, системності, урахування низки взаємозв'язків та взаємозалежностей; по-третє, варіантності (альтернативності), виявлення та обґрунтування декількох варіантів виходу з кризової ситуації; по-четверте, прийнятного ризику, тобто виявлення та реалізації доступних заходів по недопущенню виникнення порогових ситуацій [4].

У розв'язанні завдань аналізу, оцінки та моделювання економічної безпеки держави центральне місце посідає проблема вибору системи критеріїв, які б адекватно відображали існуючий стан економіки держави в даний конкретний момент часу, та на їх основі – визначення оцінки забезпечення економічної безпеки. Це дає можливість аналізувати, порівнювати і прогнозувати стан економічної безпеки в часовому просторі [5]. Таким чином, критеріальна оцінка безпеки має містити у собі оцінки: ресурсного потенціалу і можливостей його розвитку; рівня ефективності використання ресурсів, капіталу й праці і його відповідності рівню в найбільш розвинутих і передових країнах, а також рівню, при якому загрози зовнішнього та внутрішнього характеру зводяться до мінімуму; конкурентоспроможності економіки; цілісності території та економічного простору; суверенітету, незалежності і можливості протистояння зовнішнім загрозам [6].

Критерії економічної безпеки є нормативними характеристиками, що мають відповідати таким властивостям [7]:

- вони в кількісній формі відображають загрози економічної безпеки держави;
- мати високу чутливість та мінливість і тому більшу сигнальну здатність попереджувати суспільство, державу та суб'єктів ринку про можливі небезпеки у зв'язку зі зміною макроекономічної ситуації, заходів, які приймаються урядом у сфері економічної політики;
- виконувати функції індикаторів не окремо один від одного, а лише в сукупності, тобто вони взаємодіють між собою в достатньо сильному ступені.

Але для економічної безпеки вирішальне значення мають не самі показники, а їхні граничні (порогові) значення. Граничні значення – це величини, недотримання значень яких перешкоджає нормальному ходу розвитку різних елементів відтворення, призводить до формування негативних та руйнівних тенденцій в області економічної безпеки [8; 9].

Найвищий ступінь безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників знаходиться в межах припустимих граничних значень, а граничні значення одного показника досягаються не на шкоду іншим. Слід також зазначити, що граничні значення можуть змінюватися в часі залежно від міжнародної, політичної та військової ситуації, ступеня ймовірності тих або інших загроз, нових науково-технічних відкриттів, вимог людей, суспільства і держави.

Отже, можна зробити висновок, що за межами значень граничних показників національна економіка втрачає здатність до динамічного саморозвитку, конкурентоспроможність на зовнішніх і внутрішніх ринках.

З цього випливає, що ефективне функціонування системи економічної безпеки припускає:

- визначення базових загроз економічній безпеці держави;
- розробку критеріїв системи економічної безпеки держави в цілому;
- розробку спеціальної підсистеми критеріїв економічної безпеки держави, що включає їх граничні значення;
- формування базових складових системи в цілому, що включає перераховані вище критерії, їх граничні значення та коефіцієнти, які характеризують їх співвідношення;

- формування показника, що відображає стан економічної безпеки держави [10].

Перелік порогових значень показників зовнішньоекономічної безпеки має бути суттєво вужче, ніж перелік показників, що використовуються для моніторингу показників зовнішньоекономічної діяльності. З іншого боку, даний перелік має відображати головні сфери економіки країни й виявляти найбільш суттєві загрози її зовнішньоекономічній безпеці. Очевидно, що перелік порогових значень показників зовнішньоекономічної безпеки держави має уточнюватися в залежності від економічної ситуації [11].

Аналіз критеріїв оцінки зовнішньоекономічної безпеки, що використовуються у науковій літературі та нормативних документах вітчизняними та зарубіжними дослідниками, показав, що найбільш живими критеріями є показники, які характеризують зовнішню торгівлю держави та її структуру, інвестиційну діяльність, фінансово-кредитну сферу та науково-технічну діяльність країни.

Таким чином, критеріями зовнішньоекономічної безпеки держави доцільно обрати групу основних показників, які найбільш точно та повно серед наведених відображають стан безпеки держави в даній сфері. Розроблена схема оцінки зовнішньоекономічної безпеки держави подана на рис. 1.

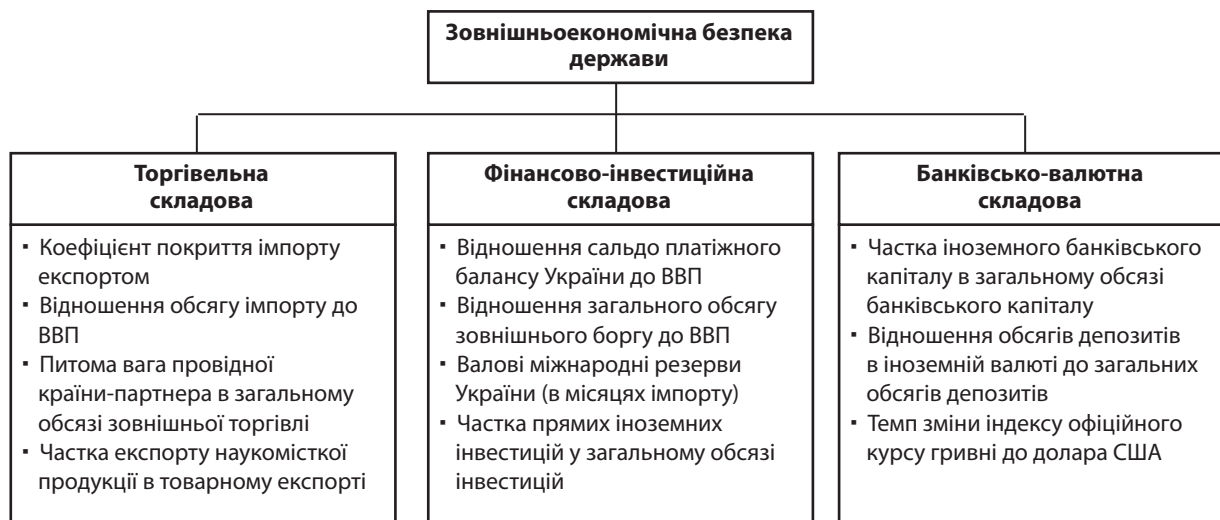

Рис. 1. Структурна схема оцінки зовнішньоекономічної безпеки держави

Оцінка зовнішньоекономічної безпеки держави, згідно зі схемою, складається із трьох складових: торгівельної, фінансово-інвестиційної та банківсько-кредитної безпеки держави.

До першої компоненти зовнішньоекономічної безпеки (торгівельної) увійшли показники макроекономічних характеристик ЗЕД та загальні показники, що відображають географічну спрямованість, науково-технічну сферу та експортну структуру.

До другої компоненти зовнішньоекономічної безпеки (фінансово-інвестиційної) увійшли показники, що характе-

ризують загальне фінансове становище держави та інвестиційну діяльність країни.

До третьої компоненти зовнішньоекономічної безпеки (банківсько-валютної) увійшли показники, що відображають становище банківської системи та валютного ринку держави.

Для більш докладного і системного дослідження зовнішньоекономічної безпеки держави оцінка здійснюється окремо за кожною з її складових шляхом визначення середнього арифметичного відношення часткових показників компонент до їх порогових значень. Загальна оцін-

ка зовнішньоекономічної безпеки держави здійснюється шляхом розрахунку інтегрального показника як середньоарифметичного значення його компонент.

Вихідні дані та розрахунок інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2010 – 2011 роках наведено в табл. 2.

Як видно з табл. 2, у 2011 році рівень інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України становив 69,5%, що на 7,7% нижче за рівень попереднього року. Відбулося суттєве зниження «Фінансово-інвестиційної» складової – 16,9%, та незначне зниження «Торгівельної» – 4,1%, «Банківсько-валютна» складова залишилася на рівні попереднього року.

Прослідимо динаміку рівня інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України за період 2000 – 2011 роки (рис. 2).

Як видно з рис. 2, інтегральний показник зовнішньоекономічної безпеки України протягом періоду, що аналізувався, мав нестабільний рівень розвитку. З 2000 по 2004 роки відбувалося його зростання (максимальний рівень становив 100,36%), починаючи з 2005 року рівень

інтегрального показника знижувався до 2008 року (мінімальний рівень становив 77,71%), у 2009 році відбулося незначне зростання (майже на 4%) з подальшим зниженням у 2010 – 2011 роках до рівня 69,54%. Найбільше зростання інтегрального показника на 7,51% відбулося в 2001 році, а найбільше його зниження – 9,89% спостерігалось в 2005 році.

Для більш детального дослідження динаміки розвитку інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України проаналізуємо його складові. Динаміку рівня компонент інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2000 – 2011 роках наведено на рис. 3.

Як видно з рис. 3, складові інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2000 – 2011 роках мали нестійку динаміку розвитку: «Торгівельна» складова протягом періоду, що аналізувався, мала відносно стабільний рівень розвитку в межах 74 – 90%; «Фінансово-інвестиційна» складова до 2008 року мала зростаючу тенденцію розвитку, в 2011 році її рівень склав 56,67%, що на 25,67% нижче рівня 2008 року; «Банківсько-валютна» складова до 2004 року мала тенденцію до зростання, а після –

Таблиця 2

Фактичні дані та рівень інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2010 – 2011 роках

Компонента/Показник	Порогове значення	Фактичні дані		Рівень безпеки, %	
		2010 р.	2011 р.	2010 р.	2011 р.
Торгівельна складова				78,04	74,02
Коефіцієнт покриття імпорту експортом, разів	≥ 1	0,95	0,93	95,43	92,51
Відношення обсягу імпорту до ВВП, %	≤ 50	48,52	53,76	103,05	93,00
Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі, %	≤ 30	32,14	32,48	93,33	92,38
Частка експорту наукомісткої продукції в товарному експорті, %	≥ 18	3,66	3,28	20,33	18,21
Фінансово-інвестиційна складова				73,58	56,67
Відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП, %	-1 – 1	-2,2	-5,5	45,45	18,18
Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	≤ 25	86,0	76,6	29,07	32,64
Валові міжнародні резерви України, в місяцях імпорту	5 – 10	4,2	3,6	140,00	120,00
Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій, %	20 – 30	19,95	13,97	79,80	55,86
Банківсько-валютна складова				78,80	77,92
Частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу, %	≤ 30	40,6	41,9	73,89	71,60
Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів, %	≤ 25	44,48	44,22	56,20	56,53
Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду, %	≤ 106	99,7	100,4	106,31	105,63
Інтегральний показник зовнішньоекономічної безпеки України				76,81	69,54

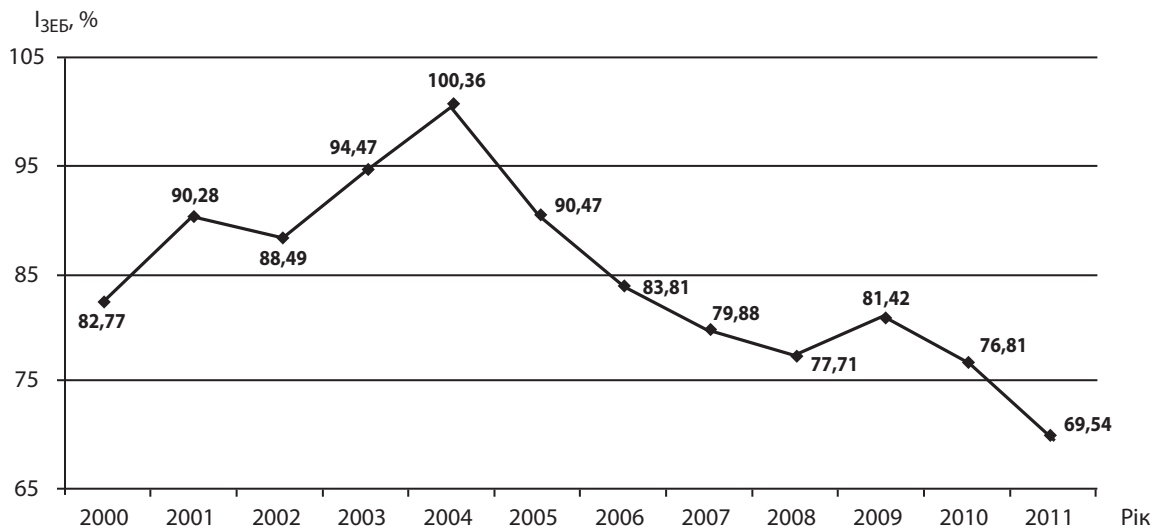

Рис. 2. Динаміка рівня інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2000 – 2011 роках

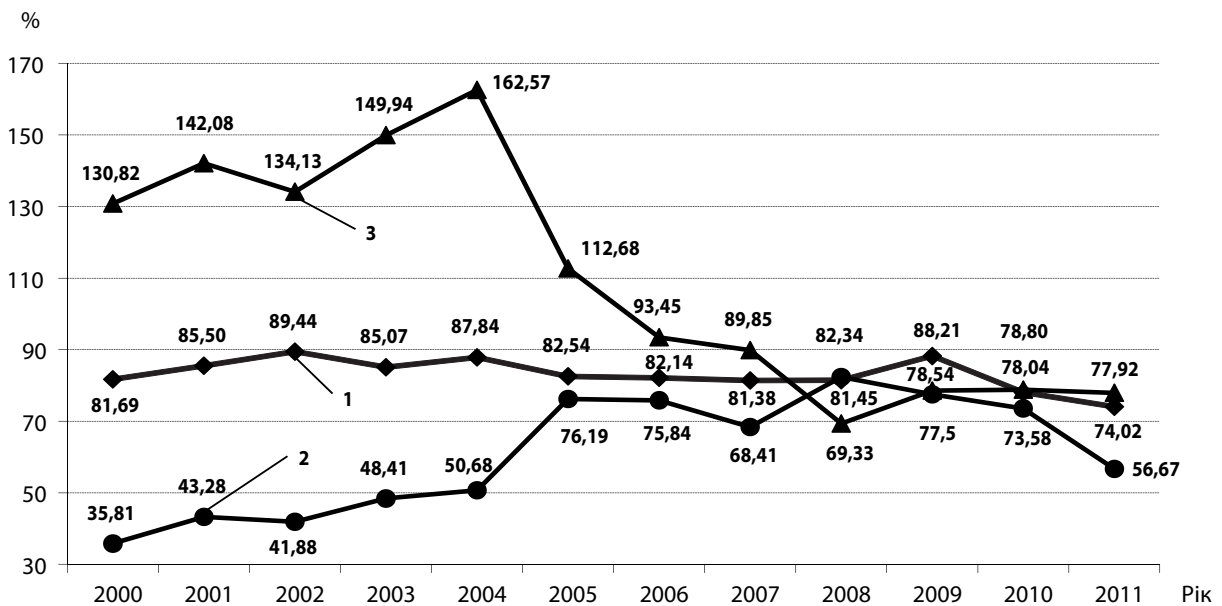

Рис. 3. Динаміка рівня складових інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2000 – 2011 роках:

1 – торгівельна складова; 2 – фінансово-інвестиційна складова; 3 – банківсько-валютна складова

до зниження й відносної стабілізації в 2009 – 2011 роках на рівні 78%, різниця між її максимальним та мінімальним рівнями за період, що аналізувався, становила 93,24%. Таким чином, до 2004 року зростання рівня інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України відбувалося за рахунок суттєвого підвищення рівня «Фінансово-інвестиційної» та «Банківсько-валютної» складової. Починаючи з 2005 по 2008 рік, на зниження рівня інтегрального показника впливало падіння рівня «Банківсько-валютної»

складової, в 2011 році зниження інтегрального показника було наслідком суттєвого падіння рівня безпеки «Фінансово-інвестиційної» складової та незначного падіння «Торгівельної» складової зовнішньоекономічної безпеки.

Для виявлення факторів зростання (зниження) інтегрального показника за період, що аналізувався, дослідимо динаміку розвитку часткових показників його компонент.

На рис. 4 наведена динаміка рівнів часткових показників «Торгівельної» складової інтегрального показ-

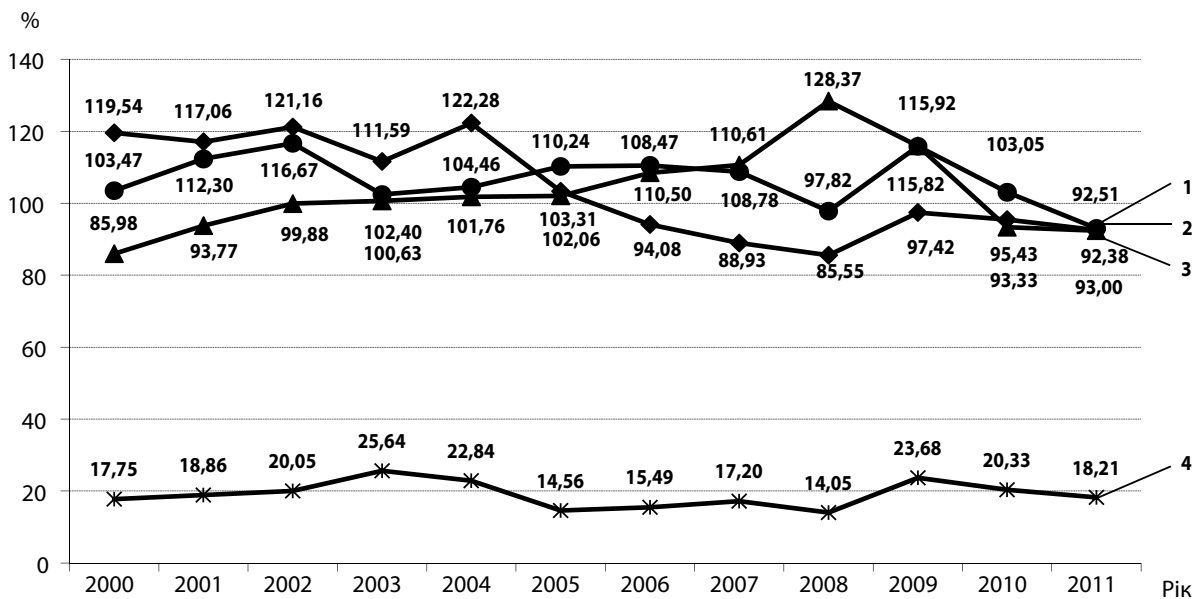

Рис. 4. Динаміка рівня часткових показників «Торгівельної» складової інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2000 – 2011 роках:

1 – коефіцієнт покриття імпорту експортом; 2 – відношення обсягу імпорту до ВВП; 3 – питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі; 4 – частка експорту наукомісткої продукції в товарному експорті

ника зовнішньоекономічної безпеки України в 2000 – 2011 роках.

З рис. 4 видно, що всі часткові показники «Торгівельної» компоненти мали циклічну динаміку, причому такі показники як «Коефіцієнт покриття імпорту експортом», «Відношення обсягу імпорту до ВВП» та «Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі» за період, що аналізувався, мали рівень вищий за 85%, а показник «Частки експорту наукомісткої продукції в товарному експорті» не перевищував рівня 30% за відповідний період. Зниження рівня безпеки «Торгівельної» компоненти в 2011 році порівняно з 2010 роком відбулося за рахунок зниження всіх її часткових показників, найбільше зниження (10,05%) відбулося у показника «Відношення обсягу імпорту до ВВП».

На рис. 5 наведена динаміка рівнів часткових показників «Фінансово-інвестиційної» складової інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2000 – 2011 роках.

Як видно з рис. 5, часткові показники «Фінансово-інвестиційної» складової інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2000 – 2011 роках мали нестійкий рівень розвитку з циклічною динамікою. Найбільш нестійку, хоча й зростаючу динаміку мав показник «Валові міжнародні резерви України»: максимальний його рівень (223,33%) спостерігався в 2008 році, мінімальний (30,0%) – у 2000 році, різниця між початковим його рівнем та на кінець періоду, що аналізувався, становить 90,0%. Також суттєве коливання рівня спостерігалось у показника

«Відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП», до того ж він мав найнижчий рівень серед інших показників компоненти з 2000 по 2008 роки, мінімальне його значення (9,43%) було в 2004 році, а максимальне (66,67%) – у 2006 та 2009 роках. У 2011 році зниження рівня даного показника на 27,27% негативно вплинуло на зміну рівня «Фінансово-інвестиційної» складової, призвело до її зниження на 16,21% порівняно з 2010 роком.

На рис. 6 наведено динаміку рівнів часткових показників «Банківсько-валютної» складової інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2000 – 2011 роках.

Як видно з рис. 6, часткові показники «Банківсько-валютної» складової інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України за період, що аналізувався, мали циклічний рівень розвитку, з суттєвою різницею рівнів з 2000 по 2006 рік. Так, показник «Частки іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу» до 2004 року мав зростаючу тенденцію, а з 2005 року – тенденцію до зниження, найбільше падіння його рівня відбулося в 2005 році – більше ніж у 2 рази, різниця між максимальним (312,50%) його рівнем у 2004 та мінімальним (71,60%) на кінець періоду, що аналізувався, становить 240,9%, або більше ніж 4 рази. Досить стійкою була динаміка показника «Темпи зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США», який протягом періоду, що аналізувався, мав рівень безпеки вище за 100%, крім 2008 року. Найнижчий рівень безпеки серед часткових показників даної компоненти протягом 2000 – 2011 років мав

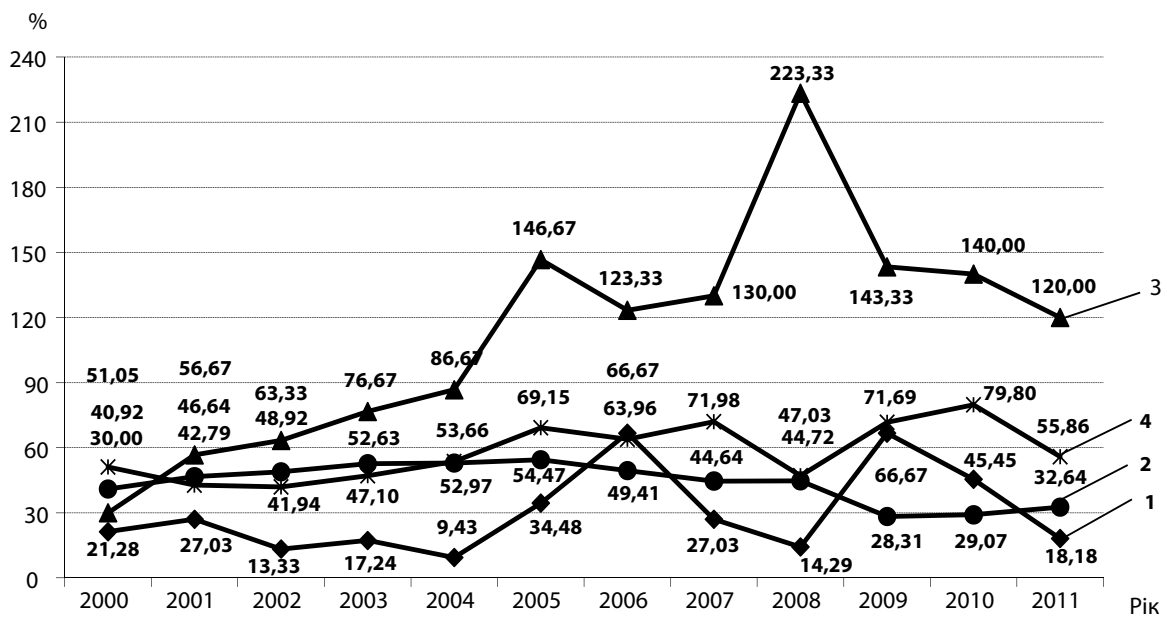

Рис. 5. Динаміка рівня часткових показників «Фінансово-інвестиційної» складової інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2000 – 2011 роках:

1 – відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП; 2 – відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП; 3 – валові міжнародні резерви України; 4 – відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП

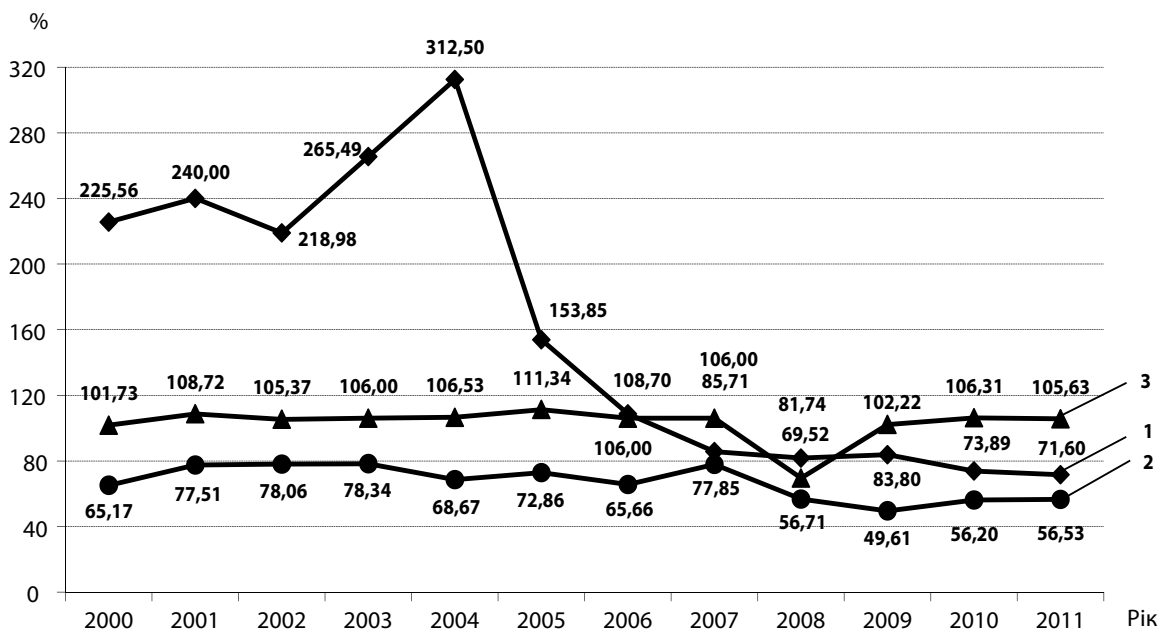

Рис. 6. Динаміка рівня часткових показників «Банківсько-валютної» складової інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2000 – 2011 роках:

1 – частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу; 2 – відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів; 3 – темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США

показник «Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів», максимальний його рівень (78,34%) спостерігався в 2003 році, мінімальний (49,61%) – у 2009 році.

Таким чином, дослідивши динаміку рівнів компонент та часткових показників інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України в 2000–2011 рр. та характер їх зміни за останній рік можна зробити такі висновки: на зниження рівня інтегрального показника в 2011 році вплинуло падіння рівня його «Фінансово-інвестиційної» та «Торгівельної» складових, як наслідок зниження рівнів її часткових показників; серед часткових показників найбільший вплив на рівень інтегрального показника в 2011 році мали «Валові міжнародні резерви України» (120,0%), «Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США» (105,63%) та «Відношення обсягу імпорту до ВВП» (93,0%); найменший вплив на рівень інтегрального показника в 2011 році мали «Відношення сальдо платіжного балансу України до ВВП» (18,18%), «Частка експорту наукомісткої продукції в товарному експорті» (18,21%) та «Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП» (32,64%).

На завершальному етапі аналізу динаміки розвитку інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України необхідно спрогнозувати його значення в часі. Як видно з рис. 2, до 2004 року динаміка інтегрального показника характеризувалася зростаючою тенденцією, а після і до 2011 року – спадаючою з незначним зростанням у 2009 році. Тому для його прогнозування було вибрано період за 2004–2011, на якому чітко простежується від'ємний лінійний взаємозв'язок.

З використанням пакету прикладних програм STATISTICA 6.0 було оцінено рівняння лінійної регресійної

залежності інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки країни від часу [12]:

$$I_{зЕБ} = -3,49 \times T + 98,22. \quad (1)$$

Коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,8325$), що характеризує частку варіації залежної змінної ($I_{зЕБ}$), яка пояснена за допомогою даного рівняння, має досить високе значення. За значенням F -критерію оціненого рівняння лінійної регресійної визначено його статистичну значущість: розраховане значення F -критерію ($F_{роз} = 29,81$) значно перевищує його критичне значення ($F_{крит} = 5,99$). Розраховані значення t -критерію для визначення значущості коефіцієнтів рівняння лінійної регресійної за модулем перевищують їх стандартні помилки більше ніж у три рази, що вказує на їх високу статистичну значущість [12–15].

Розраховане прогнозне значення показника зовнішньоекономічної безпеки України на 2012 рік за моделлю (1) склало 66,78%, а довірчий інтервал прогнозного значення – 58,87%–74,68%.

Таким чином, проведена оцінка стану зовнішньоекономічної безпеки України показала, що її рівень є недостатньо високим, а в деяких сферах навіть критичний. Отримане прогнозне значення інтегрального показника зовнішньоекономічної безпеки України вказує на подальше її зниження в майбутньому. При найкращому варіанті розвитку у сфері зовнішньоекономічної безпеки країни значення її інтегрального показника не перевищить 75%, а при найгіршому – 60%. Тому необхідно провести комплексне системне дослідження факторів зовнішньоекономічної безпеки країни з метою виявлення проблем та причин, що на них впливають, й виробити науково обґрунтовані заходи щодо подолання останніх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григорова-Беренда Л. І. Визначення сутності поняття зовнішньоекономічна безпека // Конурентоспоможність та інновації: проблеми науки та практики: Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції 11–12 листопада 2010 р. – Х.: ФОП Павленко О. Г., ВД «ІНЖЕК», 2010. – С. 23–25.
2. Хаустова В. Є., Григорова-Беренда Л. І. Теорія та практика оцінки зовнішньоекономічної безпеки держави // Проблеми економіки. – № 3. – 2011. – С. 28–34.
3. Лапін В. А. Теорія національної безпеки: Підручник / Лапін В. А. – К.: КНТ, 2009. – 631 с.
4. Дронов Р. В. Подходы к обеспечению экономической безопасности / Р. В. Дронов // Экономист. – 2001. – № 2. – С. 43–54.
5. Баженова О. В. Методика визначення оцінки економічної безпеки держави / О. В. Баженова // Актуальні проблеми розвитку підприємницької діяльності в Україні. [Збірник наукових праць]. – Київ, 2003. – № 3 – С. 4–9.
6. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / Л. А. Швайка. – К.: Знання, 2006. – 435 с.
7. Экономическая безопасность хозяйственных систем / Учебник / под. ред. А. В. Колосова. – М.: Изд-во РАГС, 2001. – 446 с.

REFERENCES

- Bazhenova, O. V. «Metodyka vyznachennia otsinky ekonomichnoi bezpeky derzhavy» [Methods for the measurement of economic security]. *Aktualni problemy rozvytku pidpriyemnytskoi diialnosti v Ukraini*, no. 3 (2003): 4–9.
- Borovikov, V. P. *Programma STATISTICA dlia studentov i inzhenerov* [STATISTICA program for students and engineers]. Moscow: KompiuterPress, 2001.
- Dronov, R. V. «Podkhody k obespecheniiu ekonomicheskoy bezopasnosti» [Approaches to economic security]. *Ekonomist*, no. 2 (2001): 43–5.
- Ekonomicheskaiia bezopasnost khoziaystvennykh sistem* [Economic security and economic systems]. Moscow: Izd-vo RAGS, 2001.
- Ekonomicheskaiia bezopasnost: Proizvodstvo – Finansy – Banki* [Economic security: Production – Finance – Banks]. Moscow: Finstatinform, 1998.
- Hryhorova-Berenda, L. I. «Vyznachennia sutnosti poniattia zovnishnyoekonomichna bezpeka» [Defining the essence of the concept of foreign security]. *Konurentospomozhnist ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky*. Kharkiv: INZHEK, 2010. 23–25.
- Khaustova, V. IE., and Hryhorova-Berenda, L. I. «Teoriia ta praktyka otsinky zovnishnyoekonomichnoi bezpeky derzhavy» [Theory

8. Сенчагов В. К. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В. К. Сенчагов // Вопросы экономики. – 1995. – № 1. – С. 97–106.
 9. Экономическая безопасность: Производство – Финансы – Банки / Под ред. В. К. Сенчагова. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1998. – 621 с.
 10. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство : [Монографія] / За ред. В. М. Гейця. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
 11. Васнев С. А. Статистика : Учеб. пособ. / Васнев С. А. – М: МГУП, 2001. – 170 с.
 12. Боровиков В. П. Программа STATISTICA для студентов и инженеров / Боровиков В. П. – М. : КомпьютерПресс, 2001. – 302 с.
 13. Замков О. О. Математические методы в экономике : Учеб. / Замков О. О., Толстопятенко А. В., Черемных Ю. Н. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, Изд-во «ДИС», 1997. – 368 с.
 14. Садовникова Н. А. Анализ временных рядов и прогнозирование : Учеб. пособ. / Н. А. Садовникова, Р. А. Шмойлова. – М. : Изд-во МГУЭСИИ, 2004. – 200 с.
 15. Светульников С. Г. Методы социально-экономического прогнозирования : учебник для вузов. Том II / С. Г. Светульников, И. С. Светульков. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 103 с.
- and Practice of foreign security]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2011): 28–34.
- Lapin, V. A. *Teoriia natsionalnoi bezpeky* [Theory of National Security]. Kyiv: KNT, 2009.
- Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: Inzhek, 2006.
- Shvaika, L. A. *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky* [State Regulation of Economy]. Kyiv: Znannia, 2006.
- Senchagov, V. K. «O sushchnosti i osnovakh strategii ekonomicheskoy bezopasnosti Rossii» [On the basis of the nature and strategy of Russia's economic security]. *Voprosy ekonomiki*, no. 1 (1995): 97–106.
- Sadovnikova, N. A., and Shmoylova, R. A. *Analiz vremennykh riadov i prognozirovanie* [Time Series Analysis and Forecasting]. Moscow: Izd-vo MGUESII, 2004.
- Svetunkov, S. G., and Svetunkov, I. S. *Metody sotsialno-ekonomicheskogo prognozirovaniia* [Methods of social and economic forecasting]. St. Petersburg: Izd-vo SPbGUEF, 2010.
- Vasnev, S. A. *Statistika* [statistics]. M: MGUP, 2001.
- Zamkov, O. O., Tolstapiatenko, A. V., and Cheremnykh, Yu. N. *Matematicheskie metody v ekonomike* [Mathematical Methods in Economics]. Moscow: DIS, 1997.

Дороніна М. С.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ФОРМУВАННІ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

Проаналізовано результати опанування світом моделі інформаційного суспільства, визначена актуальність розгляду інформації і знань як нових критичних ресурсів цієї моделі, об'єктивна необхідність адаптації наявних теоретичних і практичних рекомендацій щодо розбудови економіки знань до умов України, активізації участі держави у цьому процесі. Зроблено висновок, що з розвитком економіки знань існуючі сектори (матеріальний, фінансовий, інформаційний) слід забезпечувати технологіями, здатними долати шкідливий вплив на природне середовище і життя суспільства. Технологічні уклади вітчизняної економіки слід удосконалювати на основі новітніх досягнень науки, забезпечувати синергетичний ефект їх співіснування. Державні органи, регулюючи розвиток нових технологічних укладів і економіки знань, мають урахувати неоднозначність їх впливу на життя суспільства. Перехід до нових моделей суспільства провокує зростання навантаження на психіку людини. Держава повинна контролювати ці процеси, створюючи механізми об'єктивної діагностики і відповідального впливу на думки і поведінку населення, особливо тієї його частини, яка здатна розвивати і використовувати свій творчий потенціал на користь нації.

Ключові слова: інформаційне суспільство, економіка знань, технологічні уклади, неоднозначний вплив розвитку, психологічне напруження, роль держави, вплив на поведінку населення

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 20.

Дороніна Майя Степанівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра соціології та психології управління, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

УДК 37.014.54

Доронина М. С.

РОЛЬ ГОСУДАРСТВА В ФОРМИРОВАНИИ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ

Проанализированы результаты овладения миром модели информационного общества, определена актуальность рассмотрения информации и знаний в качестве новых критических ресурсов этой модели, объективная необходимость адаптации имеющихся теоретических и практических рекомендаций относительно развития экономики знаний к условиям Украины, активизации участия государства в этом процессе. Сделан вывод, что с развитием экономики знаний существующие секторы (материальный, финансовый, информационный) следует обеспечивать технологиями, способными преодолевать вредное влияние на естественную среду и жизнь общества. Технологические уклады отечественной экономики следует совершенствовать на основе новейших достижений науки, обеспечивать синергетический эффект их сосуществования. Государственные органы, регулируя развитие новых технологических укладов и экономики знаний, должны учитывать неоднозначность их влияния на жизнь общества. Переход к новым моделям общества провоцирует рост нагрузки на психику человека. Государство должно контролировать эти процессы, создавая механизмы объективной диагностики и ответственного влияния на мысли и поведение населения, особенно той его части, которая способна развивать и использовать свой творческий потенциал в пользу нации.

Ключевые слова: информационное общество, экономика знаний, технологические уклады, неоднозначное влияние развития, психологическое напряжение, роль государства, влияние на поведение населения

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 20.

Доронина Майя Степановна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, кафедра социологии и психологии управления, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

UDC 37.014.54

Doronina M. S.

ROLE OF THE STATE IN FORMATION OF THE KNOWLEDGE ECONOMY

The article analyses results of taking over the world of the model of information society, identifies urgency of consideration of information and knowledge as new critical resources of this model, objective necessity of adaptation of available theoretical and practical recommendations with respect to development of the knowledge economy to conditions of Ukraine, activation of participation of the state in this process. The article makes a conclusion that in the course of development of the knowledge economy the existing sectors (material, financial, information) should be provided with technologies capable of overcoming hazardous impact on natural environment and life of society. Technological modes of the domestic economy should be improved on the basis of the newest achievements of science and ensure synergy effect of their co-existence. The state bodies, which regulate development of new technological modes and knowledge economy, should take into account ambiguity of their impact on the life of society. Transition to new models of society provoke growth of load on the psyche of a human being. The state should control these processes, creating mechanisms of objective diagnostics and responsible impact on thoughts and behaviour of the population, especially that part of it, which is capable of developing and using its creative potential to the benefit of the nation.

Keywords: information society, knowledge economy, technological modes, ambiguous impact of development, psychological tension, role of the state, impact on behaviour of the population

Pic.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 20.

Doronina Maya S. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Sociology and Management Psychology, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Сучасна наукова думка в Україні зосереджена на обґрунтуванні механізмів формування і розвитку соціально орієнтованої держави й економіки, які практично неможливо побудувати з використанням традиційних теорій і вчень. Причин цьому кілька. По-перше, на безцінний ре-

сурс перетворився час, який не має зворотного відліку. По-друге, єдиним засобом відреагувати на швидкоплинність часу стає інтенсифікація процесів, пов'язаних з інформацією і знаннями. Вони наповнюють всі сфери життя: економіку, політику, культуру, науку, вимагають від науковців

надійних методик ефективного розвитку. Успішні країни утримуються на перших позиціях в рейтингах за рахунок того, що опановують насичені інформацією і знаннями найвищі рівні техніко-економічних укладів людської цивілізації. Вчені, працюючи над вказаними проблемами, конкретизують моделі постіндустріального, інформаційного суспільства, суспільства знань, когнітивного суспільства. Однак оприлюднені ідеї не завжди витримують перевірки часом, потребують додаткових досліджень і рекомендацій. Наразі в контексті цих моделей актуалізувалася проблема формування економіки знань, яка за статистичними даними в окремих країнах вже поступово опановується. Вона потребує аналізу та обґрунтування і для умов України.

Аналіз літератури засвідчив, що хоча перелік зарубіжних і вітчизняних учених, які обрали предметом нову модель економіки, зростає експоненціально (серед них [1–19] та ін.), все ще залишаються актуальними теоретичні обґрунтування і практичні рекомендації визначення особливостей розвитку такої економіки з урахуванням національних особливостей і уточнення функцій і ролі в цих процесах держави.

Метою проведеного дослідження обрана систематизація висновків і ідей відносно актуальності і можливості побудови економіки знань в Україні й обґрунтування необхідності посилення ролі держави в реалізації цього процесу.

Про складність вирішення вказаної проблеми свідчать дані, що характеризують результати опанування світом моделі інформаційного суспільства. Попередньо прогнозована тенденція її зростаючого позитивного впливу на економічне життя не знайшла підтвердження, що видно з табл.1.

Її дані свідчать, що вітчизняним ученим необхідно виконати значний обсяг роботи з осмислення і адаптації теоретичних і практичних рекомендацій щодо розбудови

економіки знань в контексті концепції «інформаційного суспільства» з урахуванням українських реалій, обґрунтуванням участі держави у цьому процесі.

Про неоднозначність реакції різних держав на проблеми забезпечення своїх позицій у світі інформації і знань свідчать дані, наведені в доповіді Інституту США і Канади РАН у 2010 році. Так, якщо витрати на науково-дослідні роботи за період з 1991 по 2001 р. збільшилися в США на 60%, то у Південній Кореї – на 300% , а в Китаї – на 500% [2]. Хоча науковці неоднозначно і суперечливо коментують ці процеси, вже з'являються роботи, варті уваги. Так, певні концептуальні ідеї побудови економіки знань можна знайти в монографії одного з найавторитетніших дослідників сучасного світу М. Кастельса – «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура» [3]. Автор звертає увагу читача на те, що однією з ключових рис інформаційного суспільства є специфічна форма соціальної організації, в якій завдяки новим технологіям, що з'являються в цей період, процеси генерування, обробки, і передачі інформації стають фундаментальним джерелом не тільки продуктивності, а й влади. Тривоги людей експлуатуються футурологами і консультантами, які, не переобтяжуючись науковими доказами, оприлюднюють все, що може сприйнятися як сенсація. Значну роль в цьому процесі відіграють засоби масмедіа. Можна звернути увагу на той факт, що сьогодні вони стають головною ареною політичної боротьби, не приймаючи на себе особливої відповідальності за об'єктивність інформації. Тому держава повинна взяти на себе відповідальність за впорядкування позитивної трансформації суспільства й економіки.

Цю думку підтримують багато учених. Наприклад, О. Головінов визнаючи той факт, що на чільне місце в економіці виходить якісно новий виробничий ресурс – інформація і знання, наголошує, що для його ефективного вико-

Таблиця 1

Тенденції і результати розвитку інформаційно-комунікаційної сфери *

Види діяльності	Роки				
	2006	2007	2008	2009	2010
Послуги фіксованих телекомунікацій	530,0	550,8	557,4	512,2	522,1
Послуги мобільних телекомунікацій	634,5	740,8	740,8	823,5	915,0
Апаратні засоби	949,0	1003,2	1060,5	1003,2	1016,4
Програмні засоби	242,5	279,8	303,6	289,8	300,6
Послуги інформаційних технологій	494,9	551,5	595,5	559,0	563,3
Паперова друкована продукція	228,8	252,2	253,5	233,3	316,8
Створення програм телерадіомовлення	150,8	158,4	157,9	140,5	140,5
Рекламування	392,1	411,9	410,6	365,3	390,6
Обсяг продукції інформаційно-комунікаційної сфери	3622,6	3948,6	4173,6	3926,8	4175,0
Світовий валовий внутрішній продукт	49394	55702	61286	57920	62909
Співвідношення доходів інформаційно-комунікаційної сфери та валового внутрішнього продукту (відсотки)	7,3	7,1	6,8	6,8	6,6

*Джерело інформації : http://sotsialinformslava.blogspot.com/2013/04/blog-post_6053.htm

ристання вже сьогодні потрібна чітка державна стратегія, оскільки досвід розвинутих країн свідчить, що найбільших успіхів на шляху до інформаційного суспільства досягають країни, де саме держава формує і активно проводить відповідну цілеспрямовану політику [4].

Російський учений С. Глазьев також робить висновок, що в галузі інноваційної економіки нові реалії життя вимагають суттєвих змін безпосередньо державного управління. Воно із слухняного виконувача вимог ринку повинно перетворюватися на інтелектуально-інформаційний центр його регулювання, прогнозно-стратегічного орієнтування, соціального оздоровлення, без чого ринок не виконає своєї соціальної місії. Докорінна зміна регулюючої ролі держави в сучасному світі, надбання нею нової якості – інформаційно-аналітичної, прогнозно-стратегічної, а тому – соціальної і демократичної – стала найважливішим підсумком світової постіндустріальної революції. На думку С. Глазьева, саме на цю вимогу часу не відповіла російська держава, яка, опинившись у кризовому стані, увергнула в нього все російське суспільство, не змогла здійснити свою головну функцію – гарантування національної безпеки [5, с. 89].

Вчені констатують складність вирішення цієї проблеми: «Визначення ролі держави та пошук методів і шляхів удосконалення державної стратегії щодо формування інформаційного суспільства в Україні є складним і комплексним завданням» [6]. Звичайно, можна вивчити позитивний досвід інших країн, однак не слід ігнорувати той факт, що без пристосування до національних умов він не здатний забезпечити бажаний результат. Про це попереджає О. Москаленко: «Вчені та практики, «творці» економічної політики повинні виходити із того, що успішні теорії і моделі розвинутих країн не завжди можуть еквівалентно застосовуватись у країнах, що розвиваються, або в країнах з трансформаційною економікою, які мають іншу соціально-економічну специфіку та інфраструктуру, ментальність і культуру. За інших умов рецепти економічної політики не спрацьовують або призводять до прямо протилежного результату [7, с. 47].

Перш ніж узагальнювати рекомендації щодо побудови під наглядом держави нової моделі економіки, доцільно конкретизувати сутність предмету – «економіка знань». Аналіз літератури засвідчив, що в публікаціях різних учених економіка знань в залежності від контексту розглядається як частина господарства, пов'язана з процесами створення, поширення, використання знань (сектор знань); як самостійний суб'єкт дослідження, наука, що вивчає конкретну предметну галузь; як характеристика стану, етапу розвитку економіки і суспільства, при якому знання виступають визначальним фактором її розвитку [5, с. 24].

А. Жарінова під економікою знань розуміє сферу виробництва товарів і послуг як сферу практичної реалізації людського інтелекту, де домінуючим і пріоритетним ресурсом є знання, котрі стають новою актуальною основою конкурентоспроможної діяльності економічних суб'єктів у сучасному глобальному господарстві [8, с. 3].

Т. Корнєєва в дисертації формулює детальне визначення поняття «економіка знань» у такий спосіб: «Новий тип економіки, котрий є результатом еволюційного розвитку економічних систем, а конкретно – базисом її виступає сформована національна інноваційна система, що сприяє розвитку усіх сфер матеріального й нематеріального виробництва на основі прирощення та оновлення знань, у результаті чого у складі виробленої продукції (послуги) зростає частка доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової та змінюється характер людської праці на користь творчої та інтелектуальної діяльності». Цей тип економіки автор характеризує не як результат побудови інформаційного суспільства, а як його передумову. Вона звертає увагу на роль державної політики в цьому процесі і визначає її зміст як сукупність організаційно-економічних та інституційних методів і механізмів впливу, задіяних у процесі створення та застосування наукових знань і технологій, що визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови економічного процесу і забезпечують розвиток інноваційної діяльності на рівні країни [9, с. 6].

Зробивши висновок про розмаїття тлумачення поняття «економіка знань», А. Воронкова, М. Бабенко навели перелік її сутнісних ознак. На їх думку, це концепція постіндустріального суспільства, нова фаза розвитку суспільного життя, самостійна галузь економіки, невід'ємна складова загальної економіки. Вона орієнтована на збагачення знанням усіх галузей, усіх секторів і учасників соціально-економічних процесів; на створення, розповсюдження, використання знання в різноманітних формах. У такій економіці мотивована на безперервне придбання, оновлення і розповсюдження знання людина через свою інноваційну працю є головною рушійною силою. Результатом інноваційної праці в економіці знань є продукування і реалізація нових ідей, що трансформуються у високотехнологічну продукцію, висококваліфіковані послуги, нову інформацію і нові знання, у задоволення потреб і економічну вигоду тих, хто продукує, поширює і впроваджує інноваційні ідеї, забезпечення конкурентних переваг країни, регіонів, організацій і безпосередньо «носіїв знання», тобто працівників [10, с. 72].

На основі сутнісних ознак А. Воронкова, М. Бабенко зробили висновок, що економіка знань, якій вони дали точнішу назву – «знання економіка», представляє окрему галузь економіки, в ній відбуваються два взаємозалежні і взаємообумовлені процеси, а саме – набуття (виробництва) і споживання знань. При цьому споживання завжди пов'язане з бізнесом, тобто з перетворенням знань на економічні цінності. У даному випадку знання стають ресурсами або чинниками виробництва благ, що надає підставу в умовах економіки знань розглядати знання як чинник і найважливіший ресурс економічного зростання [10, с. 732].

Детальний аналіз генезису поняття «економіка знань» С. Візіренко викликає довіру до висновку автора про те, що є необхідним розгляд його в двох контекстах. По-перше, як процесу створення знань на основі відтворювального процесу, по-друге, як продукту, що має споживчу та міно-

ву вартість і є результатом виробництва знань. У структурі відтворювального процесу автор виділяє етапи: виробництво (знання як продукт); розподіл (інформація); обмін (науково-технічний потенціал); споживання (інноваційний продукт) [11, с. 48].

Найбільш академічні і конструктивні визначення економіки знань пропонують В. Гець і Л. Федулова. Перший вважає, що економіка знань створює, розповсюджує та використовує знання для забезпечення свого зростання та конкурентоспроможності [12, с. 4]. Л. Федулова додає до цього визначення пояснення: усі сфери матеріального та нематеріального виробництва, виробничі та соціальні відносини розвиваються на основі динамічного прирощення та оновлення знань. Характерні відмінності економіки знань: у структурі суспільного виробництва збільшується питома вага високотехнологічного сектора; у складі виробленої продукції зростає частка доданої вартості за рахунок інтелектуальної складової; змінюється характер людської праці на користь творчої та інтелектуальної діяльності [13, с. 53].

Аналіз інших публікацій засвідчив, що деякі автори визначають економіку знань як особливий сектор економіки сьомого технологічного укладу, який здатний без підтримки і розвитку наявних технологічних укладів самостійно забезпечити життєдіяльність людського суспільства. Цей погляд на нову модель економіки дещо спрощений. Більш

продуктивною є думка, що з розвитком економіки знань існуючі сектори (матеріальний, фінансовий, інформаційний) не слід залишати поза увагою. Їх необхідно з використанням нових знань забезпечувати технологіями, здатними долати шкідливий вплив на природне середовище і життя суспільства. Настав час звільнитися від ейфорії, пов'язаної з новою економікою, фокусувати увагу на гармонізації розвитку і взаємовпливу трьох секторів, здатних бути не тільки катализатором зростання якості життя людей, але й потужним буксиром, джерелом інновацій, пусковим механізмом «економіки знань» [14, с. 4]. Такий висновок є особливо актуальним для України. Комбінація технологій командно-адміністративної і ринкової економіки, що склалася в Україні, ускладнює шляхи формування соціально орієнтованої ринкової економіки знань, здатної забезпечити інтенсивний розвиток процесів поєднання унікальних когнітивних моделей пізнання світу творчими людьми в єдину картину сприйняття нестандартних критичних ситуацій і генерування нестандартних успішних ідей їх подолання (рис. 1).

Розмаїття технологічних укладів вітчизняної економіки необхідно сприймати як реальність. Їх слід систематизувати і на основі новітніх досягнень науки поступово удосконалювати, забезпечувати синергетичний ефект співіснування. Аналізуючи промисловість України за станом технологічних укладів, Ю. Бажал робить висновок, що її існуюча відтворювальна структура не відповідає вимогам

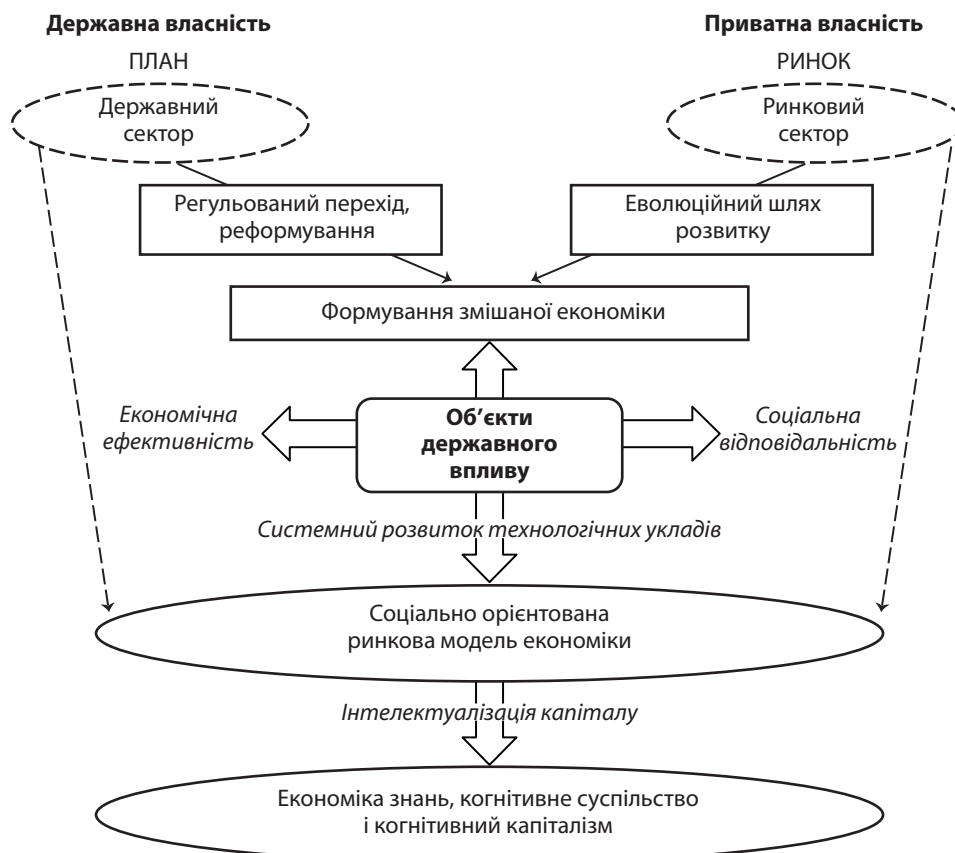

Рис. 1. Шляхи формування соціально орієнтованої економіки знань

часу. Пануючий сьогодні в розвинутих країнах 5-й технологічний уклад в промисловості України не перевищує п'яти відсотків обсягів виробництва. Провідні країни вже розгортають передумови експансії виробництва 6-го укладу, де ключовим фактором є біотехнології. В Україні частка таких виробництв мізерна [15, с. 135]. Компетентний спеціаліст з цього предмету вважає, що на часі постало питання створення в Україні державної управлінської структури, яка перебрала би на себе роботу з оцінки, планування та підтримки стратегічних технологічних змін в країні відповідно до загальнонаціональних інтересів з використанням нових досягнень науки.

Однак державні органи, реагуючи на технологічні уклади, які, поступово розвиваючись під впливом науково-технічного прогресу, здатні посилити конкурентоспроможність економіки, повинні враховувати неоднозначність їх наслідків. Так, наприклад, небезпечність четвертого укладу, що базувався на атомній енергії, людство відчуло сповна. П'ятий уклад, породжений комп'ютером, засвідчив, що загрозу несуть не тільки великі колективи, а й окремі талановиті винахідники, дія яких може бути агресивною і неконтрольованою. Нано-біотехнології шостого технологічного укладу також вже засвідчили свою здатність виконувати як місію життя, так і місію смерті. Держава здатна і повинна створити механізми впорядкування їх застосування, виходячи із своєї соціальної суті – служити інтересам своїх громадян, а не правлячій еліті чи олігархічним групам.

Перегляд останніх публікацій, в яких представлені рекомендації побудови механізмів державного впливу на формування економіки знань, показав, що вони перебільшено орієнтуються на фінансово-економічні і інформаційно-комунікативні важелі [9; 14; 16; 17 та ін.]. Хоча багато з класиків попереджали і попереджають про критичне відставання соціального розвитку суспільства від науково-технологічного. Тому можна погодитися з думкою, що формування економіки знань супроводжується суттєвими змінами в фундаментальній і актуальній соціальній ролі держави. П. Друкер підкреслює необхідність соціальних інновацій, які забезпечили б розвиток нової економіки: «Ще одна соціальна інновація, яка є і радикальнішою, і складнішою щодо здійснення: це систематична відмова від напрямів соціальної політики, що себе віджили, і застарілих суспільних інститутів» [18, с. 145].

ЛІТЕРАТУРА

1. http://sotsialinformslava.blogspot.com/2013/04/blog-post_6053.htm
2. Кочетков Г. Б., Рогов С. М., Супян В. Б Организация науки в США и перспективы российской науки. – доклад Института США и Канады РАН, ИСКРАН, 2010. – 116 с.
3. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
4. Головінов О. М. Економічне зростання: роль держави в ринкових умовах. Вісник СумДУ «Серія Економіка», №1. – 2007. – С. 111–119.

Перехід до нових моделей суспільства, в яких прискорюються і ускладнюються зміни середовища життєдіяльності людини, вимагає уваги до попереджень про зростання навантаження на психіку людини. Створивши найпотужнішу техніку, наповнивши інформацією своє життя, людина істотно прискорила її ритм. Відносно недавно відомий учений Е. Тоффлер оприлюднив свою тривогу за майбутнє людства: «Створивши наймогутнішу техніку, людина змінила ритм і плин свого життя. І тут дійсно з'ясувалося, що найголовніше лихо – зовсім не дефіцит сировини для виробництва, не руйнування екологічного середовища. Наукова думка намагається відвести ці катастрофи. Жах в іншому: психологічні ресурси людини не безмежні. Справа не в тому, що утвориться озONOва діра або висохне нафтова свердловина. І навіть не в тому, що, засинаючи в одній державі, ви можете прокинутися зовсім в іншій... Раніше за все може не витримати людська психіка» [19, с. 6]. В цьому контексті корисно звернути увагу і на стадії розвитку суспільства Кадзума Татеісі, який після шостого технологічного укладу дав прогноз розвитку психобіологічної технології, науковою основою якої визначив психонетику [20, с. 16].

Якщо держава не буде опікуватися психічним станом своїх громадян і їх поведінкою, багато науково обґрунтованих шляхів не мають шансу на реалізацію. Яким повинен бути цей механізм – поки що науковці не дають поради. Хоча певні напрацювання психологів вже існують, однак вони більше орієнтовані на діагностику психологічного стану окремої людини і спільнот, а не на їх реконструкцію, або мають гриф секретності. Цю проблему слід оприлюднювати і налаштовувати суспільну думку на необхідність отримувати знання відносно способів психологічного впливу на активність людини і способів супротиву йому. Держава повинна контролювати ці процеси, створюючи механізми об'єктивної діагностики і відповідального впливу на думки і поведінку населення, особливо тієї його частини, яка здатна розвивати і використовувати свій творчий потенціал на користь нації.

В межах однієї статті не можна не тільки сформулювати рекомендації вирішення охарактеризованих проблем на рівні держави, а навіть чітко сформулювати їх зміст. Автор планує працювати далі над проблемою і запрошує до дискусії, без страху бути некомпетентним.

REFERENCES

- http://sotsialinformslava.blogspot.com/2013/04/blog-post_6053.htm
- Kochetkov, G. B., Rogov, S. M., and Supian, V. B. *Organizatsiia nauki v SShA i perspektivy rossiyskoy nauki* [The organization of science in the United States and prospects of Russian science]. : ISKRAN, 2010.
- Kastels, M. *Informatsionnaia epokha: ekonomika, obshchestvo, kultura* [The Information Age: Economy, Society and Culture]. Moscow: GU VShE, 2000.
- Holovinov, O. M. «Ekonomiche zrostannia: rol derzhavy v rynkovykh umovakh» [Economic growth: the role of government in market conditions.]. *Visnyk SumDU*, no. 1 (2007): 111–119.

5. Глазьев С. Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса. – М.: Экономика, 2010. – 255 с.
6. Тарасенко Г. Д. Роль государства в информационном обществе Г. Д. Тарасенко, И. В. Пенькова // Социальная экономика. – (научный журнал ХНУ). – 2004. – №1-2. – С. 192–197.
7. Москаленко О. Економічна політика держави як інструмент регламентації стратегічних цілей економічного розвитку. Вісник ТНЕУ №2. – 2012. – С. 46–56.
8. Жарінова А. Г. Економіка знань: зміст та роль інтелекту людини в її формуванні / А. Г. Жарінова Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : [зб наук. Праць] .– Київ, НАУ, 2010. – Вип. 28. – 247 с.
9. Корнеева Т. М. Державна політика у сфері економіки знань. Авт. дис. на зд. наук ступ. к. е. н. – Київ, 2010. – 28 с.
10. Воронкова А. Е., Бабенко М. К. Дослідження підходів до визначення поняття «економіка знань» // Економіка, Менеджмент Підприємництва, №23(11)/ 2011. – С. 66–74.
11. Візіренко С. В. Генезис понятия «экономика знаний» // Сталый розвиток економіки. – №2, 2012 (12). – С. 44–49.
12. Геєць В. Характер перехідних процесів до економік знань / В. М. Геєць // Економіка України. – 2004. – №4. – С.4–14.
13. Федулова Л. І. Концептуальні засади економіки знань / Л. І. Федулова // Економічна теорія. – 2008. – №2. – С. 37–60.
14. Ермоленко В. В., Ермоленко Д. В. Новые функции государственного управления и регулирования условиями формирования экономики знаний // Научный журнал КубГАУ, №60(06). 2010.– С.1–24.
15. Бажал Ю. М. Економічна оцінка технологічного розвитку в Україні: стан і перспективи / В кн. Україна на порозі XXI століття: уроки реформ та стратегія розвитку: Матеріали наукової конференції 15–16 листопада 2000 р. – К., УкрІНТЕІ. – 2001. – С. 135–39.
16. Жаворонкова Г. В. Економіка знань як результат економічного розвитку держави / Г. В. Жаворонкова, В. О. Жаворонков // Сталый розвиток економіки. – 2010. – № 2. – С. 3–8.
17. Дуров Р. А. Анализ развития экономики знаний и инновационной среды // Интернет-журнал «Наукоеведение». – №1, 2013. <http://naukovedenie.ru/PDF/09evn113.pdf>
18. Марченко О. С. Соціальна роль держави в умовах економіки знань / Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» №3 (10) 2012. – С.133–148.
19. Тoffлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.
20. Кадзума Татеиси. Вечный дух предпринимательства. Практическая философия бизнесмена: Пер. с англ. – К.: Укрзакордонвизасервис, 1992. – 204 с.
- Glazev, S.Yu. *Strategiia operezhaiushchego razvitiia Rossiiv usloviiaakh globalnogo krizisa* [The strategy of accelerated development of Russia in the global crisis]. Moscow: Ekonomika, 2010.
- Tarasenko, G. D., and Penkova, I. V. «Rol gosudarstva v informatsionnom obshchestve» [The state's role in the information society]. *Sotsialnaia ekonomika*, no. 1-2. (2004): 192–197.
- Moskalenko, O. «Ekonomichna polityka derzhavy iak instrument rehlementatsii stratehichnykh tsilei ekonomichnoho rozvytku» [The economic policy of the state as an instrument of regulation of the strategic goals of economic development]. *Visnyk TNEU*, no. 2. (2012.): 46–56.
- Zharinova, A. H. «Ekonomika znan: zmist ta rol intelektu liudyny v ii formuvanni» [Knowledge Economy: the content and the role of human intelligence in its formation]. *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury*, no. 28 (2010).
- Korneeva, T. M. «Derzhavna polityka u sferi ekonomiky znan» [Public policy in the knowledge economy]. *Avt. dys. na zd. nauk stup. k. e. n.*, 2010.
- Voronkova, A. E., and Babenko, M. K. «Doslidzhennia pidkhodiv do vyznachennia poniattia «ekonomika znan»» [Research approaches to the definition of «knowledge economy»]. <i>Ekonomika, Menedzhment Pidpriemnytstvo</i>, no. 23(11) (2011): 66–74.
- Vizirenko, S. V. «Henezys poniattia «ekonomika znan»» [The genesis of the concept of «knowledge economy»]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 2 (2012): 44–49.
- Heiets, V. M. «Kharakter perekhidnykh protsesiv do ekonomik znan» [The nature of the transition process towards a knowledge economy]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 4 (2004): 4–14.
- Fedulova, L. I. «Kontseptualni zasady ekonomiky znan» [Conceptual Foundations of Knowledge Economy]. *Ekonomichna teoriia*, no. 2 (2008): 37–60.
- Ermolenko, V. V., and Ermolenko, D. V. «Novye funktsii gosudarstvennogo upravleniia i regulirovaniia usloviiami formirovaniia ekonomiki znaniy.» [New functions of the government and regulation of the conditions of formation of the knowledge economy.]. *Nauchnyy zhurnal KubGAU*, no. 60(06) (2010): 1–24.
- Bazhal, Yu. M. «Ekonomichna otsinka tekhnolohichnoho rozvytku v Ukrainy: stan i perspektyvy» [Economic evaluation of technological development in Ukraine: status and prospects]. In *Ukraina na porozh KhKh1 stolittia: uroky reform ta stratehiia rozvytku*, 135–139. Kyiv: UkrINTEI, 2001.
- Zhavoronkova, H. V., and Zhavoronkov, V. O. «Ekonomika znan iak rezultat ekonomichnoho rozvytku derzhavy» [Knowledge economy as a result of economic development]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 2 (2010): 3–8.
- Durov, R. A. «Analiz razvitiia ekonomiki znaniy i innovatsionnoy sredy» [Analysis of the development of the knowledge economy and innovation environment]. <http://naukovedenie.ru/PDF/09evn113.pdf>.
- Marchenko, O. S. «Sotsialna rol derzhavy v umovakh ekonomiky znan» [The social role of the state in the knowledge economy]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*, no. 3(10) (2012): 133–148.
- Toffler, E. *Shok budushchego* [future Shock]. Moscow: ACT, 2002.
- Kadzuma, Tateisi. *Vechnyy dukh predprinimatelstva. Prakticheskaia filosofia biznesmena* [The eternal spirit of entrepreneurship. Practical philosophy businessman]. Kyiv: Ukrzakorodn vizaservis, 1992.

Манойленко О. В., Жадан Т. А.

МІСЦЕ І РОЛЬ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто місце і роль олійно-жирової галузі в агропромисловому комплексі і національній економіці України. Оцінено внесок олійно-жирової галузі в динаміку та структуру обсягів виробництва та реалізації продукції харчової промисловості. Обґрунтовано виняткову роль олійно-жирової галузі у формуванні фонду споживання, вирішенні проблем внутрішньої продовольчої безпеки, збільшенні експортного потенціалу країни, податкових надходжень до бюджету. Розглянуто соціальну значущість олійно-жирової галузі, продукція якої входить до складу набору продуктів харчування «споживчого кошику». На основі визначених місця і ролі олійно-жирової галузі в агропромисловому комплексі і національній економіці України обґрунтовано необхідність її державної підтримки.

Ключові слова: олійно-жирова галузь, агропромисловий комплекс, продовольча безпека, фонд споживання, споживчий кошик, експорт
Рис.: 4. *Табл.:* 3. *Бібл.:* 9.

Манойленко Олександр Володимирович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

Жадан Тетяна Андріївна – старший викладач, кафедра економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Фрунзе, 21, Харків, 61002, Україна)

Email: averti@mail.ru

УДК 338.27

Манойленко А. В., Жадан Т. А.

МЕСТО И РОЛЬ МАСЛОЖИРОВОЙ ОТРАСЛИ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены место и роль масложировой отрасли в агропромышленном комплексе и национальной экономике Украины. Дана оценка вклада масложировой отрасли в динамику и структуру объемов производства и реализации продукции пищевой промышленности. Обоснована исключительная роль масложировой отрасли в формировании фонда потребления, решении проблем внутренней продовольственной безопасности, увеличении экспортного потенциала страны, налоговых поступлений в бюджет. Рассмотрена социальная значимость масложировой отрасли, продукция которой входит в состав набора продуктов питания «потребительской корзины». На основе определенных места и роли масложировой отрасли в агропромышленном комплексе и национальной экономике Украины обоснована необходимость ее государственной поддержки.

Ключевые слова: масложировая отрасль, агропромышленный комплекс, продовольственная безопасность, фонд потребления, потребительская корзина, экспорт
Рис.: 4. *Табл.:* 3. *Библ.:* 9.

Манойленко Александр Владимирович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, кафедра экономического анализа и учета, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

Жадан Татьяна Андреевна – старший преподаватель, кафедра экономического анализа и учета, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002, Украина)

Email: averti@mail.ru

UDC 338.27

Manoylenko A. V., Zhadan T. A.

PLACE AND ROLE OF THE FAT-AND-OIL INDUSTRY IN THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

The article considers the place and role of the fat-and-oil industry in the agro-industrial complex and national economy of Ukraine. It gives an estimate of the contribution of the fat-and-oil industry into dynamics and structure of volumes of production and sales of products of the food industry. It substantiates an exclusive role of the fat-and-oil industry in formation of the consumption fund, solution of problems of internal food supply security and increase of the export potential of the country and tax proceeds to the budget. It considers social significance of the fat-and-oil industry, products of which are included into a set of food products of the consumer basket. It substantiates a necessity of state support of the fat-and-oil industry on the basis of its place and role in the agro-industrial complex and national economy of Ukraine.

Keywords: fat-and-oil industry, agro-industrial complex, food supply security, consumption fund, consumer basket, export
Pic.: 4. *Tabl.:* 3. *Bibl.:* 9.

Manoylenko Aleksandr V. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Economic Analysis and Accounting, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Zhadan Tatyana A. – Senior Lecturer, Department of Economic Analysis and Accounting, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (vul. Frunze, 21, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Email: averti@mail.ru

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку світової та національної економіки засвідчує, що агропромисловий потенціал України може гарантувати не лише продовольчу безпеку, але й зробити Україну одним з найважливіших учасників глобального продовольчого ринку. Досягнення цієї мети вимагає підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції на базі нарощування обсягів інвестицій та їх інноваційного спрямування, прискореного, збалансованого і динамічного розвитку галузей АПК, зокрема, олійно-жирової, вдосконалення інструментів її державного регулювання і підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем олійно-жирової галузі, особливостям її функціонування і розвитку присвячені праці таких науковців: В. Г. Андрійчука, С. П. Капшука, В. Г. Кухти, В. С. Каретнікової, Т. І. Олійник, М. В. Присяжнюка, П. Т. Саблука, А. В. Фаїзова, О. М. Шпичака та інших. Проте, в сучасних умовах господарювання, які характеризуються новими торгівельними правилами, динамічними змінами кон'юнктури на внутрішньому і зовнішньому ринках продовольства, актуальним залишається визначення місця і ролі олійно-жирової галузі у структурі національної економіки, обґрунтування необхідності державної підтримки її подальшого розвитку.

Метою дослідження є визначення місця і ролі олійно-жирової галузі у структурі національної економіки, обґрунтування необхідності державної підтримки її подальшого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Олійно-жирова галузь входить до складу агропромислового комплексу України (АПК), який виступає єдиною цілісною виробничо-економічною системою, що об'єднує цілу низку сільськогосподарських, промислових, науково-виробничих і навчальних галузей, спрямованих на одержання, транспортування, зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції [1, с. 407]. За своїм складом та структурою агропромисловий комплекс відрізняється від інших міжгалузевих комплексів і визначає соціально-економічний розвиток країни, рівень життя населення, продовольчу безпеку та забезпечення промисловості сільськогосподарською сировиною.

Характерною ознакою АПК є ланцюгова залежність його галузей у виробничих циклах, наявність регіональних, ринкових, технологічних, ресурсних та економічних зв'язків. Олійно-жирова галузь, функціонуючи в рамках агропромислового комплексу, виконує лише її притаманні функції з переробки олійної сировини та виробництва олійно-жирової продукції в єдиному процесі агропромислового відтворення. У зв'язку з цим олійно-жирова галузь є споживачем продукту попередньої ланки – сільського господарства, яке є виробником і основним постачальником олійної сировини. Обсяги і структури виробництва олійної сировини і олійно-жирової продукції повинні відповідати один одному. При цьому важливість раціонального функціонування олійно-жирової галузі зростає.

Господарський механізм АПК виконує функцію стійкої орієнтації всього відтворення і діяльності суб'єктів кожної

ланки на максимізацію кінцевої мети кожної галузі і функціональної сфери – виробництва кінцевого продукту АПК в необхідних масштабах при суспільно необхідних витратах на його відтворення [2, с. 553].

Отже, від взаємоузгодженої участі сільського господарства, олійно-жирової галузі та інших галузей АПК у ланцюзі «виробництво олійної сировини – зберігання олійної сировини – переробка олійної сировини і виробництво олійно-жирової продукції – реалізація олійно-жирової продукції» безпосередньо залежить наявність та якість олійно-жирової продукції та інших продуктів харчування, їх достатність і економічна доступність, забезпеченість ними раціону людини, що в свою чергу впливає на продовольчу безпеку України та рівень життя населення. Саме тому збалансований і динамічний розвиток всіх галузей АПК, у тому числі і олійно-жирової, є важливим напрямком агропромислової політики держави.

Олійно-жирова галузь являє собою якісно однорідну сукупність господарських одиниць (товаровиробників), які характеризуються єдністю технологічних процесів: переробки олійної сировини (екстракційним або пресовим способом) з метою добування рослинної олії, виробництва маргарину, майонезу, мила та іншої продукції на основі рослинної олії. За видом економічної діяльності олійно-жирова галузь належить до переробної промисловості і входить до складу харчової промисловості.

Переробна промисловість займає найбільшу питому вагу у структурі всієї реалізованої промислової продукції в Україні. На її частку приходиться 65 – 75% від загального обсягу реалізованої промислової продукції в Україні у 2001 – 2011 рр. У 2011 році було реалізовано продукції переробної промисловості на суму 881,1 млрд гривень, що становило 66,3% від загального обсягу реалізованої промислової продукції в Україні; харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – на суму 220,2 млрд грн, що становило 16,6% від загального обсягу реалізованої промислової продукції в Україні і 25% у структурі переробної промисловості. Обсяг реалізованої продукції харчової промисловості в 2011 р. в порівнянні з минулим роком збільшився на 14,6% [3].

Галузі харчової промисловості протягом останніх десяти років зберігають за собою друге місце у структурі реалізованої продукції переробної промисловості (їх частка 21 – 28%), поступаючись незначним чином лише галузям металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (їх частка 27 – 30%) [3]. За період з 2001 р. по 2011 р. динамічний розвиток галузей харчової промисловості дозволив збільшити обсяги реалізації харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів в 6,3 рази. Значне місце у цьому процесі належить олійно-жировій галузі. Так у 2010 р. було реалізовано олійно-жирової продукції на суму 32,7 млрд грн, що становить 17% від загального обсягу реалізації харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, 4,5% від загального обсягу реалізованої продукції переробної промисловості та 3,1% від загального обсягу реалізованої промислової продукції в Україні (рис. 1).

Рис. 1. Структура реалізованої продукції у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів у 2010 році, % [3]

Тобто, олійно-жирова галузь є однією із структуроформуючих галузей харчової промисловості. Олійно-жирова галузь протягом останніх років демонструє одні з найвищих темпів виробництва продукції в порівнянні з іншими галузями харчової промисловості (рис. 2). Так, у 2009 р. обсяги виробництва продукції олійно-жирової галузі зросли на 30,1%, але в наступні роки вони дещо уповільнились – у 2010 р. до 7,5%, а у 2011 р. до 4,5%.

Виробництво олій рослинних у 2011 р. в порівнянні з 2000 р. збільшилось в майже в 3,6 рази, у т. ч. нерафінованої соняшникової олії – в 3,3 рази з 972,8 тис. т у 2000 р. до 3177 тис. т у 2011 р., маргаринової продукції – в 2,2 рази (з 160,0 до 359,0 тис. тонн), майонезу – в 5,5 рази (з 30,0 до 164,0 тис. тонн) (табл. 1).

Збільшення обсягів виробництва продукції олійно-жирової галузі, перш за все, пов'язано з підвищенням попитом на рослинну олію як на внутрішньому, так і на світовому ринку.

Олійно-жирова галузь відіграє важливу роль у формуванні фонду споживання. Фонд споживання олії включає споживання рослинної олії (соняшникової, оливкової, кукурудзяної та ін.), а також олію, яка витрачається на виробництво кондитерських і хлібобулочних виробів, маргарину, майонезу, консервів та інших продуктів харчування. У 2011 р. в порівнянні з 2004 р. фонд споживання олії збільшився на 1,6% і становив 625 тис. т. Рівень самозабезпеченості внутрішнього ринку рослинною олією перевищив її внутрішнє споживання у 2004 р. в 2,1 рази, а у 2011 р. – в 4,9 рази, що є свідченням високого ступеню продовольчої безпеки країни за вказаною продукцією [3].

Продовольча безпека найповніше знаходить свій вираз через показник споживання, шляхом порівняння

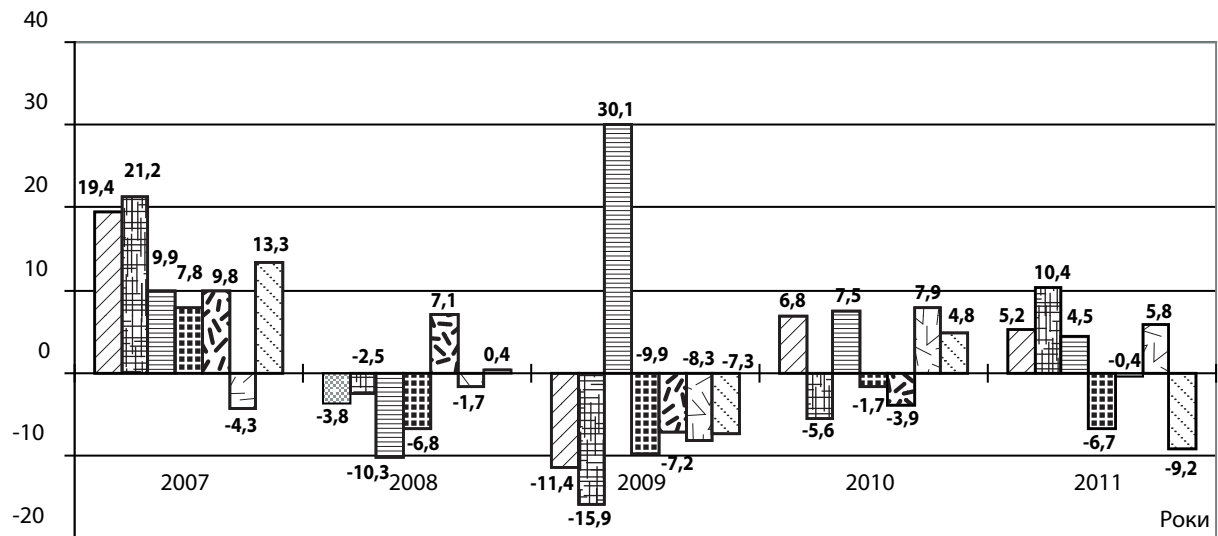
фактичного споживання основних продуктів харчування з раціональними нормами [4]. Норми раціонального споживання характеризують оптимальний рівень задоволення потреб людини в основних продуктах харчування та рекомендовані Українським НДІ гігієни харчування МОЗ.

Споживання населенням України основних продуктів харчування протягом останніх років має позитивну динаміку, окрім хліба та хлібопродуктів. Фактичне споживання основних продуктів харчування в 2011 р. по яйцям, цукру, рослинній олії, картоплі, овочам та баштанним продовольчим культурам, хлібу і хлібопродуктам відповідає раціональним нормам споживання і навіть дещо перевищує їх (табл. 2).

Зокрема, фактичне споживання рослинної олії в 2011 р. перевищило раціональну норму (13 кг на одну особу) на 0,5 кг, а у 2009 р. – на 2,4 кг на одну особу. З одного боку, це є свідченням задоволення потреб населення в цих продуктах харчування, а з іншого – таке перевищення фактичного споживання над раціональними нормами по рослинній олії, картоплі та хлібопродуктах характеризує незбалансованість харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів.

Крім того, продукція олійно-жирової галузі – олія та маргарин – входить до складу продуктів харчування споживчого кошику. На основі системи споживчих кошиків формується мінімальний споживчий бюджет. Мінімальний споживчий бюджет розробляється для основних соціально-демографічних груп у середньому на душу населення та на одного члена сім'ї різного складу. Натурально-речова структура мінімального споживчого бюджету формується із споживчих кошиків за основними видатками

Приріст, %

- Виробництво м'яса та м'ясних продуктів
- Перероблення та консервування овочів та фруктів
- Виробництво олії та тваринних жирів
- Виробництво молочних продуктів та морозива
- Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів
- Виробництво інших харчових продуктів
- Виробництво напоїв

Рис. 2 Динаміка виробництва основних харчових продуктів (приріст/зниження, у % до попереднього року) [3]

Таблиця 1

Виробництво олійно-жирової продукції в Україні, тис. т

Найменування продукції	Роки								Темп росту	
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2011/2010,%	2011/2000,%
1. Виробництво олій рослинних, у т. ч.:	973	1437	2123	2294	1966	2899	3101	3268	105,4	335,9
▪ олія соняшникова нерафінована	972,8	1382	2080	2228	1867	2796	3030	3177	104,9	326,6
2. Маргарин і продукти аналогічні	160	302	311	317	316	353	363	359	98,9	224,4
3. Майонези та соуси	30	164	168	188	182	166	164	164	100,0	546,7
4. Спреди та суміші жирів	д/н	80,3	71,1	83,8	81,8	73,1	65,2	60,7	93,1	-

Джерело: складено автором на підставі даних Державної служби статистики України [3]

людини або сім'ї на продовольчі та непродовольчі товари, послуги. Згідно із Законом України «Про мінімальний споживчий бюджет» від 03.07.1991 р. № 1284-XII величина вартості мінімального споживчого бюджету визначається виходячи із середніх цін купівлі відповідних товарів і послуг з урахуванням усіх видів торгівлі [6].

Згідно із Законом України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 р. № 966-XIV на основі вартісних величин набору продуктів харчування, достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості, складається прожитковий мінімум [7]. Прожитковий мінімум є базовим державним соціальним стандартом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

Мінімальний споживчий бюджет та величина вартості прожиткового мінімуму як інструменти соціальної політики держави використовуються в якості орієнтирів для регулювання доходів і витрат населення; для обґрунтування розмірів оплати праці; для оцінки матеріальних і фінансових ресурсів, необхідних для реалізації поточних і перспективних соціальних програм; для регулювання міжгалузев-

вого зростання заробітної плати, співвідношення в оплаті праці за галузями.

Найбільший вплив на вартісну величину споживчого кошика, а також на продовольчу безпеку країни має зростання споживчих цін на продукти харчування (рис. 3).

Ціни на основні продукти харчування протягом 2002 – 2011 рр. знаходились у стані постійного росту. У 2011 році загальний індекс споживчих цін на продукти харчування в порівнянні з минулим роком збільшився на 6,1%, а в 2008 р. – на 36,7%. Подорожчання відбулося по всім основним групам продуктів харчування, зокрема, ціни на рослинну олію та жири у 2008 р. збільшилися на 55,8%. Крім того, ціни на продукти харчування зростають значно більшими темпами, ніж на непродовольчі товари та послуги.

Постійне зростання цін на олійно-жирову продукцію та інші продукти харчування є результатом специфічних причин, характерних для ринків продовольства, та причин глобального характеру, які мають вплив на всі сфери світової економіки. До останніх відносяться: зростання цін на нафту та енергоносії; високі темпи розвитку економік в країнах, які розвиваються, насамперед Азії; зростання чисельності населення в світі; кліматичні зміни, які обмежують кількість земельних та водних ресурсів, придатних до використання; нестабільність на фінансових ринках [8, с. 5].

Ці явища безпосередньо впливають на формування продовольчих ринків, у тому числі на цінову кон'юнктуру.

Індекси споживчих цін, %

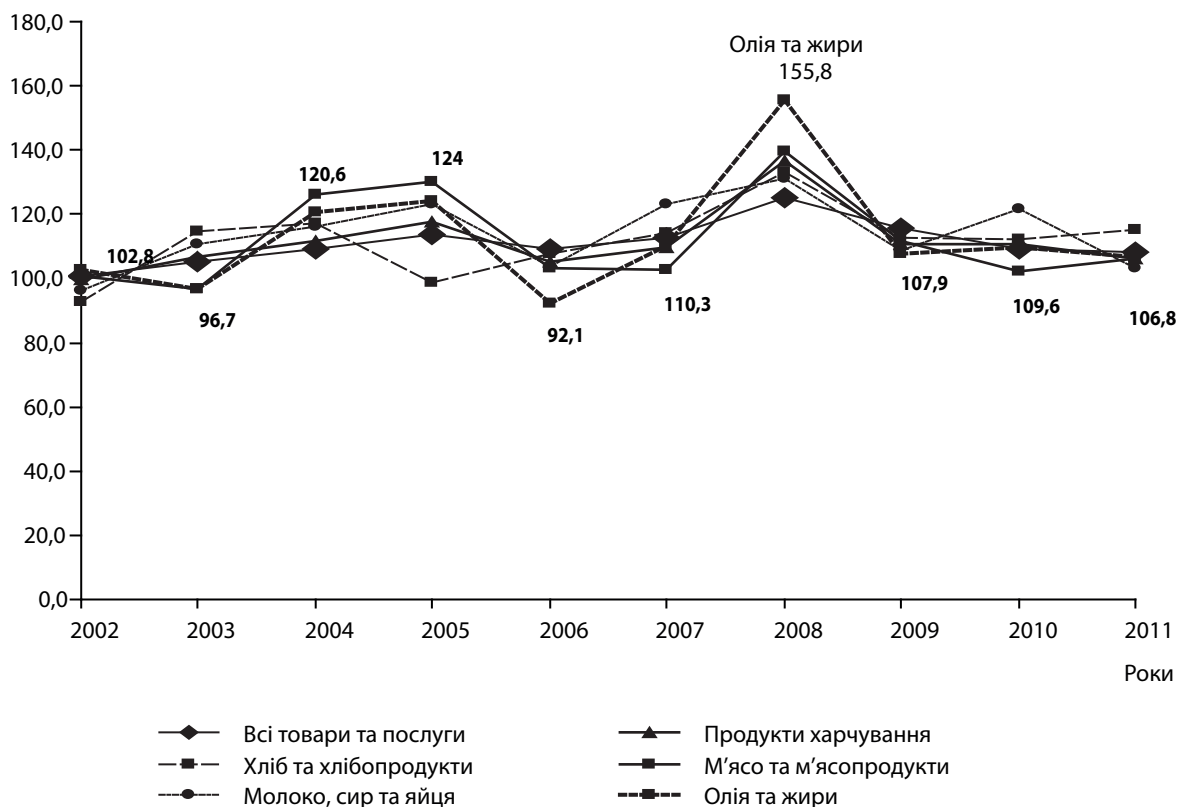

Рис. 3. Індекси споживчих цін на основні продукти харчування в Україні (у % до попереднього року) [3]

Але слід відмітити, що тенденції до підвищення цін на продукти харчування будуть мати місце і надалі, головним чином, за рахунок стрімкого зростання цін на рослинну олію та продукти її переробки, оскільки саме рослинна олія лежить в основі харчової піраміди людства. Тому будь-які зміни, що відбуваються в олійно-жировій галузі, відображаються і в інших взаємопов'язаних з нею галузях харчової промисловості, сільського господарства тощо. Так, в харчовій промисловості соняшникова олія використовується для виробництва рибних і овочевих консервів, хліба та хлібобулочних виробів, кондитерських виробів, спредів та жирових сумішей, майонезів, соусів та іншої продукції. У сільському господарстві виробництво м'ясної та молочної продукції неможливе без соняшникових та соєвих шротів, які є основою кормової бази сільськогосподарських тварин.

Витрати на харчування займають найбільшу питому вагу у структурі сукупних витрат домогосподарств. Частка витрат на харчування одного домогосподарства в середньому за місяць у 2011 р. становила 51,3%, що на 0,3% менше, ніж у 2010 р. і на 12,2% менше, ніж у 2000 р. У 2011 р. із сукупних витрат домогосподарств у розмірі 3456,0 грн на місяць на харчування витрачалось 1772,9 грн [3]. Слід зазначити, що у країнах ЄС питома вага витрат на харчування у загальних витратах домогосподарств знаходиться в межах 20 – 25%.

Значний внесок олійно-жирова галузь має і у зменшенні негативного сальдо зовнішньоторговельного балансу

України. У 2011 р. порівняно з 2010 р. зовнішньоторговельний обіг олійно-жирової галузі збільшився на 26,4%, обсяги експорту – на 30%, імпорту – на 4,2%. Частка експорту олійно-жирової галузі в загальному обсязі зовнішньоторговельного обігу України у 2011 р. становила 2,6 %, агропромислового комплексу – 20 %, харчової та переробної промисловості – 40 % (табл. 3).

Зовнішньоторговельне сальдо олійно-жирової галузі протягом 2006 – 2011 р.р. було позитивним і в 2011 р. у порівнянні з 2006 р. збільшилось в 3,8 рази, а в порівнянні з 2010 р. – на 35 % і становило 3,4 млрд дол. США. Це майже 52,3 % від загального позитивного сальдо агропромислового комплексу України. У структурі експорту продукції агропромислового комплексу переважає продукція олійно-жирової галузі, питома вага якої в 2011 р. становила 30,3 %. В порівнянні з 2006 р. вона збільшилась на 8,5 %, випередивши зернові культури (рис. 4).

У 2011 р. лише 20,5% від всього обсягу виробництва рослинної олії в Україні (у тому числі 15,5% соняшникової олії) споживалось всередині країни, інша частина (79,5%) йшла на експорт. У 2011 р. було експортовано 2683 тис. т соняшникової олії (або 84,5% від обсягу її виробництва) на загальну суму 3146 млн дол. США [3]. Олійно-жирова галузь є світовим лідером з експорту соняшникової олії, на частку якої у 2011 р. приходилось близько 56% світового експорту, з географією поставок більш, ніж до 90 країн світу [3]. Отже, олійно-жирова галузь є експортно-орієнтованою.

Таблиця 3

Динаміка експорту та імпорту продукції олійно-жирової галузі, агропромислового комплексу та України (млрд дол. США)

Продукція	Роки					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Експорт						
Разом експорт, у т. ч.:	38,4	49,3	66,9	39,7	51,4	68,4
Продукція агропромислового комплексу, у т. ч.:	5,20	6,70	11,20	9,80	10,20	13,0
Продукція харчової та переробної промисловості, у т. ч.:	2,37	3,81	4,46	3,88	5,19	6,34
▪ продукція олійно-жирової галузі (жири та олії рослинного походження, шроти)	1,1	1,9	2,20	2,10	3,0	3,90
Імпорт						
Разом імпорт, у т. ч.:	45,0	60,6	85,5	45,4	60,7	82,6
Продукція агропромислового комплексу, у т. ч.:	3,30	4,40	6,80	5,20	6,10	6,50
Продукція харчової та переробної промисловості, у т. ч.:	1,85	2,48	3,29	2,41	2,96	3,49
▪ продукція олійно-жирової галузі (жири та олії рослинного походження, шроти)	0,20	0,40	0,70	0,42	0,48	0,50
Сальдо						
Зовнішньоторговельне сальдо України	-6,6	-11,3	-18,6	-5,7	-9,3	-14,2
Зовнішньоторговельне сальдо АПК	1,90	2,30	4,40	4,60	4,10	6,50
Зовнішньоторговельне сальдо харчової та переробної промисловості	0,52	1,33	1,17	1,47	2,23	2,85
Зовнішньоторговельне сальдо олійно-жирової галузі	0,90	1,50	1,50	1,68	2,52	3,40

Джерело: розраховано автором на підставі даних Державної служби статистики України [3]

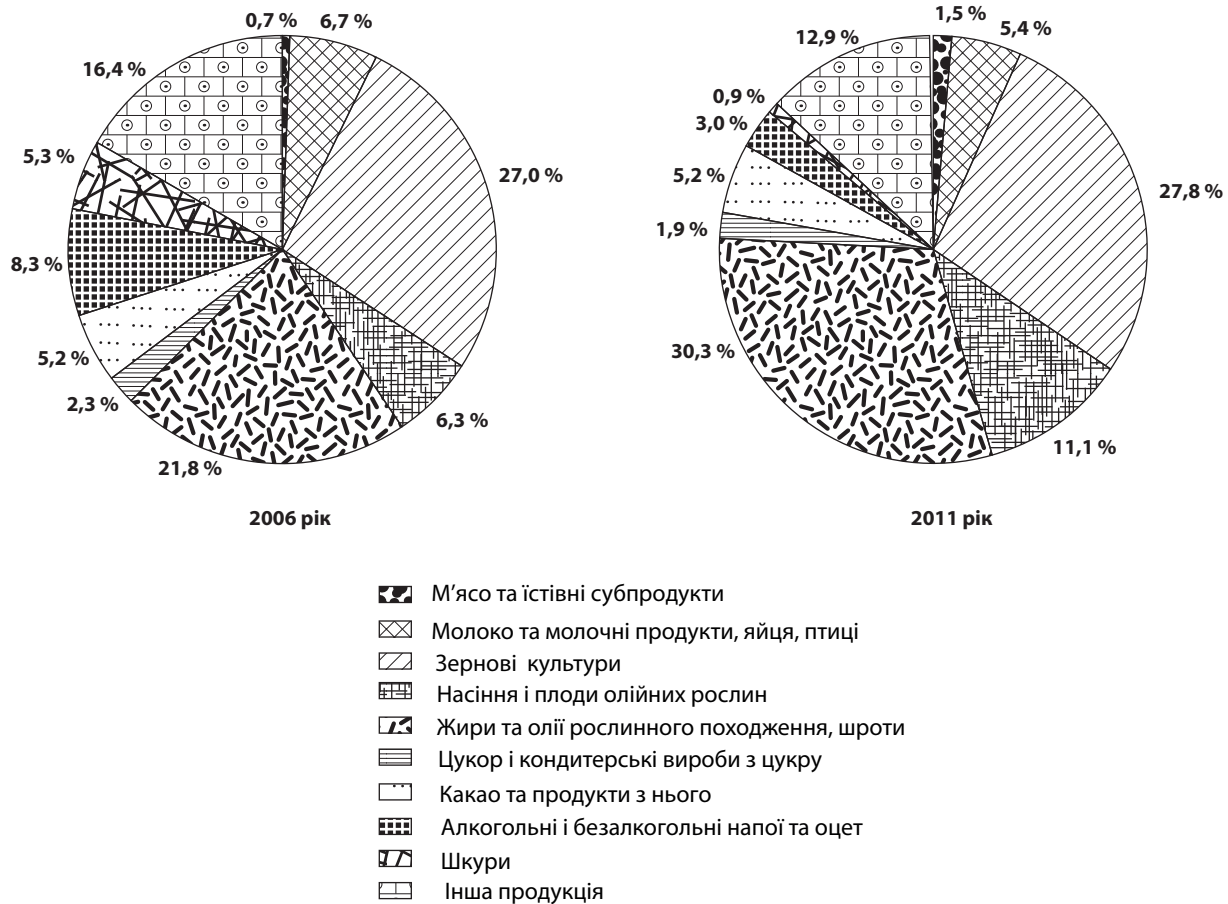

Рис. 4. Структура експорту агропромислової продукції у 2006 р. та 2011 р. [3]

Не менш важливий вклад олійно-жирової галузі і у формування Зведеного бюджету України. За 2010 рік від підприємств АПК до Зведеного бюджету надійшло податків, зборів на суму 34,3 млрд грн або у 7,5 рази більше, ніж у 2000 році та на 9,2 млрд грн (на 36,7 %) більше, ніж у 2009 р. [9, с. 10]. Податкові надходження від АПК становили 14,6% від загальних податкових надходжень до Зведеного бюджету України у 2010 р. Зокрема, від харчових підприємств країни до бюджетів усіх рівнів надійшло понад 30 млрд грн податків і обов'язкових платежів, що на 8,5 млрд (або на 39,3%) більше, ніж у 2009 році [9, с. 60] та від підприємств олійно-жирової галузі – близько 5,1 млрд грн (що становить 17% від податкових надходжень харчової промисловості та 14,9% – від АПК).

Висновки з даного дослідження. Таким чином, олійно-жирова галузь, функціонуючи в рамках агропромислового комплексу, виконує лише їй притаманні функції з переробки олійної сировини та виробництва олійно-

жирової продукції в єдиному процесі агропромислового відтворення. Гідне місце олійно-жирова галузь посідає і у структурі виробництва та реалізації продукції агропромислового комплексу і харчової промисловості. Не менш важлива роль олійно-жирової галузі і у формуванні фонду споживання, вирішенні проблем внутрішньої продовольчої безпеки, збільшенні експортного потенціалу країни, податкових надходжень до бюджету, а також у вирішенні соціальних проблем. Отже, визначені місце і роль олійно-жирової галузі в національній економіці України зумовлюють необхідність державної підтримки її динамічного і збалансованого розвитку як в інтересах агропромислового комплексу, так економіки і суспільства в цілому, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності галузі, якості олійно-жирової продукції, її достатності, економічної доступності, забезпеченості нею раціону людини, що, в свою чергу, впливатиме на продовольчу безпеку країни та рівень життя населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Регіональна економіка. Підручник // За ред. проф. Качана Є. П. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 800 с.
2. Государственное регулирование рыночной экономики: Учебник. Издание 2-е, перераб. и доп. / Кушлин В. И. – общ.ред. – М.: Изд-во РАГС, 2005. – 834 с.
3. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Пасхавер Б. Й. Продовольча доступність / Б. Й. Пасхавер // Економіка України. – 2001. – №7. – С. 69–77.
5. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення, затвержені постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 р. № 656. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.nau.ua
6. Закон України «Про мінімальний споживчий бюджет» від 03.07.1991 р. № 1284-XII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.nau.ua
7. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 р. № 966-XIV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.nau.ua
8. Жигadlo В. С. Виробництво зернових та олійних культур в Україні: проблеми та перспективи в умовах світової продовольчої кризи / В. С. Жигadlo, О. В. Сікачина. – За ред. Володимира Артюшина. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки ПРООН, 2008. – 44 с.
9. Панорама аграрного сектора України // Міністерство аграрної політики та продовольства України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НААН України», ГО «Центр аграрних реформ». – К., 2010. – 45 с.

REFERENCES

- «Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.» [State Statistics Service of Ukraine.]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- Gosudarstvennoe regulirovanie rynochnoy ekonomiki* [State regulation of the market economy]. Moscow: Izd-vo RAGS, 2005.
- [Legal Act of Ukraine] (2000). www.zakon.nau.ua.
- [Legal Act of Ukraine] (1991). www.zakon.nau.ua.
- [Legal Act of Ukraine] (1999). www.zakon.nau.ua.
- Paskhaver, B. I. «Prodovolcha dostupnist» [Food availability]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 7 (2001): 69–77.
- Panorama aharnoho sektora Ukrainy* [Panorama of the agricultural sector of Ukraine]. Kyiv, 2010.
- Rehionalna ekonomika* [Regional Economics]. Ternopil: TNEU, 2008.
- Zhyhadlo, V. S., and Sikachyna, O. V. *Vyrobnytstvo zernovykh ta oliinykh kultur v Ukraini: problemy ta perspektyvy v umovakh svitovoi prodovolchoi kryzy* [Grains and oilseeds in Ukraine: problems and prospects in the global food crisis]. Kyiv: Analitychno-doradchy tsentr Blakytnoi strichky PROON, 2008.

Якубів В. М.

ПОТЕНЦІАЛ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ У СИСТЕМІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Дана стаття присвячена вирішенню проблем енергозбереження країни шляхом збалансованого розвитку сільського господарства. У статті проаналізовано основні екологічні та енергетичні проблеми України на сучасному етапі її розвитку. Проведено моніторинг екологічних та енергетичних змін у становленні розвинених країн світу. Обґрунтовано необхідність, роль, напрями та перспективи збалансованого розвитку сільського господарства у вирішенні економічних, соціальних, продовольчих та енергетичних проблем стійкого розвитку країни. Обґрунтовано потенційні можливості розвитку виробництва відновлювальних джерел енергії, в тому числі за рахунок становлення сільського господарства.
Ключові слова: енергозбереження, сільське господарство, відновлювальні джерела енергії, безпека країни, екологічна ситуація
Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 10.

Якубів Валентина Михайлівна – доктор економічних наук, доцент, професор, кафедра обліку і аудиту, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна)
Email: valentuna_ya@i.ua

УДК 330.341:631

Якубів В. М.

ПОТЕНЦИАЛ ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЯ В СИСТЕМЕ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА УКРАИНЫ

Данная статья посвящена решению проблем энергосбережения страны путем сбалансированного развития сельского хозяйства. В статье проанализированы основные экологические и энергетические проблемы Украины на современном этапе ее развития. Проведен мониторинг экологических и энергетических изменений в становлении развитых стран мира. Обоснована необходимость, роль, направления и перспективы сбалансированного развития сельского хозяйства в решении экономических, социальных, продовольственных и энергетических проблем устойчивого развития страны. Обоснованы потенциальные возможности развития производства обновительных источников энергии, в том числе за счет становления сельского хозяйства.
Ключевые слова: энергосбережение, сельское хозяйство, обновительные источники энергии, безопасность страны, экологическая ситуация
Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 10.

Якубів Валентина Михайлівна – доктор економічних наук, доцент, професор, кафедра учета и аудита, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (ул. Шевченко, 57, Ивано-Франковск, 76018, Украина)
Email: valentuna_ya@i.ua

UDC 330.341:631

Yakubiv V. M.

POTENTIAL OF ENERGY SAVING IN THE SYSTEM OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN UKRAINE

The article is devoted to solution of problems of energy saving of the country by means of balanced development of agriculture. The article analyses main ecologic and energetic problems of Ukraine at the modern stage of its development. It conducts a monitoring of ecologic and energetic changes in development of developed countries. It substantiates a necessity, role, directions and prospects of balanced development of agriculture in solution of economic, social, food and energy problems of stable development of the country. It substantiates potential opportunities of development of renewable sources of energy, including by means of development of agriculture.
Keywords: energy saving, agriculture, renewable sources of energy, national safety, ecologic situation.
Pic.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 10.

Yakubiv Valentyna M. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Accounting and Audit, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenka, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)
Email: valentuna_ya@i.ua

Глобальні проблеми сучасності, пов'язані з погіршенням екологічної ситуації, є надзвичайно актуальними, оскільки загрожують життєдіяльності людства. Існуючі тенденції у світі щодо інтенсифікації виробництва, зростання обсягів виробництва, збільшення кількості відходів виробництва з кожним роком погіршують екологічну ситуацію у світовому просторі. Ускладнюється дане питання наслідками негативного впливу погіршення екологічної ситуації на здоров'я і життя людей. Тому на сучасному етапі розвитку суспільства екологічні та енергетичні проблеми вимагають термінового вирішення.

У сучасній науці проблема енергозбереження та екологізації суспільства активно обговорюється як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, а саме такими як:

J.-M. Pierson, A. Rawson, J. Pfleuger, В. Геєць, В. Джеджула, О. Єранкін, Г. Калеткін, І. Кириленко, Т. Колодько, О. Мудрак, Г. Ратушняк, Д. Худаєв, О. Шпичак та ін. Проте дана проблема є багатогранною і не має практичного вирішення у нашій державі, тому необхідними є подальші науково-прикладні дослідження, спрямовані на вирішення енергетично-екологічних проблем в Україні.

Проблеми енергозбереження, розвитку альтернативних джерел енергії та підвищення екологізації виробництва є головними темами обговорення на Конференціях ООН у Стокгольмі (1972 р.), у Ріо-де-Жанейро (1992 р.), на Світовому саміті стійкого розвитку в Іоханесбурзі (2002 р.) та засіданнях Європарламенту впродовж останніх десятиліть. За результатами обговорення країни Європи форму-

ють стратегічні та тактичні плани щодо розвитку відновлювальних джерел енергії, вирішення екологічних проблем з метою забезпечення майбутнього розвитку людства. Проте детальне вивчення задекларованих у відповідних Програмах розвитку положень показує, що не всі методи та інструменти вирішення існуючих проблем є прийнятними для України. Наявні сучасні умови господарювання в Україні не можливо прирівняти до економічних умов у Франції, Німеччині, Італії чи інших країнах, на які розповсюджується дія Киотського протоколу. Тому в Україні необхідні науково-прикладні розробки, які враховують нинішнє економічне становище України та її потенційні можливості щодо вирішення наявних проблем.

Моніторинг змін в енерго-екологічній орієнтації розвинених країн світу показав такі основні тенденції:

- 1) поступове зростання частки відновлювальних джерел енергії. Так, у 2011 р. у світі за оцінками, висвітленими у «Renewables 2012 Global Status Report», відновлювальні джерела енергії складають більш як 25 % від світових сумарних енергетичних потужностей. Лише в 2011 р. потужності відновлювальних джерел енергії збільшилися на 8 % у порівнянні з 2010 р. Щорічно зростають інвестиції у розвиток відновлювальних джерел енергії у світі на 17–36 % впродовж 2009–2012 рр. Зокрема, в 2011 р. обсяг інвестицій в нові відновлювальні джерела енергії у світі становив 257 мільярдів доларів США [1]. Країнами-лідерами в освоєнні нових відновлювальних джерел енергії є Китай, США, Німеччина, Італія та Індія.
- 2) стійкий розвиток біоенергетики. У розвинених країнах основна частина відновлювальних джерел енергії формується саме за рахунок біоенергетики. Так, у світі у 2011 р. близько 10 % первинної енергії становила біомаса [2]. При цьому позитивною тенденцією є зростання цієї частки. Лише за останні 20 років виробництво відновлювальних джерел енергії зросло у 2 рази. В окремих країнах частка біоенергетики у сукупному енергетичному балансі є ще вища. Так, у деяких країнах ЄС частка біоенергії у відновлювальних джерелах енергії становить 70 %.
- 3) швидкий розвиток та удосконалення технологій виробництва відновлювальних джерел енергії. Так, наприклад, вартість сонячних модулів щорічно знижується на 10–15 % впродовж останніх 5-и років, а ККД батарей зріс з 6 % до 30–35 % [3]. Аналогічна ситуація спостерігається і щодо технологічних удосконалень отримання інших відновлювальних джерел енергії.

Для порівняння в Україні основними результатами змін в енерго-екологічній ситуації є:

- 1) прийняття сукупності нормативно-правових актів, що спрямовані на вирішення досліджуваних проблем, основними з яких є: Закон України «Про енергозбереження» від 1.07.1994 р. [4], Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від

20.02.2003 р. [5], Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення зеленого тарифу від 25.09.2008 р. [6], Закон України «Про розвиток виробництва і споживання біологічних видів палива» від 24.05.2012 р. [7].

- 2) наукові розробки щодо перспектив розвитку альтернативних джерел енергії в Україні та оптимістичні прогнози щодо їх реалізації.

Актуальність проведення науково-прикладних досліджень з питань розвитку відновлювальної енергетики в Україні зумовлена, передусім, існуванням двох важливих проблем на сучасному етапі: по-перше, велика залежність України в енергетичних питаннях щодо забезпечення необхідними нафтою і газом. Вітчизняних запасів природного газу в Україні катастрофічно не вистачає. Основна частина природного газу, що споживається, є імпортованим. Така залежність економіки України від країн-імпортерів створює не лише фінансово-економічні, але й політичні проблеми становлення країни. По-друге, високий рівень енергоємності ВВП в Україні. Так, в середньому за 2007–2011 рр. енергоємність ВВП в Україні становила 0,83 кг нафтового еквівалента/дол. США. В той час як в інших країнах, наприклад у Польщі, цей показник становить 0,26, у Німеччині – 0,18. Високим в Україні є також, у порівнянні з іншими країнами, рівень енергоспоживання на душу населення.

З іншого боку, необхідність проведення наукових досліджень з проблематики розвитку виробництва енергії з відновлювальних джерел зумовлена тим, що в Україні наявні значні потужності для розвитку біоенергетики, шляхом нарощення обсягів виробництва у сільському господарстві з урахуванням природнокліматичних переваг місцевості, а також для розвитку гідроенергетики, енергії сонця, вітру та інших відновлювальних джерел. На даному етапі наявний невикористаний природний потенціал є великим резервом покращення ситуації енергозалежності України у майбутньому. Проте не можна відкладати ці проблеми на далеке «завтра», оскільки вони є вже надзвичайно актуальними сьогодні.

Аналіз сучасного етапу розвитку відновлювальних джерел енергії показує, що частка їх у загальному енергетичному балансі країни в 2011 р. становить 0,8 % [8]. Водночас, за прогнозами Департаменту стратегічної політики, інвестицій та ядерно-енергетичного комплексу Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, частка відновлювальних джерел енергії у енергетичному балансі України зросте у найближчі 10 років до 9 %.

Для порівняння частка відновлювальних джерел енергії в Україні та інших країнах наведені на рис. 1.

Очевидно, що Україна значно відстає від інших країн, маючи великий потенціал для розвитку альтернативних джерел енергії.

Проблеми розвитку альтернативних відновлювальних джерел енергії з кожним роком стають актуальнішими, що пояснюється обмеженістю і вичерпаністю традиційних джерел енергії. Так, за розрахунками експертів, наявних у світі запасів нафти і газу вистачить до 2040 р. Аналогічна

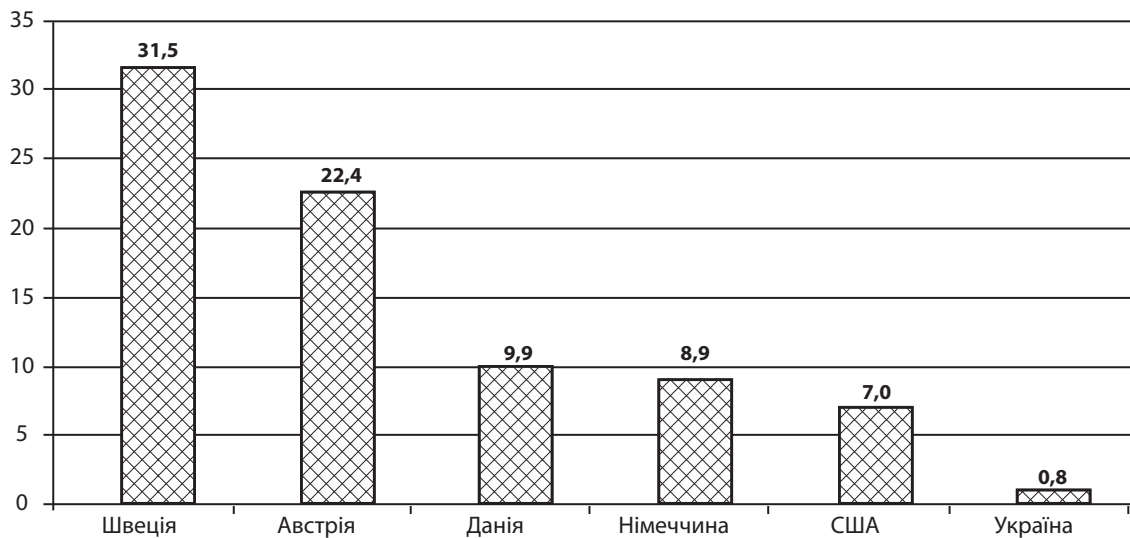

Рис. 1. Частка відновлювальних джерел енергії в енергетичному балансі країн, %

ситуація спостерігається і щодо атомної енергії. Так, враховуючи наявні запаси урану та потужності атомних реакторів, розраховано, що цей ресурс теж буде вичерпано через 30–35 років.

Таким чином зрозуміло, що існуючих традиційних джерел енергії вистачить людству лише до 2040 р. Тому важко уявити ситуацію подальшого існування країни без розвитку альтернативних джерел енергії.

В Україні здійснюються окремі заходи щодо розвитку відновлювальних джерел енергії, а саме: розроблено та прийнято нормативно-правові акти щодо регулювання цієї ділянки у розвитку економіки країни; проводяться наукові дослідження щодо становлення альтернативної енергетики; поступово збільшується питома вага відновлювальних джерел енергії в енергетичному балансі.

За оцінками Європейсько-українського енергетичного агентства, потенціал виробництва біопалива в Україні становить 5,45 млн т на рік, у т. ч. 2 млн т біоетанолу, 1 млн т

біодизеля і 2,45 млн т біогазу. Основними ресурсами для отримання біопалива, як відомо, є відходи тваринництва, продукція рослинництва (рапс, соя, ріпак, кукурудза та ін.) та побутові відходи. Відсутність збалансованості в аграрно-економічному та екологічному аспектах породжує втрату великих потенційних можливостей. Оскільки, за розрахунками Державного агентства з енергоефективності, технічно досяжний енергетичний потенціал відновлювальних джерел в Україні становить 98 млн тонн умовного палива на рік або близько 40 % загально енергетичного балансу країни, з яких 31 млн тонн – біоенергетика. На сучасному етапі частка відновлювальних джерел енергії в енергетичному балансі України складає близько 0,8 %, що є надзвичайно мало в порівнянні з іншими країнами.

Водночас потенціал використання відновлювальних джерел енергії в Україні, за розрахунками експертів, становить 81 млн тонн ум. п. на рік, що забезпечить заміщення 70,44 млрд куб. м. природного газу (табл. 1).

Таблиця 1

Потенціал розвитку відновлювальних джерел енергії в Україні

Вид енергетики	Річний технічно досяжний потенціал		Річне заміщення природного газу
	млрд кВт-год	млн тонн ум. п.	млрд куб. м
Вітроенергетика	41,7	15,0	13,04
Сонячна енергетика	28,8	6,0	5,22
Геотермальна енергетика	105,1	12,0	10,43
Біоенергетика	27,7	10,0	8,70
Гідроенергетика	162,8	20,0	17,40
Енергетика навколишнього середовища	154,7	18,0	15,65
Усього	520,8	81,0	70,44

* Джерело: узагальнено за даними джерела [9].

Таким чином, питома вага альтернативної енергетики в Україні може досягти 30 % загального енергоспоживання. Враховуючи можливості зменшення імпорту природного газу, очевидно, що проблема розвитку відновлювальних джерел енергії стає все більш пріоритетною в Україні.

Для України розвиток виробництва енергії з відновлювальних джерел є важливим аспектом у вирішенні не лише енергетичних проблем, але й екологічних та політичних, оскільки збільшення частки виробництва власної енергії зменшить залежність країни від країн-імпортерів газу і нафти.

Україна має значний потенціал у виробництві енергії з відновлювальних джерел, а саме стосовно вітроенергетики, гідроенергетики, геотермальної та сонячної енергетики і особливо біоенергетики.

З даних табл. 1 видно, що близько 12 % з відновлювальних джерел енергії становить біоенергетика. Біоенергетика передбачає виробництво енергії шляхом переробки продуктів, відходів, решток біологічного походження з сільськогосподарського, лісового, рибного чи водного господарства, а також промислових відходів, які підлягають біологічному розкладу. Тобто розвиток сільського господарства є першою передумовою розвитку біоенергетики в країні.

За результатами дослідження Гавкалової Н. Л. та Шумської Г. М. обґрунтовано, що біоенергетика, окрім значного позитивного ефекту в енерговиробництві, має ще низку переваг стосовно ведення органічного землеробства, а саме:

- 1) можливість збереження і накопичення азоту, оскільки в умовах використання біогазової установки загальний азот NH біодобрива повністю зберігається, крім того, вміст розчинного азоту NH_4-N збільшиться на 10–15%. Для порівняння, при звичайному тривалому зберіганні органічних добрив втрати азоту сягають до 50 %.
- 2) відсутність насіння бур'янів в органічних добривах з біогазових установок, що зменшує собівартість виробництва продукції рослинництва. У 1 т органічної сировини знаходиться до 10 тис. насіння бур'янів, які не втрачають здатності до проростання. Після біогазової установки 99% насіння втрачають схожість;
- 3) відсутність періоду зберігання, оскільки завдяки своїй формі, біодобрива починають ефективно працювати відразу при внесенні, тобто їх не потрібно зберігати у ємностях кілька років [10, с. 49].

Таким чином, очевидно, що розвиток біоенергетики має не лише важливий енергетичний потенціал, але й значний позитивний вплив на подальший розвиток рослинницької галузі. Оскільки застосування принципів органічного землеробства дає змогу отримати екологічно чисту продукцію, а також зберегти екологію довкілля.

Крім цього, й інші джерела енергії так чи інакше теж пов'язані з розвитком сільського господарства. Тому сьо-

годні сільське господарство слід розглядати як один з пріоритетів розвитку країни, оскільки:

- по-перше, воно є чинником забезпечення продовольчої безпеки країни;
- по-друге, створювачем додаткових робочих місць;
- по-третє, фактором розвитку відновлювальних джерел енергії;
- по-четверте, регулятором впливу на загальноекономічну ситуацію в країні через ведення органічного землеробства.

Тобто сьогодні сільське господарство потрібно розглядати як складну систему, що в процесі свого функціонування може забезпечити багатогранний ефект щодо розвитку України. Основні такі аспекти виділено на рис. 2.

На сучасному етапі становлення економіки України очевидно, що сільське господарство має стати пріоритетом стратегічного розвитку держави. Історія становлення суспільства показує, що сільське господарство було найпершим видом господарської діяльності людини і протягом усього часу було і залишається важливою галуззю економіки. Незважаючи на те, що в період реформи сільське господарство зазнало значних втрат і опинилося у надскладних умовах, воно вижило і навіть потрохи піднімається на якісно вищий рівень функціонування. Але сьогодні потрібно по-новому подивитись на стратегічні напрями розвитку сільського господарства, а саме не лише з точки зору створення необхідних продуктів харчування, але й з точки зору забезпечення екологічної та енергетичної безпеки країни.

Отже на даному етапі незадовільного рівня розвитку сільського господарства доцільно розробити системну стратегію модернізації сільського господарства в абсолютно новому вимірі, за новим підходом. Базовою основою у такій стратегії має бути комплексний підхід до розвитку даної галузі економіки. Тобто розвиток сільського господарства не лише задля вирішення продовольчих проблем країни, але й для забезпечення позитивних соціальних, екологічних та енергетичних результатів.

За результатами дослідження встановлено, що Україна має значний потенціал розвитку альтернативної енергетики шляхом збільшення питомої ваги відновлювальних джерел енергії в енергетичному балансі. Враховуючи, з іншого боку, нагальну необхідність вирішення сучасних проблем України щодо забезпечення своїх потреб у газі та нафтопродуктах, очевидно, що сьогодні необхідно розробити нову стратегію розвитку сільського господарства в інтересах збереження безпеки країни. Така стратегія має охоплювати продовольчу, соціальну, економічну, екологічну та енергетичну безпеку шляхом системного розвитку сільського господарства.

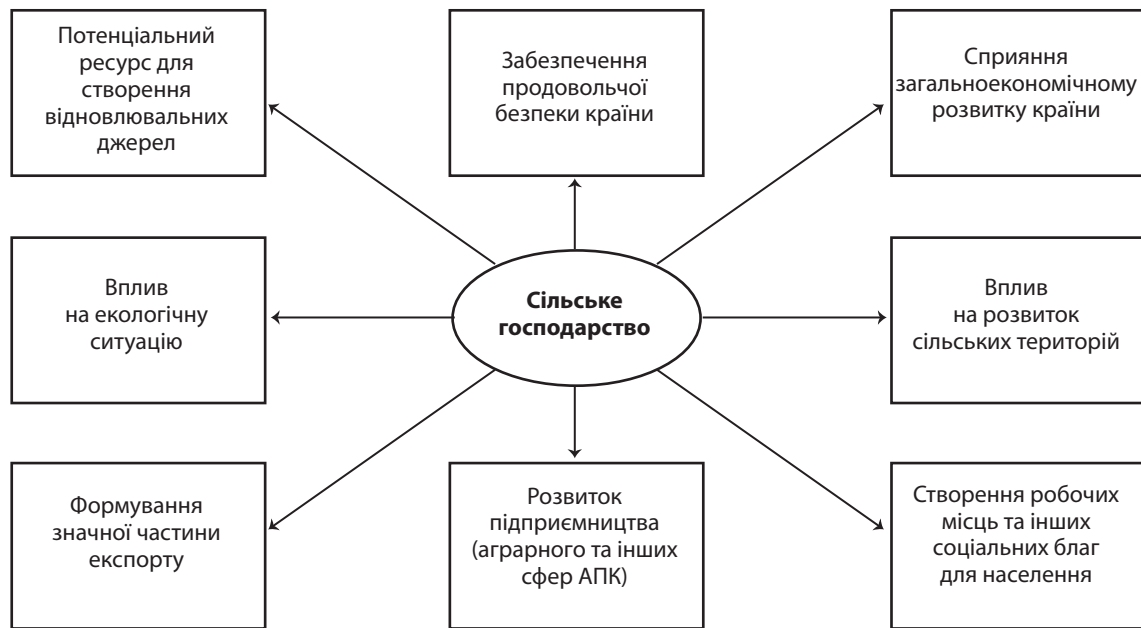

Рис. 2. Роль сільського господарства у розвитку держави

*Джерело: власна розробка

ЛІТЕРАТУРА

1. Renewables 2012 Global Status Report / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theengineer.co.uk/Journals/2012/06/11/r/o/f/RenewableS-2012-GLOBAL-STATUS-REPORT.pdf>.
2. Принципи створення Біоенергетичної асоціації України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uabio.org/>.
3. Три з численних «але» відновлювальних джерел енергії / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ua_energy.org/.
4. Закон України «Про енергозбереження» від 1.07.1994 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
5. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20.02.2003 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
6. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення зеленого тарифу від 25.09.2008 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
7. Закон України «Про розвиток виробництва і споживання біологічних видів палива» від 24.05.2012 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
8. Розвиток альтернативних джерел енергії в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.usef.com.ua>.
9. Брагінець А. М. Потенціал розвитку альтернативної енергетики в Україні / А. М. Брагінець, С. М. Брагінець // Науковий вісник ТДАТУ. – 2012. – Випуск 2. – Т. 2. – С. 32–37.
10. Гавкалова Н. Л. Енергозабезпечення та енергозбереження: проблеми та шляхи їх вирішення / Н. Л. Гавкалова, Г. М. Шумська // Проблеми економіки. – 2011. – № 1. – С. 47–49.

REFERENCES

- Brahinets, A. M., and Brahinets, S. M. «Potensial rozvytku alternatyvnoi enerhetyky v Ukraini» [Potential development of alternative energy in Ukraine]. *Naukovyi visnyk TDAU* vol. 2, no. 2: 32–37.
- Havkalova, N. L., and Shumska, H. M. «Enerhozabezpechennia ta enerhozberezhennia: problemy ta shliakhy ikh vyrishennia» [Electricity and Energy: Problems and Solutions]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2011): 47–49.
- [Legal Act of Ukraine] (1994). <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
- [Legal Act of Ukraine] (2003). <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
- [Legal Act of Ukraine] (2008). <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
- [Legal Act of Ukraine] (2012). <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
- «Pryntsypy stvorennia Bioenerhetychnoi asotsiatsii Ukrainy» [Principles for creating Bioenergy Association of Ukraine]. <http://www.uabio.org/>.
- «Rozvytok alternatyvnykh dzherel enerhii v Ukraini» [The development of alternative energy sources in Ukraine]. <http://www.usef.com.ua>.
- «Renewables 2012 Global Status Report» <http://www.theengineer.co.uk/Journals/2012/06/11/r/o/f/RenewableS-2012-GLOBAL-STATUS-REPORT.pdf>.
- «Try z chyslennykh «ale» vidnovliuvalnykh dzherel enerhii» [Three of the many “but” renewable energy]. http://www.ua_energy.org/.

Алдошина М. В.

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ НА РЕКЛАМНО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливі відмінності комунікаційного процесу в рамках комплексу реалізації маркетингової діяльності підприємства серед інших видів соціальної комунікації. Запропоновано етапи процесу формування та передачі інформації на ринок з урахуванням факторів впливу. Розглянуто основні аспекти процесу передачі інформації у ринковому просторі: змістовний, прагматичний і технічний. Визначено типи реакції покупців на вплив комунікаційних методів у контексті повідомлення: пізнавальна, емоційна, дієва. Проаналізовано сучасний стан рекламно-комунікаційного ринку України та прогностичні показники на 2013 рік за основними сегментами. Визначена пріоритетність традиційних засобів розповсюдження рекламної інформації для українських підприємств, таких як: ТБ, преса, зовнішня та Інтернет реклама.

Ключові слова: маркетингова комунікація, рекламно-комунікаційний ринок, інформація, комунікаційний процес, рекламоносії
Рис.: 3. *Табл.:* 2. *Бібл.:* 8.

Алдошина Марія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра туризму, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: mariya_turist@mail.ru

УДК 659.11(477)

Алдошина М. В.

ОСОБЕННОСТИ МАРКЕТИНГОВЫХ КОММУНИКАЦИЙ НА РЕКЛАМНО-КОММУНИКАЦИОННОМ РЫНКЕ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены особые отличия коммуникационного процесса в рамках комплекса реализации маркетинговой деятельности предприятия среди других видов социальной коммуникации. Предложены этапы процесса формирования и передачи информации на рынок с учетом факторов влияния. Рассмотрены основные аспекты процесса передачи информации в рыночном пространстве: содержательный, прагматичный и технический. Определены типы реакции покупателей на влияние коммуникационных методов в контексте сообщения: познавательная, эмоциональная, действенная. Проанализировано современное состояние рекламного-коммуникационного рынка Украины и прогностические показатели на 2013 год по основным сегментам. Определена приоритетность традиционных средств распространения рекламной информации для украинских предприятий, таких как: ТВ, пресса, наружная и Интернет реклама.

Ключевые слова: маркетинговая коммуникация, рекламно-коммуникационный рынок, информация, коммуникационный процесс, рекламоносители

Рис.: 3. *Табл.:* 2. *Библ.:* 8.

Алдошина Мария Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра туризма, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Email: mariya_turist@mail.ru

UDC 659.11(477)

Aldoshina M. V.

SPECIFIC FEATURES OF MARKETING COMMUNICATIONS IN THE ADVERTISING AND COMMUNICATION MARKET OF UKRAINE

The article considers specific features of the communication process within the framework of the complex of realisation of marketing activity of a company compared to other types of social communication. It offers stages of the process of formation and transfer of information to the market with consideration of influence factors. It considers main aspects of the process of transfer of information in the market environment: containing, pragmatic and technical. It identifies types of reaction of buyers on the influence of communication methods in the context of a message: cognitive, emotional and effective. It analyses modern state of advertising and communication market of Ukraine and forecast indicators for the year 2013 by main segments. It identifies priority of traditional means of distribution of advertising information for Ukrainian companies, such as: TV, press, outdoor and Internet advertising.

Keywords: marketing communication, advertising and communication market, information, communication process, advertising media.

Рис.: 3. *Табл.:* 2. *Библ.:* 8.

Aldoshina Mariya V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Tourism, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Email: mariya_turist@mail.ru

Вступ. Комунікаційні зв'язки на цільових маркетингових ринках стали одним з головних інструментів формування конкурентних переваг та ціннісного капіталу для сучасних підприємств. Для більшості підприємств елемент просування, у комплексі інструментів маркетингової політики, є найбільш динамічним та витратним з точки зору розподілу коштів маркетингового бюджету.

Вивченню маркетингових комунікацій було присвячено багато праць зарубіжних авторів, серед них: Л. Персі, Ф. Котлер, Ян В. Віктор, Ч. Сендидж, Дж. М. Лэйхифф,

Дж. М. Пенроуз, В. М. Тарасевич, Є. Голубкова, О. Феофанов, А. Зверінцев, А. П. Дурович та інших. Проблема маркетингових комунікацій набула відображення у роботах таких вітчизняних науковців, як: А. Войчак, Т. Лук'янець, Г. Почепцов, Є. Ромат, В. Сахаров, Т. Примак. Однак, динамічні перетворення, які постійно відбуваються на світових рекламно-комунікаційних ринках, спричиняють актуальність вивчення особливостей використання системи маркетингових комунікацій для сучасних підприємств.

Метою статті є визначення принципових особливостей маркетингових комунікацій в рамках формування та передачі інформації на рекламно-комунікаційний ринок.

Основні результати. У першу чергу необхідно вказати відмінні особливості, що дозволяють визначити маркетингову комунікацію серед інших видів соціальної комунікації. Ґрунтуючись на визнанні в соціології особливості та критерії систематики процесів комунікації, можна назвати наступні основні фактори, що ідентифікують систему маркетингової комунікації.

1. Цілі комунікації. Маркетингова комунікація – це свідомо діяльність організації в ринковому конкурентному оточенні, що має характер переконання. Вона впливає на поведінку обраних секторів ринку, що дає можливість досягнути справжніх або довгострокових цілей організації, обумовлених її призначенням і стратегією розвитку. У цілому, першорядною ціллю маркетингової комунікації є не тільки передача на ринок певної інформації про фірму і її продукцію, властивості, ціни, місця придбання, але також і формування потреб і стимулювання попиту.
2. Сфера комунікації. У маркетинговій комунікації виділяють не лише цілі, але й форми, а також інструменти, що використовуються організацією в процесі комунікації з ринком. Основними інструментами є інструменти просування товару, що утворюють його мікс (promotion-mix), що є інтегральним компонентом маркетингового комплексу (marketing-mix). Такий склад ознак визначає сутність процесу маркетингової комунікації і дозволяє бачити його як один з багатьох, але автономних процесів комунікації. Такий процес комунікації має інформаційний та комерційний характер, реалізований в організаційній діяльності і через неї в ринковому оточенні.
3. Напрямок повідомлення. У теоретичних дослідженнях відзначають два різні підходи у визначенні терміна комунікації. Один припускає однібічний напрямок повідомлення інформації, інший, навпаки, визнає двосторонній напрямок інформації, тобто існування комунікаційного ланцюга (зворотного зв'язку, в якому реакція одержувача є одночасно сигналом для відправника). Однібічність припускає активність одержувача, більше того, вона допускає наявність виборчого сприйняття повідомлення одержувачем, і тим самим впливає на дії відправника, саме таку поведінку демонструє сучасний ринок реклами. Також варто відмітити, сучасні соціальні та економічні перетворення потреб ринку в інтерактивному просуванні товару, що вимагає реальний або уявний, віртуальний діалог організації з ринком.
4. Багаторівневість комунікації. Маркетингова комунікація включає кілька рівнів: внутрішню мову; комунікацію між людьми; групову комунікацію; комунікацію громадських організацій та останній рівень – масову комунікацію. З погляду просування товару на ринок, комунікація на всіх цих рівнях пов'язана із двома групами проблем. Перша група стосується

внутрішньої мови та комунікації між людьми, яка, у першу чергу, пов'язана із психологічними аспектами: поведінкою та вчинками покупця внаслідок впливу певних зовнішніх подразників і структур взаємозв'язків між людьми (значення вербальної і невербальної комунікації в різних секторах, залежно від культури та ринку), тобто на фазу сприйняття, засвоєння, розуміння та запам'ятовування рекламної інформації. Друга група проблем стосується інших рівнів комунікації, і основні проблеми пов'язані з професіоналізмом та якістю формування рекламних кампаній, головним чином, з визначенням: цільових аудиторій, найкращих форм просування товару, оптимальним визначенням бюджету та його раціональним розподілом у часі та просторі.

5. Ефективність комунікації. Ця ознака особливо пов'язана з економічним характером повідомлення та фінансовими аспектами рекламних кампаній. Маркетингова комунікація – це важливий стаття витрат у сумі маркетингового бюджету та загальних витрат усієї організації, і тому повинна бути предметом ретельних фінансових і економічних розрахунків.

Таким чином, маркетингова комунікація відноситься не до всіх форм зв'язку з ринком, а тільки лише до тих, які пов'язані з досягненням ринкових цілей організації. [8].

Для підприємства процес передачі інформації на ринок має включати наступні основні етапи (рис. 1).

Процес комунікації (передачі інформації), у широкому сенсі, включає три основні аспекти: **змістовний, прагматичний і технічний**, які взаємодіють між собою. Основне значення має перший аспект, змістовний. Він виражає саму сутність комунікації як процесу контакту, взаємного інформування та взаєморозуміння різних суб'єктів, і в той же час істотну необхідність одержання зворотної інформації, яка у свою чергу виражає розуміння, прийняття або заперечення переданого змісту. Про необхідність комунікації підприємства з ринком говорить сучасна форма ринкової економіки, яка проявляється у: загостренні конкурентної боротьби, процесі глобалізації світової економіки, прискоренні циклу життя ринкової продукції, перетвореннях у сфері інформаційних технологій, динамічному розвитку різних форм інтерактивних засобів масової інформації [2; 6; 8].

Прагматичний аспект виражається в ідентифікації та здатності зрозуміти отриманий зміст, інформацію, зображення, символи та наміри відправника. Цілеспрямований характер інструментів просування дає змогу формувати ринкову поведінку та відносин з одержувачами таким чином, що вони реагують на отриману інформацію споживанням товарів та послуг у запланованому обсязі.

Технічний аспект комунікації стосується як матеріального характеру засобів передачі інформації, так і каналів та форми її проходження, а також різних технічних властивостей засобів передачі [8].

Важливим аспектом комунікаційного процесу, який також потребує розгляду, є результат впливу на споживача комунікаційних методів у контексті повідомлення. Цілю будь-якого відправника є викликати реакцію одержувача.

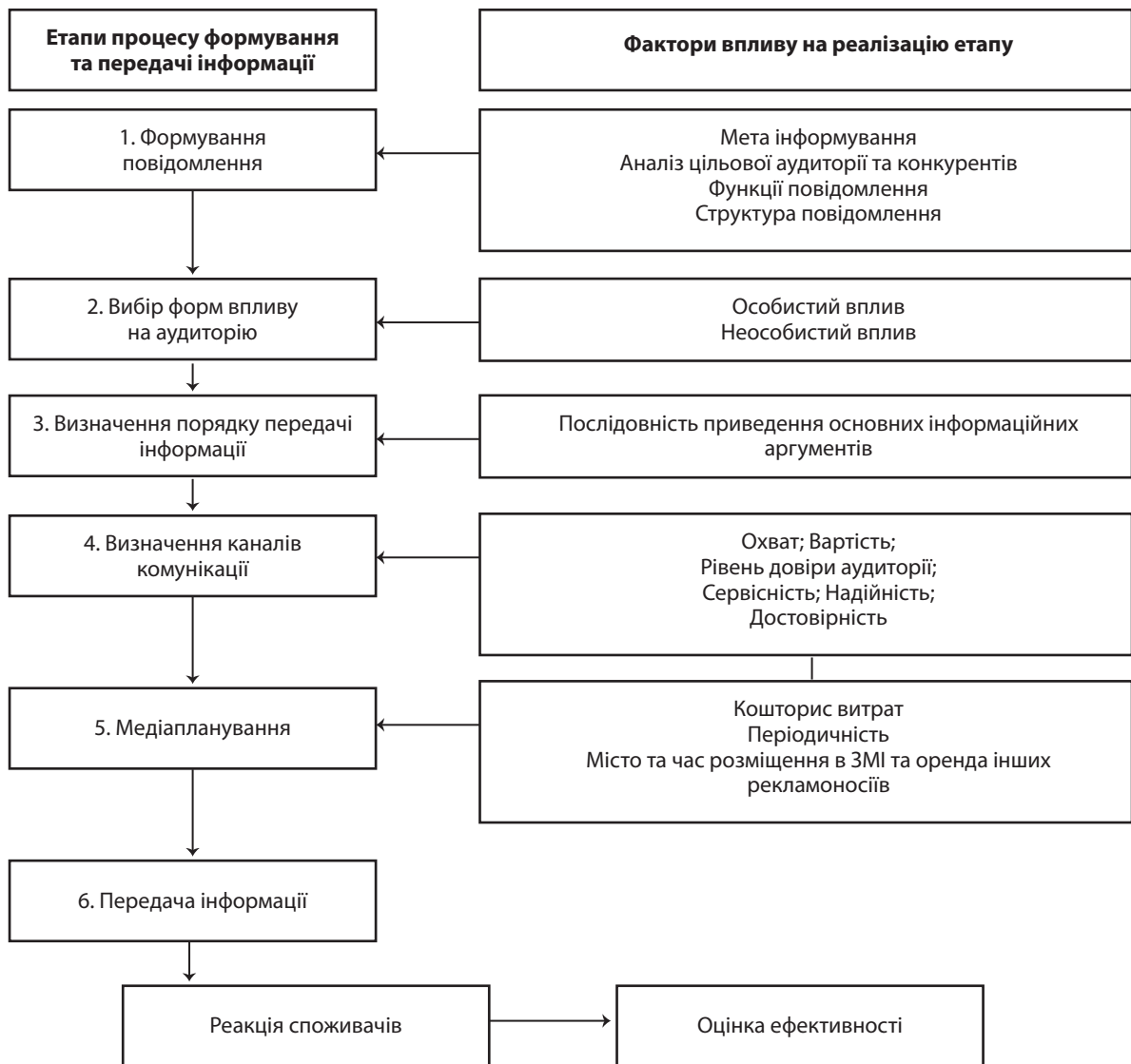

Рис. 1. Схема послідовності етапів передачі інформації підприємством на ринок

Бажана реакція може бути пізнавальною, емоційною або пов'язаною з якимись діями. На рис. 2 показано три типи реакції цільової аудиторії при здійсненні покупки.

Звичайно вважається, що покупець у процесі здійснення покупки послідовно проходить ці стадії. Однак на практиці часто ці стадії можуть розташовуватися й в іншому порядку.

Добитися бажаної реакції на повідомлення можна, тільки вивчивши специфічні особливості одержувача. Якщо потрібно інформувати аудиторію про властивості товару, то необхідно з'ясувати рівень її поінформованості про товар, її пізнавальну здатність і засоби інформації, що найчастіше використовуються. Якщо потрібно підвищити зацікавленість у товарі, то слід з'ясувати відношення аудиторії до пропозиції та її здатність піддаватися переконанню. Якщо ж потрібно стимулювати покупку, то слід виявити потенційний інтерес покупців до даного товару, а також купівельну спроможність можливих споживачів.

На процес покупки великий вплив спричиняє такий фактор, як здатність аудиторії піддаватися переконанню. Якщо ця здатність висока, то можливий контакт, у результаті якого зміниться відношення до товару, слід також мати на увазі, що в силу своїх психологічних особливостей жінки краще піддаються переконанню, ніж чоловіки. Людей, які у своїй поведінці педантично дотримуються пануючих у суспільстві норм, також легше переконати [7].

Комунікаційний ринок України стрімко розвивається, отже за останні роки стало можливим проаналізувати і кількісні показники результатів діяльності підприємств у сфері маркетингових комунікацій. Узагальнені та прогностичні показники за останні три роки приведені в табл. 1.

Структура рекламного ринку України не статична. Ринок розвивається, з'являються і організуються в об'єднання нові рекламоносії, уточнюються дані щодо наявних комунікаційних каналів у зв'язку з додатковими дослідженнями. Отже, змінюється база для порівняння

Типи реакції споживачів	Стадії здійснення покупки			
		Пізнавальна	Емоційна	Дієва
	Тип 1	Обізнаність	Цікавість Виникнення бажання	Дія
	Тип 2	Обізнаність Формування знання	Зацікавленість Віддання переваги	Впевненість Покупка
Тип 3	Обізнаність Оцінка	Цікавість Сумніви	Прийняття рішення	

Рис. 2. Типи реакції покупців при здійсненні покупки

Таблиця 1

Обсяги рекламно-комунікаційного ринку України [3]

Сегмент	Підсумки 2011 р., млн грн	Підсумки 2012 р., млн грн	Зміни 2012 р. до 2011р., %	Прогноз на 2013 р, млн грн	Прогнозні зміни 2013р. до 2012 р., %
Медіа реклама	8 642	9 478	9.7 %	10 588	11.7%
Ринок NON-Media	3 793	4 100	8 %	4 194	2.3%
Агентські комісії і гонорар	600	642	7%	680	6%
УСЬОГО Рекламно- комунікаційний ринок України	13 035	14 220	9 %	15 459	8.7%

величин. В експертних дослідженнях, що оприлюднює Всеукраїнська рекламна коаліція (ВРК), присутня похибка у розмірі (5 – 10%), і, навпаки, та не включені податки (ПДВ). Що стосується прогнозів майбутніх рекламних бюджетів на 2013 рік, то експерти ВРК виходять з поточної ситуації – політичної, економічної та індустріальної, будь-яка зміна зовнішніх умов, звичайно, вносить корективи в зроблений прогноз [4]. Але, як ми бачимо, динаміка розвитку рекламно-комунікаційного ринку України за 2011–2013 роки є позитивною за усіма складовими його структури.

Розглянемо більш детально ринок медіа реклами, оскільки він є більш прозорим, ніж комплексна сервісна діяльність з просування NON-Media (табл. 2).

Якщо для аналізу брати лише медіарекламний ринок, то пріоритети при виборі каналів передачі інформації для

українських підприємств розподілились наступним чином (рис. 3).

Висновки. Отже ми бачимо, що при виборі каналів розповсюдження рекламної інформації українські підприємства віддають перевагу традиційним засобам: ТБ, пресі, зовнішній та Інтернет рекламі. Як було зазначено вище, на стадію визначення каналів комунікації впливають: охопт; вартість; рівень довіри аудиторії; надійність та інш. Українські споживачі ще досить піддаються найбільшому впливу за допомогою традиційних рекламних засобів, тому і попит на них з боку рекламодавців постійно зростає. Нові альтернативні канали комунікації також з'являються на українському ринку в результаті розвитку процесів інтеграції та глобалізації, але їх частка в рекламних бюджетах незначна, а їх використання носить більш експериментальний характер.

Таблиця 2

Медіа рекламний ринок України [4]

Сегмент	Підсумки 2011 р., млн грн	Підсумки 2012 р., млн грн	Зміни 2012 р. до 2011р., %	Прогноз на 2013 р., млн грн	Прогнозні зміни 2013р. до 2012 р., %
Реклама на ТБ	3 521	3 867	9.8%	4 233	9.5%
У тому числі:					
Національне ТБ	3 400	3 740	10%	4 100	10%
Регіональне ТБ	121	127	5%	133	5%
ТБ-спонсорство	370	400	8%	410	2.5%
Реклама в пресі	2 436.4	2 646.8	8.6%	2 787.5	5.3%
У тому числі:					
Газети	689,4	755,30	9,6%	770,1	2,0%
Журнали	874,3	923,82	5,7%	998,6	8,1%
Вкладення, вшивки та інш.	57,0	62,5	9,6%	65,5	4,8%
Нестандартне розміщення(спецпроекти, спонсорство та інш.)	566,0	632,0	11,7%	661,0	4,6%
Класифайд	249,7	273,2	9,4%	292,3	7,0%
Зовнішня реклама	1 000	1 200	20%	1 400	20%
Радіореklama	271	312	15%	359	15%
У тому числі:					
Національне радіо	179	206	15%	237	15%
Регіональне радіо	43	47	10%	54	15%
Спонсорство	49	59	20%	68	15%
Транспортна реклама	108	120	11%	128	6.7%
Внутрішня реклама	80	100	25%	110	10%
Digital Out Of Home (DOOH)	83.8	116.83	28%	207.55	78%
У тому числі:					
DPN (indoorvideo)	42.8	45.83	7%	51.55	12%
В тому числі у:					
супермаркетах	24.5	27.00	9%	30.00	11%
ТЦ и ТРЦ	11.25	11.25	0%	12.50	11%
аптеках и медичних закладах	0.51	0.26	-96%	0.30	15%
містах громадського харчування	3.90	4.80	19%	6.00	25%
метрополітені	1.85	1.70	-9%	1.80	6%
Ж/д-вокзалах	0.79	0.82	4%	0.95	16%
DBB (відеоборди)	41.0	71.0	42%	156.0	120%
Реклама в кінотеатрах	32	35	10%	36	2%
Інтернет реклама	590	680	15%	917	35%
У тому числі:					
Банерна реклама	220	340	54.5%	445	31%
в том числі відео-реklama	немає даних	22	-	42	91%
Контекст агентський	немає даних	160	-	220	37.5%
Digital послуги	150	180	20%	210	16.7%
УСЬОГО МЕДІА РЕKLAMA	8 642	9 478	9.7%	10 588	11.7%

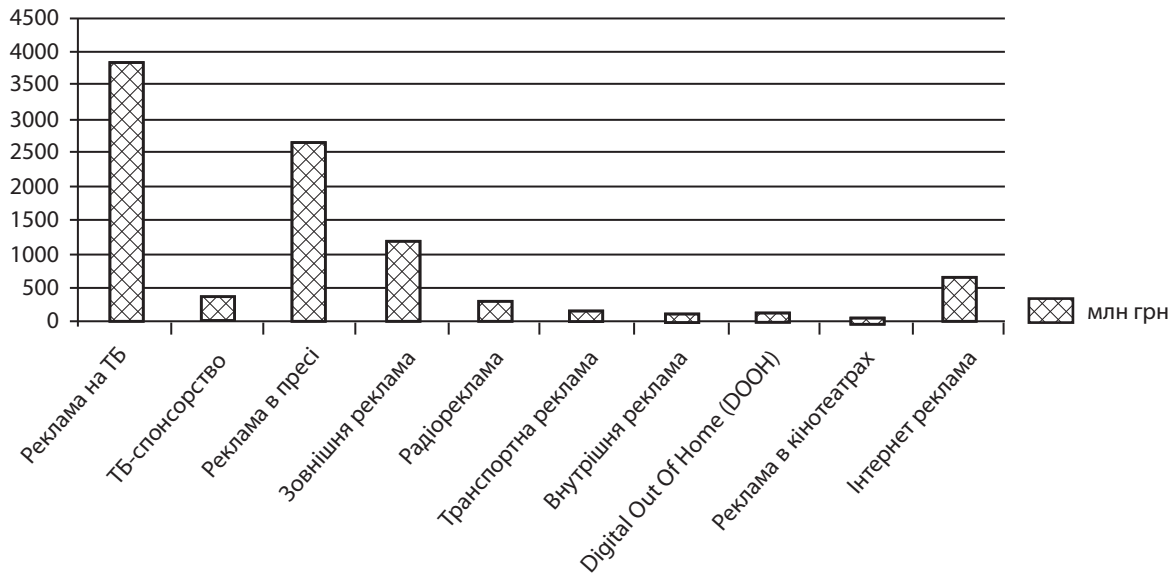

Рис. 3. Розподіл коштів за сегментами медіа реклами в 2012 році

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубков Е. П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика. – М.: Изд-во: Финпресс, 2005. – 464 с.
2. Джон Бернет Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход / Джон Бернет, Сандра Мориарти: учебник. – Питер, 2001. – 570 с.
3. Итоги-2012. Рекламный рынок Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://biz.liga.net/all/reklama-marketing/stati/2374535-dvigatel-progressa-reklamnyy-rynok-otsenili-v-14-milliardov.htm>.
4. Объемы рекламно-коммуникационного рынка Украины в 2012 году и прогноз развития рынка в 2013 году. Экспертная оценка Всеукраинской рекламной коалиции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://reklamonstr.com/archives/11039>.
5. Примак Т. О. Маркетингові комунікації в системі управління підприємством: Монографія. – К.: ООО «Експерт», 2001. – 383 с.
6. Романов А. А. Маркетинговые коммуникации / А. А. Романов, А. В. Панько. – М.: Эксмо, 2006. – 432 с.
7. Штрак Ф. Обдуманый выбор и импульсивное действие как детерминанты потребительского поведения / Ф. Штрак, Л. Верт, Р. Дойч // Реклама. Теория и практика. – 2008. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://grebennikon.ru/cat-85-2-3.html>.
8. Ян В. Виктор. Продвижение. Система коммуникации между предпринимателями и рынком / Пер. с польского. – Х.: Изд-во: Гуманитарный Центр, 2003. – 480 с.

REFERENCES

- Bernet, Dzh., and Moriarti, S. *Marketingovye kommunikatsii integrirovanny podkhod* [Integrated marketing communication approach]. St. Petersburg: Piter, 2001.
- Golubkov, E. P. *Marketingovye issledovaniia: teoriia, metodologiya i praktika* [Marketing Research: Theory, Methods and Practice]. Moscow: Finpress, 2005.
- «Itogi-2012. Reklamnyy rynek Ukrainy» [The results of 2012. The advertising market in Ukraine]. <http://biz.liga.net/all/reklama-marketing/stati/2374535-dvigatel-progressa-reklamnyy-rynok-otsenili-v-14-milliardov.htm>.
- «Obemy reklamno-kommunikatsionnogo rynku Ukrainy v 2012 godu i prognoz razvitiia rynku v 2013 godu. Ekspertnaia otsenka Vseukrainskoy reklamnoy koalitsii» [The volume of advertising and communication market in Ukraine in 2012 and forecast of the market in 2013. Expert evaluation of the All-Ukrainian Advertising Coalition]. <http://reklamonstr.com/archives/11039>.
- Prymak, T. O. *Marketynhovi komunikatsii v systemi upravlinnia pidpriemstvom* [Marketing Communications in the enterprise management system]. Kyiv: Ekspert, 2001.
- Romanov, A. A., and Panko, A. V. *Marketingovye kommunikatsii* [Marketing Communications]. Moscow: Eksmo, 2006.
- Shtrak, F., Vert, L., and Doych, R. «Obdumannyi vybor i impulsivnoe deystvie kak determinanty potrebitelskogo povedeniia» [Deliberate choice and impulsive action as determinants of consumer behavior]. <http://grebennikon.ru/cat-85-2-3.html>.
- Yan, V. Viktor *Prodvizhenie. Sistema komunikatsii mezhdru predprinimateliami i rynkom* [Promotion. The system of communication between businesses and the market]. X.: Gumanitarnyy Tsentr, 2003.

Булах Т. М., Гончарова Н. І.

УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА НА СЕЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Статтю присвячено дослідженню сфери житлово-комунального господарства на селі та визначенню проблем її розвитку. Проведено статистичний аналіз даних Державного комітету статистики, розраховано показники розвитку, проведено структурний аналіз та виявлено основні тенденції розвитку сфери житлово-комунального господарства в сільській місцевості України. Доведено, що сучасний стан житлово-комунального господарства на селі характеризується відсутністю належного матеріального, фінансового, кадрового та ресурсного забезпечення, необхідного для виконання завдань і повноважень місцевого самоврядування у цій сфері. За результатами зазначеного аналізу визначено, що сфера житлово-комунального господарства на селі потребує кардинального реформування, що має передбачати насамперед формування її нової структурної побудови, яка б поєднувала найкращі надбання зарубіжних моделей управління житлово-комунальною сферою.

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, водопостачання, газифікація, благоустрій, фінансування, законодавча база

Рис.: 2. *Табл.:* 1. *Бібл.:* 12.

Булах Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра міжнародного менеджменту та маркетингу, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі (вул. Чигоріна, 57, Київ, 01601, Україна)

Email: rla79@list.ru

Гончарова Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра міжнародного менеджменту та маркетингу, Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі (вул. Чигоріна, 57, Київ, 01601, Україна)

Email: nigoncharova@gmail.com

УДК 332.871(1-22)(477)

Булах Т. Н., Гончарова Н. И.

УПРАВЛЕНИЕ СФЕРОЙ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА НА СЕЛЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Статья посвящена исследованию сферы жилищно-коммунального хозяйства в селе и определению проблем ее развития. Проведен статистический анализ данных Государственного комитета статистики, рассчитаны показатели развития, проведен структурный анализ и выявлены основные тенденции развития сферы жилищно-коммунального хозяйства в сельской местности Украины. Доказано, что современное состояние жилищно-коммунального хозяйства на селе характеризуется отсутствием надлежащего материального, финансового, кадрового и ресурсного обеспечения, необходимого для выполнения заданий и полномочий местного самоуправления в этой сфере. По результатам отмеченного анализа определено, что сфера жилищно-коммунального хозяйства на селе нуждается в кардинальном реформировании, предусматривающем в первую очередь формирование ее нового структурного построения, которое бы сочетало наилучшие достижения зарубежных моделей управления жилищно-коммунальным хозяйством.

Ключевые слова: жилищно-коммунальное хозяйство, водоснабжение, газификация, благоустройство, финансирование, законодательная база

Рис.: 2. *Табл.:* 1. *Библ.:* 12.

Булах Татьяна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра международного менеджмента и маркетинга, Украинский государственный университет финансов и международной торговли (ул. Чигорина, 57, Киев, 01601, Украина)

Email: rla79@list.ru

Гончарова Наталья Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра международного менеджмента и маркетинга, Украинский государственный университет финансов и международной торговли (ул. Чигорина, 57, Киев, 01601, Украина)

Email: nigoncharova@gmail.com

UDC 332.871(1-22)(477)

Bulakh T. M., Goncharova N. I.

MANAGING HOUSING AND COMMUNAL SERVICES IN RURAL DISTRICTS: PROBLEMS AND WAYS OF THEIR OVERCOMING

The article is devoted to the study of the sphere of housing and communal services in rural districts and identification of problems of its development. It provides a statistical analysis of the State Statistical Committee data, calculation of development indicators, and structural analysis and reveals main tendencies of development of the sphere of housing and communal services in rural districts of Ukraine. It proves that the modern state of housing and communal services in rural districts is characterised with absence of proper material, financial, staff and resource procurement, required for carrying out tasks and authorities of local self-government in this sphere. It uses results of the analysis to define that the sphere of housing and communal services in rural districts requires cardinal reformation, which would envisage, first of all, formation of its new structural construction that would have combined best achievements of foreign models of managing housing and communal services.

Keywords: housing and communal services, water supply, gasification, provision of amenities, financing, legislative base.

Рис.: 2. *Табл.:* 1. *Библ.:* 12.

Bulakh Tatiana M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of International Management and Marketing, Ukrainian State University of Finance and International Trade (vul. Chygorina, 57, Kyiv, 01601, Ukraine)

Email: rla79@list.ru

Goncharova Natalya I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of International Management and Marketing, Ukrainian State University of Finance and International Trade (vul. Chygorina, 57, Kyiv, 01601, Ukraine)

Email: nigoncharova@gmail.com

Вступ. Сільська соціальна інфраструктура є матеріальною та організаційною основою задоволення життєвих потреб населення. Проте незадовільні економічні та соціальні умови прискорюють вимирання села, розширюють зони суцільної незаселеності сільських територій, розпорошують та знижують рівень забезпеченості об'єктами соціальної інфраструктури. Для припинення негативних процесів у соціальній інфраструктурі села необхідно здійснити комплекс заходів щодо поліпшення обслуговування сільських жителів, опрацювати практичні кроки збереження та відновлення матеріальної бази соціальної інфраструктури [7]. Саме це зумовлює актуальність даної публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У країнах з розвинутою ринковою економікою приділяється велика увага управлінню сферою житлово-комунального господарства на селі. Вагомий внесок у вивчення цих проблем зробили такі відомі вітчизняні вчені як: С. Гудзинський, О. Онищенко, М. Орлатий, І. Прокопа, П. Саблук, М. Хвесик, В. Юрчишин, К. Якуба; зарубіжні – Л. Ван Депоель, Ж. Вілкін, Т. Дуча, Х. Каравелі, М. Кларк, Т. Лонч та багато інших. Однак, незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень, ця проблема залишається недостатньо вивченою і потребує подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз стану сфери житлово-комунального господарства у сільській місцевості України, виявлення проблем та надання пропозицій щодо перспектив її розвитку.

Основні результати дослідження. Важливе завдання галузей матеріально-побутового призначення полягає у забезпеченні населення житлом [7]. Динаміка розвитку житлового фонду сільської місцевості, забезпеченості населення житлом демонструє позитивну тенденцію до збільшення загального житлового фонду, але досить повільними темпами. Так, сільський житловий фонд України на початок 2012 р. становив 390,5 млн кв. м. загальної площі, що на 4,7% більше від рівня 2001 р. Із загальної площі житлового фонду 99,7% розміщується в житлових будинках. Площа гуртожитків і житлових приміщень у нежилых будівлях у загальному житловому фонді становила 0,3%. За типом житла сільські домогосподарства поділяються: 92,6% – індивідуальні будинки, 4,5% – окремі квартири, 2,8% – частина індивідуального будинку, 0,1% – гуртожитки. За кількістю кімнат домогосподарства розподілись наступним чином: 5,9% – одно-, 31,8 – дво-, 37,6% – трикімнатні, 24,7% – чотири і більше кімнат. Якщо дослідити питому вагу приватного житлового фонду сільської місцевості в загальній його структурі, то на початок 2012 р. вона дорівнювала 99,2%, державного – 0,3%, відомчого – 0,3%, найманого у фізичних осіб – 0,2% [4]. Це пов'язано з тим, що в більшості випадків селянське житло будувалося за рахунок громадян. Забезпеченість житлом у середньому на одного сільського жителя – 26,8 кв. м. загальної площі житла (при нормі комфортності 28,6 кв. м.). Відбувається поступове зростання даного показника: на 12,3% порівняно з 2000 р. (рис. 1).

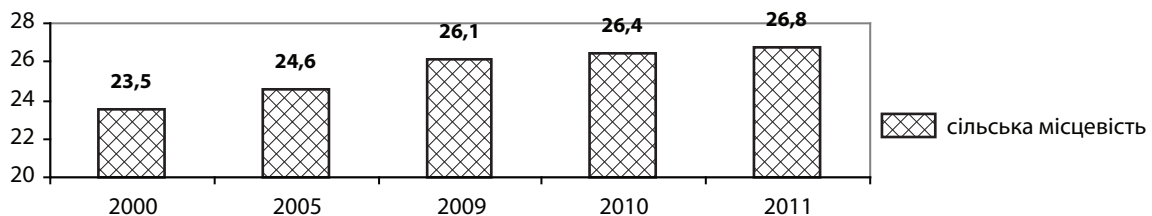

Рис. 1. Забезпеченість населення житлом у сільській місцевості, у середньому в розрахунку на одного жителя, кв. м. загальної площі, [12]

Однак його абсолютна величина поступається значенню розвинутих країн світу. Так, у Франції на одного жителя припадає понад 40, Канаді – 49, в США понад 65 кв. м. Згідно зі стандартами мінімальних житлових умов ООН, на кожного мешканця має приходиться не менше 30 кв. м загальної площі, а число кімнат у квартирі повинно бути на одну більше, ніж мешканців, які проживають у ній [6].

Групування регіонів за рівнем забезпеченості сільського населення житлом показало помітну значну диференціація між східними та західними областями України (табл. 1).

У розрізі регіонів найвищою забезпеченість житлом є в Київській області (41,3 кв. м.), найгіршою – в АР Крим (17,9 кв. м.). Показники свідчать, що в 2011 р. різниця між найвищим їхнім значенням та найнижчим досягла 2,3 рази. Згідно зі статистичними даними, на одного сільського меш-

канця припадає на 6,1 кв. м. житлової площі більше, ніж на жителя міста. Однак при цьому не враховується якісні характеристики сільських будинків, а наводиться їх загальна площа. Останнє пов'язано перш за все з процесом депопуляції, зменшенням загальної кількості жителів.

Незважаючи на зростання масштабів забезпеченості сільського населення житлом, суттєва частка домогосподарств забезпечена житловою площею недостатньою мірою. Житлова площа 41% домогосподарств нижче санітарної норми (13,65 кв. м на одну особу), у великих містах – майже кожного другого, у малих – 38%, у сільській місцевості – кожного третього домогосподарства. Зокрема, житлова площа чверті домогосподарств становить від 9,1 до 13,65 кв. м. на одну особу, майже кожного одинадцятого – менше 7,5 кв. м, 6% домогосподарств – від 7,5 до 9 кв. м. До речі найнижчий розрахунковий розмір житло-

Таблиця 1

Групування регіонів за рівнем забезпеченості сільського населення житлом, 2011 р., у середньому в розрахунку на одного жителя, кв. м. загальної площі*

кв. м.	Групи регіонів
до 21	АР Крим
21-25	Волинська, Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Чернівецька
26-30	Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Одеська, Полтавська, Сумська, Хмельницька
31-34	Вінницька, Черкаська, Чернігівська
більше 34	Київська

* Джерело: [складено автором за даними [4]]

вої площі має сільське населення, що проживає в однокімнатній квартирі.

Динаміка введення в експлуатацію загальної площі житла має тенденцію до зниження. Тільки за останній рік вона зменшилась на 590 тис. кв. м. У 2011 р. в експлуатацію було введено житла в 1,8 рази менше порівняно з 1990 р. і становило 2,4 млн кв. м [12]. Схожа тенденція простежується в усіх без винятку регіонах України. Крім того, поглибилися територіальні відмінності скорочення житлового будівництва. Якщо, наприклад, у 2011 р. у сільській місцевості Київської області було введено 630 тис. кв. м загальної житлової площі, то в Миколаївській області – 16 тис. (у 39 разів менше) [4]. Найбільше новобудов за останнє десятиріччя було зведено у сільських населених пунктах Закарпатської, Київської, Івано-Франківської, Львівської, Вінницької, Одеської областей, а найменше – в Луганській, Кіровоградській, Запорізькій, Миколаївській областях. На нашу думку, таке явище пов'язане не тільки з рівнем заробітної плати в регіонах, а із процесами зовнішньої міграції сільського населення. У західних областях України з найвищим рівнем новобудов спостерігається від'ємне сальдо міждержавної міграції населення. Тобто члени сімей заробляють гроші за кордоном і, як правило, вкладають їх в житлове будівництво за основним місцем проживання, тобто в своїх селах.

Нині в Україні реалізуються низка програм, щодо підтримки житлового будівництва на селі. А саме:

- Державна програма забезпечення молоді житлом на 2002–2012 рр., яка за дев'ять років недофінансована з Держбюджету більш як на 790 млн грн, обсяги введеного в експлуатацію житла становили лише 12 відс. від запланованих, внаслідок чого 3 тис. молодих сімей не отримали житла. Особливо безнадійне становище молоді в сільській місцевості, де житло отримали лише дві сім'ї.
- Бюджетна програма «Державне пільгове кредитування індивідуальних сільських забудовників» обласними фондами підтримки індивідуального житлового будівництва на селі, за якою протягом 1998–2011 рр. більше 63 тис. сімей, які мешкають у сільській місцевості, отримали пільгові кредити на суму

522 млн грн. Це дало змогу ввести в дію 998 тис. кв. м житла та газифікувати майже 45 тис. садиб. Проте обсяги фінансування програми підтримки житлового будівництва на селі невеликі, і кількість житла, котре вводиться в експлуатацію у сільській місцевості, продовжує зменшуватися, і продовжує падати ціна на житло у селах розташованих віддалено від обласних та районних центрів.

- Державна цільова соціально-економічна програма будівництва (придбання) доступного житла на 2010–2017 рр., яка теж не додає оптимізму, тому що урядом не створено організаційних передумов її запровадження та не сформовано Єдиного реєстру громадян, які потребують поліпшення житлових умов та перебувають на квартирному обліку. Звужено кількість областей з 19 до 10, де реалізовувалася державна програма, що призвело до зменшення у 5 разів кількості осіб, які могли б скористатися державною підтримкою [3].

Темпи зростання сільського житлового фонду продовжують знижуватись також через значну кількість старих будинків, які доводиться ліквідувати. Нині в експлуатації перебуває доволі вагома частина житла, вік якого становить півстоліття. Станом на 2011 р. у сільській місцевості 11,8% житла було збудовано у 40-х роках і раніше, 20,5% – у 50-х роках, 27,5% – у 60-х роках, 18,9 – у 70-х роках, 14,8% у 80-х роках. У відносно новому житлі, збудованому у 1991 р. і пізніше, мешкають лише 6,5% домогосподарств. Серед регіонів у Львівській та Чернігівській областях понад 20% складають домогосподарства, житло яких побудовано у 1940-х роках і раніше (рис. 2). По 15–18% такого житла припадає на Житомирську, Кіровоградську, Одеську і Хмельницьку області. Серед домогосподарств, які мешкають у житлі, збудованому до 1970 р., 39% повідомили, що капітальний ремонт їх житла жодного разу не проводився. Капітальний ремонт не проводився в 35,6% [4].

Нині в аварійному стані знаходиться понад 11 тис. житлових будинків загальною площею 546 тис. кв. м., що становить 0,2% від загальної їх кількості, в яких проживало 5775 тис. постійних мешканців.

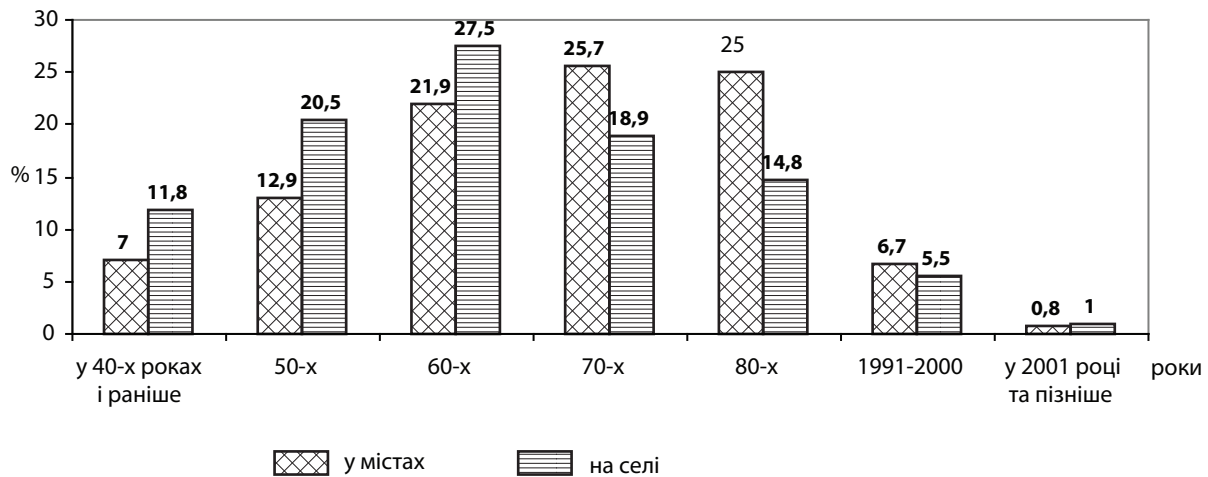

Рис. 2. Розподіл міських та сільських домогосподарств за часом будівництва їх житла, 2011 р., [4]

Найгірша ситуація спостерігається в Київській (1071 осіб), Харківській (1217 осіб), Чернівецькій (1132 осіб) областях. На капітальний ремонт житла в 2011 р. було витрачено 5,2 млн грн, що дозволило відремонтувати 15,8 тис. кв. м. житлового фонду (2,8% загальної площі приміщень). На 1 січня 2012 року в Україні налічувалось 6,1 млн житлових будинків, із них 2,3 тис. гуртожитків і 646 незаселених будинків. Кількість безлюдних, непридатних для мешкання будинків останнім часом зростає. Особливо швидко це відбувається в сільській місцевості Вінницької, Житомирської, Полтавської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської областей [4]. В основному порожні будинки знаходяться у віддалених і малих селах, де проживають переважно самотні люди похилого віку, внаслідок чого активізація в цих районах житлового будівництва залишається поза увагою [7].

Оскільки загальна площа житлового фонду з розрахунку на одну особу недостатньо об'єктивно відображає рівень задоволення потреби сільського населення в житлі, його доступ до житлово-комунальних послуг слід оцінювати за допомогою показників, які враховують якісні характеристики цього фонду. Якість житлового фонду значною мірою характеризує його благоустрій, який здебільшого не відповідає сучасним вимогам. Зокрема, розглядаючи показник забезпечення домогосподарств джерелами питної води на початок 2012 р., можна побачити для 57,8% сільського населення – це криниці, колонки в своєму дворі, а мережа водопостачання доступна лише для 25,9%. В розрізі регіонів водою з місцевих джерел користуються в основному сільські жителі чотирьох областей Західного регіону. Так, Житомирська область забезпечується водою з власних джерел на 69,2%; Івано-Франківська на – 73,5; Тернопільська – на 67,7 і Чернівецька – на 83,5 [12]. Високий рівень забезпечення населення водогінними мережами в селах Криму (51,3% будинків та квартир сільського населення регіону), Закарпатської (50,2%), Херсонської (44,5%), Запорізької (40,5%), Миколаївської (39%), Одеської (33,9%), Донецької (33,3%) та Дніпропетровської (31,9%) областей [4]. Проте майже по-

ловина з них внаслідок тривалого часу використання і недосконалої експлуатації працює з перебоями та не забезпечує нормативної якості води. У багатьох регіонах вода подається лише у відповідні години, у сільській місцевості цей показник становить 18,7%. Екологічний та санітарний стан джерел водопостачання наближається до критичного (особливо на територіях з розвинутим сільськогосподарським виробництвом) [7].

Однією з причин такого стану є висока зношеність водогонів. За останні 12 років протяжність мереж каналізації та водопроводу в Україні зросла на 37% – 39%, а довжина мереж, які перебувають в аварійному стані, збільшилась у 6 разів. У середньому по Україні частка ветхих і аварійних мереж нині становить 27,3%, досягаючи 46,3% в Івано-Франківській області та 52,6% – у м. Севастополі. Серед головних каналізаційних колекторів ветхими і аварійними є 22,4%, головних колекторів вуличної каналізаційної мережі – 27,6%. Як наслідок практично всі підприємства водопровідно-каналізаційного господарства України перебувають у зоні збитковості. Значний дефіцит фінансування «Комплексної програми першочергового забезпечення сільських населених пунктів, що користуються привізною водою, централізованим водопостачанням на 2001–2005 роки і прогноз до 2010 року» [5] та «Державної цільової соціальної програми першочергового забезпечення централізованим водопостачанням сільських населених пунктів, що користуються привізною водою, на період до 2010 року» [2] не дозволив Україні досягти встановлених цілей. З 1 січня 2013 р. набрав чинності Закон України «Про затвердження загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» [10], який передбачає для першочергового забезпечення централізованим водопостачанням сільських населених пунктів, що користуються привізною водою – 1668,6 млн. З метою запобігання техногенним та епідемічним ситуаціям у сільській місцевості, пов'язаних із низькою якістю питної води, своєчасного усунення аварійного стану котельні і мереж тепло-, водопостачання та водо-

відведення впроваджені [1] загальнодержавна цільова програма «Питна вода України на період 2011–2020 рр.» [8] та Закон України «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки» [9]. На реалізацію заходів останнього необхідно фінансування із Державного бюджету в сумі 23 млрд 365 млн гривень. Державні кошти сприяють також залученню коштів місцевих бюджетів на умовах співфінансування робіт у сфері комунально-побутового обслуговування. У 2011 році на фінансування ремонтних робіт залучено 57,4 млн гривень з місцевих бюджетів. Із наявних у сільській місцевості 68 тис. км водопровідних мереж та 4,5 тис. км каналізаційних мереж 30 % уже відпрацювали свій амортизаційний термін (21,2 тис. км водопровідних, 1,2 тис. км каналізаційних) і перебувають в аварійному стані, а тому підлягають капітальному ремонту або заміні, що пов'язано із значними фінансовими затратами. Через обмеженість бюджетного фінансування підрозділи Укрсількомунгоспу обслуговують лише 30 відсотків від усіх сільських населених пунктів, що мають централізоване водопостачання та водовідведення [1].

Серйозною проблемою залишається газифікація сільських населених пунктів. Централізоване газопостачання є лише в 84,3% домогосподарствах, хоча через територію України проходять 14 великих магістральних газопроводів, а всього газопроводів високого тиску понад 60 од. Якщо найбільша протяжність вуличної газової мережі була в 2011 р. в сільській місцевості Київської (13,1 тис. км), Полтавської (12,8 тис. км) та Дніпропетровської (9,7 тис. км) областей, то в Херсонській області – лише 1,5 тис. км, в Кіровоградській – 2,1 тис. і в Одеській області – 2,5 тис. км [12]. Головна причина стримування темпів сільської газифікації – недостатня кількість капітальних вкладень. Крім того, не використовуються повністю наявні резерви, адже газові мережі прокладені, як правило, лише по центральних вулицях сіл, до більшості споживачів голубе паливо не підведене через брак коштів на придбання труб та виконання монтажних робіт [7].

У цілому на початок 2012 р. водопроводом було забезпечено 35,6% загальної площі, каналізацією – 34,4%, опаленням 53%, ванними – 29,8% житла, гарячим водопостачанням – 5,7%, телефоном – 24,8% [12]. Отже, рівень благоустрою житлового фонду в сільській місцевості не

відповідає європейським стандартам. Якщо, скажімо, у Швеції рівень забезпечення житла водопроводом, каналізацією, центральним опаленням складає 98–99 % [11], то в сільській місцевості України – 38,6 %. Гарячим постачанням менше ніж на третину забезпечені всі домогосподарства України, а у Вінницькій та Чернівецькій областях – менш ніж на 10 %. Тому й не дивно, що значна частина сільських жителів (59,5%), як свідчать дані вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, не задоволена перш за все житловими умовами [4].

Крім цього, у Німеччині, Швеції, а також в інших країнах давно практикується спорудження комфортабельних будинків з досить низьким рівнем споживання енергії, без підключення до загальних каналізаційних мереж. У Туреччині, Німеччині, Польщі, Фінляндії широко ведеться будівництво житла із системами сонячного опалення та акумуляції тепла [11]. Особливо важливо забезпечити використання цього досвіду в сільській місцевості, де щільність забудови є надзвичайно низькою і прокладання теплових мереж для районів одноповерхової садибної забудови є збитковим.

Висновки. Отже, сучасний стан житлово-комунального господарства на селі характеризується відсутністю належного матеріального, фінансового, кадрового та ресурсного забезпечення, необхідного для виконання завдань і повноважень місцевого самоврядування у сфері житлово-комунального господарства і, як наслідок, кризою у цій сфері, яка проявляється насамперед у сферах утримання об'єктів благоустрою, житлового фонду та енерго-, тепло-, водопостачання населення. Враховуючи важливість нормального функціонування ЖКГ, його вплив на соціальну сферу сільської місцевості України, галузь потребує кардинального реформування, що має передбачати насамперед формування її нової структурної побудови, яка б поєднувала найкращі надбання зарубіжних моделей управління житлово-комунальною сферою. Реформа ЖКГ має бути законодавчо, організаційно та економічно забезпечена на чотирьох рівнях: на рівні державних органів виконавчої влади; місцевих адміністрацій та органів місцевого самоврядування; житлово-комунальних підприємств різних форм власності; споживачів послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнибіденко І. Ф. Ринок праці та соціальна інфраструктура на селі: можливі перспективи розвитку / І. Ф. Гнибіденко. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtse/2009_2/p_79-89.pdf.
2. Державна цільова соціальна програма першочергового забезпечення централізованим водопостачанням сільських населених пунктів, що користуються привізною водою, на період до 2010 року: постановова КМУ від 27 серпня 2008 р. № 741. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP080741.html.

REFERENCES

- Bandur, S. I., Zaiats, T. A., and Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi rozvytok Ukrainy: suchasni transformatsii ta perspektyvy* [The social development of Ukraine: current perspectives of transformation and]. Cherkasy: Brama-Ukraina, 2006.
- «Derzhavni prohramy zabezpechennia hromiadian zhytloom.» [Government programs support public housing.]. www.adm.nikopol.net/jitlo/gromad.doc.
- Hnybidenko, I. F. «Rynok pratsi ta sotsialna infrastruktura na seli: mozhlyvi perspektyvy rozvytku» [Labour market and social

3. Державні програми забезпечення громадян житлом. – Режим доступу: www.adm.nikopol.net/jitlo/gromad.doc.
 4. Житловий фонд України у 2011 році : стат. бюл. / відп. за вип. І. В. Калачова. – К. : Держкомстат України, 2012. – 352 с.
 5. Комплексна програма першочергового забезпечення сільських населених пунктів, що користуються привізною водою, централізованим водопостачанням на 2001–2005 роки і прогноз до 2010 року: постанова КМУ від 23 листопада 2000 р. № 1735. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_2d/pg_isgzxg.htm.
 6. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку: монографія / В. І. Куценко / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К.: Наук. думка, 2010. – 735 с.
 7. Орлатий М. К. Проблеми розвитку основних галузей соціально-побутового призначення в сільській місцевості / М. К. Орлатий. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_1/14.pdf.
 8. Питна вода України на період 2011–2020 рр: Постанова КМУ від 5 квітня 2012 р. № 273. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-vnesennja-zmin-do-porjadku-vikoristannja-koshtiv-peredba-doc94378.html>.
 9. Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки: Закон України від 24 червня 2004 року № 1869-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1869-15>.
 10. Про затвердження загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року: Закон України від 24 травня 2012 року № 4836-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4836-17>.
 11. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи: монографія / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін. \ За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – 2-ге вид. доповн. і переробл. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 620 с.
 12. Україна в цифрах 2011: стат. зб. – К.: ДП «ІАА», 2012. – 250 с.
- infrastructure in rural areas: possible prospects]. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtse/2009_2/p_79-89.pdf.
- Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi vektor ekonomichnoho rozvytku* [Vector Social Economic Development]. Kyiv: Nauk. dumka, 2010.
- [Legal Act of Ukraine] (2000). http://www.uazakon.com/documents/date_2d/pg_isgzxg.htm.
- [Legal Act of Ukraine] (2012). <http://document.ua/pro-vnesennja-zmin-do-porjadku-vikoristannja-koshtiv-peredba-doc94378.html>.
- [Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1869-15>.
- [Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4836-17>.
- [Legal Act of Ukraine] (2008). http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP080741.html.
- Orlatyi, M. K. «Problemy rozvytku osnovnykh haluzei sotsialno-pobutovoho pryznachennia v silskii miststevosti» [Problems of development of the main branches of social amenities in rural areas]. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_1/14.pdf.
- Ukraina v tsyfrakh 2011* [Ukraine at a Glance 2011]. Kyiv: IAA, 2012.
- Zhytlovyi fond Ukrainy u 2011 rotsi* [Housing Fund of Ukraine in 2011]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2012.

УДК 334.78)

Карпенко О. О.

АСПЕКТИ ПРОЯВУ ЕФЕКТУ ВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРІВ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено рейтинг конкурентоспроможності країн, у тому числі України, за версією Інституту розвитку менеджменту. Встановлено, що одним з факторів, що значною мірою впливають на рівень конкурентоспроможності держави, є рівень кластеризації економіки. Наведено принципи, на яких мають формуватися кластери. Встановлено системні властивості кластера, які дозволяють отримувати синергетичний та мультиплікативний ефекти від функціонування кластера. Розроблено концептуальну схему прояву ефекту від функціонування кластера.

Ключові слова: рейтинг конкурентоспроможності країн, кластер, принципи формування кластера, системні властивості кластера, синергетичний ефект, мультиплікативний ефект, конкурентоспроможність національної економіки

Рис.: 1. *Табл.:* 2. *Бібл.:* 18.

Карпенко Оксана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра економіки та менеджменту, Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

Email: karpo_2012@ukr.net

3. Державні програми забезпечення громадян житлом. – Режим доступу: www.adm.nikopol.net/jitlo/gromad.doc.
 4. Житловий фонд України у 2011 році : стат. бюл. / відп. за вип. І. В. Калачова. – К. : Держкомстат України, 2012. – 352 с.
 5. Комплексна програма першочергового забезпечення сільських населених пунктів, що користуються привізною водою, централізованим водопостачанням на 2001–2005 роки і прогноз до 2010 року: постанова КМУ від 23 листопада 2000 р. № 1735. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_2d/pg_isgzxg.htm.
 6. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку: монографія / В. І. Куценко / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – К.: Наук. думка, 2010. – 735 с.
 7. Орлатий М. К. Проблеми розвитку основних галузей соціально-побутового призначення в сільській місцевості / М. К. Орлатий. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_1/14.pdf.
 8. Питна вода України на період 2011–2020 рр: Постанова КМУ від 5 квітня 2012 р. № 273. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-vnesennja-zmin-do-porjadku-vikoristannja-koshtiv-peredba-doc94378.html>.
 9. Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки: Закон України від 24 червня 2004 року № 1869-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1869-15>.
 10. Про затвердження загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року: Закон України від 24 травня 2012 року № 4836-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4836-17>.
 11. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи: монографія / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін. \ За заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б. М. Данилишина. – 2-ге вид. доповн. і переробл. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 620 с.
 12. Україна в цифрах 2011: стат. зб. – К.: ДП «ІАА», 2012. – 250 с.
- infrastructure in rural areas: possible prospects]. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtse/2009_2/p_79-89.pdf.
- Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi vektor ekonomichnoho rozvytku* [Vector Social Economic Development]. Kyiv: Nauk. dumka, 2010.
- [Legal Act of Ukraine] (2000). http://www.uazakon.com/documents/date_2d/pg_isgzxg.htm.
- [Legal Act of Ukraine] (2012). <http://document.ua/pro-vnesennja-zmin-do-porjadku-vikoristannja-koshtiv-peredba-doc94378.html>.
- [Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1869-15>.
- [Legal Act of Ukraine] (2012). <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4836-17>.
- [Legal Act of Ukraine] (2008). http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP080741.html.
- Orlatyi, M. K. «Problemy rozvytku osnovnykh haluzei sotsialno-pobutovoho pryznachennia v silskii miststevosti» [Problems of development of the main branches of social amenities in rural areas]. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nrzd/2011_1/14.pdf.
- Ukraina v tsyfrakh 2011* [Ukraine at a Glance 2011]. Kyiv: IAA, 2012.
- Zhytlovyi fond Ukrainy u 2011 rotsi* [Housing Fund of Ukraine in 2011]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2012.

УДК 334.78)

Карпенко О. О.

АСПЕКТИ ПРОЯВУ ЕФЕКТУ ВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ КЛАСТЕРІВ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено рейтинг конкурентоспроможності країн, у тому числі України, за версією Інституту розвитку менеджменту. Встановлено, що одним з факторів, що значною мірою впливають на рівень конкурентоспроможності держави, є рівень кластеризації економіки. Наведено принципи, на яких мають формуватися кластери. Встановлено системні властивості кластера, які дозволяють отримувати синергетичний та мультиплікативний ефекти від функціонування кластера. Розроблено концептуальну схему прояву ефекту від функціонування кластера.

Ключові слова: рейтинг конкурентоспроможності країн, кластер, принципи формування кластера, системні властивості кластера, синергетичний ефект, мультиплікативний ефект, конкурентоспроможність національної економіки

Рис.: 1. *Табл.:* 2. *Бібл.:* 18.

Карпенко Оксана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра економіки та менеджменту, Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

Email: karpo_2012@ukr.net

КАРПЕНКО О. А.

АСПЕКТЫ ПРОЯВЛЕНИЯ ЭФФЕКТА ОТ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КЛАСТЕРОВ В КОНТЕКСТЕ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье исследован рейтинг конкурентоспособности стран, в том числе Украины, по версии Института развития менеджмента. Установлено, что одним из факторов, в значительной степени влияющих на конкурентоспособность страны, является уровень кластеризации экономики. Приведены принципы, на которых должны формироваться кластеры. Установлены системные свойства кластера, позволяющие получать синергетический и мультипликативный эффекты от функционирования кластера. Разработана концептуальная схема проявления эффекта от функционирования кластера.

Ключевые слова: рейтинг конкурентоспособности стран, кластер, принципы формирования кластера, системные свойства кластера, синергетический эффект, мультипликативный эффект, конкурентоспособность национальной экономики

Рис.: 1. *Табл.:* 2. *Библ.:* 18.

Карпенко Оксана Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра экономики и менеджмента, Киевская государственная академия водного транспорта им. гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул. Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

Email: karp_o_2012@ukr.net

UDC 334.78)

Karpenko O. A.

ASPECTS OF MANIFESTATION OF THE CLUSTER FUNCTIONING EFFECT IN THE CONTEXT OF INCREASE OF COMPETITIVENESS OF THE NATIONAL ECONOMY

The article studies the global competitiveness index, including Ukraine, by the version of the Management Development Institute. It establishes that one of the factors, which significantly influences country competitiveness, is the level of economy clusterisation. It provides principles, on the basis of which clusters should be formed. It establishes system properties of a cluster, which allow obtaining synergetic and multiplicative effects from cluster functioning. It develops a conceptual scheme of manifestation of the cluster functioning effect.

Keywords: global competitiveness index, cluster, cluster formation principles, system properties of a cluster, synergetic effect, multiplicative effect, competitiveness of the national economy.

Pic.: 1. *Tabl.:* 2. *Bibl.:* 18.

Karpenko Oksana A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economics and Management, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyy (vul. Frunze, 9, Kyiv, 04071, Ukraine)

Email: karp_o_2012@ukr.net

Постановка проблеми. Особливістю сучасного етапу економічного розвитку в умовах глобалізації та світової економічної кризи є пошук шляхів підвищення конкурентоспроможності економіки держави. Одним з найефективніших способів досягнення високого рівня конкурентоспроможності економіки держави стає формування та функціонування кластерів, оскільки вони найбільш повно враховують форми конкуренції, що постійно змінюються, а також головні джерела конкурентних переваг. Кластери дають змогу реалізувати найбільш важливі взаємозв'язки в технологіях, притаманних цілому комплексу фірм і галузей. Ці взаємозв'язки впливають на конкурентоспроможність кінцевої продукції, а також на спрямованість і темпи інновацій.

При формуванні та функціонуванні кластерів велике значення має політика держави, що надає підтримку та допомогу в створенні кластерних систем. Кластерний підхід може принципово змінити зміст державної промислової політики. У такому разі зусилля Уряду мають спрямовуватися не на підтримку окремих підприємств і галузей, а на розвиток взаємовідносин між постачальниками і виробниками, виробниками й урядовими інститутами тощо.

Актуальність питання формування та функціонування кластерів в Україні підтверджується прийняттям низки актів у напрямі підтримки ідеї кластеризації національної економіки. Так:

1) Постановою Кабінету Міністрів України №1001 від 21.07.2006 р. «Про затвердження Державної страте-

гії регіонального розвитку на період до 2015 року» передбачено створення науково-виробничих кластерів [1];

2) Постановою Кабінету Міністрів України №14 від 16.01.2008 р. «Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків» передбачено створення умов для формування в кожному регіоні високотехнологічного господарського комплексу, в тому числі – на кластерній основі [2];

3) Постановою Кабінету Міністрів України № 447 від 14.05.2008 р. «Про затвердження державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 роки» передбачено створення за участю місцевих органів виконавчої влади інноваційно-технологічних кластерів [3];

4) Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 947 від 09.07.2008 р. «Про схвалення концепції проекту Загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості на період до 2017 року» передбачено формування технологічних кластерів у наукоємних і високотехнологічних галузях і виробництвах, здатних кардинально змінити економічний і науково-технічний потенціал промисловості [4].

З позиції системного підходу кластер – це сукупність суб'єктів господарської діяльності різних взаємозалежних галузей, об'єднаних в єдину організаційну структуру, елементи якої взаємопов'язані і спільно функціонують

для забезпечення розвитку власного потенціалу та конкурентоспроможності.

Ефективність інтеграції суб'єктів господарювання у кластер характеризується відносним ефектом, поява якого створює передумови для зростання конкурентоспроможності. Ефект від знаходження суб'єктів господарювання у кластері виражається в явних і неявних формах, які з'являються завдяки узгодженню їх економічних інтересів.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні питання щодо застосування кластерного підходу, ефективності дії кластерів та формування кластерів як одного з чинників підвищення конкурентоспроможності економіки держави розглянуті в роботах вітчизняних та зарубіжних вчених: А. Міграняна [5], М. Портера [6], Є. Ленчука, Г. Власкіна [7], В. Загорського, О. Тищенка [8], Д. Ригаліна, А. Бударова [9], І. Денисової [10], Р. Хасанова [11] та інших.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Разом з тим, у науковій літературі недостатньо повно вивчено можливості щодо отримання ефекту від функціонування кластерів, що викликає необхідність дослідження чинників, які дозволяють генерувати синергетичний та мультиплікативний ефекти від функціонування кластера.

Метою статті є дослідження принципів, на яких мають формуватися кластери, визначення системних властивостей кластера, які дозволяють отримувати синергетичний та мультиплікативний ефекти від функціонування кластера, обґрунтування ефективності кластерного розвитку національної економіки для підвищення її конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Інститут розвитку менеджменту (Institute of Management Development, IMD), який базується в Лозанні (Швейцарія), у співпраці з дослідницькими інститутами країн-учасниць і міжнародними організаціями починаючи з 1989 року випускає щорічне аналітичне дослідження конкурентоспроможності країн світу (The IMD World Competitiveness Yearbook). Під конкурентоспроможністю країни експерти IMD розуміють здатність національної економіки створювати і підтримувати середовище, в якому виникає конкурентоспроможний бізнес [12].

До 1996 року Інститут готував звіти про конкурентоспроможність економік спільно з аналітичною групою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), а з 1996 року ці дві організації випускають два різних дослідження. ВЕФ готує щорічну доповідь і супроводжуючий його рейтинг глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index), який базується на комбінації статистичних даних і результатів міжнародного опитування керівників компаній по всьому світу.

На сьогоднішній день The IMD World Competitiveness Yearbook – одне з найбільш повних досліджень з проблем конкурентоспроможності держав і регіонів, яке в ряді країн використовується для формування державної політики в галузі конкурентоспроможності національної

економіки, а також стратегічних бізнес-рішень у великих компаніях. Кожна держава в рейтингу оцінюється на основі аналізу 331 критерію за чотирма основними показниками: стан економіки, ефективність уряду, ефективність бізнесу та стан інфраструктури. Кожен показник має рівну вагу і включає в себе п'ять факторів. Таким чином, сукупний рейтинг конкурентоспроможності заснований на 20 індикаторах з чотирьох ключових аспектів економічного життя країни. При розрахунку використовуються дані міжнародних організацій і партнерських інститутів в усьому світі. Бізнес-клімат в охоплених дослідженням країнах оцінюється на основі думки аналітиків, опитувань керівників великих корпорацій і фахівців. Рейтингування здійснюється на основі співвідношення: дві третини – статистичні дані і одна третина – експертні оцінки.

Україна вперше була включена в рейтинг в 2007 році. У табл. 1 наведено рейтинг конкурентоспроможності деяких країн світу з 2007 по 2012 рік (складено автором за [12–17]).

У 2012 році світовим лідером за конкурентоспроможністю знову став Гонконг (особливий адміністративний район Китаю). Далі йдуть Сполучені Штати Америки та Швейцарія – на другому і третьому місцях відповідно. У першу десятку найбільш конкурентоспроможних економік також увійшли: Сінгапур, Швеція, Канада, Тайвань, Норвегія, Німеччина і Катар.

У 2012 році Україна покращила свою позицію у рейтингу на одну позицію, перемістившись на 56 місце з 59 можливих. За минулий рік Україна практично не змінила більшість показників, які могли б вплинути на рейтингову оцінку. Автори дослідження The IMD World Competitiveness Yearbook відзначили поліпшення у сфері захисту прав приватної власності, деяке зниження корупції, а також прогрес у сфері контролю за сплатою податків. У той же час ефективність бізнесу, ефективність державного управління і стан інфраструктури майже не змінилися. Серед головних позитивних чинників конкурентоспроможності України дослідники відзначають високий рівень освіти та кваліфікацію робочої сили. Серед головних негативних чинників названі низький рівень диверсифікації економіки та низька ефективність державного управління, зокрема за такими показниками, як простота ведення бізнесу, відкритість ринку, податкове навантаження, адміністративні бар'єри та корупція. У 2012 році індекс конкурентоспроможності України склав 46,878% [12].

Таким чином, в Україні необхідно здійснювати заходи щодо підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Існує велика кількість різних теорій формування та розвитку конкурентоспроможності. Як показує практика розвитку найбільш успішних фірм і процвітаючих економічних систем, найбільш ефективною формою економічного зростання є теорія кластерного механізму [5].

Основоположником кластерної теорії вважають американського вченого М. Портера, який визначив кластер як групу географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній

Таблиця 1

Рейтинг конкурентоспроможності деяких країн світу за версією Інституту розвитку менеджменту

Країна	Рейтинг						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Зміна
Гонконг	3	3	2	2	1	1	2
Сполучені Штати Америки	1	1	1	3	1	2	-1
Швейцарія	6	4	4	4	5	3	3
Сінгапур	2	2	3	1	3	4	-2
Швеція	9	9	6	6	4	5	4
Канада	10	8	8	7	7	6	4
Тайвань	18	13	23	8	6	7	11
Норвегія	13	н/д*	11	9	13	8	5
Німеччина	16	16	13	16	10	9	7
Нідерланди	8	10	10	н/д*	14	11	-3
Данія	5	6	5	13	12	13	-8
Фінляндія	17	н/д*	9	н/д*	15	17	0
Великобританія	20	21	21	22	20	18	2
Китай	15	17	20	18	19	23	-8
Японія	24	22	17	27	26	27	-3
Франція	28	25	29	24	29	29	-1
Індія	27	29	30	31	32	35	-8
Італія	42	46	50	40	42	40	2
Росія	43	47	49	51	49	48	-5
Україна	46	54	56	57	57	56	-10
Венесуела	55	55	57	58	59	59	-4
Усього країн у рейтингу	55	55	57	58	59	59	

н/д* - даних немає.

та пов'язаних з ними організацій, що діють в певній сфері і взаємодоповнюють один одного [6].

На думку М. Портера, конкурентоспроможність економіки країни значною мірою залежить від рівня розвитку кластерів окремих галузей. У табл. 2 наведена інформація про кількість кластерів у деяких країнах світу [7].

Ступінь кластеризації економічної діяльності у США дуже високий. Тут діє близько 380 кластерів, у яких працює 57% робочої сили і виробляється 61% обсягів промислової продукції держави [18]. В Європі найефективніші кластерні програми розроблені і здійснені в Австрії, Бельгії, Великій Британії, Греції, Данії, Ірландії, Іспанії, Італії, Німеччині, Нідерландах, Норвегії, Португалії, Франції, Фінляндії, Швеції. У Латинській Америці шляхом кластеризації промисловості рухаються Аргентина, Бразилія, Венесуела, Гватемала, Колумбія, Чилі, Ямайка тощо, в Азії – Індія. Наведене показує, що процесами ефективною кластеризації охоплені розвинені країни ринкової економіки та частина держав третього світу, економічний розвиток яких відбувається прискореними темпами.

Таблиця 2

Кількість кластерів у деяких країнах світу

Країна	Кількість
США	380
Італія	206
Велика Британія	168
Індія	106
Франція	96
Данія	34
Німеччина	32
Нідерланди	20
Фінляндія	9

На підставі результатів аналізу даних, наведених у табл. 1 та 2, можна зробити висновок, що країни з кластерною стратегією у рейтингу конкурентоспроможності на світовому ринку займають високі місця.

Для всієї економіки держави кластери виконують роль точок зростання внутрішнього ринку і бази міжнародної експансії. Слідом за першим в економіці часто утворюються нові кластери, і міжнародна конкурентоспроможність країни зростає. Коли формується кластер, усі виробництва в ньому починають надавати підтримку одне одному. Вигода поширюється по всіх напрямках зв'язків. Кластери є причиною крупних капіталовкладень і пильної уваги уряду, тобто кластер стає чимось більшим, ніж проста сума окремих його частин. У процесі розвитку кластера економічні ресурси починають притікати до нього з ізольованих галузей, які не можуть використовувати їх також продуктивно.

Кластери охоплюють значну кількість підприємницьких структур, важливих для конкурентної боротьби, а також урядові та інші установи (наукові установи, навчальні заклади тощо), що забезпечують технічну підтримку, інформацію, дослідження та спеціалізоване навчання.

Процес формування кластерів носить евристичний характер, тобто проходить за узагальненим евристичним алгоритмом пошуку технічних рішень, які в подальшому приводять до появи і розвитку ефективної сітьової структури, здатної виробляти висококонкурентний продукт. Основні принципи побудови кластера узагальнено в роботі [8]:

1. Самоорганізація (історичні передумови розвитку кластера; структурна і функціональна спільність підприємств кластера; посилення взаємозв'язків підприємств у кластері; створення умов для розвитку та формування кластера).
2. Внутрішньокластерна кооперація і конкуренція (конкуренція між підприємствами; кооперація при виході на зовнішній ринок; ефективність і розвиток власної господарської діяльності; стимулювання інноваційних процесів).
3. Взаємозв'язок, заснований на загальних економічних інтересах (залежність учасників від успіху один одного; підвищення рівня інноваційності бізнесу; збереження автономності та згуртованість учасників кластера; координація, вирішення спірних питань та прийняття рішень, налагодження зовнішніх зв'язків).
4. Корпоративність (культура спілкування між учасниками, присутність клімату довіри; взаємність і добросусідство, єдина система цінностей, зразків поведінки, способів оцінки результатів, взаємоконтроль у вирішенні конфліктних ситуацій; можливість обміну інформацією, досвідом, спільного навчання; спрощення структури взаємодії, зниження витрат; виконання зобов'язань перед партнерами, репутація підприємств і всього кластера в цілому).
5. Довгострокове співробітництво (підтримка взаємин; регулярні довгострокові гарантовані поставки і якість послуг; доступ до інформації, ресурсів, інформованість учасників; взаємодія для досягнення і підтримки конкурентних переваг).
6. Часткове лідерство (присутність «центру» тяжіння (структуруючі підприємства-лідери); домінуючий фактор - концентрація навколо великих лідируючих виробничих підприємств і наукових центрів; прояв активності «центру» і притягання «периферійних» підприємств).
7. Динамічність (гнучкість) (постійний «рух» кластера – безперервні процеси формування, розвитку та розпаду; адаптація до постійно мінливих вимог ринкового середовища; поява нових виробництв, розширення асортименту продукції; підвищення рівня інноваційності виробництва).
8. Комплексність використання ресурсів (об'єднання учасників у рамках єдиного нерозривного технологічного ланцюжка, інтеграційний і технологічний взаємозв'язок, єдиний технологічний підхід, стандарти; послідовність виробництва продукції, учасники - постачальники і споживачі послуг один одного; орієнтація на запити кінцевого споживача, розширення асортименту; вдосконалення бізнес-процесів і управлінських навичок).
9. Аутсорсингова спеціалізація (делегування відповідальності, дроблення бізнес-функцій; передача допоміжних виробництв за контрактами підрядникам, зниження витрат і економія ресурсів; формування нових унікальних здібностей, можливість доступу до кращих світових виробничих технологій).

Формування кластерів на основі зазначених принципів дозволяє перетворити сукупність суб'єктів кластера в цілісну систему, основними властивостями якої є [9]:

1. *Інтегративність.* Ступінь інтегративності системи визначається наявністю і величиною системоутворюючих або системозберігаючих факторів. Дана сукупність стимулюючих системоутворюючих факторів підвищує прагнення підприємств до діяльності в рамках кластера та інноваційного розвитку.
2. *Здатність кластера до саморозвитку.* Постійна зміна структури, корекція завдань системи відповідно до мінливих умов зовнішнього впливу утворюють механізм адаптації системи, який є проявом здатності до самоорганізації. Механізм адаптації утворюється такими елементами самоорганізації, як диференціація (прагнення системи до структурної та функціональної різноманітності елементів з метою забезпечення вирішення виникаючих протиріч і пристосування до мінливих умов) і лабільність (рухливість функцій при збереженні стійкості структури системи). Слід також зазначити, що прояв здатності до самоорганізації, що відбувається в динаміці, реалізує здатність до саморозвитку системи.
3. *Організаційно-фінансова стійкість.* Активна фаза процесу саморозвитку продовжується доти, поки система не досягне стану стійкості. Стійкість має організаційно-фінансовий характер і проявляється в збереженні при еволюції системи якісної визначеності.

4. *Комунікативність*. У кластері має місце постійний матеріальний та інформаційний обмін із зовнішнім середовищем. Середина неоднорідна. Вона являє собою надсистему у вигляді сукупності економічних суб'єктів, з якими здійснюється матеріальний та інформаційний взаємообмін (продукція, фінанси, маркетингові комунікації та ін.) Крім надсистеми елементи кластера взаємодіють з підсистемами (окремі підприємства, установи, які не є елементами кластера) і системами одного рівня (інші кластери).
5. *Виникнення цілісності*. Найбільш яскравий прояв цілісності системи полягає в тому, що властивості системи не є лише сумою властивостей її складових частин. Система в цілому має такі властивості, яких немає в жодній з її частин, узятій окремо. При об'єднанні частин у ціле виникає щось якісно нове, таке, чого не було і не могло бути без цього об'єднання (емерджентність). Підприємства, що входять до кластера, починають володіти новими властивостями, які не були їм властиві окремо. З'являється доступ до наукових розробок, до сучасного обладнання, до якісних ресурсів.
6. *Ієрархічність механізмів розвитку*. Ця властивість проявляється в тому, що закономірність цілісності існує на кожному рівні ієрархії. Тобто на кожному рівні виникають нові властивості, які не можуть бути виведені як сума властивостей елементів.
7. *Безперервність функціонування*. Кластер існує, поки функціонує. Це пов'язано з тим, що всі процеси взаємообумовлені: поява синергетичного ефекту є результатом спільного та цілеспрямованого функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури та підприємств.

Системні властивості кластера дозволяють отримати специфічні соціально-економічні ефекти від їх функціонування – внутрішній синергетичний ефект (для учасників і кластерної структури в цілому) і зовнішній мультиплікативний ефект (для території) [10].

Синергетичний ефект як ключовий атрибут успішності концентрованого бізнесу, обумовлений системними властивостями складної структури (емерджентність), не властивими окремим її частинам, означає можливість досягнення більш значного економічного результату кластерною структурою з багатофункціональними між-

фірмовими відносинами в порівнянні з сумою економічних результатів від автономної діяльності відокремлених підприємницьких одиниць – її складових елементів.

Синергетичний ефект проявляється через окремі синергії (найпростіша форма синергетичного ефекту) в результаті об'єднання ресурсів і зусиль її учасників, діючих синхронно в напрямку максимізації сукупного прибутку; основні форми вираження синергетичного ефекту – синергія перетікання знань, синергія грошових потоків, синергія трансакційних витрат, синергія використання інфраструктури [11].

Мультиплікативний ефект характеризується сукупністю непрямих ефектів за допомогою впливу діяльності кластерної структури на суміжні галузі і підприємства, що не входять до складу кластера; основні форми вираження мультиплікативного ефекту – мультиплікатор продажів, мультиплікатор виробництва, мультиплікатор доходів, мультиплікатор зайнятості.

Абсолютна величина синергетичного та мультиплікативного ефектів багато в чому залежить від місцевих органів влади, що забезпечують умови функціонування кластера через здійснення податкової, бюджетної і зовнішньоекономічної політики. Світова практика показує, що навіть мінімальна підтримка місцевих органів влади здатна забезпечити значний мультиплікативний ефект в економічній, соціальній і суспільно-політичній сфері.

У цілому ж, внутрішні і зовнішні ефекти формування і функціонування кластерів приводять до підвищення конкурентоспроможності національної економіки через приріст валового внутрішнього та регіонального продуктів, покращення інноваційного клімату, зростання інноваційного потенціалу, розвиток малого і середнього підприємства, поліпшення якості життя населення.

Концептуальна схема прояву ефекту від функціонування кластера наведена на рис. 1.

Висновки. У 2012 році Україна зайняла 56 місце з 59 у рейтингу конкурентоспроможності (за IMD). Світовий досвід показує, що одним з пріоритетних шляхів підвищення конкурентоспроможності держави, є формування та функціонування кластерів, оскільки саме вони створюють нову систему національних, регіональних і локальних економічних конфігурацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. №1001. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP061001.html
2. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків» [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2008 р. №14. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/14-2008-%D0%BF>

REFERENCES

- Denisova, I. N. "Metodologiya formirovaniia klasterov kak rynochnykh instrumentov prostranstvennogo razvitiia predprinimatelstva (na primere potrebitelskoy kooperatsii)" [Methodology of formation of clusters as a market-based instruments of spatial development of business (for example, consumer cooperatives)]. <http://www.dissers.ru/avtoreferatidoktorskih-dissertatsii1/a333.php>.
- Khasanov, R. Kh. "Sinergeticheskiy effekt klastera" [The synergistic effect of the cluster]. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2784>.

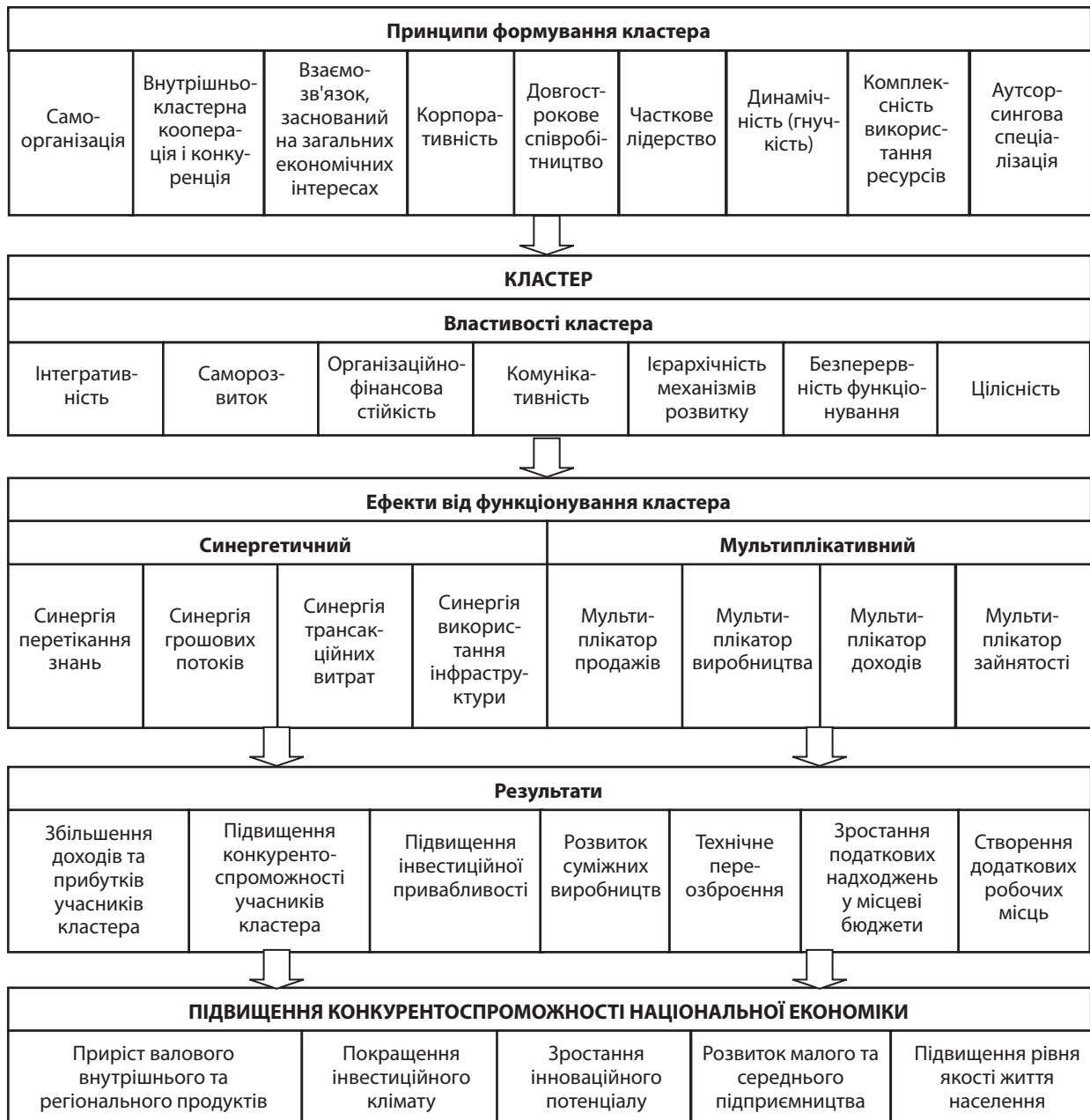

Рис. 1. Концептуальна схема прояву ефекту від функціонування кластера (складено автором)

- Про затвердження державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 роки [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 р. №447. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP101090.html
- Про схвалення концепції проекту Загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості на період до 2017 року [Електронний ресурс]: розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.07.2008 р. №947. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/947-2008-%D1%80>
- Мигранян А. А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой [Електронний ресурс] / А.А. Мигранян // Вестник КРСУ. – 2002. – №3. – Режим доступу до журн.: <http://krsu.edu.kg/vestnik/2002/v3/a15.html>

“Konkurentosposobnost. Versiia reytinga ot IMD” [Competitiveness. Version of the IMD]. <http://www.investkz.com/journals/75/788.html>.

[Legal Act of Ukraine] (2008). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/947-2008-%D1%80>.

Lenchuk, E. B., and Vlaskin, G. A. “Klasternyy podkhod v strategii innovatsionnogo razvitiia zarubezhnykh stran” [The cluster approach in the strategy of innovative development of foreign countries]. <http://www.innoclusters.ru/uploaded/docs/ljenchuk.pdf>.

[Legal Act of Ukraine] (2006). http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP061001.html.

[Legal Act of Ukraine] (2008). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/14-2008-%D0%BF>.

6. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – Москва: Международные отношения, 1993. – 206 с.
7. Ленчук Е. Б., Власкин Г. А. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран [Электронный ресурс] / Е. Б. Ленчук, Г. А. Власкин // Проблемы прогнозирования. – 2010. – №5. – Режим доступа до журн.: <http://www.innoclusters.ru/uploaded/docs/ljenchuk.pdf>
8. Загорский В. С., Тищенко А. Н. Кластеры: признаки, диагностика, формирование [Электронный ресурс] / В. С. Загорский, А. Н. Тищенко // Проблемы экономики. – 2009. – №4. – Режим доступа до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pekon/2009_4/12-19.pdf
9. Рыгалин Д. Б., Бударов А. Ю. Процессы самоорганизации в высокотехнологичных отраслевых кластерах [Электронный ресурс] / Д. Б. Рыгалин, А. Ю. Бударов // ИнВестРегион. – 2006. – №1. – Режим доступа до журн.: <http://www.v-itc.ru/investregion/2006/01/pdf/2006-01-10.pdf>
10. Денисова И. Н. Методология формирования кластеров как рыночных инструментов пространственного развития предпринимательства (на примере потребительской кооперации) [Электронный ресурс]: автореф. дис. ... доктора экономических наук: 08.00.05 / Ирина Николаевна Денисова. – Москва, 2012. – 51 с. – Режим доступа: <http://www.dissers.ru/avtoreferatidoktorskih-dissertatsii/a333.php>
11. Хасанов Р. Х. Синергетический эффект кластера [Электронный ресурс] / Р. Х. Хасанов // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 3 (31). – Режим доступа до журн.: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2784>
12. Institute of management development: рейтинг конкурентоспособности стран мира в 2012 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2012/05/31/4423>
13. Новый рейтинг конкурентоспособности IMD [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hse.ru/data/2012/05/29/1252480721/70.pdf>
14. Institute of management development: рейтинг конкурентоспособности стран мира в 2008 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/state/2008/05/17/1666>
15. Institute of management development: рейтинг конкурентоспособности стран мира в 2009 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/state/2009/05/21/2092>
16. Конкурентоспособность. Версия рейтинга от IMD [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.investkz.com/journals/75/788.html>
17. Institute of management development: рейтинг конкурентоспособности стран мира в 2011 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/state/2011/05/19/2918>
18. Савченко П. В. Национальная экономика: [Учебник] / П. В. Савченко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 832 с.
- [Legal Act of Ukraine] (2008). http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP101090.html.
- Migranian, A. A. "Teoreticheskie aspekty formirovaniia konkurentosposobnykh klasterov v stranakh s perekhodnoy ekonomikoy" [Theoretical aspects of the formation of competitive clusters in countries with economies in transition]. <http://krsu.edu.kg/vestnik/2002/v3/a15.html>.
- "Novyy reyting konkurentosposobnosti IMD" [New IMD competitiveness ranking]. <http://www.hse.ru/data/2012/05/29/1252480721/70.pdf>.
- Porter, M. Mezhdunarodnaia konkurentsia [International competition]. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniia, 1993.
- "Reyting konkurentosposobnosti stran mira v 2012 godu" [Competitiveness ranking of the world in 2012]. Institute of management development. <http://gtmarket.ru/news/2012/05/31/4423>.
- Rygalin, D. B., and Budarov, A. Yu. "Protsesty samoorganizatsii v vysokotekhnologichnykh otraslevykh klasterakh" [The processes of self-organization in high-tech industry clusters]. <http://www.v-itc.ru/investregion/2006/01/pdf/2006-01-10.pdf>.
- "Reyting konkurentosposobnosti stran mira v 2008 godu" [Competitiveness ranking of the world in 2008]. Institute of management development. <http://gtmarket.ru/news/state/2008/05/17/1666>.
- "Reyting konkurentosposobnosti stran mira v 2009 godu" [Competitiveness ranking of the world in 2009]. Institute of management development. <http://gtmarket.ru/news/state/2009/05/21/2092>.
- "Reyting konkurentosposobnosti stran mira v 2011 godu" [Competitiveness ranking of the world in 2011]. Institute of management development. <http://gtmarket.ru/news/state/2011/05/19/2918>.
- Savchenko, P. V. Natsionalnaia ekonomika [National economy]. Moscow: INFRA-M, 2011.
- Zagorskiy, V. S., and Tishchenko, A. N. "Klastery: priznaki, diagnostika, formirovanie" [Clusters: signs, diagnosis, forming]. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pekon/2009_4/12-19.pdf.

Коваленко О. Ю.

ІНСТРУМЕНТИ ПІДВИЩЕННЯ ПОПИТУ НА ПРОДУКЦІЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ВНУТРІШНЬОМУ РИНКУ

Розглянуто сутність поняття ремаркетингу та обґрунтовано його зміст як системи управління попитом на продукцію сільськогосподарських підприємств. На основі досвіду розвинених країн світу визначено практичний інструментарій ремаркетингу та розглянуто можливість його застосування на вітчизняних підприємствах. Розроблено систему заходів з підвищення попиту на продукцію сільськогосподарських підприємств на внутрішньому ринку з використанням прийомів і методів ремаркетингу.

Ключові слова: ремаркетинг, управління попитом, сільськогосподарські підприємства, прогнозування, оцінка сезонних змін, модель реалізації продукції у кредит

Рис.: 2. Табл.: 3. Формул: 14. Бібл.: 19.

Коваленко Ольга Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра землеустрою та геоінформатики, Південнослав'янський Інститут Київського славістичного університету (вул. Луговенка, 2, Миколаїв, 54008, Україна)

Email: olyurkovalenko@yandex.ru

УДК 658

Коваленко О. Ю.

ИНСТРУМЕНТЫ ПОВЫШЕНИЯ СПРОСА НА ПРОДУКЦИЮ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ВНУТРЕННЕМ РЫНКЕ

Рассмотрена суть понятия ремаркетинга и обосновано его содержание, которое являет собой систему управления спросом на продукцию на сельскохозяйственном предприятии. На основе опыта развитых стран мира определен практический инструментальный ремаркетинга и рассмотрена возможность его использования на отечественных предприятиях. Разработана система мер для повышения спроса на продукцию сельскохозяйственных предприятий на внутреннем рынке с использованием приёмов и методов ремаркетинга.

Ключевые слова: ремаркетинг, управление спросом, сельскохозяйственные предприятия, прогнозирование, оценка сезонных изменений, модель реализации продукции в кредит

Рис.: 2. Табл.: 3. Формул: 14. Библ.: 19.

Коваленко Ольга Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра землеустройства и геоинформатики, Южнославянский Институт Киевского слави́стического университета (ул. Луговенко, 2, Николаев, 54008, Украина)

Email: olyurkovalenko@yandex.ru

UDC 658

Kovalenko O. Yu.

INSTRUMENTS OF INCREASE OF DEMAND ON PRODUCTS OF AGRICULTURAL COMPANIES IN THE LOCAL MARKET

The article considers the essence of the remarketing notion and substantiates its content, which is a system of management of demand on products in an agricultural company. It uses experience of developed countries to identify practical tools of remarketing and to consider a possibility of its use in domestic companies. It develops a system of measures for increase of demand on products of agricultural companies in the local market with the use of remarketing methods.

Keywords: remarketing, management of demand, agricultural companies, forecasting, assessment of seasonal changes, model of sales of products on credit.

Pic.: 2. Tabl.: 3. Formulae: 14. Bibl.: 19.

Kovalenko Olga Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of the Land Management and Geographical Information Systems, Southern Slavic Institute of the Kiev Slavonic Studies University (vul. Lugovenka, 2, Mykolayiv, 54008, Ukraine)

Email: olyurkovalenko@yandex.ru

Вступ. Рівень попиту на продукцію сільськогосподарських підприємств на внутрішньому ринку є об'єктом їх маркетингових досліджень, мета яких полягає в забезпеченні відповідності вартісних параметрів та якісних характеристик цієї продукції сучасним вимогам. Результати маркетингових досліджень є основою для управління попитом, який включає не лише визначення можливостей підприємства до пристосування ринковим умовам, а й до здійснення цілеспрямованого впливу на вибір та процес прийняття рішення покупцем. Від ефективності процесу управління попитом, який посідає особливе місце у системі маркетингу сільськогосподарського підприємства, залежить його конкурентна позиція на ринку та успіх у збутовій діяльності.

Попит на сільськогосподарську продукцію, як і на інші товари і послуги, визначається її якістю, рівнем доходів населення та ринкових цін. Проте особливостю формування попиту на сільськогосподарську продукцію є його сезонні коливання, пов'язані зі зміною обсягу пропозиції у сезон збору урожаю. У зв'язку із загостренням конкуренції між підприємствами, що виробляють однорідну продукцію, виникає нагальна потреба у розробці заходів зі стимулювання попиту за допомогою політики ремаркетингу, що є складовою сільськогосподарського маркетингу. Ремаркетинг (Remarketing), що у перекладі з англійської означає «відновлення маркетингу», спрямований на відновлення попиту у момент його падіння за допомогою ство-

рення покупцеві особливо привабливих умов закупівлі сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи маркетингового інструментарію підвищення попиту на ринку товарів і послуг закладені зарубіжними вченими Ф. Котлером, Г. Армстронгом, В. Вонг, Д. Сондерсом [1]. Автори надають фундаментальне обґрунтування того факту, що сучасний маркетинг починається з вивчення потреб споживачів на цільових ринках збуту, вибору з них тих ринків, де можливості підприємства забезпечити попит на їх продукцію найбільші, та розробки відповідних управлінських рішень. Від ефективності цих рішень залежить успіх підприємства в отриманні частки ринку, прибутку і клієнтського капіталу (customer equity), тобто цінності всіх існуючих клієнтів цього підприємства, яких потрібно постійно втримувати.

З урахуванням багаторічного світового досвіду, напрацьованого у сфері прикладного маркетингу, Елвін С. Бернс, Рональд Ф. Буш [2] розробили методичні засади маркетингових досліджень у Microsoft Office Excel, що дозволяють оцінити кон'юнктуру ринку та розробити ефективні заходи з підвищення ринкового попиту.

Методології аналізу потреб та поведінки споживачів, тенденцій змін попиту на конкурентному ринку присвячені праці Вуд Мэриан Берк [3], яка обґрунтувала практичні аспекти розробки маркетингових стратегій, планів і програм на підприємстві контролю за їх реалізацією.

Розвитку інструментарію сільськогосподарського маркетингу присвячені праці зарубіжних вчених, таких як Річард Л. Кольз, Джозефа Н. Юл [4], вітчизняних: А. О. Харенко, А. О. Бурляй [5], А. Ж. Сакун [6], Д. А. Міщенко [7], О. С. Козакевич, В. М. Никончук [8], М. Д. Білик [16] і ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

В Україні ремаркетинг поки що не набув свого поширення на ринку сільськогосподарської продукції через відсутність інструментарію його здійснення. Хоча використання його можливостей у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств може бути ефективним засобом вирішення проблем, пов'язаних з реалізацією продукції.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження практичного інструментарію ремаркетингу для обґрунтування системи управління попитом продукції сільськогосподарських підприємств.

Результати дослідження. Поняття сільськогосподарського маркетингу належить американським вченим Річарду Л. Кользу та Джозефу Н. Юлу [4], під яким автори розуміють «...сукупність комерційних операцій, пов'язаних з переміщенням сільськогосподарської продукції від місця її виробництва до споживача». Однією з важливих складових цих операцій, на думку видатного маркетинголога Джеффри Фокса [9], є стимулювання ринкового попиту засобами цілеспрямованого впливу на свідомість покупців, що в його працях отримало назву ремаркетингу.

Ремаркетинг є складовою сучасного маркетингу, але одночасно він сформувався як самостійна синтетична га-

лузь знань. Нині у світі існує два абсолютно різні напрями ремаркетингу, перший з яких розвивається у межах методології прикладного маркетингу, другий – це Internet-маркетинг, що використовує потенціал мультимедійної реклами та технології таргетингу (збирання і обробку даних користувачів – потенційних покупців, що були зафіксовані на момент перегляду реклами).

Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева [10] визначають ремаркетинг як маркетингові заходи, які здійснюються при зниженні попиту на товар. Е. Г. Морозова [11] ототожнює ремаркетинг з маркетинговою політикою, за допомогою якої продукції надаються нові якісні характеристики, імідж, здійснюється пошук нових сегментів ринку, покупців і ін. На нашу думку, ремаркетинг має бути постійно функціонуючою на сільськогосподарському підприємстві системою управління попитом, яка включає розробку, впровадження та контроль за виконанням заходів з підвищення попиту на продукцію на внутрішньому ринку і ґрунтується на використанні інструментарію прикладного маркетингу.

Застосуванню прикладних інструментів ремаркетингу в економічно розвинених країнах, таких як США, Великобританія, Франція, Італія й ін., приділяється значна увага. Одним з таких інструментів є модель реалізації продукції у кредит: «2/10, net 30» [12, 16], що означає:

- покупець отримує двохвідсоткову знижку у разі сплати за отриману продукцію впродовж 10 днів з початку періоду кредитування;
- покупець сплачує повну вартість продукції, якщо оплата здійснюється з 11-го по 30-й день кредитного періоду;
- у разі несплати впродовж місяця покупець додатково сплачує штраф, величина якого диференціюється відповідно моменту сплати.

Слід зазначити, що параметри вказаної моделі обираються так, щоб визначені нею умови були, з одного боку, привабливими для покупців, а з іншого – доцільними для продавців. При цьому виникає необхідність оцінки можливості підприємства до надання знижки при достроковій оплаті, розмір та термін дії якої встановлюються з урахуванням темпів інфляції, середньорічної ставки відсотка за кредит, норми прибутку й інших факторів.

Використання вищезазначеної моделі розглянуто на прикладі приватного акціонерного товариства (ПАТ) «Агрофірма імені Сергія Лазо», що функціонує у Тарутинському районі Одеської області, спеціалізуючись на вирощуванні зернових та технічних культур, фруктів, ягід, горіхів, культур для виробництва напоїв і прянощів.

На підставі даних річної фінансової звітності товариства за 2011 рік [13] визначено максимально можливий для нього обсяг реалізації продукції у кредит, який складає 12303 тис грн та період погашення його дебіторської заборгованості за наступним алгоритмом:

Оборотність дебіторської заборгованості розраховується за формулою [14]:

$$Od = B / D = 10268 / ((3680 + 3606) / 2) = 2,8 \text{ оборотів. } (1)$$

де $Oд$ – оборотність дебіторської заборгованості;
 B – чистий дохід (виручка) від реалізації продукції;
 D – середньорічна величина дебіторської заборгованості.

Відповідно такому рівню оборотності дебіторської заборгованості, період погашення дебіторської заборгованості складає [14]:

$$Pд = 360 / Oд = 360 / 12,76 = 128 \text{ днів.} \quad (2)$$

де: $Pд$ – період погашення дебіторської заборгованості;
 $Oд$ – оборотність дебіторської заборгованості.

Далі розраховано норму прибутку – показник, що характеризує відношення чистого прибутку підприємства до його середньорічної вартості його основних та оборотних активів, включаючи вартість землі:

$$Nр = 736 / ((13198 + 12218)) = 0,029 \text{ або } 2,9\%.$$

де $Nр$ – норма прибутку.

В умовах інфляції потрібно врахувати падіння купівельної спроможності грошей за допомогою коефіцієнту $Kц$, який є оберненим до індексу цін $Iц$:

$$Kц = 1 / Iц. \quad (3)$$

де $Kц$ – коефіцієнт падіння купівельної спроможності грошей.

Якщо зазначена договором сума до отримання становить S , а динаміка цін характеризується індексом $Iц$, то реальна сума грошей R з урахуванням їх купівельної спроможності на момент сплати буде:

$$R = S / Iц. \quad (4)$$

Виходячи з того, що у 2011 році середньомісячний темп інфляції дорівнював 3,7 % [15], середньомісячний індекс цін становить 1,037.

Оскільки на товаристві період погашення дебіторської заборгованості 128 днів (тобто 4,3 міс.), індекс цін у середньому дорівнюватиме 1,0374,3 або 1,17. Тоді коефіцієнт падіння купівельної спроможності грошей становитиме: $1 / 1,17 = 0,85$. Іншими словами, товариство реально отримає тільки 85,5% вартості продукції (10519,1 тис. грн). Відповідно сума у 1783,9 тис. грн (12303 – 10519,1) – це приховані збитки від інфляції.

Виходячи з ситуації, що склалася на товаристві, а саме низький рівень його норми прибутку та оборотності дебіторської заборгованості, спроба реалізації продукції за схемою «2/10, net 30» може бути ризикованою, оскільки не відповідає реальним можливостям як самого товариства, так і його контрагентів. Визначимо іншу схему реалізації за наведеним принципом: «5/60, net 128», де скорочення тривалості погашення дебіторської заборгованості до 60 днів забезпечується завдяки надання знижки у 5% за умови сплати протягом перших 60 днів.

Якщо товариство обере нові умови реалізації продукції за схемою «5/60, net 128», то індекс цін за 60 днів (період інкасації дебіторської заборгованості в умовах нової кредитної політики) буде становити 1,07, а коефіцієнт па-

діння купівельної спроможності грошей – 0,93 (1/1,07). Це вказує на те, що втрати товариства зменшаться порівняно з розрахованою вище сумою (1783,9 тис. грн) і складуть 862,3 тис. грн.

Проте вказана сума є лише розміром втрат товариства, пов'язаних з інфляцією. Для того щоб визначити їх загальну величину, потрібно урахувати втрати, що несе товариство від надання знижок. З цієї метою використовують формулу [16]:

$$B_{3Н} = \frac{K_3}{M_B} \cdot V_{ПК} \cdot r_3, \quad (5)$$

де K_3 – кількість днів, протягом яких діє знижка;

M_B – максимальна відстрочка платежу;

$V_{ПК}$ – обсяг продажу продукції в кредит;

r_3 – розмір знижки.

Отже, загальна сума втрат буде дорівнювати $862,3 + 288,35 = 1150,7$ тис. грн, що на 632,6 тис. грн менше, ніж величина витрат, яку товариство має до переходу на систему знижок.

Разом з тим, досліджуване товариство, крім збитків, отримує і додатковий дохід за рахунок вивільнення коштів від зменшення залишків дебіторської заборгованості, тобто підвищення її оборотності.

Алгоритм розрахунку суми вивільнених коштів наступний:

Визначаються залишки дебіторської заборгованості на кінець звітного періоду до переходу на нові умови надання кредиту:

$$D_3 = (Q/360) \cdot Pд = (12303/360) \cdot 128 = 4374,4 \text{ тис. грн.}$$

де D_3 – сума залишків дебіторської заборгованості;

Q – обсяг реалізації продукції в кредит;

$Pд$ – період погашення дебіторської заборгованості.

Аналогічно визначаються залишки дебіторської заборгованості на кінець звітного періоду при реалізації продукції в кредит зі знижкою, які складатимуть 2050,5 тис. грн.

Це дозволяє розрахувати можливу суму вивільнених коштів та додаткового прибутку, що отримує товариство:

$$4374,4 - 2050,5 = 2323,9 \text{ тис. грн} - \text{вивільнення коштів;}$$

$$2323,9 \cdot 2,9 / 100 = 67,4 \text{ тис. грн} - \text{додатковий прибуток, що отримує товариство.}$$

Враховуючи додатковий прибуток, відкоригуємо загальну суму втрат товариства, розмір якої становитиме $1150,7 - 67,4 = 1083,3$ тис. грн, що на 700,6 тис. грн менше, ніж втрати товариства при звичайній реалізації продукції в кредит (1783,9 тис. грн).

Ще одним аргументом на користь надання знижки покупцям у разі дострокової сплати є той факт, що товариство у даному випадку скорочує обсяг необхідного для його функціонування капіталу і тому позбавляється необхідності залучення позикових коштів. Крім того, товариство отримує економію за рахунок зменшення складських витрат на зберігання продукції та витрат від псування її видів нетривалого зберігання (фруктів). Таким чином, роз-

глянута модель реалізації продукції у кредит при дострокової оплаті, за умови оцінки індивідуальних можливостей господарювання, може бути використана на багатьох сільськогосподарських підприємствах України.

Зважаючи на те, що виробнича і реалізаційна діяльність сільськогосподарських підприємств залежить від впливу сезонних змін, у процесі управління попитом необхідно враховувати цей вплив за допомогою методології економічного прогнозування.

З використанням методу Moving Average (середніх ковзних) [17], що призначені для визначення тенденцій сезонних змін попиту і пропозиції на ринку, можна оцінити, яким буде попит на сільськогосподарську продукцію у наступному періоді (рис. 1).

На рис. 1 представлена діалогова форма автоматизованого прогнозу попиту на продукцію, заснованому на застосуванні Moving Average, що являють собою середньоарифметичні ціни продажів за певне число тимчасових періодів. Програмний продукт надається користува-

чам Internet компанією Jax Works [17] для використання приватними підприємствами у вигляді таблиць Microsoft Office Excel 2010 із запрограмованими формулами.

У верхньому кутку зліва користувачу потрібно ввести певні дані, наприклад значення обсягів реалізації продукції у вартісному виразі за кожен місяць звітного року. Середньоарифметичні значення обсягів продажів та розроблені на їх основі прогнозні значення на наступний рік з'являються автоматично. Незважаючи на зручність такого прогнозування, методика, за якою розробляється прогноз, не підлягає корегуванню, оскільки є запрограмованою і захищена її авторами від змін. Це означає, що вона не дозволяє повною мірою врахувати індивідуальні особливості господарювання. Розглянувши сутність та логіку математичних обчислень даної методики і взявши її за основу, вважаємо за доцільне розробити прогнозну модель для сільськогосподарського відкритого акціонерного товариства СВТ «Київська овочева фабрика» на основі методології технічного аналізу.

Moving Average Sales Forecast					
Forecasted Sales Based on:					
	Actual Sales	1 Year Moving Average	6 Month Moving Average	3 Month Moving Average	Running Total of Actual Sales
1999					
Jan	100 000,00				100 000,00
Feb	101 300,00				201 300,00
Mar	102 616,90				303 916,90
Apr	103 950,92			101 305,63	407 867,82
May	105 302,28			102 622,61	513 170,10
Jun	106 671,21			103 956,70	619 841,31
Jul	108 057,94		103 306,89	105 308,14	727 899,25
Aug	109 462,69		104 649,87	106 677,14	837 361,94
Sep	110 885,71		106 010,32	108 063,95	948 247,65
Oct	112 327,22		107 388,46	109 468,78	1 060 574,86
Nov	113 787,47		108 784,51	110 891,87	1 174 362,34
Dec	115 266,71		110 198,71	112 333,47	1 289 629,05
Total	1 289 629,05				
2000					
Jan	120 000,00	107 469,09	111 631,29	113 793,80	120 000,00
Feb	125 000,00	109 135,75	113 621,63	116 351,39	245 000,00
Mar		111 110,75	116 211,18	120 088,90	
Apr					
May					
Jun					
Jul					
Aug					
Sep					
Oct					
Nov					
Dec					
Total	245 000,00	327 715,60	341 464,11	350 234,10	

Рис. 1 Прогнозування змін попиту на ринку методом Moving Average (грн)

Примітка: приклад автоматизованого розрахунку у Microsoft Office Excel 2010 [17].

СВАТ «Київська овочева фабрика» стабільно функціонує у Києво-Святошинському районі Київській області і спеціалізується на овочівництві, декоративному садівництві і вирощуванні продукції розсадників, є прибутковим, його продукція користується попитом як в Україні, так і за її межами. Проте на кінець 2012 року його фінансові результати погіршилися, зменшилися сума валюти балансу, чистого прибутку, значно зросли витрати і кредиторська заборгованість. Причиною були втрати готової продукції овочівництва, яка не була вчасно реалізована внутрішнім споживачам. Крім того, продукція декоративного садівництва, при наявності великого попиту і можливості реалізувати її за високою експортною ціною, була вироблена у недостатньому обсязі. Товариство не отримало прибутки, що означає хоча і не прямі втрати, але втрачені можливості. Це означає, що система управління маркетинговою діяльністю, зокрема управління попитом, на СВАТ «Київська овочева фабрика» потребує свого вдосконалення.

За допомогою використання методу середніх ковзних на основі результатів господарювання СВАТ «Київ-

ська овочева фабрика» оцінено тенденцію змін обсягу реалізації його продукції впродовж невеликих проміжків часу (місяців) (табл. 1). Ці зміни, які показують ступінь відхилення значень від часового ряду періодів (місяців), у зарубіжній літературі прикладного маркетингу [18, с. 54] отримали назву сезонної варіації.

Середня ковзна за два місяці (Simple Moving Average (SMA)) розрахована як середньоарифметичне значення обсягів реалізації продукції:

$$SMA = \frac{\sum Q_i}{n}, \quad (6)$$

де Q_i – обсяг реалізації продукції, отриманий за i -тий період з об'єкта сезонного типу,

n – рівень ковзної.

При цьому центрована ковзна визначено за формулою:

$$CMA = (SMA_n + SMA_{n+1}) / 2, \quad (7)$$

де CMA – центрована ковзна.

Таблиця 1

Оцінка сезонної варіації змін обсягу реалізації продукції СВАТ «Київська овочева фабрика»

Місяць року	Обсяг реалізації (Q), тис. грн	середня ковзна за 2 місяці (SMA)	центрована середня ковзна (CMA)	оцінка сезонної варіації (S = Q – CMA)
листопад	150,2			
грудень	124,1	137,15		
2012 р.				
січень	117,1	120,6	128,9	-11,8
лютий	128,7	122,9	121,8	6,9
березень	148,2	138,5	130,7	17,5
квітень	175,0	161,6	150,0	25,0
травень	183,9	179,5	170,5	13,4
червень	189,0	186,5	183,0	6,1
липень	154,5	171,8	179,1	-24,6
серпень	149,1	151,8	161,8	-12,7
вересень	147,0	148,1	149,9	-2,9
жовтень	145,2	146,1	147,1	-1,9
листопад	146,9	146,1	146,1	0,8
грудень	111,4	129,2	137,6	-26,2
Разом за 2012 р.	1796,0			

На підставі отриманих даних оцінено сезонну варіацію:

$$S = Q - CMA, \quad (8)$$

де S_n – сезонна варіація обсягу реалізації (тис. грн).

Далі розраховано середнє арифметичне значення сезонної варіації за 2012 рік, яке дорівнює $-0,9$ та всі оцінки сезонної варіації скореговані вирахуванням цього значення. Для розробки прогнозу обсягів реалізації продукції на наступний рік проведено десеоналізацію отриманих даних, тобто з фактичних значень обсягів реалізації продукції вилучено сезонну варіацію (табл. 2).

Виходячи з того, що тенденцію змін обсягу реалізації продукції впродовж часового ряду можна відобразити у вигляді рівняння тренду, який має вигляд $T = a + b \cdot x$, де x – змінна, a , b – трендові коефіцієнти, для об'єднання розрахованих нами елементів часового ряду використано наступну модель:

$$Q' = a + b \cdot x + S_k, \quad (9)$$

де Q' – прогнозне значення обсягу реалізації продукції;
 x – порядковий номер числового ряду;
 S_k – скорегована сезонна варіація;

Таблиця 2

Вилучення сезонної варіації з фактичних даних СВАО «Київська овочева фабрика»

Місяць 2012 року	Обсяг реалізації (Q), тис. грн	Сезонна варіація скорегована ($S_k = S - (-0,9)$)	Десеонаований обсяг реалізації продукції
січень	117,1	-10,9	128
лютий	128,7	7,8	120,9
березень	148,2	18,4	129,8
квітень	175,0	25,9	149,1
травень	183,9	14,3	169,6
червень	189,0	7,0	182
липень	154,5	-23,7	178,2
серпень	149,1	-11,8	160,9
вересень	147,0	-2,0	149
жовтень	145,2	-1,0	146,2
листопад	146,9	1,7	145,2
грудень	111,4	-25,3	136,7

Коефіцієнти a та b розраховані за формулами [19]:

$$b = \left(n \sum_{i=1}^n x_i y_i - \sum_{i=1}^n x_i \sum_{i=1}^n y_i \right) / \left(n \sum_{i=1}^n x_i^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_i \right)^2 \right); \quad (10)$$

$$b = (12 \cdot 11574,6 - 78 \cdot 1796) / (12 \cdot 650 - 78^2) = -0,69.$$

$$a = \frac{\sum_{i=1}^n y_i - b \sum_{i=1}^n x_i}{n} = \frac{1796 - ((-0,69) \cdot 78)}{12} = 154,18. \quad (11)$$

де x – порядковий номер n -го місяця року;

y – обсяг реалізації продукції Q .

Отже, прогнозна модель для СВАО «Київська овочева фабрика» набуває наступного вигляду:

$$Q' = 154,18 + (-0,69) \cdot x + S_k. \quad (12)$$

За допомогою розробленої моделі розраховані прогнозні значення обсягів реалізації продукції на наступний рік та з'ясовано, у які місяці актуальним є розробка заходів зі стимулювання попиту (табл. 3).

Як видно з табл. 3, на СВАО «Київська овочева фабрика» у наступному періоді очікується незначне зростання обсягу реалізації його продукції. Найбільші сезонні коливання обсягу реалізації продукції у напрямі його зменшення виявлені у грудні-січні та грудні-серпні, у зв'язку з падінням попиту на продукцію. Позитивний вплив сезонності виявляється у лютому-червні та листопаді, коли попит зростає. Зважаючи на те, що товариство у 2012 році недоотримало можливої суми прибутку у зв'язку з недостатнім обсягом виробництва деяких видів продукції, то саме у ті місяці року, коли вплив фактору сезонності є позитивним і характеризується поживленням попиту, доцільним є збільшення обсягу виробництва цих видів продукції. І навпаки, у місяці негативного впливу фактору сезонності, потрібно здійснити заходи зі стимулювання попиту, особливо на ті види продукції, на які він є найменшим. Такими заходами можуть бути надання знижок покупцям, проведення рекламних компаній, покращення споживчих характеристик продукції, без підвищення цін, пошук нових ринків збуту і ін. (рис. 2).

Прогнозування обсягів реалізації продукції СВАТ «Київська овочева фабрика»

Місяць 2013 року	Прогнозний обсяг реалізації (Q'), тис. грн	Алгоритм розрахунку	Потреба у здійсненні заходів зі симулювання попиту
січень	142,6	$Q'_1 = 154,18 + (-0,69 \cdot 1) + (-10,9)$	+
лютий	160,6	$Q'_2 = 154,18 + (-0,69 \cdot 2) + (7,8)$	-
березень	170,5	$Q'_3 = 154,18 + (-0,69 \cdot 3) + (18,4)$	-
квітень	177,3	$Q'_4 = 154,18 + (-0,69 \cdot 4) + (25,9)$	-
травень	165,0	$Q'_5 = 154,18 + (-0,69 \cdot 5) + (14,3)$	-
червень	157,0	$Q'_6 = 154,18 + (-0,69 \cdot 6) + (7,0)$	-
липень	125,7	$Q'_7 = 154,18 + (-0,69 \cdot 7) + (-23,7)$	+
серпень	136,9	$Q'_8 = 154,18 + (-0,69 \cdot 8) + (-11,8)$	+
вересень	146,0	$Q'_9 = 154,18 + (-0,69 \cdot 9) + (-2,0)$	+
жовтень	146,3	$Q'_{10} = 154,18 + (-0,69 \cdot 10) + (-1,0)$	+
листопад	148,3	$Q'_{11} = 154,18 + (-0,69 \cdot 11) + (1,7)$	-
грудень	120,6	$Q'_{12} = 154,18 + (-0,69 \cdot 12) + (-25,3)$	+
Разом за 2013 р.	1796,8		

Знижки на сільськогосподарську продукцію покупцям, крім знижок при реалізації продукції у кредит, СВАТ «Київська овочева фабрика» може надавати при здійсненні готівкових розрахунків за їх оперативність, за оптової закупівлі продукції, постійним покупцям на основі попередньої домовленості. Проведення рекламних компаній через засоби масової інформації для СВАТ «Київська овочева фабрика» вважаємо не доцільними через їх великі витрати. Водночас, організація виставок, ярмарок та презентацій продукції, особливо у вихідні і святкові дні, дозволить товариству налагодити прямі контакти з реальними і потенційними покупцями. Представлення на таких заходах якісної продукції овочівництва та привабливих видів розсаджувачів декоративного садівництва, дасть змогу товариству залучити більшу кількість відвідувачів. Для успішної реалізації продукції овочівництва на СВАТ «Київська овочева фабрика» виникає потреба у пошуку нових ринків збуту, оскільки продукція є якісною, з високими споживчими характеристиками, що не дозволяє стимулювати попит суттєвим зниженням цін на цю продукцію.

На думку А. О. Харенко, А. О. Бураляй [5], Д. А. Міщенко [6], труднощі пошуку нових ринків збуту для сільськогосподарських підприємств України спричинені обмеженістю інформації про кон'юнктуру ринку та відсутністю належної кількості дрібнотоварних формувань (обслуговуючих і заготівельних кооперативів), які на контрактній основі могли б гарантувати поставку певного обсягу продукції на оптові ринки або переробні підприємства. Крім того, за дослідженням вчених, більшість посередників

підвищують ціни реалізації або поставляють на ринок імпортовану продукцію, штучно зменшуючи доступ більшості населення до споживання вітчизняної продукції. Це означає, що на СВАТ «Київська овочева фабрика» й інших сільськогосподарських підприємствах України необхідним є створення спеціальних маркетингових підрозділів, що здійснюють організацію збутової діяльності, формують канали реалізації та здійснюють процес управління попитом споживачів. Крім того, як вважає А. Ж. Сакун [7], процес реалізації продукції може бути ефективним, якщо працівники, що здійснюють збутову діяльність, будуть мотивовані на забезпечення ними реалізації певної кількості продукції підвищенням заробітної плати.

Одним з важливих заходів з підвищення попиту на сільськогосподарську продукцію в умовах конкурентних відносин є формування позитивного іміджу сільськогосподарського підприємства за допомогою методів «public relation», що забезпечує визнання і схвалення його продукції громадськістю. Позитивний імідж є одним з нецінових факторів конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, за допомогою якого встановлюються їх стійкі взаємовигідні відносини зі споживачами, контрагентами, місцевими органами влади, мешканцями міста і ін.

Виходячи з того, що імідж сільськогосподарського підприємства потребує постійної його оцінки і корегування, авторами [8] запропоновано методику комплексного оцінювання іміджу підприємства, яка передбачає обчислення інтегральних показників [8, с. 64]:

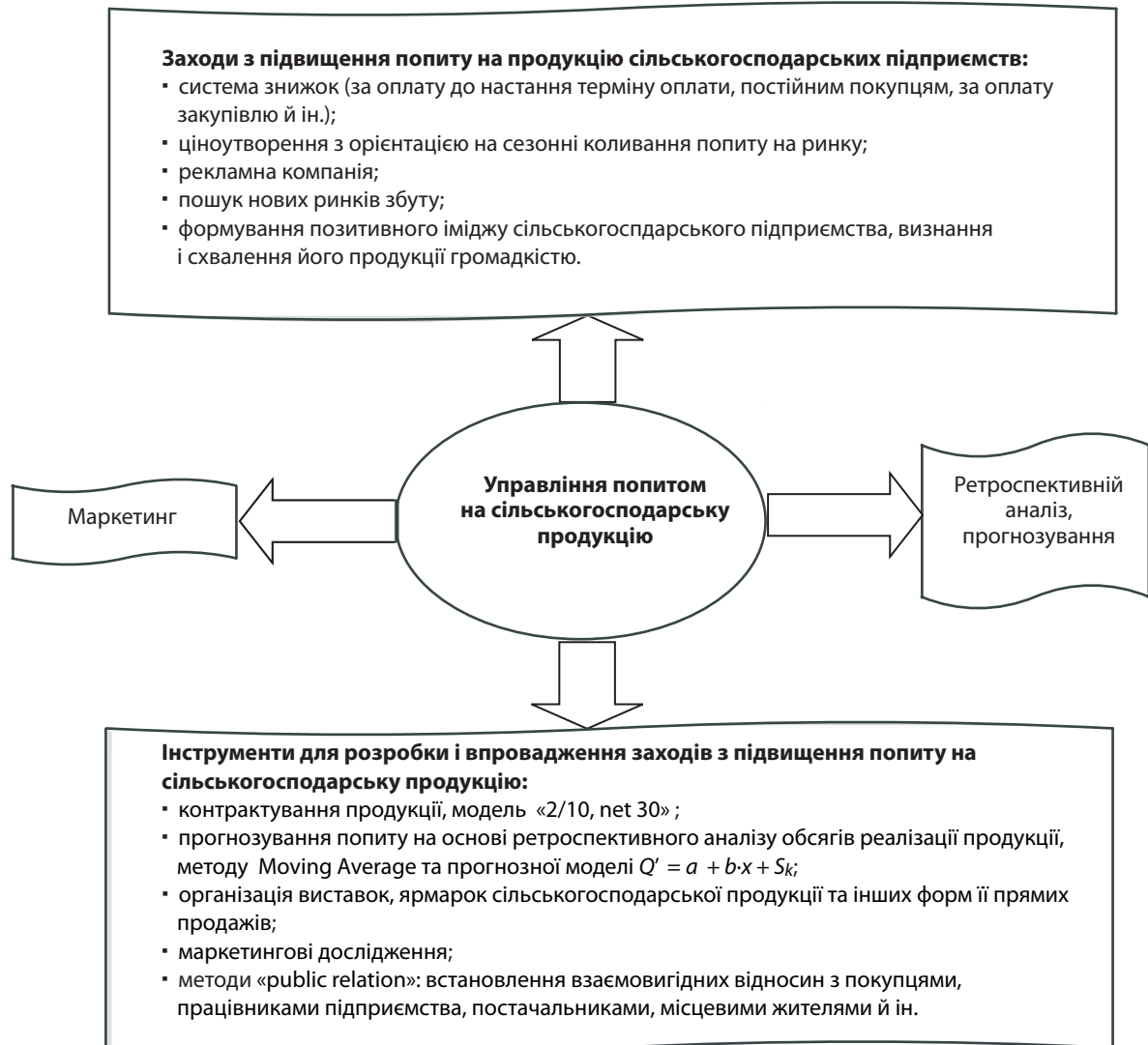

Рис. 2. Схема управління попитом на сільськогосподарську продукцію

$$K_{\text{імідж}} = (K_{\text{ім}} + K_{\text{іс}} + K_{\text{ко}} + K_{\text{віор}} + K_{\text{ікер}} + K_{\text{ін}} + K_{\text{віз}} + R) \cdot I_e \quad (9)$$

де $K_{\text{ім}}$ – інтегральний показник оцінки іміджу товару;
 $K_{\text{іс}}$ – інтегральний показник оцінки іміджу споживача;
 $K_{\text{ко}}$ – інтегральний показник оцінки соціального іміджу підприємств;
 $K_{\text{віор}}$ – інтегральний показник оцінки внутрішнього іміджу підприємства;
 $K_{\text{ікер}}$ – інтегральний показник оцінки іміджу керівників;
 $K_{\text{ін}}$ – інтегральний показник оцінки іміджу персоналу;
 $K_{\text{віз}}$ – інтегральний показник оцінки візуального іміджу підприємства;
 R – інтегральний показник оцінки рейтингу інформаційних повідомлень у засобах масової інформації;
 I_e – коефіцієнт ефективності бізнесу.

Автори справедливо зазначають, що досягнення позитивного іміджу підприємств можливе тільки при ефективній управлінській діяльності, зорієнтованій на одно-

часне, скоординоване і безперервне виконання всіх заходів з його забезпечення.

Висновки. Ремаркетинг, як важлива складова сучасного маркетингу, має бути постійно функціонуючою на сільськогосподарському підприємстві системою управління попитом, яка включає розробку, впровадження та контроль за виконанням заходів з підвищення попиту на продукцію на внутрішньому ринку і ґрунтується на використанні інструментарію прикладного маркетингу.

Практичний інструментарій ремаркетингу охоплює методи і методичні прийоми прикладного маркетингу, ретроспективного технічного аналізу і прогнозування. Можливість застосування практичного інструментарію ремаркетингу на вітчизняних підприємствах відкриває перспективи створення і успішного функціонування системи управління ринковим попитом, спрямованої на вирішення багатьох питань, пов'язаних з реалізацією продукції. З цією метою необхідним є створення спеціальних маркетингових підрозділів, які здійснюють організацію

збутової діяльності, формують канали реалізації та здійснюють процес управління попитом споживачів.

Використання прийомів і методів ремаркетингу є основою для розробки системи заходів з підвищення попиту на продукцію сільськогосподарських підприємств на внутрішньому ринку, яка включає цінове стимулювання покупців з урахуванням фактору сезонності, проведення рекламних компаній, пошук нових ринків збуту продукції, формування позитивного іміджу підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основы маркетинга: 5-е европейское издание / [Котлер Ф., Армстронг Г., Вонг В., Сондерс Д.]. – М.: Издательский дом «Вильямс». – 2013. – 752 с.
2. Элвин С. Бернс Microsoft Office Excel: Основы маркетинговых исследований / Бернс Элвин С., Буш Рональд Ф. – М.: Издательский дом «Вильямс». – 2005. – 704 с.
3. Мэриан Берк Вуд. Маркетинговый план: практическое руководство по разработке / Вуд Мэриан Берк. – М.: Издательский дом «Вильямс». – 2006. 304 с.
4. Kohls Richard L. Marketing of agricultural products / Richard L. Kohls, Joseph N. Uhl. – 7-th ed. – New York: Macmillan publishing company, 1990. – 545 p.
5. Харенко А. О. Маркетинг продукції рослинництва сільськогосподарських підприємств / Харенко А. О., Бурляй А. О. // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. Випуск: маркетинг і ціноутворення. – 2011. – С. 192–200.
6. Міщенко М. Д. Розвиток маркетингу сільськогосподарських підприємств на продовольчому ринку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд екон. наук: спец. 08.00.04. / М. Д. Міщенко. – Харків: 2008. – 18 с.
7. Сакун А. Ж. Організація збуту (продажу) сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс] / А. Ж. Сакун // Матеріали міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Сучасна наука в мережі Internet» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/ken-sakun-azh-organizatsiyi-zbutu-prodazhu-silskogospodarskoyi-produktsiyi/>
8. Козакевич О. С. Імідж як передумова стратегічного розвитку підприємств / О. С. Козакевич, В. М. Никончук // Освіта, менеджмент і бізнес: світовий вимір. Вип. №2. 2011. – С. 64–67.
9. Jeffrey J. Fox. Secrets of Great Rainmakers: The keys to success and wealth / Fox Jeffrey James. – London, 2006. – 160 p.
10. Райсберг Б. А. Современный экономический словарь. 5-е изд., переаб. и доп. / Райсберг Б. А., Лосовский Л. Ш., Стародубцева Е. Ш. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 495 с.
11. Морозова Е. Г. Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологии / Е. Г. Морозова. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. – 247 с.
12. Richard F. Wacht Determining Discount in the Firm's Credit Policy. – Internet resource. – Way for access on 24.01. 2013. – <http://marcelodelfino.net/files/Hills.pdf>
13. Офіційний сайт державної установи «Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України». [Електронний ресурс]. – Джерело доступу: <http://smida.gov.ua>
14. Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають привати-

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні системи управління витратами на сільськогосподарських підприємствах, оскільки склад і структура витрат здійснює визначальний вплив на ефективність виробництва і реалізації продукції. Система управління витратами на підприємстві має передбачати розробку моделі управління витратами і є важливим елементом стратегічного управління.

REFERENCES

- Berns, Elvin S., and Bush, Ronald F. *Microsoft Office Excel: Osnovy marketingovykh issledovaniy* [Microsoft Office Excel: Fundamentals of Marketing Research]. Moscow: Viliams, 2005.
- Bilyk, M. D. *Finansovyi analiz* [Financial Analysis]. Kyiv: KNEU, 2007.
- Jeffrey, J. Fox. *Secrets of Great Rainmakers: The keys to success and wealth* London, 2006.
- «Jax Works small Business spreadsheet factory» <http://www.jaxworks.com/>.
- Kharenko, A. O., and Burliai, A. O. «Marketynh produktsii roslыnnystva silskohospodarskykh pidpryemstv» [Marketing crop production farms]. *Innovatsiina ekonomika* (2011): 192–200.
- Kozakevych, O. S., and Nykonchuk, V. M. «Imidzh yak peredumova stratehichnoho rozvytku pidpryemstv» [Image as a prerequisite for the development of strategic enterprises]. *Osvita, menedzhment i biznes: svitovyi vymir*, no. 2 (2011): 64–67.
- Kotler, F. and others. *Osnovy marketinga* [Principles of Marketing]. Moscow: Viliams, 2013.
- Kulibanova, V. V. *Prikladnoy marketing* [Applied Marketing]. St. Petersburg: Neva, 2003.
- [Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01/page>.
- Morozova, E. G. *Politycheskiy rynek i politycheskiy marketing: kontseptsii, modeli, tekhnologi* [Political market and political marketing: concepts, models, technologies]. Moscow: Rossiyskaia politycheskaia entsiklopediia, 1999.
- Mishchenko, M. D. «Rozvytok marketynhu silskohospodarskykh pidpryemstv na prodovolchomu rynku» [The development of marketing of agricultural enterprises in the food market]. *avto-ref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand ekon. nauk: spets. 08. 00. 04*, 2008.
- Ofitsiynyi sait derzhavnoi ustanovy «Ahentstvo z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy». <http://smida.gov.ua>.
- Ofitsiynyi sait Derzhavnoi statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- Prosvetov, G. I. *Ekonomicheskii analiz: zadachi i resheniia* [The economic analysis of the problem and solutions]. Moscow: Alfa-Pres, 2008.
- Richard, F. «Wacht Determining Discount in the Firm's Credit Policy» <http://marcelodelfino.net/files/Hills.pdf>.
- Richard, L. Kohls, and Joseph, N. Uhl. *Marketing of agricultural products* New York: Macmillan publishing company, 1990.
- Raysberg, B. A., Losovskiy, L. Sh., and Starodubtseva, E. Sh. *Sovremennyy ekonomicheskii slovar* [Modern Dictionary of Economics]. Moscow: INFRA-M, 2006.
- Sakun, A. Zh. «Orhanizatsiia zbutu (prodazhu) silskohospodarskoi produktsii» [Organization of sales (sale) of agricultural products].

- зації: Наказ Міністерства фінансів України, Фонду державного майна України №49/121 від 26.01.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №35. – Ст. 411 (Офіційний документ Верховної Ради України. Наказ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01/page>
15. Офіційний сайт Державної статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
16. Білик М. Д. Фінансовий аналіз : [навч. посіб.] / М. Д. Білик. – [2-ге вид., без змін.]. – К. : КНЕУ, 2007. – 592 с.
17. Jax Works small Business spreadsheet factory. – Internet resource. – Way for access on 24.01. 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jaxworks.com/>.
18. Кулибанова В. В. Прикладной маркетинг / В. В. Кулибанова. – СПб.: Издательский дом «Нева». – 2003. – 272 с.
19. Просветов Г.И. Экономический анализ: задачи и решения: Учебно-практическое пособие. – М.: Издательство «Альфа-Прес», 2008. – 640 с.
- <http://intkonf.org/ken-sakun-azh-organizatsiyi-zbutu-prodazhu-silskogospodarskoyi-produktsiyi/>.
- Vud, Merian Berk. *Marketingovyy plan: prakticheskoe rukovodstvo po razrabotke* [The marketing plan: a practical guide to developing]. Moscow: Viliams, 2006.
-

Кузьменко О. В.

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ АКТИВНОГО ПЕРЕСТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ ЗА НАПРЯМКАМИ (КРАЇНАМИ)

У статті проаналізовано сучасні тенденції розвитку ринку перестрахування України. Обґрунтована актуальність розробки виваженої та адекватної державної політики в межах здійснення активного перестрахування та проведення активної диверсифікації ризиків. Розроблений науково-методичний підхід до оптимізації структури активного перестрахування України за напрямками (країнами). Досліджена наявна структура даних операцій на оптимальність та відповідно до цього визначено найбільш сприятливі для розвитку вітчизняного ринку перестрахування напрями активного перестрахування. Запропонована економіко-математична модель визначення оптимальних значень питомої ваги розподілу страхових премій за провідними країнами, що забезпечить мінімізацію ризику невиплати коштів страхувальникам у випадку настання страхової події. Проведена ідентифікація абсолютних значень обсягів страхових премій, переданих на перестрахування в оптимальному випадку, і величин необхідного корегування у порівнянні із тенденцією, притаманною часовим рядам розподілів.

Ключові слова: ринок перестрахування, диверсифікація ризиків, активне перестрахування, оптимізація структури перестрахування, ризик невиконання зобов'язань, часові ряди розподілів

Рис.: 2. Табл.: 4. Формул.: 1. Бібл.: 11.

Кузьменко Ольга Віталіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра економічної кібернетики, Українська академія банківської справи Національного банку України (вул. Петропавлівська, 57, Суми, 40030, Україна)

Email: odocenko@mail.ru

УДК 368.029.5

КУЗЬМЕНКО О. В.

ОПТИМИЗАЦИЯ СТРУКТУРЫ АКТИВНОГО ПЕРЕСТРАХОВАНИЯ ПО НАПРАВЛЕНИЯМ (СТРАНАМ)

В статье проанализированы современные тенденции развития рынка перестрахования Украины. Обоснована актуальность разработки взвешенной и адекватной государственной политики осуществления активного перестрахования и проведения активной диверсификации рисков. Разработан научно-методический подход к оптимизации структуры активного перестрахования Украины по направлениям (странам). Исследована существующая структура данных операций на оптимальность и в соответствии с этим определены наиболее перспективные для развития отечественного рынка перестрахования направления активного перестрахования. Предложена экономико-математическая модель определения оптимальных значений удельного веса распределения страховых премий по ведущим странам, что обеспечит минимизацию риска невыплаты средств страховщикам при наступлении страхового случая. Проведена идентификация абсолютных значений объемов страховых премий, переданных в перестрахование в оптимальном случае, и величин необходимой корректировки по сравнению с тенденцией, характерной временным рядам распределения.

Ключевые слова: рынок перестрахования, диверсификация рисков, активное перестрахование, оптимизация структуры перестрахования, риск невыполнения обязательств, временные ряды распределения

Рис.: 2. Табл.: 4. Формул.: 1. Библ.: 11.

Кузьменко Ольга Виталиевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра экономической кибернетики, Украинская академия банковского дела Национального банка Украины (ул. Петропавловская, 57, Сумы, 40030, Украина)

Email: odocenko@mail.ru

UDC 368.029.5

Kuzmenko O. V.

OPTIMISATION OF THE STRUCTURE OF ACTIVE REINSURANCE BY DIRECTIONS (COUNTRIES)

The article analyses modern tendencies of development of the Ukrainian reinsurance market. It justifies urgency of development of an adequate state policy of carrying out active reinsurance and conduct of active risk diversification. It develops a scientific and methodical approach to optimisation of the structure of active reinsurance of Ukraine by directions (countries). It studies the existing structure of these operations from the point of view of its optimality and, on the basis of this, identifies most promising directions for development of the domestic market of reinsurance – active insurance directions. It offers an economic and mathematical model of identification of optimal values of the specific weight of distribution of insurance premiums by leading countries, which would ensure minimisation of risks of non-payment in the event of an insured accident. It conducts identification of absolute values of volumes of insurance premiums, transferred to reinsurance in the optimal case, and values of necessary adjustment when compared with the tendency, which is characteristic for time series of distribution.

Keywords: reinsurance market, diversification of risks, active reinsurance, optimisation of reinsurance structure, risk of impairment of obligations, time series of distribution.

Pic.: 2. Tabl.: 4. Formulae: 1. Bibl.: 11.

Kuzmenko Olga V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine (vul. Petropavlivska, 57, Sumy, 40030, Ukraine)

Email: odocenko@mail.ru

Сучасні тенденції розвитку вітчизняного ринку перестрахування вимагають від його учасників проводити активні дії відносно розподілу та перерозподілу власних зобов'язань. Даний факт пов'язано з незначною місткістю

ринку перестрахування та відповідно фінансовими можливостями страхових та перестрахових компаній нести відповідальність за значними обсягами ризиків [1; 3; 5; 8; 11]. Крім того, поглиблення даної проблеми пов'язано

з відсутністю державної підтримки даного ринку як в межах проведення ефективного регулювання, так і створення висококапіталізованої державної страхової (перестрахової) компанії [6]. В той же час, необхідно зауважити, що умовою поступального розвитку перестрахового ринку виступає проведення активної диверсифікації ризиків [4; 7]. Тобто, мінімізації настання несприятливих подій різного роду за рахунок розподілу відповідальності в різних країнах.

Виходячи з цього, актуальності набуває розробка виваженої та адекватної державної політики в межах здійснення активного перестраховання. Це надасть можливість мінімізувати ризик втрати національним ринком рівноважного стану та забезпечити стійкий базис його подальшого розвитку. Справедливо також зауважити, що акцентування уваги саме на макрорівні пов'язано з деструктивними чинниками і наслідками фінансово-економічної кризи та підтвердженням факту неспроможності ринку самостійно відновлюватись після дії шоків різного роду [5; 6; 8]. Таким чином, актуальності набуває розробка науково-методичного підходу до оптимізації структури активного перестраховання України за напрямками (країнами).

Отже, в першу чергу, розглянемо загальні положення досліджуваного методики. Так, оптимізація структури активного перестраховання за напрямками (країнами) передбачає дослідження та формалізацію наступних аспектів: визначення питомої ваги розподілу страхових премій за провідними країнами, що забезпечить мінімізацію ризику невиклати коштів страхувальникам у випадку настання страхової події, за рахунок мінімізації ризику відхилення прогностичних значень від середньостатистичних типових для розглянутої сукупності величин; ідентифікація абсолютних значень обсягів страхових премій, переданих на перестраховання в оптимальному випадку та напрямку і величин необхідного корегування у порівнянні із тенденцією, притаманною часовим рядам розподілів за період дослідження.

Практична реалізація зазначених вище аспектів дослідження передбачає проведення постановки проблеми та формування на її основі економічно обґрунтованого інформаційного масиву статистичних даних характеристики стану та перспектив подальшого розвитку активного перестраховання. Так, розглядаючи основні недоліки реалізації поточної стратегії здійснення активного перестраховання в Україні, зазначимо, що для динаміки структурного розподілу даних видів операцій характерна:

- значна варіація, спостерігається постійна зміна основних регіонів впливу. Так, страхові та перестрахові компанії постійно знаходяться в пошуку найбільш сприятливих умов розміщення власних ризиків як за тарифами, так і за можливістю їх розміщення. Відповідно до цього змінюються і регіональні пріоритети вітчизняного активного перестраховання;
- низький рівень обґрунтованості прийнятого структурного розподілу переданих Україною на пере-

страхування премій. Відповідно до попереднього положення, національні суб'єкти перестрахового ринку не керуються в своїй діяльності принципами ефективного розміщення страхових ризиків, що в подальшому може вплинути на своєчасність та повноту виплат, а в результаті на їх платоспроможність;

- невідповідність часток різних країн основним тенденціям та закономірностям розвитку ринків перестраховання відповідних країн. Критичними є тенденції відносно кардинальної зміни цедентів та ретроцедентів на розвинутих перестрахових ринках в напрямку співпраці з перестраховиками країн, де ринок перестраховання знаходиться на початкових стадіях розвитку.

Таким чином, зазначені вище аспекти проведення активного перестраховання в Україні обумовлюють необхідність оптимізації активного перестраховання за напрямками (країнами).

Переходячи, безпосередньо, до вирішення поставленої проблеми, справедливо зауважити, що найкращим чином кількісно описати поточний стан передачі українськими страхувальниками премій у перестраховання різним країнам; відобразити тенденції, пов'язані з мінімізацією рівня ризикованості, а також створити оптимальні умови досягнення максимального ступеня виплати коштів страхувальникам у випадку настання страхової події дозволяє представлення статистичної інформації у вигляді табл. 1.

Наведена таблиця містить дані в розрізі виділених напрямків (країн) здійснення перестраховання за кожен рік розглянутого часового діапазону дослідження як в абсолютних величинах, так і у відсотках до загальної суми активного перестраховання України.

У той же час, необхідно зазначити, що дані, наведені в табл. 1, надають можливість лише констатувати обсяги активного перестраховання та їх структурний розподіл за кожен період. Невирішеним залишається ідентифікація: взаємозв'язків між різними напрямками активного перестраховання; ступеня і характеру впливу напрямків активного перестраховання один на одного та на загальний рівень ризикованості здійснення даних операцій; динамічних зрушень структурного розподілу обсягів переданих у перестраховання премій.

З метою розв'язання зазначених проблем необхідно проведення додаткових проміжних розрахунків, представлених у табл. 2, що дозволить здійснити детальне ґрунтовне дослідження структури активного перестраховання України за країнами та оптимізувати питому вагу його різних напрямків.

Представлена у табл. 2 інформація виступає базою формування економіко-математичної моделі оптимізації структури активного перестраховання України за напрямками (країнами). В той же час, зазначимо, що розробка відповідної моделі потребує математичної формалізації мети дослідження, визначення змінних управління та

Таблиця 1

Структура (обсяги страхових премій) активного перестрахування України за напрямками (країнами) за розглянутий період дослідження

Країна	Рік									
	1-ий рік		...		j-ий рік		...		m-ий рік	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Країна 1	k_{11}	$\frac{k_{11}}{\sum_{i=1}^n k_{i1}} \cdot 100$	k_{1j}	$\frac{k_{1j}}{\sum_{i=1}^n k_{ij}} \cdot 100$	k_{1m}	$\frac{k_{1m}}{\sum_{i=1}^n k_{im}} \cdot 100$
...
Країна i	k_{i1}	$\frac{k_{i1}}{\sum_{i=1}^n k_{i1}} \cdot 100$	k_{ij}	$\frac{k_{ij}}{\sum_{i=1}^n k_{ij}} \cdot 100$	k_{im}	$\frac{k_{im}}{\sum_{i=1}^n k_{im}} \cdot 100$
...
Країна n	k_{n1}	$\frac{k_{n1}}{\sum_{i=1}^n k_{i1}} \cdot 100$	k_{nj}	$\frac{k_{nj}}{\sum_{i=1}^n k_{ij}} \cdot 100$	k_{nm}	$\frac{k_{nm}}{\sum_{i=1}^n k_{im}} \cdot 100$
Усього	$\sum_{i=1}^n k_{i1}$	100.00	$\sum_{i=1}^n k_{ij}$	100.00	$\sum_{i=1}^n k_{im}$	100.00

Таблиця 2

Математична формалізація розрахункових величин визначення оптимальної структури активного перестрахування за напрямками (країнами)

Країна	Прогнозні значення	Середньоквадратичне відхилення (з урахуванням прогнозних значень)	Оптимальна структура, %	Середні значення	Середньоквадратичне відхилення (без урахування прогнозних значень)	Частка середньоквадратичного відхилення у прогнозованому значенні	Темп приросту	Середня структура вихідного перестрахування	Відхилення оптимальної структури від середньої
A	1	2	3	4	5	6	7	8	9(3-8)
Країна 1	$x_1 \bar{K} / 100$	σ_1^*	x_1	\bar{k}_1	σ_1	$\sigma_1^* / (x_1 \bar{K})$	$x_1 \bar{K} / \bar{k}_1 - 100$	$\bar{k}_1 \bar{K} 100$	$\frac{x_1 - \bar{k}_1}{\bar{k}_1} \cdot 100$
...
Країна i	$x_i \bar{K} / 100$	σ_i^*	x_i	\bar{k}_i	σ_i	$\sigma_i^* / (x_i \bar{K})$	$x_i \bar{K} / \bar{k}_i - 100$	$\bar{k}_i \bar{K} 100$	$\frac{x_i - \bar{k}_i}{\bar{k}_i} \cdot 100$
...
Країна n	$x_n \bar{K} / 100$	σ_n^*	x_n	\bar{k}_n	σ_n	$\sigma_n^* / (x_n \bar{K})$	$x_n \bar{K} / \bar{k}_n - 100$	$\bar{k}_n \bar{K} 100$	$\frac{x_n - \bar{k}_n}{\bar{k}_n} \cdot 100$
Усього	-	$\bar{\sigma}^*$	100	\bar{K}	-	-	-	-	-

взаємозв'язків між ними, формулювання системи гіпотез та обмежень на керовані та некеровані змінні, ідентифікації області допустимих значень параметрів моделі.

Отже, економіко-математична модель оптимізації структури активного перестраховання України за напрямками (країнами) набуває вигляду [4; 9; 10]:

$$\begin{aligned} \bar{\sigma}^* &= \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \sqrt{\frac{1}{n} \left(\sum_{j=1}^m (k_{ij} - \bar{c}_i)^2 + (x_i \bar{K} / 100 - \bar{c}_i)^2 \right)} \rightarrow \min \\ \left\{ \begin{aligned} \sum_{i=1}^n x_i &= 100, x_i \geq 0, i = 1 \div n, \sigma_1^* / (x_1 \bar{K}) \leq \alpha \\ \bar{c}_i &= \frac{1}{n} \left(\sum_{j=1}^m k_{ij} + x_i \bar{K} / 100 \right), \bar{K} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \bar{k}_i, \bar{k}_i = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m k_{ij}, \sigma_1^* = \sqrt{\frac{1}{m} \sum_{j=1}^m (k_{ij} - \bar{k}_i)^2} \end{aligned} \right. \quad (1) \end{aligned}$$

де $\bar{\sigma}^*$ – узагальнююча характеристика рівня ризикованості здійснення активного перестраховання, яка визначається як середнє значення множини величин середньоквадратичних відхилень обсягів страхових премій в розрізі активного перестраховання з урахуванням прогнозних значень оптимального рівня;

n – загальна кількість напрямків (країн), де Україна здійснює перестраховання взятих на власну відповідальність ризиків;

σ_i^* – середньоквадратичне відхилення обсягів страхових премій в розрізі активного перестраховання i -го напрямку (країни) з урахуванням прогнозних значень;

x_i – оптимальне значення питомої ваги i -го напрямку (країни) в розрізі активного перестраховання (величина, яка дозволяє мінімізувати рівень ризикованості здійснення даних операцій);

\bar{K} – середнє значення обсягів страхових премій в розрізі активного перестраховання за всіма розглянутими напрямками (країнами);

α – мінімально допустимий рівень частки середньоквадратичного відхилення у прогнозованому (оптимальному) значенні;

k_{ij} – обсяг страхових премій, які Україна передавала у перестраховання в j -му періоді за i -им напрямком (країною);

\bar{c}_i – середнє значення обсягів страхових премій в розрізі активного перестраховання i -го напрямку (країни) з урахуванням прогнозних величин;

\bar{k}_i – середнє значення обсягів страхових премій в розрізі активного перестраховання i -го напрямку (країни) без урахування прогнозних величин;

m – загальна кількість періодів розглянутого часового діапазону дослідження.

Формалізована у вигляді формули 1 модель дозволяє констатувати наступні положення: метою дослідження виступає мінімізація узагальнюючої характеристики рівня ризикованості здійснення активного перестраховання; змінними управління обрано оптимальні значення питомої ваги i -го напрямку (країни) в розрізі активного перестраховання; змінні управління мають взаємозв'язок у вигляді їх суми, значення якої має набувати величину 100%; обмеження на оптимальні значення питомої ваги i -го напрямку (країни) в розрізі активного перестраховання полягають у неможливості прийняття даними величинами від'ємних значень, що не буде мати економічного змісту; частка середньоквадратичного відхилення у прогнозованому значенні обсягів переданих у перестраховання премій не повинна перевищувати мінімального можливого допустимого рівня, що виступає необхідною умовою мінімізації ризикованості в розрізі кожної окремо розглянутої країни.

Практична реалізація розробленої моделі (формула 1) оптимізації структури активного перестраховання України за напрямками (країнами) виступає логічним продовженням реалізації запропонованого науково-методичного підходу.

Отже, використовуючи розроблений математичний апарат та сформовану статистичну базу, проведемо дослідження реальної економічної системи та отримати обґрунтовані аналітичні матеріали щодо визначення оптимальних з точки зору мінімізації ризику напрямків здійснення активного перестраховання.

Таким чином, перейдемо до аналізу структурного розподілу зазначеного типу операцій в розрізі українського ринку перестраховання протягом 2005 – 2011 років за восьми напрямками (табл. 3).

Досягнення адекватності проведення розрахунків та інтерпретації отриманих результатів передбачає здійснення попереднього аналізу вхідного масиву статистичних даних та виявлення притаманних особливостей і характерних рис функціонування розглянутої системи оптимізації структури активного перестраховання України. З цією метою на базі даних таблиці 3 побудуємо діаграму структурних змін обсягів переданих на перестраховання страхових премій за країнами (рис. 1).

Проводячи аналіз даних, зазначених на рис. 1, можливо констатувати наступні тенденції структурних змін в обсягах активного перестраховання України. Так, протягом 2005 – 2011 років відбулась зміна провідної країни,

Структура активного перестрахування України за напрямками (країнами) за період 2005 – 2011 роки [2]

Країна	Рік							
	2005		2006		2007		2008	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Росія	198,50	29,4	202	36,0	153,9	20,0	148,8	14,3
Великобританія	101,00	14,9	11,2	2,0	261,6	34,0	339,2	32,7
Німеччина	92,20	13,6	89,8	16,0	123,1	16,0	218,9	21,1
США	56,90	8,4	134,7	24,0	61,6	8,0	27,6	2,7
Франція	56,80	8,4	50,5	9,0	30,8	4,0	43,5	4,2
Австрія	48,40	7,2	28,1	5,0	61,6	8,0	101,7	9,8
Швейцарія	16,60	2,5	33,7	6,0	23,1	3,0	31,2	3,0
Інші	105,90	15,7	11,1	2,0	53,8	7,0	127	12,2
Усього	676,30	100	561,1	100	769,5	100	1037,9	100
Країна	Рік							
	2009		2010		2011			
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%		
Росія	136,4	12,4	172,2	17,4	222,7	18,8		
Великобританія	369,2	33,4	298	30,1	322,3	27,3		
Німеччина	172,4	15,6	110,7	11,2	132	11,2		
США	25,1	2,3	19,4	2,0	24,2	2,0		
Франція	67,8	6,1	53	5,3	74	6,3		
Австрія	91,7	8,3	49,9	5,0	82,3	7,0		
Швейцарія	98,5	8,9	121,4	12,2	142,5	12,0		
Інші	142,9	12,9	166,6	16,8	182,7	15,4		
Усього	1104	100	991,2	100	1182,70	100		

на яку орієнтується Україна, перестраховуючи ризики перевищення розміру власного утримання страховиків, – з Росії на Великобританію. Даний факт супроводжується зменшенням питомої ваги найбільшої частки активного перестрахування України на 2.1% (з рівня 29,4% до 27,3%). У той же час, вплив Швейцарії, яка займала останню позицію в розрізі активного перестрахування, збільшився в 4,8 раз у 2005 році у порівнянні з 2011 роком.

Аналізуючи структуру країн, на які припадає не менше 50% активного перестрахування, необхідно відмітити відносну стабільність у складі даних напрямків: Росія, Великобританія та інші країни, хоча орієнтація складових даної трійки лідерів зазнає змін, збільшуючи питому вагу з 59,9% у 2005 році до 61,5% у 2011 році.

В розрізі дослідження структури активного перестрахування України за напрямками (країнами) за період 2005 – 2011 роки особливої уваги заслуговує стаціонарність часових рядів питомої ваги кожного із восьми розглянутих напрямків (див. графа б табл. 4). Так, найбільший

рівень нестабільності у структурі прийняття ризиків від українських страховиків спостерігається в розрізі Великобританії. Причиною виявленого факту виступає значне скорочення обсягів прийнятих на перестрахування від України премій у 2006 році до 2% та встановлення відносно постійного рівня протягом 2007 – 2011 років в обсязі від 27,3% до 34,0%. Крім Великобританії, достатньо високий рівень варіації структури активного перестрахування характерний для США та Швейцарії, підтвердженням чого виступає частка середньоквадратичного відхилення у прогнозованому значенні в обсязі 44% та 47% відповідно. Зазначена нестаціонарність пояснюється досить значним збільшенням обсягів прийнятих на перестрахування премій у 2006 році та стрімким зменшенням даної величини починаючи з 2008 року майже у 6 разів.

На відміну від розглянутих вище напрямків з найнижчим рівнем стаціонарності часових рядів питомої ваги активного перестрахування України, Франція та Росія характеризуються найменшим показниками середньоква-

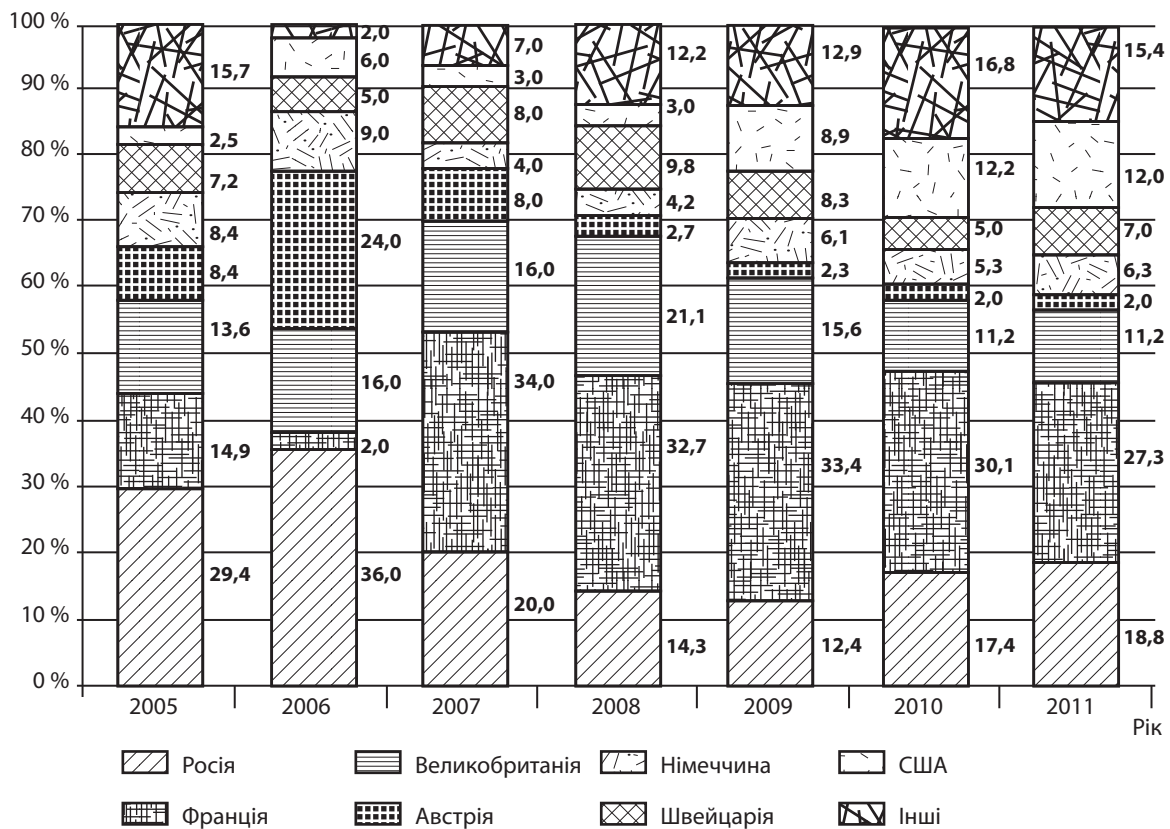

Рис. 1. Діаграма структури активного перестраховування України за напрямками (країнами) за період 2005 – 2011 роки [2]

Таблиця 4

Проміжні розрахунки визначення оптимальної структури активного перестраховування за напрямками (країнами)

Країна	Прогнозні значення	Середньоквадратичне відхилення (з урахуванням прогнозних значень)	Оптимальна структура	Середні значення	Середньоквадратичне відхилення (без урахування прогнозних значень)	Частка середньоквадратичного відхилення у прогнозному значенні	Темп приросту	Середня структура вихідного перестраховування	Відхилення оптимальної структури від середньої
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Росія	128,21	34,23	14,19	176,36	32,08	0,27	-27,30	19,52	-5,33%
Великобританія	197,46	125,68	21,86	243,21	134,62	0,64	-18,81	26,93	-5,07%
Німеччина	118,81	43,52	13,15	134,16	46,64	0,37	-11,44	14,85	-1,70%
США	91,61	40,71	10,14	49,93	40,99	0,44	83,48	5,53	4,61%
Франція	57,58	13,48	6,37	53,77	14,49	0,23	7,08	5,95	0,42%
Австрія	77,24	24,87	8,55	66,24	26,54	0,32	16,60	7,33	1,22%
Швейцарія	107,43	50,65	11,89	66,71	52,46	0,47	61,03	7,39	4,51%
Інші	124,91	57,18	13,83	112,86	61,59	0,46	10,68	12,49	1,33%
Всього	-	48,79	100,0	903,24	234,78	-	-	-	-
Стандартна похибка		0,05							

дратичного відхилення (без урахування прогнозних значень) на рівні 14,49 млн грн та 32,08 млн грн відповідно.

Зазначена вище неоднозначність у структурному перерозподілі ризиків обумовлює необхідність дослідження наявної структури на оптимальність та відповідно до цього ідентифікації найбільш сприятливих для розвитку вітчизняного ринку перестраховання напрямків активного перестраховання. Так, на основі застосування формул (1) шляхом використання засобу «Пошук рішення» MS Excel були визначені ключові напрямки та характер змін відносних показників структури виділених 8 основних напрямків активного перестраховання з метою мінімізації узагальнюючої характеристики рівня ризикованості проведення даних операцій (графа 3 та 9 таблиці 4). Графічне представлення запропонованих перетворень набуває вигляду кругової діаграми (рис. 2).

Отже, аналіз даних табл. 4 та рис. 2 дозволяє сформулювати наступні висновки. Оптимізація структури активного перестраховання передбачає поділ країн проведення операцій даного типу на 2 групи: ті, які потребують збільшення питомої ваги в загальному обсязі премій, переданих у перестраховання українськими страховиками, та країни, що постійно втрачають свій вплив на специфіку перерозподілу вітчизняних ризиків. Так, відхилення оптимальної структури від середнього її значення набуває від'ємних значень для Росії, Великобританії та Німеччини, тобто мінімізація узагальненого рівня ризикованості здійснення операцій активного перестраховання потребує в найбільшій мірі зменшення питомої ваги Росії на 5,33% з рівня 19,52% до величини 14,19%, майже однакового

(5,07%) зменшення частки перестраховання українських ризиків у Великобританії, а також досить незначного скорочення обсягів переданих страхових премій (на рівні 1,70%) в розрізі Німеччини.

Досліджуючи підвищення питомої ваги активного перестраховання в оптимальній структурі, зазначимо, що найбільшій трансформації вимагають напрямки активного перестраховання, в таких країнах як США та Швейцарія, питома вага повинна збільшуватись з 5,53% до 10,14% та з 7,39% до 11,89%, відповідно. Незначне зростання з метою оптимізації структури активного перестраховання прослідковується для Австрії та інших країн на величину, що перевищує величину 1% зміни. Майже без змін в оптимальній структурі активного перестраховання рекомендується залишити обсяг переданих премій до Франції.

Визначення абсолютних значень обсягів страхових премій, переданих на перестраховання в оптимальному випадку (графа 1 табл. 4), дозволяє виділити провідну країну за обсягами активного перестраховання, якою виступає Великобританія з величиною прогнозного значення страхових премій, переданих у перестраховання, на рівні 197,46 млн грн (21,86%). Значно поступаючись рівнем впливу виділеному лідеру, але в той же час займаючи майже однакові частки (14,19% та 13,83%) у структурі активного перестраховання, досить значні за обсягами, мають Росія та інші країни, обсяги прогнозних значень яких сягають вище 120 млн грн. Найменша питома вага у структурі оптимального активного перестраховання припадає на Францію, складаючи 6,37%.

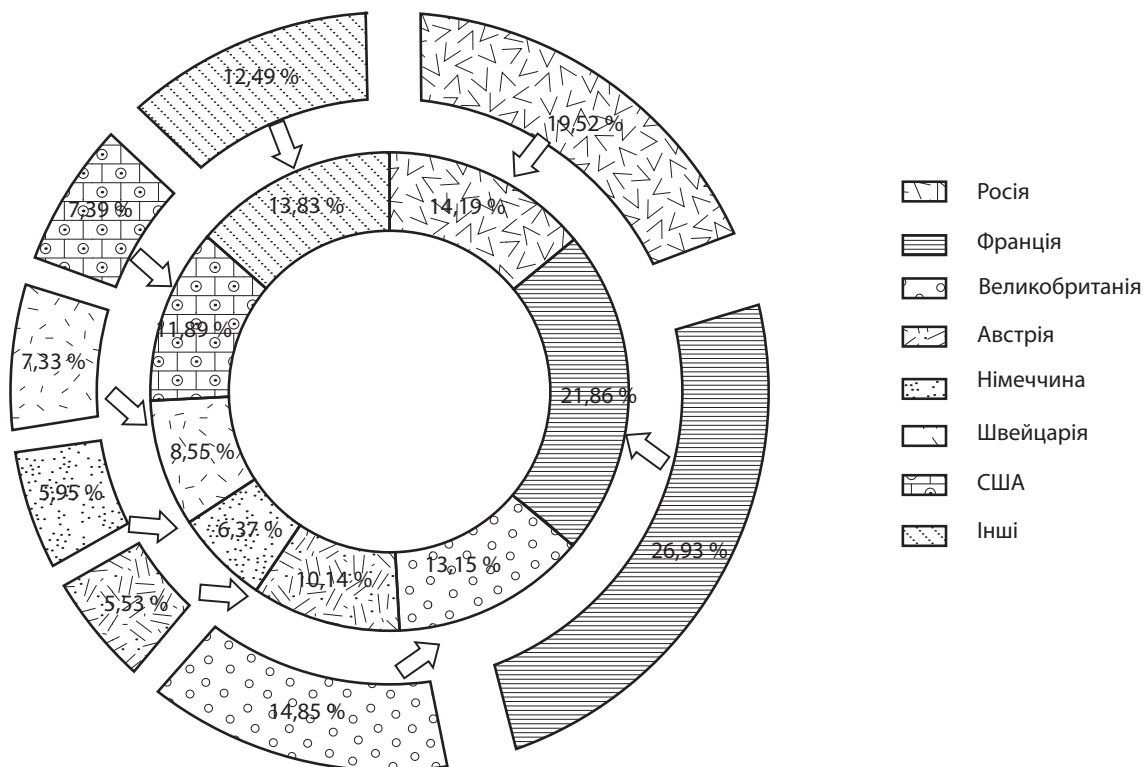

Рис. 2. Діаграма структурних змін обсягів активного перестраховання України від середньостатистичних рівнів за період 2005–2011 роки до оптимальних значень

ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевич В. Д. Страховий ринок України. – К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. – 374 с.
2. Види страхування та основні показники страхової діяльності за 2008, 2007, 2006, 2005 рр. (формат Microsoft Excel) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/Insurance2008-2007-2006-2005.xls>
3. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія / О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.
4. Ермакова С. М. Математические методы в социально-экономических исследованиях : сборник научных статей / под ред. проф. С. М. Ермакова и д-ра физ.-мат. наук В. Б. Меласа. – Санкт-Петербург, ТОО ТК «Петрополис», 1996. – С.8–33.
5. Залетов А. Перестрахование в условиях глобализации мировой экономики / А. Залетов. – Insurance Top. – 2008. – № 4. – С. 7–18.
6. Про затвердження Порядку та вимог щодо здійснення перестраховання у страховика (перестраховика) нерезидента : Постанова Кабінету Міністрів України від 4.02.2004 р. № 124 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=124-2004-%EF>.
7. Пфайффер К. Введение в перестрахование / К. Пфайффер. – М. : Анкил, 2002. – 328 с.
8. Ткаченко Н. В. Розвиток перестраховання як важіль забезпечення фінансової стійкості страховиків / Н. В. Ткаченко // Фінанси України. – 2007. – № 3. – С. 118–123.
9. Шахов В. В. Теория и управление рисками в страховании / В. В. Шахов, В. Г. Медведев, А. С. Миллерман. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 224 с.
10. Kozmenko O. Forecasting of principal directions of Ukrainian insurance market development based on German insurance market indices / O. Kozmenko, O. Merencova, A. Boyko, H. Kravchuk // Innovative Marketing. – Volume 5, Issue 4, 2009. – P. 51–54.
11. Kozmenko O. V. Analysis of insurance market structure and dynamics in Ukraine, Russia and countries members of European insurance and reinsurance federation (CEA) / O. V. Kozmenko, O. V. Merenkova, A. O. Boyko // Problem and Perspectives in Management International Research Journal Volume 7, Issue 1, 2009. – P. 30–41.

REFERENCES

- Bazylevych, V. D. *Strakhovyi rynek Ukrainy*. [Insurance market of Ukraine.]. Kyiv: Znannia, 1998.
- Ermakova, S. M. *Matematicheskie metody v sotsialno-ekonomicheskikh issledovaniakh* [Mathematical Methods in the Social and Economic Research]. St. Petersburg: Petropolis, 1996.
- Hamankova, O. O. *Rynok strakhovykh posluh Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [The insurance industry of Ukraine: Theory, Methodology, Practice]. Kyiv: KNEU, 2009.
- Kozmenko, O. and others. «Forecasting of principal directions of Ukrainian insurance market development based on German insurance market indices» *Innovative Marketing*. vol. 5, no. 4, (2009): 51-54.
- Kozmenko, O. V., Merenkova, O. V., and Boyko, A. O. «Analysis of insurance market structure and dynamics in Ukraine, Russia and countries members of European insurance and reinsurance federation (SEA)» *Problem and Perspectives in Management International Research Journal* vol. 7, no. 1: 30-41.
- [Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=124-2004-%EF>.
- Pfayffer, K. *Vvedenie v perestrahovanie* [Introduction to reinsurance]. Moscow: Ankil, 2002.
- Shakhov, V. V., Medvedev, V. G., and Millerman, A. C. *Teoriia i upravlenie riskami v strakhovanii* [Theory and risk management in insurance]. Moscow: Finansy i statistika, 2003.
- Tkachenko, N. V. «Rozvytok perestrahuvannia iak vazhil zabezpechennia finansovoi stiikosti strakhovykiv» [The development of reinsurance as a tool to ensure the financial stability of insurers]. *Finansy Ukrainy*, no. 3 (2007): 118-123.
- «Vydy strakhuvannia ta osnovni pokaznyky strakhovoi diialnosti za 2008, 2007, 2006, 2005 rr.» [Types of insurance and basic insurance rates for 2008, 2007, 2006, 2005]. <http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/Insurance2008-2007-2006-2005.xls>.
- Zaletov, A. «Perestrahovanie v usloviakh globalizatsii mirovoy ekonomiki» [Reinsurance in the context of globalization of the world economy]. *Insurance Top*, no. 4 (2008): 7-18.

Матюшенко І. Ю.

СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Розглянуто динаміку зміни у 2009 – 2013 рр. значень складових індексу глобальної конкурентоспроможності України з метою загальної оцінки рівня її економічного розвитку і визначення положення у порівняльних рейтингах. Визначено головні конкурентні недоліки України – якість інституціонального середовища, розвиненість фінансового ринку, ефективність товарних ринків, технологічна готовність, які є пріоритетними напрямками розвитку економіки і підвищення конкурентоспроможності країни. Наведено аналіз розвитку в Україні державних інститутів, а також значень індексу сприйняття корупції, значень індексу і місця в рейтингу економічної свободи. З'ясовано, що за значенням індексу інвестиційної свободи інвестиційне середовище в Україні залишається недорозвиненим, а бюрократичні вимоги заважають необхідному зростанню приватних інвестицій. Проведено аналіз динаміки індексу розвитку людського потенціалу як основної характеристики соціального розвитку країн світу і визначено значне відставання України від провідних країн світу за показниками гідного рівня життя, а також тривалості життя при значеннях показників знань на рівні розвинених країн. Представлено аналіз і рекомендації доступності для нинішньої України прискореного розвитку через швидке нарощування капіталу і нову індустріалізацію.

Ключові слова: індекс конкурентоспроможності, економічна свобода, інвестиційна свобода, сприйняття корупції, технологічна готовність, розвиток людського потенціалу, прискорений розвиток, нова індустріалізація

Табл.: 6. *Бібл.:* 24.

Матюшенко Ігор Юрійович – кандидат технічних наук, професор, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 339.737

МАТЮШЕНКО И. Ю.

СОЗДАНИЕ БЛАГОПРИЯТНОГО ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА КАК ПРЕДПОСЫЛКА ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

Рассмотрена динамика изменения в 2009 – 2013 гг. значений составляющих индекса глобальной конкурентоспособности Украины с целью общей оценки уровня ее экономического развития и определения положения в сравнительных рейтингах. Определены конкурентные недостатки Украине – качество институциональной среды, развитие финансового рынка, эффективность товарных рынков, технологическая готовность, которые являются приоритетными направлениями развития экономики и повышения конкурентоспособности страны. Приведен анализ развития в Украине государственных институтов, а также значений индекса восприятия коррупции, значений индекса и места в рейтинге экономической свободы. Выяснено, что по значению индекса инвестиционной свободы инвестиционная среда в Украине остается неразвитой, а бюрократические преграды мешают необходимому росту частных инвестиций. Проведен анализ динамики индекса развития человеческого потенциала как основной характеристики социального развития стран мира и определено значительное отставание Украины от ведущих стран мира по показателям достойного уровня жизни, а также продолжительности жизни при значениях показателей знаний на уровне развитых стран. Представлен анализ и рекомендации доступности для нынешней Украины ускоренного развития путем быстрого наращивания капитала и новой индустриализации.

Ключевые слова: индекс конкурентоспособности, экономическая свобода, инвестиционная свобода, восприятие коррупции, технологическая готовность, развитие человеческого потенциала, ускоренное развитие, новая индустриализация

Табл.: 6. *Библ.:* 24.

Матюшенко Игорь Юрьевич – кандидат технических наук, профессор, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

UDC 339.737

Matyushenko I. Yu.

CREATION OF FAVOURABLE INVESTMENT CLIMATE AS A PRE-REQUISITE OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF UKRAINE

The article considers dynamics of changes of values of components of the global competitiveness index of Ukraine in 2009-2013 with the aim to make a general assessment of the level of its economic development and determination of its state in comparative ratings. It identifies competitive disadvantages of Ukraine – quality of the institutional environment, development of the financial market, efficiency of trade markets and technological readiness, which are priority directions of development of the economy and increase of the national competitiveness. It analyses development of state institutes in Ukraine and also values of the index of perception of corruption, values of the index and place in the rating of the economic freedom. It ascertains that in accordance with the index of investment freedom the investment environment in Ukraine is under-developed and bureaucratic obstacles interfere with the necessary growth of private investments. It conducts analysis of dynamics of the index of human potential development as the main characteristic of social development of the countries of the world and determines significant lag of Ukraine from leading countries of the world by indicators of a proper level of life and life expectancy with the values of knowledge level indicators being at the level of developed countries. It provides analysis and recommendations of the possibility of accelerated development of Ukraine by means of fast accumulation of capital and new industrialisation.

Keywords: index of competitiveness, economic freedom, investment freedom, perception of corruption, technological readiness, development of human potential, accelerated development, new industrialisation.

Tabl.: 6. *Bibl.:* 24.

Matyushenko Igor Yu. – Candidate of Sciences (Engineering), Professor, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Світові умови розвитку економіки України вимагають ґрунтовного і комплексного оцінювання можливостей інтеграції країни у світовий господарський простір. Перспективи такої інтеграції значною мірою залежать від місця й ролі країни у глобальному економічному середовищі, які, у свою чергу, визначаються поточними конкурентними позиціями країни та її здатністю забезпечувати умови для довгострокової конкурентоспроможності національної економіки.

Проблема визначення звідки, куди і за якими причинами спрямовується капітал в Україну, визначають не тільки потенційні можливості, але й реальні умови ведення бізнесу в країні і міжнародні рейтинги країни, які їх оцінюють. Вказана проблема вивчається багатьма відомими українськими вченими, такими як: В. М. Геєць, Е. М. Лібанова, М. О. Кизим, В. С. Пономаренко, О. М. Тищенко, В. П. Семиноженко та іншими.

У той же час, такі співставлення країн світу по різних аспектах їх розвитку потребують регулярного аналізу і дозволяють визначити проблеми розвитку країн, як ті, що відносяться до глобальних, так і специфічні для кожної держави, а також пріоритетні напрями її технологічного розвитку [1].

Для загальної оцінки рівня економічного розвитку доцільно, перш за все, сконцентрувати увагу на світових рейтингах конкурентоспроможності та використати їх аналіз для визначення пріоритетних напрямів розвитку економіки України в міжнародному конкурентному середовищі.

У табл. 1 наведено дані щодо місця України за значеннями складових глобального індексу конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) у 2009 – 2013 рр. [2; 3].

У 2012 р. Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності ІК поліпшила свій результат у порівнянні

Таблиця 1

Місце України за значеннями складових глобального індексу конкурентоспроможності ВЕФ у 2009 – 2013 рр. [2, 3]

Індекс	Субіндекс	Складова	Значення за роками				
			2009	2010	2011	2012	2013
Глобальний індекс конкурентоспроможності (ІК)	Загальні вимоги	1. Суспільно-політичні інститути	115	120	134	134	132
		2. Інфраструктура	79	78	68	68	65
		3. Макроекономічна стабільність	91	106	132	132	90
		4. Охорона здоров'я і початкова освіта	60	68	67	66	62
	Підсилювачі ефективності	5. Вища і професійна освіта	43	46	46	46	47
		6. Ефективність товарних ринків	103	109	129	129	117
		7. Ефективність ринку праці	54	49	54	54	62
		8. Розвиненість фінансового ринку	85	106	119	119	114
		9. Технологічна готовність (оснащеність новими технологіями)	65	80	83	83	81
		10. Розмір ринку	31	29	38	38	38
	Інновації та розвиненість	11. Розвиненість приватного сектору	80	91	100	100	91
		12. Інновації	62	62	63	63	71

з 2011 р. одразу на дев'ять позицій. Якщо в 2011 р. місце України серед 142-х країн було 82-м відразу після Тринідаду і Тобаго, то в 2012 р. країн у рейтингу стало 144, а місце України – 73-є, і розташувалася вона поруч зі Словаччиною і Чорногорією, які, щоправда, свій результат погіршили [2; 3].

Слід зазначити, що Україна піднялася в рейтингу-2012 завдяки поліпшенню таких показників, як макроекономічне середовище (90-е місце у 2012/2013 рр.) та інфраструктура (65-е місце у 2012/2013 рр.). Але все це у більшій мірі заслуга посткризової відбудови і проведення чемпіонату Євро 2012. Також Україна традиційно посідає досить високі позиції у світі за охороною здоров'я,

освітою, ринком праці, однак поки що це можливо за рахунок масового охоплення населення і розміру країни, але не через якість.

З табл. 1 видно, що в індексі глобальної конкурентоспроможності (ІК) є такі складові, за якими Україна стабільно, рік у рік перебуває на низькому рівні, а саме:

- якість інституціонального середовища (тобто низька якість державних інститутів) – 132-е місце в 2012/2013 рр. Саме тому реформування інститутів державної влади має стати пріоритетним напрямком діяльності Верховної Ради і уряду України. Це має сприяти прозорості та ефективності діяльності цих інститутів, суттєвому зниженню корупції та фа-

воритизму, підвищенню ефективності системи законодавчого регулювання, захищеності прав власності, покращенню умов розвитку бізнесу;

- розвиненість фінансового ринку (неефективний ринок фінансових послуг) – 114-е місце у 2012/2013 рр. Хоча фінанси у формі позик (кредитів) і ризикового капіталу відносно легкодоступні, місцевий фондовий ринок недостатньо розвинутий. Основною причиною є недостатня захищеність інвесторів і регулювання обігу цінних паперів;
- ефективність товарних ринків – одна з найслабших позицій в оцінці конкурентоспроможності України – 117-е місце у 2012/2013 рр. Хоча така ситуація характерна для більшості перехідних економік, Україна одержала особливо низькі оцінки в цій категорії. Внутрішня й зовнішня конкуренції, як найважливіші рушійні сили ефективності ринку, послаблюються внаслідок неефективної антимонопольної політики й складної системи оподаткування. Негативний ефект від такої ситуації підсилюється штучно створеними бар'єрами щодо входу іноземних компаній на українські ринки, розвитку торгівлі й залучення інвестицій. Реформи в цій сфері повинні бути пріоритетними;
- технологічна готовність (слабке використання нових технологій) – 81-е місце у 2012/2013 рр. Посідаючи таке місце, Україна втрачає багато можливостей для розвитку, які пропонуються запозиченими з інших країн технологіями. Новітні технології не знаходять поширення в Україні, і компанії часто не хочуть або не можуть адаптувати їх для вдосконалення виробничих процесів і продукції. Замість цього, багато компаній усе ще покладаються на інновації, які сьогодні не є найкращим методом підвищення ефективності роботи бізнесу для країни з таким рівнем економічного розвитку. Важливим завданням є спрощення схем ліцензування й підтримка припливу існуючих технологій у формі прямих іноземних інвестицій. Урядова програма, що підтримує передачу нових технологій, набагато б підвищила б рівень конкурентоспроможності України. У цьому контексті важливим завданням є застосування NBIC-технологій, що може підвищити продуктивність багатьох секторів економіки.

Тобто, це головні конкурентні недоліки України і тому є пріоритетними напрямками в підвищенні конкурентоспроможності країни.

Таким чином, як визнають міжнародні організації, Україна сьогодні має високоосвічене населення; одні з найкращих у світі сільськогосподарських земель і значний запас мінеральних ресурсів; відносно непогану (як для такого низького ВВП на душу населення) інфраструктуру. Крім того, Україна є країною індустріалізованою, хоча український капітал (засоби виробництва) багато в чому застарів морально й фізично. Тобто, в Україні є усі передумови, щоб стати розвинутою країною.

В той же час, українська економіка й сьогодні залишається однією з небагатьох, які й досі не зуміли досягти рівня 1991 р. (в той час, як Білорусь вийшла на цей рівень у 2004 р., Казахстан – у 2006 р., а Росія – у 2007 р.). При цьому за 22 роки незалежності зазвичай пріоритетами українських урядовців були: підтримка статус-кво, виконання бюджетних зобов'язань (щоб не викликати невдоволення виборців) і розкрадання бюджетних коштів. Результат – інституції, які мутували з радянських (від судової системи до оподаткування й регулювання), структурні проблеми й низька продуктивність економіки.

Водночас, за класифікацією Світового банку, Україна все ще залишається державою із середнім рівнем доходів (нехай і близьким до нижньої межі). Так, до категорії країн середнього доходу належать країни із валовим національним доходом (ВНД) на душу населення (2011 р.) між 1026 і 12475 дол. США (тобто 2 і 26% від показника Сполучених Штатів відповідно). При цьому, рівень 4035 дол. США розділяє цю групу на країни з доходом нижче середнього та вище середнього [4].

Фахівці ВЕФ відмічають, що низька оцінка такої складової індексу, як державні інститути, не дає можливості належною мірою відчувати позитивний ефект від переходу України на стадію орієнтованих на розвиток економік. Розвиток державних інститутів гальмується внаслідок відсутності системної адміністративної реформи. У світі в 2012 р. Україна посідає 16-е місце з краю за цим показником [3]. Причинами такої ситуації на сьогодні є: низька ефективність і непрозорість уряду, а також виборів 2012 р. у ради всіх рівнів, що знизило ефективність дій влади; невиконання «правильних» законів, не доведення до кінця реформ, не виконання інститутами влади покладених функцій; зловживання владою чиновниками; слабкий захист прав власності, корупція.

Щодо серйозності проблеми корупції в Україні постійно акцентує увагу міжнародна організація Transparency International [5]. Так, наприкінці 2012 р. за індексом сприйняття корупції Україна займає 144-е місце зі 176-ти країн світу. Хоча це і на вісім позицій вище, ніж у 2011 р. (152-е місце зі 180-ти країн), але, за висловлюваннями експертів цієї організації, Україна одержала тільки 26 балів зі 100, що ставить її поряд з Сирією, Папуа-Новою Гвінеєю, Бангладеш, Камеруном і Конго. Навіть Росія і Білорусь одержали вище – 28 і 31 бал. Будь-який результат, нижче за 30 балів – це «ганьба для нації», кажуть у Transparency [3; 5]!

Головними факторами зростання корупції в Україні на протязі 2011 – 2012 рр. експерти Transparency International вважають [3]:

- бездіяльність Національного антикорупційного комітету;
- відсутність фінансування Державної програми протидії корупції;
- зміни в законодавстві щодо тендерних закупівель за бюджетні кошти зробили можливим виведення «в тінь» десятків мільярдів державних коштів (перш за все, за рахунок різкого розширення застосування

процедури закупівель у одного учасника і виведення великої частки закупівель взагалі за межі тендерів).

Крім того, саме корупція є причиною того, що Україна відноситься до числа «пригноблених» країн відповідно до індексу економічних свобод фонду Heritage Foundation і The Wall Street Journal [6], а також відповідно до оцінок Cato Institute та Fraser Institute [3, 7, 8]. У 2012 р. Україна посіла 163-є місце зі 179-ти, тобто між Соломоновими островами і Узбекистаном, поряд з африканськими країнами, а також Білоруссю, Кубою, Венесуелою. В табл. 2 представлено місце України за значенням індексу економічної свободи [3].

Рівень свободи від корупції в Україні за останнє десятиліття практично не мінявся, і в результаті країна зайняла 38-е місце з кінця за цим показником. Це практично найменший результат для України серед усіх свобод, які враховують автори рейтингу.

Крім того, у 2012 р. за показником інвестиційної свободи у рейтингу фонду Heritage Foundation і The Wall Street Journal Україна займає сьоме місце з кінця серед тих же 179-ти країн. За висновком експертів цього фонду, а також фахівців Cato Institute та Fraser Institute «інвестиційне середовище залишається недорозвиненим, а бюрократичні вимоги заважають необхідному зростанню приватних інвестицій» [3; 7; 8].

Сьогодні експерти констатують, що на протязі 2011 – 2013 рр. відбувається стабільне надходження в Україну іноземних інвестицій на рівні 5,7 – 6,0 млрд дол. на рік, але в основному з Кіпру – улюбленого офшору українських бізнесменів. В той же час, прогнозується, що в 2013 р. будуть зростати певні особливості українського інвестиційного ринку [9 – 11]:

- у площині «переділу ринку» інвестиції в Україну вже не цікаві, оскільки у цій сфері вже тісно;

- у площі «створення нового» інвестиції дуже небезпечні.

Як наслідок, інвестиції в Україну, на думку незалежних експертів, будуть поступати тільки через ті канали, які надійно захищені найближчим оточенням правлячої еліти. Виключенням можуть стати інвестиції з країн, де народжуються молоді транснаціональні компанії, а також з країн, зацікавлених у перенесенні виробництв за свої межі. Серед таких країн – Росія, Кіпр, деякі держави Центральної і Східної Європи (Польща, Угорщина, Чехія), також США, Австрія і Німеччина. Їхні сфери інтересів – сільське господарство, альтернативна енергетика, комерційна нерухомість, торгівля і в окремих випадках – видобування корисних копалин на стадії запуску проєктів.

Для оцінки такої складової інвестиційного клімату як соціальний розвиток країн світу в міжнародних співставленнях розглядають, перш за все, інтегральний показник – індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛ), що публікується у щорічних звітах ООН [12 – 14]. У табл. 3 наведено порівняльні дані значень цього індексу для України, країн з високим рівнем розвитку людини і середньосвітовими значеннями.

У середині березня 2013 р. Програма розвитку ООН (ПРООН) презентувала чергову, уже 22-гу щорічну Доповідь про людський розвиток за 2013 р., що приводить аналіз складових ІРЛ у 187-ти країнах світу [13].

У табл. 4 представлено значення складових індексу людського розвитку в Україні та деяких інших країнах світу у 2012 р.

Як видно з табл. 4, Україна знаходиться в групі країн із середнім рівнем розвитку людини, таких як Вірменія, Азербайджан та Іран. До країн з найвищими значеннями ІРЛ входять Норвегія (0,955 – 1 місце), Австралія (0,938 – 2-е), США (0,937 – 3-е), Нідерланди (0,921 – 4-е) і Німеччина

Таблиця 2

Значення індексу і місце в рейтингу економічної свободи для України [3]

Індекс економічної свободи України у період 1995 – 2012 рр.		Рейтинг економічної свободи у 2012 р.	
Рік	Значення індексу, Україна / Середньосвітове значення	Місце в рейтингу	Країна
1995	39,9 / 57,6	1	Гонконг
		2	Сінгапур
2000	47,8 / 58,1	3	Австралія
		4	Нова Зеландія
2005	55,8 / 59,6	5	Швейцарія
		144	Росія
2011	45,8 / 59,7	163	Україна
		174	Венесуела
2012	46,1 / 59,5	175	Еритрея
		176	Лівія
		177	Куба
		179	Північна Корея

Порівняльна характеристика індексу людського розвитку України [12; 13]

Рік	Україна (середній рівень розвитку людини)	Високий рівень розвитку людини	Середньосвітове значення індексу
2005	0,712	0,716	0,660
2006	0,718	0,721	0,664
2007	0,725	0,728	0,670
2008	0,729	0,733	0,674
2009	0,720	0,734	0,676
2010	0,725	0,742	0,679
2011	0,729	0,742	0,682
2012	0,740	0,756	0,694

Таблиця 4

Україна та інші країни світу в ІРЛ доповіді ПРООН 2013 р. [13]

Країна, місце в індексі	Індекс 2012 р.	Тривалість життя, років, 2012 р.	ВНД за ПКС на д.н., дол. у цінах 2005 р., 2012 р.	Середня тривалість навчання, років, 2010 р.	Очікувана тривалість навчання дітей, років, 2011 р.
1. Норвегія	0,955	81,3	48 688	12,6	17,5
3. США	0,937	78,7	43 480	13,3	16,8
5. Німеччина	0,920	80,6	35 431	12,2	16,4
10. Японія	0,912	83,6	32 545	11,6	15,3
12. Корея	0,909	80,7	28 231	11,6	17,2
20. Франція	0,893	81,7	30 277	10,6	16,1
25. Італія	0,881	82,0	26 158	10,1	16,2
26. Великобританія	0,875	80,3	32 538	9,4	16,4
35. Словаччина	0,840	75,6	19 696	11,6	14,7
37. Угорщина	0,831	74,6	16 088	11,7	15,3
39. Польща	0,821	76,3	17 776	10,0	15,2
50. Білорусь	0,793	70,6	13 385	11,5	14,7
55. Росія	0,788	69,1	14 461	11,7	14,3
56. Румунія	0,786	74,2	11 011	10,4	14,5
69. Казахстан	0,754	67,4	10 451	10,4	15,3
78. Україна	0,740	68,8	6 428	11,3	14,8
90. Туреччина	0,722	74,2	13 710	6,5	12,9
101. Китай	0,699	73,7	7 945	7,5	11,7
187. Нігер	0,304	55,1	701	1,4	4,9
Світ в цілому	0,694	70,1	10 184	7,5	11,6

(0,920 – 5-е). За результатами 2012 р. за значенням індексу людського розвитку Україна зайняла 78-е місце (проти 76-го місця у 2011 р.) і знаходиться між Казахстаном і Туреччиною [13; 14].

Найбільше відставання України від провідних країн світу за такими субіндексами, що складають інтегральний індекс людського потенціалу, як гідний рівень життя ІВВП

(тобто ВВП на душу населення) і довге і здорове життя ІТЖ (індекс тривалості життя). При цьому, за рівнем знання ІО Україна знаходиться поряд з таким розвиненими країнами, як Швейцарія або Японія.

При аналізі за методикою ПРООН, перш за все, звертають увагу на таку складову індексу розвитку людського потенціалу, як гідний рівень життя ІВВП або ВВП (ВНП) на

душу населення. При цьому, ПРООН при визначенні ІЛР використовує не більш поширений у національній і світовій статистиці показник валового внутрішнього продукту (ВВП), а близький до нього за економічним змістом показник валового національного доходу (ВНД). Він відрізняється від ВВП тим, що не включає результатів економічної діяльності нерезидентних економічних одиниць і включає діяльність резидентів цієї країни в зарубіжних державах. Для більшості країн, окрім нафтодобувних, показники ВВП і ВНД відрізняються не більш як на 2–3%. ВНД визначається в доларах не за офіційним валютним курсом, а за паритетами купівельної спроможності (ПКС), що для більшості країн істотно відрізняються від валютного курсу. Так, якщо в Україні у 2011 р. за офіційним курсом 7,99 грн дорівнювали одному американському долару, то за паритетами це співвідношення становило приблизно 4,36 грн до долара.

Душові показники ВНД, які багато в чому визначають життєвий рівень наших громадян, в Україні вкрай низькі. Вони на 37% нижчі від середньосвітових, не кажучи вже про порівняння з аналогами для країн Євросоюзу, які вищі в кілька разів. Так, за даними Світового банку, у 2011 р. Україна займала 122-е місце у рейтингу країн за розміром ВНД на душу населення (тобто поряд з африканськими країнами), а також 54 місце серед 195-ти країн за розміром ВНД [15], як це вказано в табл. 5.

Якщо розглядати близький до ВНД показник ВВП, то результати економічного розвитку України за 21 рік дер-

жавної незалежності виявляються одними з найгірших серед усіх країн світу.

За даними статистичного департаменту Секретаріату ООН, за 1990–2011 рр. світовий ВВП зріс у 1,74 рази. А в Україні він у 2011 р. становив лише 69,3% від рівня 1990 р. (в той же час, Білорусь вийшла за цим показником на рівень 1990 р. ще у 2004 р., Казахстан – у 2006 р., а Росія – у 2007 р.). Серед 209 країн, щодо яких є дані ООН про динаміку реального ВВП за 1990–2011 рр., за цей період лише в Молдові (61,1%) і крихітній Наурі в Мікронезії з 10-тисячним населенням ці показники були нижчими, ніж в Україні. Тобто Україна за цим найважливішим економічним показником — на 207-му місці! Навіть у країнах, що пережили руйнівні внутрішні конфлікти, він був вищим, ніж в Україні: у Грузії – 73,8%, Таджикистані – 88,8, Киргизстані – 105,2, Сербії – 73,8, Косово – 77,0, Чорногорії – 109,7, колишній Югославській Республіці Македонії – 129,7, а в Афганістані – 191,9% [13].

Наслідком такого стану з розвитку людського потенціалу є зростаюча нерівність серед верств українського суспільства. Нерівність – основна проблема сьогодення, найбільш соціально небезпечна. Можна скільки завгодно боротися з бідністю, допомагати бідним і захищати їх. Але вони не почуватимуться краще, розуміючи, що ущемлені в чомусь і ушкоджені. Відносна бідність – результат нерівності. Однак вона виявляється не тільки в доходах, але і у доступі до якісних освіти, медичної допомоги, об'єктів інфраструктури. Є також й нерівність доступу до ресурсів, насамперед

Таблиця 5

Рейтинг країн за розміром ВНД на душу населення та загальним розміром ВНД у 2011 р. [15]

Рейтинг країн за розміром ВНД на душу населення			Рейтинг країн за розміром ВНД		
Місце в рейтингу	Країна	Розмір ВНД на д.н., в поточних цінах, тис. дол.США	Місце в рейтингу	Країна	Розмір ВНД, млрд дол. США
1	Монако	183,15	1	США	15094
2	Ліхтенштейн	137,07	2	Китай	7298,1
3	Норвегія	88,89	3	Японія	5867,15
4	Катар	80,44	4	Німеччина	3570,56
5	Люксембург	78,13	5	Франція	2773,03
6	Швейцарія	76,38	6	Бразилія	2476,65
7	Нормандські Острови	67,96	7	Великобританія	2431,59
8	Данія	60,39	8	Італія	2194,75
9	Швеція	53,23	9	Росія	1857,77
10	Сан-Марино	50,4	10	Індія	1847,98
121	Самоа	3,19	54	Україна	165,245
122	Україна	3,12	192	Тувалу	0,36
195	Демократична Республіка Конго	0,19	195	Демократична Республіка Конго	0,2

економічних. Наприклад, чи є у конкретної особи доступ до кредитів, чи може вона придбати підприємство? Оскільки більш-менш серйозні гроші можна заробити тільки будучи власником, тобто представником середнього класу [13].

За визначенням ПРООН, до середнього класу входять люди, які можуть заробляти або витратити від 10 до 100 дол. (у цінах 2005 р. за ПКС) на день на одну особу [12]. Як наслідок, середній клас – категорія складна. Спочатку вважали, що це ті, хто і не багатий, і не бідний. Коли стали аналізувати, зрозуміли, що це люди, котрі розраховують і опираються тільки на власні сили, думають про майбутнє, роблять у нього інвестиції, вкладають у розвиток свій та своїх дітей. Якщо спочатку до середнього класу належали переважно власники малих і середніх підприємств, то тепер у країнах так званої євроатлантичної цивілізації – переважно наймані працівники з досить високою кваліфікацією. Завдяки своїм знанням та адаптивності вони не такі вразливі в умовах кризи, здатні за потреби швидко пере-кваліфікуватися [14].

У країні з високим рівнем нерівності середній клас не може бути масштабним. Середній клас досить інерційний і налаштований не на економічні прориви та революції, а на соціальну і всляку іншу стабільність. Проте він прямо пов'язаний із демократичним розвитком суспільства і залученням широких верств населення до управління, що змінює ставлення людини до виконання рішень. В Україні, якщо взяти мінімальні витрати у 10 дол. (за ПКС) на день на одну особу, то кількість середнього класу знаходиться у межах 50% населення. Але якщо враховувати наявність у людини елементарного набору – холодильника, телевізора, пральної машини тощо, то середній клас уже стає меншим. Люди, які витрачають усе, що заробляють, на їжу

та одяг, – це не класичний середній клас. За комплексними критеріями, до середнього класу в Україні належить 10–15% населення. І він не зростає [14].

У розробленому експертами з Колумбійського університету під егідою ООН (World Happiness Report) рейтингу самих щасливих країн світу Україна зайняла у 2012 р. 91-е місце (головними критеріями служать політичні свободи, система соціального захисту населення і відсутність корупції) [15; 16]. А у рейтингу країн за довготривалістю життя міжнародної організації Central Intelligence Agency Україна зайняла у 2012 р. 153-е місце [3] (табл. 6).

Оцінку якості життя ведуть й інші міжнародні організації [17 – 19]. Згідно з даними International Living, Pricewaterhouse Coopers, World Bank, за інтегральними індексами соціального розвитку Україна значно відстає навіть від таких країн, як: Мавританія, Ісландія, Ірак, Албанія, Боснія і Герцоговина, Багамські острови і т. ін. [1]. Хоча, в той же час, ще зберігається достатньо високий потенціал в індексах економіки знань.

Слід відмітити, що в сьогоденні однаково важких макроекономічних умовах у більшості країн світу основним фактором інвестиційної привабливості стають умови ведення бізнесу. При цьому більшість працюючих в Україні бізнесменів вважають, що поряд з корупцією найбільшим лихом для інвестора сьогодні є податковий клімат країни.

У рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business 2013, що готує Всесвітній банк, Україна за 2012 р. [3; 20; 21]:

1) піднялася з передостаннього 183-го місця до 165-го, в основному за рахунок одного показника – електронізації документообігу з ПДВ (на кінець року – 98% платників подали звітність в електронній формі). В той же час, це не компенсувало інших

Таблиця 6

Місце України у рейтингу самих щасливих країн світу і у рейтингу країн за довготривалістю життя у 2012 р. [3]

Рейтинг самих щасливих країн		Рейтинг країн за довготривалістю життя		
Місце в рейтингу	Країна	Місце в рейтингу	Країна	Середня тривалість життя, років
1	Данія	1	Монако	89,68
2	Фінляндія	2	Макао (у складі КНР)	84,43
3	Норвегія	3	Японія	83,91
4	Нідерланди	4	Сінгапур	83,75
5	Канада	5	Сан-Марино	83,07
6	Швейцарія	6	Андорра	82,5
7	Швеція	7	Гернсі (острів у протоці Ла-Манш)	82,24
8	Нова Зеландія	8	Гонконг	82,12
9	Австралія	9	Австралія	81,9
10	Ірландія	10	Італія	81,86
18	Великобританія	153	Україна	68,74
20	Ісландія	212	Нігерія	52,05
91	Україна			

вад податкової системи країни, найбільші з яких, як підтверджують дослідження й інших міжнародних організацій [22; 23], наступні:

- адміністрування податків. Підприємці усе ще вимушені витратити більше 20 днів на рік на адміністрування податків (середній показник у Центральній і Східній Європі – 10 днів, а в ОАЕ, світовому рекордсмені, всього 12 годин). Крім того, у звіті ЄБРР Transition Report 2012 вказано, що «політика податкового адміністрування, включаючи затримки із відшкодуванням ПДВ, обмежену здатність компаній віднімати інвестиції з прибутку при сплаті корпоративного податку, а також авансові податкові платежі, відлякують інвесторів»;
- фіскальний тиск. Якщо малий і середній бізнес відмічають зменшення тиску у 2012 р., то крупні компанії продовжують скаржитись на посилення податкового тиску і почашення перевірок. За результатами проведеного наприкінці 2012 р. Європейською Бізнес Асоціацією (ЄБА) опитування топ-менеджерів міжнародних компаній, одержані наступні відповіді: 83% опитаних стикнулись із пропозицією сплатити податки авансом, 51% – із необґрунтованими інформаційними запитами, 46% – із встановленням «завдань» за сплатами в бюджет, 31% – із упередженістю суддів або податкових органів, 29% – із обтяженими перевірками, 27% – із відмовами та штучними перепонами при поданні декларацій. В цілому, бізнесмени оцінюють податковий клімат України лише на 2,42 бали з максимально можливих 5,00 [3, 24];
- одержання дозволів на будівництво. Україна займає 183 місце із 185. На одержання дозволів компанія повинна витратити більше року або 375 днів. При цьому, у країнах ЦВЄ на вказані дозволи втрачається 226 днів. Також в Україні це коштує майже у три рази дорожче, якщо виміряти у середніх доходах українців.

2) піднялася зі 152-го на 137-е місце завдяки прогресу ще у п'яти напрямках:

- у сфері відкриття бізнесу – завдяки ліквідації вимог до мінімального капіталу, до наявності нотаріально заверених документів при реєстрації компанії Україна злетіла зі 116-го на 50-е місце, тобто на один рівень з такими державами, як Фінляндія і Естонія;
- в реєстрації власності – завдяки введенню ліміту на передачу власності у земельному кадастрі уряд допоміг підняти країну з 168-го на 149-е місце;
- у сфері підключення нових компаній до електричних мереж (166-е місце);
- у сфері забезпечення виконання контракту (42-е місце);
- у сфері банкрутства (157-е місце).

Крім того, дуже низьке 145-е місце України в Doing Business 2013 у сфері міжнародної торгівлі пов'язано не з відсутністю реформ, а з тим, що враховані у рейтингу дані не беруть за увагу новий Митний кодекс, що вступив у силу

з 1-го червня 2012 р. і суттєво покращив стан справ у цій сфері. У звіті ЄБРР Transition Report 2012 наголошується, що «новий кодекс спрямований на [3]:

- спрощення імпорتنих процедур, а саме: дозволяючи реєстрацію імпорту, в тому числі до самого імпортування товарів, у будь-яких митних агентствах, скорочуючи час митних реєстраційних процедур з одного дня до чотирьох годин; вводячи електронні декларації; впроваджуючи принцип єдиного вікна;
- декриміналізацію контрабанди товарів і заборону митним органам конфіскувати контрабанду».

На думку експертів ЄБРР, якщо вказані заходи будуть повністю реалізовані, то вони допоможуть українським виробникам інтегрувати свої міжнародні виробничі активи. Топ-менеджери, опитані Європейською Бізнес Асоціацією наприкінці 2012 р., також відмічають покращення митних процедур і роботи митників [24]. В той же час, на думку бізнесменів, опитаних ЄБА, інвестиційний клімат в Україні ще дуже і дуже далекий від досконалості. Тому Україні в гонитві за інвестиціями потрібно продовжувати на практиці впровадження задекларованих реформ.

Як наслідок, виникає питання: чи доступний для нинішньої України прискорений розвиток через швидке нарощування капіталу і нову індустріалізацію? Як свідчить міжнародний досвід, саме на етапі прискореної індустріалізації можливе випереджаюче економічне зростання, по 10% на рік і більше, як це продемонстрували нинішній Китай, післявоєнна Японія, «азіатські тигри» або країни BRICS і MIST.

Прискорена індустріалізація за визначенням потребує від самого початку низького рівня запасу капіталу в перерахунку на одного працівника. Однак цей показник в Україні (приблизно 41 тис. у доларах 2000 р.) є одним із найвищих серед пострадянських країн і приблизно дорівнює рівню Малайзії – країни, що вже пройшла етап індустріалізації [26]. Майже аналогічні й цифри по Китаю, де спостерігається зниження віддачі на новий капітал. Таким чином, запас капіталу в Україні є вже доволі великим (нехай його і не порівняти з розвиненими країнами – наприклад, для країн Єврозони запасу капіталу в перерахунку на одного працівника складає приблизно 150 тис. у доларах 2000 року), що не дає можливості сподіватись на традиційні рішення щодо прискореної індустріалізації з «нуля».

Однак віддача на капітал, розрахована як співвідношення ВВП до запасу капіталу, яскраво ілюструє проблему української економіки – величезну неефективність, спричинену наднизькою якістю інституцій і структурними проблемами. Якщо орієнтовною нормою показника, що працює й на пострадянському просторі, є 0,5–0,6, то в Україні він дорівнює 0,3 [26]. Віддача на капітал в Україні є аномально низькою!

На перший погляд, це можна було б списати на технологічне відставання й невдалу структуру економіки. Однак інші пострадянські країни зі схожою сировинною орієнтацією й аналогічним (а то й гіршим) рівнем використовуванних технологій таких проблем не мають. Отже, справа саме

в українській специфіці – існуванні глибших структурних проблем, ніж у сусідніх пострадянських країнах. Стандартні пострадянські проблеми – корупція, недосконале законодавство й регулювання, поганий захист прав власності, тобто усе те, що називають низькою якістю інституцій, – в Україні поєднуються із фантастично низькою енергоефективністю та залежністю від імпорту дорогих енергоносіїв, а також із наявністю цілих збиткових галузей, субсидованих державою (передусім вугільної).

Проте, низьку віддачу на капітал можна сприймати як ознаку високого потенціалу. Якщо успішними реформами вдасться розв'язати основні структурні проблеми й підвищити якість інституцій, Україна має всі шанси на швидке економічне зростання. Ті ж таки дослідження МВФ, наприклад, стверджують, що якби Україна мала такий же рівень розвитку інституцій, як у країнах Центральної та Східної Європи, ВВП на душу населення був би мінімум удвічі вищим [26].

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи сталого розвитку Харківської області до 2020 року : монографія [Текст] / М. М. Добкін, С. І. Чернов, Г. А. Кернес, Ю. А. Сапронов, В. С. Пономаренко, М. О. Кизим та ін. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 512 с.
2. Global Competitiveness Reports [Електронний ресурс] / World Economic Forum. – Режим доступу: <http://weforum.org/en/initiatives/gcp/> Global%20Competitiveness%20Report/PastReports/index.htm
3. Снежко Е. Бег с препятствиями [Текст] / ТОП-100. Рейтинг лучших компаний Украины. – 2012. – №4. – С.12–17.
4. Мягкий Н., Кухта П. Украина в ловушке среднего дохода / [Текст] / Зеркало недели. – 12.01.2013. – №1. – С. 7.
5. Corruption Perceptions Index 2012 [Електронний ресурс] / Transparency International. – Режим доступу: http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2012
6. Сайт Фонду Heritage Foundation. – Режим доступу: <http://www.index.heritage.org>
7. Report Economic Freedom of the World: 2012 [Електронний ресурс] / Cato Institute. – Режим доступу: <http://www.cato.org/pubs/efw/map/index.php>
8. Economic Freedom of the World: 2012 Annual Report [Електронний ресурс] / The Fraser Institute. – Режим доступу: <http://www.freetheworld.com/release.html>
9. World Investment Prospects Survey 2009–2011 [Електронний ресурс] / United National Conference of Trade and Development. – Режим доступу: http://www.unctad.org/en/docs/wips2009_en.pdf
10. Sovereign Risk Monitor 2012 [Електронний ресурс] / Credit Market Analysis. – Режим доступу: <http://www.cmavision.com/market-data>
11. Global Risks 2012. A Global Risk Network Report [Електронний ресурс] / World Economic Forum, 2012. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/pdf/globalrisk/globalrisk2012.pdf>
12. Human Development Report 2013 [Електронний ресурс] / Human Development Report. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/reports>

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

- 1) Перші позитивні зміни в оцінці місця України серед держав світу дозволяють стверджувати, що країна має потенціал конкурентоспроможності і поліпшення інвестиційної привабливості, які є основним резервом для системних зрушень соціально-економічного середовища;
- 2) Рушійними силами структурних змін в економіці країни можуть стати реформи державних і громадських установ, підвищення якості інституціонального середовища і інфраструктури, макроекономічної стабільності, розвиток фінансового і товарних ринків, поширення використання високих технологій;
- 3) Щоб ефективно використати цей потенціал, Україна повинна у довгостроковому періоді використати три головні переваги: великий внутрішній ринок, достатньо високий рівень освіти населення, високу здатність до інновацій.

REFERENCES

- «Corruption Perceptions Index 2012» http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2012.
- Cait Fondu Heritage Foundation. <http://www.index.heritage.org>.
- Dobkin, M. M. and others. *Osnovy staloho rozvytku Kharkivskoi oblasti do 2020 roku* [Fundamentals of Sustainable Development of Kharkiv region in 2020]. Kharkiv: INZHEK, 2010.
- «Doing Business 2013» <http://www.worldbank.org>.
- «Doing Business 2013» <http://www.doingbusiness.org/Downloads/>.
- «Economic Freedom of the World: 2012 Annual Report» <http://www.freetheworld.com/release.html>.
- «Global Competitiveness Reports» <http://weforum.org/en/initiatives/gcp/> Global%20Competitiveness%20Report/PastReports/index.htm.
- «Global Risks 2012. A Global Risk Network Report» <http://www.weforum.org/pdf/globalrisk/globalrisk2012.pdf>.
- «Human Development Report 2013» <http://hdr.undp.org/en/reports>.
- «Happiest Nation in the World» http://www.worldvaluesurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_106;http://www.worlddatabaseofhappiness.eur.nl/index.html.
- Kotliar, A. «Liudskiy rozvytok: iliuzii ta vektory rukhu» [Human development: Illusions and vectors]. *Dzerkalo tyzhnia*, March 23, 2013.
- «Key trends in human capital a global perspective 2012» <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/data-tables.html>.
- «KEI and KI Indexes 2012» <http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM>.
- «KPMG's Corporate and Indirect Tax Rate Survey 2012» <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/KPMG-Corporate-Indirect-Tax-Rate-Survey-2012.pdf>.
- Khuditskiy, V. «Top-menedzhery: sostoianie ukrainskogo biznes-klimata stabilno neblagopriatnoe» [Top managers: the state of Ukrainian business climate consistently negative]. *Zerkalo nedeli*, January 26, 2013.
- Miagkiy, N., and Kukhta, P. «Ukraina v lovushke srednego dokhoda» [Ukraine in the middle-income trap]. *Zerkalo nedeli*, January 12, 2013.

13. Ревенко А. Україна у світових координатах людського розвитку: тупцювання на місці [Текст] / Дзеркало тижня. – 23.03.2013. – №11. – С. 7.
 14. Котляр А. Людський розвиток: ілюзії та вектори руху [Текст] / Дзеркало тижня. – 23.03.2013. – №11. – С.14.
 15. The Happy Planet Index [Електронний ресурс] / The New Economic Foundation. – Режим доступу: http://www.neweconomics.org/sites/neweconomics.org/files/The_Happy_Planet_Index_1.pgf
 16. Happiest Nation in the World [Електронний ресурс] / World Value Survey. – Режим доступу: http://www.worldvaluesurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_106; <http://www.worlddatabaseofhappiness.eur.nl/index.html>
 17. Quality of Life Index 2012 [Електронний ресурс] / International Living/ – Режим доступу: <http://internationalliving.com/2012/02/learn-scores-quality/>
 18. Key trends in human capital a global perspective 2012 [Електронний ресурс] / Pricewaterhouse Coopers. – Режим доступу: <http://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/data-tables.html>
 19. KEI and KI Indexes 2012 [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу: <http://info.worldbank.org/etools/kam2/KAM>
 20. Doing Business 2013 [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>
 21. Doing Business 2013 [Електронний ресурс] / Doing Business – The World Bank Group. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/Downloads/>
 22. Tax Misery & Reform Index 2012 [Електронний ресурс] / Forbes Magazine. – Режим доступу: <http://www.forbes.com/global/2012/>
 23. KPMG's Corporate and Indirect Tax Rate Survey 2012 [Електронний ресурс] / KPMG. – Режим доступу: <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/KPMG-Corporate-Indirect-Tax-Rate-Survey-2012.pdf>
 24. Худицкий В. Топ-менеджеры: состояние украинского бизнес-климата стабильно неблагоприятное [Текст] / Зеркало недели. – 26.01.2013. – №3. – С.9.
- «Quality of Life Index 2012» <http://internationalliving.com/2012/02/learn-scores-quality/>.
- Revenko, A. «Ukraina u svitovykh koordynatakh liudskoho rozvytku: tuptsiuvannia na mistsi» [Ukraine in world coordinates human development: the stalled]. *Dzerkalo tyzhnia*, March 23, 2013.
- «Report Economic Freedom of the World: 2012» <http://www.cato.org/pubs/efw/map/index.php>.
- «Sovereign Risk Monitor 2012» <http://www.cmavision.com/market-data>.
- Snezhko, E. «Beg s prepiatstviiami» [Steeplechase]. *TOP-100. Reiting luchshikh kompaniy Ukrainy*, no. 4 (2012): 12–17.
- «Tax Misery & Reform Index 2012» <http://www.forbes.com/global/2012/>.
- «The Happy Planet Index» http://www.neweconomics.org/sites/neweconomics.org/files/The_Happy_Planet_Index_1.pgf.
- «World Investment Prospects Survey 2009-2011» http://www.unctad.org/en/docs/wips2009_en.pdf.
-

Медвідь В. Ю.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджуються питання нормативно-правового регулювання економічного регіонального розвитку. Аналізуються основні тенденції та пріоритети новітнього етапу нормотворення щодо економічного регулювання регіонального розвитку. Досліджуються питання дворівневої структури економічного регулювання регіонального розвитку (регіональний і міжрегіональний рівні). Теоретично обґрунтовуються рівні розташування нормативно-правових документів регулювання регіонального розвитку. Встановлено, що на верхньому рівні розташовуються нормативно-правові акти законодавчого органу держави – Верховної Ради України; на нижньому рівні розташовуються нормативні документи виконавчої гілки влади – Президента України і Кабінету Міністрів України, ще нижче – центрального органу виконавчої влади по економічній політиці – Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Ключові слова: регіон, територія, нормативно-правові документи, інституційне середовище

Бібл.: 15.

Медвідь Вікторія Юрївна – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора, Інститут «Економіка, менеджмент і право в будівництві», Донбаська національна академія будівництва і архітектури (вул. Державіна, 2, Макіївка, Донецька обл., 86123, Україна)

Email: viktoriyamedved@mail.ru

УДК 332.13

МЕДВЕДЬ В. Ю.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

В статье исследуются вопросы нормативно-правового регулирования экономического регионального развития. Анализируются основные тенденции и приоритеты новейшего этапа нормообразования относительно экономического регулирования регионального развития. Исследуются вопросы двухуровневой структуры экономического регулирования регионального развития (региональный и межрегиональный уровни). Теоретически обосновываются уровни расположения нормативно-правовых документов регулирования регионального развития. Установлено, что на верхнем уровне располагаются нормативно-правовые акты законодательного органа государства – Верховной Рады Украины, на нижнем уровне располагаются нормативные документы исполнительной ветви власти – Президента Украины и Кабинета Министров Украины, еще ниже – центрального органа исполнительной власти по экономической политике – Министерства экономического развития и торговли Украины.

Ключевые слова: регион, территория, нормативно-правовые документы, институциональная среда

Библ.: 15.

Медведь Виктория Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, заместитель директора, Институт «Экономика, менеджмент и право в строительстве», Донбасская национальная академия строительства и архитектуры (ул. Державина, 2, Макеевка, Донецкая обл., 86123, Украина)

Email: viktoriyamedved@mail.ru

UDC 332.13

Medved V. Yu.

REGULATORY-LEGAL PROVISION OF ECONOMIC REGULATION OF REGIONAL DEVELOPMENT

The article studies issues of regulatory-legal regulation of economic regional development. It analyses main tendencies and priorities of the newest stage of law creation with respect to economic regulation of regional development. It studies issues of two-level structure of economic regulation of regional development (regional and interregional levels). It gives theoretical substantiation of levels of location of regulatory-legal documents of regulation of regional development. It establishes that the higher level hosts regulatory-legal acts of the legislative body of the state – Verkhovna Rada of Ukraine, the lower level hosts regulatory documents of the executive branch of the power – President of Ukraine and Cabinet of Ministers of Ukraine, and the lowest – central body of the executive power on economic policy – Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine.

Keywords: region, territory, regulatory-legal documents, institutional environment.

Bibl.: 15.

Medvid' Viktoria Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Deputy Director, Institute «Economy, management and right in building», Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture (vul. Derzhavina, 2, Makiyivka, Donetsk obl., 86123, Ukraine)

Email: viktoriyamedved@mail.ru

Постановка проблеми. З придбанням незалежності сучасна Україна зіткнулася з необхідністю розробки адекватної системи нормативно-правових документів, в яких були б закладені основоположні вимоги до поступального розвитку як окремих територіальних утворень, так і всієї країни в цілому. Через відсутність вітчизняної практики економічного регулювання регіонального розвитку до вирішення багатьох питань почали підходити з позиції світового досвіду, особливо країн Європи. Основоположними документами, які почали використовувати

при розробці власних нормативно-правових актів, стали: «Європейська хартія місцевого самоврядування» [1] і «Декларація по регіоналізму в Європі» [2].

Європейська хартія місцевого самоврядування була підписана в Страсбурзі країнами – учасниками Ради Європи 15 жовтня 1985 року; Україною вона була підписана 6 листопада 1996 року і ратифікована Верховною Радою України 15 липня 1997 року. У Європейській хартії місцевого самоврядування викладені основні положення, що стосуються організації місцевого самоврядування, сфери

його компетенції, умов здійснення повноважень на місцевому рівні, джерел фінансування, прав місцевих органів самоврядування на об'єднання. Крім того, тут виписані особливі положення, в яких викладені вимоги до дотримання даної Хартії.

Декларація по регіоналізму в Європі була підписана 4 грудня 1996 року в Базелі на Асамблеї Регіонів Європи. В основному цей документ носить політичний характер. В Європейській Декларації по регіоналізму викладені основні вимоги, у відповідність з якими регіон є територіальним утворенням державного законодавства, рівнем, що володіє, наступним за рівнем держави і таким, що має політичне самоврядування. Особливу частину в цьому документі займають статті, що регламентують стосунки між державою і регіонами, регіонами і місцевими владами, і що звертають увагу на юридичну його обов'язковість, спрямовану на сприяння деяким регіонам у визначенні цілей і підходів до регіоналізації.

Європейська хартія місцевого самоврядування і Декларація по регіоналізму в Європі є рамковими документами, що регламентують правовідносини в економічній, політичній і соціальній областях на регіональному і місцевому рівнях. Тим самим вимоги окремих положень даних документів стають обов'язковими для вживання в разі їх ратифікації третіми сторонами, як це сталося з Європейською хартією місцевого самоврядування в Україні. Отже формування системи нормативно-правового регулювання регіонального розвитку в нашій країні відбувалося не з «чистого аркуша», а з урахуванням того, що був вже на той час позитивний зарубіжний досвід. Встановлення правових норм є необхідною умовою та невід'ємною складовою ефективного регулювання регіону (території), оскільки саме в законодавчому полі формуються його основи, визначаються найважливіші параметри та чинники. У даному випадку вивчення системи нормативно-правового регулювання регіонального розвитку представляє актуальне теоретичне і практичне завдання.

Аналіз досліджень та публікацій. Практично цілкова відсутність фундаментальних досліджень системи нормативно-правового регулювання регіонального економічного розвитку спонукала до вивчення та аналізу вітчизняного законодавства щодо зазначених питань.

Мета статті. Метою даного дослідження є встановлення відповідності нормативно-правових актів вітчизняного законодавства вимогам сучасного регіонального розвитку. Для досягнення поставленої мети сформульовані такі завдання:

- висвітлити основоположні нормативно-правові акти, які урегульовують питання розвитку регіонів України;
- дослідити питання правового регулювання регіонального розвитку у вітчизняному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правові документи, регулюючі важливі сфери регіонального (територіального) розвитку умовно можна розділити на чотири групи. Перша група – це закони України, що визна-

чають рамкові умови регіональної політики. Друга група охоплює Укази Президента України, в яких встановлюються умови територіального розвитку по напрямках економічної і соціальної політики, що мають істотні регіональні складові. Третю групу нормативно-правових актів складають Постанови Кабінету Міністрів України, в яких мова йде про особливі умови регулювання розвитку територій. І, нарешті, четверту групу документів складають підзаконні акти Міністерства економіки України, що встановлюють диференційовані по регіонах показники, що є цільовими орієнтирами регіонального розвитку.

Одним з основних законів, в якому встановлюються норми права по регулюванню економічних стосунків, пов'язаних з економічним розвитком територій, є Закон України «Про місцеве самоврядування». У цьому Законі в розділі 2 «Організаційно-правова основа місцевого самоврядування» в статті 26 п. 22 передбачено, що однією з компетенцій сільських, селищних і міських рад є «затвердження програм соціально-економічного і культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм по інших питаннях місцевого самоврядування» [3]. У подальших пунктах цієї статті (23–29) визначені компетенції відносно формування і витрачання місцевого бюджету і утворення позабюджетних цільових засобів. Іншими компетенціями у сфері економічного регулювання територіального розвитку для сільських, селищних і міських рад цим Законом визначені: твердження про встановлений порядок місцевих містобудівних програм, генеральних планів забудови відповідних населених пунктів, іншої містобудівної документації; встановлення відповідно законодавства правил по питаннях благоустрою території населеного пункту; ухвалення рішень, пов'язаних із створенням спеціальних вільних і інших зон, змін в статусі цих зон.

Статтею 27 цього закону встановлені повноваження виконавських органів сільських, селищних і міських рад у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування і обліку, серед яких необхідно зазначити: підготовку програм соціально-економічного і культурного розвитку; забезпечення збалансованого економічного і соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів; надання районним, обласним радам необхідних показників і внесення пропозицій до програм соціально-економічного і культурного розвитку відповідно районів і областей.

Іншим законом, в якому визначені повноваження місцевих органів влади по економічному регулюванню територіального розвитку, є Закон України «Про місцеві державні адміністрації». В розділі 1 «Повноваження місцевих державних адміністрацій» статтею 13 визначений перелік питань, які вирішуються місцевими державними адміністраціями, серед яких [4]: соціально-економічний розвиток відповідних територій; питання промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту і зв'язку, науки, освіти, культури охорони здоров'я, фізкультури

і спорту, сім'ї, жінок, молоді і неповнолітніх. Основними повноваженнями в області соціально-економічного розвитку статтею 17 визначені: розробка проектів програм соціально-економічного розвитку, складання необхідних для управління соціально-економічним розвитком відповідної території балансів трудових, матеріально-фінансових і інших ресурсів, місцевих будівельних матеріалів; внесення і узгодження з відповідними органами місцевого самоврядування пропозицій по створенню спеціальних (вільних) економічних зон; розробці і внесенні пропозицій в проекти державних цільових програм, а також довгострокових прогнозів і проектів індикативних планів розвитку відповідних галузей господарського комплексу.

Таким чином, в цих двох законах визначені основні повноваження органів місцевого самоврядування і місцевих органів державної влади по здійсненню оперативного і перспективного управління територіальним розвитком. Ці повноваження заклали базу для подальших кроків для визначення можливого інструментарію економічного регулювання територіального, в тому числі і регіонального розвитку.

Після набрання чинності вказаного закону і напруження практичного досвіду управління економічним і соціальним розвитком територій почала з'являтися необхідність у застосуванні і інших методів забезпечення їх розвитку. Як результат, наступним законом, в якому встановлені вимоги до здійснення діяльності, спрямованої на забезпечення поступального розвитку на будь-яких по своїх масштабах територіях, став Закон України «Про державне прогнозування і розробку програм економічного і соціального розвитку України». В цьому законі визначені правові, економічні і організаційні основи формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки і окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової спільної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку країни [5]. При цьому основні повноваження в частині підготовки прогнозів і програм у цьому Законі виписані для Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування. Основний акцент зроблений на розробку середньострокових і короткострокових прогнозів, з виділенням в них цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку.

Наступним в ланцюжку нормативно-правових актів, які були покликані упорядкувати суспільні стосунки в області забезпечення територіального розвитку, став закон України «Про планування і забудову територій». Цей закон встановлює правові і організаційні основи планування, забудови та іншого використання територій і спрямований на забезпечення стійкого розвитку населених пунктів з урахуванням суспільних і особистих інтересів [6]. Серед основних завдань планування і забудови тери-

торій (стаття 2) можна виділити обґрунтування майбутніх потреб і визначення переважних напрямів використання територій, забезпечення раціонального розселення і визначення напрямів стійкого розвитку населених пунктів, регулювання забудови населених пунктів та інших територій. При цьому планування територій диференційоване по рівнях: загальнодержавному, регіональному і місцевому. Для цього передбачається використання схем планування (на державному рівні – Генеральної схеми) відповідних адміністративно-територіальних одиниць, а також їх окремих частин, і генеральних планів населених пунктів. Регулювання планування, забудови і іншого використання територій передбачено за допомогою прийняття нормативно-правових актів, зокрема державних будівельних норм, відомчих нормативних документів, регіональних і місцевих правил забудови і вживання регіональних і місцевих правил забудови.

Продовженням впорядкування практики забудови територій стало ухвалення Закону України «Про Генеральну схему планування території України». Цим законом були визначені пріоритети і концептуальні рішення планування і використання території країни, вдосконалення систем розселення і забезпечення стійкого розвитку населених пунктів, розвитку виробничої, соціальної і інженерно-транспортної інфраструктури, формування національної екологічної мережі [7]. У цьому законі визначені території, розвиток яких вимагає державної підтримки: території з критичним рівнем виробничо-містобудівельного освоєння і природно-техногенної небезпеки, низьким рівнем забезпеченості природними ресурсами; території із значним природоохоронним, рекреаційним, оздоровчим, історико-культурним потенціалом, високим рівнем виробничо-містобудівельної освоєності і природно-техногенної небезпеки; території із значним природоохоронним, рекреаційним, оздоровчим, історико-культурним потенціалом, низьким рівнем розвитку соціальної і інженерно-транспортної інфраструктури, природно-техногенної небезпеки; території з високим рівнем радіаційного забруднення. При цьому в Законі визначений механізм забезпечення реалізації Генеральної схеми планування територій.

В розвиток практики регулювання розвитку територій був ухвалений Закон України «Про державні цільові програми», в якому визначені основи розробки, твердження і виконання державних цільових програм [8], в якому всі цільові програми були розділені: на загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорону довкілля з довгостроковим періодом реалізації (реалізацією яких займаються центральні і місцеві органи виконавчої влади); інші програми, метою яких є вирішення окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки і адміністративно-територіальних одиниць, що вимагають державної підтримки.

Смуга нагромадження проблем, що продовжується, в територіальному розвитку України активізувала необ-

хідність прийняття спеціального нормативно-правового акту, в якому були визначені заходи законодавчого характеру по стимулюванню розвитку окремих територій. Для цих цілей був розроблений і прийнятий Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів», в якому визначені правові, економічні і організаційні основи реалізації державної регіональної політики по стимулюванню розвитку регіонів і подоланню депресивності територій [9]. У цьому Законі були встановлені конкретні параметри, орієнтація на які дозволяє визначати території депресивними: це стосується регіонів, промислових районів, сільських районів, міст обласного значення. При цьому депресивними визнаються відповідні території, де показники розвитку відповідають одночасно всім критеріям. Крім того, в Законі акцент зроблений на необхідність укладення Договору по регіональному розвитку між Кабінетом Міністрів України і Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними радами, в якому повинні знайти своє втілення спільні заходи по реалізації в регіоні державної стратегії регіонального розвитку, а також розробка програми подолання стану депресивності території.

Таким чином, закони склали своєрідний «каркас» нормативно-правової бази, що визначає взаємовідносини у сфері регулювання регіонального розвитку, що не виключало подальших кроків по вдосконаленню і доповненню цієї бази іншими нормативними документами.

Наступними по рівню ієрархії нормативно-правових документів є Укази Президента України, що стосуються забезпечення умов економічного розвитку окремих територій. Першим в цьому ряду знаходиться Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» [10], в якому визначена головна мета державної регіональної політики, а саме, створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України і її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення дотримання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від того, де він мешкає. Серед вирішення основних завдань передбачено поетапне зменшення рівня територіальної диференціації економічного розвитку регіонів і соціального забезпечення громадян, зміцнення економічної інтеграції регіонів з використанням переваг територіального розділу і кооперації праці і так далі. При цьому одним з пріоритетних напрямів вирішення названих завдань визнавалося регулювання в сфері соціально-економічного розвитку регіонів: державне стратегічне регіональне планування, державна підтримка розвитку регіонів, стимулювання розвитку міжрегіональних економічних зв'язків, стимулювання розвитку регіонів і ін.

Таким чином, прийнята концепція державної регіональної політики була черговою спробою систематизувати розрізнені кроки по забезпеченню цивілізованих умов розвитку регіонів.

З часом з'являється необхідність в певній формалізації дій, спрямованих на забезпечення поступального розвитку регіонів. Одним з дієвих кроків, спрямованих

на подання процесу розвитку регіонів цивілізованого характеру, стала розробка порядку підготовки, підписання і виконання угоди по регіональному розвитку [11], в якому були визначені основні процедури його ініціації, підготовки і підписання, а також проведення моніторингу його виконання. У цьому документі відображена його мета, яка визначена як узгодження діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування в сфері державного стимулювання розвитку регіонів. Для проведення моніторингу достатку виконання угод центральними і місцевими органами виконавчої влади, відповідальним за виконання спільних заходів, пропонувати аналізувати відповідну інформацію для подальшого її узагальнення і освітлення в засобах масової інформації.

Наступним кроком в упорядкуванні заходів, спрямованих на регулювання регіонального розвитку, стала розробка і прийняття методики міжрегіональної і внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів. У даному документі [12] був визначений механізм проведення оцінки і порівняльного аналізу економічного достатку і якості життя населення регіонів, районів, міст з метою ухвалення відповідних управлінських рішень на державному, регіональному і місцевому рівнях, спрямованих на вирішення проблем міжрегіональної і внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів, районів, міст і запобігання поглибленню диференціації. В основу можливої оцінки міжрегіональної і всередині регіональної диференціації соціально-економічного розвитку були покладені методи, що визначають, по-перше, відмінності між найбільш сприятливими і найбільш проблемними регіонами, районами, містами і, по-друге, діапазон відхилень значень відповідних показників. Міра міжрегіональної і всередині регіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів, районів і міст поставлена в залежність від значення коефіцієнта варіації – чим вище значення цього коефіцієнта, тим більшою є міра диференціації. Такий підхід дозволяє проводити оцінку міжрегіональної і всередині регіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів, районів і міст шляхом порівняння його значень по одному показнику за декілька років або за декількома показниками за один рік.

У міру накопичення практичного досвіду регулювання регіональним розвитком з'явилася потреба в уточненні параметрів, які повинні відповідати територіям, що претендують на здобуття статусу депресивних. З цієї метою був вдосконалений порядок проведення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів і міст. У відповідному документі [13] був визначений механізм проведення моніторингу, здійснюваний за допомогою вживання граничних рівнів відхилень соціально-економічних показників від середніх показників розвитку територій відповідної групи, що встановлюються як коефіцієнти. Як такі групи визначені: регіон, промисловий регіон, сільський регіон, місто республіканського в Ав-

тономній Республіці Крим і обласного значення. Період дослідження встановлений диференційовано від одного року до п'яти – залежно від розмірів відповідної території: чим більше територія, тим більший період часу.

Таким чином, уповноважена центральним органом державного управління структура безпосереднім чином почала робити спроби за рішенням проблем регіонального розвитку і, в першу чергу, по подоланню міжрегіональних економічних нерівностей, заклавши в основу цієї політики територіальний підхід, направлений на вирівнювання відповідних умов розвитку.

Одним з інструментів регулювання регіонального розвитку на віддалену перспективу стали регіональні стратегії розвитку. З метою визначення єдиного порядку і методичних основ розробки таких стратегій були підготовлені відповідні методичні рекомендації [14], в яких знайшли віддзеркалення основні принципи розробки, період дії (середньостроковий: на 4–6 років і довгостроковий: на 10–15 років). З урахуванням загальнодержавних пріоритетів, оцінок конкурентних переваг, обмежень, погроз і проблем розвитку кожного регіону визначаються пріоритетні завдання його розвитку, скоординовані дії центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямовані на реалізацію певних завдань, і критерії їх рішення. При цьому стратегії регіонального розвитку є основою для розробки середньострокових програм економічного і соціального розвитку регіонів, щорічних програм економічного і соціального розвитку регіонів, угод між Кабінетом Міністрів України і Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київським і Севастопольським міськими радами з регіонального розвитку, встановлення депресивних територій. Механізм і процедури реалізації регіональних стратегій розвитку визначені виходячи з того, що їх склад і зміст обґрунтовуються завданнями по створенню економічних, організаційних, нормативно-правових і інших передумов для реалізації основних принципів стійкого збалансованого розвитку регіону. При цьому основним інструментарієм такої реалізації визначена послідовна розробка програм і угод регіонального розвитку.

Наступним кроком в розширенні набору інструментів регулювання регіонального розвитку стало впорядкування розробки регіональних цільових програм, моніторингу і звітності про їх реалізацію. З цієї метою були розроблені відповідні методичні рекомендації [15], в яких встановлений єдиний порядок їх розробки. Підставою для розробки цільових програм визначені: наявність проблеми на рівні регіону, вирішення якої вимагає залучення бюджетних коштів, координації спільних дій місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, а також наявність в місцевому бюджеті реальної можливості ресурсного забезпечення виконання заходів програми і відповідність меті програми пріоритетним напрямом розвитку регіону. В ході моніторингу програми щорік здійснюється обґрун-

тована оцінка результатів її виконання і в разі потреби розробляються пропозиції по доцільності продовження тих або інших заходів, включення додаткових заходів і завдань, уточнення показників, об'ємів і джерел фінансування, переліку виконавців, термінів виконання програми і окремих заходів і завдань. Встановлено, що дострокове припинення виконання програми може бути в разі втрати актуальності основної її мети за спільним поданням відповідального виконавця програми, структурних підрозділів по питаннях економіки і питаннях фінансів місцевого органу виконавчої влади.

Таким чином, підзаконні акти, якими встановлювався певний порядок регулювання регіонального розвитку, так би мовити завершують можливий масив нормативних документів, необхідність в яких був викликаний самим життям.

Виходячи з вищевикладеного, можна передбачити, що в даний час в країні існує два рівні економічного регулювання регіонального розвитку; а саме регіональний і міжрегіональний. На регіональному рівні економічне регулювання територіального розвитку здійснюється по вертикалі владної ієрархії, в тому числі між центром і регіонами, регіонами і територіальними співтовариствами, і спрямовано на дію чинників і зв'язків, що впливають на економічний і соціальний стан регіонів.

На міжрегіональному рівні як основні предмети економічного регулювання регіонального розвитку виступає просторова організація продуктивних сил, що передбачає більше горизонтальний зріз взаємодій. В цьому випадку основний наголос повинен робитися, наприклад, на поліпшення транспортної доступності, забезпечення всіх поселень продовольством і енергією, подолання депресивного достатку малих міст і так далі. В даному випадку предметом діяльності повинна виступати координація економічного і соціального розвитку окремих суб'єктів цих стосунків.

Висновки. Таким чином, інституційне середовище економічного регулювання регіонального розвитку може бути представлено як ієрархічна система, що складається з окремих рівнів, на яких розташовуються відповідні нормативно-правові документи, своїм змістом визначають основні вимоги до учасників суспільних стосунків в частині забезпечення поступального розвитку регіонів. На верхньому рівні розташовуються нормативно-правові акти законодавчого органу держави – Верховної Ради України (Закони України), на нижньому рівні розташовуються нормативні документи виконавчої гілки влади – Президента України (Укази) і Кабінету Міністрів України (Постанови), ще нижче – центрального органу виконавчої влади по економічній політиці – Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (Методичні рекомендації) і так далі. При цьому кожен з названих рівнів виконує лише йому властиві функції (повноваження) і несе відповідальність за виконання рішень, що приймаються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Европейская хартия местного самоуправления // Народный депутат. – 1993. – № 11. – С. 3–7.
2. Декларация по регионализму в Европе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.aer.eu/fileadmin/uzer.upoand/PressComm/Publications/Declaration_Regionalism/dam/110/ru/DR_RU.
3. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
4. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586–XIV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 18. – Ст. 3.
5. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 25. – Ст. 195.
6. Про планування і забудову територій: Закон України від 20.04.2000 р. № 1699-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 31. – Ст. 250.
7. Про генеральну схему планування території України: Закон України від 07.02.2002 р. № 3059-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 30. – Ст. 204.
8. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 25. – Ст. 352.
9. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV // Офіційний вісник України. – 2005. – № 40. – Ст. 2529.
10. Про Концепцію державної регіональної політики: Указ Президента України від 25.05.2001 р. № 341 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 22. – Ст. 983.
11. Про затвердження Порядку підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 р. № 751 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 39. – Ст. 1729.
12. Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньої регіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.05.2009 р. № 476 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 37. – Ст. 1248.
13. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визначення територій депресивними: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2010 р. № 235 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 16. – Ст. 754.
14. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 29.07.2002 р. № 224 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.nau.ua/doc/
15. Методичні рекомендації щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання: Наказ Міністерства економіки України від 04.12.2006 р. № 367 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/control/uk/publish/article.

REFERENCES

- «Deklaratsiia po regionalizmu v Evrope» [Declaration on regionalism in Europe].
- «Evropeyskaia khartiia mestnogo samoupravleniia» [The European Charter of Local Self-Government]. *Narodnyy deputat*, no. 11 (1993): 3–7.
- [Legal Act of Ukraine] (1997).
- [Legal Act of Ukraine] (1999).
- [Legal Act of Ukraine] (2000).
- [Legal Act of Ukraine] (2000).
- [Legal Act of Ukraine] (2002).
- [Legal Act of Ukraine] (2004).
- [Legal Act of Ukraine] (2005).
- [Legal Act of Ukraine] (2001).
- [Legal Act of Ukraine] (2007).
- [Legal Act of Ukraine] (2009).
- [Legal Act of Ukraine] (2010).
- «Metodychni rekomendatsii shchodo poriadku rozroblennia rehionalnykh tsilyovykh prohram, monitorynhu ta zvitnosti pro ikh vykonannia: Nakaz Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 04.12.2006 r. № 367» [Methodical recommendations on the development of regional target programs, monitoring and reporting on their implementation: Ministry of Economy of Ukraine of 04.12.2006, № 367]. www.me.gov.ua/control/uk/publish/article.
- «Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo formuvannia rehionalnykh stratehii rozvytku: Nakaz Ministerstva ekonomiky ta z pytan' ievropeiskoi intehratsii Ukrainy vid 29.07.2002 r. № 224» [On approval of guidelines for the formulation of regional strategies: Order of the Ministry of Economy and European Integration of Ukraine of 29.07.2002, № 224].

Михайліченко Г. І.

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ: МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК

Проведено дослідження, яке обґрунтовано потребою в оцінці потенціалу інноваційного розвитку туристичних підприємств в умовах обмеженості ресурсів. При цьому використані загальнонаукові методи пізнання: економіко-математичного та імітаційного моделювання, багатомірний статистичний аналіз. В результаті дослідження нами актуалізовані проблеми оцінки туристичного потенціалу як джерела інноватики туризму; проаналізовані показники й методи їх вимірювання; надане визначення категорії «інноваційний потенціал туризму» та представлена модель його оцінювання на різних рівнях його реалізації, з різними формами взаємопроникнення та об'єктів впливу, результативністю впровадження, сприйняття й реалізації потенціалу підприємств сфери туризму. Приведений інструментарій дозволить ресурсоощадно використовувати туристичний потенціал країни/ регіону/ дестинації, позитивно вплине на ціннісне ціноутворення вичерпних ресурсів сталого розвитку туризму; дозволить сформувати ресурсний капітал потенційно привабливих курортів, що вплине на їх інвестиційний та репутаційний статус.

Ключові слова: туристичний потенціал, інноваційний розвиток, оцінка потенціалу, складові та методи вимірювання туристичного потенціалу, ресурсний потенціал

Рис.: 1. Табл.: 2. Формул: 5. Бібл.: 20.

Михайліченко Ганна Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, Київ, 02156, Україна)

Email: sv2007_71@ukr.net

УДК 338.48.001.76

МИХАЙЛИЧЕНКО Г. И.

ТУРИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ: МЕТОДЫ ОЦЕНКИ И ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ

Целью исследования является потребность в оценке потенциала инновационного развития туристических предприятий в условиях ограниченности всех видов ресурсов. В ходе анализа использованы общенаучные методы познания: экономико-математического и имитационного моделирования, многомерного статистического анализа. В результате исследования нами актуализированы проблемы оценки туристического потенциала как источника инноватики туризма; проанализированы показатели и методы их измерения; обосновано определение категории «инновационный потенциал туризма» и представлена модель его оценивания на разных уровнях реализации с различными формами взаимопроникновения и объектов влияния, результативностью внедрения, восприятия и реализации потенциала предприятий сферы туризма. Приведенный инструментарий позволит бережно использовать туристический ресурсный потенциал страны/ региона/ дестинации, положительно повлияет на ценностное ценообразование исчерпываемых ресурсов устойчивого развития туризма; позволит сформировать ресурсный капитал потенциально привлекательных курортов, что повлияет на их инвестиционный и репутационный статус.

Ключевые слова: туристический потенциал, инновационное развитие, оценка потенциала, составляющие и методы измерения туристического потенциала, ресурсный потенциал

Рис.: 1. Табл.: 2. Формул: 5. Библ.: 20.

Михайличенко Анна Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра гостинично-ресторанного и туристического бизнеса, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

Email: sv2007_71@ukr.net

UDC 338.48.001.76

Mikhaylichenko A. I.

TOURIST POTENTIAL: METHODS OF ASSESSMENT AND INNOVATION DEVELOPMENT

The article conducts a study of the necessity to assess potential of innovation development of tourist companies under conditions of scantiness of all types of resources. It conducts analysis with the use of general scientific methods of cognition: economic and mathematical and imitation modelling and multidimensional statistic analysis. It actualises problems of assessment of the tourist potential as a source of innovation of the tourism; analyses indicators and methods of their measurement; substantiates definition of the "innovation potential of tourism" notion and provides a model of its assessment at different levels of realisation with different forms of mutual penetration and objects of influence, effectiveness of implementation, perception and realisation of the potential of tourist companies. It states that the provided instruments would allow cautious use of tourist resource potential of the country / region / destination, positively influence upon value price-formation of exhaustible resources of stable development of tourism; would allow formation of the resource capital of potentially attractive resorts, which would influence their investment and reputation status.

Keywords: tourist potential, innovation development, assessment of the potential, components and methods of measurement of the tourist potential, resource potential.

Рис.: 1. Табл.: 2. Formulae: 5. Bibl.: 20.

Mikhaylichenko Anna I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Hotel, Restaurant and Tourism Business, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

Email: sv2007_71@ukr.net

Постановка проблеми. Для реалізації завдань повномасштабної оцінки та використання як наявного потенціалу підприємства (реалізованого чи нереалізованого), так і потенціалу розвитку туристичні підприємства

проводять пошук ресурсів та резервів, здатних задовольнити амбітні плани інноваційного зростання. Так, системний аналіз будь-якої зі складових потенціалу включає такі елементи: оцінювані показники і методику їх розрахунків;

критерії оцінки рівня інноваційного потенціалу за кожною його складовою; форми реалізації та об'єкт впливу; порядок прийняття управлінських рішень, спрямованих на розвиток певної складової інноваційного потенціалу.

Аналіз останніх публікацій. Тематиці дослідження туристичного (рекреаційного) потенціалу територій присвячено безліч наукових праць, однак оцінка рівня рекреаційного потенціалу регіонів та їх забезпеченості рекреаційними ресурсами є проблематичною та лише частково вирішеною в оцінкових економічних чи географічних параметрах. Так, ресурсно-географічній оцінці присвячено праці: А. Ю. Александрової, Е. О. Байкова, М. Г. Бойко, А. В. Бураченко, О. С. Віханського, М. Г. Воронцової, Ю. Б. Забалдіної, І. В. Зоріна, О. М. Ільїної, Д. К. Ісмаєва, Г. О. Карпової, А. М. Лапиної, О. О. Любіцевої, Я. Б. Олійника, В. С. Сеніна та інших [1; 3; 16; 17; 20; 21]. Формуванню складових інноваційного потенціалу підприємств, та параметрам його оцінки присвячено публікації: В. М. Гейця, Т. І. Тищенко, А. М. Тихонова, В. О. Василенка, В. Г. Шматка, Л. І. Скібіцької, Л. І. Федулової [4; 5; 8; 10–12]. Всі ці праці збагачують теоритико-методологічний інструментарій інноваційного розвитку, сталого використання обмежених ресурсів в практиці господарювання суб'єктів туристичного бізнесу, однак не вирішують питання реальної вартості туристичного потенціалу відповідно цінності, унікальності, ієрархічності, значущості і як ресурсу туристичного виробництва, і як джерела залучення туристів до споживання турпродукту.

Метою нашого дослідження є оцінка використання потенціалу інноваційного розвитку туристичних підприємств в умовах обмеженості фінансових ресурсів модернізації.

До завдань наукового пошуку належать: оцінити стан розроблюваності проблеми, наявний інструментарій, дослідити вплив факторів на ціннісне оцінювання туристичного потенціалу, ресурсне його забезпечення, регіональний та мікрорівень впровадження ціннісно орієнтованого ціноутворення на туристичні ресурси; узагальнення результатів дослідження попередників та винайдення моделі оцінних показників туристичного потенціалу в інноваційному розвитку підприємств.

Результати дослідження. При вивченні понятійного апарату нами було встановлено, що об'єкти оцінки потенціалу туризму бувають різні. Так, в нормативно-правових документах досить часто зустрічається поняття «туристичний потенціал», що визначається як:

- 1) туристичний потенціал території – ємне поняття, що охоплює сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму [1];
- 2) потенціал підприємства, який включає внутрішні ресурси організації у формуванні ринкового продукту реалізації та представляє сукупність його матеріальних та нематеріальних ресурсів.

В першому варіанті багатоаспектність туристичного потенціалу ототожнюється з розумінням значення «туристичний ресурс», що впливає на його оцінні показники та дозволило визначити такі критерії, як: «туристична придатність», «туристична привабливість», «туристична доступність», «туристична пристосованість» [2]; а відносно об'єктів відвідування – це й «пропускна здатність», «облаштування туристичного об'єкта» та «туристична інфраструктура».

Вказані поняття дозволяють обґрунтувати нову категорію – «інноваційний потенціал туризму» (рис. 1), що може розглядатися на різних рівнях його реалізації, тобто:

- на мега- та макрорівні – це туристичний потенціал, що включає в себе ресурсний, природний, інфраструктурний потенціал регіону (дестинації);
- на рівні кластера (об'єднання за інституціональною, географічно близькою, інформаційно спорідненою, ціннісно орієнтованою, чи згрупованою за споживчими характеристиками продукції, метою) – це ресурси управлінського впливу, ресурсоощадних технологій, економічної взаємодії та організаційної підтримки суб'єктів кластера;
- на рівні організації – сукупність матеріальних та нематеріальних ресурсів організації, включаючи його інтелектуальний, комунікативний, клієнтський, репутаційний капітали.

Вказаний підхід у формуванні оцінної бази враховує не лише ресурсну складову (за Захарченком В.) [4], процесну складову (за Ілляшенком С.) [5], а й змістовну складову наповнення інноваційного потенціалу підприємства.

Узагальнюючи різні підходи до оцінювання туристичного потенціалу, ми можемо констатувати, що він розглядається як ресурсний потенціал організації, що повинен бути використаний максимально (за умов операційного менеджменту); ресурсоощадно та оптимально (за умов логістичного менеджменту) й креативно (за умов інноваційного менеджменту).

Доведено, що у сфері послуг першочергову роль відіграє не розмір підприємства, а його репутація й досвід в обслуговуванні [6, с. 62]. Особливо за умов нестабільності ринкового попиту, зменшення активності подорожуючих, поширення системи електронного продажу туристичних послуг значення репутації, повноцінність виконання взятих зобов'язань формують складові «ціни іміджу» підприємства, коли при інших рівних значеннях продуктового асортименту споживач віддає перевагу тій організації, яка має позитивний бренд, схвальні відгуки про свою роботу, стабільний фінансовий стан.

Так, на основі узагальнення різних показників і методів їх вимірювання [7–12] нами сформовані послідовність й структура оцінювання інноваційної діяльності підприємства:

- 1) відображення безпосередніх результатів від упровадження інновацій на підприємствах (очікуваний прибуток, зростання продуктивності праці та ін.)

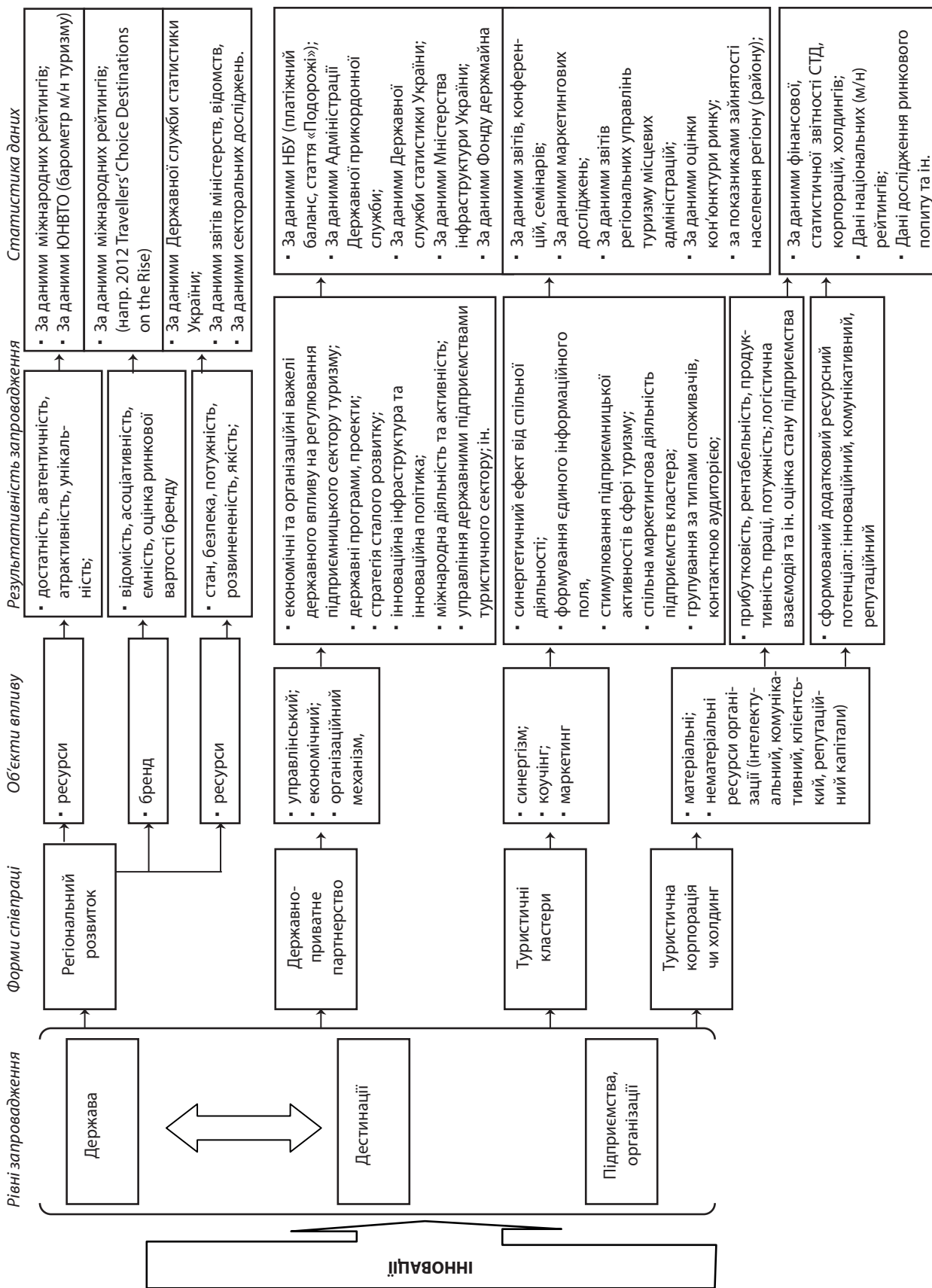

Рис. 1. Модель оцінювання інноваційного потенціалу туризму на різних рівнях його реалізації

Джерело: розроблено і складено автором

тобто повне висвітлення інформації про фактичні або потенційні наслідки операцій, які можуть вплинути на прийняття управлінських рішень;

- 2) відображення витрат на впровадження інновацій на підприємствах, тобто фактичної (історичної) собівартості інновацій;
- 3) висвітлення сутності інноваційної діяльності в показниках – превалювання змісту над формою.

Запропонована модель оцінювання, наведена на рис. 1, повинна бути доповнена ще й результатами оцінювання туристичного балансу, потенціалу (ресурсів) країни відвідування (в'їзду-виїзду) – на рівні дестинацій; клієнтського потенціалу (шкали потреб туристів), репутаційного потенціалу та інтелектуального капіталу – на рівні туристичного підприємства, як сервісної організації з високою якістю обслуговування та довірою до продукту підприємства.

Щодо використання туристичного потенціалу та його інноваційності, то в опублікованому OECD звіті про інноваційний розвиток сфери за останнє десятиріччя міжнародний туризм зазнав фундаментальних змін. Нові дестинації успішно конкурують із традиційними туристичними країнами, які у багатьох випадках вичерпали наявні ресурси та потенціал для раціоналізації. Додаткове вкладання капіталу і праці в таких умовах є дорогими і не завжди призводить до бажаного рівня зростання.

В контексті комплексного аналізу розвитку туристичної сфери у рамках виявлення змін в глобальній економіці з 2005 р. ВЕФ, за підтримки Міжнародної асоціації повітряного транспорту (IATA) Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) та Всесвітньої Ради з туризму та подорожей (WTTTC), оприлюднюють Звіт про туристичну конкурентоспроможність країн світу за трьома субіндексами, 14 мікроіндексами та 79 показниками (табл. 1) [13; 14].

Таблиця 1

Індекс конкурентоспроможності туристичної сфери України, 2009–2011 р.

Мікроіндекс / субіндекс	Ранг		Балова оцінка (7 – найвища)	
	2009 р. (з 133 країн)	2011 р. (з 139 країн)	2009 р.	2011 р.
Загальний індекс туристичної конкурентоспроможності	77	85	3,8	3,83
1. Законодавче регулювання туризму	62	64	4,7	4,63
1.1. Нормативно-правова база розвитку туризму (галузеве регулювання)	104	107	3,8	3,78
1.2. Екологічна сталість	79	88	4,3	4,24
1.3. Безпека та охорона	86	82	4,7	4,54
1.4. Система охорони здоров'я та рівень гігієни	18	17	6,4	6,51
1.5. Пріоритетність розвитку туризму для держави	87	101	4,0	4,06
2. Бізнес-клімат та інфраструктура	72	76	3,4	3,53
2.1. Інфраструктура повітряного транспорту	94	93	2,6	2,6
2.2. Інфраструктура наземного транспорту	72	74	3,3	3,41
2.3. Туристична інфраструктура	55	53	3,7	4,43
2.4. Інформаційна та телекомунікаційна інфраструктура	51	68	3,4	3,25
2.5. Цінова конкуренція в туристичній індустрії	116	119	3,9	3,95
3. Людські, культурні та природні ресурси	103	118	3,5	3,33
3.1. Людські ресурси	68	68	5,1	4,88
3.1.1. Навчання та тренінги	59	48	4,8	4,6
3.1.2. Фахова компетентність людських ресурсів	85	56	5,3	5,1
3.2. Привабливість туризму	66	117	4,7	4,23
3.3. Природні ресурси	112	119	2,4	2,31
3.4. Культурні ресурси	88	86	1,8	1,9

Джерело: The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009 © World Economic Forum / доступно з сайту: <http://www.weforum.org/report/travel-tourism-competitiveness-report-2009>; The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011 © 2011 World Economic Forum / доступно з сайту: <http://www.weforum.org/report/travel-tourism-competitiveness-report-2011>

Динаміка показників засвідчує про невисокий статус національного туристичного підприємництва на світовому ринку, який до того ж погіршився в 2011 році та перемістилися з 77 на 85 місце у світовому рейтингу та на 39 місце – у Європейському рейтингу.

Звідси висновки щодо глобальних економічних асиметрій у розвитку туризму в контексті технологічних, соціальних та культурних змін; а також фрагментарності інформаційного середовища щодо формування звіту з туристичної привабливості; дисонансу отриманих мікроіндексів за показниками оцінювання та наявним станом туристичних ресурсів України; песимістичним доказом негативної оцінки державного регулювання, екологічної безпеки та розвитку інфраструктури туризму нашої держави. [3]

Отже, зрілий туристичний потенціал не завжди є надійним джерелом економічного зростання, скоріше навпаки, зрілість позиціонує продукт як такий, що знаходиться на стадії життєвого циклу, яка передує стадії спаду, а отже втрати інтересу до його придбання (тобто ресурсний потенціал «устаріває» раніше ніж економічний). Тому потенціал країн, що розвивають туристичну інфраструктуру, підвищує інтерес до її освоєння.

Висока оцінка іноземцями ресурсного потенціалу нашої країни під час проведення Євро-2012 дозволяє спрогнозувати зростання туристичного попиту до 2022 року: збільшення міжнародних відвідувачів – на 69%; внутрішніх туристів – на 57%; обсягів витрат туристів на 41% і на 32% відповідно¹. Такі прогнози дозволяють передбачити стрімке зростання попиту на національний туристичний продукт, який є «новим європейським продуктом» (доступним, цікавим, атрактивним); знаходиться на стадії росту, а отже має високий потенціал довгострокового й доходного (для держави та її економічних резидентів) зростання.

Туризм є ресурсно орієнтованою сферою діяльності, в якій питання раціонального природокористування відіграють першорядну роль, а стан природного та соціокультурного середовища є одночасно і ресурсом, і умовою діяльності, що передбачає досягнення збалансованості їх розвитку.

Туристичні ресурси є одним з ключових понять при визначенні території пріоритетного розвитку туризму та одночасно виступає джерелом інноваційного оновлення. Це питання досить добре розроблене в літературі з географії, історії, організації туризму і має значну бібліографію. Однак слід зауважити, що єдиної, загальноприйнятої їх класифікації досі немає. Зокрема, в географії рекреації та туризму запропоновані певні класифікації, методики виявлення та оцінки, шкала цінності тощо, але в економічній інтерпретації є достатньо невирішених проблем.

Найбільш поширеним підходом до класифікації рекреаційно-туристичних ресурсів є їх поділ на два основні класи: природні та історико-культурні.

¹ Прогноз на базі доступних даних: з доповіді Сандри Геретшлагер, старшого есперту проекту Європейського Союзу «Підтримка Державного агентства України з туризму та курортів» на Київському міжнародному форумі 30.11.2012 р.

Методологія оцінювання ресурсного потенціалу туризму останніми роками була збагачена інструментарієм, що запропонований науковцями Київського національного університету ім. Тараса Шевченка під керівництвом професорів Я. Б. Олійника та О. О. Любіцевої, які в рамках розроблення національної Стратегії сталого розвитку туризму [15] провели інтегральну оцінку природних національних рекреаційно-туристичних ресурсів (РТР), побудували ресурсно-рекреаційний рейтинг регіонів, визначили рівні забезпеченості РТР та ресурсно-рекреаційні доміанти регіонів України. Авторами за результатами оцінки зроблено висновки: кожен з регіонів країни має свою специфіку, свою неповторність – етнокультурну та архітектурно-історичну, природно-ландшафтну, біосоціальну, суспільно-географічне положення тощо. Виступаючи як оригінальні територіальні структури, що мають на національному туристичному ринку притаманну лише їм «торгово-рекреаційну марку» (регіональний бренд), регіони характеризуються як відчутною нерівномірністю розвитку ресурсної бази, так і різними показниками функціонування рекреаційної галузі. Запропонована рейтингова рекреаційно-ресурсна оцінка регіонів України розглядається як суттєвий ресурсосистематизуючий результат дослідження. При цьому загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу адміністративно-територіальних одиниць України визначався як сума балів 7 блоків – суспільно-географічного, природного, архітектурно-історичного, інфраструктурного, природно-атропогенного, біосоціального, подієвого; та співставлення забезпеченості рекреаційно-туристськими ресурсами й ресурсно-рекреаційних доміант (ресурсно-рекреаційна доміанта (РРД) – стабільний у просторі і часі вид рекреації, туризму, чинником розвитку якого є відповідна суспільно-економічна база). Всього авторами було виділено 10 доміант регіонів України: лікувально-оздоровчо-туристська, культурно-історично-сакральна, культурно-історична, оздоровчо-туристська, лікувально-оздоровча, сакральна, біосоціальна, екологічна, оздоровча, індустріальна.

Регіональні пріоритети освоєння рекреаційних ресурсів у межах національного простору свідчать про строкатість його ресурсно-рекреаційної бази: рекреаційно-ресурсонадлишкові регіони мають обґрунтовані комплексні програми подальшого залучення природних і суспільно-економічних ресурсів в їх економіку, рекреаційно-ресурсозбалансовані території представляють більш стримані пропозиції, а дефіцитні щодо наявності актуальних та потенційних ресурсів туризму, оздоровчої рекреації, курортного лікування області на внутрішній (регіональний) та зовнішній (національний) туристські ринки здебільшого пропонують незначні за масштабами перспективні програми. З іншого боку, таку ситуацію слід трактувати як наслідок недостатньо ретельної розробки альтернативних сценаріїв рекреаційного освоєння території, відсутності аналітичної експертизи ресурсно-рекреаційної складової регіону, що, в свою чергу, може

виступати важелем подальшого пошуку латентних територіальних можливостей і реалій, здатних поживити регіональне рекреаційне господарство, інтегрувати його в рекреаційно-туристську сферу держави.

Підсумовуючи викладене, слід нагадати про те, що за ієрархією реалій рівня забезпеченості території рекреаційно-туристичними ресурсами та ступенем просування турпродукту (дуже високий → високий → середній → низький → дуже низький) за різними критеріями Україна займає центральну або передостанню ланку, тому використання переваг геополітичного положення країни та суспільно-географічного – її регіонів – має розглядатися як один із головних чинників розвитку транснаціональних туристичних зв'язків, залучення іноземних інвестицій до індустрії туризму, активізації підприємницької (інноваційної) діяльності та посилення їх ролі у національній економіці.

Чи не єдиним показником оцінки туристичного потенціалу регіону / дестинації є показники туристичного балансу, який розраховується як різниця кількості в'їжджаючих та виїжджаючих туристів, тобто туристичних потоків.

Традиційним є визначення туристичного потоку, що надане А. Монтехано та трактує основоположний термін як «групу відвідувачів – туристів, екскурсантів або транзитних пасажирів, які пересуваються з одного місця (ринок-постачальник) до інших місць, де є певний ресурс (ядро тяжіння) і туристична пропозиція (ринок, що приймає) та породжують соціальні процеси, зумовлені цим пересуванням або перебуванням» [16, с. 51]. Важливим завданням дослідження обсягів туристичного споживання є складання прогнозів попиту або ж динаміки туристичних потоків, моделювання яких є результатом інноваційного впливу на мотиваційні цінності споживачів-туристів.

Оцінка потенціалу шляхом обчислення даних туристичного балансу – недосконалий, але широко вживаний методичний інструмент. Однак останнім часом з'явилися дослідження щодо удосконалення такого інструментарію доповненням моделей так званої «соціальної фізики», що розраховують не лише кількісні суб'єктивні показники генетичного естраполяційного аналізу, але й враховують чинники «притягування туристичної маси» до споживання туристичних ресурсів регіону завдяки різним заходам національної політики (ціннісному ціноутворенню на туристичні послуги, відділеності й цінності туристичних ресурсів, комунікативній активності країн/регіонів-постачальників туристів тощо).

Так, цікавими для оцінювання туристичних ресурсів регіонів, рівнонаповненого їх використання є показники гравітаційного моделювання з прогнозуванням туристичної активності регіонів. Методику прогнозного моделювання в'їзних і внутрішніх туристичних потоків регіонів України на основі гравітаційної моделі було обґрунтовано колективом авторів під керівництвом Ю. Б. Забалдіної, які в ході дослідження узагальнили наукові підходи щодо оцінкових показників та побудови розрахункової моделі

оцінки, що має інноваційний характер та цінність у формуванні туристологічного знання.

Так, авторами [17] доведено, що гравітаційні моделі ґрунтуються на припущенні, що обсяги туристичних потоків між регіонами світу прямо пропорційні певній «масі» регіонів і обернено пропорційні «відстані» між ними:

$$E_{ij} = k \frac{M_j m_i}{D_{ij}^2}, \quad (1)$$

де M_j та m_i – туристичні «маси» регіонів, між якими відбувається обмін (докладніше: M_j регіону можна трактувати як ступінь його атрактивності для туристів, тобто, насамперед, ступінь концентрації на його території туристично-рекреаційних ресурсів – об'єктів та явищ природного та антропогенного походження, що використовуються для туризму та рекреації);

D – «відстань» між ними, виражена в одиницях геодезичної відстані, часовому або вартісному еквіваленті;

k – коефіцієнт пропорційності.

Власне, забезпеченість ресурсами (R) є константою певного регіону, але ступінь їх привабливості, місце в системі переваг для туристів з різних країн різні і характеризуються параметром σ .

Іншою складовою туристичної маси є кількісно-якісні характеристики невід'ємної складової регіонального турпродукту – номерного фонду регіону (W). Виступаючи складовою туристичної пропозиції, цей параметр є похідною від попиту і, одночасно, здійснює безпосередній вплив на нього, особливо в умовах ефективного функціонування механізму ринкового саморегулювання. Проте, ціни на аналогічні туристичні послуги, в тому числі розміщення, в різних регіонах світу можуть суттєво відрізнятись. Саме тому стало необхідним введення до моделі показника β , що відобразить ступінь відмінності цін.

$$\beta = \frac{p_i}{p_j}, \quad (2)$$

де p_i та p_j – ціна на аналогічні за класністю послуги розміщення на території i -го та j -го регіону (країни).

Таким чином, зважені коефіцієнти названих параметрів були узагальнені як:

- r – коефіцієнт територіальної концентрації туристсько-рекреаційних ресурсів;
- w – частка номерного фонду підприємств розміщення, санаторно-курортних і оздоровчих закладів, придатних для прийому представників цільових сегментів i -го регіону в загальній кількості місць на території регіону;
- g – частка коштів національного та регіонального бюджетів на залучення туристів, що була витрачена в період $(t-1)$ на просування j -го регіону в i -му;
- ta – частка туристичних підприємств, що займаються організацією обслуговування туристів на території регіону в загальній кількості туристичних підприємств [Athanasopoulos G., Hyndman R. J. (2006), 18].

Тоді туристична «маса» M -регіону за період t визначається як:

$$M_{ij} = r_{ij} w_{ij} g_{t-1} j t a_{ij}. \quad (3)$$

Туристична «маса» місця формування попиту – i -го регіону – уособлюється в низці соціально-економічних чинників, основними з яких є рівень прибутків населення, співвідношення вільного та робочого часу, загальна туристична активність. Проте, названі чинники впливають не тільки на потік до одного регіону, а і на загальну туристичну рухомість населення i -го регіону – m_i . Значення m_i є дуже еластичним, особливо до рівня прибутків, тому ступінь еластичності теж доцільно ввести до моделі як параметр γ . Потреба туристів з i -го регіону (країни) здійснити подорож до j -го регіону (країни) може реалізуватись лише за умови наявності відповідної інфраструктури на території i -го, основними суб'єктами якої виступають туристичні агенції-продавці регіонального турпродукту. Їх кількість визначається як T_{A_i} . Отже,

$$m_{it} = z_{it} \gamma t a_{it} \quad (4)$$

де z_{it} – частка туристів i -го регіону (країни), які протягом періоду t здійснили подорож за його межі в загальній чисельності населення регіону (країни);

$t a_{it}$ – частка туристичних підприємств, що продають тури до j -го регіону на території i -го, в загальній кількості туристичних підприємств.

Якщо мова йде про туристичні обміни між регіонами різних країн, то на їх інтенсивність вочевидь впливають взаємні коливання курсів валют V_{ij} [De Mello M., Nell K. S. (2001), 19], а також так звані «граничні бар'єри» (S_{ij}), в якості яких можуть виступати візовий режим, відсутність спільної мови, спільних кордонів або історичних туристичних зв'язків.

Щодо відстані (D), то в гравітаційних моделях вона може мати різну інтерпретацію та трактуватись як геодезична відстань між центрами i -тої країни та регіону, вартість або час подолання відстані (модель може називатись гравітаційною тільки за умови $\alpha = 2$, що означає еластичність заміщення різних видів транспорту, можливість дістатись від певного пункту i -го регіону без пересадок, безпеку подорожі тощо).

Таким чином, квазігравітаційна модель міжрегіональних туристичних зв'язків між i -м і j -м регіонами має такий вигляд:

$$E_{ijt} = \frac{r_t^{\sigma_{it}} w_t^{\beta_{it}} g_{it-1}^{a_1} t a_{it}^{a_2} m_{it}^{\gamma_{it}} V_{it}^{a_4} S_{ij}^{a_5}}{D_i^{\alpha_{it}}} \quad (5)$$

Оскільки туристичні потоки між двома регіонами неоднозначні, до формули гравітаційної моделі були введені поправочні коефіцієнти a_1, a_2, a_3, a_4, a_5 , що дозволяють досягти асиметричності моделі, відобразити відповідність між змінними й обмежити поведінку всієї моделі.

Для оцінки сумарної міжрегіональної взаємодії регіону з усіма регіонами-постачальниками туристів, формула набула вигляду:

$$E_t = t a_t^{a_2} \sum_{n=1}^n r_t^{\sigma_{it}} w_t^{\beta_{it}} g_{it-1}^{a_1} t a_{it}^{a_3} m_{it}^{\gamma_{it}} V_{it}^{a_4} S_{it}^{a_5} D_i^{\alpha_{it}} \quad (6)$$

Запропонована гравітаційна модель міжрегіональних туристичних взаємодій використовується з метою прогнозування структури й інтенсивності туристичних потоків. На теперішній час через суттєвий дефіцит інформації модель носить описовий характер.

Тенденції інноваційного розвитку закордонного (виїзного) туризму орієнтуються на використанні нових концепцій сервісу, атрактивності туристичного потенціалу міжнародних дестинацій, використанні найновіших ІТ- (інтернет-технологій), М-(мобільних) та Е-технологій, тобто засобів електронної торгівлі послугами.

Так, динаміка збуту послуг на ринку закордонного туризму зазнала фундаментальних змін: по-перше, докорінна перебудова технології туристичного обслуговування та поширення електронної дистрибуції; по-друге, перспективність нових дестинацій вимірюється шляхом оцінювання її популярності в структурі масового попиту виїзного туризму; по-третє, здешевлення продукту основного сезону до країни відвідування проводиться за рахунок реалізації продукту несезонного використання за нижчою ціною; по-четверте, розподілення пропозицій бюджетних авіакомпаній та розширення мережі маршрутів рейсового та чартерного сполучення до нових дестинацій, курортів світу; по-п'яте, поширення технологій електронного маркетингу.

На сьогодні пропозиції туроператорів являють собою широкий асортимент турів різної тривалості, насиченості, комплексності, комплектності, за різними видами туризму, метою подорожі тощо. Однак основу пропозиції кожного сезону формують тури, які користуються популярністю у громадян нашої держави, відповідають за ціною та якістю ринкової кон'юнктури; прогнозним показникам та сформованим програмам чартерного сполучення консолідаторів (табл. 2).

Таблиця 2

Рейтинг популярності напрямів туризму літніх сезонів 2011–2012 рр.

№	Напрямок (країна)	Сезон літо-2011, %	Сезон літо-2012, %	Зміни, +/-
1	Греція	19,0	22,9	▲3,9
2	Туреччина	23,4	22,5	▼0,9
3	Іспанія	15,5	17,0	▲1,5
4	Єгипет	9,7	7,9	▼1,8
5	Італія	6,4	5,1	▼1,3
6	Кіпр	4,1	5,1	▲1,0
7	Болгарія	3,3	3,0	▼0,3
8	Хорватія	4,0	2,7	▼1,3
9	Чорногорія	2,7	2,2	▼0,5
10	Туніс	1,7	1,9	▲0,2
11	Франція	1,0	1,3	▲0,3

Джерело: за кількістю реалізованих пакетів послуг. Анкетування здійснювалося за репрезентативною вибіркою шляхом випадкового відбору з бази даних «TOURDOM», що містить відомості більш ніж 5 тис. туристичних підприємств України // HotLine.travel

За даними рейтингу вперше за останні 15 років за популярністю відвідування літніх курортів відзначилася Греція, а не Туреччина, яка в новому сезоні підняла ціни на наземне обслуговування (в основному готельне розміщення). При цьому провідні туроператори не вирівнювали ціну за рахунок власної маржі і зменшили критичний профіцит у співвідношенні «авіарейси → наземне обслуговування» 2011 року. Під дією цінових важелів попит на тури до Туреччини знизився на 12–17%, але ці втрати були компенсовані збільшенням рентабельності напряму та жорсткою позицією консолідаторів щодо неможливості демпінгу візних туроператорів та турагентів.

В цілому ж потенційні туристи віддіють перевагу відомому та зрозумілому турпродукту закордонного туризму, хоча останнім часом географія подорожей українців розширилася і окрім вже традиційного продукту з'являються пропозиції турів Південно-Східної Азії, Африки, Америки.

Рамки національних ринків стають тісними для висококонцентрованих, зінтегрованих і глобалізованих капіталів, що обмежує досягнення їх вищої мети – виробництва максимальної маси, прибутку і монопольного надприбутку. Тому найбільші національні корпорації перетворюються у глобальні ТНК для реалізації стратегій отримання глобально-монопольних надприбутків шляхом міжнародної експансії, захоплення зарубіжних ринків та експлуатації національних економік, а відтак і національних капіталів, трудових та природних ресурсів [7].

Туристичні консолідатори, які є представництвами транснаціональних корпорацій, відрізняються глобальною стратегією поведінки на світовому ринку подорожей. Такі учасники ринку не лише обезпечені від ризиків невиконання зобов'язань з організації подорожей, а й мають високу фінансову стійкість. Маніпулюючи цінами на компоненти туристичного продукту при здійсненні внутрішніх опера-

цій, консолідатори збільшують корпоративний прибуток. В руках однієї мультиструктурної компанії зосереджений механізм, який забезпечує курсування прибутків всередині однієї великої імперії, підкоряючись стратегічним цілям її діяльності.

Висновки, які можна узагальнити з даного дослідження щодо використання ресурсного потенціалу туризму на всіх видах туристичних ринків, такі:

- туристичний потенціал є одночасно і ресурсом і резервом інноваційного зростання при високому рівні популярності та доступності;
- сталий продукт дестинацій можна реалізувати як інноваційний за умов поєднання заходів подієвого характеру та відмінної інфраструктури туризму;
- туристичний потенціал різних країн має власну ціну, якою можна маніпулювати, підвищуючи цінність та значущість об'єктів відвідування, рівень сервісу, популярність туристичного бренду;
- «туристична маса» міжрегіональних обмінів буде нарощуватись за умов зниження граничних бар'єрів (зменшення впливу коливання курсів валют (конвертованих та національної); спрощення туристичних формальностей; налагодженню доступної інфраструктури обслуговування тощо); активній комунікативній політиці та позитивному репутаційному рейтингу;
- різність у формах споживання й популярності туристичного потенціалу, його сталого ресурсощадного використання потребують встановлення ціннісно орієнтованої ціни на ці ресурси, встановлення граничної межі наповнення туристичних дестинацій; заходів щодо відновлення та нарощування потенціалу як основи інноваційного розвитку туризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. В'їзний туризм: навчальний посібник / Авторський колектив: Коваль П. Ф., Алешугіна Н. О., Андрєєва Г. П. та інші. – Ніжин, Видавництво Лук'яненко В. В., 2010. – 304 с.
2. Проект ЗУ «Про туристичні ресурси» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua>
3. Бойко М. Г. Ціннісно орієнтоване управління в туризмі [Текст] / М. Г. Бойко. – Київ: КНТЕУ, 2010. – 524 с. – ISBN 978-966-629-427-7. – с. 217.
4. Захарченко В. І., Корсікова Н. М., Меркулов М. М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 448 с. – ISBN 978-611-01-0280-3
5. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: Навчальний посібник. – Суми: ВТД «Управлінська книга», 2003. – С.278. – ISBN 966-680-080-2.
6. Корпоративні структури в національній інноваційній системі України / За ред. д-ра екон. наук Л. І. Федулової. – К.: Вид-во УкрІНТЕІ, 2007. – 812 с. – ISBN 978-966-749-001-4
7. Білорус О. Г. Проблеми глобальної модернізації та імперативи неіндустріалізації транзитивних країн // Економічний часо-

REFERENCES

- Athanasopoulos, G., and Hydman, R. J. «Modeling and forecasting Australian domestic tourism» *Department of Econometric and Business Statistics, Monash University, Melbourne*, 2006.
- Boiko, M. H. *Tsinnisno oriientovane upravlinnia v turizmi* [Value-oriented management in tourism]. Kyiv: KNTEU, 2010.
- Bilorus, O. H. «Problemy hlobalnoi modernizatsii ta imperatyvy neindustrializatsiitranzytyvnykhkrain» [Socialandenvironmental imperatives of modernization and neindustrializatsiyyi transitive countries]. *Ekonomichnyi chasopys - KhKhL.*, no. 9-10 (2012.).
- Blizniuk, T. P. «Innovatsionnaia deiatelnost predpriatiia i ee sostavliaiushchie» [Innovative activities of the enterprise and its components]. *Biznes-inform*, no. 9(1) (2007): 71-74.
- De, Mello M., and Nell, K. S. «The forecasting ability of a cointegrated var demand system with endogenous vs. exogenous expenditure variable» *Universidade de Porto.*, 2001.
- Heiets, V. M., and Semynozhenko, V. P. *Innovatsiini perspektivy Ukrainy* [Innovative perspectives Ukraine]. Kharkiv: Konstanta, 2006.
- Illiashenko, S. M. *Upravlinnia innovatsiinyim rozvytkom: problemy, kontseptsii, metody* [Management of innovation development: problems, concepts, methods]. Sumy: Upravlinska knyha, 2003.

- пис – XXI, № 9-10, 2012.
8. Тищенко Т. І. Структурні інноваційного потенціалу підприємства / Тищенко Т. І. // Інновації в створенні та управлінні бізнесом: Мат.-ли між-ї наук. онлайн-конф. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський Національний гірничий університет, 2010. – С. 118–122.
 9. Тихонов А. Н. Менеджмент инновационной организации: [учеб. пос.] / А. Н. Тихонов. – М.: Европейский центр по качеству, 2003. – 383 с.
 10. Близнюк Т. П. Инновационная деятельность предприятия и ее составляющие // Бизнес Информ. – 2007. – № 9 (1). – С. 71–74.
 11. Василенко В. О., Шматко В. Г. Інноваційний менеджмент / В. О. Василенко, В. Г. Шматко // За ред. В. О. Василенко. – К.: ЦУЛ, Фенікс, 2003. – 440 с.
 12. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
 13. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009 © World Economic Forum / доступно з сайту: <http://www.weforum.org/report/travel-tourism-competitiveness-report-2009>
 14. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011 © 2011 World Economic Forum / доступно з сайту: <http://www.weforum.org/report/travel-tourism-competitiveness-report-2011>.
 15. Результати оцінки надані авторським колективом під керівництвом проф. Олійника Я. Б. в проєкті та робочих матеріалах Наукового центру розвитку туризму при розробленні Стратегії сталого розвитку туризму і курортів в Україні (проєкт) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vincult.org.ua>
 16. Монтехано Монтанер Х. Структура туристического рынка. – Смоленск: Изд-во СГУ, 1997. – 230 с.
 17. Забалдіна Ю. Б., Ліщинський О. Л. Дві адаптивні моделі короткострокового прогнозування туристичних потоків / Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2006. – №1. – С. 406–410.
 18. Athanasopoulos G., Hydman R. J. Modeling and forecasting Australian domestic tourism// Department of Econometric and Business Statistics, Monash University, Melbourne, 2006.
 19. De Mello M., Nell K. S. The forecasting ability of a cointegrated var demand system with endogenous vs. exogenous expenditure variable// Universidade de Porto, 2001.
 20. Михайліченко Г. І. Інноваційні зміни у розвитку світового туристичного ринку / Бізнес Інформ, № 6. – 2011р. – С. 49–52.
- Korporatyvni struktury v natsionalnii innovatsiinii systemi Ukrainy* [Corporate structure in the national innovation system of Ukraine]. Kyiv: Vyd-vo UkrINTEI, 2007.
- Koval, P. F., Alieshuhina, N. O., and Andriieva, H. P. *V'iznyi turizm* [Inbound tourism]. Nizhyn: Vyd. Luk'ianenko V. V., 2010.
- Montekhano, Montaner Kh. *Struktura turisticheskogo rynku* [The structure of the tourism market]. Smolensk: Izd-vo SGU, 1997.
- Mykhailichenko, H. I. «Innovatsiini zminy u rozvytku svitovoho turystychnoho rynku» [Innovative changes in the development of world tourism market]. *Biznes Inform*, no. 6 (2011): 49–52.
- «Proekt ZU «Pro turystychni resursy»» [Draft Law «On Tourism Resources»]. www.tourism.gov.ua.
- «Rezultatyotsinknadaniavtorskyhkolektyvompidkerivnytstvom prof. Oliinyka Ya. B. v proekti ta robochykh materialakh Naukovoho tsentru rozvytku turizmu pry rozroblenni Stratehii staloho rozvytku turizmu i kurortiv v Ukraini (proekt)» [Evaluation results provided by the author team led by prof. Oleynik JB in the project and working materials Research Center of Tourism Development in developing Strategies for sustainable development of tourism and resorts in Ukraine (project)]. <http://www.vincult.org.ua>.
- The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011 © 2011 World Economic Forum. www.weforum.org/report/travel-tourism-competitiveness-report-2011.
- The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009 © World Economic Forum. <http://www.weforum.org/report/travel-tourism-competitiveness-report-2009>.
- Tikhonov, A. N. *Menedzhment innovatsionnoy organizatsii* [Management of innovative organizations]. Moscow: Evropeyskiy tsentr po kachestvu, 2003.
- Tyshchenko, T. I. «Skladovi innovatsiinoho potentsialu pidpriemstva» [Components innovation capacity of enterprises]. *Ynnovatsyy v sozdanny y upravlenyy byznesom*. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy Natsionalnyi hirnychiy universytet, 2010. 118-122.
- Vasylenko, V. O., and Shmatko, V. H. *Innovatsiinyi menedzhment* [Innovative Management]. Kyiv: TsUL; Feniks, 2003.
- Zabal'dina, Yu. B., and Lishchynskiy, O. L. «Dvi adaptivni modeli korotkostrokovoho prohnouvan'nia turystychnykh potokiv» [Two adaptive model of short-term forecasting tourist flows]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy* (ekonomika, sotsiologhiia, pravo), no. 1 (2006): 406-410.
- Zakharchenko, V. I., Korsikova, N. M., and Merkulov, M. M. *Innovatsiinyi menedzhment: teoriia i praktyka v umovakh transformatsii ekonomiky* [Innovation Management: Theory and Practice in the transformation of the economy]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2012.

Олійник Я. В.

ПРАВОВІ ІМПЕРАТИВИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ В СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті здійснена постановка проблеми визначення ролі та значення держави у розвитку організації системи бухгалтерського обліку. Доведено, що саме держава забезпечує регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності, яке здійснюється з метою створення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, удосконалення та розвитку бухгалтерського обліку. Уточнено сутність облікової політики як категорії, яка впорядковує процес встановлення принципів та основ бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності на локальному, загальнодержавному та міждержавному рівнях. Досліджено особливості інституційного середовища у сфері бухгалтерського обліку в Україні. Визначено нормативно-правові імперативи розвитку організації бухгалтерського обліку в умовах реформування бухгалтерського обліку з метою створення інституційних передумов адаптації національних нормативно-правових актів, які регулюють бухгалтерський облік та фінансову звітність, до міжнародних стандартів.

Ключові слова: організація бухгалтерського обліку, інституційна теорія, механізм державної економічної політики, облікова політика, регулювання бухгалтерського обліку, імперативи розвитку організації бухгалтерського обліку

Табл.: 1. *Бібл.:* 18.

Олійник Яна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра бухгалтерського обліку, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: oleynik_yv@ukr.net

УДК 657 (477)

ОЛЕЙНИК Я. В.

ПРАВОВЫЕ ИМПЕРАТИВЫ РАЗВИТИЯ ОРГАНИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УКРАИНЕ В СИСТЕМЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

В статье осуществлена постановка проблемы определения роли и значения государства в развитии организации системы бухгалтерского учета. Доказано, что именно государство обеспечивает регулирование бухгалтерского учета и финансовой отчетности, которое осуществляется с целью создания единых правил ведения бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности, совершенствования и развития бухгалтерского учета. Уточнена сущность учетной политики как категории, которая упорядочивает процесс установления принципов и основ бухгалтерского учета, составления финансовой отчетности на локальном, общегосударственном и межгосударственном уровнях. Исследованы особенности институциональной среды в сфере бухгалтерского учета в Украине. Определены нормативно-правовые императивы развития организации бухгалтерского учета в условиях реформирования бухгалтерского учета с целью создания институциональных предпосылок адаптации национальных нормативно-правовых актов, регулирующих бухгалтерский учет и финансовую отчетность, с международными стандартами.

Ключевые слова: организация бухгалтерского учета, институциональная теория, механизм государственной экономической политики, учетная политика, регулирование бухгалтерского учета, императивы развития организации бухгалтерского учета

Табл.: 1. *Библ.:* 18.

Олейник Яна Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра бухгалтерского учета, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

Email: oleynik_yv@ukr.net

UDC 657 (477)

Oleynik Ya. V.

LEGAL IMPERATIVES OF DEVELOPMENT OF ORGANISATION OF ACCOUNTING IN UKRAINE IN THE SYSTEM OF MACRO-ECONOMIC ADMINISTRATION

The article sets the problem of determination of the role and importance of the state in development of organisation of the system of accounting. It proves that namely the state provides regulation of accounting and financial reports, which is conducted with the aim of creation of uniform rules of accounting and financial reporting, perfection and development of accounting. It specifies the essence of accounting policy as a category, which regulates the process of establishment of principles and foundations of accounting, preparation of financial reports at local, state and international levels. It studies specific features of institutional environment in the sphere of accounting in Ukraine. It identifies regulatory and legal imperatives of development of organisation of accounting under conditions of reformation of accounting with the aim of creation of institutional prerequisites of adaptation of national regulatory and legal acts, which regulate accounting and financial reporting, to international standards.

Key words: organisation of accounting, institutional theory, mechanism of the state economic policy, accounting policy, regulation of accounting, imperatives of development of accounting.

Tabl.: 1. *Bibl.:* 18.

Oliynik Yana V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Accounting, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

Email: oleynik_yv@ukr.net

Вступ. Бухгалтерський облік являє собою складну, побудовану за ієрархічним принципам економічну систему, що включає підсистеми і ланки відповідних рівнів та сама є підсистемою системи вищого порядку. Характер взаємо-

дії між ними, тобто цілим і його частинами, обумовлюється суспільно-політичним та економічним устроєм держави. Саме держава забезпечує регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності, яке здійснюється з метою

створення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності та удосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, як це передбачено Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».

Підприємства у ході ведення бухгалтерського обліку мають швидко та гнучко реагувати на зовнішні та внутрішні умови господарювання. Економіко-політичні умови збільшують вимоги традиційних користувачів облікової інформації та розширюють їх коло. Головною умовою ефективного господарювання, залучення інвестицій та нових партнерів є забезпечення надання системою бухгалтерського обліку користувачам повної, достовірної, неупередженої інформації, яка б дозволяла їм приймати рішення. Вибір та впровадження оптимальної системи регулювання системи бухгалтерського обліку має дозволити досягнути поставлених цілей

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності та ролі держави є однією з головних проблем суспільної думки ще зі стародавніх часів. В античності панували державоцентричні погляди. У середні віки державна влада ототожнювалася з монархією, яка вважалася виявом волі і дій Бога. Починаючи з XVII століття головним питанням у дослідженнях ролі та значення держави була взаємодія держави та суспільства. У неокласичній теорії цей підхід був продовжений, державі відводилася роль творця «правил гри» у вигляді законів, якими держава самостійно регулює втручання в економіку та відносини з суспільством. Кейнсіанська теорія саме державі відводила роль ініціатора антикризових дій.

Вивченню значення та ролі держави не просто як суб'єкта економічних відносин, але й як суб'єкта, який регулює такі відносини, приділена значна увага в роботах з інституціональної теорії. Одним з провідних напрямків досліджень за інституціональним підходом є вивчення «правил гри» та аналіз ролі та значення держави та її взаємодії з іншими інституціональними суб'єктами. Роботи представників нової інституціональної теорії відрізняються спробами розробити конкретні практичні рецепти в області реформування державного управління.

У першому десятилітті XXI століття в Україні почали проводитися дослідження щодо можливості застосування теорії інституціоналізму стосовно бухгалтерського обліку. Першим ініціював інституціональний підхід стосовно бухгалтерського обліку Г. Г. Кірейцев. В. М. Жук запропонував використання теорій інституціоналізму до розв'язання ключових проблем бухгалтерського обліку, розглянув моделі та ідеї щодо проблем розвитку МСФЗ і національних систем бухгалтерського обліку із застосуванням інституціональної теорії, виходячи з інституціональної теорії виділив складові побудови й розвитку бухгалтерських систем. О. О. Канцуров пропонує інституціональний аналіз як метод бухгалтерського обліку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення нормативно-правових імператив розвитку організації бухгалтерського обліку в Україні в системі макроеконо-

мічного управління із застосуванням методології інституціональної теорії.

Виклад основного матеріалу. Система бухгалтерського обліку є підсистемою національної економіки та фінансової сфери, яка функціонує і розвивається в межах історично обумовленого правового, економічного та соціально-політичного середовища, якісна визначеність якого в значній мірі формується державою. Держава історично відіграє важливу роль у функціонуванні української економіки та у розвитку системи бухгалтерського обліку шляхом здійснення нормативно-правової регламентації, яка за словами В. М. Пархоменко «представляє собою елемент системи, но не виступає частиною системи обліку, але зміни в якому можуть спричинити зміни в стані системи» [10, с. 5].

Застосування методології інституціональної теорії є найбільш актуальним для аналізу ролі держави як інституціонального суб'єкта організації бухгалтерського обліку в Україні у рамках макроекономічного управління. Головною перевагою інституціональної теорії при дослідженні організації бухгалтерського обліку є можливість проведення комплексного аналізу процесів реформування системи бухгалтерського обліку в умовах міжнародної інтеграції національної економіки в цілому та адаптації українського законодавства до нормативно-правової бази Європейського співтовариства.

Сутність нормативно-правової регламентації (з франц. *règlement* – підпорядкованість суворим правилам) полягає у ступені впливу держави. Питання необхідності та форм державного регулювання бухгалтерського обліку та його організації є предметом дискусії вітчизняних та закордонних економістів. Наводяться аргументи на користь та проти державного регулювання. Одноставних кінцевих висновків у цієї дискусії не досягнуто. Не вдаючись до дискусії з цього приводу, для цілей даного дослідження будемо розглядати державу як суб'єкт інституціональної інфраструктури організації бухгалтерського обліку, який підтримує політичний, економічний та соціальний порядок, формує інституціональне середовище та інституціональні механізми, забезпечує поділ повноважень між інститутами держави щодо забезпечення державного регулювання бухгалтерським обліком та складанням фінансової звітності. При цьому істотне значення відводиться методології механізму поділу даних повноважень.

З огляду на те, що бухгалтерський облік є системною категорією та суспільним інститутом, дослідження ролі та значення держави розглядається з дотриманням системної та інституціональної парадигм. Науковими завданнями такого дослідження є емпіричне виявлення та опис інституціональних чинників макроекономічного регулювання бухгалтерського обліку та визначення перспектив їх розвитку.

Складність системи бухгалтерського обліку обумовлює існування різних варіантів її організації, що визначаються рівнем розвитку й стану елементів, що входять в систему (суб'єктів, що визначають організацію системи бухгалтерського обліку всіх рівнів організації обліку, нормативно-правової системи, яка визначає правила

функціонування системи бухгалтерського обліку, інформаційної системи, що забезпечує зв'язок між системами вищого рівня та елементами), їх якісного рівня та взаємозв'язків.

Процес державного управління являє собою свідому і цілеспрямовану сукупність дій, що призводять до певної динаміки управлінських результатів. Ефективність функціонування, розвиток та удосконалення стану та взаємозв'язків елементів системи бухгалтерського обліку може бути досягнута за допомогою комплексу заходів з організації та управління з боку держави.

Однією з головних функцій держави є економічна, яка полягає у створенні передумов для ефективної економічної діяльності суспільства з урахуванням інтересів всіх категорій членів суспільства: від суб'єктів господарювання та їх об'єднань до держави та міжнародної спільноти. Виконання економічної функції передбачає формування правових засад функціонування економіки в цілому та її окремих секторів, реалізація та узгодження інтересів яких на державному рівні відбувається шляхом проведення державної економічної політики. У Господарському кодексі України закріплено положення щодо державної економічної політики та її основних напрямів. Виділяють три ключові категорії такого механізму: економічна політика (ст. 9), основні напрями економічної політики (ст. 10), засоби державного регулювання господарської діяльності (ст. 12).

Політика є категорією політології. Ця категорія є складною та багатозначною. Підхід до облікової політики як категорії національної системи бухгалтерського обліку останнього часу знайшов поширення серед вітчизняних науковців [1; 2; 9; 11; 16]. Створення законодавчих та організаційних передумов до запровадження міжнародних стандартів для складення суб'єктами господарювання фінансової звітності та адаптація до міжнародних стандартів національної нормативно-правової бази з питань бухгалтерського обліку підводить облікову політику на значно вищий рівень державних та міждержавних відносин. Саме таке трактування облікової політики як категорії, яка впорядковує процес встановлення принципів та основ бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності на локальному, загальнодержавному та на міждержавному рівнях, на наш погляд, відповідає сутності політологічного визначення «політика» в імплементації до бухгалтерського обліку.

Облікову політику можна представити як трикутник «Міждержавна облікова політика – Загальнодержавна облікова політика – Локальна облікова політика (облікова політика суб'єкта господарювання)». Сутність кожного з цих елементів змінюється за умови змін одного з них: інтеграційні процеси викликають зміни на рівні держави, яка в свою чергу розробляє та змінює нормативні акти, які встановлюють сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються суб'єктами господарювання для складання та подання фінансової звітності.

Історично, роль держави в Україні залишається вирішальною. Україна як незалежна держава утворилась на території колишнього Радянського Союзу. Як і у біль-

шості колишніх радянських держав в Україні збереглася традиція державного керівництва бухгалтерським обліком. Проте у Механізмі державної економічної політики у складі основних напрямів економічної політики (ст. 10 ГКУ) не передбачено фінансової політики та, відповідно, політики у сфері бухгалтерського обліку. Створення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні задекларовано лише на рівні Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» (ст. 6). Забезпечення проведення фінансової політики закріплено Законом України «Про Кабінет Міністрів України» від 16.05.2008 N 279-VI за Кабінетом Міністрів України. Тому проблема співвідношення Кодексу і законодавства в частині забезпечення системного та ефективного державного регулювання бухгалтерського обліку потребує доопрацювання. Врахування важливості формування облікової політики на загальнодержавному рівні має бути підтверджено включенням фінансової політики до переліку основних напрямів економічної політики (ст. 10 ГКУ).

Інструментами загальнодержавної політики у сфері бухгалтерського обліку є стандарти, норми, правила, примуси, владні ресурси. Відповідно, державна облікова політика передбачає створення законодавчих та організаційних передумов впорядкування та удосконалення системи бухгалтерського обліку. Тобто держава, приймаючи та коригуючи різноманітні стандарти, норми, правила, примуси, здійснює облікову політику.

Загальнодержавна облікова політика закріплюється у відповідних економіко-правових документах (програмах, стратегіях, законодавчих актах), у яких визначаються цілі, завдання, виконавці тощо. Головним вектором розвитку економіки України є інтеграція з європейськими країнами та відповідна адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу у визначених пріоритетних сферах. До складу пріоритетних сфер включений бухгалтерський облік компаній, а саме нормативно-правові акти, які регламентують ведення обліку в Україні. В Україні проводиться загальнодержавна облікова політика, яка спрямована на адаптацію національної нормативно-правової бази з питань бухгалтерського обліку до МСФЗ. Загальнодержавна облікова політика послідовно була закріплена у Концепції побудови національної статистики України та Державній програмі переходу на міжнародну систему обліку та статистики від 4 травня 1993 р. № 326, Програмі реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів від 28 жовтня 1998 р. № 1706, Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року № 996-XIV, Концептуальних основах системи звітності учасників фондового ринку від 3 липня 2001 р. № 242, Стратегії застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні від 24 жовтня 2007 р. № 911-р. Аналіз змісту зазначених державних актів дає можливість констатувати, що засади правового регулювання бухгалтерського обліку містять визначення цілей та засобів загальнодержавної облікової політики, позна-

чаючи таким чином її присутність і необхідність у економічній політиці країни.

Для проведення облікової політики держава застосує різні правові форми і засоби щодо делегування повноважень шляхом нормативно-правового регулювання, планування, управління та контролю системи бухгалтерського обліку.

Нормативне регулювання бухгалтерського обліку в Україні як правова форма державного керівництва системою бухгалтерського обліку означає встановлення компетентними органами держави єдиних правил ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, які є обов'язковими для всіх підприємств та гарантують і захищають інтереси користувачів, та удосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності [6].

В Україні застосовується підхід, згідно з яким нормативні акти, які регулюють бухгалтерський облік та складання звітності, є обов'язковими до застосування, відповідно, положення (стандарти) бухгалтерського обліку прирівнюються до рангу законів, які жорстко регламентують та деталізують процедури ведення бухгалтерського обліку та складання звітності. Така практика збереглася з радянських часів, але на відміну від радянського обліку, коли бухгалтерський облік виконував перш за все контрольну функцію забезпечення збереження соціалістичної власності та виконання державного плану, українська система обліку спрямована на обчислення податків та контроль за своєчасністю і повнотою їх сплати. Такий підхід застосовується у більшості Європейських країн (Франція, Німеччина), а також у Японії. Франкомовні Африканські країни, які в минулому були французькими колоніями, також дотримуються такої жорстко регламентованої системи обліку.

Інституційне середовище бухгалтерського обліку в Україні забезпечується системою нормативно-правових актів, встановлених державою, які можна поділити на чотири рівні регламентації

До складу документів першого рівня включені законодавчі акти, в першу чергу Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», який закріплює принциповий статус бухгалтерського обліку як повноправної сфери та виду управлінської діяльності. Закон відіграє системоутворюючу роль в питаннях загальнодержавної облікової політики та організації бухгалтерського обліку. Він забезпечує досить високий рівень достовірності, повноти та якості фінансової інформації, яка надається системою бухгалтерського обліку у різних секторах економіки.

Крім Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», окремі аспекти бухгалтерського обліку регулюються Конституцією та законами України, а також Указами Президента України і Постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та Законів України, актами Кабінету Міністрів України.

Другий рівень інституціонального оформлення бухгалтерського обліку і фінансової звітності представлений національними стандартами бухгалтерського обліку.

П(С)БО визначають концептуальні основи бухгалтерського обліку та поширюються всіх юридичних осіб, створених відповідно до законодавства України, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, а також на представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які зобов'язані вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно з законодавством. Саме П(С)БО є основою для наближення національної облікової системи з Міжнародними стандартами фінансової звітності. У той же час публічні акціонерні товариства, банки, страховики, а також підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, та підприємства, які самостійно визначають доцільність застосування міжнародних стандартів для складання фінансової звітності та консолідованої фінансової звітності, складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами [6].

Документи третього методичного рівня регламентації підготовлюються та затверджуються Міністерством фінансів України, різними міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади України, які регламентують конкретні питання ведення бухгалтерського обліку стосовно до конкретних видів економічної діяльності, галузей, об'єктів обліку, які зобов'язані вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно з законодавством, а також фізичних осіб – підприємців, на основі документів першого та другого рівня регламентації. Документи цього рівня мають рекомендаційний, пояснюючий та уточнюючий характер по відношенню до документів вищих рівнів регламентації та не мають їм суперечити. У разі виникнення суперечностей діють норми документів першого та другого рівня.

Правила ведення бухгалтерського обліку, які регулюються документами другого та третього рівня, реалізуються підприємствами і організаціями для організації та ведення бухгалтерського обліку на локальному рівні окремих суб'єктів господарювання. Розпорядчі документи, які регламентують обліковий процес на локальному рівні, відносяться до четвертого рівня інституціонального оформлення бухгалтерського обліку в Україні.

В цілому інституціональне середовище у сфері бухгалтерського обліку в Україні має певні особливості, а саме: надмірно велика кількість нормативно-правових актів та їх розгалуженість; спрямованість нормативного регулювання лише на затвердження нормативно-правових актів в умовах невизначеності виконавців та органів, відповідальних за їх розробку; обмеженість дії інституціонального оформлення бухгалтерського обліку; недостатнє методичне наповнення щодо ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності стосовно до конкретних видів економічної діяльності, галузей, об'єктів обліку методичного рівня регулювання бухгалтерського обліку; наявність положень, щодо яких існує невпевненість стосовно їх чинності, колізійні норми; часта зміна або швидке прийняття нових нормативних актів щодо регулювання бухгалтерського обліку.

Зазначені вади законодавства у сфері організації бухгалтерського обліку як інструмента облікової політики держави зумовлюють необхідність його вдосконалення та дозволяють сформулювати правові імперативи розвитку організації бухгалтерського обліку в Україні в системі макроекономічного управління (табл. 1).

Застосування кожного із запропонованих засобів у комплексі забезпечує вирішення проблеми досягнення їх функціонального взаємозв'язку під час дії різноманітних засобів регулювання. У результаті повинно бути створене інституціональне середовище, яке забезпечить формування корисної та об'єктивної інформації про фінансовий стан та результати діяльності компаній. При цьому важливим є усвідомлення необхідності формування дієвого інституціонального механізму не лише на рівні

влади, але й серед представників підприємств й організації та бухгалтерського співтовариства.

Висновки. За роки незалежності в Україні створена ґрунтовна законодавча база з регулювання системи бухгалтерського обліку. Проте державна політика інтеграції України у світове співтовариство вимагає продовження роботи з розробки та перегляду ключових аспектів методології бухгалтерського обліку з метою створення інституціональних передумов адаптації національної нормативно-правової бази з питань бухгалтерського обліку до міжнародних стандартів, реорганізації системи управління бухгалтерським обліком, продовження запровадження міжнародних стандартів, підготовки кваліфікованих спеціалістів.

Таблиця 1

Правові імперативи розвитку організації бухгалтерського обліку в Україні

Положення	Завдання
Базовий критерій оцінки державного регулювання бухгалтерського обліку	Переорієнтація з традиційного визначення ступеня регламентації бухгалтерського обліку як втручання держави у сферу організації бухгалтерського обліку на зростання ефективності цього втручання
Цілеспрямованість	Впровадження комплексної системи короткострокового, середньострокового і довгострокового програмування загальнодержавної облікової політики з мобілізацією ресурсів держави та недержавних економічних суб'єктів
Законодавство	Створення законодавчих та організаційних передумов для надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства та для запровадження міжнародних стандартів для складення суб'єктами господарювання фінансової звітності
Стабільність норм та правил	Норми та правила повинні бути серйозно аргументовані, щоб виключити їх перегляд протягом тривалого часу. Для забезпечення цього має бути створений та закріплений налагоджений процес розробки нових стандартів та методичного забезпечення до них
Нейтральність державного регулювання	Державне регулювання бухгалтерського обліку задля забезпечення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності має бути нейтральним по відношенню до різних видів економічної діяльності, категорій платників податків, експортерів та імпортерів
Зменшення адміністративних бар'єрів	Зменшення адміністративного тягаря за рахунок зменшення подання надлишкової звітності органам державної влади, що вимагає зайвих витрат
Врахування специфіки окремих сфер економіки	Розвиток системи регулювання бухгалтерського обліку повинний бути спрямований на врахування специфіки окремих сфер та галузей економіки, таких як неприбутковий сектор та сектор малого підприємництва
Саморегулювання	Залучення професійних громадських об'єднань та іншої зацікавленої громадськості, включаючи користувачів фінансової звітності, до розробки стандартів, норм та правил регулюванні бухгалтерського обліку з метою зниження директивного регулювання з боку держави
Контроль	Забезпечення державного контролю дотримання національних П(С)БО, інших нормативно-правових актів щодо ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності та моніторингу факторів, які загрожують стабільності та розвитку бухгалтерського обліку
Взаємодія	Досягнення функціональної взаємодії з міждержавними, міжурядовими, професійними організаціями та іншою зацікавленою громадськістю, включаючи користувачів фінансової звітності в області бухгалтерського обліку
Кадри	Створення організаційних передумов процесу підготовки й підвищення кваліфікації кадрів

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановська Т. В. Облікова політика підприємств в Україні: теорія і практика: Автореф. дис.канд. екон. наук: 08.06.04 / Т. В. Барановська / Нац. аграр. ун-т. – К., 2005. – 21 с. – укр.
2. Бутинець Ф. Ф., Малюга Н. М. Бухгалтерський облік: облікова політика і план рахунків, стандарти і кореспонденція рахунків,

REFERENCES

- Baranovska, T. V. «Oblikova polityka pidpriemstv v Ukraini: teoriia i praktyka» [Accounting policies of enterprises in Ukraine: Theory and Practice]. *Avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.06. 04.*, 2005.
- Butynets, F. F., and Maliuha, N. M. *Bukhhalterskyi oblik: oblikova polityka i plan rakhunkiv, standarty i korespondentsiia rakhunkiv, zvitnist*

- звітність. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинець; 3-є вид., перероблене і доп. / Ф. Ф. Бутинець, Н. М. Малюга. – Житомир: ПП «Рута», 2001. – 512 с.
3. Жук В. М. Інституціональне забезпечення розвитку бухгалтерського обліку в Україні / В. М. Жук // Фінанси України. – 2010. – №11. – С.101–110.
 4. Жук В. М. Інституціональний підхід для розв'язання проблем бухгалтерського обліку / В. М. Жук // Фінанси України. – 2009. – №7. – С.100–113.
 5. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999р. № 996 – XIV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:// www.zakon.rada.gov.ua.
 6. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 16.05.2008 № 279-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу:// www.zakon.rada.gov.ua.
 7. Канцуров О. О. Інституціональний аналіз як метод бухгалтерського обліку/ О.О. Канцуров // Фінанси України. – 2010. – №12. – С. 97–107.
 8. Кирейцев Г. Г. Глобалізація економіки і унифікація методології бухгалтерського учета: Науч. Докл. [Текст]/ Г. Г. Кирейцев; ЖГТУ. – Житомир, 2008. – 76 с.
 9. Ловінська Л. Г. Організація бухгалтерського обліку та фінансового контролю в сучасних умовах господарювання в Україні/ Л. Г. Ловінська, І. Б. Стефанюк. – К.: НДФІ, 2006. – 240 с.
 10. Пархоменко В. М. Реформування бухгалтерського обліку в Україні: методологічне та нормативно-правове забезпечення: автореф. дис. канд.екоп. наук: 08.06.04/ В.М. Пархоменко / Ін-т аграр. екоп. УААН. – К., 2002. – 19 с.
 11. Пилипенко А. А., Отенко В. І. Організація обліку і контролю. Навчальний посібник/ А. А. Пилипенко, В. І. Отенко. – Харків: Вид ХДЕУ, 2002. – 288 с.
 12. Пилипенко А. А. Організація обліково-аналітичного забезпечення системи конкурентної розвідки промислового підприємства / А. А. Пилипенко // Проблеми економіки. – 2010. – №1. – С. 72–79.
 13. Политология: учеб./ А. Ю. Мелвиль [и др.]; М: Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД России, ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 618 с.
 14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про концепцію побудови національної статистики України та Державної програми переходу на міжнародну систему обліку та статистики» від 4 травня 1993 р. № 326 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:// www.zakon.rada.gov.ua.
 15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про програму реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів» від 28 жовтня 1998 р. N 1706 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:// www.zakon.rada.gov.ua.
 16. Пушкар М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти): Автореф. дис. д-ра екоп. наук: 08.06.04/ М. С. Пушкар / Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 2000. – 31 с.
 17. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про схвалення Концептуальних основ системи звітності учасників фондового ринку» від 3 липня 2001 р. № 242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:// www.zakon.nau.ua
 18. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про Стратегію застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні» від 24 жовтня 2007 р. № 911-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:// www.zakon.rada.gov.ua.
- [Accounting: accounting policies and chart of accounts, standard accounts and correspondence, reporting]. Zhytomyr: Ruta, 2001.
- Kantsurov, O. O. «Instytutsionalnyi analiz iak metod bukhhalterskoho obliku» [Institutional analysis as a method of accounting]. *Finansy Ukrainy*, no. 12 (2010): 97–107.
- Kireytsev, G. G. *Globalizatsiia ekonomiki i unifikatsiia metodologi bukhgalterskogo ucheta* [ENGLISH_RU Глобалізація економіки і унифікація методології бухгалтерського учета]. Zhitomir: ZhGTU, 2008.
- [Legal Act of Ukraine] (1999). <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
- [Legal Act of Ukraine] (2008). <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
- Lovinska, L. H., and Stefaniuk, I. B. *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku ta finansovoho kontroliu v suchasnykh umovakh hospodariuvannia v Ukraini* [Accounting and financial control in the modern business environment in Ukraine]. Kyiv: NDFI, 2006.
- [Legal Act of Ukraine] (1993). <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
- [Legal Act of Ukraine] (1998). <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
- [Legal Act of Ukraine] (2001). <http://www.zakon.nau.ua>.
- [Legal Act of Ukraine] (2007). <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
- Melvil, A. Yu. *Politologiya* [Political]. Moscow: MGIMO MID Rossii; Velbi; Prospekt, 2006.
- Pushkar, M. S. «Tendentsii ta zakonmirnosti rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukraini (teoretyko-metodolohichni aspekty)» [Trends and patterns of accounting development in Ukraine (theoretical and methodological aspects)]. Avtofef. dys. d-ra ekon. nauk: 08. 06. 04, 2000.
- Parkhomenko, V. M. «Reformuvannia bukhhalterskoho obliku v Ukraini: metodolohichne ta normatyvno-pravove zabezpechennia» [Accounting Reform in Ukraine: methodological and regulatory support]. avtofef. dys. kand. ekon. nauk: 08. 06. 04, 2002.
- Pylypenko, A. A. «Orhanizatsiia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia systemy konkurentnoi rozvidky promyslovoho pidpriemstva» [Organization of accounting and analysis of competitive intelligence system of industrial enterprise]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2010): 72–79.
- Zhuk, V. M. «Instytutsionalne zabezpechennia rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukraini» [Institutional support the development of accounting in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, no. 11 (2010): 101–110.
- Zhuk, V. M. «Instytutsionalnyi pidkhid dlia rozv'iazannia problem bukhhalterskoho obliku» [Institutional approach to problem solving accounting]. *Finansy Ukrainy*, no. 7 (2009): 100–113.

Пушкар Т. А.

ТРАНСКОРДОННІ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ВИРОБНИЧІ КЛАСТЕРИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Розглянуто основні принципи розвитку транскордонного співробітництва в регіонах України. Охарактеризовано сучасний стан євро регіонів країни у вимірі євроінтеграційних процесів. Визначено основні напрями розвитку транскордонного співробітництва, окреслено місце і значення євро регіонів у забезпеченні сталого регіонального розвитку. Подано характеристику територіально-виробничих кластерів як найбільш дієвої економіко-організаційної системи взаємозв'язків регіонів. Територіально-виробничі кластери запропоновано розглядати як інноваційно-територіальні об'єднання, що узгоджують основні джерела досягнення конкурентних переваг регіону. Розглянуто перспективи розвитку кластерних ініціатив у євро регіонах країни.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, євро регіон, регіональний розвиток, територіально-виробничий кластер

Табл.: 1. *Бібл.:* 11.

Пушкар Тетяна Андріївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економіки підприємств міського господарства, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

Email: tpushkar@mail.ru

УДК 657 (477)

ПУШКАРЬ Т. А.

ТРАНСГРАНИЧНЫЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНО-ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ КЛАСТЕРЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Рассмотрены основные принципы развития трансграничного сотрудничества в регионах Украины. Охарактеризовано современное состояние евро регионов страны в разрезе евроинтеграционных процессов. Определены основные направления развития трансграничного сотрудничества, очерчено место и значение евро регионов в обеспечении устойчивого регионального развития. Дана характеристика территориально-производственных кластеров как наиболее действенных экономико-организационных систем взаимосвязей регионов. Территориально-производственные кластеры предложено рассматривать как инновационно-территориальные объединения, которые согласовывают основные источники достижения конкурентных преимуществ региона. Рассмотрены перспективы развития кластерных инициатив в евро регионах страны.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, евро регион, региональное развитие, территориально-производственный кластер

Табл.: 1. *Библ.:* 11.

Пушкар Татьяна Андреевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономики предприятий городского хозяйства, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

Email: tpushkar@mail.ru

UDC 657 (477)

Pushkar T. A.

TRANSBORDER TERRITORIAL AND PRODUCTION CLUSTERS: MODERN STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

The article considers main principles of development of transborder co-operation in the regions of Ukraine. It characterises modern state of Euro-regions of the country in view of Euro-integration processes. It identifies main directions of development of transborder co-operation, specifies the place and importance of Euro-regions in ensuring stable regional development. It provides a characteristic of territorial and production clusters as the most effective economic and organisational systems of interconnection of regions. It offers to consider territorial and production clusters as innovation and territorial unions, which co-ordinate main sources of achievement of competitive advantages of the region. It considers prospects of development of cluster initiatives in Euro-regions of the country.

Key words: transborder co-operation, Euro-region, regional development, territorial and production cluster.

Tabl.: 1. *Bibl.:* 11.

Pushkar Tatyana A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economics of Urban Enterprises, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)

Email: tpushkar@mail.ru

Поступова інтеграція України у світовий економічний простір, спрямованість країни на повноправне членство у європейському співтоваристві значно змінює пріоритети зовнішньоекономічних зв'язків країни і регіонів, активізуючи і поглиблюючи міжрегіональне, транскордонне і прикордонне співробітництво регіонів. Зростаючий ступень відкритості регіону, стимулюючи більшість ре-

гіональних економічних процесів, створює в той же час значні супе-речливості, насамперед підвищуючи рівень їх економічної залежності від зовнішніх факторів.

Починаючи з моменту проголошення незалежності, в Україні прийнято низку нормативно-правових актів, в яких, визнаючи необхідність і значення, законодавчо оформлено підвищення лібералізації економічних проце-

сів у регіонах, визначено значення регіональних зовнішньоекономічних й інтегральних зв'язків, прикордонного і транскордонного співробітництва. Але, здійснюючи активні кроки по інтеграції, насамперед у європейське співтовариство, підвищуючи ступень лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків, регіони України повинні враховувати і той негативний вплив, який несуть у собі зазначені процеси. Залежність від імпорту стратегічно важливих товарів, збільшення імпорту енергоносіїв, перехід регіоноутворюючих підприємств під контроль іноземного капіталу, неконтрольований приток нелегальних мігрантів на територію регіону підвищують значення обґрунтованого підходу до впровадження новітніх форм міжнародного співробітництва на базі колосального світового досвіду і вже існуючого досвіду транснаціонального і прикордонного співробітництва в Україні.

Питанням розвитку прикордонного і транскордонного співробітництва приділяється все більше уваги у роботах українських вчених. Зокрема зазначимо праці таких провідних українських вчених, як П. Беленький, О. Білорус, Н. Кухарська, Н. Мікула, В. Новицький та ін. [1–7].

Розвиток зовнішньоекономічних відносин регіонів, становлення новітніх форм міжрегіонального і міжнародного співробітництва, одночасно сприяючи активізації соціально-економічних процесів в регіонах і надаючи нові можливості вирішення питань ефективного функціонування їх господарських комплексів, одночасно підвищують рівень регіональних диспропорцій. Таким чином, створення новітніх організаційно-виробничих структур на території прикордонних й євро регіонів, зокрема територіально-виробничих кластерів, стає необхідною умовою їх ефективного функціонування.

Кластери як категорію, їх сутність та роль у розвитку території активно вивчають провідні українські вчені: В. Базилевич, З. Варналій, В. Геєць, Б. Губський, П. Єщенко, Я. Жаліло, Д. Лук'яненко, І. Михасюк, А. Мокій, С. Мочерний, А. Поручник, М. Тимчук, А. Філіпенко, О. Шнирков та інші. Але найбільш повну розробку і відображення питання сутності виробничих і територіальних кластерів, ефективності створення, розвитку і стимулювання виробничих кластерів розглядаються в дослідженнях закордонних авторів, зокрема В. Бандурина, В. Гжегожа, Е. Леммера, М. Кітінга, Дж. Клегга, М. Портера, В. Прайса, Д. Радеби, О. Розенфельда, В. Савченко, І. Пилипенко Д. Якобса та інших. Разом з тим, в умовах євроінтеграції України і поглиблення міжнародного поділу праці потребує уваги вивчення принципів, економіко-організаційних умов впровадження і перспектив розвитку новітніх кластерних ініціатив на території євро регіонів України.

В умовах поглиблення регіоналізації й міжнародної інтеграції, які виступають основними рушійними силами глобалізації, підвищується значення діяльності регіонів країн. Регіони України, що є відносно незалежними суб'єктами міжнародних економічних відносин, відіграють все більшу роль у реалізації міжнародних пріоритетів країни і формуванні зовнішньоекономічної політики країни і напрямів інтеграції у світовий економічний простір.

Розвиток міжнародного співробітництва регіонів зумовлює становлення новітніх форм міжрегіонального і інтеграційного співробітництва, основними з яких є:

- спеціальна (вільна) економічна зона (Господарський Кодекс України вад 16.01.2003 р., № 436-IV).
- прикордонне співробітництво («Проект Конвенції про прикордонне співробітництво держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав» від 23 травня 2008 р., Мінськ);
- транскордонне співробітництво (Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 24.06.2004 р.).

Документ «Державна стратегія регіонального розвитку України до 2015 р.», затверджена Постановою КМУ від 21.07.2007 р., визначив умови для підвищення конкурентоспроможності регіонів, враховуючи їх сталий розвиток на сучасній технологічній основі. Крім того, прийнятий Закон України «Про транскордонне співробітництво» визначає євро регіон як організаційну форму співробітництва регіонів європейських держав. Серед основних заходів по розширенню транскордонного співробітництва є розвиток виробничих кластерних об'єднань [8].

Визначенню основних напрямів розвитку транскордонного співробітництва регіонів України, місця та значення євро регіонів у забезпеченні сталого регіонального розвитку і перспектив формування транскордонних територіально-виробничих кластерів присвячено дану статтю.

Транскордонну співпрацю визначають як специфічну сферу зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні і відрізняється необхідністю і можливостями більш активного їх використання, а також рядом особливостей: наявністю межі і територіальною зумовленістю, спільним використанням природних ресурсів, що надає можливість спільного вирішення регіональних екологічних проблем, зростанням взаємозв'язків територіальних громад, створенням спільної інфраструктури. Організаційною формою транскордонного співробітництва в Україні виступають євро регіони. Згідно із Законом України «Про транскордонне співробітництво» № 1861-IV від 24.06.2004 р. під євро регіоном розуміють «... організаційну форму співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, що здійснюється відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво» [8].

Детально сутність понять міжрегіонального, міжтериторіального, транскордонного і прикордонного співробітництва розглянуто у працях Н. Мікули. Автор визначає, що як міжтериторіальне, міжрегіональне та транскордонне виступають формами міжнародного співробітництва регіонів. З підписанням «Протоколу № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, який стосується міжтериторіального співробітництва» в основному було завершено введення понятійного апарату для цієї сфери діяльності [7].

Н. Мікула, на думку автора, найбільш повно визначає поняття транскордонного співробітництва, як специфічну

сферу «зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні, і яка, охоплюючи всі загальні їхні форми, відрізняється необхідністю та можливостями більш активного їх використання, а також низкою особливостей, а саме – наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням природних ресурсів і, відповідно, спільним вирішенням проблем екологічної безпеки, більш широким взаємним спілкуванням населення сусідніх держав та особистими зв'язками людей, значно вищим навантаженням на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожня інфраструктура)».

На початок 2011 р. в Україні створено дев'ять євро-регіонів у рамках розвитку транскордонного співробітництва, які охоплюють 11 областей України (Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Чернівецьку, Одеську, Чернігівську, Харківську, Сумську, Донецьку і Луганську обл.) (табл. 1).

Основні завдання єврорегіонів:

- обмін досвідом і інформацією;
- вирівнювання і постійне покращення життєвих умов;
- підтримка регіонального розвитку;
- розвиток економіки, торгівлі і туризму;
- охорона і покращення стану навколишнього середовища;
- співробітництво в запобіганні і подоланні стихійних лих і катастроф;
- співробітництво в області гуманітарної і соціальної діяльності, у сфері освіти, спорту і охорони здоров'я;
- культурний обмін і турбота про культурне надбання [9].

На сучасному етапі розвитку єврорегіонів України кластери виходять на перше місце як найбільш дієві економіко-організаційні системи взаємозв'язків регіонів, оскільки основна мета кластера – підвищити внутрішню

Таблиця 1

Єврорегіони України

Транскордонний регіон	Кількість країн	Країни-учасниці	Регіони України, що входять до єврорегіону	Дата створення	Характеристики регіону
«Буг»	3	Україна, Польща, Білорусь	Волинська обл. Сокальський і Жовківський райони Львівської області в якості асоційованих членів.	вересень 1995 р.	Територія єврорегіону – близько 80 тис. кв. км Численність населення єврорегіону 5 мільйонів чоловік.
«Карпатський єврорегіон»	5	Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія	Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька обл.	14 лютого 1993 р.	Територія єврорегіону – близько 162 тис. кв. км.; Численність населення – понад 16 млн осіб
«Нижній Дунай»	3	Україна, Молдова, Румунія	Одеська обл.	14 серпня 1998 р.	Територія єврорегіону – 53,55 тис. кв.км.; Численність населення близько 4 млн осіб
«Верхній Прут»	3	Україна, Молдова, Румунія	Чернівецька Івано-Франківська обл.	22 вересня 2000 р.	Територія єврорегіону – 28,92 тис. кв. км Численність населення – 2 920 тис. осіб
«Дніпро»	3	Україна, Росія, Білорусь	Чернігівська обл.	29 квітня 2003 р.	Територія єврорегіону – 107,2 тис. кв.км. Численність населення – 3,909 млн осіб.
«Слобожанщина»	2	Україна, Росія	Харківська обл.	07 листопада 2003 р.	Територія єврорегіону – 58562,5 тис. кв. км Численність населення – 4379,8 тис. жит.
«Ярославна»	2	Україна, Росія	Сумська обл.	24 квітня 2007 р.	Територія єврорегіону – 500,0 тис. кв. км Численність населення – 2500,0 тис. жит.
асоціація «Чорноморський єврорегіон»	12	Болгарія, Румунія, Україна, Росія, Грузія, Туреччина, Греція, Сербія, Албанія, Вірменія, Молдова і Азербайджан	Одеська обл.	26 вересня 2008 р.	
«Донбас»	2	Україна, Росія	Донбаська Луганська обл.	29 жовтня 2010 р.	Територія єврорегіону – близько 154 тис. кв. км. Численність населення – близько 11491,00 тис. осіб

та міжнародну конкурентоспроможність його членів за рахунок комерційного і некомерційного співробітництва, наукових досліджень та інновації, освіти, навчання і заходів політичної підтримки. Звідси і головна відмінність територіально-виробничого кластера від територіально-виробничого комплексу – кластер максимально враховує ринковий механізм. При цьому кластер може бути ефективним тільки коли створюється за ініціативою низу, коли самі підприємства для підвищення своєї конкурентоспроможності приходять до непохідності об'єднання в кластер.

Виробничий кластер визначають як сукупність взаємопов'язаних виробничих підприємств та установ, що функціонують з спільною метою.

Якщо перші теоретичні погляди на кластери спирались на галузеві комбінації, то сьогодні кластери розглядають як інноваційно-територіальні об'єднання, що узгоджуються з основними джерелами досягнення конкурентних переваг, охоплюють зовнішньоекономічні зв'язки, взаємовідносини між сферами виробництва, поширюють технології, інформацію, інновації.

Торкаючись питання структурування територіально-виробничих кластерів, варто зауважити, що дослідники по-різному бачать його організаційну форму, оскільки в основу беруться різноманітні ознаки.

Засновник кластерної теорії М. Портер, розглядаючи структуру кластера, виділяє такі елементи як органи влади, корпорації, центри стандартизації, університети [10].

Особливістю структури територіально-виробничих кластерів є те, що вони охоплюють значну кількість різних підприємницьких структур, серед яких виробники, постачальники та споживачі різноманітного обладнання, технологій, послуг, сировини тощо. Окрім того територіально-виробничі кластери об'єднують різні урядові, громадські та наукові структури. Наприклад, університети, які надають необхідну освіту робітникам заводів, або юридичні контори, що допомагають з законодавчим підґрунтям. Кластери, як правило, сприяють розвитку не тільки основної галузі економіки, але допоміжним галузям, завдяки зростанню продуктивності, стимулюванню інновацій, сприянню створенню нових підприємств, формуванню конкурентних відносин.

Розглянемо основні програми і напрями розвитку співпраці єврорегіонів України, які можуть стати основою кластерних ініціатив у них:

1. Єврорегіон «Буг» – великомасштабні проекти «Реконструкція міжнародного пункту пропуску для автомобільного сполучення «Устилуґ», «Створення функціонального модулю «фільтр пункту пропуску» на МАПП «Ягодин» та «Розвиток сучасної інфраструктури відділів прикордонної служби» у рамках Програми прикордонного співробітництва «Польща-Білорусь-Україна» 2007–2013 рр. Мета реконструкції – забезпечення покращення системи управління державним кордоном в Україні та його цивілізованого перетину, збільшення пропускної

спроможності кордону, активізація міжнародного і транскордонного співробітництва між Україною та країнами Європи, сприяння надходженню інвестицій в господарську інфраструктуру Волинської області.

2. «Карпатський єврорегіон» – реалізації концепції «Карпатський Горизонт 2020», яка передбачає утворення у рамках Карпатського Єврорегіону професійної структури співпраці на базі національних асоціацій органів місцевого самоврядування; створення для цієї структури таких інституційних та процедурних механізмів, які гарантуватимуть дієву координацію діяльності та здатність організації до управління певними делегованими ЄС завданнями; підготовка спільної Стратегії розвитку Карпатського Єврорегіону, яка визначить стратегічні напрями його розвитку, пріоритети та заходи, і перш за все буде підставою для синхронізації підготовки національних і регіональних програм ЄС, насамперед програми «Карпатський Простір». Один із перспективних напрямів розвитку територіально-виробничих кластерів – туризм і санаторно-курортне лікування.
3. Єврорегіон «Нижній Дунай» – створення єврорегіону «Нижній Дунай» мало на меті вирішення наступних завдань: досягнення гармонійного і збалансованого розвитку економіки; здійснення кроків з інтеграції транспортної інфраструктури прикордонних регіонів в єдину мережу європейських транспортних коридорів. Формування єврорегіону «Нижній Дунай» створило нові можливості для розширення співробітництва у різних галузях між прикордонними регіонами Республіки Молдова, Румунії та України, зокрема двоохрічна програма TACIS «Бізнес-інфраструктура Одеської області, Єврорегіон «Нижній Дунай», її мета – зміцнення сектору малого підприємництва в контексті транскордонного співробітництва; бюджет – два млн. євро.
4. Єврорегіон «Верхній Прут» – пошук нових моделей розвитку національних інфраструктур, в які були би включені енергетичні системи, транспортні та комунікаційні мережі; розробка спільної політики в галузі техногенно-екологічної безпеки; запобігання забрудненню басейнів Дунаю, Дністра та Чорного моря; попередження та ліквідація наслідків промислових аварій та стихійних лих; активізація та гармонізація діяльності у сферах науки, культури, освіти, спорту, розвитку національних меншин, молодіжної політики; модернізація системи охорони здоров'я населення; розвиток рекреаційної діяльності та туризму. Найбільш перспективними для єврорегіону виступають кластерні ініціативи у сфері туризму і рекреаційної діяльності.
5. Єврорегіон «Дніпро» – охоплює як організаційні аспекти функціонування єврорегіону, так і співпрацю в економічній, митній, сільськогосподарській, сертифікаційній, науково-освітній, культурній, туристичній, спортивній, природно- та історико-дослідницькій сферах, галузі охорони здоров'я, а також у напрямку

- забезпечення екологічної стабільності та упередження виникнення надзвичайних ситуацій.
6. Єврорегіон «Ярославна» – на даний момент розроблено 17 спільних програм транскордонного співробітництва у сфері енергозбереження, екології, демографії, культури, інформації, молодіжній сфері.
 7. «Чорноморський єврорегіон» – програми прикордонного співробітництва країн-сусідів розраховуються на 7 років і побудовані за принципами горизонтального програмування, партнерства, співфінансування, географічної близькості, законності, взаємовигідності, спільних діях, уніфікованих критеріях оцінки проектів, прозорій системі менеджменту та децентралізації відповідальності. Найбільш перспективними для розвитку кластерних ініціатив є туризм, розробка корисних копалин в басейні Чорного моря, транспорт.
 8. Єврорегіон «Донбас» – потужний промисловий потенціал; володіє розвинутою інфраструктурою економіки. Основні проекти, що реалізуються або вже реалізовані на території єврорегіону: очищення басейну річки Сіверський Донець згідно Проекту «Міжрегіональної екологічної програми охорони та використання вод басейну р. Сіверський Донець»; створення прикордонної інфраструктури та облаштування місцевих прикордонних пунктів пропуску; здійснення комплексу заходів з розвитку місцевої інфраструктури туристичного бізнесу в Станично-Луганському районі Луганської області; створення логістичного парку інтермодального Чертково-Мілове; створення інфраструктури прикордонних зон сервісного обслуговування на території Ростовської та Луганської областей; створення прикордонно-митної території сервісного обслуговування логопарка «Должанський».
 9. Єврорегіон «Слобожанщина» – 10 жовтня 2011 року в рамках Єврорегіону «Слобожанщина» відбулося офіційне відкриття ТОВ «Українсько-Російський технопарк «Слобожанщина», співзасновниками якого стали Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківський національний університет радіоелектроніки, Науковий парк «ФЕД» та Федеральний державний автономний освітній заклад вищої професійної освіти «Белгородський державний національний дослідницький універ-

ситет» Російської Федерації. Створення технопарку направлене на формування середовища активної взаємодії вчених і підприємців України та Російської Федерації з метою комерціалізації наукових розробок, створення умов для прискореного розвитку високотехнологічних напрямків виробництва та перетворення їх у рушійну силу економічного росту Слобожанщини. Харківською громадською організацією «Єврорегіон «Слобожанщина» були ініціативно підготовані концептуальні положення з формування та реалізації транскордонних кластерних ініціатив у різних сферах (фінансів, будівництва, туризму, в аграрній сфері) [11].

Таким чином, щоб проводити дослідження територіально-виробничих кластерів і робити висновки існує потреба в більш точній концептуалізації того, що являють собою кластер або кластерні об'єднання та пов'язані з ними явища.

Ефективна діяльність багатьох територіально-виробничих кластерів продемонструвала їх значні конкурентні переваги в порівнянні з діяльністю суб'єктів господарювання, які не входять до складу певних структурних об'єднань і значні можливості їх у становленні і розвитку єврорегіонів України. Сучасний етап становлення економіко-організаційних форм виробництва характеризується зростанням зацікавленості до можливостей територіально-виробничих кластерів у розвитку транскордонного співробітництва. В останні два десятиріччя питання принципів діяльності, ефективності створення і функціонування таких об'єднань стає все більш актуальною як у теорії, так і в практиці міжнародного співробітництва регіонів. Більшість кластерних ініціатив єврорегіонів України спрямовані на розвиток туризму і санаторно-курортного бізнесу, але все активніше заявляють про себе вагомими виробничі й інноваційні програми. Слід відмітити той факт, що в умовах сьогодення кластери виступають як найбільш дієві структурні утворення, які мають значне коло питань до їх подальшого дослідження: доцільність створення територіально-виробничого кластера на території єврорегіону, його адаптація до умов і вимог транскордонного співробітництва, визначення перспектив розвитку кластерних утворень й їх ефективності в умовах євроінтеграції й інтеграції у світовий економічний простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія // за ред. Варналія З. С. – К.: 2007. – 720с.
2. Сторонянська І. Міжрегіональна інтеграція в Україні / І. Сторонянська, С. Шульц; [наук. ред. М. І. Долішній, П. Ю. Бєленький]; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. - Львів: [Арал], 2007. - 292с.
3. Долішній М. Концептуальні підходи до створення польсько-українського євро регіону «Сян» на основі узагальнення досвіду євро регіонів на західному кордоні Польщі / М. Долішній, В. Демченко, Н. Мікула // Регіональна економіка. – 2003. – № 1. – С. 69-82.
4. Кухарська Н. О. Перспективні напрямки формування кластерів у системі соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Одеського регіону) / Н. О. Кухарська // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 14–23.
5. Перспективи розвитку транскордонного співробітництва України та ЄС //Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС: матеріали міжнародної конференції [Ужгород, 15–16.04.2009 р.]. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 113–121.
6. Пріоритети підвищення ефективності транскордонного співробітництва та зміцнення конкурентоспроможності підприємства західних регіонів України / [Васильців Т. Г., Борщевський В. В., Флейчук М. І. та ін.]; за ред. Т. Г. Васильціва. – Львів: ЛФ НІСД, 2010. – 168 с.
7. Мікула Н. А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія / Надія Мікула // Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
8. Про транскордонне співробітництво [закон України : офіц. текст: за від 24.06.2004 р.] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
9. Україна – Євросоюз у деталях. / Комунікаційна група PRT. – №3 (6) жовтень 2010 р.
10. Портер М. Э. Конкуренция. / Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2003. – 496 с.
11. Міністерство регіонального розвитку, будівництва і житлово-комунального господарства України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minregion.gov.ua/index.php?option>

REFERENCES

- Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety* [State Regional Policy in Ukraine: characteristics and strategic priorities]. Kyiv, 2007.
- Dolishnii, M., Demchenko, V., and Mikula, N. «Kontseptualni pidkhody do stvorennia polsko-ukrainskoho ievrorehionu «Sian» na osnovi uzahalnennia dosvidu ievrorehioniv na zakhidnomu kordonі Polishchi» [Conceptual approaches to the creation of the Polish-Ukrainian Euroregion «Xiang» on the basis of summarizing the experience of European regions on the western border of Poland]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2003): 69–82.
- Kukharska, N. O. «Perspektyvni napriamky formuvannia klasteriv u systemi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu (na prykladi Odeskoho rehionu)» [Future directions of formation of clusters in the system of social and economic development of the region (for example, Odesa region)]. *Rehionalna ekonomika*, no. 1 (2011): 14–23.
- [Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
- Mikula, N. A. *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo* [Inter-territorial and cross-border cooperation]. Lviv: IRD NAN Ukraine, 2004.
- Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva i zhytlovo - komunalnoho hospodarstva Ukrainy. Ofitsiyni sait. <http://minregion.gov.ua/index.php?option>.
- «Perspektyvy rozvytku transkordonnoho spivrobitnytstva Ukrainy ta IES» [Prospects for the development of cross-border cooperation between Ukraine and the EU]. *Transkordonne spivrobitnytstvo na novykh skhidnykh kordonakh IES*. Uzhhorod: Lira, 2009. 113–121.
- Porter, M. E. *Konkurentsia* [Competition]. Moscow: Viliams, 2003.
- Storonianska, I., and Shults, S. *Mizhrehionalna intehtratsiia v Ukraini* [Inter-regional integration in Ukraine]. Lviv: Aral, 2007.
- «Ukraina - IEvrosoiuz u detaliakh.» [Ukraine - EU in detail.]. *Komunikatsiina hrupa PRT*, 2010.
- Vasylytsiv, T. H., Borshchevskiy, V. V., and Fleichuk, M. I. *Priorytety pidvyshchennia efektyvnosti transkordonnoho spivrobitnytstva ta zmitsnennia konkurentospromozhnosti pidpriemnytstva zakhidnykh rehioniv Ukrainy* [Priorities for improving the efficiency of cross-border cooperation and strengthening business competitiveness western regions of Ukraine]. Lviv: LF NISD, 2010.

Хлівна І. В.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ

У статті досліджується сучасний стан та проблеми ринку праці в Україні. Автор ґрунтується на тому, що основним рушієм економічного розвитку є соціальні групи, які мають кваліфікаційні й трудові можливості, соціальну активність і мобільність, спроможність адаптуватися до сформованих умов та ефективно реалізовувати свої можливості. Досліджено вихідні чинники, які зумовлюють проблемні аспекти формування сучасної соціально-демографічної ситуації в Україні та створюють загрозу перспективам стабільності держави. Доведено, що основою формування пропозиції робочої сили на ринку праці є демографічна ситуація на селі. Надано рекомендації щодо зниження показників демографічного відтворення та життєвого рівня населення по всіх індикаторах для основної маси своїх громадян, оскільки процеси демографічної деградації, погіршення соціальних умов відтворення, безсумнівно, позначатимуться на економічному реформуванні й загальмовують темпи його реалізації.

Ключові слова: ринок праці, праця, зайнятість населення, безробіття, міське населення, сільське населення

Табл.: 5. *Бібл.:* 8.

Хлівна Ірина Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, обліку і аудиту, Уманська філія Європейського університету (вул. Шевченка, 15-а, Умань, Черкаська обл., 20300, Україна)

Email: lydatranch@gmail.com

УДК 331.5:330.3

ХЛЕВНАЯ И. В.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО РЫНКА ТРУДА

В статье исследуется современное состояние и проблемы рынка труда в Украине. Автор основывается на том, что главным двигателем экономического развития являются социальные группы, обладающие квалификационными и трудовыми возможностями, социальной активностью и мобильностью, способностью адаптироваться к сложившимся условиям и эффективно реализовать свои возможности. Исследованы выходные факторы, обуславливающие проблемные аспекты формирования современной социально-демографической ситуации в Украине и создающие угрозу перспективам стабильности государства. Доказано, что основой формирования предложения рабочей силы на рынке труда является демографическая ситуация на селе. Даны рекомендации по снижению показателей демографического воспроизводства и жизненного уровня населения по всем индикаторам для основной массы своих граждан, так как процессы демографической деградации, ухудшения социальных условий воспроизводства, несомненно, скажутся на экономическом реформировании и затормаживают темпы его реализации.

Ключевые слова: рынок труда, труд, занятость населения, безработица, городское население, сельское население

Табл.: 5. *Библ.:* 8.

Хлевная Ирина Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, учета и аудита, Уманский филиал Европейского университета (ул. Шевченко, 15-а, Умань, Черкасская обл., 20300, Украина)

Email: lydatranch@gmail.com

UDC 331.5:330.3

Khlevnaya I. V.

MODERN TENDENCIES AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF THE RURAL LABOUR MARKET

The article studies the modern state and problems of the labour market in Ukraine. The study is based on the fact that main engines of economic development are social groups that possess qualification and labour possibilities, social activity and mobility, capability to adapt to existing conditions and efficiently realise their possibilities. The article studies output factors that determine problem aspects of formation of the modern socio-demographic situation in Ukraine and create a threat to the prospects of stability of the state. It proves that the basis of formation of supply of labour in the labour market is the demographic situation in rural districts. The article provides recommendations on reduction of indicators of demographic reproduction and living standard of the population by all indicators for majority of the citizens, since the processes of demographic degradation, worsening of social conditions of reproduction, no doubt, would influence economic reformation and tie up rates of its realisation.

Key words: labour market, labour, employment, unemployment, city population, rural population.

Tabl.: 5. *Bibl.:* 8.

Khlevnaya Irina V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Accounting and Audit, Umansky Branch of the European University (vul. Shevchenka, 15-a, Uman, Cherkaska obl., 20300, Ukraine)

Email: lydatranch@gmail.com

Постановка проблеми. Останні 10 років у демографічній історії України були декадою боротьби населення за виживання. За цей період у демографічному розвитку країни спостерігалось більше деструктивних моментів, ніж конструктивних, а його характер можна визначити швидше як дефіцитний і витратний, аніж відновлювальний, що зближує його з основними тенденціями

соціально-економічного поступу країни, повним внутрішніх протиріч та непослідовностей.

Здобувши державну незалежність у серпні 1991 р., Україна мала на той час одну з найбільших в Європі (майже 52 млн осіб) чисельність населення. Перемога демократичних принципів у політиці призвела до побудови основ громадянського суспільства в країні (дотримання

прав людини, закріплення верховенства права, проведення ринкових реформ). У той же час, надто швидка трансформація політичної, економічної та соціальної сфер життя спричинили глибоку соціально-економічну кризу, яка вразила всі верстви населення.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні дослідження функціонування ринку праці розглянуті в наукових працях О. Богуцького, І. Бондар, Д. Богині, В. Васильченка, В. Дієсперова, М. Долішнього, І. Заславського, О. Заклети, Г. Купалової, Л. Лебедевої, І. Петрової, М. Пітюлича, Л. Транченко, В. Шаленко, О. Хомри, В. Яценка. Зокрема, у працях В. Апер'яна, С. Бандура, Д. Богині, Т. Заяць, О. Котляра, Е. Лібанової, С. Пирожкова, В. Онікієнка, В. Оніщенка, Є. Янковської досліджені різні аспекти відтворення робочої сили й пов'язані з ними складнощі та суперечності функціонування ринку праці.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є аналіз сучасного стану ринку праці України. Аналіз проблеми і пропозиція заходів для подолання безробіття.

Виклад дослідження. Неготовність та непристосованість основної маси населення до нових умов, з одного боку, і різке падіння рівня життя, з другого, спричинили погіршення основних показників відтворення населення, стану його здоров'я і в результаті призвели до зниження рівня демографічного, трудового та соціального потенціалу країни. Сьогодні можна констатувати, що крім

економічної, Україна переживає ще й глибоку соціально-демографічну кризу, яка погрожує країні непередбачуваними наслідками у майбутньому.

Розглянемо вихідні чинники, які зумовлюють проблемні аспекти формування сучасної соціально-демографічної ситуації в Україні та створюють загрозу перспективам стабільності держави. Основою формування пропозиції робочої сили на ринку праці є демографічна ситуація на селі. Крім цього, на пропозицію праці великий вплив можуть надати і вже надають процеси формування спільного ринку праці в країнах СНД, а також глобалізація аграрної економіки, що створює умови для вільного переміщення робочої сили. Окремі питання, пов'язані з «відкриттям» кордонів сільського ринку праці та проблемами його регулювання, будуть розглянуті в подальшому. Сільське населення України на початок 2011 р. склало 14,4 млн осіб або 31,3% населення країни (табл. 1) [2].

У порівнянні з 2003 р. чисельність сільського населення скоротилася з 15,5 до 14,4 млн осіб в основному за рахунок активної міграції населення в міста, яку не перекривав природний приріст. У 2003–2005 рр. за рахунок активного припливу біженців та переселенців із ближнього зарубіжжя, а також адміністративно-територіальних перетворень сталося вельми помітне зростання сільського населення, яке перевищує природне зменшення. Вже

Таблиця 1

Компоненти природного приросту населення*

Роки	Природний приріст (+/-) населення			Коефіцієнт природного приросту, проміле		
	Міські поселення та сільські місцевості	Міські поселення	Сільська місцевість	Міські поселення та сільські місцевості	Міські поселення	Сільська місцевість
1995	-299726	-168026	-131700	-5,8	-4,8	-8,0
1996	-309506	-169684	-139822	-6,0	-4,9	-8,5
1997	-311570	-169485	-142085	-6,2	-5,0	-8,7
1998	-300716	-166797	-133919	-6,0	-5,0	-8,2
1999	-349962	-200578	-149384	-7,1	-6,0	-9,2
2000	-372956	-219055	-153901	-7,6	-6,6	-9,6
2001	-369474	-213101	-156373	-7,6	-6,6	-9,9
2002	-364223	-205529	-158694	-7,6	-6,3	-10,1
2003	-356819	-193550	-163269	-7,5	-6,0	-10,5
2004	-334002	-176131	-157871	-7,0	-5,5	-10,3
2005	-355875	-187304	-168571	-7,6	-5,9	-11,1
2006	-297724	-155139	-142585	-6,4	-4,9	-9,5
2007	-290220	-152188	-138032	-6,2	-4,8	-9,4
2008	-243871	-122303	-121568	-5,3	-3,8	-8,3
2009	-194214	-92797	-101417	-4,2	-2,9	-7,0
2010	-191351	-91230	-100121	-4,2	-2,8	-7,1

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [2]

з 1992 року показники природного приросту населення в Україні від'ємні, але у сільській місцевості вони стали такими ще раніше – з 1985 р.

У 2001 р. у селах України помирало людей на 156 тисяч більше, ніж народжувалось, а у 2004 р. – на 159 тис. осіб. Природний приріст з 1990 р. став помітно знижуватися. У 2001 р. скорочення спостерігалось в основному за рахунок триваючого процесу зростання природного зменшення населення [1]. Разом з тим, сільське населення дещо збільшилося в основному за рахунок адміністративних перетворень міських поселень у сільські, а також за рахунок міграційного приросту. Проаналізуємо постійне населення за основними віковими групами (табл. 2).

З 2000р. по 2010р. на селі спостерігається природне зменшення населення у працездатному віці. У сумарному вираженні воно склало 26593 тис. осіб. Темпи зростання природного зменшення на селі у 2 рази вище, ніж у місті. Виродження сільського населення йде більш інтенсивни-

ми темпами, ніж міського. Окремі дослідники стверджують, що село спіткала демографічна криза [2§ 3].

В Україні втрачені традиції багатодітності. Різке зниження життєвого рівня населення і невирішеність екологічних проблем, загострених Чорнобильською катастрофою, без сумніву, змінили погляди на сімейні традиції та формування сім'ї. Динаміка показника сумарної плідності, або кількість дітей, яких народжує жінка за своє життя (сьогодні – 1,1 дитини на одну жінку) свідчить про те, що рівень народжуваності вже давно став недостатнім для заміни старших поколінь новими (потрібно хоча б 2,2–2,3 дитини на одну жінку). Природний спад обумовлений як зниженням народжуваності, так і підвищенням смертності населення. Перший фактор частково пов'язаний зі зменшенням чисельності жінок у фертильному віці, що є віддаленим наслідком війни, а також з тенденцією зниження народжуваності і переходу від багатодітної сім'ї до середньої і одинокітної сім'ї [3].

Таблиця 2

Розподіл постійного населення за основними віковими групами (осіб), на початок року*

	Роки	У віці, молодшому за працездатний			У працездатному віці			У віці, старшому за працездатний		
		Обидві статі	Чол.	Жін.	Обидві статі	Чол.	Жін.	Обидві статі	Чол.	Жін.
	2000	6216478	3182452	3034026	19795295	9860993	9934302	6918854	2218603	4700251
Міські поселення	2001	5862371	3003992	2858379	19854567	9828519	10026048	6890192	2248961	4641231
	2002	5535563	2837481	2698082	19807756	9783965	10023791	6928569	2272852	4655717
	2003	5231833	2684679	2547154	19924198	9854695	10069503	6916685	2243463	4673222
	2004	5000373	2566294	2434079	19988845	9926571	10062274	6901658	2188500	4713158
	2005	4809258	2469138	2340120	19997249	9984691	10012558	6947223	2146091	4801132
	2006	4654553	2390340	2264213	19998252	10034551	9963701	6969315	2094761	4874554
	2007	4547052	2334887	2212165	19930002	10029543	9900459	7044697	2096326	4948371
	2008	4470192	2295314	2174878	19823461	10003629	9819832	7119488	2099410	5020078
	2009	4455459	2288953	2166506	19681159	9943523	9737636	7194969	2117266	5077703
	2010	4468136	2296797	2171339	19477705	9854266	9623439	7323323	2166820	5156503
	2011	4466331	2268987	2175678	19120221	98676543	9643214	7345678	2135684	5135678
Сільська місцевість	2000	3355412	1719514	1635898	8126728	4327576	3799152	4702183	1445524	3256659
	2001	3282425	1681738	1600687	8161610	4319760	3841850	4612444	1447432	3165012
	2002	3208178	1642731	1565447	8176904	4318042	3858862	4564272	1451543	3112729
	2003	3084024	1579190	1504834	8210298	4330631	3879667	4456070	1419876	3036194
	2004	2965682	1518791	1446891	8239418	4353060	3886358	4346103	1373593	2972510
	2005	2855541	1462519	1393022	8226155	4359088	3867067	4265036	1332466	2932570
	2006	2753735	1410757	1342978	8222868	4373996	3848872	4150447	1270262	2880185
	2007	2671018	1368405	1302613	8210011	4374403	3835608	4062911	1231116	2831795
	2008	2600771	1332788	1267983	8192008	4368792	3823216	3986389	1197745	2788644
	2009	2549563	1306980	1242583	8165742	4353343	3812399	3916467	1174867	2741600
	2010	2514453	1289673	1224780	8123825	4331896	3791929	3875150	1167615	2707535

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [2]

Але головною причиною є репродуктивна реакція сільського населення на різке погіршення умов життя в 90-х роках і невизначеність життєвих перспектив – відмова більшості сімей мати дітей (відкладання народжень або перевагу надають бездітності), а також відстрочення вступу в шлюб, що веде до зниження народжуваності вперше. Цей висновок підтверджується даними опитування молодих сімейних пар (до 30 років) з числа працівників сільськогосподарських підприємств та фермерів, проведеного в рамках моніторингу соціально-трудова сфери села. На запитання «Скільки дітей, окрім вже народжених, Ви збираєтеся

мати?» 56% респондентів відповіли, що взагалі не бажають мати дітей. Наміри відносно дітей залежно від наявності дітей у сім'ї представлені в табл. 3.

З числа не мають дітей 25% і не хочуть їх мати, а 50% планують мати одну дитину і 25% – двох дітей. Серед опитаних з однією дитиною не хочуть мати дітей 42,5%, мають намір народити ще одну дитину 44,5%, двох і більше – 13,0%. З числа молодих сімей, які мають двох дітей, ще одну дитину збираються мати всього 7,8%, двох і більше – 4,1%. З числа сімей, які в принципі збираються ще мати дітей, 41% припускають поки відкласти народження дитини, 30% – пла-

Таблиця 3

Репродуктивність працівників сільськогосподарських підприємств у віці до 30 років*

(у% до опитаних)

Скільки бажаєте мати дітей	Наявність дітей у сім'ях			
	0	1	2	3 і більше
0	25,0	42,5	87,6	91,7
1	50,0	44,5	7,8	-
2	25,0	12,7	4,1	-
3 і більше	-	0,3	0,5	8,3

*Розраховано автором

нують народження дитини найближчим часом і 14% – уже чекають на дитину. Основними причинами, через які молоді працівники сільгоспідприємств не хочуть мати дітей або відкладають їх народження (за винятком випадків, коли дітей, на їх думку, в сім'ї достатньо), є невпевненість в завтрашньому дні, важке матеріальне становище сім'ї.

Важливою причиною погіршення дітородної функції сільських жінок є втрата здоров'я. Так, рівень захворюваності жінок-тваринників в два рази перевищує аналогічний показник по сільських жінкам в цілому. Серед них слід особливо виділити доярок, для яких специфічні такі професійні захворювання як бруцельоз, захворювання периферичних нервів і м'язів. За останні 5–7 років погіршення здоров'я відзначає половина опитаних нами жінок. Різко зросла і кількість захворювань у вагітних жінок, що пов'язано зі стресовими ситуаціями, погіршенням умов праці та життя. За сукупністю всіх зазначених причин коефіцієнт народжуваності на селі знизився з 147,1 проміле у 2000 р. до 139,2 в 2001 р., але залишається поки дещо вище, ніж у місті (табл. 4).

У сільській місцевості в 2000 р., народилося 147,1 тис. осіб проти 176,0 тис. осіб в 2011 р., або на 19 % більше, що є позитивним для сільської місцевості. Народжуваність вище середнього рівня, як і раніше зберігається в південних регіонах, де сильні традиції багатодітної сім'ї. Окремі дослідники з факту низької народжуваності на селі роблять висновок про пріоритетність підвищення народжуваності в порівнянні зі зниженням смертності [4]. На нашу думку, для демографічного оздоровлення села однаково важливим є як збільшення народжуваності, так і зменшення смертності. Остання в 1,5-2 рази вище в порівнянні з розвиненими європейськими державами, при цьому дитяча смертність – в 3–3,5 рази.

У період 1990–2008 рр. простежується яскраво виражена тенденція зростання смертності на селі. Коефіцієнт смертності за цей період збільшився на 19%, що за європейськими та й за світовими мірками є надвисоким показником. З 2009 р. почала відбуватися слабка тенденція зниження смертності (табл. 5).

Кількість народжених з 1990р. по 2001р. має тенденцію до різкого зниження. Так, у 1990р. налічувалось 657,2 тис. осіб, а у 2001 376,4. на 280,8 тис. осіб відбувалося зменшення. Але починаючи з 2002р. тенденції мають позитивну тенденцію. У 2002р. 390,7 народжених, а 2011р. 481,5 тис. осіб. Зберігається тенденція подальшого посилення зростання смертності в тих регіонах, де в останні роки вже спостерігалось явище так званої надсмертності. Негативні зміни відзначаються не тільки в кількісних, але і в якісних показниках розвитку населення. Погіршення стану здоров'я населення, що спостерігається з покоління в покоління українських громадян, негативно впливає на формування людського потенціалу країни, зокрема, нових контингентів робочої сили, потенційних призовних контингентів та загалом відбивається на демографічних перспективах нації, оскільки хворе населення не може відтворювати здорових членів суспільства [8]. В структурі причин смертності сільських жителів у порівнянні з містом як і раніше лідирують хвороби системи кровообігу і органів дихання, травлення і від зовнішніх причин захворюваності та смертності.

Зростають захворюваність та смертність населення від інфекційних та паразитарних хвороб, реальною стала загроза епідемії туберкульозу — понад 600 тис. громадян України хворіють сьогодні на цю хворобу. В Україні спостерігаються найвищі в Європі темпи поширення ВІЛ/СНІДу. Особливу тривогу викликає те, що найбільшу частину інфі-

Таблиця 4

Коефіцієнти народжуваності населення*

Роки	Усього народжених осіб	у міських поселеннях, осіб	у сільській місцевості, осіб
2000	385126	238014	147112
2001	376478	237228	139250
2002	390688	248877	141811
2003	408589	266415	142174
2004	427259	284361	142898
2005	426086	284257	141829
2006	460368	306635	153733
2007	472657	314065	158592
2008	510589	340594	169995
2009	512525	339497	173028
2010	514239	339987	174252
2011	517758	341235	176523
Відхилення 2011р. від 2000р.	132632	103221	29411

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [2]

Таблиця 5

Коефіцієнти смертності населення, тис. осіб*

Роки	Кількість народжених	Кількість померлих
1990	657,2	629,6
2000	385,1	758,1
2001	376,4	745,9
2002	390,7	754,9
2003	408,6	765,4
2004	427,3	761,3
2005	426,1	782,0
2006	460,4	758,1
2007	472,7	762,9
2008	510,6	754,5
2009	512,5	706,7
2010	497,7	698,2
2011	481,5	698,9
Відхилення 2011р. від 1990р. (+,-)	-175,7	69,3

*Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [2]

кованих складає молодь, серед якої 15 % – діти та підлітки. Тривожним є те, що ВІЛ вже поширюється за межі певних груп ризику в населення країни. Національні та міжнародні експерти вважають, що понад 550 тис. жителів України на сьогодні є ВІЛ-інфікованими [7]. Ці суто демографічні тенденції відображають не тільки негаразди з сучасним станом та перспективами відтворення населення і його трудового потенціалу, а також є ознаками розбалансованості сьогоденного суспільства, що загрожує його соці-

альній стабільності. Розширилася географія депопуляційних сільських територій. Розвиток депопуляційних процесів на селі є наслідком погіршення фізичного і психічного здоров'я жителів. Наростає процес деградації генофонду села. У 2010 р. в порівнянні з 2000 р. в сільській місцевості чисельність розумово відсталих з вперше встановленим діагнозом у розрахунку на 1000 тис. осіб збільшилася на 3,8% (а місті знизилася на 9,1%). Безробіття, бідність, стурбованість завтрашнім днем і майбутнім дітей зумовили

подальше збільшення психічних захворювань. За 2011 р. чисельність осіб з вперше встановленим діагнозом психічного розладу у розрахунку на 1000 тис. осіб сільського населення збільшилася на 2,8%.

Висновки. В основі вказаних процесів знаходяться соціальні проблеми, існуючі у сьогоднішньому суспільстві. Неадаптованість значної частини населення до ринкових умов, неможливість забезпечення оплати праці, відповідно її кількості та якості, а також її недостатній рівень для забезпечення потреб самого працюючого та залежних від нього членів сім'ї, відсутність диференційованого підходу до оцінки вкладеної сукупної праці при визначенні рівня пенсійного забезпечення, розвал державних систем охорони здоров'я та освіти – все це проблеми останнього десятиріччя. На сьогодні держава не має достатніх ресурсів для їхнього вирішення. На нашу думку, необхідно розпочати роботу по збереженню людського потенціалу країни сьогодні, внаслідок інертності демографічних процесів та їхньої слабкої керованості з боку держави, ситуація погіршуватиметься, загрожуючи стабільному та незалежному існуванню самої держави. Наведені вище характеристики демографічного розвитку України свідчать, що країна сьогодні перейшла межу припустимого зниження показників демографічного відтворення та життєвого рівня населення по всіх індикаторах для основної маси своїх громадян. Процеси демографічної деградації, погіршення соціальних умов відтворення безсумнівно позначаться на економічному реформуванні й загальмовують темпи його реалізації [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Большенко С. Ф. Формування конкурентоздатності трудового потенціалу регіону: теоретичний та методичний аспекти / С. Ф. Большенко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 11. – С. 79 – 83.
2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] : офіційний web-сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Дієсперов В. С. Продуктивність сільськогосподарської праці : моногр. / В. С. Дієсперов. – К. : ННЦ «Ін-т аграр. економіки», 2006. – 274 с.
4. Вітвіцький В. В. Сільський ринок праці – нові ризики та шляхи їх подолання [Текст] : научне издание / В. В. Вітвіцький, О. М. Могильний // Продуктивність агропромислового виробництва. №13. 2009 : науково-практичний збірник. – К. : НДІ «Укראгропромпродуктивність», 2009. – С. 32–40.
5. Кизим М. О. Особливості формування та розвитку агропромислового кластера в економіці Харківської області / М. О. Кизим, В. Є., Хаустова // Проблеми економіки. – 2011. – № 3. – С. 42– 47.
6. Могильний О. М. Політиці зайнятості на селі — стратегічні рішення [Текст] / О. М. Могильний // АгроСвіт : Інформаційно-аналітичний журнал. – 2009. – № 18. – С. 11–15.
7. Прушківська Е. В. Зайнятість у посткризовий період: національний аспект / Е. В. Прушківська // Бізнес Інформ. – 2012. – № 12. – С. 27–31.
8. Транченко Л. В. Формування та регулювання ринку праці на селі: теорія, методологія, практика : (Монографія) / Л. В. Транченко. – Умань : Уманське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство, 2012. – 586 с.

Зрозуміло, що політичні та економічні трансформації самі по собі не призведуть до бажаного ефекту – створення демократичної, ринково зорієнтованої держави, якщо не буде враховано інтереси та не буде адаптовано до нових умов суб'єкта цих перетворень – населення. Розгляд населення в конкретноісторичній якості, тобто з урахуванням його соціальної іманенти, тобто освітнього, професійного, фізичного та відтворювального потенціалу, дозволяє отримати важливі характеристики людського капіталу суспільства, оцінити стабільність та можливі перспективи розвитку всієї нації. Цілком зрозуміло, що структурну перебудову роблять люди і заради людей – адже ані економіки, ані країни не в змозі існувати відокремлено від людини. Але за традицією командно-адміністративної системи, коли людина була лише гвинтиком суспільного механізму, про людський капітал і сьогодні згадують за залишковим принципом.

Однак, виявлено, що ринкові відносини й інноваційна специфіка сучасного економічного росту потребують якісно нової робочої сили, яка має інші параметри фізичного, психічного та соціального здоров'я, високий інтелектуальний та освітньо-фаховий потенціал, що характеризується особливими моральними цінностями та орієнтаціями. Соціальна парадигма розвитку ґрунтується на тому, що основним рушієм економічного розвитку є соціальні групи, які володіють кваліфікаційними і трудовими можливостями, соціальною активністю і мобільністю, спроможністю адаптуватися до сформованих умов і ефективно реалізувати свої можливості.

REFERENCES

- Bolshenko, S. F. «Formuvannia konkurentozdatnosti trudovoho potentsialu rehionu: teoretychnyi ta metodychnyi aspekty» [Formation of the competitiveness of the labor potential of the region: theoretical and methodological aspects]. *Biznes Inform*, no. 11 (2012): 79–83.
- Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Diiesperov, V. S. *Produktivnist silskohospodarskoi pratsi* [Productivity of agricultural labor]. Kyiv: NNTs «Ін-т аграр. економіки», 2006.
- Kyzym, M. O., and Khaustova, V. I. E. «Osoblyvosti formuvannia ta rozvytku ahropromyslovoho klastera v ekonomitsi Kharkivskoi oblasti» [Features of formation and development of the agricultural economy in the cluster Kharkiv region]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2011): 42–47.
- Mohylnyi, O. M. «Politytsi zainiatosti na seli - stratehichni rishennia» [Employment policies in rural areas - strategic decisions]. *AhroSvit*, no. 18 (2009): 11–15.
- Prushkivska, E. V. «Zainiatist u postkryzovyi period: natsionalnyi aspekt» [Employment in the post-crisis period: the national dimension]. *Biznes Inform*, no. 12 (2012): 27–31.
- Tranchenko, L. V. *Formuvannia ta rehuliuвання rynku pratsi na seli: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Formation and regulation of the labor market in rural areas: theory, methodology, practice]. Uman: Uman-ske komunalne vydavnycho-polihrafichne pidpriemstvo, 2012.
- Vitvitskyi, V. V., and Mohylnyi, O. M. «Silskyi rynek pratsi - novi ryzyky ta shliakhy ikh podolannia» [Rural labor market - new risks and ways to overcome them]. *Produktivnist ahropromyslovoho vyrobnytstva*, no. 13 (2009): 32–40.

Худолей В. Ю.

РОЗРОБЛЕННЯ АЛОКАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ УКРАЇНИ

Розроблено та обґрунтовано оптимальну для України функціональну Стратегію управління забезпеченням енергоефективності функціонування регіональних промислових комплексів алокаційного типу. Відтворено й адаптовано до сучасних умов функціонування РПК агреговану модель стратегічного управління зазначеною сферою діяльності, що формалізовано за узагальненим рядом комплексних показників-індикаторів енергоефективності функціонування реального сектору регіональної економіки.

Ключові слова: реальний сектор регіональної економіки, стратегія управління забезпеченням енергоефективності функціонування регіональних промислових комплексів, кластерні округи каскадів регіонального промислового комплексу

Рис.: 1. *Табл.:* 3. *Формул.:* 1. *Бібл.:* 16.

Худолей Вероніка Юр'ївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, Міжнародний науково-технічний університет ім. академіка Ю. Бугая (пров. Магнітогорський, 3, Київ, 02660, Україна)

Email: veronika_xxx@ukr.net

УДК 338.45:332.14 (620.9.004.18:043.3)

ХУДОЛЕЙ В. Ю.

РАЗРАБОТКА АЛЛОКАЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЕМ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ УКРАИНЫ

Разработана и обоснована оптимальная для Украины функциональная Стратегия управления обеспечением энергетической эффективности функционирования региональных промышленных комплексов аллокационного типа. Воспроизведена агрегированная модель, формализованная по обобщенному ряду комплексных показателей-индикаторов энергетической эффективности функционирования реального сектора экономики в регионах.

Ключевые слова: реальный сектор региональной экономики, стратегия управления обеспечением энергетической эффективности функционирования региональных промышленных комплексов, кластерные округа каскадов регионального промышленного комплекса

Рис.: 1. *Табл.:* 3. *Формул.:* 1. *Библ.:* 16.

Худолей Вероника Юрьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, Международный научно-технический университет им. академика Ю. Бугая (пер. Магнитогорский, 3, Киев, 02660, Украина)

Email: veronika_xxx@ukr.net

UDC 338.45:332.14 (620.9.004.18:043.3)

KHUDDOLEY V. YU.

DEVELOPMENT OF THE ALLOCATION STRATEGY OF ADMINISTRATION OF ENSURING ENERGY EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF REGIONAL INDUSTRIAL COMPLEXES OF UKRAINE

The article develops and justifies optimal for Ukraine functional strategy of administration of ensuring energy efficiency of functioning of regional industrial complexes of allocation type. It reproduces an aggregate model, which is formalised by a generalised set of complex indicators of energy efficiency of functioning of the real sector of economy in regions.

Key words: real sector of regional economy, strategy of administration of ensuring energy efficiency of functioning of regional industrial complexes, cluster districts of cascades of the regional industrial complex.

Рис.: 1. *Табл.:* 3. *Formulae:* 1. *Bibl.:* 16.

Khudoley V. Yu. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, International Science and Technology University named after Academician Yu. Bugay (prov. Magnitogorskyu, 3, Kyiv, 02660, Ukraine)

Email: veronika_xxx@ukr.net

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Визнаємо, що проблеми, які пов'язані з моделюванням структурно-динамічних змін та вимірів енерго-економічних показників реального сектору регіональної економіки (РСРЕ) в контексті досягнення сталого розвитку держави, а, відтак, і забезпечення надійності та ефективності функціонування економічної системи України, як системного утворення підвищеного рівня складності, посідають вагомe місце у теоретичній і практичній діяльності українського соціуму та суб'єктів державного управління як переважної більшості країн, так і наддержавних

об'єднань. Тому якісне удосконалення сутності та змісту Стратегії управління забезпеченням енергоефективності (ЕЕ) функціонування регіональних промислових комплексів (РПК) стає ототожнення регіональної промислової політики з гарантом стійкості і незворотності економічного й соціально-політичного відродження країни (зазначене засвідчено автором дослідження у попередній науковій праці [1], що підтверджено результатами досліджень [2; 3]).

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. У світлі розв'язання науково-прикладних завдань підвищення енергоефективності функціонування РПК в системі

сталого розвитку України та надійності економічної системи слід підтвердити: теоретичним і прикладним аспектам даного напрямку досліджень присвячені розробки вчених-економістів наукових установ НАН України, які опікуються проблематикою формування стратегічного потенціалу (СП) промисловості. Зокрема, цей доробок представлено у наукових працях О. М. Алімова, О. І. Амоші, С. І. Бандура, Л. В. Дейнеко, С. М. Шкарлета та інших (приведено у наукових працях [4; 5]). Визнаючи вагомість попереднього доробку, визнаємо, що невирішеними залишилися питання щодо формування об'єктивної інформаційно-методичної бази перманентного удосконалення прикладного інструментарію ідентифікації базових вимірів ЕЕ та результативності управління цією сферою виробничо-господарської діяльності в межах РСРЕ України. Приведене передбачає: а) обґрунтування комплексних теоретико-концептуальних засад вирішення проблем підвищення ЕЕ РПК; б) розробки й добору найвагоміших важелів впливу та коригування діяльності регіональних корелянтів.

Постановка завдання та формулювання мети статті. Метою цієї статті є розробка та обґрунтування, а також дослідно-експериментальна перевірка на адекватність формалізованих автором цього дослідження науково-методологічних засад формування й добору оптимальної для України функціональної Стратегії управління забезпеченням енергоефективності (ЕЕ) функціонування РПК (УЗЕФРПК). Зазначеного можна досягти лише у разі: ґрунтовного вивчення та адаптації міжнародного досвіду стимулювання політики УЗЕФРПК; визначення пріоритетів та умов запровадження стратегічного інструментарію розбудови енергоекономічної системи України на регіональному рівні; формалізації та моделювання імовірнісних трансформацій в межах РСРЕ України у разі реалізації функціональної Стратегії управління забезпеченням енергоефективності функціонування РПК алокаційного типу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вказана проблематика впродовж останнього десятиліття стала епіцентром реалізації державницьких зусиль в Україні. Відтак, результати наукових досліджень енергоекономічної та екологоекономічної діяльності в РСРЕ дозволяють засвідчити наступне: досвід із розроблення та реалізації Стратегічних концепцій різної природи до 2020, 2030 та 2050 рр. та «подальшу перспективу», Комплексних і Цільових програм, а також стратегій управління різними сферами економічної діяльності свідчать про наступне: до цього часу вони виконуються лише на 30,0%. При цьому, визначені в їхніх межах показники та цілі не досягнуті, а завдання не завершені. Причиною є: залучення суттєвого обсягу фінансових ресурсів; розроблення та введення у практику господарювання ілюзорних і недієвих механізмів макроекономічного регулювання; запровадження адміністративно-силових акцій із компенсації «загально-го стану недосконалої» функціонування економічної та енергетичної системи держави; використання «дипломатичних» можливостей і силового ресурсу при корегу-

ванні політичними силами змісту концептуальних засад забезпечення сталого розвитку України.

Наступне, не зайвим є визнати і те, що прийняті та проголошені «інноваційні проекти», стратегічні програми і доктрини лише за окремими структурними підрозділами можна вважати стратегічно спрямованими, а не адекватними за своєю суттю і змістом «Державній стратегії управління забезпеченням енергоефективності» чи «Стратегії сталого розвитку України». Звідси можна зазначити, такого рівня документи-доктрини мають включати фундаментальні компоненти, що і відрізнятимуть Стратегію УЗЕФРПК від різного роду проектних і декларативних програм. Слід зазначити, що розробленню та обґрунтуванню оптимальної для держави Стратегії УЗЕФРПК мають передувати: а) чітке визначення орієнтирів і цільових показників; б) послідовне розв'язання завдань щодо кардинальної перебудови системи державного управління та реформування адміністративно-територіальної політики в контексті розбудови промислового виробництва інноваційно-інформаційного типу; в) логічна побудова етапів її реалізації; г) спрямування механізмів із оптимізаційним складом регуляторів і важелів впливу на досягнення якісно нових цілей щодо забезпечення достатніх параметрів економічної безпеки та рівнів результативності УЗЕФРПК. Оскільки саме останні домінують і забезпечують зміну існуючого стану у самій системі державного регулювання економіки, суспільних і виробничих відносинах в контексті наближення до умов якісної розбудови системи сталого розвитку в Україні.

Зазначимо, що трансформації в межах економічної та енергетичної систем держави вимагають розбудови оптимальної для України Стратегії УЗЕФРПК. Звідси, для досягнення якісної здатності РСРЕ України до підвищення ЕЕ слід встановити об'єктивні рівні енергоефективності функціонування РПК та імовірнісні виміри результативності УЗЕФРПК. Оскільки у попередніх наукових статтях автора [5; 6] дослідження здійснено ґрунтовний аналіз масштабів розвиненості стратегічного потенціалу РСРЕ України та встановлено вже досягнуті рівні ЕЕ функціонування РПК і результативності УЗЕФРПК, то можна зазначитись про таке: *існує імовірність запровадження та органічності функціонування нових макроструктур, які забезпечують формування в регіонах промислового виробництва інноваційно-інформаційного типу – тобто, каскадів РПК.*

Провівши виокремлення в межах РСРЕ держави три класи кластерних округів каскадів РПК: однорічної спрямованості, бінарної спрямованості та масштабної інваріантної спрямованості, автор статті вважає за доцільне визнати й підтвердити таке: *у сучасних умовах розбудови системно-універсальної теорії і методології провадження енерго-економічного дослідження, зарубіжні вчені пов'язують імовірність кардинальних змін із застосуванням методів стратегування.* Слід зазначити, що показники розвиненості стратегічного потенціалу стають визначальними, однак потребують коригування змістовності

та прикладного інструментарію у майбутньому (розкрито у попередній науковій роботі автора статті [1]). Можна підтвердити, що розроблення та апробація у практиці господарювання опрацьованих і побудованих у їхніх межах «лінійок ідентифікації» (іхнє визначення та послідовність розробки представлено автором статті у праці [6]) відповідає концептуальним засадам вирішення проблем із підвищення рівня ЕЕ функціонування та формування СП РСРЕ України, що відтворено дослідником у попередній праці [1]. Відтак, реалізація завдань із формування технологічних, інноваційних, структурних та когнітивно-інформаційних переваг в системі (алокаційній) УЗЕФРПК автором визнано – як цілеорієнтовану реалізацію функціоналів стратегування у сфері забезпечення ЕЕ функціонування РСРЕ України.

Тобто, останні можна трактувати наступним чином: *функціонали стратегування у сфері забезпечення ЕЕ функціонування РПК – це розробка і реалізація оптимальної сукупності організаційно-економічних, економетричних, проектних та модельних процедур, використання яких забезпечує:* а) об'єктивність реалізації цільових функцій із концептування, прогнозування, стратегічного сканування, моделювання, планування, проектування, програмування та контролювання діяльності корелянтів з метою підвищення результативності УЗЕФРПК; б) створення та визначення оптимального складу і мінімально допустимих обсягів витрат за етапами реалізації стратегічного набору в контексті збалансованості та органічності функціонування певного класу каскадів РПК; в) формування/уточнення організаційно-економічних передумов і енергоекономічних орієнтирів фазової траєкторії промислового зростання задля сформування в межах регіонів ознак до сталого розвитку (детально описано та обґрунтовано автором статті у попередній науковій праці [1]). У цій відповідності слід відмітити, що концептуальні підходи до розробки повноцінної Стратегії управління розвитком СП РСРЕ України, за результатами освоєння якого імовірнісним стає нарощення рівня ЕЕ функціонування РПК та результативності УЗЕФРПК, деталізовано дослідником у [7]. Звідси, першочергово слід вказати й на те, що використовуючи попередні здобутки та пропонувані у даній статті методологічні засади УЗЕФРПК, формалізацію цільових функціоналів стратегування у сфері підвищення рівня ЕЕ, слід здійснити у взаємозв'язку важелів і регуляторів, які використовуються як на мікро-, так і на макрорівнях управління. Тоді, об'єкти для стратегування можна розглядати та визначати за наслідками використання методу «система – об'єкт» (його викладено й обґрунтовано у науковій праці [8]). При цьому, виробничо-економічні системи, які функціонують в межах регіонів України, ми розглядаємо в якості певної природи гетерархій більш складної архітектури, а їхні виміри ідентифікуємо за системно-універсальними та когнітивно-інформаційними характеристиками РПК та, як визначено автором дослідження, і субрегіональних утворень – каскадів РПК – приведені детально описано дослідником у попередній науковій

праці [9]. У цій відповідності можна стверджувати таке: *для визначення доміант і окреслення образу оптимальної для України Стратегії УЗЕФРПК у відповідності до запропонованої у даній статті декомпозиційної концепції – доцільно провести порівняльний аналіз уцільненості зв'язків між основними енергоекономічними характеристиками функціонування сучасних РПК та, відповідно, взаємозалежність від трансформації характеристик їхньої ресурсно-галузевої структури.*

Поряд із зазначеним, має сенс здійснити оцінку рівня ЕЕ функціонування реального сектору економіки провідних країн світу, що домоглися успіхів у цій сфері діяльності. Це можна здійснити за наслідками уточнення змісту показників-індикаторів, до їхнього складу автором статті залучено комплексні показники-індикатори ЕЕ і результативності УЗЕФРПК, які приведені у табл. 1:

При формуванні кореляційної матриці залежностей та врахуванні впливу інформаційно значимих змінних на ЕЕ промислового виробництва встановлено наступне: *у першу чергу, на рівень енергоефективності функціонування реального сектору регіональної економіки держави визначальним чином впливає частка енерго- й ресурсозатратних галузей у структурі РПК та промисловості, у цілому.* Ґрунтовно досліджуючи структурно-динамічні та енергоекономічні характеристики функціонування РСРЕ різних країн світу, ідентифікувавши щільність їхнього взаємозв'язку та взаємостимулювання, автором статті здійснено ранжування РСРЕ за чотирма рівнями (табл. 2).

Аналіз зарубіжного досвіду реалізації стратегій управління забезпеченням ЕЕ функціонування РСРЕ, перебудови ресурсного забезпечення, убезпечив, надалі: а) визначення сутності та особливостей реалізації оптимальної для України моделі регіональної промислової політики, спрямованої на підвищення результативності управління забезпеченням ЕЕ; б) здійснення вибору домірного орієнтиру для вітчизняних РПК при обмеженості в ресурсах і часу; в) удосконалення складу алокаційної технології УЗЕФРПК. Поряд із цим, здійснимо порівняння економічної динаміки промислового зростання за зазначеним переліком країн при прирівняні їхньої структури до галузевої структури української промисловості задля встановлення імовірності адаптації їхніх системно-універсальних доміант генерування ознак до сталого розвитку в межах національної Х-інституційної матриці при провадженні розробленої алокаційної технології УЗЕФРПК. Оцінюючи можливості покращення й активізації енергоекономічної діяльності в межах РСРЕ України – можна формалізувати оптимальну для України модель реалізації УЗЕФ_{РПК}.

Відтак, порівнюючи індекси інноваційної здатності та технологічної конкурентоздатності країн у системі рахунків WEF (див. табл. 2), зазначимо: 1) у тих країнах, де легко в межах РСРЕ засвоювались нові енергоефективні технології й активно впроваджувались новації, рівень енергоефективності є значно вищим (розрахунки здійснено станом на 2011 р. згідно з вимірами, наведеними у World Investment Report, 2012 [16]); 2) надалі, будемо здійсню-

Гетерархія показників-індикаторів (IV рівня), формалізована задля ідентифікації вимірів енергоефективності та результативності УЗЕФ_{РПК}*

Умовне позначення	Назва комплексного показника-індикатора	Метод розрахунку кількісних значень показника-індикатора
КПІІЗ _{РПК}	Комплексний показник-індикатор інноваційної здатності РПК	дорівнює добутку виміру інноваційної здатності РСРЕ держави у цілому на відношення частки енерго- й ресурсоемних галузей до частки наукоємних у галузевій структурі РПК
КПІІЗ _{КРПК}	Комплексний показник-індикатор інноваційної здатності каскаду РПК	дорівнює добутку виміру інноваційної здатності РСРЕ держави у цілому на відношення частки енерго- й ресурсоемних галузей до частки наукоємних у галузевій структурі певного каскаду РПК
КПІІЗ _{КОРПК}	Комплексний показник-індикатор інноваційної здатності кластерного округу каскадів РПК	дорівнює добутку виміру інноваційної здатності РСРЕ держави у цілому на відношення частки енерго- й ресурсоемних галузей до частки наукоємних у галузевій структурі кластерного округу
КПІПЕ _{РПК}	Комплексний показник-індикатор потенційної ЕЕ РПК	дорівнює добутку ЕЕ функціонування певного РПК на кількісне значення перевищення/ відставання його технологій УЗЕФРПК від середньо національних при прирівнанні їх до галузевої структури певного РПК;
КПІПЕ _{КРПК}	Комплексний показник-індикатор потенційної ЕЕ каскаду РПК	дорівнює добутку ЕЕ функціонування певного каскаду РПК на кількісне значення перевищення/ відставання його технологій УЗЕФРПК від середньо національних при прирівнанні їх до галузевої структури цього каскаду РПК;
КПІПЕ _{КОРПК}	Комплексний показник-індикатор потенційної ЕЕ кластерного округу каскадів РПК	дорівнює добутку ЕЕ функціонування кластерного округу РПК на кількісне значення перевищення/ відставання його технологій УЗЕФРПК від середньо національних при прирівнанні їх до галузевої структури цього кластерного округу каскадів РПК;
КПІТК _{РПК}	Комплексний показник-індикатор технологічної конкурентоспроможності РПК	дорівнює добутку виміру технологічної конкурентоспроможності РСРЕ держави у цілому на відношення частки енерго- й ресурсоемних галузей до частки наукоємних у галузевій структурі РПК
КПІТК _{КРПК}	Комплексний показник-індикатор технологічної конкурентоспроможності каскаду РПК	дорівнює добутку виміру технологічної конкурентоспроможності РСРЕ держави у цілому на відношення частки енерго- й ресурсоемних галузей до частки наукоємних у галузевій структурі певного каскаду РПК
КПІТК _{КОРПК}	Комплексний показник-індикатор технологічної конкурентоспроможності кластерного округу	дорівнює добутку виміру технологічної конкурентоспроможності РСРЕ держави у цілому на відношення частки енерго- й ресурсоемних галузей до частки наукоємних у галузевій структурі кластерного округу
КПІРЕВ _{РПК}	Комплексний показник-індикатор раціональності енерговикористання РПК	дорівнює добутку рівня ЕЕ функціонування РПК на частку енерго- й ресурсо-затратних галузей у його структурі
КПІРЕВ _{КРПК}	Комплексний показник-індикатор раціональності енерговикористання каскаду РПК	дорівнює добутку рівня ЕЕ каскаду РПК на частку енерго- й ресурсно-затратних галузей у його структурі
КПІРЕВ _{КОРПК}	Комплексний показник-індикатор раціональності енерговикористання кластерного округу	дорівнює добутку рівня ЕЕ кластерного округу на частку енерго- й ресурсно-затратних галузей у його структурі
КПІОЕВ _{РПК}	Комплексний показник-індикатор оптимального рівня ЕЕ функціонування РПК	дорівнює добутку рівня ЕЕ на частку енергоресурсозатратних галузей, поділену на частку РПК у загальному енергоспоживанні регіону
КПІОЕВ _{КРПК}	Комплексний показник-індикатор оптимального рівня ЕЕ функціонування каскаду РПК	дорівнює добутку рівня ЕЕ каскаду РПК на частку енерго- й ресурсно-затратних галузей, поділену на його частку у структурі енергоспоживання сукупності регіонів, реальний сектор яких інкорпоровано до певного каскаду РПК
КПІОЕВ _{КОРПК}	Комплексний показник-індикатор оптимального рівня енергоефективності функціонування кластерного округу каскадів РПК	дорівнює добутку рівня ЕЕ кластерного округу на частку енерго- й ресурсно-затратних галузей, поділену на їхню частку у структурі енергоспоживання сукупності регіонів, реальний сектор яких інкорпоровано до кластерного округу.

Джерело* Визначено та систематизовано автором статті, що представлено науковій спільноті у попередній науковій праці дослідника [1], та було обґрунтовано і деталізовано у попередніх роботах [10 – 12].

Таблиця 2
Побудова вихідної бази даних задля ідентифікації вимірів енергоефективності функціонування РПК із урахуванням структурно-галузевих трансформацій реального сектору в межах окремих країн світу (на 01.01.2013 р.)

Виробничо-економічна система країни	ЕЕ РСРЕ, дол. США/ кг н.е.	Частка РСРЕ країни, %			Енергетична незалежність виробничо-економічної системи держави, %	Показники-індикатори			Групування
		у загальному енергоспоживанні	у ВВП	енерго-й ресурсосемних галузей і вир-тв		інноваційної здатності	технологічної конкурентоспроможності	раціональності енерговикористання РСРЕ	
Україна	0,9	54,4	46,4	62,1	54,8	0,71	3,49	29,808	НИЗЬКОГО
Білорусь	1,1	43,0	34,5	39,6	80,0	0,73	3,49	44,748	
Латвія	3,6	32,0	22,6	28,8	30,1	0,74	5,00	61,805	
Естонія	3,2	32,1	28,9	23,1	33,5	0,79	3,98	63,455	
Чехія	3,5	33,0	37,2	29,6	32,0	0,82	5,21	63,648	
Азербайджан	2,8	39,6	38,9	43,9	-39,9	0,89	5,17	71,082	
Угорщина	3,6	32,0	31,4	35,9	57,7	0,85	5,21	75,749	перехідного
Росія	1,8	33,7	45,2	60,5	-40,3	0,81	3,89	76,714	
Польща	3,0	32,3	31,3	39,9	11,8	0,84	5,00	83,580	
Литва	4,2	30,7	29,3	29,8	40,1	0,98	5,58	92,295	
Канада	3,2	30,1	33,4	26,3	36,6	0,84	5,06	106,560	
Ірландія	6,9	27,6	26,4	40,1	50,0	0,98	5,48	146,680	
Швеція	5,9	30,0	29,6	26,2	35,9	0,98	5,67	161,037	
США	5,9	29,8	20,2	46,7	34,5	0,98	5,82	196,992	
Фінляндія	5,6	30,0	28,9	35,9	55,9	0,99	5,94	201,399	
Франція	5,8	29,4	26,7	19,3	53,0	0,98	5,49	245,350	середнього
Англія	6,2	30,1	20,1	42,5	-8,9	0,98	5,78	263,500	
ЄС у цілому	6,8	29,0	29,5	35,0	34,1	0,97	5,47	271,860	
Нідерланди	5,9	29,4	24,8	39,5	90,0	0,89	5,69	341,360	
Швейцарія	8,9	29,8	27,6	33,6	67,0	0,97	5,78	417,745	
Німеччина	8,1	31,0	30,9	51,9	64,2	0,98	5,89	418,398	
Японія	8,8	28,0	37,0	41,3	93,0	0,98	5,96	456,210	ВИСОКОГО
Данія	8,2	27,9	25,5	43,7	-27,2	0,96	5,69	480,700	

Джерело * Розраховано автором даного дослідження за комплексними показниками-індикаторами енергоефективності, обчисленими за даними, які приведені у джерелах [13 – 15]. ** Обчислено автором за даними World Investment Report, 2012, UNCTAD [16].

вати формалізацію фазової траєкторії української моделі реалізації регіональної політики щодо $УЗЕФ_{РПК}$ за узагальненими лаговими трендами протягом 1995 – 2011 рр. при сукупній регресії країн із високим, середнім/ перехідним і низьким рівнем ЕЕ функціонування РСРЕ (табл. 3). Таким чином, автором отримано агреговану модель – відтворено на рис. 1, що формалізовано за узагальненим рядом комплексних показників-індикаторів ЕЕ функціонування РПК. При цьому, у разі інкорпорації до регіональної промислової політики моделі № 2, що відтворює характеристики « $УЗЕФ_{РПК}$ » країн із перехідним і середнім рівнем енергоефективності функціонування РСРЕ – виміри ЕЕ функціонування РПК та результативності $УЗЕФ_{РПК}$ – суттєво зросли б до 2015 р. Таким чином, результати трансформаційних змін в енергоекономічній сфері підтверджують: формування за агрегованою дистрибутивно-лаговою моделлю математичного образу промислового зростання в РСРЕ Україні, за яким обчислення лагу становить три роки, дозволяє при побудові прогнозу, у першому наближенні, на основі короткострокового упередження з урахуванням кількісних значень відносних показників приросту ЕЕ, дозволяють з'ясувати: розраховані за реальними темпами зростання ЕЕ економік країн із середнім перехідним рівнем – є найбільш оптимістичними.

Отримані результати дозволили встановити, що у разі їхнього застосування при розробці регіональної промислової політики у: а) 2030 р. рівень ЕЕ функціонування РСРЕ України становитиме 4,13 дол. США/кг н. е.; б) а) у 2050 р. (теоретично) – 7,29 дол. США/кг н. е. (опубліковано у попередній науковій роботі автора статті [6]). Тоді, порівняємо основні показники ЕЕ функціонування РСРЕ окремих країн світу, а також їхню ресурсно-галузеву структуру і здійсни-

мо поглиблений аналіз щільності взаємозалежності рівня енергоефективності від розподілу: а) частки промисловості регіонів у загальному енергоспоживанні; б) частки енерго-ресурсозатратних галузей у структурі регіонального промислового виробництва. Поряд із приведеним, вважаємо також за доцільне встановити оптимальні пропорції щодо перерозподілу ПЕР за кожним РПК та врівноваженість регіонального ПЕБ задля забезпечення раціональності поділу/ перерозподілу резервів і можливостей генерування ознак до сталого розвитку РСРЕ України. У цій відповідності будемо модель оптимального рівня енергоефективності функціонування РПК вигляду (1) – її отримали з коефіцієнтом детермінації 0,84 – 0,85:

$$EE_o = 1 / (-2,266 + 0,085 \times C_{рац.}), \quad (1)$$

де EE_o – кількісне значення оптимального рівня енергоефективності функціонування РПК України, дол. США/ кг н. е.; $C_{рац.}$ – частка реального сектору, що функціонує в межах певної РЕС, у загальному енергоспоживанні, %.

Відтак, за наслідками експериментальної перевірки встановлено, що критичний рівень ЕЕ функціонування певного РПК при 100,0% частці промисловості регіону у загальному енергоспоживанні в регіонах імовірно може дорівнювати 0,161 дол. США/ кг н. е. Якщо враховувати масштаби змін показника-індикатора критичної енергоефективності РПК із розрахунку за побудованою економетричною моделлю, то нижня його порогова межа у загальному енергоспоживанні може дорівнювати 26,695 %. Приведене кількісне значення означає, що РСРЕ України з нижчою, ніж 26,695 %, часткою промисловості у загальному енергоспоживанні регіону будуть розвиватися за іншою моделлю, ніж за формалізованою у даній роботі моделлю вигляду № 2.

Таблиця 3

Прогноз енергоефективності функціонування реального сектору України за трьома типами дистрибутивно-лагових моделей формалізації темпів зростання країн із низьким, середнім та високим рівнем енергоефективності *

Терміни та етапи дослідження	Ретроспективний і прогнозний періоди, роки	Прогноз енергоефективності функціонування української економіки за дистрибутивно-лаговими моделями ідентифікації узагальнених тенденцій, дол. США / кг н. е.		
		країн із низьким рівнем ЕЕ функціонування РСРЕ	країн із середнім/ перехідним рівнем ЕЕ функціонування РСРЕ	країн із високим рівнем ЕЕ функціонування РСРЕ
		експоненціальній	гіперболічній	експоненціальній
Ретроспективний період	1995	0,41	0,41	0,41
	2000	0,77	0,79	0,45
	2005	0,90	1,00	0,60
	2010	1,23	1,56	0,91
	2012	1,25	1,62	0,93
Прогнозний період	2015	1,77	2,12	1,15
	2020	2,23	2,77	1,30
	2025	2,79	3,45	1,57
	2030	3,28	4,13	1,79

Джерело * Обчислено та формалізовано автором дослідження за дистрибутивно-лаговими моделями, побудованими за трьома роками на основі агрегованих показників-індикаторів ЕЕ функціонування РСРЕ окремих країн світу, отриманих за свідченнями [12 – 16]. Оpubліковано у попередній науковій роботі автора статті [1].

Порівняння реального сектору окремих країн світу за комплексним показником-індикатором раціональності енерговикори

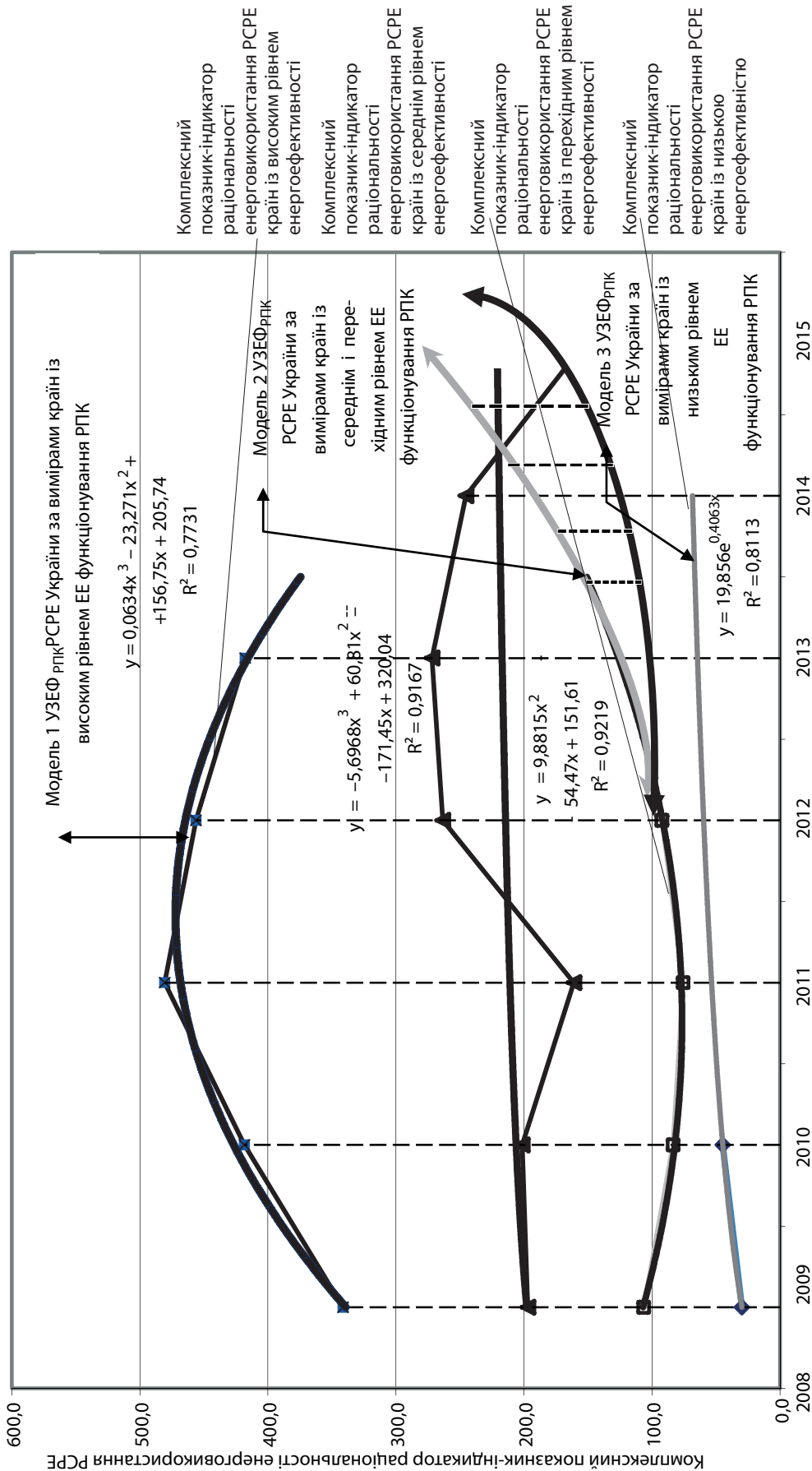

Рис. 1. Масштаби змін комплексного показника-індикатора раціональності енерговикористання в межах РСК в країнах, розмежованих за чотири групами кількісно-якісного визначення умов для підвищення енергоефективності

У цій відповідності, слід ще врахувати і щільність залежності рівня енергоефективності функціонування РПК як від інноваційних витрат, так і від інноваційної здатності само РСРЕ, а також від вагомості впливу показника-індикатора технологічної конкурентоспроможності на промислове зростання і темпи зниження енергоємності ВДВ кожного регіону. Однак, як видно з розрахунків, саме врахування усталеної в межах певного РПК галузевої структури і передбачає об'єкти докладання зусиль задля розв'язання пріоритетних завдань щодо реалізації НЕІ. При цьому, використання моделей макроекономічного регулювання енергоекономічної діяльності промисловості в регіонах за формалізованими масштабами змін комплексного показника-індикатора раціональності енерговикористання в межах РСРЕ в країнах, розмежованих за чотирма групами кількісно-якісного визначення умов для підвищення ЕЕ відтворюють імовірнісні коефіцієнти детермінації, за якими – саме застосування модельного рішення за № 2 – є найбільш вірогідним. Що стосується інших макроекономічних моделей, то найменш достовірним є коефіцієнт для імплементації моделі країн із високим рівнем енергоефективності функціонування РСРЕ (0,77), трохи більшим – що є об'єктивним – для країн із низьким рівнем енергоефективності функціонування – становить на рівні 0,81.

Висновки та перспективи щодо застосування результатів у подальших дослідженнях. Відтак, результати

розрахунку комплексного показника-індикатора раціональності енерговикористання: тобто, комплексного показника КПІРЕВ (результати приведено у табл. 1) дозволяють стверджувати про таке: саме існуванням в регіонах держави деформованої промислової структури, зазвичай, і пояснюють низьку енергоефективність функціонування РПК. При цьому, пояснюючи, що енергоємна структура РСРЕ, в якій, майже, 59,3 – 62,0 % займають паливна, металургійна, хімічна і нафтохімічна промисловості, гірничо-металургійний комплекс реального сектору України. Проте, урахування абсолютних значень як макроекономічних показників, так і енергоекономічних показників функціонування РПК за рахунок їхнього переведення у агреговані визнали той факт, що при одночасному порівнянні рівнів розвиненості виробничо-господарської, техніко-технологічної, енергоекономічної та екологічної сфер діяльності РСРЕ України та їхній інкорпорації до значень узагальнюючих показників-індикаторів інноваційної здатності та технологічної конкурентоспроможності показниками спроможності, що розраховані на основі кількісних вимірів масштабів розвиненості стратегічного потенціалу РПК, відтворює об'єктивні характеристики раціональності енерговикористання РСРЕ, що уможливило розрахунок оптимальних рівнів енергоефективності РПК за умов відповідності міжнародному рівню промислових галузевих структур національному.

ЛІТЕРАТУРА

1. Худолей В. Ю. Инкорпорация детерминант энергетической эффективности до стратегии социально-экономического развития реального сектора региональной экономики / В. Ю. Худолей, А. О. Пінчук // Эффективная экономика: электронный научный фаховий журнал, 2013. – № 1. – Дніпропетровський державний аграрний університет. – Режим доступу до електронного ресурсу статті <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1717>
2. Сталый людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / Геєць В. М., Лібанова Е. М., Жулинський М. Г., Микитенко В. В. та ін. // кер. авт. колективу Е. М. Лібанова / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2012. – 412 с.
3. Микитенко В. В. Економічна безпека промисловості: цільовий функціонал та технології управління: Монографія. / Микитенко В. В., Демешок О. О. / За науковою редакцією д.е.н., проф. Микитенко В. В. – Київ, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», МНТУ ім. академіка Юрія Бугая МОНмолодьспорту України, 2012. – 650 с.
4. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: Монографія [Текст] / Алимов О. М., Даниленко А. І., Трегобчук В. М. та ін. / Під ред. акад. НАНУ С. І. Пиріжкова, акад. УААН В. М. Трегобчука – К: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
5. Системно-комплексне оцінювання потенціалу сталого розвитку України: Монографія [Текст] / [О. М. Алимов, І. В. Драган, О. О. Демешок, В. В. Микитенко, В. Ю. Худолей та ін.]. – Київ, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2013. – 94 с.

REFERENCES

- Alymov, O. M., Danylenko, A. I., and Trehobchuk, V. M. *Ekonomichniy rozvytok Ukrainy: instytutsionalne ta resursne zabezpechennia*: [Economic Development of Ukraine: institutional and resource provision:]. K: Ob'iednanyi in-t ekonomiky NAN Ukrainy, 2005.
- Alymov, O. M. and others. *Systemno-kompleksne otsiniuvannya potentsialu staloho rozvytku Ukrainy* [System-a comprehensive evaluation of sustainable development potential of Ukraine]. Kyiv: DU «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku NAN Ukrainy», 2013.
- Bakuma, T. D., Ohorodnikov, P. I., and Khudolei, V. Yu. «Dyferentsiatsiia navchannia studentiv za dopomohoiu virtualnykh rozrakhunkovo-eksperymentalnykh robot» [Differentiation of teaching students with virtual cash and experimental work]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei i intehrovanomu osvitynomu seredovyshchi*. Kyiv: Vyd-vo Universytetu «Ukraina», 2010. 169–171.
- Demeshok, O. O., and Khudolei, V. Yu. «Diahnostyka rezultatyvnosti promyslovoho vyrobnytstva v rehioni pry ioho inkorporatsii u kaskadni formy mizhhaluzevoi vzaiemodii» [Diagnostic performance of industrial production in the region with its incorporation in cascading form interdisciplinary interaction]. *Natsionalnyi Tav. universytet: Kultura narodiv Prychornomor'ia* vol. 2, no. 2(43) (2013): 34–47.
- «Global Foreign Direct Investment losing momentum in 2012, though prospects for 2013 and 2014 are cautiously optimistic, UNCTAD Report says.» [http://unctad.org/en/Pages/PressRelease.aspx?OriginalVersionID=77&Sitemap_x0020_Taxonomy=640;#World Investment Report&Product_x0020_Taxonomy=1566;#Press Release](http://unctad.org/en/Pages/PressRelease.aspx?OriginalVersionID=77&Sitemap_x0020_Taxonomy=640;#World%20Investment%20Report&Product_x0020_Taxonomy=1566;#Press%20Release).

6. Худолей В. Ю. Діагностика результативності промислового виробництва в регіоні при його інкорпорації у каскадні форми міжгалузевої взаємодії [Текст] / О. О. Демешок, В. Ю. Худолей // Національний Тавр. університет: Культура народів Причорномор'я, 2013 – У 2-х т. – Т. 2. – № 2 (43). – С 34 – 47.
7. Микитенко В. В. Енергоефективність промислового виробництва: Монографія [Текст] / Микитенко В. В. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2004. – 282 с.
8. Микитенко В. В. Формування комплексної системи управління енергоефективністю в галузях промисловості виробництва: Монографія [Текст] / Микитенко В. В. – К.: Ін-т економіки НАН України, Вид-во «Екс «Об.», 2005. – 336 с.
9. Худолей В. Ю. Стратегії та пріоритети розвитку енергетики України в контексті нагромадження сучасних глобалістичних тенденцій [Текст] / В. Ю. Худолей, В. В. Бараннік // Український соціум: наука – освіта – виробництво: Збірник наукових праць. / [В. В. Микитенко, С. М. Шарлет, Є. В. Хлобистов, В. Ю. Худолей [та ін.]; за наук. ред. д. е. н., проф. В. В. Микитенко. – Вип. 3. – Київ, МНТУ ім. Ю. Бугая, НДІ Сталого розвитку та природокористування, Вид-во ПП Вишемирський В. С., 2012. – 414 с. [С. 16 – 28].
10. Худолей В. Ю. Інформаційні технології в навчальному процесі МНТУ. Досвід впровадження та напрями розвитку [Текст] / Коротун Т. М., Худолей В. Ю. // Матеріали наукових доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Наука-Практика-Освіта», м. Київ, 23.05.2008 р. – Київ, МНТУ ім. Ю. Бугая, 2008. – С. 151 – 153 (216 с.).
11. Худолей В. Ю. Некоторые аспекты формирования моральных ориентиров при подготовке специалистов нефтегазовой инженерии [Текст] / В. Ю. Худолей, Т. Д. Бакумов, П. И. Огородников // Известия академии педагогических и социальных наук: Материалы научно-практической конференции (г. Москва, 16.04 – 17.04. 2010 года). – Москва, Изд-во академии педагогических и социальных наук РФ, 2010 – С. 542 – 543.
12. Худолей В. Ю. Диференціація навчання студентів за допомогою віртуальних розрахунково-експериментальних робіт [Текст] / Бакума Т. Д., Огородніков П. І., Худолей В. Ю. // Тези доповідей: X Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми навчання та виховання людей і інтегрованому освітньому середовищі». (м. Київ, 24.03 – 25.03.2010 р.) – Київ, Вид-во Університету «Україна», 2010. – С. 169 – 171.
13. Статистична база даних щодо наслідків реалізації промислової політики в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.esco-ecosys.narod.ru>.
14. World Investment Report, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2012-Overview-en.pdf>
15. Global Foreign Direct Investment losing momentum in 2012, though prospects for 2013 and 2014 are cautiously optimistic, UNCTAD Report says - [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: http://unctad.org/en/Pages/PressRelease.aspx?OriginalVersionID=77&Sitemap_x0020_Taxonomy=640;#WorldInvestmentReport&Product_x0020_Taxonomy=1566;#PressRelease
16. Global Trends in Renewable Energy Investment 2012, [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: <http://fs-unep-centre.org/sites/default/files/attachments/unepglobaltrendsmastradatapack2012.pdf>
- «Global Trends in Renewable Energy Investment 2012». <http://fs-unep-centre.org/sites/default/files/attachments/unepglobaltrendsmastradatapack2012.pdf>.
- Heiets, V. M. and others. *Stalyi liudskiy rozvytok: zabezpechennia spravedlyvosti* [Sustainable human development: justice]. Uman: Vizavi, 2012.
- Khudolei, V. Yu., and Barannik, V. V. «Stratehii ta priorytety rozvytku enerhetyky Ukrainy v konteksti nahromadzhennia suchasnykh hlobalistychnykh tendentsii» [Strategies and priorities of Ukraine in the context of energy savings hlobalistychnykh modern trends]. *Ukrainskyi sotsium: nauka - osvita - vyrobnytstvo*, no. 3. (2012): 16–28.
- Korotun, T. M., and Khudolei, V. Yu. «Informatsiini tekhnologii v navchalnomu protsesi MNTU. Dosvid vprovadzhenia ta napriamy rozvytku» [Information technology in the learning process MNTU. Experience implementing and trends of]. *V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Nauka-Praktyka-Osvita»*. Kyiv: MNTU im. Yu. Buhaiia, 2008. 151153.
- Khudolei, V. Yu., Bakumov, T. D., and Ogorodnikov, P. I. «Nekotorye aspekty formirovaniia moralnykh orientirov pri podgotovke spetsialistov neftegazovoy inzhenerii» [Some aspects of the formation of a moral compass in the preparation of Oil and Gas Engineering]. *Izvestiia akademii pedagogicheskikh i sotsialnykh nauk*. Moskva: Izd-vo akademii pedagogicheskikh i sotsialnykh nauk RF, 2010. 542–543.
- Khudolei, V. Yu., and Pinchuk, A. O. «Inkorporatsiia determinant enerhetychnoi efektyvnosti do stratehii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku realnoho sektoru rehionalnoi ekonomiky» [Incorporation determinants of energy efficiency with the strategy of socio-economic development of the real sector of the regional economy]. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1717>.
- Mykytenko, V. V., and Demeshok, O. O. *Ekonomichna bezpeka promyslovosti: tsilyovyi funktsional ta tekhnologii upravlinnia* [Economic security industry targeted functionality and technology management]. Kyiv: DU «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy»; MNTU im. akademika Yuriiia Buhaiia MON molodi i sportu Ukrainy, 2012.
- Mykytenko, V. V. *Enerhoefektyvnist promyslovoho vyrobnytstva* [Energy efficiency of industrial production]. Kyiv: Ob'iednanyi in-t ekonomiky NAN Ukrainy, 2004.
- Mykytenko, V. V. *Formuvannia kompleksnoi systemy upravlinnia enerhoefektyvnistiu v haluziakh promyslovosti vyrobnytstva* [Formation of a complex system of energy efficiency in industries producing]. Kyiv: In-t ekonomiky NAN Ukrainy; Eks"Ob., 2005.
- «Statystychna baza danykh shchodo naslidkiv realizatsii promyslovoi polityky v Ukraini» [Statistical data base on the effects of industrial policy in Ukraine]. <http://www.esco-ecosys.narod.ru>.
- «World Investment Report, 2012». <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2012-Overview-en.pdf>.

Тищенко А. Н., Узунов В. Н., Розгон И. В.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА РЕГИОНОВ КАК СПОСОБ УПРАВЛЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬЮ

В статье рассмотрена роль экономической диагностики в управлении и подходы к экономической диагностике региона как к необходимому элементу разработки региональной экономической политики. Показан разброс мнений ученых, касающихся определения термина «экономическая диагностика», и дана его авторская трактовка применительно к региону. Выявлена роль экономической диагностики в определении конкурентоспособности (КСП) экономических систем. Раскрыты главные задачи экономической диагностики, связанные с использованием результатов для оценки региональных различий, выявления отклонений и патологий. Показано, что существующие направления могут быть положены в основу системного комплексного подхода к управлению КСП региона.

Ключевые слова: конкурентоспособность, диагностика, регион

Рис.: 4. Табл.: 2. Библ.: 25.

Тищенко Александр Николаевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий отделом, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Email: uni_versal_34@mail.ru

Узунов Владимир Николаевич – доктор экономических наук, профессор, ректор, Симферопольский университет экономики и управления (ул. Крымской правды, 4, Симферополь, 95013, Украина)

Розгон Ирина Владимировна – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

УДК 330.101; 332.12

Тищенко О. М., Узунов В. М., Розгон И. В.

ЕКОНОМІЧНА ДІАГНОСТИКА РЕГІОНІВ ЯК СПОСІБ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ

У статті розглянуто роль економічної діагностики в управлінні та підходи до економічної діагностики регіону як до необхідного елемента розробки регіональної економічної політики. Показаний розкид думок вчених щодо визначення терміна «економічна діагностика» і дано його авторське трактування стосовно до регіону. Виявлено роль економічної діагностики у визначенні конкурентоспроможності (КСП) економічних систем. Розкрито головні завдання економічної діагностики, пов'язані з використанням результатів для оцінки регіональних відмінностей, виявлення відхилень і патологій. Показано, що існуючі напрями можуть бути покладені в основу системного комплексного підходу до управління КСП регіону.

Ключові слова: конкурентоспроможність, діагностика, регіон

Рис.: 4. Табл.: 2. Бібл.: 25.

Тищенко Олександр Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Email: uni_versal_34@mail.ru

Узунов Володимир Миколайович – доктор економічних наук, професор, ректор, Симферопольський університет економіки і управління (вул. Кримської правди, 4, Симферополь, 95013, Україна)

Розгон Ірина Володимирівна – здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

UDC 330.101; 332.12

Tischenko A. N., Uzunov V. N., Rozgon I. V.

ECONOMIC DIAGNOSTICS OF REGIONS AS A METHOD OF COMPETITIVENESS ADMINISTRATION

The article considers the role of economic diagnostics in administration and approaches to economic diagnostics of the region as a necessary element of development of the regional economic policy. It shows dispersion of opinions of scientists that deal with definition of the term "economic diagnostics" and gives author's interpretation with reference to a region. It reveals the role of economic diagnostics in defining competitiveness of economic systems. It reveals main tasks of economic diagnostics that deal with the use of results for assessment of regional differences, identification of deviations and pathologies. It shows that the existing directions could be laid in the foundation of the system complex approach to administration of regional competitiveness.

Key words: competitiveness, diagnostics, region

Pic.: 4. Tabl.: 2. Bibl.: 25.

Tischenko Aleksandr N. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of Department, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Email: uni_versal_34@mail.ru

Uzunov Vladimir N. – Doctor of Science (Economics), Professor, Rector, Simferopol University of Economics and Management (vul. Krymskoyi pravdy, 4, Simferopol, 95013, Ukraine)

Rozgon Irina V. – Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

В настоящее время теория конкурентоспособности (КСП) регионов, как соревнования между территориями в стремлении «завоевать» потребителей местных ресурсов и условий жизнедеятельности, переживает период подъема. Процесс усиления конкуренции между регионами в значительной степени определяется глобализацией экономического развития, приводящей, с одной стороны, к унификации регионов, а с другой – к их стремлению повысить свою роль в мировых экономических процессах благодаря сохранению уникальных преимуществ. Проявления глобализации обостряются многими другими процессами, характерными для современного мира: научно-техническим прогрессом, информатизацией, возращением экологических стандартов и т. д. В этих условиях поддержание конкурентной среды является важной задачей власти на всех уровнях управления. Главная роль в реализации управления принадлежит обобщающим экономическим показателям и другим формам представления экономической информации, способным обеспечить своевременное выявление проблем. Чтобы принимать необходимые решения, требуется накопление и трансформация экономической информации в форму, пригодную для распознавания проблемных хозяйственных ситуаций, что является функцией диагностики [8].

Диагностика (от греч. διαγνωστική – распознавание, определение) – в самом общем виде представляет собой процесс познания методов диагностирования, сущности и причин отклонения от нормального состояния. Диагностика в экономике – определение состояния экономического объекта, процесс, который определяет характер и сущность явления. В экономической литературе в настоящее время существует два основных подхода к определению понятия «экономическая диагностика».

Согласно первому подходу, под экономической диагностикой понимается ретроспективное, оперативное и перспективное комплексное исследование объекта на предмет разработки экономической политики. Согласно второму подходу, под экономической диагностикой понимается один из видов анализа, представляющего собой способ установления характера нарушений нормального хода экономических процессов на основе типичных признаков, характерных для него. Знание признаков позволяет установить характер нарушений, не производя непосредственных изменений. Подходы к определению термина «экономическая диагностика» и его смысловому наполнению отражены в табл. 1.

Вышеизложенные подходы позволяют определить экономическую диагностику как систему методов и приемов комплексного исследования оценки состояния и выявления характера нарушений нормального хода экономических процессов. Отсюда основной целью экономической диагностики можно считать оценку состояния объекта исследования на основе результатов оперативного и последующего анализа с целью выявления проблемных аспектов в его развитии, установления причин этих проблем и определения перспективных путей их решения. Вместе с тем, благодаря исследованиям в области теории

искусственного интеллекта и информации, экспертных систем, теории игр, вероятностей и статистических решений, математической статистики, статистической теории распознавания, а также накопленному опыту диагностической деятельности в других науках, диагностика изучается самостоятельно как особый познавательный процесс.

Объектом регионального экономического диагноза может быть регион различного таксономического уровня (страна, республика, регион, область, город, район в городе и т. д.) и любое экономическое явление, в том числе КСП. В экономической теории и практике постсоветских государств диагностика и формирование КСП находятся в стадии активного исследования. Особенно необходимо отметить внимание к проблемам формирования конкурентной среды региона. По мнению Н. Межевича [12], пространственное расширение глобализации конечно. «Интегрировав все необходимые ресурсы и пространства, лидирующие экономики будут «закрываться» от окружающего мира... Далее неизбежно развивается регионализация». Важнейшая возможность эффективного развития связана с усилением региональных конкурентных позиций. Основные из этих возможностей развития, по мнению Н. Межевича, заключаются: в маневрировании ресурсами; развитии межрегиональной транспортной инфраструктуры; формировании и использовании научно-образовательного потенциала; повышении образовательного уровня населения; сохранении экологических систем; формировании и поддержании информационной среды; усилении межрегионального взаимодействия в целях повышения КСП на региональном и мировом рынках и т. д. [12].

Ученые единодушны во мнении, что КСП регионов – движущая сила развития, которая ведет к достижению межрегионального паритета или вызывает углубление межрегионального неравенства. Очевидно, что региональная КСП будет определяться комплексом факторов, обуславливающих как абсолютные, так и относительные преимущества регионов. При этом КСП регионов определяется не наличием ресурсов, а эффективностью их использования. С другой стороны, устойчивое развитие и рациональное сочетание интересов региона с национальными, необходимость сглаживания неравномерностей регионального развития, требуют проведения последовательной и эффективной экономической политики. В связи с этим возрастает необходимость понимания механизмов КСП регионов и ее оценки. Устойчивое региональное развитие должно обеспечиваться объективной диагностикой уровня КСП региона [15; 19; 21].

Определение главных задач региональной экономической диагностики раскрыто в ряде работ [6; 13; 21]. Во-первых, они ассоциируются с необходимостью иметь в распоряжении региональных властей детальный «экономический паспорт» региона для выработки тактики и стратегии его развития. Во-вторых, комплексные диагностические обследования регионов (областей) востребуются всеми уровнями государственного управления. В-третьих, такая информация необходима всем агентам рыночной экономики: банкам, корпорациям, инвестиционным ком-

Определение понятия и сущности термина «экономическая диагностика» в научной литературе

№ п/п	Определение понятия и/или его сущности	Автор, источник
1	Экономическая диагностика (economic diagnostics of an enterprise) – это анализ и оценка экономических показателей работы экономической системы на основе изучения отдельных результатов, неполной информации с целью выявления возможных перспектив его развития и последствий текущих управленческих решений	Современный экономический словарь [17]
2	Способ установления характера нарушений нормального хода хозяйственного процесса на основе типичных признаков, присущих данному нарушению	А. Муравьев [14]
3	Диагностика экономической системы – это совокупность исследований по определению целей функционирования системы, способов их достижения и выявления недостатков	В. Глухов, Ю. Бахрамов [3]
4	Рассмотрение в динамике симптомов явлений, которые могут задержать достижение поставленных целей и решение задач, подвергая опасности планируемую деятельность. Это предполагает выработку корректирующих решений и/или пересмотр целей и прогнозов. Знание признака (симптома) позволяет быстро и довольно точно установить характер нарушений, не производя непосредственных измерений	Б. Коллас [24]
5	Диагностика наряду с анализом является одной из составляющих аналитического блока и блока реализации стратегии модели стратегического управления (отслеживание результатов и формирование корректирующих мероприятий)	В. Пастухова [16]
6	Термин «диагностика» подчеркивает, что основное внимание должно уделяться интерпретации тех или иных экономических результатов деятельности	А. Вартанов [1]
7	Изучение состояния хозяйствующего субъекта, влияние факторов развития социально-экономических процессов и выявления отклонений от нормального развития. Комплексный характер экономической диагностики заключается в том, чтобы проследить динамику исследуемых процессов во взаимосвязи, исследовать прямые и обратные связи между процессами	Р. Шнипер [25]
8	Диагностика – агрегированное синтетическое заключение о состоянии исследуемого объекта, которое делается на основе различной аналитической информации, ее синтеза и сопоставления	О. Дмитриева [5]
9	Система методов, приемов комплексного исследования, оценки состояния и выявления характера нарушений нормального хода экономических процессов.	Н. Терещенко [18]
10	Система мероприятий, в том числе и аналитических, направленных на определение величины отклонения состояния экономической системы от желаемого (или нормативного) и основных причин этого отклонения, для выработки управленческих воздействий с целью приведения системы в нужное состояние	С. Зеленская [7]

паниям и др. Региональная экономическая диагностика представляет собой специфическое направление теоретической и прикладной экономики и связана с анализом хозяйственной специфики регионов, проведением частных и комплексных диагностических исследований отдельных территорий с целью определения их экономического состояния, в том числе «патологий» [6; 13]. На сегодняшний день различают три этапа эволюции экономической диагностики (табл. 2) [2].

Характеристику экономической диагностики как процесса раскрывают С. Трененков, Е. Дведенидова (рис. 1) [22].

С. Зеленская выделяет в диагностике экономической системы региона, в зависимости от ее глубины, экспресс-диагностику, экономическую, функциональную и стратегическую [7]. Экспресс-диагностика проводится для получе-

ния небольшого числа ключевых, наиболее информативных показателей, дающих точную и объективную картину текущего состояния региона. Данные этого анализа являются предварительными и имеют вероятностный характер.

Комплексная диагностика состояния региона позволяет оценить многие аспекты социально-экономических процессов и включает расширенный анализ сфер его экономической деятельности [7]. Дифференциация видов экономической диагностики может быть проведена и в зависимости от динамических качеств объекта и формы организации процесса диагноза. В первом случае имеет место диагностика статического состояния региона (фиксация положения на определенный период) и диагностика процесса (исследование траектории развития региона). Во втором случае автор различает аналитическую диагностику (использование методов

Таблиця 2

Эволюция процесса экономической диагностики

Стадии развития	Экономическая диагностика	Финансовая диагностика
1970-1989 гг.	Появление экономической диагностики	–
1989-1996 гг.	Выделение отдельных видов экономической диагностики: проблемная, региональная	Появление финансовой диагностики как элемента экономической диагностики
1996 г. по настоящее время	Интенсивное развитие экономической диагностики. Выделяются: диагностика внешней среды, функциональная, системная, информационная	Финансовая диагностика становится составной частью финансового анализа

Рис. 1. Характеристика экономической диагностики как процесса [22]

регионального анализа и статистической информации), экспертную (применение контактных методов проведением специальных экспертных и социологических опросов) и диагностику на моделях («модельную» диагностику). Наконец, классификацию видов экономической диагностики в антикризисном управлении предлагает Е. Тренков (рис. 2) [22].

О том, что методологические подходы формирования параметров, критериев и методик диагностики региональных проблем и ситуаций должны опираться на системный подход, упоминают ряд ученых [4; 10; 23]. Авторы подчеркивают необходимость выделения всех заинтересованных сторон и учета их требований; использования полной комбинации методов по сбору информации. Экономическая диагностика должна определять принадлежность исследуемого

объекта к типу, группе или выявлять нетрадиционное сочетание признаков, их диагностическую ценность для определения результата. Она позволяет выделить проблемные, депрессивные, кризисные, «перегретые» (перенасыщенные производством, с неблагоприятной экологической обстановкой), перспективные регионы, выявить «узкие места» с целью принятия адекватных мер и обоснованных управленческих решений.

Системы индикаторов для анализа регионов разрабатывались начиная со второй половины прошлого века [11], однако вначале они не предусматривали анализа отклонения от некоей «нормы» или «эталона», а также определения, к какой группе (типу) принадлежит регион. Р. Шнипер дает классификацию регионов в зависимости от состояния и условий функционирования: процветающие,

Рис. 2. Классификация типов и видов диагностики

регионы устойчивого развития, стагнирующие, пионерные, или нового освоения, кризисные, регионы с чрезвычайной ситуацией [25].

О. Г. Дмитриева [5] указывает на два принципиальных подхода к диагнозу в зависимости от уровня исследуемости объекта. Первый подход должен применяться к странам или регионам, для которых не проведена идентификация модели социально-экономического поведения и парадигм регионального развития, различие которых требует ограничений на использование инструментов регионального анализа. Второй подход в региональной диагностике имеет смысл в том случае, когда ставится задача определения состояния региона при известной модели экономики и парадигмах экономического поведения. Этому соответствуют и два подхода к построению системы диагностических индикаторов. В одном случае можно указать индикаторы, измерение которых необходимо и достаточно для постановки диагноза, в другом – система показателей для целей диагностики должна включать в себя как традиционные показатели, так и индикаторы, которые помогают выявить модели экономики или латентные патологии.

Существует различие подходов и к интерпретации результатов диагностики. При «взгляде сверху» проводят измерение индикатора по всей совокупности регионов, входящей в регион более высокого таксономического ранга, первостепенное значение имеют методы сравнительного анализа – типологии, классификации, анализ переме-

щений в типологических группах, методы распознавания образов, методы анализа межрегиональных взаимодействий. При «взгляде снизу» предполагается, что измерение какого-нибудь индикатора в отдельно взятом регионе будет достаточным для постановки диагноза, и применяются традиционные методы регионального анализа, экспертной диагностики и другие [10].

Подходы, предлагаемые для разработки системы диагностики региональных проблем, отражают различные взгляды авторов на пути решения этой сложной социально-экономической задачи. Среди них выделяется оригинальное решение В.Джухи, М.Синюк – мнемоническая модель формирования мультикритериальной системы диагностики региональных проблем и ситуаций на основе процессного подхода (рис. 3) [4].

Базисность процессного подхода предполагает учет требований заинтересованных сторон, определение критериев оценки результативности (эффективность управления экономической системой региона и сбалансированность его социально-экономического развития) и критериев оценки удовлетворенности (учет географического и экономического пространства, динамический характер модели, гармонизация системы межрегионального и трансграничного взаимодействия). Непрерывность, преемственность, ориентация на требования заинтересованных сторон, систематичность, прозрачность и наличие обратной связи обеспечивают заинтересованным сторонам возможность получать развернутую информацию и пред-

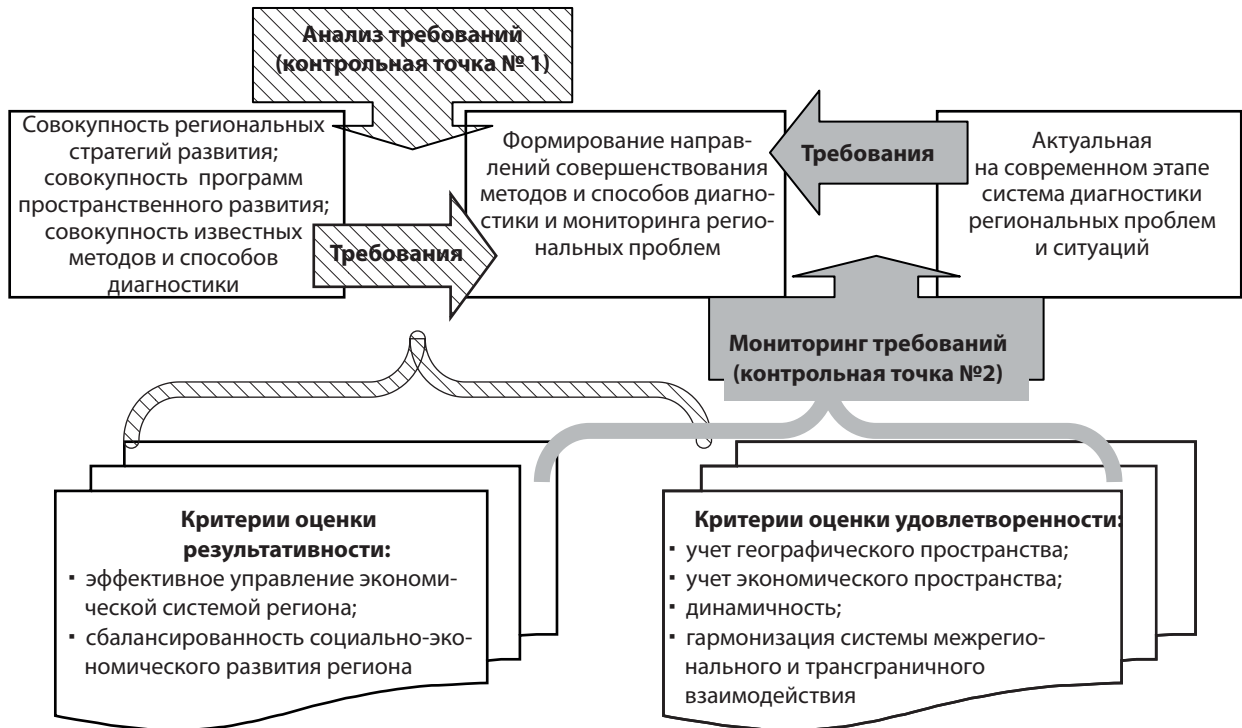

Рис. 3. Мнемоническая модель формирования мультикритериальной системы диагностики региональных проблем и мониторинга ситуаций [4]

принимать действия, направленные на улучшение результатов [4].

Нетрадиционный подход к экономической диагностике региона предложен И. Киселевым [9]. Отличительная особенность подхода состоит в реализации его в контексте синергетической методологии, которая инициирует новые возможности для изучения сложных систем. Формы проявления региональных различий представлены как хаотическое состояние, период флуктуаций, момент бифуркации, аттрактор. Под хаосом автор понимает существование региональных различий, которое может оказывать как положительное воздействие на развитие страны, так и резко отрицательное. Региональные различия характеризуются флуктуациями, то есть пространственными изменениями, отражающихся в отклонении показателей от средних по стране или по группе регионов. Бифуркация, возникающая при нарастании флуктуаций, рассматривается как критический момент, когда необходимо управленческое вмешательство. При объективно существующих региональных различиях аттрактор отражает альтернативные варианты развития для сравнительно однородных групп регионов. И. Киселевым предложена система методов для проведения диагностики региональных различий, включающая ранжирование, системный, корреляционно-регрессионный, факторный и кластерный виды анализа (рис. 4) [9].

Однако наиболее распространены подходы, основанные на построении рейтингов по отдельным индикаторам или по их совокупности. На данном методе основаны многочисленные методики международных рейтинговых агентств и авторитетных организаций [19]. На этом же под-

ходе основана официальная методика целевой программы РФ, направленная на сокращение различий регионов [26]. Однако результатом применения такого рода методик является фиксация самого факта существования различий, количественную меру которых при таком подходе определить не представляется возможным. В тех случаях, когда рейтинги строятся на балльных оценках, результаты не могут использоваться для разработки управленческих решений из-за их субъективности (21).

Второй подход заключается в оценке различных составляющих социально-экономического развития на основе кривой Лоренца, коэффициента Джини, коэффициентов дифференциации, средних величин, показателей вариации и др. Основным недостатком такого рода методик является их усредненность, при которой отклонения показателей от «нормы» по группе регионов не выделяются. Использование многомерных методов в работах, посвященных анализу региональных различий, представлено в меньшей степени, причем доминирует кластерный анализ, применяемый в основном для классификации регионов, но сам по себе не дающий исчерпывающей информации для принятия и обоснования решений. Кроме того, диагностика должна представлять углубленный анализ состояний и процессов, однако ни один из методов в отдельности не может этого обеспечить. В результате, для диагностики КСП регионов целесообразно использовать системный комплексный подход, исходя из представления региона как сложной системы, состоящей из нескольких подсистем, со сложным специфическим составом элементов. Используя структуризацию, то есть выделение критических подсистем, определяющих динамику развития

Рис. 4. Система методов диагностики региональных различий

региона, уровень и формы проявления региональных различий, учитывая взаимодействие и взаимовлияние разработанной на этой основе системы индикаторов, применяя комплекс взаимосогласованных эконометрических

методов (основанных на данных официальной статистики и количественных характеристиках), можно получить управляющую систему, нацеленную на решение проблем региональной экономики.

ЛІТЕРАТУРА

- Вартанов А. С. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия / А. С. Вартанов. – М.: Книжный дом. Университет, 2009. – 29 с.
- Выборова Е. Н. Финансовая диагностика на уровне субъекта хозяйствования / Е. Н. Выборова // Проблемы современной экономики. – 2004. – № 3 (11) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/issue.php>
- Глухов В. В. Анализ и диагностика хозяйственной деятельности предприятия: учеб. пособ. / В. В. Глухов, Ю. М. Бахрамов. – М.: Финансы и статистика, 2010. – 432 с.
- Джуа В. М. Диагностика социально-экономического развития региона на основе пространственно-временной системы мониторинга / В. М. Джуа, Т. Ю. Синюк [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uecs.ru/uecs40-402012/item/1318-2012-04-30-07-28-48>
- Дмитриева О. Г. Региональная экономическая диагностика / О. Г. Дмитриева. – М.: Изд-во СПбУЭФ, 1992. – 272 с.
- Зайналов М. И. Проблема собственности в экономической стратегии региона / М. И. Зайналов, Т. М. Алиева // Вопросы структуризации экономики. – Махачкала, 2001. – №3. – С. 32 – 47.
- Зеленская С. Г. Инвестиционный потенциал: Методы диагностики экономического развития регионов / С. Г. Зеленская // ИнВестРегион. – 2007. – №2. – С. 35 – 37.
- Калюжнова Н. Я. Конкурентоспособность регионов в условиях глобализации / Н. Я. Калюжнова. – М.: ТЕИС, 2003. – 526 с.
- Киселев И. К. Пространственные различия: синергетический аспект // Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. – 2011. – № 2. – С. 356–359.

REFERENCES

- Dzhukha, V. M., and Siniuk, T. Yu. «Diagnostika sotsialno-ekonomicheskogo razvitiia regiona na osnove prostranstvenno-vremennoy sistemy monitoringa» [Diagnosis of socio-economic development of the region based on the space-time monitoring system]. <http://www.uecs.ru/uecs40-402012/item/1318-2012-04-30-07-28-48>.
- Dmitrieva, O. G. *Regionalnaia ekonomicheskaia diagnostika* [Regional economic diagnosis]. Moscow: SPbUEF, 1992.
- Furshchik, M. A., and Markov, S. V. «Sistemnaia diagnostika regionalnoy ekonomiki» [System diagnostics of the regional economy]. <http://www.foconsult.ru/catalog/main1/prod.php?rc=1226042816&pc=1228998051>.
- Glukhov, V. V., and Bakhramov, Yu. M. *Analiz i diagnostika khoziaystvennoy deiatel'nosti predpriatiia* [Analysis and diagnosis of the economic activity of the enterprise]. Moscow: Finansy i statistika, 2010.
- Kaliuzhnova, N. Ya. *Konkurentosposobnost regionov v usloviakh globalizatsii* [Regional competitiveness in a globalized world]. Moscow: TEIS, 2003.
- Kiselev, I. K. «Prostranstvennye razlichia: sinergeticheskiy aspekt» [Spatial differences: the synergistic aspect]. *Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta im. N. A. Nekrasova*, no. 2. (2011.): 356-359.
- Kolmykov, A. G.. «Diagnostika i stabilizatsiia regionalnoy ekonomiki» [Diagnosis and stabilization of the regional economy]. *Disser. na soisk. uch. step. kand. ekon. nauk 08.00. 05.*, 2001.
- Mayergoyz, I. M. *Metodika melkomasshtabnykh ekonomiko-geograficheskikh issledovaniy* [Methods of small-scale economic-geographical research]. Moscow: MGU, 1981.
- Mezhevich, N. M. «Konkurentnye preimushchestva kak startovoe uslovie regionalnogo razvitiia» [Competitive advantages as a start-

10. Колмыков А. Г. Диагностика и стабилизация региональной экономики: Диссер. на соиск. уч. степ. канд. экон. наук 08.00.05. – Великие Луки, 2001. – 131 с.
 11. Майергойз И. М. Методика мелкомасштабных экономико-географических исследований / И. М. Майергойз. – М.: МГУ, 1981. – 137 с.
 12. Межевич Н. М. Конкурентные преимущества как стартовое условие регионального развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dvo.sut.ru/libr/history/i299mez2/7.htm>
 13. Мирзабеков М. А. Экономическая диагностика региона в рыночных условиях: Республика Дагестан. Диссер. на соиск. уч. степ. канд. экон. наук по спец. 08.00.05. – СПб, 2002. – 163 с.
 14. Муравьев А. И. Экономический анализ / А. И. Муравьев. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 217 с.
 15. Николаева Е. А. Формирование и оценка конкурентоспособности муниципальных образований региона: монография / Е. А. Николаева, Е. Н. Ванчикова, С. А. Мещеряков. – Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2006. – 150 с.
 16. Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність: монографія / В. В. Пастухова. – К.: КНТЕУ, 2002. – 302 с.
 17. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
 18. Терещенко Н. Н. Методологические подходы к экономической диагностике развития потребительского рынка / Н. Н. Терещенко // Проблемы современной экономики, 2008. – №3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/issue.php>
 19. Тищенко А. Н. Оценка конкурентоспособности экономических систем на разных уровнях управления / А. Н. Тищенко // Конкурентоспособність та інновації: проблеми науки та практики: матер. міжнар. наук.- практ. конф. 15–16 листопада 2012р. – Х.: ФОП Александрова К.М.; ВД «ІНЖЕК», 2012. – 72 с. (С. 13–22)
 20. Тищенко А. Н. Конкурентоспособность территорий как основа региональных стратегий / А. Н. Тищенко / В кн. «Конкурентоспособність: проблеми науки та практики»: монографія. – Х.: ФОП Либуркина Л. М., ВД «ІНЖЕК», 2010. – С.132–148.
 21. Тищенко А. Н. Методические подходы к оценке конкурентоспособности регионов / А. Н. Тищенко, И. В. Розгон // Проблемы экономики. – 2012. – №3. – С. 90–97.
 22. Трененков Е. М., Дведенидова С. А. Диагностика в антикризисном управлении // Менеджмент в России и за рубежом, 2002. – №1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.crisis-strategy.ru/content/view/131/>
 23. Фурщик М. А. Системная диагностика региональной экономики / М. А. Фурщик, С. В. Марков // Труды ИСА РАН, 2006 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.foconsult.ru/catalog/main1/prod.php?rc=1226042816&pc=1228998051>
 24. Шеремет А. Д. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия / А. Д. Шеремет. – М.: Инфра М, 2009, – 39 с.
 25. Шнипер Р. И. Регион: экономические методы управления. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1991. – 320 с.
- ing condition for regional development]. <http://dvo.sut.ru/libr/history/i299mez2/7.htm>.
- Mirzabekov, M. A. «*Ekonomicheskaya diagnostika regiona v rynochnykh usloviyakh: Respublika Dagestan*». [Economic diagnostics market conditions in the region: the Republic of Dagestan.]. *Disser. na soisk. uch. step. kand. ekon. nauk po spets. 08. 00. 05.*, 2002.
- Muravev, A. I. *Ekonomicheskii analiz* [Economic analysis]. Moscow: INFRA-M, 2010.
- Nikolaeva, E. A., Vanchikova, E. N., and Meshcheriakov, S. A. *Formirovaniye i otsenka konkurentosposobnosti munitsipalnykh obrazovaniy regiona* [Formation and evaluation of the competitiveness of the region's municipalities]. Ulan-Ude: VSGTU, 2006.
- Pastukhova, V. V. *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom: filosofiya, polityka, efektyvnist* [Strategic management: philosophy, politics, effectiveness]. Kyiv: KNTEU, 2002.
- Rayzberg, B. A., and Lozovskiy, E. B. Starodubtseva, L. Sh. *Sovremennyy ekonomicheskyy slovar* [Modern Dictionary of Economics]. Moscow: INFRA-M, 1999.
- Sheremet, A. D. *Analiz i diagnostika finansovo-khoziaystvennoy deiatel'nosti predpriatiya* [Analysis and diagnosis of the financial and economic activity of the enterprise]. Moscow: Infra M, 2009.
- Shniper, R. I. *Region: ekonomicheskie metody upravleniya* [Region: economic management methods]. Novosibirsk: Nauka, 1991.
- Tereshchenko, N. N. «*Metodologicheskie podkhody k ekonomicheskoy diagnostike razvitiya potrebitelskogo rynka*» [Methodological approaches to the diagnosis of the economic development of the consumer market]. <http://www.m-economy.ru/issue.php>.
- Tyshchenko, A. N. «*Otsenka konkurentosposobnosti ekonomicheskikh sistem na raznykh urovniakh upravleniya*» [Evaluation of competitiveness of economies at different levels of management]. *Konkurentospromozhnist ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky*. Kharkiv: INZhEK, 2012. 13–22.
- Tyshchenko, A. N. «*Konkurentosposobnost territoriyi kak osnova rehyonalnykh stratehiy*» [The competitiveness of the territories as a basis of regional strategies]. In *Konkurentospromozhnist: problemy nauky ta praktyky* Kharkiv: FOP Lyburkina L. M.; INZhEK, 2010.
- Tyshchenko, A. N., and Rozhon, Y. V. «*Metodycheskiye podkhody k otsenke konkurentosposobosty rehyonov*» [Methodological approaches to the assessment of the competitiveness of regions]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2012): 90–9.
- Trenenkov, E. M., and Dvedenidova, S. A. «*Diagnostika v antikrizisnom upravlenii*» [Diagnosis in crisis management]. <http://www.crisis-strategy.ru/content/view/131/>.
- Vyborova, E. N. «*Finansovaya diagnostika na urovne subekta khoziaystvovaniya*» [Financial Diagnosis level entity]. <http://www.m-economy.ru/issue.php>.
- Vartanov, A. S. *Analiz i diagnostika finansovo-khoziaystvennoy deiatel'nosti predpriatiya* [Analysis and diagnosis of the financial and economic activity of the enterprise]. Moscow: Knizhnyy dom; Universitet, 2009.
- Zelenskaia, S. G. «*Investitsionnyy potentsial: Metody diagnostiki ekonomicheskogo razvitiya regionov*» [Investment potential: Methods for diagnosing the economic development of the regions]. *InVestRegion*, no. 2 (2007): 35-3.
- Zaynalov, M. I., and Alieva, T. M. «*Problema sobstvennosti v ekonomicheskoy strategii regiona*» [The issue of ownership in the region's economic strategy]. *Voprosy strukturizatsii ekonomiki*, no. 3 (2001): 32-4.

Евсеева О. О.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті обґрунтовані теоретичні підходи до формування соціальної політики України й підвищення ефективності діяльності муніципальних утворень в її здійсненні. Виявлені особливості наділу органів місцевого самоврядування окремими державними повноваженнями. Розкриті функції органів місцевого самоврядування в реалізації соціальної політики. Представлені результати аналізу соціальних програм органів місцевого самоврядування, їх реалізації. Запропоновані заходи щодо вдосконалення діяльності органів місцевого самоврядування із соціального захисту населення. Доведено, що для того, щоб соціальна держава функціонувала в реальному житті, необхідно реалізовувати адекватні практичні механізми її розвитку, активізувати соціальну політику всіх її суб'єктів на національному, регіональному, муніципальному рівнях і акцентувати її на пріоритетах, які дозволяють оптимізувати ресурсний потенціал.

Ключові слова: соціальна політика, місцеве самоврядування, муніципалітет, соціальна програма, соціальна держава, соціальний захист, населення, ефективність

Бібл.: 10.

Евсеева Ольга Алексеевна – доктор економічних наук, професор, доцент, кафедра обліку і аудиту, Українська державна академія залізничного транспорту (пл. Фейєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна)

Email: polkya@meta.ua

УДК 332.8

Евсеева О. А.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В РЕАЛИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

В статье обоснованы теоретические подходы к формированию социальной политики Украины и повышению эффективности деятельности муниципальных образований в ее осуществлении. Выявлены особенности наделяния органов местного самоуправления отдельными государственными полномочиями. Раскрыты функции органов местного самоуправления в реализации социальной политики. Представлены результаты анализа социальных программ органов местного самоуправления, их реализации. Предложены меры по совершенствованию деятельности органов местного самоуправления по социальной защите населения. Доказано, что для того, чтобы социальное государство функционировало в реальной жизни, необходимо реализовывать адекватные практические механизмы его развития, активизировать социальную политику всех его субъектов на национальном, региональном, муниципальном уровнях и акцентировать ее на приоритетах, которые позволяют оптимизировать ресурсный потенциал.

Ключевые слова: социальная политика, местное самоуправление, муниципалитет, социальная программа, социальное государство, социальная защита, население, эффективность

Библ.: 10.

Евсеева Ольга Алексеевна – доктор экономических наук, профессор, доцент, кафедра учета и аудита, Украинская государственная академия железнодорожного транспорта (пл. Фейербаха, 7, Харьков, 61050, Украина)

Email: polkya@meta.ua

UDC 332.8

Ievsieieva O. A.

EFFICIENCY OF ACTIVITY OF LOCAL SELF-GOVERNANCE BODIES IN REALISATION OF SOCIAL POLICY

The article substantiates theoretical approaches to formation of social policy of Ukraine and increase of efficiency of activity of municipal formations in its realisation. It reveals specific features of vesting local self-governance bodies with state authorities. It shows the functions of local self-governance bodies in realisation of social policy. It gives results of analysis of social programmes of local self-governance bodies and their realisation. It offers measures on improvement of activity of local self-governance bodies on social protection of population. It proves that, in order for the social state to function in reality, it is necessary to realise adequate practical mechanisms of its development, activate social policy of all its subjects at the national, regional and municipal levels and accentuate it on the priorities, which would allow optimisation of resource potential.

Keywords: social policy, local self-governance, municipality, social programme, social state, social protection, population, efficiency.

Bibl.: 10.

Ievsieieva Olga A. – social policy, local self-governance, municipality, social programme, social state, social protection, population, efficiency

Email: polkya@meta.ua

Вступ. Процеси перетворення в Україні останніми роками відбуваються за всіма напрямками внутрішньої політики держави, у тому числі й у такій її сфері, як соціальна.

Соціальна політика є складовою частиною загальної політики держави, що належить до соціальної сфери, і стосується відносин між соціальними групами, між суспільством у цілому та його членами. Вона пов'язана зі зростанням добробуту громадян, поліпшенням їх життя, задо-

воленням їх матеріальних і духовних потреб, вдосконаленням способу життя. Соціальна політика – цілеспрямована діяльність держави щодо вироблення й реалізації рішень, що безпосередньо стосуються людини, її положення в суспільстві; з надання людині соціальних гарантій з урахуванням особливостей різних груп населення країни.

Мета соціальної політики полягає в поліпшенні здоров'я нації, в забезпеченні достатнього доходу й соці-

альної підтримки в певних несприятливих життєвих ситуаціях, у створенні для населення сприятливої соціальної атмосфери в суспільстві. Як показав час, внутрішня політика України в соціальній сфері, до якої відносять, перш за все, такі види економічної діяльності як освіту, культуру, охорону здоров'я, фізичну культуру, громадське харчування й ресторанне господарство, комунальне обслуговування, пасажирський транспорт, зв'язок, особливо на початковій стадії соціальних реформ, що проводяться, була незрозуміла масам. Вона не тільки не досягала планованих результатів, але у свідомості людей зміцнювалася думка про шкідливість демократичних і соціальних перетворень. Соціальна політика в Україні, що проводиться інститутами державної влади як курс дій держави щодо здійснення соціальних програм, відчувалася людьми й оцінювалася негативно. Назріла необхідність реформування діяльності органів влади й особливо органів влади на муніципальному рівні, здатних здійснювати свої функції, виходячи не з поточних цілей та інтересів, а на основі довгострокових планів розвитку місцевої території.

Соціальну політику держава проводить через регіональні й місцеві органи влади. Ефективна соціальна політика держави, пов'язана з розподілом матеріальних і духовних благ, задоволенням потреб людини, неможлива без активної участі всього населення країни, регіонів і місцевих співтовариств [1, с. 87]. У ході реформи місцевого самоврядування відбувалося впорядкування повноважень між Україною, її регіонами й муніципальними утвореннями щодо соціальних функцій як у галузі їх розмежування, так і за витратними зобов'язаннями в аспекті їх виконання.

Сьогодні багато що залежить від ефективності діяльності регіональних і місцевих органів влади, від їх здатності брати на себе відповідальність, діяти енергійно, грамотно, своєчасно. Саме на місцеве самоврядування покладено вирішення значної частини питань, що визначають соціальне самопочуття громадян. Це дошкільна й загальна освіта, система первинної ланки охорони здоров'я, надання послуг ЖКГ, упорядкування міст і селищ, реалізація програм підтримки підприємництва, вирішення проблем ринку праці [2, с. 49]. Передбачалося, що органи місцевого самоврядування функціонуватимуть і вирішуватимуть місцеві проблеми автономно від інших органів державної влади через розмежування повноважень і предметів ведення. Теоретично це відповідає світовому процесу, що відбувається в багатьох демократичних країнах, коли при високому ступені економічної інтеграції відбувається децентралізація органів державної влади. Цей процес сприяє більшому втіленню цивільних свобод і збільшує політичну й економічну активність населення на муніципальному рівні. Необхідність обґрунтування ефективності діяльності органів місцевого самоврядування, що визначають спосіб життя людей, їх добробут і зумовили актуальність проведеного нами дослідження.

Проблеми вдосконалення організаційно-економічного забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування в реалізації соціальної політики знайшли відображення в наукових працях багатьох провідних зарубіжних та

українських учених. Вагомий внесок у розробку загально-методологічних і окремих аспектів проблем реалізації соціальної політики зробили О. Амоша, Г. Беккер, А. Білінова, Б. Вейсборг, О. Гальчинський, М. Долішній, І. Калачова, І. Лукінов, А. Маршал, В. Мінеєва, Дж. Мінцер, В. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт, С. Струмилін, Т. Шульц та ін. Методологічні питання діяльності органів місцевого самоврядування в реалізації соціальної політики відображені в роботах В. Куценко [4], В. Маркової, А. Мельник [5], О. Новікової, В. Новікова [6], Л. Омеляновича, С. Пакуліна [7], В. Третяк [10], Л. Чернюк, М. Фещевського та ін. Проте зазначена проблема залишається недостатньо вивченою як в українській, так і в світовій науці. Аналіз наявних досліджень вказує на відсутність у більшості з них комплексного бачення концептуальної моделі державного регулювання діяльності органів місцевого самоврядування в реалізації соціальної політики, пріоритетів його розвитку на коротко- та довготермінову перспективу, без чого неможливе обґрунтування адекватної для умов України стратегії реформування соціальної сфери та прийняття відповідних законодавчих актів.

Під соціальним захистом нами розуміється система заходів, здійснювана державою, щодо забезпечення гарантованих мінімальних достатніх умов життя, підтримки життєзабезпечення й діяльного існування людини. Соціальний захист включає такі основні форми, як соціальне забезпечення, соціальна допомога, соціальне страхування. При цьому, виділяються як державні форми (доступна охорона здоров'я, пільги, доступна освіта, пенсійне забезпечення, система соціального обслуговування й надання соціальних послуг, заходи соціальної підтримки), так і недержавні форми (добровільне соціальне страхування, добродійність, приватні системи охорони здоров'я та інші).

Конституційне положення про те, що Україна – соціальна держава, стало свого роду відправним пунктом для дискусій про те, якою має бути українська модель соціальної держави, якою має бути його соціальна політика.

Важливою метою соціальної держави є згладжування соціальної нерівності й подолання його крайніх форм. Способи, при цьому, вельми різні. Ними можуть бути соціальні корективи, що вносяться до певних стосунків; забезпечення загальнодоступності найбільш важливих благ і послуг; поліпшення соціального положення шляхом державних виплат; пом'якшення економічної нерівності шляхом усуспільнення деяких економічних цінностей або їх перерозподілу та інші.

На сьогодні мережа стаціонарного соціального обслуговування нараховує 324 будинки-інтернати, у тому числі 74 будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів, 38 пансіонатів для ветеранів війни та праці, 152 психоневрологічний інтернат, 5 спеціальних будинків-інтернатів, 5 дитячих будинків-інтернатів. На даний час в інтернатних установах проживає майже 55 тис. громадян похилого віку, інвалідів та дітей-інвалідів [9, с. 113].

У рамках реформування системи надання соціальних послуг проводиться робота щодо удосконалення механізмів фінансування соціальних послуг, модернізації існуючих інституційних установ, розвиток соціальних послуг

у громаді та деінституалізація установ, формування конкурентного ринку соціальних послуг. Наказом Мінсоцполітики України від 07.11.2011 р. № 427 було утворено робочу групу з розробки Концептуальних засад реформування механізмів надання соціальних послуг та Національної стратегії надання соціальних послуг сім'ям з дітьми. На сьогодні розроблено проект Стратегії реформування системи соціальних послуг, що опрацьовується заінтересованими міністерствами.

Для врегулювання нормативно-правової бази, що регламентує діяльність у сфері надання соціальних послуг, було прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 09.11.2011 р. № 1149 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 29.04.2004 р. № 559» (у частині спрощення конкурсної документації). Це сприяє проведенню конкурсів на залучення бюджетних коштів недержавними соціальними службами для надання соціальних послуг, дає можливість місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування створювати відповідні умови для реалізації права осіб похилого віку, інвалідів, інших вразливих категорій громадян на соціальний захист та соціальне обслуговування, зокрема забезпечувати максимальне охоплення потребуючих соціальними послугами.

З метою покращення якості соціальних послуг було розроблено проекти: порядку вивчення потреб адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах; порядку розроблення державних стандартів соціальних послуг; Державних стандартів послуг довготривалого догляду з проживанням дітей, які мають важкі фізичні та розумові вади; Державних стандартів послуг довготривалого догляду дорослих осіб з проживанням [9, с. 118].

Кінцевою метою реформування системи соціального обслуговування є наближення її діяльності до міжнародних стандартів у цій сфері соціальної політики, надання особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, якісних соціальних послуг, орієнтованих на їх індивідуальні потреби, підвищення якості життя громадян, створення методами соціальної роботи дієвого механізму захисту прав соціально вразливих категорій населення.

Починаючи з другої половини 90-х років ХХ століття, поряд із державними та комунальними закладами соціального обслуговування в Україні почала формуватися мережа недержавних організацій та установ, які надають соціальні послуги різним соціально незахищеним категоріям громадян та особам, що опинилися у складних життєвих обставинах. Саме завдяки цим організаціям в Україні почали розробляти і надавати нові види соціальних послуг, не притаманні радянській моделі соціального захисту та соціального забезпечення – вони охопили нові, раніше не пріоритетні соціально незахищені категорії громадян. Незважаючи на те, що основну роль у системі соціального захисту та соціального забезпечення в Україні досі відіграє держава, Закон України «Про соціальні послуги» створив можливість більш широко залучати до надання соціальних послуг недержавні організації та установи [8, с. 73].

На нашу думку, суттєвим недоліком чинних нормативно-правових актів, що визначають державну політику

у сфері соціального захисту та соціального забезпечення, є те, що в них здебільшого відсутні чітко визначені показники результативності, які б дали змогу оцінити актуальний стан реалізації та ефективність державної політики.

Узагальнюючи практику розвитку положення про соціальну державу та його реалізацію в Україні й у ряді країн світу, ми можемо констатувати, що соціальною державою є особливий тип розвиненої держави, в якій забезпечується високий рівень соціального захисту всіх громадян за допомогою активної діяльності держави з регулювання соціальної, економічної та інших сфер життєдіяльності суспільства, встановленню в ній соціальної справедливості й солідарності. Соціальну державу знаменує високий рівень зближення цілей і гармонізації стосунків державних інститутів і суспільства.

Соціальна політика охоплює багато напрямів, серед яких, по-перше, реалізація положень Конституції; по-друге, практична діяльність держави з реалізації таких соціальних функцій як індексація пенсій, створення системи соціального захисту населення, адресна соціальна допомога, забезпечення своєчасності виплат заробітної плати і пенсій, створення робочих місць й організація суспільних робіт, реабілітація інвалідів і розвиток системи соціальних послуг; по-третє, розробка широкомасштабних програм, покликаних реалізувати цілісну систему взаємозв'язаних заходів, що забезпечують підвищення ефективності діяльності держави із забезпечення соціальних цілей. Система принципів, цілей, завдань і засобів, що забезпечують таке соціально прийнятне й доступне матеріальне, політичне, культурне положення суспільних груп і верств населення, дозволяє громадянам реалізувати їх особисті інтереси й різними видами діяльності сприяти власному розвитку й розвитку суспільства в цілому.

На сучасному етапі у вирішенні соціальних завдань державу встановлює ряд пріоритетів соціальної політики: вдосконалення демографічної політики, зростання якості й рівня життя громадян; збереження і примноження житлового фонду, підвищення його комфортабельності; розвиток комунального господарства, транспорту і зв'язку; створення нормальних умов життя в населених пунктах; розробка і здійснення державних програм подолання бідності малозабезпечених сімей, інвалідів, літніх людей та інших слабо захищених категорій населення; зменшення відмінності в матеріальному становищі громадян, сімей, соціальних груп; захист трудових прав та інтересів працівників через систему соціального партнерства; охорона навколишнього середовища; підвищення ролі й державної підтримки системи освіти, охорона здоров'я. Проте для їх реалізації на державному рівні були розроблені й прийняті цільові програми у сфері охорони здоров'я, освіти, будівництва житла й сільського господарства, які так і не отримали чітких показників і результатів. За відсутності конкретних цілей не запропоновані й механізми змістовної модернізації та підвищення ефективності соціальної політики. Для того, щоб соціальна держава функціонувала в реальному житті, реалізуються адекватні практичні механізми його розвитку, активізується соціальна політика всіх

його суб'єктів на національному, регіональному, муніципальному рівнях, яка займає особливе місце в соціальній державі як комплекс заходів державної політики.

Саме на рівні регіону й муніципальної освіти соціальна політика держави набуває конкретних рис і дієвого характеру [3, с. 342]. Місцеве самоврядування здійснюється на тому рівні владних стосунків, на якому реалізуються основні природні потреби людини в житлі, в живленні, у водопостачанні, у відпочинку, в освіті, в охороні здоров'я, в охороні сприятливого навколишнього природного середовища і так далі. Хоча в цьому випадку реалізуються природні потреби окремих людей або сімей, все ж таки умови їх задоволення мають не тільки приватний, але й публічний характер.

На думку автора, місцеве самоврядування, як і вся українська політична система, накопичує позитивний досвід функціонування як повноправний інститут і, в той же час, вимагає подальшого розвитку й удосконалення якості народного представництва у владі, інститутах демократії. Місцеве самоврядування дозволяє громадянам самостійно вирішувати свої локальні проблеми без вказівок і розпоряджень зверху.

Соціальна політика на місцевому рівні здійснюється у взаємодії з органами державної влади, і, насамперед, з органами влади регіонів України, реалізуються як власні повноваження місцевого самоврядування, так і передані на муніципальний рівень державні повноваження з соціального захисту громадян. На муніципальному рівні створюються міцні основи для підвищення рівня життя населення, підтримка малозабезпечених верств населення, скорочення безробіття, відкриття нових робочих місць, зниження суспільної напруженості й антисоціальних проявів і багато що інше.

Розділення компетенції між сільським поселенням, міським поселенням і муніципальним районом полягає в тому, що на рівень муніципального району винесені питання, що вимагають відповідної інфраструктури, складного устаткування й технічних засобів, інформаційного забезпечення, підготовлених кадрів і значних витрат на їх зміст.

Аналіз розподілу функцій між державними структурами і муніципальними утвореннями в реалізації соціальної політики дозволив нам виявити особливості наділу органів місцевого самоврядування окремими державними повноваженнями, розкрити функції органів місцевого самоврядування в реалізації соціальної політики.

Загальна спрямованість муніципальної реформи в соціальній сфері була відходом від традиційної для України моноцентричної моделі організації влади, яка характеризувалася організаційною єдністю, вертикально інтегрованими структурами, пріоритетом державних функцій над початками самоврядування. Сформована дворівнева модель місцевого самоврядування розглядалася як така, що функціонує самостійно від інших і від державної влади з чітким розмежуванням повноважень і предметів ведення. Дворівнева модель дозволяє вибудовувати оптимальну схему соціально-економічної взаємодії органів місцевого самоврядування і з населенням, і з органами державної вла-

ди. Проте, у сільських і міських поселеннях, що з'явилися, практично відсутня здатність управляти частиною суспільних справ на користь місцевого населення в рамках закону й під їх відповідальність. Вони виявилися позбавленими реальних ресурсів, вимушені діяти в умовах інфраструктурних і кадрових обмежень і явного недоліку фінансових коштів. Причина такого становища полягає в тому, що відсутня матеріально-фінансова база, яка гарантує мінімальні стандарти, відповідність повноважень місцевого самоврядування й фінансових ресурсів. Проте національні та регіональні ресурси лише тоді принесуть максимальний результат, коли вони спираються на ефективну місцеву владу, на уміння місцевої влади грамотно розставляти пріоритети й організувати роботу. Те саме, тільки в іншому масштабі, можна говорити і про міські округи.

При порівнянні ряду умов у тій або іншій муніципальній установі з вимогами Європейської хартії про місцеве самоврядування виявляються і низький ступінь демократизації українського суспільства, і незначний вплив демократії на процеси суспільного розвитку країни в цілому і муніципальних установ особливо, і нерозвиненість окремих державних повноважень, якими можуть наділятися місцеві органи влади (управління муніципальною власністю; формування й виконання місцевого бюджету; вибір населенням організаційних форм самоврядування і реальне втілення народовладдя на своїй території; реалізація органами місцевого самоврядування права на судовий захист від неправомірних щодо них дій і компенсацію понесених витрат за переданими державними повноваженнями і так далі). Щоб управляти соціально-економічним розвитком місцевої території, органи місцевого самоврядування повинні мати відповідні повноваження, а щоб ефективно управляти, необхідно бути компетентними й нести відповідальність за виконання делегованих повноважень. Дворівнева модель місцевого самоврядування ефективніша, оскільки між муніципалітетами різних рівнів встановлюється чітке розділення повноважень. Ці рівні сформовані відповідно до різного масштабу муніципальних послуг, що надаються населенню як на рівні муніципального району, так і на рівні сільського або міського поселень. Їх компетенція, зокрема в питаннях соціальної політики, розділена відповідно до різного масштабу послуг, що надаються населенню на конкретній території. Таким чином, метою реформи місцевого самоврядування і було наближення органів місцевої влади до людей для того, щоб у найкоротші терміни і з найменшими втратами вирішувати проблеми, що зачіпають інтереси кожного жителя.

Внесені зміни в бюджетне законодавство України дозволили активізувати роботу щодо застосування бюджетного планування на муніципальному рівні, що стало необхідною передумовою для реструктуризації бюджетного сектора, впровадження методів бюджетного планування, орієнтованих на результати, підвищення ефективності витрат місцевих бюджетів. Правом складати і затверджувати місцеві бюджети скористалися багато муніципальних установ у регіонах України. Збільшення надходжень прибуткових джерел у бюджетах муніципальних установ дозволило

органам місцевого самоврядування здійснювати основні витрати місцевих бюджетів на виконання державних повноважень із соціального захисту населення в таких важливих видах діяльності, як освіта, охорона здоров'я, культура, спорт, ЖКГ, управління.

Усі сторони й елементи діяльності органів місцевого самоврядування в соціальній сфері в сукупності створюють не просто набір різних напрямів і окремих результатів, а якусь інтегровану цілісність – певну якість життя. Підвищення цієї якості й виступає головною метою діяльності соціальних і політичних інститутів усіх рівнів влади, що беруть участь у реалізації соціальної політики й особливо соціальних інститутів місцевого самоврядування.

Розробку соціальних програм, націлених на вирішення тієї або іншої соціальної проблеми в підвищенні якості життя місцевого співтовариства, здійснюють органи місцевого самоврядування. Соціальні програми затверджуються місцевими органами представницької влади й фінансуються за рахунок місцевих бюджетів. Реформування бюджетного планування дозволить забезпечувати прямий взаємозв'язок між розподілом бюджетних ресурсів і фактичними результатами їх використання. Зростає значущість надання адресного соціального захисту громадянам, що користуються пільгами й соціальними гарантіями.

Аналіз досвіду розробки й реалізації муніципальних програм у ряді регіонів України виявив, що на рівні муніципальних установ накопичений і довів свою ефективність досвід організації й надання адресного державного й муніципального соціального захисту, що включає такі форми, як соціальне забезпечення, соціальна допомога й соціальне страхування з урахуванням фактичного матеріального становища сім'ї або конкретної людини.

Так, принципово новою формою такого соціального захисту є програма підтримки малозабезпечених сімей на муніципальному рівні. Найважливішими відмінними рисами програми є комплексний характер соціального захисту, диференціація обсягів захисту залежно від індивідуальних потреб сім'ї, стимулювання трудової діяльності членів сім'ї, взаємодія з одержувачами соціального захисту та їх підтримка в первинний період після працевлаштування непрацюючих членів сім'ї.

Порівняльний аналіз результатів, досягнутих учасниками програми, показав, що вона за сукупністю показників результативніша й економічно ефективніша саме за витратами на виплату грошової допомоги. Досягнуті результати обходяться бюджету значно дешевше. Проте при розробці програм соціального захисту в порівнянні з національними й регіональними програмами слабкою стороною муніципальних програм є недостатність власних фінансових коштів. Сильною стороною таких програм є менша масштабність об'єкта управління й можливість «точкової» дії на проблему за допомогою грамотних і своєчасних управлінських рішень. Для реалізації цієї переваги муніципальна установа й повинна оптимізувати структуру органів соціального захисту, що діє, в якісно новий організаційний механізм з організації соціального захисту на принципах адресності, доступності, добровільності, гуманності, пріо-

ритетності надання послуг особам, що знаходяться у важкій життєвій ситуації. Діяльність органів місцевого самоврядування в соціальній сфері, що безпосереднім чином пов'язана й визначає спосіб і рівень життя людей, їх добробут, споживання, забезпечується фінансуванням таких засобів захисту; формуванням нових підрозділів соціального захисту; впровадженням сучасних управлінських технологій; системою стандартизації соціальних послуг і контролю за їх якістю; удосконаленням кадрового та інформаційно-аналітичного забезпечення. Такі заходи сприяють підвищенню ефективності роботи органів соціального захисту, розвитку об'єктів охорони здоров'я, культури, дитячих дошкільних установ, дитячих таборів відпочинку, санаторіїв, об'єктів фізкультури та спорту, об'єктів не виробничих видів побутового обслуговування населення, регулювання грошових доходів населення, сприяння зайнятості населення, поліпшення охорони праці на муніципальному рівні.

Система органів соціального захисту населення, що діє, часто сформована на принципі «освоєння» бюджетних коштів, а керівники органів соціального захисту населення на місцевому рівні концентрують значну частину свого часу й зусиль на ухваленні поточних управлінських рішень і здійсненні оперативного управління. Відповідно, ухваленню стратегічних рішень у галузі розвитку системи соціального захисту населення не приділяється належної уваги. Виконавці мають лише загальне уявлення про стратегічні цілі й завдання соціального захисту населення. При цьому переважає ієрархічна система контролю та командний тип прийняття рішень «зверху вниз». Складається ситуація, коли фахівці (адміністрація, менеджери) реалізують виключно технічні, вельми вузькі й суворо регламентовані трудові операції. Це одна з причин того, що в ряді випадків праця виконавців, як показує практика, не направлена на досягнення соціальних цілей.

Висновок. Традиційні структури управління обмежують можливості ефективної реалізації державних соціальних функцій. Тому й намітилася стійка тенденція підвищення значущості організаційних структур муніципальних органів влади та їх фінансування. Істотні зміни вже відбуваються в багатьох структурах органів соціального захисту населення на муніципальному рівні в регіонах України.

Заходи щодо підвищення ефективності фінансування системи управління соціальними витратами включають: концентрацію бюджетних ресурсів на суспільно значущі програми й досягнення кількісно вимірних цілей; прозорість і адресність соціальних програм і витрат; залежність розподілу бюджетних ресурсів від досягнення конкретних результатів; відповідність соціальних програм планам соціально-економічного розвитку муніципальної освіти та прогнозованим на довгострокову перспективу обсягам бюджетних ресурсів.

Для того, щоб соціальна держава функціонувала в реальному житті, необхідно реалізовувати адекватні практичні механізми її розвитку, активізувати соціальну політику всіх її суб'єктів на національному, регіональному, муніципальному рівнях і акцентувати її на пріоритетах, які дозволяють оптимізувати обмежені ресурси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євсєєва О. О. Інноваційна спрямованість соціально-економічного розвитку України / О. О. Євсєєва // Економічний простір. – Збірник наукових праць. – № 62. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2012. – С. 85–93.
2. Євсєєва О. О. Стратегічні напрями соціального розвитку, шляхи державного регулювання : Монографія / Ольга Олексіївна Євсєєва. – Київ : СПДФО Коваленко В. Ф., 2011. – 524 с.
3. Євсєєва О. О. Удосконалення державного регулювання розвитку системи освіти в регіоні / О. О. Євсєєва // Бізнес Інформ. – 2012. – № 12. – С. 341–346.
4. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку / В. І. Куценко. – К. : Наукова думка, 2010. – 735 с.
5. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін: Монографія / За ред. А. Ф. Мельник. – Тернопіль : ТНЕУ, «Економічна думка», 2009. – 528 с.
6. Новиков В. М. Організація і розвиток соціальної сфери (зарубіжний і вітчизняний досвід) / В. М. Новиков. – К. : ІЕ НАН України, 2000. – 274 с.
7. Пакулін С. Л. Трансформація економіки і розвиток соціальної сфери / С. Л. Пакулін // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Випуск 263 : В 9 т. – Том V. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2010. – С. 1337–1341.
8. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. – К. : Центр громадської експертизи, 2010. – 104 с.
9. Соціальний звіт за 2011 рік. – К. : Міністерство соціальної політики України, 2012. – 133 с.
10. Третяк В.П. Дослідження соціальної сфери: методологія та практика. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 273 с.

REFERENCES

- Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi vektor ekonomichnoho rozvytku* [Vector Social Economic Development]. Kyiv: Naukova dumka, 2010.
- Modernizatsiia suspilnoho sektoru ekonomiky v umovakh hlobalnykh zmin* [The modernization of public sector under global change]. Ternopil: TNEU; Ekonomichna dumka, 2009.
- Novykov, V. M. *Orhanizatsiia i rozvytok sotsialnoi sfery (zarubizhnyi i vitchyzniani dosvid)* [Organization and development of the social sector (foreign and domestic experience)]. Kyiv: IE HAH Ukrainy, 2000.
- Pakulin, S. L. «Transformatsiia ekonomiky i rozvytok sotsialnoi sfery» [The transformation of the economy and social development]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky* vol. V, no. 263 (2010): 1337-1341.
- Systema sotsialnoho zakhystu ta sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini. Realnyi stan ta perspektyvy reformuvannia* [The system of social protection and social security in Ukraine. Real state and prospects for reform]. Kyiv: Tsentri hromadskoi ekspertyzy, 2010.
- Sotsialnyi zvit za 2011 rik* [Social Report 2011]. Kyiv: Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy, 2012.
- Tretiak, V. P. *Doslidzhennia sotsialnoi sfery: metodolohiia ta praktyka* [Social research: Methodology and Practice]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2009.
- levsieieva, O. O. *Stratehichni napriamy sotsialnoho rozvytku, shliakhy derzhavnoho rehuliuвання* [The strategic direction of social development, by government regulation]. Kyiv: SPD-FO Kovalenko V. F., 2011.
- levsieieva, O. O. «Udoskonalennia derzhavnoho rehuliuвання rozvytku systemy osvity v rehioni» [Improvement of state regulation of education systems in the region]. *Biznes Inform*, no. 12 (2012): 341–346.
- levsieieva, O. O. «Innovatsiina spriamovanist sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy» [Innovative orientation of socio-economic development of Ukraine]. *Ekonomichniy prostir*, no. 62 (2012): 85–93.

Котенок Д. М.

КОНЦЕПЦІЯ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІЧНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ МІСТА

У статті розкрито теоретико-методологічні підвалини концепції життєвого циклу систем. Виокремлено два основні методико-методичні підходи до оцінки життєвого циклу міста як відкритої соціально-економічної системи: мальтузіанський та функціональний. Визначено основні параметри оцінки життєвого циклу міста. Виокремлення показників першого та другого порядків у мальтузіанському та функціональному підходах дозволило визначити їх основні структурні відмінності. На основі використання запропонованих методичних підходів було виокремлено та досліджено фрагмент життєвого циклу міста Києва. Визначено, що в кінці ХХ ст. відбулася суттєва зміна функціонального спрямування економіки Києва та структури активного економічного потенціалу міста. Обґрунтована необхідність використання результатів функціонального підходу аналізу життєвого циклу міста при розробці стратегічних документів розвитку.

Ключові слова: життєвий цикл, циклічність розвитку, місто, економічний потенціал міста

Рис.: 4. Табл.: 1. Бібл.: 18.

Котенок Дарія Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра макроекономіки та державного управління, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: d_evdo@rambler.ru

УДК 330.31 (477-25)

Котенок Д. М.

КОНЦЕПЦИЯ ЖИЗНЕННОГО ЦИКЛА В УПРАВЛЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИМ ПОТЕНЦИАЛОМ ГОРОДА

В статье раскрыты теоретико-методологические основы концепции жизненного цикла систем. Выделены два основных методико-методических подхода к оценке жизненного цикла города как открытой социально-экономической системы: мальтузианский и функциональный. Определены основные параметры оценки жизненного цикла города. Выделение показателей первого и второго порядков в мальтузианском и функциональном подходах позволило определить их основные структурные различия. На основе использования предложенных методических подходов был выделен и исследован фрагмент жизненного цикла города Киева. Определено, что в конце ХХ в. произошло существенное изменение функционального направления экономики Киева и структуры активного экономического потенциала города. Обоснована необходимость использования результатов функционального подхода анализа жизненного цикла города при разработке стратегических документов развития.

Ключевые слова: жизненный цикл, цикличность развития, город, экономический потенциал города

Рис.: 4. Табл.: 1. Библ.: 18.

Котенок Дарья Михайловна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра макроэкономики и государственного управления, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

Email: d_evdo@rambler.ru

UDC 330.31 (477-25)

Kotenok D. M.

CONCEPT OF LIFE CYCLE IN MANAGING CITY ECONOMIC POTENTIAL

The article reveals theoretical and methodological foundations of the concept of the life cycle of systems. It allocates two main methodical approaches to assessment of the life cycle of a city as an open socio-economic system: Malthusian and functional. It identifies main parameters of assessment of the city life cycle. It allocates indicators of the first and second orders in Malthusian and functional approaches, which allowed determination of their basic structural differences. It offers to use the proposed methodical approaches for allocation and study of a fragment of the Kiev city life cycle. It identifies that significant change of functional direction of Kiev economy and structure of active economic potential of the city took place in the end of XX century. It substantiates a necessity of use of results of the functional approach of analysis of the city life cycle when developing strategic documents of development.

Keywords: life cycle, cyclicity of development, city, city economic potential.

Pic.: 4. Tabl.: 1. Bibl.: 18.

Kotenok Dariya M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Macroeconomics and Public Administration, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

Email: d_evdo@rambler.ru

Постановка проблеми. Стабільний соціально-економічний розвиток міста залежить від ефективності стратегічних управлінських рішень, які визначають спрямованість реалізації економічного потенціалу на всіх рівнях його формування. В той же час активізація процесів розвитку, обумовлена вимогами реалій господарювання, вимагає створення нових системних підходів до управління, які

мають враховувати закономірності перебігу запланованих подій та настання непередбачуваних явищ.

Уявлення життєвого циклу міста та уточнення поточної стадії нині стає орієнтиром для муніципальних органів управління з точки зору не лише сьогодення, а й майбутнього. Особливої уваги потребують нині прояви циклічності, осмислення й аналіз яких здатні істотно знизити

невизначеність ситуацій, структуруючи її, та сприятиме розробці оптимальних і виважених планів, їх успішній реалізації.

У наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів достатньо широко висвітлені теоретико-методологічні засади дослідження циклічності соціально-економічних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні аспекти циклічно-хвильової динаміки вивчалися А. Айзардом, У. Алонсо, І. Валлерстайном, Р. Верноном, Дж. Джібс, Д. Фрідманом, Дж. Форрестером. У роботах російських вчених Е. Аніміці, Е. Кочкіної, П. Ореховського, А. Тертишнього, І. Тургель представлено сучасну циклічно-хвильову парадигму економічного аналізу адміністративно-територіальних утворень.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Загальним предметним лейтмотивом всіх зазначених та деяких інших досліджень є притаманність циклічності системам всіх рівнів. Разом з тим, по відношенню до міста і донині залишаються нерозв'язаними питання щодо рушійних сил, механізмів розповсюдження та варіантів траєкторії життєвого циклу міста. Досі не створено єдиної методології прогнозування параметрів життєвого циклу, що ускладнює процес стратегічного управління містом.

Мета даної статті полягає в упорядкуванні теоретико-методологічних засад дослідження циклічності розвитку міста як основи управління його економічним потенціалом.

Основний матеріал. В економічних науках феномен циклічності був описаний вперше в середині XIX ст. і досліджувався передовсім на рівні національної економіки. На макроекономічному рівні економічний цикл заведено розглядати як сукупність взаємопогоджених коливань показників зайнятості, обсягу виробництва, рівня цін тощо. Можливості застосування таких концепцій для пояснення циклічності розвитку міст, на думку сучасних дослідників, не виходить за межі факторного аналізу [1; 15]. Разом з тим, ними вказується на необхідність врахування відмінності економічних систем різного рівня. «Рівневі» відмінності обумовлюють, з одного боку, неможливість використання монетарних підходів, а з іншого – наукову привабливість ендогенних концепцій, які пояснюють економічні коливання внутрішньою нестійкістю системи.

В середині XX ст. актуалізувались дослідження циклічності розвитку також і на мікроекономічному рівні. Вони були присвячені вирішенню проблем розвитку підприємства, галузі та життєвого циклу товару. Результати цих досліджень можна вважати вагомим внеском у розвиток теорії циклічності територіальних соціально-економічних систем. Одним з них є введення поняття життєвого циклу об'єкту. На відміну від концепції макроекономічного циклу, яка припускає його безкінечність, життєвий цикл об'єкта – має етап свого кінцевого існування.

У 70-ті роки XX ст. розпочались активні дослідження проявів циклічності стосовно різнорівневих просторових соціально-економічних систем, функціонуючих всередині країн: регіонів, міст, агломерацій, тощо. З-поміж найвагоміших результатів варто відзначити теорію регіонального

життєвого циклу Т. Хегерстанда; теорію полюсів зростання Ф. Перу, Ж. Будвіля, Х. Р. Ласуена; концепцію маркетингу територій Ф. Котлера.

Однією з фундаментальних праць, присвячених розвитку саме міських поселень, вважається робота Дж. Форрестера, який використав багатомірну економетричну модель для опису розвитку міста Бостон [17]. Запропонований Дж. Форрестером методологічний підхід ґрунтувався на моделюванні процесів підприємницької діяльності, житлового будівництва та динаміки міського населення. У подальшому з нього виокремилось два підходи аналізу життєвого циклу міста. Згідно з першим з них основним індикатором життєвого циклу міста є чисельність населення, а другого – функціональна структура міста.

Перший підхід за своїм змістом спирається на динаміку демографічних процесів. Так, російський вчений П. Ореховський, розвиваючи вказаний підхід, запропонував виокремлювати етапи життєвого циклу міста в залежності від співвідношення між чисельністю міського населення та рівнем його зайнятості. На його думку, таких етапів є чотири: інтенсивне зростання, уповільнене зростання, стагнація, занепад [10]. Сутнісна характеристика етапів зведена нами до табличної форми у табл. 1.

Зазначимо, що джерелом відновлення міста, згідно з даним підходом, є активізація так званих ядер зростання. За своїм змістом це виробництва, природні ресурси або специфічні види діяльності, які забезпечують відновлення містоутворюючої основи міста.

Варто зазначити, що ідея про взаємозв'язок між чисельністю населення та рівнем розвитку соціально-економічних систем була сформована ще в античні часи і набула завершеного вигляду у роботах засновника демографічної науки Т. Мальтуса. У подальшому наукові дослідження циклічності розвитку систем на основі аналізу демографічних процесів сформувались як окремий напрямок, який отримав назву мальтузіанства [9].

Другий методичний підхід до проявлення життєвого циклу міста оснований на його функціональній спеціалізації, де функція міста визначає сенс його існування і, відповідно, критичний розмір діяльності. При цьому вся функціональна структура міста поділяється на містоутворюючі та містообслуговуючі складові. Перша з них розглядається як причина створення міста, і її діяльність спрямована ззовні. Містообслуговуюча складова пов'язана із забезпеченням внутрішніх потреб міста. Так, на думку російської дослідниці І. Тургель, циклічність розвитку міста визначається циклічністю розвитку містоутворюючих галузей [15]. Саме їх становлення забезпечує інтенсивний розвиток міста, а стагнація є критичним моментом, або ж точкою біфуркації щодо визначення можливостей подальшого розвитку міста.

Незважаючи на відмінності у виборі базового показника, який визначає етапи життєвого циклу міста, обидва підходи мають спільні риси. По-перше, обидва розглядають місто як відкриту систему, яка гнучко реагує на зовнішні чинники (виклики), змінюючи своє внутрішнє середовище – чисельність населення або функціональну

Етапи життєвого циклу міста за концепцією П. Ореховського

Назва етапу	Сутнісна характеристика етапу
Інтенсивне зростання	<ul style="list-style-type: none"> Обсяг житлового будівництва та суспільних благ випереджають зростання чисельності городян та кількість робочих місць Відсутнє безробіття Зростання комфортності проживання у місті
Уповільнене зростання	<ul style="list-style-type: none"> Обсяг житлового будівництва та суспільних благ зростають повільніше, ніж чисельність городян та кількість робочих місць Відсутнє безробіття Зниження рівня комфортності проживання у місті, однак його рівень ще залишається привабливим
Стагнація	<ul style="list-style-type: none"> Зростання розриву між обсягом житлового будівництва і суспільних благ та чисельністю городян Зниження міграційного приросту населення міста Доволі високий рівень безробіття Погіршення комфортності життя Формування мотивів щодо виїзду з міста городян
Занепад	<ul style="list-style-type: none"> Погані житлові умови та низька якість суспільних благ Відтік населення з міста Високий рівень безробіття Закриття містоутворюючих підприємств Низька якість життя

Адаптовано за [10]

структуру. По-друге, обома визнається той факт, що кожне місто має власну криву життєвого циклу. По-третє, і тим, і іншим засвідчується необхідність постійного оновлення містоутворюючої основи для уникнення етапу занепаду. По-четверте, обидва не заперечують того, що ідентифікація поточної стадії життєвого циклу край необхідна для визначення напрямків активізації тих чи інших елементів економічного потенціалу міста та прогнозування його подальшого розвитку.

Результати узагальнення методологічних підходів до виокремлення етапів життєвого циклу міста дозволили нам дійти до висновків про можливість формування двох

систем показників, які за своєю аналітичною роллю істотно відрізняються. Для аналізу ми поділили їх на дві групи – показники першого та другого порядку. На основі показників першого порядку дослідники зазвичай здійснюють побудову кривої життєвого циклу і визначають поточний етап. Показники другого порядку слугують для аналізу змістового наповнення етапів життєвого циклу. На рис. 1 подана матриця систематизації показників.

Користуючись систематизованою таким чином системою показників, можна проводити достовірний, на наш погляд, аналіз життєвого циклу міста. Апробація запропонованого методичного підходу здійснено нами на прикла-

Підходи до аналізу життєвого циклу міста

	Мальтузіанський	Функціональний
Показники I порядку	<ul style="list-style-type: none"> Чисельність населення Міграційний приріст населення Природний приріст населення 	<ul style="list-style-type: none"> Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності
Показники II порядку	<ul style="list-style-type: none"> Рівень безробіття/рівень зайнятості населення Рівень забезпеченості житловою площею Якість соціальної інфраструктури Рівень доходів городян 	<ul style="list-style-type: none"> Структура зайнятих Структура обсягів реалізованої промислової продукції Валовий регіональний продукт на душу населення Прямі іноземні інвестиції на душу населення Інвестиції в основний капітал на душу населення Рівень заробітної плати Якість соціальної інфраструктури

Рис. 1. Матриця показників аналізу життєвого циклу міста

ді міста Київ. При побудові кривої життєвого циклу були використані матеріали офіційної статистичної звітності. Розглянемо зазначені показники послідовно за обома підходами: мальтузіанським та функціональним.

Показником першого порядку, згідно з мальтузіанським підходом, є чисельність населення. За початковий момент виявлення фрагменту кривої життєвого циклу нами обрано 1897 рік, оскільки саме в цьому році було проведено останній перепис населення за часів Царської Росії. На основі аналізу даних про динаміку чисельності городян за 1897–2011 рр. нами сформовано наступні висновки. По-перше, протягом періоду дослідження відслідковуються дві фази життєвого циклу міста: стрімке зростання (1897–1990 рр.) та стабілізація (1991 р. – до нині). Так, у першому періоді чисельність населення зросла більш, як у десять разів з 247,7 тис. до 2624,4 тис. Найвищі темпи приросту були характерні для 1897–1926 років, коли чисельність населення щодесятиліття зростала на 68%, в подальшому

цей показник знижувався, і в останнє десятиліття періоду становив 20%. У другому етапі – 1991–2012 рр. – темпи приросту чисельності городян різко скоротились. Внаслідок трансформаційної кризи протягом 1990–2000 рр. для міста Київ був характерним нульовий приріст населення, далі приріст став позитивним, і в 2000–2012 рр. становив 6%. По-друге, кожен з виокремлених етапів має період значного скорочення чисельності населення: у першому – через військові дії 1940–1943 рр., у другому – через економічну кризу 90-х років минулого століття.

Наступним показником першого порядку є природний та міграційний приріст населення. Згідно з даними офіційної статистики протягом обох етапів життєвого циклу «левова частка» збільшення чисельності населення забезпечувалась міграційним приростом, значення якого у декілька разів перевищувало природний.

Фрагмент життєвого циклу міста Київ за мальтузіанським підходом наведено на рис. 2.

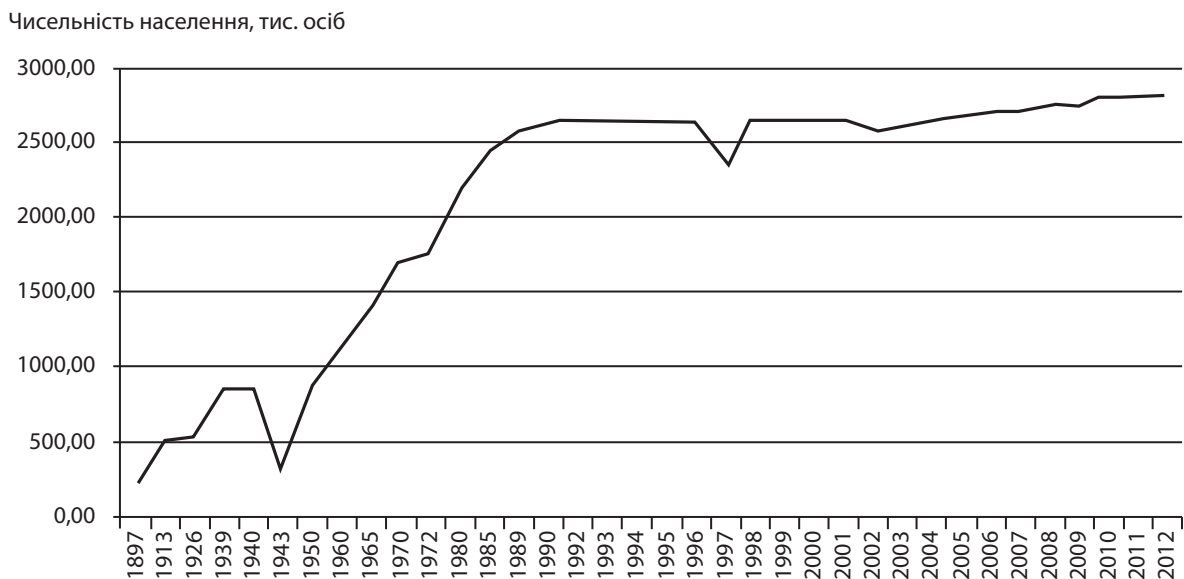

Рис. 2. Фрагмент життєвого циклу міста Київ 1897–2012 рр.

Одним з основних соціально-економічних параметрів, за якими відслідковують циклічність коливання, і важливим складником показників другого порядку, є показник зайнятості населення, який відображає характер розвитку економіки міста, і водночас, є критерієм її успішності. Явище циклічного безробіття або зайнятості не було притаманним соціально-економічній системі Радянської України. З початком трансформаційного періоду в економіці України спостерігались явища прихованого, а потім і явного безробіття [10].

Згідно з результатами аналізу динаміки безробіття в місті Київ у 1991–2011 рр. можна констатувати, що протягом зазначеного періоду рівень безробіття серед городян в середньому був нижчим за національний у 6 разів [11]. Це забезпечувало постійне відновлення міграційного приросту населення.

Слід зауважити також, що індикатори якості життя населення мають надзвичайно важливе значення для аналізу процесів економічної активності населення. Зважаючи на те, що безпосередньою метою нашого дослідження є не стільки оцінка якості життя у місті, скільки аналіз прояву циклічності, ми скористаємося параметрами, які мають істотний вплив на міграційні процеси: забезпеченість житлом городян та рівень розвитку соціальної інфраструктури.

Для оцінки першого з параметрів ми використали показник житлової забезпеченості, який для міста вважається санітарним нормативом, а також показниками введення в експлуатацію житла та динаміки сукупного житлового фонду.

Так, згідно зі ст. 47 чинного Житлового кодексу України (прийнятого у 1983 р. та введеного у дію у 1984р.) було встановлено норму житлової площі на рівні 13,65 м² [2]. Разом з тим, постановою №284, ухваленою виконавчим

комітетом Київської міської ради народних депутатів і президією Київської міської ради профспілок у 1991 році, ця норма була скорочена до 9 м².

Статистичні дані вказують на постійне збільшення середньої житлової забезпеченості городян. Величина зазначеного показника протягом останніх 50-ти років зростала з 7,7 м² у 1940 р. до 21,5 м² у 2011 р. Незважаючи на значне перевищення середньої житлової забезпеченості у місті Київ норматива житлової площі, цей показник значно поступається за аналогічному параметру великих міст у країнах з розвинутою економікою. Так, в економічно розвинених країнах Європи величина зазначеного показника коливається від 30 до 35 м², а у США – досягає 45 м² [18]. Відмітимо, що протягом аналізованого періоду різке скорочення обсягів введення нового житла з наступним відновленням позитивної динаміки відбувалось лише у кризові для економіки України періоди: 1993–1995 рр. – внаслідок трансформаційної кризи та 2008 рік – світової фінансової кризи.

Доволі високий рівень забезпеченості житловою площею у місті Київ, на нашу думку, можна вважати фактором, що стимулює приріст чисельності киян. Однак, згідно з результатами досліджень вітчизняних економістів, житлові ресурси, які є у місті і відносяться до надійних, такими насправді вважати не слід. У висновках аналітиків підкреслюється той факт, що невисокі, порівняно з вартістю житла, доходи населення стають причиною того, що житло перетворюється в недоступне для проживання благо або через його покращення і наступну продаж заможним, або, навпаки, через його руйнування і зношеність [5].

Світовий досвід засвідчує, що розв'язанню проблеми недоступності та високої вартості житла через територіальну обмеженість міст сприяє активізація житлового будівництва у містах, що знаходяться у межах агломерації.

Для того, щоб міста були привабливими для мігрантів з високим рівнем людського капіталу, вони повинні мати розвинену соціальну інфраструктуру та високу якість населення. Ці поняття є доволі комплексними і їх важко виміряти. Фактором модернізації соціального середовища вважається високий рівень освіченості населення, і водночас він виступає як компонента якості населення [12]. Зважаючи на неповноту даних по структурі населення за рівнем освіти, а також деяких інших параметрів соціальної інфраструктури, ми скористаємося результатами рейтингу «Найкращі міста України для життя», який щорічно проводить щотижневик «Фокус». Згідно з даними рейтингу за 2012 р. м. Київ посідає перше місце серед міст України, які мають чисельність населення більше за 1 млн [16]. Протягом шести років існування рейтингу (2007–2012) місто Київ лише двічі поступалося своєю першістю: у 2011р. – Одесі, 2010 – Харкову [16]. Це засвідчує високий рівень розвитку соціальної інфраструктури міста Київ порівняно з іншими великими містами України.

Згідно з основними положеннями теорії конкуренції, трудові ресурси спрямовуються у ті місця, де населення має вищі доходи. Це положення було взято нами за робочу гіпотезу для порівняльного аналізу рівня доходів населення по місту Київ, зокрема, та України в цілому. Проведений нами

аналіз динаміки доходів городян, що ґрунтувався на офіційних статистичних даних, дає підстави для висновку про постійне перевищення доходів киян середнього значення по національній економіці. Відзначимо, що за роки Радянської України це перевищення коливалось на рівні 4%–14%, а за роки незалежності України різниця досягла 65%.

Таким чином, місто Київ стало привабливим середовищем для активних міграційних процесів. Єдиним обмежувачем цього є певна споживацька «недоступність» житла. Разом з тим, стабілізація приросту населення протягом останніх років вказує на існування також і обмежувачів, пов'язаних зі існуючою структурою економічного потенціалу міста Київ.

Підсумовуючи результати апробації мальтузіанського підходу, зазначимо, що чисельність городян є відносно сталою величиною і безпосередньо не залежить від економічної активності міста. Разом з тим, невирішеність питань працевлаштування, низька якість житлових умов і нерозвиненість соціальної інфраструктури призводить до скорочення чисельності городян. Слід також зазначити, що серед складових приросту чисельності городян на зміну економічних умов найбільш гнучко реагує саме міграційний приріст, при цьому між рівнем розвитку економіки та міграційним приростом спостерігається пряма залежність.

Формування циклічно-хвильової моделі розвитку міста Київ на засадах функціонального підходу передбачає проведення ретроспективного аналізу структури його економіки, а це пов'язане з певними труднощами, передовсім методологічного характеру. Ключовими з-поміж них є такі: розгляд сфери послуг як такої, що не приймає участі у створенні сукупного суспільного продукту; перехід до системи національних рахунків, а отже, і зміна офіційної статистичної методології розрахунку основних економічних показників; зміна грошової одиниці. Також відмітимо й ускладнення, пов'язані з неповнотою інформації офіційної статистики. Для вірогідніших кількісних порівнянь та здійснення якісного аналізу показники краще аналізувати не в абсолютному, а у відносному вимірі, що дозволяє уникати методичних ускладнень, пов'язаних з процедурою дефлювання. При побудові кривої життєвого циклу міста на основі функціонального підходу ми спиралися на дані офіційної статистики щодо структури реалізованої промислової продукції за 1965–2011 рр., а також структури валової доданої вартості за видами економічної діяльності за 2001–2011 рр. [11; 13]

За результатами кластерного аналізу структури реалізованої продукції промисловості всі галузі переробної промисловості були об'єднані у дві групи. До першої віднесено ті галузі (види економічної діяльності), які протягом 1965–2011 рр. пройшли фазу зростання і нині знаходяться у кризовому стані, а саме: машинобудування, легка, хімічна та лісова промисловості. Відзначимо, що в 90-х роках минулого століття з промислового сектору економіки міста Києва повністю зникла скляна промисловість. Друга група – це галузі, які нині знаходяться у фазі зростання: виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; харчова промисловість (рис. 3).

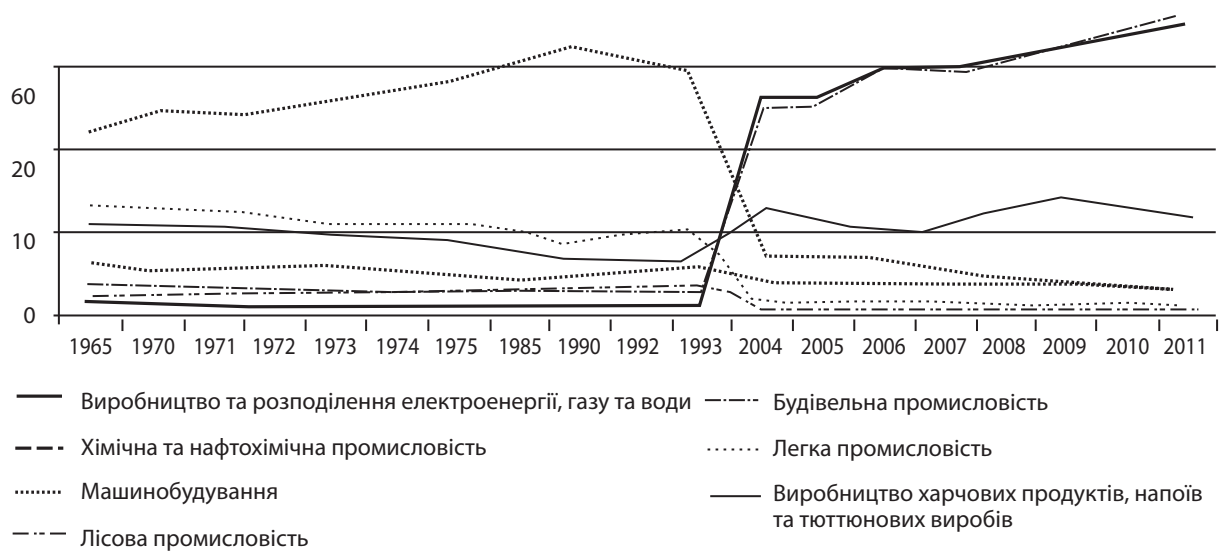

Рис. 3. Динаміка структури обсягів реалізованої продукції промисловості міста Київ у 1965–2011 рр.

Занепад галузей (видів економічної діяльності), пов'язаних з промисловим виробництвом, свідчить про зміну функціональної спеціалізації міста. Для її уточнення нами проведено аналіз структури валової доданої вартості за 2001–2011 рр., а отже і змістового наповнення життєвого циклу міста за функціональним підходом (рис. 4).

Результати аналізу структури валової доданої вартості підтверджують раніше зроблений нами висновок про те, що в економіці міста Київ відбувся відхід від промислової спеціалізації. Нині лівова частка у структурі валової доданої вартості належить видам економічної діяльності, що пов'язані зі сферою послуг – це торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, а також операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям.

Про кардинальну зміну функціональної спеціалізації міста також свідчить і структура зайнятості. Так, співвідношення кількості працівників, зайнятих у промисловості, до аналогічного показника у роздрібній торгівлі і громадського харчування у другій половині XX ст. становила 6:1. На кінець 2012 р. частка працівників, зайнятих у переробній промисловості, становила 1:10. Коливання частки зайнятих у сфері торгівлі, на нашу думку, є наслідком завершення «споживачього буму» через фінансову кризу 2008–2009 рр. Спостерігається постійне зростання частки зайнятих у сфері нерухомості, що свідчить про її активний розвиток.

Якщо розглянути економіку міста Київ крізь призму ретроспективного аналізу, то можна зробити висновок, що протягом XVIII–XIX ст. йому була притаманна торговельна спеціалізація. Водночас протягом означених століть Київ був промисловим центром по переробці продуктів сільського господарства, поліграфічних послуг, металообробки та машинобудування. У XX ст. місто стало центром

машинобудування та металообробки, промисловості будівельних матеріалів та хімічної промисловості. Таким чином, в еволюції економіки міста Київ чітко прослідковується декілька етапів: протягом XVIII ст. – торговельний центр, XIX ст. – промисловий центр з спеціалізацією на потребах харчової промисловості та армії, XX ст. – індустріальний центр машинобудування, кінець XX ст. – занепад машинобудування [3]. Нині ж наявне відновлення торговельної спеціалізації міста. Відмітним став факт того, що однією із точок зростання економіки міста Київ у Стратегії розвитку до 2025 р. визначено розвиток точного машинобудування та електроніки, що свідчить про завершення повного життєвого циклу функціональної спеціалізації міста [14]. Таким чином, на основі результатів аналізу показників першого порядку нами визначено, що на початку другого десятиліття XXI ст. економіка міста Київ розпочинає новий етап життєвого циклу.

Формування змістового наповнення етапів життєвого циклу з використанням показників II-го порядку, з нашої точки зору, було б неповним без дослідження форм прояву певних закономірностей, пов'язаних з рівнем валового регіонального продукту на душу населення, як-от: інвестиційна активність та якість життя населення, економічна активність. Сучасні дослідники економіки міст вказують на те, що коли значення валового регіонального продукту на душу населення у місті є нижчим за національний рівень, то це призводить до появи негативних процесів, які проявляються у інвестиційній сфері через відтік інвестицій. Як наслідок – скорочується кількість робочих місць та погіршуються умови праці на існуючих робочих місцях. Зазначене супроводжується зменшенням розміру заробітної плати працюючих, і, відповідно, зниженням якості життя городян. Погіршення економічної ситуації спричинює скорочення податкових надходжень, що веде до деградації соціальної

Рис. 4. Динаміка структури валової доданої вартості міста Київ у 2001–2011 рр.

інфраструктури, якості управління та комунального обслуговування. На такий ланцюжок причинно-наслідкових зв'язків звертають увагу російські дослідники [1].

Згідно з даними офіційної статистичної звітності України в 1998–2008 рр. валовий регіональний продукт на душу населення у місті Київ постійно перевищував національний рівень. Так, протягом останніх зазначених десяти років показник був втричі вищим від національного рівня [11; 13].

У сфері інвестиційної активності показовими, з нашої точки зору, є показники обсягів прямих іноземних інвестицій та інвестицій у основний капітал. Так, протягом 1995–2012 рр., незважаючи на деякі коливання у інвестиційній активності, їх значення в економіці міста значно перевищували національний рівень. Разом з тим, скорочення темпів приросту прямих іноземних інвестицій протягом останніх п'яти років у місті Київ свідчить про зниження його інвестиційної привабливості, що було наслідком, з одного боку, перегляду іноземними інвесторами конкурентних переваг міста, а з другого – обумовлене проявами світової фінансової кризи. Аналіз інших показників II-го порядку за функціональним підходом, а саме: рівня заробітної плати та якості соціальної інфраструктури, відбувався як елемент аналізу життєвого циклу міста за мальтузіанським підходом. Його результати викладені вище.

Підсумовуючи, зазначимо, що в економіці міста Київ нині спостерігаються адекватні форми прояву закономірностей розвитку: вищий за національний рівень валовий регіональний продукт на душу населення супроводжується високою інвестиційною привабливістю міста, високою порівняно з середньонаціональним рівнем заробітною платою та високою якістю життя.

Отримані результати дослідження життєвого циклу міста Київ за функціональним підходом підводять до висновку про те, що у 90-ті роки минулого століття відбулась доволі різка зміна внутрішньої структури його економічно-

го потенціалу, передовсім у структурі активної та пасивної складових. Іншими словами, проявилась точка біфуркації, і нині здійснюється формування нового аттрактору подальшого соціально-економічного розвитку міста. Відзначимо, що утворення точки біфуркації і аттракторів відбувалися на тлі як еволюційних, так і революційних процесів, пов'язаних з трансформацією соціально-економічної та політичної системи України.

Еволюція та сучасні тенденції розвитку економіки міста Київ свідчать про складні процеси трансформації та значні структурні зміни в економічному потенціалі. Разом з тим, спостерігаються тенденції певної примітивізації промислової основи економіки міста, а криза 2008–2009 рр. проявила вразливість політики розвитку, що реалізується у місті Київ.

Зіставлення результатів економічного аналізу життєвого циклу міста Київ за мальтузіанським та функціональним підходами дозволило виявити співпадіння часових параметрів виокремлення фаз життєвого циклу, що підтверджує їх рівнозначність та достовірність. Разом з тим, кожен з них може краще слугувати для певної предметної галузі аналізу. Так, якщо є потреба у виявленні ознак зміни фаз і настання точки біфуркації, то краще використовувати мальтузіанський підхід. Якщо ж потрібна деталізація економічної основи фази циклу, то краще скористатися функціональним підходом. Звідси витікає, що в основі стратегічного планування розвитку міста мають бути закладені передовсім результати останнього, тобто функціонального підходу.

Висновок. Інтерпретація динаміки соціально-економічних показників на основі концепції життєвого циклу міста уявляється важливим інструментом стратегічного планування розвитку міста на кожному з етапів життєвого циклу. Як основа стратегічного контролю концепція життєвого циклу міста дає уявлення про стан функціонування

міста, ефективність використання наявного економічного потенціалу. Практична цінність теорії життєвого циклу міста полягає також в тому, що вона дає змогу передбачити і адекватно зреагувати на вплив екзогенних та ендогенних чинників.

Незважаючи на те, що місту Київ як складній відкритій соціально-економічній системі, вдалося уникнути такого

етапу життєвого циклу як занепад, все ж ідентифікувати нижній етап як фазу інтенсивного зростання, на нашу думку, було б передчасно, для цього потрібні подальші розвідки. З-поміж загальних причин, що є очевидними, – це існуючі територіальні обмеженнями, що обумовлює доповнення існуючого стратегічного вектору розвитку міста агломераційною компонентою.

ЛІТЕРАТУРА

- Горин Н. И., Нешчадин А. А. К вопросу о цикличности развития городов: основные положения и закономерности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://viperson.ru/wind.php?ID=639416>
- Житловий кодекс Української РСР [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5464-10>
- Історія Києва / За ред. В. Г. Сарбей. У 3-томах. Том 2. Київ періоду пізнього феодалізму і капіталізму. – К.: Наукова думка, 1986. – 439 с.
- Київ значно випереджає регіони України за основними економічними показниками (дані за 2011р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://smi.liga.net/articles/2012-02-01/4125427-ki_v_znachno_vperedzha_reg_oni_ukra_ni_za_osnovnimi_ekonom_chnimi_pokaznikami.htm
- Київська міська державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://kievcity.gov.ua/>
- Київ у цифрах. Стат. зб. – К.: Київське міське управління статистики, 1994. – 223с.
- Київ у цифрах. Стат. зб. – К.: Статистичне управління міста Києва. Видавництво «Статистика», 1966. – 162 с.
- Київ у цифрах. Стат. зб. – К.: Статистичне управління міста Києва. Видавництво «Статистика», 1972. – 117 с.
- Нефедов С. Экономические законы истории // Вопросы экономики, 2012. – № 12. – С. 118–134.
- Радіонова О. М. Динаміка розвитку міста та міської зайнятості: теоретико-методологічний аспект // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, 2011. – №2 (5). – С. 108–121.
- Регіони України. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Система муниципального управления [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://referatwork.ru/Municipalnoe_upravlenie.
- Статистичний щорічник м. Києва за 2009рік/ За ред. Р. Г. Віленчук, Відп. за вип. С. М. Батечко. – К.: Держкомстат України, 2010. – 430с.
- Стратегія розвитку Києва до 2025 року.
- Тургель И. Д. Теоретико-методологические аспекты исследования жизненного цикла города [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vestnik.uapa.ru/ru-ru/issue/2008/03/>
- Хорошо живут. Фокус определил лучшие города для жизни в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://focus.ua/charts/241851>
- Форрестер Дж. Динамика развития города / Пер. с англ. М. Г. Орловой. М.: Издательство «Прогресс», 1974. – 286с.
- Progressive Architecture, 2001. – № 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9063/1/39.pdf>

REFERENCES

- Forrester, Dzh. *Dinamika razvitiia goroda* [The dynamics of the city]. Moscow: Progress, 1974.
- Gorin, N. I., and Neshchadin, A. A. «K voprosu o tsiklichnosti razvitiia gorodov: osnovnye polozheniia i zakonomernosti» [To a question about the cycle of urban development and the main provisions of laws]. <http://viperson.ru/wind.php?ID=639416>.
- Istoriia Kyieva [History of Kyiv]. Kyiv: Naukova dumka, 1986.
- «Kyiv znachno vyperedzhaie rehiony Ukrainy za osnovnymy ekonomichnymy pokaznykamy (dani za 2011r.)» [Kyiv Ukraine regions far ahead of the main economic indicators (data for 2011)]. http://smi.liga.net/articles/2012-02-01/4125427-ki_v_znachno_vperedzha_reg_oni_ukra_ni_za_osnovnimi_ekonom_chnimi_pokaznikami.htm.
- «Kyivska miska derzhavna administratsiia» [Kyiv City State Administration]. <http://kievcity.gov.ua/>.
- Kyiv u tsyfrakh*. [Kyiv in numbers.]. Kyiv: Kyivske miske upravlinnia statystyky, 1994.
- Kyiv u tsyfrakh*. [Kyiv in numbers.]. Kyiv: Statystychne upravlinnia mista Kyieva; Statystyka, 1966.
- Kyiv u tsyfrakh*. [Kyiv in numbers.]. Kyiv: Statystychne upravlinnia mista Kyieva; Statystyka, 1972.
- «Khorosho zhivut. Fokus opredelil luchshie goroda dlia zhizni v Ukraine» [Live well. Focus has identified the best cities to live in Ukraine]. <http://focus.ua/charts/241851>.
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5464-10>.
- Nefedov, S. «Ekonomicheski zakony istorii» [The economic laws of history]. *Voprosy ekonomiki*, no. 12 (2012): 118-13.
- «Progressive Architecture – 2001. – № 7.» <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/9063/1/39.pdf>.
- «Rehiony Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk» [Regions of Ukraine. Statistical Yearbook]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
- Radionova, O. M. «Dynamika rozvytku mista ta miskoi zainiatosti: teoretyko-metodolohichniy aspekt» [The dynamics of urban development and urban employment: theoretical and methodological aspects]. *Visnyk Natsionalnoi iurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho*, no. 2(5) (2011): 108–121.
- Statystychnyi shchorichnyk m. Kyieva za 2009rik* [Statistical Yearbook of Kyiv for 2009rik]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2010.
- «Stratehiia rozvytku Kyieva do 2025 roku.» [Kyiv Development Strategy 2025.]. .
- «Sistema munitsipalnogo upravleniia» [The system of municipal governance]. http://referatwork.ru/Municipalnoe_upravlenie.
- Turgel, I. D. «Teoretiko-metodologicheskie aspekty issledovaniia zhiznennogo tsikla goroda» [Theoretical and methodological aspects of the study of the life cycle of]. <http://vestnik.uapa.ru/ru-ru/issue/2008/03/>.

Пашкевич М. С., Чернишева О. С., Гвініашвілі Т. З.

МОДЕЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ

У статті подано імітаційну модель сталого розвитку територіальних виробничих систем, синтезовану методом системної динаміки, яка, на відміну від існуючих, має три основних рівні – економічний, екологічний та соціальний, враховує циклічні коливання кон'юнктури зовнішнього ринку у довгостроковому та короткостроковому періодах, спирається на взаємозв'язок сталого територіального розвитку з інноваційним. Обґрунтовано структурно-процесний підхід до визначення сталого розвитку, покладений в основу моделювання, який передбачає встановлення балансу не тільки між статичними вищеназваними рівнями територіальної виробничої системи, але й тими процесами, що відбуваються між цими рівнями. Підібрані лінійні кількісні зв'язки між складовими територіальної виробничої системи таким чином, щоб у довгостроковій перспективі її розвиток можна було ідентифікувати як сталий з переважанням інноваційного виробництва над ресурсомістким. На основі функціонування запропонованої моделі зроблено довгостроковий прогноз розвитку Дніпропетровської області.

Ключові слова: сталий розвиток, територіальна виробнича система, моделювання, системна динаміка

Рис.: 1. *Табл.:* 1. *Бібл.:* 12.

Пашкевич Марина Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра економіки підприємства, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)

Email: pashkevichms@rambler.ru

Чернишева Олена Сергіївна – магістрант, кафедра економіки підприємства, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)

Гвініашвілі Тетяна Зурабівна – магістрант, кафедра економіки підприємства, Національний гірничий університет (пр. К. Маркса, 19, Дніпропетровськ, 49027, Україна)

УДК 332.142.2)

Пашкевич М. С., Чернышева Е. С., Гвиниашвили Т. З.

МОДЕЛИРОВАНИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ СИСТЕМ

В статье представлена имитационная модель устойчивого развития территориальных производственных систем, синтезированная методом системной динамики, которая, в отличие от существующих, имеет три основных уровня – экономический, экологический и социальный, учитывает циклические колебания конъюнктуры внешнего рынка в долгосрочном и краткосрочном периодах, опирается на взаимосвязь устойчивого территориального развития с инновационным. Обоснован структурно-процесный подход к определению устойчивого развития, который положен в основу моделирования и предусматривает установление баланса не только между статическими вышеназванными уровнями территориальной производственной системы, но и теми процессами, которые происходят между этими уровнями. Подобранные линейные количественные связи между составляющими территориальной производственной системы таким образом, чтобы в долгосрочной перспективе ее развитие можно было идентифицировать как устойчивое с преобладанием инновационного производства над ресурсоемким. На основе функционирования предложенной модели сделан долгосрочный прогноз развития Днепропетровской области.

Ключевые слова: устойчивое развитие, территориальная производственная система, моделирование, системная динамика

Рис.: 1. *Табл.:* 1. *Библ.:* 12.

Пашкевич Марина Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра экономики предприятия, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)

Email: pashkevichms@rambler.ru

Чернышева Елена Сергеевна – магистрант, кафедра экономики предприятия, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)

Гвиниашвили Татьяна Зурабовна – магистрант, кафедра экономики предприятия, Национальный горный университет (пр. К. Маркса, 19, Днепропетровск, 49027, Украина)

UDC 332.142.2)

Pashkevich M. S., Chernysheva Ye. S., Gviniashvili T. Z.

MODELLING STABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL PRODUCTION SYSTEMS

The article provides an imitation model of stable development of territorial production systems, synthesised with the method of system dynamics, which, unlike the existing ones, has three basic levels – economic, ecological and social, takes into account cyclic fluctuations of external market situation in long-term and short-term periods, and is based on interrelation of stable territorial development with the innovation one. It substantiates structural and process approach to defining stable development, which lies in the basis of modelling and envisages establishment of a balance not only between static above-mentioned levels of territorial production systems, but also between those processes, which take place between these levels. It provides such a list of linear quantitative links between components of a territorial production system, so that in long-term prospective its development could be identified as stable with predominance of innovation production over resource intensive one. It makes a long-term forecast of development of the Dnipropetrovsk oblast on the basis of functioning of the proposed model.

Keywords: stable development, territorial production system, modelling, system dynamics.

Pic.: 1. *Tabl.:* 1. *Bibl.:* 12

Pashkevych Marina S. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economy of Enterprise, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)

Email: pashkevichms@rambler.ru

Chernysheva Olena. S. – Graduate Student, Department of Economy of Enterprise, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)

Gviniashvily Tatiana Z. – Graduate Student, Department of Economy of Enterprise, National Mining University (pr. K. Marksa, 19, Dnipropetrovsk, 49027, Ukraine)

Вступ. Актуальною проблемою сучасності є здійснення господарської діяльності підприємств, функціонування регіональної та національної економіки згідно з принципами сталого розвитку. Однак, як показує практика, перехід до сталої економіки гальмується низкою не вирішених завдань, серед яких відсутність і принципова неможливість уніфікації концептуальних засад сталого розвитку виробничих систем, а також, як наслідок, відсутність єдиних підходів до формалізації сталого розвитку у математичних, графічних, імітаційних моделях, єдиного критерію сталості. Тому моделювання сталого розвитку виробничих систем на основі нових підходів, методів та суб'єктивних припущень є важливим в межах означеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. За період незалежності України було розроблено концепції [1 – 5] та стратегії [6 – 8] формування державної політики сталого розвитку підприємств та регіонів.

Методику визначення гармонійності та сталості розвитку регіонів представлено у [9]. Зокрема, тут сталий розвиток трактується як перманентне знаходження територіальної виробничої системи у такому стані, який можна описати за допомогою вектора, рівновіддаленого від трьох осей координат: економічного, соціального та екологічного розвитку. Навпаки, у [10] представлено сталий розвиток системи у вигляді циклічних коливань з незначною амплітудою та відсутністю фазового зсуву. Останнім часом серед вчених широко застосовується метод системної динаміки для моделювання сталого територіального розвитку, який дозволяє представити соціально-еколого-економічну систему не тільки у вигляді сукупності компонент, але й у вигляді процесів, що відбуваються між ними, а точніше, динамічних параметрів цих процесів [11–12].

Невирішені раніше питання. Однак існуючі концепції сталого розвитку мають екологічну спрямованість. Водночас розвиток виробничих систем не може вважатися сталим, якщо рівень соціальних стандартів незадовільний, населення регіону скорочується. Тобто під загрозою опиняється спадкоємність традиції сталого розвитку у майбутньому. У методичному аспекті дискусійність питання сталості розвитку територіальних виробничих систем обумовлює необхідність проведення подальших експериментів щодо його моделювання, при цьому, не тільки якісного, яке полягає у групуванні складових системи, але й кількісного, яке полягає у підборі динамічних параметрів зв'язків цих складових: потоку, затримки, прискорення тощо.

Мета статті. Метою статті є представлення системно-динамічної моделі сталого розвитку територіальних виробничих систем.

Виклад основного матеріалу. Для довгострокових прогнозів та побудови адекватної моделі сталого розвитку необхідний достатньо великий масив даних за великий проміжок часу. Однак таких даних може не виявитися, або вони можуть бути не релевантними внаслідок частой зміни методик статичного обліку інформації. Також статистична інформація відображає не всі соціально-еколого-економічні тенденції, які реально відбуваються у регіоні

або на підприємстві. Тому системно-динамічна модель сталого розвитку територіальних виробничих систем (рис. 1) ґрунтується не тільки на результатах факторного аналізу, але й на гіпотетичних припущеннях щодо сили зв'язків параметрів та можливих сценаріїв сталого розвитку. Параметри моделі, їх типи, рівняння, затримки або порядок, межі початкових значень наведено у табл.1.

Поряд з виявленими та ранжованими факторами розвитку територіальних виробничих систем для синтезу системно-динамічної моделі, а також для підбору оптимальних динамічних параметрів функціонування територіальних виробничих систем необхідно дослідити зміну чисельності населення за показниками народжуваності, смертності та їх відношення у регіоні, районі, країні в цілому. Це єдиний статистичний показник, приведений за відносно довгий період часу, і методика обліку якого змінювалася не суттєво.

Статистичний аналіз даних для прикладу Дніпропетровської області показав, що за вказаний період варіація показників чисельності населення не перевищує 1%, що засвідчує поступальний характер розвитку демографічної компоненти соціальної підсистеми регіону і дозволяє абсолютно зіставити динаміку чисельності населення регіону з однойменною складовою у моделі з введенням темпів потоків народжуваності та смертності у 1%. Це забезпечує зв'язок побудованої моделі з реальними даними.

Будь-яка математична модель передбачає компроміс між універсальністю та точністю. У даній роботі акцент зроблено на універсальності, оскільки територіальні виробничі системи з акцентом на промисловому ресурсомісткому виробництві в Україні за рівнем та перспективами розвитку подібні. Тому результат аналізу моделі може бути корисний для будь-яких промислових регіонів. Крім того, така універсальна модель може бути основою для подальшої структурної деталізації в залежності від виникаючих задач.

Викладемо принципи моделювання довгострокового сталого розвитку територіальної виробничої системи. Ця система не є замкнутою, оскільки зазвичай її економіка тісно пов'язана зі станом економіки сусідніх регіонів, держави та кон'юктурою світового ринку. На динаміку населення сильно впливають міграційні явища. Відкритість екосистеми регіону полягає у спільності повітряних і водних ресурсів з іншими регіонами, вільній міграції видів фауни, штучному відтоку і припливу інших природних ресурсів та можливості рекультивации земель за рахунок зовнішніх джерел.

Динаміка еколого-соціально-економічної територіальних виробничих систем зводиться до зміни значень трьох рівнів економічного, природного потенціалів і населення, які наповнюються і вичерпуються потоками, регульованими зворотними зв'язками. Якщо економічний потенціал можна виразити у ВРП, то природному потенціалу не відповідає жоден моніторинговий показник статистики регіону. Очевидно, що природний потенціал є інтегральною характеристикою регіону і містить багато критеріїв, для з'ясування ролі і місця яких необхідні додаткові дослідження. Тому в якості одиниці вимірювання зазначених рівнів

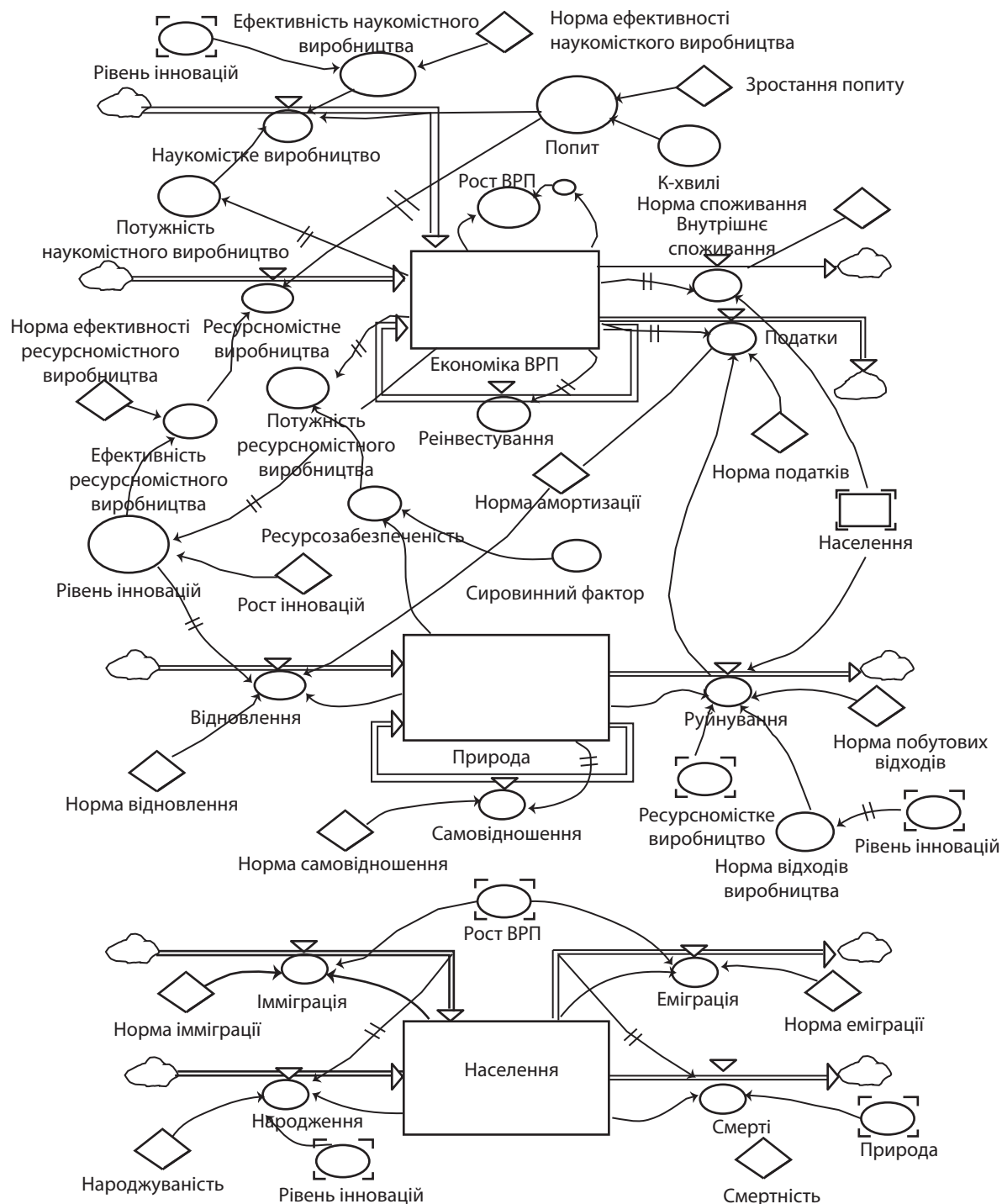

Рис.1. Системно-динамічна імітаційна модель сталого розвитку територіальних виробничих систем

Джерело: розроблено авторами

прийняті умовні відсотки, потоків – відсотки на рік. Квант модельного часу складає 1 рік.

Сталість і розвиток є взаємовиключними філософськими поняттями. Однак, за допомогою побудованої моделі (див. рис. 1) регулювання структурно сталого розвитку територіальних виробничих систем зводиться до вибору стратегії управління динамікою, при якій зберігається навколишнє середовище, спостерігається

економічний розвиток та демографічний баланс. При цьому модель синтезується для довгострокового прогнозу динаміки цих складових, їх процентного співвідношення та темпів росту у часі, ігноруючи статичні вихідні значення показників. В результаті знаходяться такі значення змін параметрів соціально-еколого-економічної системи, щоб поряд із суттєвим економічним зростанням не спостерігалось значного вичерпання природно-

Таблиця 1

Параметри системно-динамічної моделі сталого розвитку територіальних виробничих систем *

№	Параметр	Розмірність	Умовне познач.	Тип	Рівняння	Змінна (Затримка/ Порядок)	Межі початкових значень
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Економіка (ВРП)	%	EI	Рівень	$dt*Ef1+dt*Ef2+dt*Ef5-dt*Ef3-dt*Ef4-dt*Ef5$		50
2	Виробництво наукомістке	%/year	$Ef1$	Потік	$Ev4*Ev5*(1+Ev2)$	$Ev2(1/2)$	
3	Виробництво ресурсомістке	%/year	$Ef2$	Потік	$Ev6*Ev7*(1+Ev2)$	$Ev2(1/2)$	
4	Внутрішнє споживання	%/year	$Ef3$	Потік	$EI*Ec5*PI$	$EI(1/1)$	
5	Податки	%/year	$Ef4$	Потік	$EI*(Ec6+Nf2)$	$EI(1/1), Nf2(2/1)$	
6	Реінвестиції	%/year	$Ef5$	Потік	$Ec7*EI$	$EI(1/1)$	
7	Рівень інновацій	%	$Ev1$	Змінна	$0.1*EI+RAMP(Ec1)$	$EI(3/2)$	
8	Попит	%	$Ev2$	Змінна	$0.1+RAMP(Ec2)+Ev10$		
9	Зростання ВРП	1	$Ev3$	Змінна	ΔEI		
10	Ефективність вир-ва наукомісткого	%/year	$Ev4$	Змінна	$Ec3*(1+2*Ev1)$	$Ev1(5/5)$	
11	Потужності вир-ва наукомісткого	%	$Ev5$	Змінна	$0.2+EI$	$EI(3/2)$	
12	Ефективність вир-ва ресурсомісткого	%/year	$Ev6$	Змінна	$Ec4*(1+Ev1)$	$Ev1(5/5)$	
13	Потужності вир-ва ресурсомісткого	%	$Ev7$	Змінна	$(0.8+EI)*Ev8$	$EI(3/2)$	
14	Ресурсозабезпеченість	%	$Ev8$	Змінна	$Ev9*NI$		
15	Сировинний фактор	1	$Ev9$	Змінна	$2-RAMP(0.005)$		
16	К-хвилі	1	$Ev10$	Змінна	$SINWAVE(0.1,54,30)+SINWAVE(0.1/3,54/3)$		
17	Зростання інновацій	1/year	$Ec1$	Константа	0,001		[0,0005, 0,002]
18	Зростання попиту	1/year	$Ec2$	Константа	0,001		[0,0005, 0,002]
19	Норма ефективності виробництва наукомісткого	%/year	$Ec3$	Константа	8		[5, 15]
20	Норма ефективності виробництва ресурсомісткого	%/year	$Ec4$	Константа	6		[5, 15]
21	Норма споживання	%/year	$Ec5$	Константа	10		[5, 20]
22	Норма податку	%/year	$Ec6$	Константа	20		[10, 30]
23	Норма амортизації	%/year	$Ec7$	Константа	12		[10, 15]
24	Природа	%	NI	Рівень	$dt*Nf1+dt*Nf3-dt*Nf2-dt*Nf3$		50
25	Відтворення	%/year	$Nf1$	Потік	$NI*(Nc2*(1+Ev1)+Ef4/10)$	$Ef4(10/3), Ev1(10/5)$	
26	Руйнування	%/year	$Nf2$	Потік	$NI*(Ef2*Nv1+PI*Nc1)$		
27	Самовідтворення	%/year	$Nf3$	Потік	$Nc3*NI$	$NI(10/5)$	
28	Норма відходів виробництва	%	$Nv1$	Змінна	$0.8-Ev1$	$Ev1(4/2)$	

1	2	3	4	5	6	7	8
29	Норма побутових відходів	%/year	$Nc1$	Константа	20		[10, 30]
30	Норма відтворення	%/year	$Nc2$	Константа	10		[5, 20]
31	Норма самовідтворення	%/year	$Nc3$	Константа	2		[1, 5]
32	Населення	%	$P1$	Рівень	$dt*Pf1+dt*Pf3-dt*Pf2-dt*Pf4$		50
33	Народження	%/year	$Pf1$	Потік	$P1*Pf1*(1+Ev1)*(1+2*Ev3)$	$Ev1(5/5),$ $Ev3(1/2)$	
34	Смертність	%/year	$Pf2$	Потік	$P1*Pf2*(1-2*Ev3)*(1-N1)$	$Ev3(1/2)$	
35	Імміграція	%/year	$Pf3$	Потік	$P1*Pf3*(1+Ev3)$	$Ev3(10/5)$	
36	Еміграція	%/year	$Pf4$	Потік	$P1*Pf4*(1-Ev3)$	$Ev3(8/4)$	
37	Народжуваність	%/year	$Pc1$	Константа	1,1		[1, 5]
38	Норма смертності	%/year	$Pc2$	Константа	1,6		[1, 5]
39	Норма імміграції	%/year	$Pc3$	Константа	0,1		[0, 1]
40	Норма еміграції	%/year	$Pc4$	Константа	0,1		[0, 1]

* RAMP(X) – функція лінійного тренду, де X – кут нахилу; SINWAVE(A,T,F) – періодична синусоїдна функція, де A – амплітуда, T – період коливань, F – фазовий зсув.

Джерело: розроблено авторами

го потенціалу, поряд із економічним спадом – перенаселення тощо.

Функціонування моделі відображено причинно-наслідковими діаграмами. До правил, які враховуються в моделі, відносяться наступні.

1. Якщо економічний потенціал зростає, то в умовах сировинної економіки це призводить до зниження природного потенціалу, але до зростання населення. Отже необхідні значні витрати на відновлення екосистеми регіону.
2. Значне зростання чисельності населення призводить до зниження економічного і природного потенціалів територіальної виробничої системи.
3. Природний потенціал залежить від стану економіки та чисельності населення, тобто при стрімкому розвитку сировинної економіки і зростанні людської популяції природа пригнічується. Навпаки, природний потенціал прагне до свого теоретичного максимуму у відсутності промисловості і людей.

Таким чином, антагоністичні вектори розвитку структурних складових територіальних виробничих систем потребують збалансування, що і є, на наш погляд, критерієм сталого розвитку.

Крім цього в моделі враховані два види виробництва: ресурсномістке та наукомістке; залежність ресурсномістких підприємств від рівня природного потенціалу; вплив рівня інновацій на прискорення темпів потоків всіх рівнів (економіка, природа, соціум) за трьома сценаріями: відсутність інновацій, постійний рівень і лінійно зростаючий; залежність швидкості потоків обох виробництв від зміни зовнішнього попиту на продукцію та послуги, що виробляються у регіоні.

У зв'язку з відсутністю достовірних емпіричних закономірностей, заснованих на багаторічній статистиці, деякі рівняння моделі підбиралися гіпотетично за критерієм досягнення функції цілі структурно сталого розвитку. Більшість функціональних залежностей прямих і зворотних зв'язків у моделі для спрощення є лінійними. Коефіцієнти пропорційності, константи і затримки визначалися експертними оцінками і уточнювалися експериментальним шляхом за результатами кожної ітерації моделювання. Внаслідок застосовуваних підходів результати моделювання можна використовувати для якісного або відносного півкілкісного прогнозу розвитку територіальних виробничих систем, відстеження негативного впливу сировинної економіки на локальну еко- та соціосистему, попередження так званих пасток сировинних галузей: виснаження природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і соціальних наслідків.

Функціонування приведеної на рис. 1 системно-динамічної моделі в середовищі POWERSIM дало довгостроковий прогноз розвитку територіальної виробничої системи Дніпропетровського регіону на 100 років: а) економічне зростання із затуханням внаслідок різкого зниження чисельності населення при постійно низькому рівні зовнішнього попиту на продукцію регіону та стабільно низькому рівні інновацій, а також поступове відновлення природного потенціалу (соціально відсталий розвиток); б) експонентне зростання населення з пригніченням економічного та природного потенціалів при постійно високому рівні зовнішнього попиту на продукцію регіону та постійному рівні інновацій (перенаселення на тлі еколого-економічно відсталого розвитку), в) зростання чисельності населення, відновлення природного потенціалу при висо-

кому рівні економічного розвитку, що забезпечується за рахунок лінійно зростаючого рівня інновацій при постійно високому рівні зовнішнього попиту (бажаний сталий розвиток). У останньому випадку лінійно зростаючий рівень інновацій дозволяє частково компенсувати глобальні закономірності функціонування регіональної системи, які полягають у тому, що рост чисельності населення є чинником економічного спаду та екологічного занепаду. У той же час економічне зростання та екологічне відновлення на тлі демографічної кризи – не є ознакою сталого розвитку.

Висновки. Результатом проведених досліджень стала імітаційна модель сталого розвитку територіальних виробничих систем, синтезована методом системної ди-

наміки. В основу моделі покладено теоретичні уявлення про сталий розвиток, як інтегровану сукупність економічної, соціальної та природної складової, а також комплекс процесів, пов'язаних зі споживанням, використанням, виснаженням цих складових, а також з їх відновленням, відтворенням та збільшенням, що складає структурно-процесну сутність сталого розвитку територіальних виробничих систем.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є підбір кількісних параметрів моделі для отримання врівноваженої динаміки соціальної, економічної та природної складових протягом довгострокового періоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веклич О. О. Пропозиція щодо концептуального забезпечення майбутнього проекту Стратегії переходу України до сталого розвитку : (матеріали II Науково-практичного семінару «Економічна безпека держави та науково-технологічні аспекти її забезпечення») [Електронний ресурс] / О. О. Веклич. – Режим доступу : <http://www.scribd.com/doc/43783048/Веклич-О-О>
2. На меті – сталий розвиток України // Вісник НАН України. – 2007. – №2. – С. 14–44.
3. Постанова «Про концепцію переходу України до сталого розвитку» від №1359-XIV від 24.12.1999 : за станом на 24.12.1999 : (текст) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>
4. Проект Концепції переходу України до сталого розвитку №3234-1 від 19.12.01 / Ю. І. Самойленко, С. І. Курикін, В. Б. Хазан. – К., 2001. – 38 с.
5. Проект Концепції сталого розвитку України / [С. І. Дорогунцов, В. Я. Шевчук та ін.]. – К., 1997. – 17 с.
6. Методические подходы к выбору стратегии устойчивого развития территории / [научн. ред. А. Г. Шапарь]. – Днепропетровск : Институт проблем природопользования и экологии НАН Украины, 1996. – Т.1,2 – 162 с.
7. Проект Закону України «Про стратегію сталого розвитку України» від 10.11.2004 / Міністерство охорони навколишнього природного середовища України. – К., 2004. – 24 с.
8. Стратегічні напрями переходу України на засади сталого розвитку в контексті її інтеграції до Європейського співтовариства / [моногрф. / ред. Е. В. Соботович]. – К. : Салютис, 2005. – 44 с.
9. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний контексти : [моногр.] / [Міжнар. рада з науки (ICSU) та ін.; наук. кер. М. З. Згуровський]. – К. : НТУУ «КПІ», 2010. – Ч.1,2 : Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей. – 252 с.
10. Цапієва О. К. Сталий розвиток регіону: теоретичні основи та модель / О. К. Цапієва // Проблеми сучасної економіки. – 2010. – №2(34). – С. 6–18.
11. Моделирование устойчивого развития регионов: Монография / под общей ред. Кизима Н. А. – Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2010. – 180 с.
12. Путилов В. А. Системная динамика регионального развития / В. А. Путилов, А. В. Горохов. – Мурманск: НИЦ Пазори, 2002. – 306 с.

REFERENCES

- Analiz staloho rozvytku - hlobalnyi i rehionalnyi konteksty* [Analysis of Sustainable Development - Global and Regional Contexts]. Kyiv: NTUU KPI, 2010.
- Dorohuntsov, S. I., and Shevchuk, V. Ya. «Proekt Kontseptsii staloho rozvytku Ukrainy» [Draft Concept of Sustainable Development of Ukraine]., 1997.
- [Legal Act of Ukraine] (1999). <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1359-14>.
- [Legal Act of Ukraine], 2004.
- Metodicheskie podkhody k vyboru strategii ustoychivogo razvitiia territorii* [Methodological approaches to the selection of strategies for sustainable development of the territory]. Dnepropetrovsk: Institut problem prirodopolzovaniia i ekologii NAN Ukrainy, 1996.
- Modelirovanie ustoychivogo razvitiia regionov* [Simulation of Regional Sustainable Development]. Kharkov: INZhEK, 2010.
- «Na meti - stalyi rozvytok Ukrainy» [The goal - sustainable development of Ukraine]. Visnyk NAN Ukrainy, no. 2 (2007.): 14-44.
- Putilov, V. A., and Gorokhov., A. V. *Sistennaia dinamika regionalnogo razvitiia* [System dynamics of regional development]. Murmansk: NITs Pazori, 2002.
- Samoilenko, Yu. I., Kurykin, S. I., and Khazan, V. B. «Proekt Kontseptsii perekhodu Ukrainy do staloho rozvytku №3234-1 vid 19. 12. 01» [Draft Concept of Ukraine's transition to sustainable development № 3234-1 of 19. 12. 01], 2001.
- Stratehichni napriamy perekhodu Ukrainy na zasady staloho rozvytku v konteksti ii intehratsii do Ievropeiskoho spivtovarystva* [Strategic directions of Ukraine's transition to sustainable development in the context of integration into the European Community]. Kyiv: Saliutys, 2005.
- Tsapieva, O. K. «Stalyi rozvytok rehionu: teoretychni osnovy ta model» [Sustainable regional development: theoretical foundation and model]. *Problemy suchasnoi ekonomiky*, no. 2(34) (2010): 6-1.
- Veklych, O. O. «Propozytsiia shchodo kontseptualnogo zabezpechennia maibutnyoho proektu Stratehii perekhodu Ukrainy do staloho rozvytku: (materialy II Naukovo-praktychno seminaru «Ekonomiczna bezpeka derzhavy ta naukovo-tekhnologichni aspekty ii zabezpechennia»)» [Proposed concept of future draft Strategy of Ukraine's transition to sustainable development (material II Scientific-practical seminar «Economic Security of the state scientific and technological aspects of security»)]. <http://www.scribd.com/doc/43783048/Веклич-О-О>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 332.1:334.012.64

Тищенко О. М., Гусев Ю. В.

ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ФРАНЧАЙЗИНГОВОЇ МЕРЕЖІ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ РЕГІОНУ

У роботі викладено основні результати дослідження теоретичних та практичних аспектів розвитку малого бізнесу в економічній системі регіону шляхом формування франчайзингових мереж. Розвинуто теорію та методи вибору стратегії розвитку суб'єктів малого бізнесу в регіоні на основі поставлених цілей підприємницької діяльності, що дозволяє оцінити доцільність створення франчайзингових мереж у регіоні. У сукупності отримані нові наукові результати дозволяють розвивати діяльність представників малого бізнесу засобами франчайзингу, виходячи з дотримання інтересів розвитку економіки кожного з регіонів України.

Ключові слова: регіон, економічна система регіону, малий бізнес, регіональні франчайзингові мережі, стратегія розвитку малого бізнесу в регіоні

Рис.: 1. Формул.: 2. Бібл.: 6.

Тищенко Олександр Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Email: uni_versal_34@mail.ru

Гусев Юрій Вениаминович – здобувач, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.1:334.012.64

Тищенко А. Н., Гусев Ю. В.

ДИАГНОСТИКА РАЗВИТИЯ ФРАНЧАЙЗИНГОВОЙ СЕТИ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ РЕГИОНА

В работе изложены основные результаты исследования теоретических и практических аспектов развития малого бизнеса в экономической системе региона путем формирования франчайзинговых сетей. Развита теория и методы выбора стратегии развития субъектов малого бизнеса в регионе на основе поставленных целей предпринимательской деятельности, что позволяет оценить целесообразность создания франчайзинговых сетей в регионе. В совокупности полученные научные результаты позволяют развивать деятельность представителей малого бизнеса средствами франчайзинга, исходя из соблюдения интересов развития экономики каждого региона Украины.

Ключевые слова: регион, экономическая система региона, малый бизнес, региональные франчайзинговые сети, стратегия развития малого бизнеса в регионе

Рис.: 1. Формул.: 2. Библ.: 6.

Тищенко Александр Николаевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий отделом, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Email: uni_versal_34@mail.ru

Гусев Юрий Вениаминович – соискатель, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

UDC 338.45

Tischenko A. N., Gusev Y. V.

DIAGNOSTICS OF DEVELOPMENT OF A FRANCHISE NETWORK IN THE ECONOMIC SYSTEM OF THE REGION

The article provides main results of the study of theoretical and practical aspects of development of small business in the economic system of the region by means of formation of franchise networks. It develops a theory and methods of selection of the strategy of development of subjects of the small business in the region on the basis of the set goals of entrepreneurial activity, which allows assessment of expediency of creation of franchise networks in the region. The obtained scientific results allow development of activity of representatives of the small business by means of franchise, based on observance of interests of development of economy of each Ukrainian region.

Keywords: region, economic system of the region, small business, regional franchise networks, strategy of development of small business in the region

Pic.: 1. Formulae: 2. Bibl.: 6.

Tischenko A. N. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of Department, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Email: uni_versal_34@mail.ru

Gusev Yuriy V. – Applicant, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Актуальність теми. На сьогодні економіка України знаходиться на трансформаційній стадії становлення стійкої соціально-економічної моделі на принципах збалансованого співвідношення державного і ринкового регулювання. На даному етапі спостерігається нерівномірність розвитку регіонів та підприємницької діяльності різних форм господарювання та власності.

Відсутність стабільного, орієнтованого на підтримку малих і середніх підприємств законодавства, жорстка податкова політика, нерівні можливості в економічній конкуренції з великими підприємствами, недостатній розвиток ринкової інфраструктури та корупція стримують розвиток малого бізнесу в регіонах України.

Проблема розвитку малого бізнесу отримала значний резонанс в економічній літературі. Автори правомірно зосереджують увагу на невирішених проблемах малого бізнесу в регіонах України.

Одним з інструментів, який здатен чинити суттєвий вплив на розвиток малого бізнесу є франчайзинг, оскільки він передбачає наявність незаперечних переваг для учасників франчайзингових відносин, він є засобом забезпечення стабільного доходного бізнесу та джерелом збільшення надходжень до регіонального бюджету. Застосування франчайзингу, як інструменту розвитку малого бізнесу, на даний час не зазнало достатнього висвітлення у вітчизняній науковій літературі, де лише оглядово висвітлено його проблематику як економічного явища, в тому числі, його сутність та принципів переваги.

Відсутність вирішення проблеми розвитку малого бізнесу в регіоні засобами франчайзингу обумовила актуальність вибору теми дослідження.

Постановка мети. Метою роботи є удосконалення теоретико-методичного забезпечення розвитку малого бізнесу в регіонах України на засадах франчайзингу.

Результати. Для оцінки та діагностики фінансового стану франчайзингової мережі достатнім буде щомісячний управлінський фінансовий звіт, який рекомендується для подачі власникам. Така звітність відображає обсяги інвестицій, обороти, витрати за напрямками, тренд зростання бізнесу тощо [1].

На підставі цієї інформації можуть бути отримані показники діяльності підприємства на окремому інтервалі часу.

На підставі отриманих показників можливо спрогнозувати банкрутство підприємства, оцінити його фінансовий стан або ефективність роботи франчайзингової мережі (ФМ). Фінансовий стан підприємства характеризує його фінансову конкурентоспроможність [2], тобто його плато- і кредитоспроможність, використання фінансових ресурсів та капіталу, можливість фінансової незалежності від зовнішніх джерел фінансування своєї діяльності, можливість у належні терміни сплачувати свої зобов'язання. Рух будь-яких товарно-матеріальних цінностей, трудових і матеріальних ресурсів супроводжується створенням та витратанням грошових коштів. Тому для формування стратегії розвитку підприємства та прийняття будь-яких стратегічних рішень щодо побудови та розвитку ФМ, по-

трібно визначити його майновий стан і фактори, що впливають на цей стан, зіставити прибутки й витрати, оцінити проблеми та можливості.

Фінансовий стан підприємництва відображає всі аспекти його діяльності [3]. За допомогою аналізу фінансового стану підприємства зацікавлені особи (інвестори, кредиторі, менеджери) можуть оцінити минулий, поточний та перспективний стан підприємства і прийняти рішення, які можуть впливати на її його подальшу діяльність.

Так, керівники підприємств – потенційних франчайзів за допомогою аналізу фінансового стану франчайзера можуть впевнитися у фінансовій стабільності та перспективах подальшого функціонування ФМ, керівники франчайзера за допомогою аналізу фінансового стану власного підприємства можуть обирати стратегії розвитку ФМ. Крім того, за допомогою аналізу фінансового стану потенційних франчайзів можливо оцінити його привабливість в якості франчайзі, для існуючих франчайзів можливо виявити його проблеми та відхилення в процесі їх функціонування.

Оскільки оцінка фінансової діяльності підприємства здійснюється на основі аналізу фінансових звітів, потрібно зважати на те, що загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку дають підприємствам значну свободу при складанні звіту про їхній фінансовий стан, тому співставлення таких звітів може бути неможливим [4].

Тільки комплексний аналіз певної групи показників дає підстави для ґрунтовних висновків щодо умов функціонування та прибутковості підприємства [5].

Для правильної оцінки фінансової діяльності необхідно лише кілька з численних показників: обчислення зайвих коефіцієнтів ускладнює аналіз незалежно від того, автоматизованим чи ручним способом проводиться аналіз [5]. Обчислюючи співвідношення між окремими статтями й підсумком балансу, можна розрахувати показники фінансової стабільності і платоспроможності.

Метод аналізу стабільного зростання підприємств [6] дає змогу визначити фінансову межу, до якої підприємства можуть зростати без додаткового залучення зовнішніх джерел фінансування.

Суть методу ґрунтується на розрахунку й аналізі спеціального інтегрованого фінансового показника \mathfrak{H} – коефіцієнта забезпечення темпу стабільного зростання за рахунок внутрішніх джерел. Залежність між різними фінансовими показниками й коефіцієнтами, які формують \mathfrak{H} -величину, можна зобразити наступним чином:

$$\mathfrak{H} = G_1 \times G_2 \times G_3 \times G_4 \times G_5,$$

$$G_5 = 1 - \frac{(C_1 + C_3 + C_4 + C_8)}{\int_{t_s}^{t_k} (dC_1 + dC_3 + dC_4 + dC_8) dt}$$

Компоненти цієї низки показників допомагають розглянути й зрозуміти взаємозв'язки між активами підприємця, його зобов'язаннями, акціонерним капіталом, а також показати, які саме управлінські рішення впливають на зростання.

Розрахований коефіцієнт економічного зростання \bar{h} порівнюють із коефіцієнтом за попередній звітний період, а також з аналогічними підприємствами. Цей коефіцієнт характеризує стабільність отримання прибутку, який залишається на підприємстві для його розвитку та створення резервів. Якщо цей коефіцієнт становитиме, наприклад, 0,185, то це означає, що прибуток у розмірі 18,5% власного капіталу за рік спрямовано на розвиток і створення резервів. Порівняння значення коефіцієнту \bar{h} дозволяє виявити тенденції розвитку підприємництва, тому комплексний показник \bar{h} доцільно використовувати як інтегрований показник для аналізу фінансового стану підприємств, які розвиваються за франчайзинговою концепцією [4].

Аналізуючи банкрутство, варто звернути особливу увагу на те, що основною ознакою банкрутства є нездатність підприємця забезпечити виконання вимог кредиторів протягом трьох місяців з дня настання термінів платежів. Банкрутство зумовлене самою суттю ринкових відносин, які пов'язані з невизначеністю досягнення кінцевих результатів і ризиком втрат.

Неспроможність підприємства може бути:

- «нешасною», не із власної вини, а внаслідок непередбачених обставин (стихійні лиха, військові дії, політична нестабільність суспільства, криза в країні, загальний спад виробництва, банкрутство боржників і інші зовнішні фактори);
- «помилковою» (корисливою) внаслідок навмисного приховання власного майна з метою уникнення сплати боргів кредиторам;
- «необережною» внаслідок неефективної роботи та виконання ризикованих операцій.

Для підприємництва, що розвивають ФМ, всі три види неспроможності є можливими. Для діагностики ймовірності банкрутства ФМ можуть використовуватися підходи, засновані на застосуванні [4]: обмеженого кола показників; інтегральних показників; рейтингових оцінок; регресійних і дискримінантних факторних моделей.

Ознаки банкрутства можна розділити на дві групи. До першої групи відносяться показники, що свідчать про можливість фінансові ускладнення та ймовірність банкрутства ФМ в недалекому майбутньому [1]:

- істотні втрати, що повторюються, скорочення обсягів продажів і хронічна збитковість;
- наявність хронічно простроченої кредиторської і дебіторської заборгованості;
- низькі значення коефіцієнтів ліквідності і тенденція їх до зниження;
- збільшення до небезпечних меж частки позикового капіталу в загальній його сумі;
- дефіцит власного оборотного капіталу;
- систематичне збільшення тривалості обороту капіталу;
- наявність наднормативних запасів сировини та готової продукції;
- використання нових джерел фінансових ресурсів на невігідних умовах;

- падіння ринкової вартості підприємства;
- зниження виробничого потенціалу.

До другої групи входять показники, несприятливі значення яких не дають підстави розглядати поточний фінансовий стан ФМ як критичний, але сигналізують про можливість різкого його погіршення в майбутньому при неприйнятті дієвих заходів. До них відносяться:

- надмірна залежність підприємства від якого-небудь одного конкретного виду активу або ринку збуту;
- втрата ключових франчайзів;
- недооцінка оновлення концепції та технології;
- втрата досвідчених співробітників;
- неритмічна робота та вимушені простой;
- неефективні довгострокові ФД;
- недостатність капітальних вкладень.

До достоїнств такої системи індикаторів можливого банкрутства можна віднести системний і комплексний підходи, а до недоліків – високий ступінь складності прийняття рішення в умовах багатокритеріальної задачі, інформативний характер розрахованих показників, суб'єктивність прогнозного рішення.

Відповідно до чинного законодавства України про банкрутство підприємництва для діагностики їх неспроможності застосовується обмежене коло показників: коефіцієнт поточної ліквідності; коефіцієнт забезпеченості власним оборотним капіталом; коефіцієнт відновлення (втрати) платоспроможності.

Підставою для визнання структури балансу незадовільною, а підприємства неплатоспроможним є наявність однієї з умов:

- 1) коефіцієнт поточної ліквідності на кінець звітного періоду має значення нижче нормативного (2);
- 2) коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами на кінець звітного періоду має значення нижче нормативного (0,1).

Висновки про визнання структури балансу незадовільною, а підприємства неплатоспроможним роблять при від'ємній структурі балансу і відсутності у нього реальної можливості відновити свою платоспроможність [1].

Слід зазначити, що приведена система критеріїв діагностики банкрутства підприємництва є недосконалою. По цій методиці можна оголосити банкрутом навіть високорентабельне підприємство, якщо воно використовує в обороті багато позикових коштів, а саме так найчастіше буває в процесі функціонування ФМ. Крім того, нормативне значення критеріїв не може бути однаковим для різних галузей економіки з причини різної структури капіталу. Вони мають бути розроблені для кожної галузі і підгалузі.

Враховуючи різноманіття показників фінансової стійкості, відмінність в рівні їх критичних оцінок і складності, що виникають у зв'язку з цим, в оцінці ризику банкрутства, рекомендується проводити інтегральну оцінку фінансової стійкості [1]. Суть цієї методики полягає в класифікації підприємництва за ступенем ризику, виходячи з фактичного рівня показників фінансової стійкості і рейтингу кожного показника, вираженого в балах.

Результат рейтингової оцінки класифікується наступним чином:

I клас – підприємства з добрим запасом фінансової стійкості, що дозволяє бути впевненим в поверненні позикових коштів;

II клас – підприємства, що демонструють деяку міру ризику по заборгованості, але ще не розглядаються як ризиковані;

III клас – проблемні підприємства. Тут навряд чи є ризик втрати коштів, але повне отримання відсотків здається сумнівним;

IV клас – підприємства з високим ризиком банкрутства навіть після вживання заходів по фінансовому оздоровленню. Кредитори ризикують втратити свої кошти і відсотки;

V клас – підприємства високого ризику, практично вже неспроможні.

У практиці зарубіжних країн для оцінки ризику банкрутства і кредитоспроможності підприємництва широко використовуються моделі Альтмана, Лиса, Таффлера [3], розроблені за допомогою багатовимірної аналізу дискримінанта. Найчастіше вживаючу є первинна модель Альтмана, яка використовує 5 фінансових коефіцієнтів:

$$Z = 1,2 \times X_1 + 1,4 \times X_2 + 3,3 \times X_3 + 0,6 \times X_4 + 1,0 \times X_5,$$

де X_1 – рентабельність активів (відношення власного оборотного капіталу до суми активів);

X_2 – динамічність прибутку (відношення нерозподіленого прибутку до суми активів);

X_3 – коефіцієнт покриття відсотків (відношення прибутку перед сплатою відсотків до суми активів);

X_4 – коефіцієнт поточної ліквідності (відношення ринкової вартості власного капіталу до позикового капіталу);

X_5 – коефіцієнт автономії (відношення обсягу продажів (виручки) до суми активів).

«Граничне» значення в цій моделі дорівнює 1,23. Використання модифікованої моделі Альтмана в зарубіжних умовах дало можливість спрогнозувати банкрутство підприємств на горизонті п'ять років з точністю 70% [5].

Необхідно відзначити, що використання моделей Альтмана, Лиса, Таффлера в економічних умовах України вимагає великої обережності. Тестування реальних підприємств за цими моделями показало, що вони не зовсім підходять для оцінки ризику банкрутства вітчизняних підприємств, оскільки не зважають на специфіку структури капіталу в різних галузях [3].

За методом Альтмана неспроможні підприємства, які мають високий рівень показника X_4 (власний капітал / позиковий капітал), отримують дуже високу оцінку, яка не відповідає дійсності, – у зв'язку з недосконалістю чинної методики переоцінки основних фондів, коли старим зношеним фондам надається таке ж значення, як і новим, необґрунтовано збільшується частка власного капіталу за рахунок переоцінки фонду, а в результаті складається нереальне співвідношення власного і позикового капіталу. Тому методи, в яких використовується даний показник, можуть спотворити реальну картину.

Рейтингова оцінка фінансового стану може застосовуватися з метою класифікації підприємництва за рівнем ризику взаємовідношень з ними банків, інвестиційних компаній, партнерів. Діагностика неспроможності дозволяє встановити з деяким ступенем точності ймовірність неплатоспроможності підприємств, втім, не дозволяє оцінити причини попадання підприємства «в зону неплатоспроможності», для встановлення причин цього потрібен поглиблений фінансовий аналіз діяльності підприємства [3].

З точки зору сучасної теорії управління, ФМ, яка складається з франчайзера та множини франчайзі, є складною динамічною системою (надалі – СДС) з визначеним процесом функціонування [2]. Для процесу функціонування системи може бути складена математична модель на різних рівнях абстракції. Постановка задачі конкретизації управлінських дій задля уточнення базової стратегії розвитку підприємництва призводить до необхідності застосування системи адаптивного управління (надалі – САУ) [4] та включає низку етапів [5]: розробку математичної моделі управління процесом; визначення цілі управління; визначення критеріїв ефективності управління; обчислення різного роду обмежень на траєкторію системи, управлінських дій, тривалість процесу управління тощо.

З точки зору теорії управління ФМ може бути розглянута як «сіра скриня» [2] (рис. 1), на вхід якої надходить вектор параметрів «управлінських дій».

ОПР чекає отримати в результаті уточнення базової стратегії розвитку підприємництва деякий результат – вектор стану. Задача управління зводиться до визначення за допомогою розробленої математичної моделі ФМ таких регулюючих дій D , що дозволяють максимально наблизитися до бажаного результату (вектор Y).

При складанні моделі, необхідної для синтезу САУ, потрібна повна апріорна інформація про правила функ-

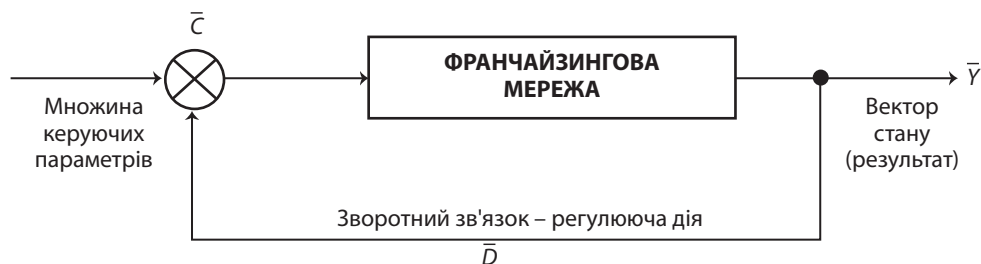

Рис. 1. Представлення франчайзингової мережі у вигляді «сірої скрині»

ціонування і вплив на неї [3]. Навіть якщо відомі рівняння, що описують поведінку системи, тобто відома структура моделі, то часто виявляється, що немає даних про величину окремих параметрів. У зв'язку з цим актуальною стає задача ідентифікації параметрів моделі на основі спостережень, отриманих в умовах нормального або пробного функціонування ФМ.

Задача ідентифікації формулюється наступним чином: за результатами спостережень над вхідними і вихідними змінними ФС мають бути визначені оптимальні в деякому розумінні параметри моделі, в припущенні, що її структуру задано [6]. Для вирішення таких задач в САУ зазвичай використовують моделі в просторі станів [5].

Для лінійних систем з квадратичним критерієм рішення може бути отримане на основі теореми розділення [3], яка дозволяє скласти оптимальну стратегію з двох частин: оптимального фільтру, який обчислює оцінку стану у вигляді умовного середнього при заданих спостереженнях вихідних сигналів, і зворотнього зв'язку. Зворотній зв'язок може бути знайдений шляхом вирішення задачі детермінованого управління. Оцінка стану ФС характеризує вихідну змінну фільтру Калмана [2], який по суті являє собою математичну модель такої системи, в якій управління здійснюється за спостереженнями [2]. Стосовно задачі уточнення базової стратегії розвитку підприємництва використання фільтру Калмана в порівнянні з іншими оптимальними фільтрами забезпечує низку переваг, головна з яких полягає в тому, що він не використовує всю передісторію процесу моніторингу показників, а спирається лише на поточні оперативні спостереження [4].

В умовах, коли результати спостереження представлені неоднорідною статистичною вибіркою, врахування ретроспективної інформації може істотно погіршити результат управління [5].

УВ зв'язку з цим під «станом» ФМ, як складної динамічної системи, розумітимемо сукупність величин, що повністю визначають її становище в даний момент, і початкових умов, які відіграють суттєву роль для майбутнього стану. Особливість опису динамічних систем в цьому випадку полягає в тому, що як вектором стану, так і вектором вихідних змінних системи є випадкові процеси, які породжуються або випадковими збуреннями на вході об'єкта, або випадковими початковими умовами, або зовнішніми діями. Вибір вектора стану і виведення рівняння стану в цьому випадку є лише початковим етапом, оскільки первинний опис об'єктів задається у вигляді системи лінійних диференціальних рівнянь. Оптимальне управління, оцінка та ідентифікація можливі лише у тому випадку, коли має місце керованість, спостережуваність та ідентифікованість [2].

Вбачаючи, що підприємства, які використовують франчайзингову концепцію, є СДС, представляється доцільним застосувати для створення його моделі диференціальну модель [1], яка може бути використана для стратегічного управління цією системою. Для практичного використання запропонованого підходу необхідним є виконання наступних обов'язкових умов:

- розробка узагальненої математичної моделі фінансових потоків ФМ;
- вибір множини керованих параметрів, достатньої для управління розробленою моделлю;
- визначення раціональної множини спостережуваних параметрів (тобто мінімальної множини параметрів, зміна яких дозволяє адекватно передбачити поведінку моделі);
- вибір критерію оцінки ефективності (оптимальності) управління [2].

Найбільш складною проблемою є вибір адекватного критерію управління.

У загальному випадку цільовою функцією управління розвитком підприємництва в цілому та підприємств окремо є та чи інша «згортка» показників їх діяльності [1]. Методів побудови таких показників і відповідно цільових функцій існує багато, і всі вони є суб'єктивними [3].

У нашому випадку критерієм ефективності управління розвитком підприємництва доцільно обрати максимізацію вартості франчайзингового підприємства на заданому інтервалі часу t .

Первинною метою розвитку ФМ є отримання (або збільшення) прибутків за наступних обмежень:

- обмеження 1 – франчайзер має гарантувати собі заданий рівень прибутків на капітал;
- обмеження 2 – франчайзі має отримувати прибутки від інвестицій не нижче (але і не набагато вище) ніж у випадку будь-якого альтернативного інвестування;
- обмеження 3 – франчайзі має отримувати рівень доходів не нижче того, що покривають його витрати (в тому числі кредити).

Стратегія розвитку ФМ має враховувати покриття витрат початкового етапу протягом певного періоду в майбутньому, коли вони ще не покриватимуться за рахунок франчайзі.

Крім того відомо, що вступні платежі нових франчайзі не мають давати суттєвого прибутку франчайзеру, і тут також існують обмеження:

- обмеження 4 – вступні платежі не повинні бути надто високими, щоб не втратити потенційних франчайзі
- обмеження 5 – вступні платежі не повинні бути надто малими, щоб у франчайзера було достатньо коштів для покриття витрат на функціонування ФМ.

У процесі моделювання ФМ потрібно врахувати і ці обмеження.

Висновки. Критерієм ефективності управління розвитком підприємництва може слугувати максимізація прибутків франчайзингових підприємств ФМ [4]. Але зазначимо, що оптимальність управляючих дій буде забезпечуватися тільки відносно заданих критеріїв та поставлених цілей системи, тому наскільки коректно будуть поставлені цілі, сформульовано критерії та визначено обмеження – настільки й оптимальним буде забезпечуване обраною стратегією управління розвитком підприємництва в цілому та франчайзингових підприємств зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стонер Дж. Вступ у бізнес: пер. з англ. / Джеймс А. Ф. Стонер, Едвін Г. Долан: під ред. Й. С. Завадського. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2010. – 488 с.
2. Тищенко О. М. Світовий досвід визначення малого бізнесу як складової розвитку економіки / О. М. Тищенко, Ю. В. Гусєв // Конкурентоспроможність: проблеми науки та практики: Монографія / Під ред. Пономаренка В. С., Кизима М. О., Тищенка О. М. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2012. – 397 с.
3. Финансовое планирование деятельности малых предприятий США/ Под ред. Э. Гилла. – М.: СП «Crocus International», 2007. – 240 с.
4. Шемаєв В. М. Метод когнітивного моделювання рефлексивних процесів управління суб'єктами соціально-економічних систем / В. М. Шемаєв. – К.: Центр воєнної політики та політики безпеки, 2008. – С.161–169.
5. Клівець П. Г. Стратегія малого бізнесу: навч. посібник / П.Г. Клівець. – К.: Академвидав, 2007. – 320с.
6. Погребняк І. Ф. Формалізація проблеми управління організаційними системами в умовах неопределенності / І. Ф. Погребняк // ААЭК: науковий журнал. – 2009. – №1. – С.151–156.

REFERENCES

- Dzheims, A. F. Stoner, and Edvin, H. *Dolan Vstup u biznes* [Introduction to Business]. Kyiv: Vyd-vo IEvrop. un-tu, 2010.
- Finansovoe planirovanie deiatelnosti malykh predpriiaty SShA* [Financial planning for the U.S. Small Business]. Moscow: Crocus International, 2007.
- Klivets, P. H. *Stratehiia maloho biznesu* [Strategy for Small Business]. Kyiv: Akademvydav, 2007.
- Pogrebniak, I. F. «Formalizatsiia problemy upravleniia organizatsionnymi sistemami v usloviakh neopredelennosti» [The formalization of the problem of management of organizational systems under uncertainty]. AAEKS, no. 1 (2009): 151-156.
- Shemaiev, V. M. *Metod kohnityvnoho modeliuвання refleksyvykh protsesiv upravlinnia sub'iektamy sotsialno-ekonomichnykh system* [The method of cognitive modeling reflective processes control agents of socio-economic systems]. Kyiv: Tsentr voiennoi polityky ta polityky bezpeky, 2008.
- Tyshchenko, O. M., and Husiev, Yu. V. «Svitovyi dosvid vyznachennia maloho biznesu iak skladovoi rozvytku ekonomiky» [Global experience the definition of small business as part of economic development]. In *Konkurentospromozhnist: problemy nauky ta praktyky* Kharkiv: INZhEK, 2012.

Тищенко А. Н., Хаустова В. Е., Беляев А. С.

ОЦЕНКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ С УЧЕТОМ ИХ СПЕЦИФИКИ

В статье обосновывается необходимость повышения конкурентоспособности отраслей и предприятий в условиях глобализирующейся экономики. Рассмотрена сущность понятия «конкурентоспособность предприятия». Проанализированы типы конкурентных преимуществ. Раскрыты сложности, изначально присущие строительной отрасли, а также приобретенные в период перехода к рынку, и связанные с этим проблемы оценки конкурентоспособности строительных предприятий. Показано, что предприятия отрасли функционируют в условиях, объективно сложившихся в переходный период национальной экономики, при этом получив дополнительный негативный импульс под влиянием финансово-экономического кризиса. Выделены основные задачи, решение которых предполагает оценка уровня конкурентоспособности строительных предприятий. Рассмотрены современные представления и подходы к оценке конкурентоспособности строительных предприятий на новом экономическом этапе с учетом специфики строительной отрасли. Выделены основные группы показателей, применяемых при оценке конкурентоспособности строительного предприятия.

Ключевые слова: конкурентоспособность, специфика строительных предприятий, тендер, оферта, методы оценки

Табл.: 3. *Библ.:* 23.

Тищенко Александр Николаевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий отделом, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Email: uni_versal_34@mail.ru

Хаустова Виктория Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, старший научный сотрудник, отдел инновационного развития и конкурентоспособности, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 эт., Харьков, 61022, Украина)

Email: x_river@mail.ru

Беляев Александр Сергеевич – аспирант, кафедра экономики строительных предприятий, Харьковская национальная академия городского хозяйства (ул. Маршала Бажанова, 17, Харьков, 61002, Украина)

Email: bel.alex@list.ru

УДК 338.45

Тищенко О. М., Хаустова В. Е., Беляев О. С.

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ З УРАХУВАННЯМ ЇХ СПЕЦИФІКИ

У статті обґрунтовується необхідність підвищення конкурентоспроможності галузей і підприємств в умовах глобалізації економіки. Розглянуто сутність поняття «конкурентоспроможність підприємства». Проаналізовані типи конкурентних переваг. Розкрито складності, як властиві будівельній галузі, так і придбані в період переходу до ринку, а також пов'язані з цим проблеми оцінки конкурентоспроможності будівельних підприємств. Показано, що підприємства галузі функціонують в умовах, що об'єктивно склалися в перехідний період національної економіки, при цьому отримавши додатковий негативний імпульс під впливом фінансово-економічної кризи. Виділено основні завдання, вирішення яких передбачає оцінка рівня конкурентоспроможності будівельних підприємств. Розглянуто сучасні уявлення та підходи про оцінку конкурентоспроможності будівельних підприємств на новому економічному етапі з урахуванням специфіки будівельної галузі. Виділено основні групи показників, що застосовуються при оцінці конкурентоспроможності будівельного підприємства.

Ключові слова: конкурентоспроможність, специфіка будівельних підприємств, тендер, оферта, методи оцінки

Табл.: 3. *Бібл.:* 23.

Тищенко Олександр Миколайович – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Email: uni_versal_34@mail.ru

Хаустова Вікторія Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник, відділ інноваційного розвитку та конкурентоспроможності, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

Email: x_river@mail.ru

Беляев Александр Сергійович – аспірант, кафедра економіки будівельних підприємств, Харківська національна академія міського господарства (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

Email: bel.alex@list.ru

UDC 338.45

Tishchenko A. N., Khaustova V. Ye., Belyayev A. S.

ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF CONSTRUCTION COMPANIES WITH CONSIDERATION OF THEIR SPECIFIC FEATURES

The article justifies a necessity to increase competitiveness of branches and enterprises under conditions of globalised economy. It considers the essence of the "enterprise competitiveness" notion. It analyses types of competitive advantages. It reveals difficulties, which are originally inherent in the construction branch, and also those that are acquired during transition to the market and relevant problems of assessment of competitiveness of construction companies. It shows that companies of the branch function under conditions that were objectively established during transition period of the national economy, having received additional negative impulse under influence of the financial and economic crisis. It specifies main tasks solution of which is envisaged by assessment of the level of competitiveness of construction companies. It considers modern views and approaches to assessment of competitiveness of construction companies at a new economic stage with consideration of specific features of the construction branch. It specifies main groups of indicators which are used during assessment of competitiveness of a construction company.

Keywords: competitiveness, specific features of construction companies, tender, offer, assessment methods.

Tab. 3. Bybl.: 23.

Tischenko A. N. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of Department, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)
 Email: uni_versal_34@mail.ru

Khaustova Victoria E. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Department of Innovative Development and Competitiveness, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (pl. Svobody, 5, Derzhprom, 7 pidyizd, 8 poverkh, Kharkiv, 61022, Ukraine)
 Email: x_river@mail.ru

Belyaev A. S. – Postgraduate Student, Department of Construction Enterprises Economics, Kharkiv National Academy of Municipal Economy (vul. Marshala Bazhanova, 17, Kharkiv, 61002, Ukraine)
 Email: bel.alex@list.ru

В современных экономических условиях, характеризующихся крайней нестабильностью, снижением влияния национальных правительств и усилением роли международных корпораций, организаций и институтов, наблюдается стремительный рост конкуренции между субъектами разных уровней (регионы, отрасли, предприятия). М. Портер отмечает, что государства и регионы конкурируют не непосредственно, а через субъекты хозяйствования, производящие продукцию, в то время как государства создают благоприятную для конкуренции среду [14]. Применительно к уровню исследования предприятия конкурентоспособность (КСП) – это относительная характеристика, которая определяет его способность вести борьбу за рынок с другими предприятиями, а также получать новые конкурентные преимущества путем эффективного использования всех видов ресурсов.

Исследованием теоретической и практической сущности КСП, вопросами ее измерения и повышения занимались многие зарубежные и отечественные учёные, среди которых можно выделить таких, как И. Ансофф, А. Градов, Н. Кизим, М. Портер, Р. Фатхутдинов, А. Юданов и др. Большой вклад в изучение КСП как обобщённого показателя результативности предприятия в условиях рыночной экономики внесли такие крупные консалтинговые группы, как ADL, BCG, McKinsey и др. [14].

Если следовать трактовке КСП по версии ВЭФ – это реальная и потенциальная способность производителя в существующих условиях спроектировать, создать и реализовать продукт, который согласно ценовым и неценовым параметрам более подходит для клиентской среды, чем продукт конкурентов. Число параметров КСП зависит от сложностей технологического процесса, эксплуатации производимого продукта, его цены на рынке и т. д. Нельзя также не учитывать потерю продуктом изначального потенциала КСП, что должно стимулировать предприятие к выводу на рынок продукции с новыми свойствами. Учитывая эти позиции, большое значение имеет формирование тех необходимых преимуществ предприятия, реализация которых могла бы создать базис для опережающей конкурентоспособности. Как показывает мировой опыт, для предприятий строительной отрасли этот показатель зачастую является одним из основных для эффективного существования на рынке. Согласно современным теориям конкурентной борьбы, выделяют пять типов преимуществ одних производителей над другими (табл. 1).

Таблица 1

Типы конкурентных преимуществ

Вид преимуществ	Характеристика преимуществ
Ресурсные	Связаны с ценовой политикой и характеристиками ресурсов, приобретаемых для хозяйственной активности
Технологические	Относятся к эксплуатации технологической базы, позволяют использовать эффект масштаба производства, повышают спрос за счёт как ценовых, так и качественных характеристик
Глобальные	Давно сформировавшиеся, составляющие часть стандартизированной системы хозяйственной деятельности, которая реализуется с помощью совместного проведения экономической политики как государством, так и предприятием
Инновационные	Связанные с изменением параметров качества производимой продукции и услуг на основе достижений научно-технического прогресса
Культурные	Объясняются историческими, традиционными и культурными особенностями стран, на рынках которых работает производитель.

Для предприятий строительной отрасли, работающих в основном на национальном рынке, доля глобальных и культурных преимуществ в КСП очень мала. Гораздо большее значение имеют технологические, ресурсные и инновационные преимущества. Потенциально уровень КСП предприятия на строительном рынке обуславливается количеством и значимостью имеющихся конкурентных преимуществ, определяющих ключевые факторы успеха, обеспечивающих стабильное и надежное функционирование. К числу таких конкурентных преимуществ могут относиться: высокое качество строительно-монтажных работ, малые сроки реализации инвестиционных проектов, обоснованная стоимость продукции, профессионализм работников, репутация, опыт работы в строительстве, современный уровень управления и организационного развития и т. д. [12]. Для повышения КСП большое значение имеет выявление обуславливающих ее факторов и резервов, их

обоснование и классификация. К числу *внешних факторов* относят: условия инвестирования в отрасли, регионе, стране; тенденции технического развития; уровень конкуренции на строительном рынке; ресурсообеспеченность, и т. п. Под *внутренними факторами* понимают: внедрение в производство новой техники, прогрессивной технологии, повышение квалификационного уровня работников [14; 17; 18].

Отечественные предприятия предлагают своим клиентам различные строительные услуги, зачастую самостоятельно занимаясь проектированием, строительством и продажей различных видов недвижимости. Общие особенности и сложности функционирования строительных предприятий выражаются в следующем:

- непостоянный или сезонный характер строительных работ;
- недостаток высококвалифицированных кадров;
- неразвитый послепродажный сервис;
- строгая последовательность технологических процессов капитального строительства и отделочных работ, предусматривающая широкий диапазон услуг;
- недостаточное развитие аутсорсинговых услуг и необходимость без привлечения соисполнителей произвести полный объем строительных работ, подготовить проектную и иную документацию;
- участие многих контрагентов в производстве конечной строительной продукции и наличие многообразия производственных связей, осложняющее ценовую политику предприятий;
- недостаток оборотных средств, нестабильность платежеспособности заказчиков и несовершенство системы государственного регулирования;
- роль климата и местных условий в строительных работах;
- уменьшение уровня конкуренции для крупных и средних строительных организаций;
- значительное повышение уровня конкуренции в среде малых предприятий (в основном субподрядных);
- неустоявшаяся система конкурсных торгов (тендеров) для получения контрактов на строительство объектов;
- неустойчивость соотношения строительно-монтажных работ по их сложности и видам в течение продолжительности строительства, что затрудняет расчет численного и профессионально-квалификационного состава рабочих;
- индивидуальное формирование цены на каждый строящийся объект, условий вложения денежных средств, их освоения, возврата;
- особая форма расчета за строительную продукцию (расчеты ведутся за условно готовую продукцию – за этапы работ, выполнение частей или видов работ);
- развитие частного строительного сектора, не принимающего участия в тендерах и снижающего качество строительных услуг и т. д. [5; 16; 17].

Оценка уровня КСП строительных предприятий подразумевает решение ряда задач: формулирование конечной цели; формирование критериев конкурентоспособности; расчет уровня КСП; выявление «слабых мест» и резервов повышения КСП. Целью может быть определение доли строительного предприятия, занимаемой им на рынке; сравнение деятельности предприятия с главным конкурентом и т. д. Выбор методов оценки конкурентоспособности предприятия зависит от целей. В табл. 2 перечислены основные методы, предлагаемые различными авторами для оценки КСП предприятий.

Таблица 2

Методы оценки КСП предприятий

Наименование методов		Источник
На основе	сравнительных преимуществ	[10; 18; 22]
	теории эффективной конкуренции	[14; 18]
	теории мультипликатора	[14]
	определения позиции в конкуренции с точки зрения стратегического потенциала предприятия	[1; 5; 18; 20]
	сравнения с эталоном	[1]
	оценки КСП продукции	[1; 14; 18; 19]
	рыночной позиции предприятия	[14]
	теории равновесия предприятия и отрасли	[14]
	«профилей»	[8; 9; 14; 22]
Оценка показателей деятельности предприятия, в т. ч. финансовых		[1; 12; 19]
Многоугольник КСП		[18; 19]
Матричные		[1; 18; 19; 22]
Интегральные		[1; 4; 5; 17; 19; 23]

С учетом развития строительного рынка и специфики строительных предприятий, для оценки их КСП целесообразно использовать комплексный подход, охватывающий анализ и оценку тех сторон деятельности, которые позволяют предприятию завоевать устойчивую рыночную позицию, представлять интерес для заказчика соотношением цены и качества строительной продукции [13; 23]. С этим связана тенденция определения КСП строительного предприятия как совокупности преимуществ, позволяющих выигрывать тендеры по размещению заказов на подрядные работы и заключать контракты на строительство, реконструкцию и реставрацию крупных объектов. Выигрыш тендера можно признать высокой оценкой КСП, так как для победы в подобных торгах предприятию необ-

Таблиця 3

Группы показателей для оценки КСП строительных предприятий

Показатель, группа показателей	Автор, источник														
	М. А. Шубаев [23]	И. С. Степанов [17]	Э. И. Шагиахметова [21]	Г. Н. Лапин, Р. М. Хамхоков [4]	А. Н. Романова [15]	Н. А. Половникова [13]	Д. О. Мацюн [9]	Е. Н. Лысенко [6]	Т. Я. Силкина [16]	Х. З. Халимбаев, А. Г. Мамедов [20]	А. Н. Асаул [1]	О. В. Лукинов [5]	Б. Мандах [8]	Ш. М. Мамедов [7]	И. Е. Петрова [12]
КСП товара и услуги					+										
Доля рынка	+														
Интегральный показатель финансово-экономического состояния											+				
Комплекс экономических, социальных и технических факторов		+		+			+								
Показатели финансовой отчетности											+				+
Доля рынка															
Показатели участия в тендерах		+	+					+				+			
Конкурентный потенциал						+		+						+	
Капитализация предприятия									+						
Параметрический показатель КСП продукции										+					
Потребительская стоимость	+											+			+
Интегральный показатель качественных характеристик предприятия											+	+			
Факторы производства													+		
Инновационные факторы													+		

ходимо доказать опыт работы, наличие необходимых ресурсов, предложить наиболее приемлемое для заказчика тендерное предложение (оферту). При таком подходе КСП строительного предприятия зависит от его инновационного, ресурсного и технологического потенциалов, которые позволяют заключать выгодные контракты и находить рациональное соотношение между требуемым качеством возводимого объекта и его ценой, которая должна обеспечить необходимую рентабельность и прибыль [5; 17].

В свете вышесказанного, к наиболее важным критериям КСП строительного предприятия можно отнести:

- эффективность использования производственного потенциала;
- финансовое положение;
- эффективность организации сбыта и продвижения готовых объектов;

- качественный уровень строительной продукции, ее способность удовлетворять требования заказчика.

В табл. 3 помещен перечень основных групп показателей, применяемых при оценке КСП строительного предприятия.

Табл. 2 демонстрирует, что современный подход к оценке КСП строительных предприятий, в условиях, близких к рыночным, еще не сформировался. Тем не менее, можно выделить как основные группы показателей КСП, число выигранных тендеров, оценку конкурентного потенциала и разнообразные интегральные характеристики. Эти предпочтения свидетельствуют о необходимости учета многих и разнообразных сложностей общей финансово-экономической ситуации, строительного процесса, а также отечественного строительного рынка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асаул А. Н. Оценка конкурентных позиций субъектов предпринимательской деятельности / А. Н. Асаул, Х. С. Абаев, Д. А. Гордеев / под ред. А. Н. Асаула – СПб.: АНО «ИПЭВ», 2007. – 271 с.
2. Горбатов В. М. Конкурентоспособность и циклы развития интегрированных структур бизнеса: монография / В. М. Горбатов. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2006. – 592 с.
3. Кизим М. О. Интегровані структури бізнесу: проблеми теорії та практики оцінювання конкурентоспроможності: монографія / Кизим М. О., Пономаренко В. С., Горбатов В. М., Ястремська О. М. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2010. – 368 с.
4. Лапин Г. Н. Надежность производственной деятельности и конкурентоспособность строительных компаний / Г. Н. Лапин, Р. М. Хамхоков / Под ред. В. М. Васильева. – М.; СПб.: ООО «Изд-во АСВ»: Виту: СПбГАСУ, 2000. – 135 с.
5. Лукинов О. В. Основные факторы конкурентного преимущества строительной организации: сб. науч. тр. / О. В. Лукинов. – М.: МГСУ, 2003. – С. 45–57.
6. Лысенко Е. Н. Формирование и развитие конкурентного потенциала строительных предприятий при участии в подрядных торгах (на примере Брянского региона). Автореферат дис. канд. экон. наук – СПб, 2006. – 18 с.
7. Мамедов Ш. Н. Количественная оценка конкурентоспособности строительных предприятий / Ш. Н. Мамедов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.usue.ru/resource/free/12/s226.pdf>
8. Мандах Б. Конкурентоспособность строительных предприятий: факторы и оценка / Б. Мандах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/konkurentosposobnost>
9. Мацюян Д. О. Некоторые особенности повышения конкурентоспособности предпринимательских структур в строительстве / Д. О. Мацюян // Российское предпринимательство. – 2012. – № 1 (199). – С. 143–148.
10. Моисеева Н. К. Международный маркетинг / Н. К. Моисеева. – М.: Центр экономики и маркетинга, 1998. – 320 с.
11. О проведении торгов (тендеров) в строительстве: Постановление КМУ от 1 сентября 1998 г. № 1369 // Бизнес. – 1999. – 28 сентября. – № 39.
12. Петрова И. Е. «Бизнес-резерв карта» - современная методика оценки конкурентоспособности строительных организаций / И. Е. Петрова // Современные аспекты экономики. – 2006. – № 15. – С. 23–34.
13. Половникова Н. А. Формирование механизмов повышения конкурентоспособности подрядного строительного предприятия. Автореф. дис. канд. экон. наук. – СПб, 2003. – 18 с.
14. Портер М. Конкуренция / М. Портер / пер. с англ. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2000. – 495 с.
15. Романова А. Н. Конкурентоспособность строительных предприятий: теория и практика анализа / А. Н. Романова, А. Р. Ибрагимова. – Казань: КГА-СА, 2002. – 172 с.
16. Силкина Т. Я. Конкурентоспособность строительной организации с позиции стоимостного подхода / Т. Я. Силкина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://science-bsea.narod.ru/2008/ekonom_2008-2/silkina_konkur.htm
17. Степанов И. С. Экономика строительства / И. С. Степанов. – М.: Юрайт-Издат, 2007. – 620 с.

REFERENCES

- Asaul, A. N., Abaev, Kh. S., and Gordeev, D. A. *Otsenka konkurentnykh pozitsiy subektov predprinimatelskoy deiatelnosti* [Assessment of competitive position of businesses]. St. Petersburg: IPEV, 2007.
- Fatkhutdinov, R. A. *Konkurentosposobnost organizatsii v usloviakh krizisa: ekonomika, marketing, menedzhment* [Competitiveness of the organization in crisis: economics, marketing, management]. Moscow: Marketing, 2002.
- Gorbatov, V. M. *Konkurentosposobnost i tsikly razvitiia integrirovannykh struktur biznesa* [Competitiveness and development cycles of integrated business structures]. Kharkiv: INZhEK, 2006.
- Kyzym, M. O. *Intehrovani struktury biznesu: problemy teorii ta praktyky otsiniuvannia konkurentospromozhnosti* [Integrated business structure: problems of theory and practice of competitiveness evaluation]. Kharkiv: INZhEK, 2010.
- Khalimbekov, Kh. Z., and Mamedov, A. G. «Metody otsenki konkurentosposobnosti stroitelnykh organizatsiy» [Methods for assessing the competitiveness of construction companies]. <http://www.rppe.ru/wp-content/uploads/2012/12/halimbekov-hz-mamedov-ag.pdf>.
- Lysenko, E. N. «Formirovanie i razvitie konkurentnogo potentsiala stroitelnykh predpriatiy pri uchastii v podriadnykh torgakh (na primere Brianskogo regiona)» [Formation and development of the competitive potential of construction enterprises with the participation of a contractor's bid (for example, the Bryansk region)]. *Avtoferat dis. kand. ekon. nauk*, 2006. [Legal Act of Ukraine] (1999).
- Lapin, G. N., and Khamkhokov, R. M. *Nadezhnost proizvodstvennoy deiatelnosti i konkurentosposobnost stroitelnykh kompaniy* [Reliability of operations and competitiveness of construction companies]. Moscow; St. Petersburg: Izd-vo ASV: Vitu: SPbGASU, 2000.
- Lukinov, O. V. «Osnovnye faktory konkurentnogo preimushchestva stroitelnoy organizatsii» [The main factors of competitive advantage construction company]., 4557. Moscow: MGSU, 2003.
- Moiseeva, N. K. *Mezhdunarodnyy marketing* [International Marketing]. Moscow: Tsentr ekonomiki i marketinga, 1998.
- Mamedov, Sh. N. «Kolichestvennaia otsenka konkurentosposobnosti stroitelnykh predpriatiy» [Quantitative assessment of the competitiveness of construction enterprises]. <http://lib.usue.ru/resource/free/12/s226.pdf>.
- Mandakh, B. «Konkurentosposobnost stroitelnykh predpriatiy: faktory i otsenka» [The competitiveness of construction enterprises: factors and evaluation]. <http://www.dissercat.com/content/konkurentosposobnost>.
- Matsoian, D. O. «Nekotorye osobennosti povysheniia konkurentosposobnosti predprinimatelskikh struktur v stroitelstve» [Some features of the competitiveness of business structures in construction]. *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, no. 1(199) (2012): 143-148.
- Porter, M. *Konkurentsiia* [Competition]. M.: Viliams, 2000.
- Petrova, I. E. ««Biznes-rezerv karta» - sovremennaiia metodika otsenki konkurentosposobnosti stroitelnykh organizatsiy» [«Business Card reserve» - a modern method of estimating the competitiveness of construction companies]. *Sovremennye aspekty ekonomiki*, no. 15 (2006): 23-3.
- Polovnikova, N. A.. «Formirovanie mekhanizmov povysheniia konkurentosposobnosti podriadnogo stroitel'nogo predpriatiia» [Formation mechanisms for increasing the competitiveness of the

18. Тищенко А. Н. Оценка конкурентоспособности предприятий строительного кластера / А. Н. Тищенко, Ю. А. Тараруев // Бизнес Информ. – 2009. – №3. – С. 32–36.
19. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. – М.: Изд.-книготорговый центр «Маркетинг», 2002. – 892 с.
20. Халимбеков Х. З. Методы оценки конкурентоспособности строительных организаций / Х. З. Халимбеков, А. Г. Мамедов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rpre.ru/wp-content/uploads/2012/12/halimbekov-hz-mamedov-ag.pdf>
21. Шагиахметова Э. И. Методы оценки конкурентоспособности строительных предприятий. Автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук. – М., 2002. – 24 с.
22. Шевченко Л. С. Конкурентная диагностика фирмы: концепция, содержание, методы: монография / Шевченко Л. С., Торкатюк В.И., Кизим Н. А., Шутенко А. Л. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2008. – 240 с.
23. Шуваев М. А. Методика оценки конкурентоспособности строительных предприятий / М. А. Шуваев // Экономические и гуманитарные исследования регионов. – 2012. – №3. – С.195–201.
- contracting construction company]. *Avtoref. dis. kand. ekon. nauk*, 2003.
- Romanova, A. N., and Ibragimova, A. R. *Konkurentosposobnost stroitelnykh predpriatiy: teoriia i praktika analiza* [The competitiveness of construction companies: theory and practice of analyzing]. Kazan: KGA-SA, 2002.
- Stepanov, I. S. *Ekonomika stroitelstva* [Construction Economics]. Moscow: Yurayt-Izdat, 2007.
- Silkina, T. Ya. «Konkurentosposobnost stroitelnoy organizatsii s pozitsii stoimostnogo podkhoda» [The competitiveness of a construction company from the perspective of cost-based approach]. http://science-bsea.narod.ru/2008/ekonom_2008-2/silkina_konkur.htm.
- Shagiakhmetova, E. I. «Metody otsenki konkurentosposobnosti stroitelnykh predpriatiy.» [Methods for assessing the competitiveness of construction companies.]. *Avtoref. dis. na soiskanie uchenoy stepeni kand. ekon. nauk*, 2002.
- Shevchenko, L. S. and others. *Konkurentnaia diagnostika firmy: kontseptsii, sodержanie, metody* [Competitive firm diagnosis: concept, content, methods]. Kharkiv: INZhEK, 2008.
- Shuvaev, M. A. «Metodika otsenki konkurentosposobnosti stroitelnykh predpriatiy» [Methods of assessing the competitiveness of construction enterprises]. *Ekonomicheskie i gumanitarnye issledovaniia regionov*, no. 3 (2012): 195-201.
- Tishchenko, A. N., and Tararuev, Yu. A. «Otsenka konkurentosposobnosti predpriatiy stroitel'nogo klastera» [Assessment of competitiveness of enterprises building cluster]. *Biznes Inform*, no. 3 (2009): 32-36.

Касич А. О., Циган Р. М., Карбан О. І.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто організацію обліково-аналітичного забезпечення на засадах стратегічних підходів. Систематизовано об'єкти управління, виходячи з його функціональної направленості, для вдосконалення управління прибутком підприємства. Проаналізовано результати останніх досліджень науковців, виявлено різні погляди на поняття «стратегічний облік». Досліджено особливості обліково-аналітичного забезпечення управління прибутком, проведено пошук науково-методичних підходів до проведення стратегічного аналізу та надано пропозиції щодо удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління прибутком підприємства.

Ключові слова: прибуток, стратегічний облік, обліково-аналітичне забезпечення управління прибутком підприємства

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 22.

Касич Алла Олександрівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, кафедра бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

Email: kasich.alla@gmail.com

Циган Раїса Миколаївна – старший викладач, кафедра обліку, аналізу і аудиту, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

Email: chab@sat.poltava.ua

Карбан Олена Іванівна – студент, Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського (вул. Першотравнева, 20, Кременчук, 39600, Україна)

Email: alena_karban@mail.ru

УДК 657.1.012.12:658.155

Касич А. А., Цыган Р. Н., Карбан Е. И.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПРИБЫЛЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрена организация учетно-аналитического обеспечения на принципах стратегических подходов. Систематизированы объекты управления, исходя из его функциональной направленности, для совершенствования управления прибылью предприятия. Проанализированы результаты последних исследований ученых, выявлены различные взгляды на понятие «стратегический учет». Исследованы особенности учетно-аналитического обеспечения управления прибылью, проведен поиск научно-методических подходов к проведению стратегического анализа и даны предложения по усовершенствованию учетно-аналитического обеспечения управления прибылью предприятия.

Ключевые слова: прибыль, стратегический учет, учетно-аналитическое обеспечение управления прибылью предприятия

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 22.

Касич Алла Александровна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой, кафедра бухгалтерского учета, анализа и аудита, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчуг, 39600, Украина)

Email: kasich.alla@gmail.com

Цыган Раиса Николаевна – старший преподаватель, кафедра учета, анализа и аудита, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчуг, 39600, Украина)

Email: chab@sat.poltava.ua

Карбан Елена Ивановна – студент, Кременчугский национальный университет им. М. Остроградского (ул. Первомайская, 20, Кременчуг, 39600, Украина)

Email: alena_karban@mail.ru

УДК 657.1.012.12:658.155

Kasich A. A., Tsygan R. N., Karban Ye. I.

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVISIONS OF PROFIT ADMINISTRATION IN A COMPANY

The article considers organisation of accounting and analytical provisions on principles of strategic approaches. It systemises objects of accounting on the basis of its functional directions for perfection of profit administration in a company. It analyses results of recent studies of scientists, reveals different views upon the "strategic accounting" notion. It studies specific features of accounting and analytical provisions of profit administration, conducts a search for scientific and methodical approaches to carrying out a strategic analysis and provides proposals on perfection of accounting and analytical provisions of profit administration in a company.

Key words: profit, strategic accounting, accounting and analytical provisions of profit administration in a company.

Pic.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 22.

Kasich Alla A. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Accounting, Analysis and Audit, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

Email: kasich.alla@gmail.com

Tsygan Raisa N. – Senior Lecturer, Department of Accounting, Analysis and Audit, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

Email: chab@sat.poltava.ua

Karban Yelena I. – Student, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University (vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine)

Email: alena_karban@mail.ru

Вступ. У сучасних економічних умовах особливого значення набувають дослідження питань ефективного управління прибутком підприємств. Прибуток є найважливішим важелем розвитку в масштабах всієї економіки. Саме кризь призму максимізації прибутку і повинні забезпечуватися процедури ведення бухгалтерського обліку і складання звітності, а також проведення на підприємстві аналізу. Тому тема дослідження є надзвичайно актуальною в умовах ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку теорії та методології формування обліково-аналітичного забезпечення процесу управління підприємством присвячені роботи як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, таких як: М. І. Баканов [1], І. А. Бланк [3], І. Н. Богатая [4], С. М. Галузіна [6], А. Н. Кузьмінський [8], О. В. Пархоменко [9], В. І. Ткач [13], А. А. Томпсон [14], А. А. Пилипенко [19] та ін.

Метою дослідження є вивчення особливостей обліково-аналітичного забезпечення управління прибутком та надання пропозицій щодо його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Система бухгалтерського обліку є основою усього інформаційного забезпечення системи управління господарською одиницею. Саме така функція обґрунтовує та підтверджує причини виникнення обліку як такого. Поряд із бухгалтерським обліком існує й економічний аналіз. У поєднанні їх можна назвати системою обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством.

Апріорі обліково-аналітичне забезпечення присутнє на будь-якому підприємстві, що веде бухгалтерський облік згідно із законодавством України, але нерідко рівень такого забезпечення не є достатнім для повноцінного інформаційного забезпечення управління діяльністю.

Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємством існує завдяки обліково-аналітичній інформації. У даній категорії важливе значення мають визначення понять «облікова інформація» та «аналітична інформація».

Бухгалтерський облік фіксує і накопичує синтетичну (узагальнюючу) та аналітичну (деталізовану) бухгалтерську облікову інформацію про діяльність суб'єкта господарювання за певний період. Вона містить відомості про активи організації, про стан майна, джерела його утворення, про зобов'язання, відносини з контрагентами, про формування фінансових результатів, про прибуток та його використання тощо. Бухгалтерська облікова інформація формується на таких стадіях: виявлення, вимірювання, реєстрація, накопичення, узагальнення.

С. М. Галузіна, дослідивши поняття обліково-аналітичної інформації, стверджує, що аналітична складова в ньому має два основних значення [6]. З однієї сторони, аналітична інформація – частина облікової інформаційної сукупності, яка відповідає вимозі аналітичності. При цьому аналітичні облікові показники є підмножиною множини облікових показників. З іншої – аналітична інформація становить вид економічної інформації, отриманої із облікової інформації в результаті дій функцій управління: аналіз і синтез. У такому випадку, приходиться до висновку С. М. Галузіна, множина обліково-аналітичної інформації є об'єднанням

множини облікових показників (в тому числі аналітичних облікових показників) і аналітичних показників (тобто показників, отриманих у результаті дії управлінських функцій «аналіз» і «синтез») [6].

Оскільки аналітичні дані є основою для економічного обґрунтування стратегічних рішень, зокрема, раціоналізації виробництва, оптимізації перспектив розвитку економіки та підприємства тощо, великого значення набуває дослідження ступеня аналітичності інформації. В загальному виді під аналітичністю інформації слід розуміти її адекватність вимогам і завданням економічного аналізу. Аналітичність даних бухгалтерського обліку є деталізацією даних, які містяться у ньому, та їх групування за важливими економічними ознаками. А. М. Кузьмінський стверджує, що під аналітичною інформацією перш за все слід розуміти результативні показники, необхідні при проведенні аналізу. Для отримання таких показників використовують різну економічну інформацію (показники): облікову, планову, оперативну [8].

Таким чином, обліково-аналітичне забезпечення включає інформацію, яку надає бухгалтерський облік, та інформацію, яка готується методами економічного аналізу. При цьому аналітичною є облікова інформація після опрацювання її економічним аналізом, тому не доцільно розбивати складову «аналітична» у понятті обліково-аналітичної інформації на дві частини. Очевидним є те, що складова «облікова» включає всю інформацію бухгалтерського обліку, в тому числі аналітичного і синтетичного.

Обліково-аналітичне забезпечення управління діяльністю підприємства є ширшим за поняття обліково-аналітичної інформації. Слово «забезпечення» у даному терміні означає виконання процесу постачання обліково-аналітичної інформації в систему управління. Це поняття має включати комплекс дій з підготовки обліково-аналітичної інформації (рис. 1).

Рис. 1. Схема процесу обліково-аналітичного забезпечення

Джерело: розробка автора

Обліково-аналітичне забезпечення – це процес підготовки обліково-аналітичної інформації, забезпечення її кількості та якості. Таким чином, поняття обліково-аналітичного забезпечення постає у двох значеннях:

- 1) діяльність, пов'язана зі збором, реєстрацією, узагальненням, збереженням, передачею та аналітичним опрацюванням інформації;

2) забезпечення системи управління відповідною кількістю необхідної якісної інформації.

Метою обліково-аналітичного забезпечення має стати поєднання процедур бухгалтерського обліку й економічного аналізу формування інформації такого характеру: історичного, що узагальнює результати діяльності; аналітичного, що передуює прийняттю обґрунтованого управлінського рішення.

У підприємства немає майбутнього, якщо воно не працює на перспективу та не застосовує розроблену стратегію свого розвитку. Стратегічне управління стає важливішим фактором успішного виживання в ринкових умовах.

Дійсно система фінансового обліку спрямована на фіксацію фактів господарської діяльності підприємства, але на ретроспективній основі, та не дає можливості вибудувати прогнози розвитку навіть на найближчий проміжок часу. Однак в сучасних умовах значна кількість управлінських рішень носить стратегічний характер, а, відтак, цей процес потребує інформаційного забезпечення. Це означає, що виникає реальна потреба на практичному рівні у формуванні стратегічного обліку.

Стратегічний облік – явище достатньо нове та є перспективним для вітчизняної теорії та практики. На сучасному етапі відбувається його формування як самостійної науки, розробляються методики його ведення.

Стратегічний облік зарубіжні та вітчизняні науковці розглядають як складову управлінського обліку та як основу для дослідження фінансових та економічних проблем з точки зору перспектив подальшого розвитку бізнесу.

Так, саме формулювання «стратегічний управлінський облік» (СУО) належить Сімондс К. [22], який вирізняв його від управлінського обліку за рахунок орієнтації останнього на порівняння бізнесу із конкурентами. М. Бромвіч [21] вважав, що СУО дає можливість у процесі прийняття рішень зважати на техніку ведення бізнесу конкурентами та підключати нефінансову інформацію.

Стратегічний управлінський облік, на думку В. А. Маняєвої [20], – це процес ідентифікації, вимірювання, накопичення, підготовки, інтерпретації та представлення фінансової та нефінансової інформації для аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища організації, а також для контролю за виконанням, на основі якої вищим керівництвом підприємства приймаються рішення для досягнення стратегічних цілей та в кінцевому випадку місії організації, а інвестори здійснюють оцінку діяльності організації з точки зору доходності капіталу.

Обліково-аналітичне забезпечення стратегічного управління являє собою інтегровану систему стратегічного обліку і стратегічного аналізу, яка систематизує інформацію для обґрунтування бізнес-стратегії, координації напрямів стратегічного розвитку підприємства, системної оцінки ефективності реалізації оперативних-тактичних і стратегічних управлінських рішень.

Проаналізувавши результати останніх досліджень науковців, було виявлено різні погляди на поняття «стратегічний облік» (табл. 1).

Загалом, на думку зарубіжних вчених [22], стратегічний облік виконує наступні функції:

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «стратегічний облік» за різними авторами

№	Прізвище автора	Визначення стратегічного обліку
1	Хахонова Н. М. [15]	Стратегічний управлінський облік може бути охарактеризовано як напрям управлінського обліку, що формує інформаційне забезпечення для прийняття стратегічних управлінських рішень.
2	Бутинець Ф. Ф. [5]	Стратегічний облік – це фінансовий аналіз проблеми, що пов'язаний з чотирма факторами: зобов'язаннями, контролем, готівкою (витрати) та потенціалом.
3	Савчук В. П. [12]	Стратегічний управлінський облік має на меті надавати власнику стратегічно важливу інформацію для прийняття обумовлених та стратегічно важливих рішень. В область першочергового інтересу власника та топ-менеджменту надається необхідним включити стратегічні облікові фактори.
4	Блаженкова Н. М. [2]	Стратегічний управлінський облік є підсистемою системи управлінського обліку, значно розширює сферу його дій в інформаційному забезпеченні, стратегічного й оперативного управління підприємством.
5	Шеремет Д. А. [17]	Стратегічний управлінський облік орієнтований на процес прийняття стратегічних рішень, у рамках якого пропонується ретельний аналіз бізнес-середовища, де організація здійснює свою діяльність.
6	Райан Б. [11]	Стратегічний облік розглядається як основа для досліджень фінансових та економічних проблем з точки зору найбільш важливого для підприємства питання – реалізації сприятливих можливостей бізнесу.
7	Пліскун І. Й. [10]	Стратегічний облік – це інформаційна модель, що поєднує в рамках єдиної системи фінансовий і управлінський облік, і забезпечує фахівців підприємства виробничою інформацією для прийняття ефективних рішень, а також забезпечує інформацією для оцінки діяльності підприємства.
8	Сімондс К. [16]	Стратегічний управлінський облік – спосіб аналізу власного бізнесу та бізнесу конкурентів.
9	Богатая І. М. [4]	Стратегічний облік являє собою систему реєстрації, узагальнення й представлення даних, необхідних для прийняття стратегічних управлінських рішень, менеджерами господарюючого суб'єкта. Відмінною особливістю є формування інформації про зовнішні фактори макросередовища в рамках системи моніторингу та прийняття даних факторів до уваги.

Джерело: [18]

- 1) забезпечує збір інформації, пов'язаної з конкуренцією;
- 2) забезпечує використання обліку для стратегічних рішень;
- 3) скорочення витрат на основі стратегічних рішень;
- 4) забезпечення конкурентних переваг підприємства.

Стратегічний облік є невід'ємною частиною стратегічного аналізу. Стратегічний аналіз посідає важливе місце в процесі підготовки і прийняття управлінських рішень, відповідно, є складовою планування господарської діяльності підприємств усіх форм власності та господарювання.

Стратегічний аналіз насправді – це механізм зворотного зв'язку в процесах стратегічного менеджменту, оскільки, на нашу думку, є неможливим формування стратегій без проведення попереднього стратегічного аналізу діяльності підприємства. З іншого боку, саме стратегічний аналіз, який здійснюється в процесі реалізації стратегії підприємством, дає можливість внести певні стратегічно-спрямовані зміни в оперативну діяльність підприємства. І саме стратегічний аналіз дасть можливість в комплексі оцінити ефективність реалізації стратегії підприємства. Отже загалом, стратегічний аналіз має на меті формування системи показників, які забезпечать кількісно-якісне визначення позицій підприємства в середовищі на довгостроковий період.

Стратегічний аналіз – це процес комплексного аналізу внутрішніх ресурсів та можливостей підприємства, що спрямовані на оцінку майбутнього стану бізнесу, його сильних та слабких сторін, виявлення стратегічних проблем [7].

Завдання стратегічного аналізу полягає в змістовній та формальній характеристиці об'єкта дослідження, виявленні особливостей, закономірностей та тенденцій його розвитку, визначенні способів управління цим об'єктом.

Кінцевою метою стратегічного аналізу є надання інформації менеджерам та іншим зацікавленим особам для прийняття адекватних стратегічних рішень, вибору стратегії, яка найбільшою мірою відповідає майбутньому підприємства.

Суть стратегічного аналізу полягає у тому, що за його допомогою здійснюється вибір конкретної стратегії з багатьох альтернатив і формування всієї системи стратегій. При здійсненні стратегічного аналізу визначається ступінь впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища на критерії конкретних стратегій. Стратегія підприємства передбачає вирішення таких завдань:

- 1) визначення сфери діяльності підприємства і формування стратегічних напрямів;
- 2) постановка стратегічних цілей і завдань для їх досягнення;
- 3) формування стратегії для досягнення намічених цілей і результатів діяльності виробництва;
- 4) оцінка результатів діяльності підприємства.

Стратегічний аналіз поділяють на дві частини – аналіз зовнішнього середовища та управлінський аналіз. Це пов'язане із тим, що за їх проведення повинні відповідати різні служби організації, якщо аналіз зовнішнього середовища є функцією маркетингу, то проведення управлінського аналізу є прерогативою функціональних служб підприємства.

Стратегічні довготермінові рішення визначають перспективу організації, її майбутнє. Для їх впровадження необхідна інформація про можливості підприємства та його економічне середовище. Таку інформацію забезпечує обліково-аналітичне забезпечення управління прибутком підприємства.

Для вдосконалення управління прибутком систематизовано об'єкти управління, виходячи з функціональної його направленості (рис. 2), що дозволяє визначити рівень аналітичності облікових даних у розрізі виділених об'єктів, необхідних управлінському персоналу для прийняття рішень відповідно до обраної стратегії бізнесу та економічної ситуації на ринку.

Формування системи обліково-аналітичного забезпечення управління прибутком підприємства є процесом цілеспрямованого підбору відповідних інформаційних показників облікового і необлікового характеру, які будуть використані для планування, аналізу і прийняття оперативних управлінських рішень.

Завдання обліково-аналітичного забезпечення сучасного суб'єкта господарювання полягають у пошуку раціональних співвідношень між категоріями часу, ризику та кінцевими результатами діяльності, рівнем ресурсного забезпечення і можливостями примноження та ефективного використання потенціалу розвитку підприємства. При цьому має забезпечуватися фінансова стійкість і висока інвестиційна привабливість підприємства.

Названі інформаційні показники повинні відображати не тільки загальні обсяги діяльності, обсяги і структуру доходів та витрат, але і містити дані про фактори впливу на них, зокрема, про елементи вибраної облікової політики, події після звітної дати, які впливають на фінансові результати діяльності, вплив інфляції на результативні показники і т. д. Такі дані повинні міститися у внутрішній звітності, пояснювальній записці до фінансової звітності і в нефінансових звітах підприємства. Основне призначення цих інформаційних показників в системі управління прибутком полягає в необхідності чіткого відслідкування факторів впливу на величину прибутку і направлення її розподілу для розробки (коректування) концепції розвитку підприємства, орієнтованої на зростання його ринкової вартості.

Відповідно, основна задача управління прибутком в рамках названої концепції полягає в гармонізації інтересів власників, держави і найманого персоналу з розподілу прибутку і визначення пріоритетних напрямків його використання.

Висновок. Отже, щоб мати належне інформаційне забезпечення системи управління прибутком суб'єкта господарювання, доцільно сформулювати комплекс завдань для досягнення ефективного обліково-аналітичного забезпечення реалізації управлінської функції:

- розробити критерії та порядок оцінки якості інформації, яка створюється у системі бухгалтерського обліку та економічного аналізу;
- розробити методiku оцінки якості облікового циклу та процесу аналітичної обробки облікової інформації;

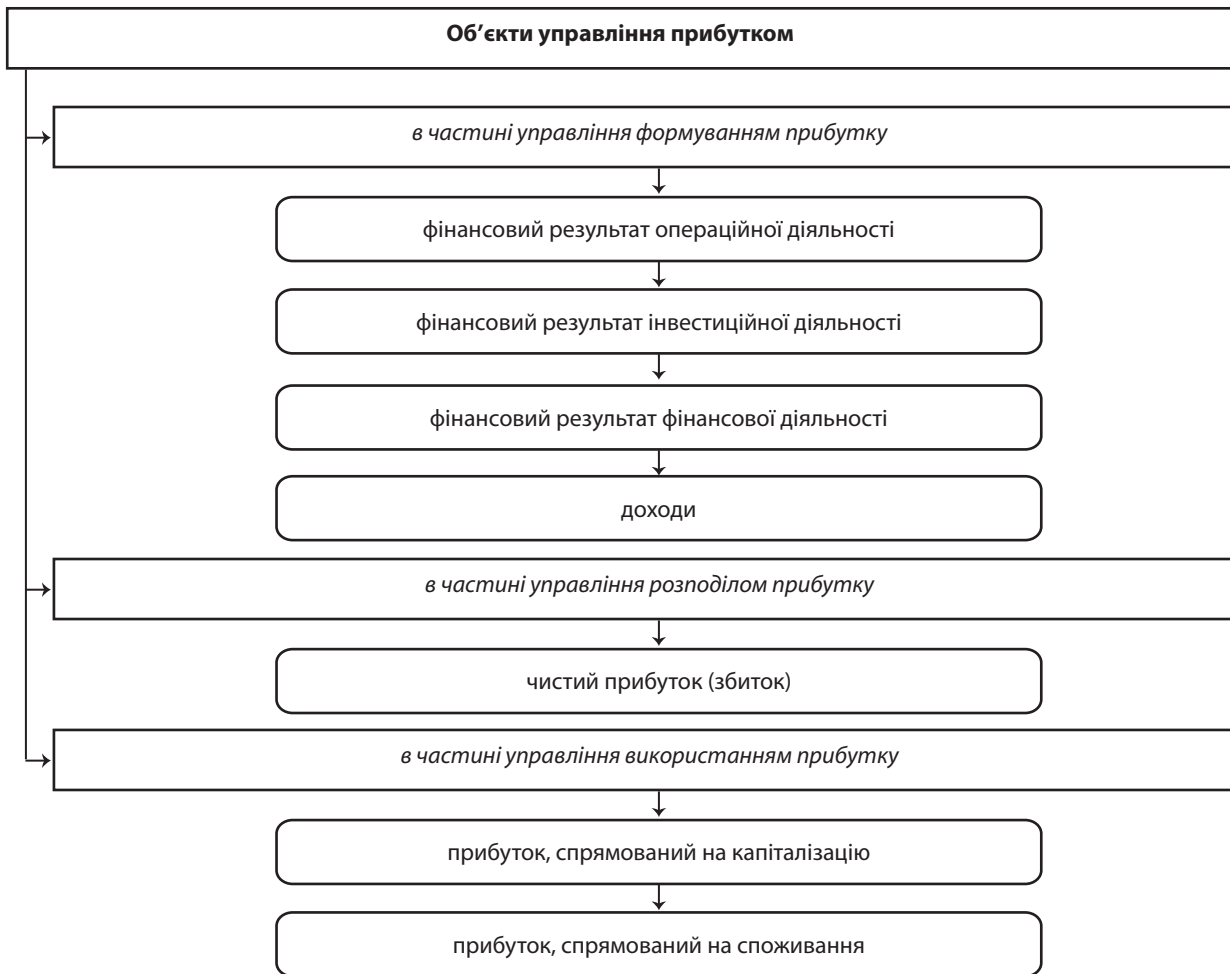

Рис. 2. Об'єкти управління прибутком

Джерело: розробка автора

- встановити порядок генерування необхідної управління кількості даних у системі обліку та порядок

подальшої трансформації облікових даних в аналітичну інформацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баканов М. И. Теория экономического анализа / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет: Учебник. 4-е изд., доп. и перераб. – М.: Финансы и статистика, 1997 – 416 с.
2. Блаженкова Н. М. Формирование подсистемы стратегического управленческого учета на промышленном предприятии: автореф. дис. канд. экон. наук. – Київ, 2004. – 26 с.
3. Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. – 2-е изд., рас. и доп. – К.: Ника – Центр, Эльга, 2002. – 752 с. – (Серия «Библиотека финансового менеджера»; Вып. 2)
4. Богатая И. Н. Стратегический учет и аудит: теория и практика / И. Н. Богатая // Фундаментальные исследования. – 2007. – № 4. – Режим доступа: <http://www.rae.ru>
5. Бухгалтерський управлінський облік: Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир: ПП «Рута», 2006. – 832 с.
6. Галузина С. М. Аспекты повышения роли учетно-аналитической информации в системе управления организацией: монография / С. М. Галузина. – СПб.: Знание, 2006. – 392 с.

REFERENCES

- Bakanov, M. I., and Sheremet A. D. A. D. *Teoriia ekonomicheskogo analiza* [Theory of Economic Analysis]. Moscow: Finansy i statistika, 1997 – 416 с.
- Blazhenkova, N. M. «Formyrovanyepodsystemystrategicheskoho upravlencheskoho ucheta napromyshlennom predpriyatyy» [Formation of a subsystem of strategic management accounting in an industrial plant]. *avtoref. dys. kand. ekon. nauk.*, 2004.
- Blank, I. A. *Upravlenie prybylyu* [Profit management]. Kyiv: Nika-Tsentr, 2002.
- Bogataia, I. N. «Strategicheskyy uchety audit: teoriia i praktika» [Strategic Accounting and Auditing: Theory and Practice]. <http://www.rae.ru>.
- Bukhhalterskyi upravlinskyi oblik* [Accounting Management Accounting]. Zhytomyr: Ruta, 2006.
- Bromwich, M. (1990). The case for strategic management accounting: The role of accounting information for strategy in competitive markets. *Accounting, Organizations and Society*. 15 (1-2), 27–46.

7. Круглов М. И. Стратегическое управление компанией / М. И. Круглов. Учебник для ВУЗов. – М.: Русская Деловая Литература, 1998. – 768 с.
8. Кузьминский А. Н. Учетная и аналитическая информация в объединении / Анатолий Николаевич Кузьминский. – К.: Вища школа, 1979. – 96 с.
9. Пархоменко О. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення процесу прийняття рішень в системі науково-технічної інформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.02 «Економіка та управління науково-технічним прогресом» / О. В. Пархоменко. – Київ, 2006. – 24 с.
10. Пліскун І. Й. Стратегічний облік як інструмент стратегічного управління підприємством / І. Й. Пліскун // Вісник Української академії банківської справи. – 2002. – № 12. – С. 94–95.
11. Райан Б. Стратегический учет для руководителя / Б. Райан / Пер. с англ. под ред. В. А. Микрюкова. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 616 с.
12. Савчук В. П. Практическая энциклопедия. Финансовый менеджмент / В. П. Савчук. – К.: Companion Group, 2008. – 880 с.
13. Ткач В. И. Международная система учета и отчетности / В. И. Ткач, М. В. Ткач М.: Финансы и статистика, 1991. – 160 с.
14. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа, 12-е изд.: Пер с англ. / Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. – М.: Изд-дом «Вильямс», 2002. – 928 с.
15. Хахонова Н. Н. Концепция учетно-аналитического обеспечения управления денежными потоками коммерческих организаций: дис. д-ра экон. наук. – Москва, 2006. – 446 с.
16. Чиркова М. Б. Стратегический учет амортизации основных средств в сельскохозяйственных организациях / М. Б. Чиркова [монография] – Изд-во Мичуринского госагроуниверситета, 2009. – 121 с.
17. Шеремет Д. А. Маркетинговый анализ в стратегическом управленческом учете: автореф. дис. кан. экон. наук. – Москва, 2009. – 23 с.
18. Касич А. О., Циган Р. М. Теоретичні та практичні аспекти стратегічного обліку з урахуванням перспективного розвитку підприємства // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського – 2010. – №5. – С. 183–186.
19. Пилипенко А. А., Пилипенко Д. А. Технологія формування обліково-аналітичного забезпечення управління витратами в системі стратегічного розвитку підприємств // Проблеми економіки – 2010 – №3. – С. 76–83.
20. Маняева В. А. Теоретические основы развития стратегического управленческого учета / Вера Маняева // Весник Самарского государственного экономического университета. – 2010. – №1(63). – С. 47–51.
21. Bromwich, M. (1990). The case for strategic management accounting: The role of accounting information for strategy in competitive markets. *Accounting, Organizations and Society*. 15 (1-2), 27–46.
22. Simmonds K, (1981), 'Strategic Management Accounting', *Management Accounting*, 59(4), 26-29.
- Chirkova, M. B. *Strategicheskij uchet amortizatsii osnovnykh sredstv v selskokhoziaystvennykh organizatsiiah* [Strategic accounting for depreciation of fixed assets in the agricultural organizations]. Michurinsk: Izd-vo Michurinskogo gosagrouniversiteta, 2009.
- Galuzina, S. M. *Aspekty povysheniia roli uchetho-analiticheskoy informatsii v sisteme upravleniia organizatsiy* [Aspects of increasing the role of accounting and analytical information in the system of organization management]. St. Petersburg: Znanie, 2006.
- Khakhonova, N. N. «Kontseptsiiia uchetho-analiticheskogo obespecheniia upravleniia denezhnymi potokami kommercheskikh organizatsiy» [The concept of accounting and analytical support cash management business organizations]. *dis. d-ra ekon. nauk.*, 2006.
- Kruglov, M. I. *Strategicheskoe upravlenie kompaniy* [The strategic management of the company]. Moscow: Russkaia Delovaia Literatura, 1998.
- Kasych, A. O., and Tsyhan, R. M. «Teoretichni ta praktychni aspekty stratehichnoho obliku z urakhuvanniam perspektyvnoho rozvytku pidpriemstva» [Theoretical and practical aspects of strategic account based on long-term development of the enterprise]. *Visnyk KrNU imeni Mykhaila Ostrohradskoho*, no. 5 (2010): 183-186.
- Kuzminskiy, A. N. *Uchetnaia i analiticheskaia informatsiia v obiedinenii* [Accounting and analytical information in the union]. Kyiv: Vishcha shkola, 1979.
- Maniaeva, V. A. «Teoreticheskie osnovy razvitiia strategicheskogo upravlencheskogo ucheta» [The theoretical basis for the development of strategic management accounting]. *Vestnik Samarского gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta*, no. 1(63) (2010): 47–51.
- Parkhomenko, O. V. «Informatsiino-analitychne zabezpechennia protsesu pryiniattia rishen v systemi naukovo-tekhnichnoi informatsii» [Informational and analytical decision-making process in the system of scientific and technical information]. *avto ref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.02.02*, 2006.
- Pliskun, I. I. «Stratehichniy oblik iak instrument stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom» [Strategic accounting as a tool for strategic management]. *Visnyk Ukrainkoi akademii bankivskoi spravy*, no. 12 (2002): 94–95.
- Pylypenko, A. A., and Pylypenko, D. A. «Tekhnolohiia formuvannia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia vytratamy v systemi stratehichnoho rozvytku pidpriemstv» [Technology shaping accounting and analytical support cost management in the strategic development of enterprises]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2010): 76–83.
- Rayan, B. *Strategicheskij uchet dlia rukovoditelja* [Strategic consideration for the head]. Moscow: Audit; YuNITI, 1998.
- Sheremet, D. A. «Marketingovyy analiz v strategicheskome upravlencheskome uchete» [Marketing analysis in strategic management accounting]. *avto ref. dis. kan. ekon. nauk.*, 2009.
- Savchuk, V. P. *Prakticheskaia entsiklopediia. Finansovyy menedzhment* [Practical Encyclopedia. financial management]. Kyiv: Companion Group, 2008.
- Simmonds K, (1981), 'Strategic Management Accounting', *Management Accounting*, 59 (4), 26-29.
- Tompson, A. A., and Strickland, A. Dzh. *Strategicheskij menedzhment: kontseptsii i situatsii dlia analiza* [Strategic Management: Concepts and situation analysis]. Moscow: Viliame, 2002.
- Tkach, V. I., and Tkach, M. V. *Mezhdunarodnaia sistema ucheta i otchetnosti* [The International System of Accounting and Reporting]. Moscow: Finansy i statistika, 1991.

Бабина О. Є.

БАГАТОВИМІРНІСТЬ ПРОЯВУ РЕЗУЛЬТАТІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасний стан навколишнього середовища вимагає формування екологічної свідомості людини та суспільства. Відтак актуалізуються питання формування та реалізації екологічної складової потенціалу підприємства. У статті екологічний потенціал розглядається як сукупність техніко-технологічних, фінансових, інтелектуальних, споживчих можливостей, а також механізмів та інструментів їх реалізації. Досліджено, що реалізація екологічного потенціалу призводить до багатовимірного ефекту, що включає екологічний, економічний, ринковий, фінансовий, техніко-технологічний та інші результати.

Ключові слова: екологізація суспільного розвитку, екологічний потенціал підприємства, складові екологічного потенціалу підприємства, інструментарій реалізації, результати реалізації екологічного потенціалу

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 24.

Бабина Олена Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент, професор, кафедра економіки та менеджменту, Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул. Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

Email: ek_m_2013@ukr.net

УДК 658.5:504.03

Бабина Е. Е.

МНОГОМЕРНОСТЬ ПРОЯВЛЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

Современное состояние окружающей среды требует формирования экологического сознания человека и общества. Поэтому актуализируются вопросы формирования и реализации экологической составляющей потенциала предприятия. В статье экологический потенциал рассматривается как совокупность технико-технологических, финансовых, интеллектуальных, потребительских возможностей, а также механизмов и инструментов их реализации. Доказано, что реализация экологического потенциала приводит к многомерному эффекту, который включает экологический, экономический, рыночный, финансовый, технико-технологический и другие результаты.

Ключевые слова: экологизация общественного развития, экологический потенциал предприятия, составляющие экологического потенциала предприятия, инструментарий реализации, результаты реализации экологического потенциала

Рис.: 3. Табл.: 1. Библ.: 24.

Бабина Елена Евгеньевна – кандидат экономических наук, доцент, профессор, кафедра экономики и менеджмента, Киевская государственная академия водного транспорта им. гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул. Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

Email: ek_m_2013@ukr.net

УДК 658.5:504.03

Babina Ye. Ye.

MULTI-DIMENSIONAL NATURE OF RESULTS OF FORMATION AND REALISATION OF THE ECOLOGICAL COMPONENT OF A COMPANY'S POTENTIAL

The article states that the modern state of the environment requires formation of ecological awareness of individuals and society. It also states that the issues of formation and realisation of the ecological components of a company's potential are urgent. The article considers ecological potential as a set of technical and technological, financial, intellectual and consumer opportunities and also mechanisms and instruments of their realisation. It proves that realisation of ecological potential results in a multi-dimensional effect, which includes ecological, economic, market, financial, technical and technological and other results.

Keywords: ecologisation of social development, ecological potential of a company, components of ecological potential of a company, instruments of realisation, results of realisation of ecological potential.

Pic.: 3. Tabl.: 1. Bibl.: 24.

Babyna Olena E. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor, Department of Economy and Management, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyy (vul. Frunze, 9, Kyiv, 04071, Ukraine)

Email: ek_m_2013@ukr.net

Постановка проблеми. В нинішніх умовах загострення та поглиблення екологічних проблем, деградації потенціалу оточуючого середовища та природних ресурсів зростає відповідальність суспільства в цілому, кожного суб'єкта підприємницької діяльності, кожної людини за способи та методи своєї взаємодії з навколишнім середовищем. Масштабне поглиблення екологічної кризи в усьому світі вимагає формування нової парадигми суспільного та економічного розвитку, формування екологічної свідомості людини та суспільства.

Сьогодні в науковому світі набули поширення так звані інвайронментальні концепції управління, базовим принципом яких є визначення навколишнього середовища, як головної цінності [19]. Атрактором суспільного розвитку в цьому аспекті повинно стати формування суспільства з екологічною свідомістю.

Загально визнано світовою спільнотою, що домінантою ХХІ століття є концепція сталого розвитку. Її основу складає соціо-еколого-економічна модель, яка враховує не тільки обмеженості природно-ресурсного потенціалу, а й можли-

вості збереження та відтворення навколишнього середовища. «Відтак ця концепція, визначальною складовою якої є екологічна, має стати основною парадигмою, особливою «філософією» розвитку економіки держави» [10].

Ефективність моделі залежить від системності її реалізації на усіх рівнях: від окремої особистості, окремого підприємства до держави та світової спільноти. На рівні підприємства зазначені тенденції актуалізують питання формування, оцінки, вивчення проявів впливу, механізмів дії екологічної складової потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань формування та ефективного використання потенціалу підприємства присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Серед них радянські вчені Ю. А. Дорошенко [15], Є. Іванов [16], В. К. Фальцман [21], Е. Фигурнов [22], Т. Хачатуров [23], С. Хейман [24], українські науковці Р. З. Берлінг [1], Г. Є. Беляєва [2], О. О. Веклич [4], С. С. Залюбовська [5], Є. В. Лапін [7], В. О. Лук'янихін [8], А. В. Мала [13], Н. Г. Метеленко [9], Л. А. Новікова [5], О. В. Прокопенко [11], І. В. Юхновський [12], О. О. Юшкевич [13], російські дослідники О. О. Мінаєва [18], П. В. Аристархов [14] та інші. У їхніх працях досліджено підходи до формування потенціалу підприємства, класифіковано складові потенціалу, запропоновано показники оцінки рівня потенціалу. Однак лише в деяких наукових працях виокремлюється екологічна складова потенціалу підприємства.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Зміна екологічних реалій на сучасному етапі розвитку суспільства, погіршення стану навколишнього середовища актуалізують питання поглибленого дослідження екологічної складової потенціалу підприємства як окремої економічної категорії. Саме в такому контексті екологічна складова потенціалу в наукових працях практично не досліджена, у працях науковців в основному лише зазначається така складова сукупного потенціалу підприємства або ж наводяться окремі показники для його оцінки. Не достатньо дослідженими є питання щодо умов формування екологічної складової потенціалу, визначення її ресурсної структури, інструментарію реалізації та механізмів прояву результату.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування необхідності виокремлення екологічної складової у складі потенціалу підприємства, формування концептуальних засад її формування та визначення напрямів прояву результатів від реалізації.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку економіки функціонування суспільства в цілому і окремого підприємства зокрема неможливе без урахування екологічних чинників. При цьому мова йде не лише про боротьбу із забрудненням навколишнього середовища, а й про «комплексний підхід до екологізації економічного розвитку, який передбачає запровадження системи заходів щодо зниження навантаження на довкілля» [10].

Сучасні тенденції, що існують зараз в Україні щодо екологічної діяльності суб'єктів господарювання, визначаються такими аспектами [13]:

по-перше, недостатньою увагою до вирішення екологічних проблем та врахування екологічних факторів

у бізнесі. Фірми і корпорації не зацікавлені в екологізації виробництва та продукції;

по-друге, відсутністю організаційної структури екологічного менеджменту;

по-третє, низьким рівнем підготовки кваліфікованих керівників середньої ланки, які б могли швидко реагувати на зміни з урахуванням екологічних факторів;

по-четверте, відсутністю належного виховання, екологічної й технічної культури, відповідального ставлення до виконання своїх функціональних обов'язків та інструкцій з раціонального використання природних ресурсів.

Реалії сучасного етапу розвитку людства, з одного боку, мотивують, а з іншого – інтенсифікують пошук таких форм «взаємодії суспільства та природи, які б не дозволили людству перейти ту фатальну межу, за якою починаються незворотні процеси перетворення біосфери у такий стан, який непридатний для життя людей. Біосфера може прожити і без людства, а людина не може існувати поза біосферою» [3].

Еволюція суспільних відносин змінила пріоритети взаємодії економічних та екологічних цілей розвитку (рис. 1).

На рівні держави одним із важливих питань, що потребують негайного вирішення є здійснення продуманої ефективною структурної політики, направленої на екологічну реструктуризацію економіки. Мова йде про перерозподіл трудових, матеріальних, фінансових ресурсів в народному господарстві на користь високотехнологічних, безвідходних, ресурсозберігаючих видів економічної діяльності [10].

На рівні підприємства вирішення проблеми екологізації потребує виокремлення як окремої складової потенціалу підприємства «екологічного потенціалу», теоретичного обґрунтування сутності даної дефініції, її складових та механізмів дії.

Загальна сутність та природа поняття «потенціал», як зазначає І. В. Юхновський [12], розкривається через три взаємопов'язані та взаємозалежні ознаки. Перша – це зміст потенціалу: засоби, запаси, ресурси. Друга – це здатність, можливість та необхідність мобілізації цих ресурсів, засобів. А третя – це мета, ціль мобілізації і використання вищезазначених ресурсів.

Ці ознаки характеризують три підходи, які зазвичай виділяються сучасними ученими при формуванні потенціалу: ресурсний, результативний та цільовий [14]. При цьому зазначені підходи дослідники використовують при визначенні понять та формуванні сукупного, економічного, інноваційного, інноваційно-інвестиційного, конкурентного потенціалу.

Аналіз наукових праць показав, що при виділенні складових або елементів потенціалу підприємства вченими найчастіше використовується ресурсний підхід, і потенціал підприємства переважно трактується як сукупність ресурсів, що існують в його розпорядженні для здійснення виробничої діяльності [17]. Таку думку поділяли, наприклад, радянські вчені Є. Іванов [16, с. 47] і В. К. Фальцман [21, с. 3], які відносили до таких ресурсів тільки основні виробничі фонди і потужності. Т. С. Хачатуров до потенціалу підприємства зараховує виробничі фонди і кваліфіковані

кадри працівників [23]. На думку Е. Б. Фігурнова, до елементів потенціалу належать ресурси робочої сили, засобів і предметів праці і залучені у виробництво запаси корисних копалин [22, с. 39].

Результати аналізу розглянутих підходів дають змогу зробити висновки про те, що ресурсна складова є основним фундаментальним елементом потенціалу та безпосередньо впливає на його формування. Ресурсна складова

«містить у собі компоненти, що мають різне функціональне призначення: фінансові, матеріально-технічні, інформаційні, людські та інші види ресурсів. Відповідно кожен із цих компонентів виконує формоутворюючо-ресурсну функцію формування потенціалу» [12].

У табл. 1 узагальнено структурні елементи потенціалу підприємства, які виділяють вітчизняні та зарубіжні науковці.

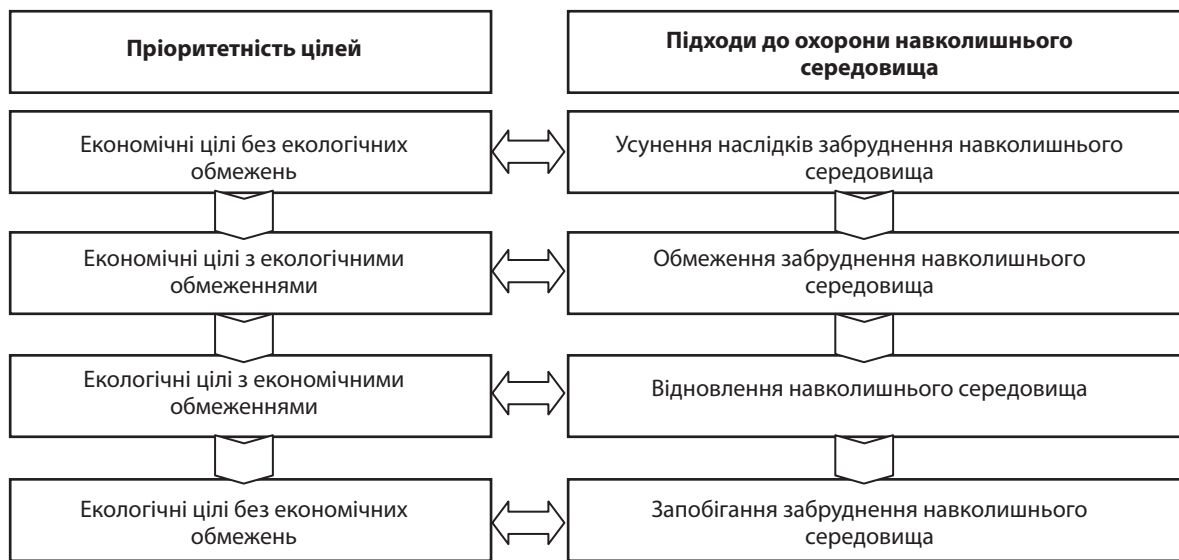

Рис. 1. Еволюція пріоритетів економічних та екологічних цілей суспільного розвитку

* складено автором за [11]

Таблиця 1

Структурні елементи потенціалу підприємства

Структурні елементи (складові) потенціалу	Автор
• Маркетинговий; • Фінансовий; • Потенціал нематеріальних активів; • Трудовий; • Потенціал організаційної структури управління; • Інвестиційний; • Інноваційний; • Техніко-технологічний.	С. С. Залюбовська, Л. А. Новікова [5]
• Економічна складова; • Соціальна; • Екологічна.	Є. В. Лапін [7]
• Природний потенціал; • Потенціал виробництва; • Трудовий потенціал; • Потенціал відтворення; • Інфраструктурний потенціал; • Інформаційний потенціал.	Н. Г. Метеленко [9]
• Виробничий; • Фінансовий; • Ринковий; • Науково-технічний; • Екологічний; • Трудовий.	О. О. Мінаєва [18]
• Маркетинговий; • Фінансовий; • Організаційний; • Кадровий; • Інноваційний; • Творчий; • Ринковий.	О. І. Калініченко [6]
• Управлінський; • Матеріально-технічний; • Фінансовий; • Майновий; • Інтелектуальний; • Трудовий; • Ресурсний; • Організаційний; • Інтелектуальний; • Професійно-кваліфікаційний; • Творчий.	П. В. Аристархов [14]
• Природо-ресурсний потенціал; • Екологічний потенціал; • Матеріально-технічний потенціал; • Науково-технічний потенціал; • Інноваційний потенціал; • Трудовий потенціал; • Інвестиційний потенціал.	Ю. А. Дорошенко [15]
• Кадровий; • Виробничий; • Інтелектуальний; • Підприємницький; • Екологічний; • Фінансовий.	Р. З. Берлінг [1]
• Виробничий апарат; • Рівень технологій; • Природні ресурси; • Матеріально-сировинний баланс; • Наявна система комунікацій; • Техніка; • Організація і система отримання обробки і переміщення інформації.	С. А. Хейнман [24]

* складено автором

Як показав аналіз наукових праць, лише окремі науковці виділяють екологічну складову потенціалу.

Екологічна складова потенціалу (далі – екологічний потенціал підприємства) в загальному вигляді являє собою можливості підприємства здійснювати господарську діяльність без шкоди для навколишнього середовища.

Аналіз зарубіжного досвіду господарювання показує, що охорона довкілля оцінюється як важливе економічне завдання підприємства, а природозберігаюча діяльність сприяє процвітанню бізнесу і дає сумарний позитивний результат для економіки. У розвинутих країнах дедалі більшого практичного втілення на мікро- і макрорівнях господарювання набуває екологічно орієнтована стратегія економічного зростання [4].

Необхідність дослідження процесу формування та реалізації екологічного потенціалу, як невід'ємної складової потенціалу в цілому, визначається також тим, що фірми, які користуються репутацією екологічно чистих виробництв, мають більше шансів залучити висококваліфіковану робочу силу, зацікавити потенційних інвесторів. Водночас, для зміцнення своїх позицій на ринку підприємці значну увагу приділяють випуску екологічно безпечної продукції, яка має бути конкурентоспроможною і за якістю, і за ціною. Це, по-своєму, стимулює науково-дослідні роботи щодо вдосконалення готової продукції, пошуку ефективних техніко-технологічних методів і засобів виробництва, які б відповідали екологічним параметрам, стандартам і вимогам [5].

На думку автора, виокремлення екологічного потенціалу як складової потенціалу доцільне ще й тому, що відсутність його реалізації призводить до зростання та появи цілої низки додаткових витрат, що виникають внаслідок забруднення навколишнього середовища, розміщення відходів, порушення ландшафтів, дії на біологічні об'єкти тощо.

Як зазначає Р. З. Берлінг [1], екологічний потенціал впливає практично на всі складові економічного потенціалу підприємства. Цей вплив проявляється внаслідок його дії на процеси відновлення і функціонування усіх складових економічного потенціалу. Так, забруднення навколишнього середовища впливає на виробничий потенціал підприємства внаслідок пришвидшеного зносу і передчасного виходу з ладу основних виробничих фондів. Вплив екологічного потенціалу на фінансовий потенціал полягає у відволіканні інвестиційних ресурсів у природоохоронну діяльність, а це виключає можливість їх прибуткового вкладення в інші інвестиційні проекти. Кадровий потенціал підприємства знижується внаслідок підвищення плинності кадрів через незадоволення екологічним станом у місці роботи чи проживання, а також через зниження якісного стану індивідуального потенціалу робітників у результаті підвищення захворюваності, що викликана забрудненням навколишнього середовища на підприємстві.

Виходячи з цих міркувань, деякі науковці визначають, що кожна складова екологічного потенціалу розглядається як наявна можливість підприємства покращити загальний фінансовий результат через зменшення витрат підприємства та підвищення інших доходів.

Так, Г. Є. Беляєва [2] визначає такі напрями формування еколого-економічного потенціалу підприємства: «... – пер-

ший: утворення додаткових доходів ... на основі механізму ресурсозбереження; – другий: отримання економії матеріальних, інших прямих та накладних витрат за рахунок ... ресурсозбереження». Тобто еколого-економічний потенціал складається з двох джерел: дохідного джерела та джерела економії витрат.

На думку автора, такий підхід до визначення екологічного потенціалу дещо обмежений фінансовим результатом його реалізації. Процес формування екологічного потенціалу значно складніший та системніший, а наслідки його реалізації (чи не реалізації, в разі відсутності) формують багатоаспектний ефект, який проявляється через екологічний, економічний, ринковий та інші напрями. Концептуальна схема формування та реалізації екологічного потенціалу, сформована за результатами авторських досліджень, наведена на рис. 2.

Як бачимо, екологічний потенціал включає, з одного боку, наявні техніко-технологічні, фінансові, трудові ресурси, використання яких сприяє екологізації виробництва, зменшенню шкідливого впливу на навколишнє середовище і проявляються у внутрішньому середовищі підприємства.

З іншого боку, екологічний потенціал включає споживчу складову, яка проявляється в зовнішньому середовищі підприємства шляхом формування позитивного екологічного іміджу підприємства.

Екологічний потенціал підприємства проявляється лише в процесі його реалізації, тобто як результат використання ресурсозберігаючих технологій, проведення природоохоронних заходів, розробки та реалізації екологічної продукції, екологізації логістики тощо.

Формування екологічного потенціалу як такого не може розглядатись як ціль управління потенціалом, оскільки накопичення його окремих складових, без їх реалізації, формує лише сукупність додаткових витрат та заморожених інвестицій і не містить в собі потенційного механізму формування вигоди.

На думку автора, екологічний потенціал підприємства – це сукупність техніко-технологічних, фінансових, інтелектуальних, споживчих ресурсів, а також механізмів та інструментів їх реалізації, які використовуються в процесі екологізації діяльності підприємства з метою мінімізації шкідливого впливу виробництва підприємства та його продукції на навколишнє середовище.

Слід звернути увагу на те, що виділені складові екологічного потенціалу реалізуються у двох напрямках: з одного боку – це безпосередня діяльність щодо охорони навколишнього середовища (використання обладнання для очищення повітря, промислових стоків, екологічного технологічного обладнання тощо), а з іншого – це опосередкований захист довкілля через випуск екологічної продукції. Сьогодні значення реалізації другого напрямку зростає. Пояснюється це тим, що екологічно відповідальна поведінка в цивілізованому світі вже визнана головним фактором розвитку та конкурентоспроможності бізнесу.

Як зазначається у джерелі [10], екологічний чинник враховують міжнародні фінансові інститути при наданні кредитів. Крім того, низка міжнародних банків прийняла

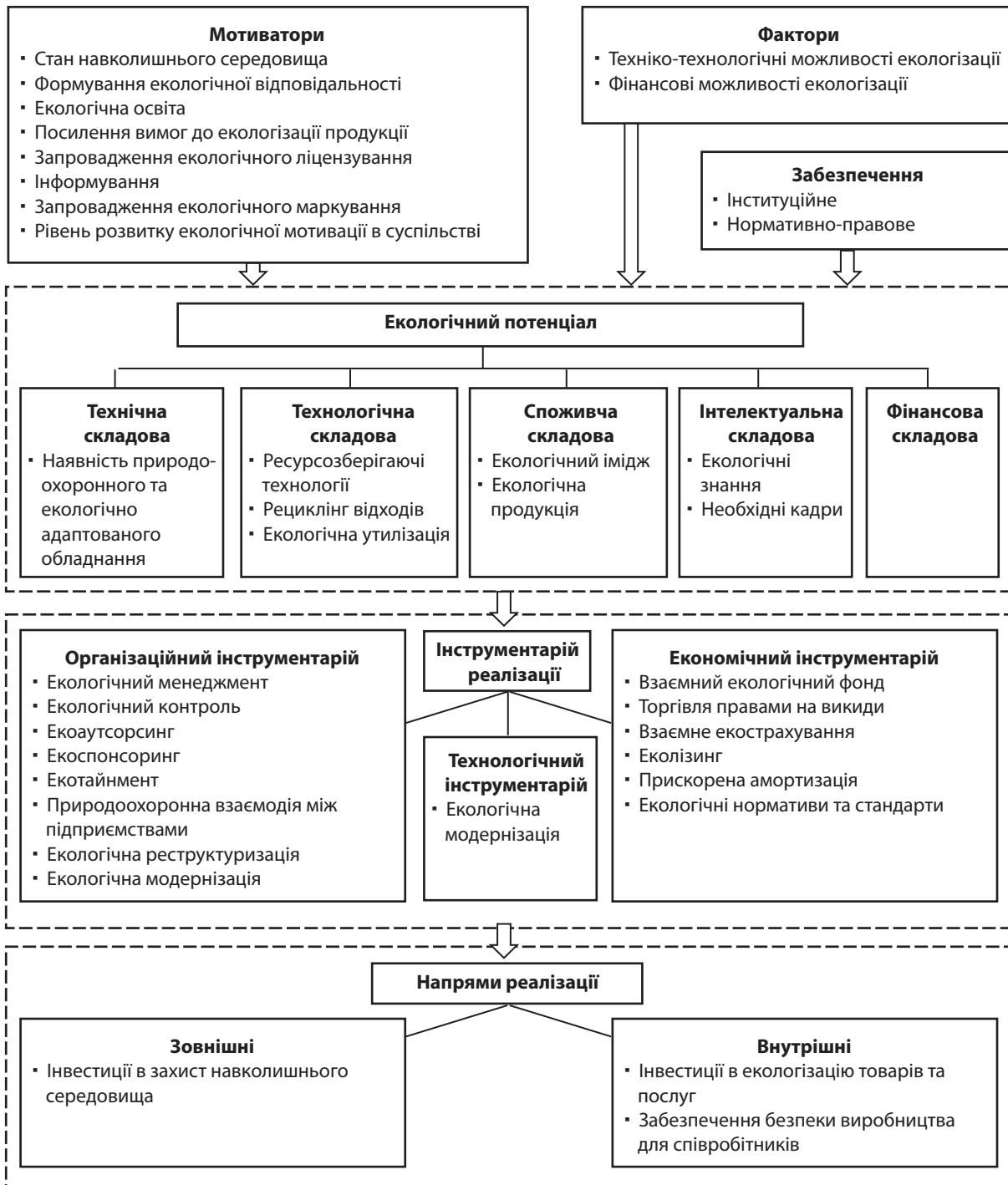

Рис. 2. Концептуальна схема формування та реалізації екологічного потенціалу

*складено автором

так звані «принципи екватора», які враховують екологічні аспекти при кредитуванні бізнесу. Відповідальна екологічна поведінка підприємства може сприяти розширенню кола партнерів та споживачів, зростанню його репутації, що в свою чергу позитивно відбивається на розширенні діяльності. Тому витрати на екологізацію виробництва в розвинутих країнах не сприймаються як тягар для підприємств, а є фактором підвищення конкурентоспроможності.

У розвинутих країнах-членах СOT широко застосовується комплекс міжнародних екологічних стандартів ISO серії 14000 «Системи управління навколишнім природним середовищем» (Environmental Management Systems – EMS). Стандарти ISO серії 14000 орієнтують товаровиробників не на окремі норми викидів забруднюючих речовин, а на впровадження екологічного менеджменту, що конкретизується центральним серед документів цієї серії стандартом

ISO 14001. Відповідність саме цьому стандарту є предметом екологічної сертифікації діяльності товаровиробників та їх продукції, а отже, згідно з правилами COT і ЄС, «перепусткою» на міжнародні ринки [4].

Крім того, через впровадження екологоконструктивних інновацій, модернізації технологічних процесів й методів виробництва товаровиробники отримують конкурентні переваги, що пов'язані з випуском продукції нової якості, одержанням доходу завдяки ціновим надбавкам за «зелений» товар, а також зі зростанням обсягів продажів і оволодінням вигідними позиціями на ринку або його новими сегментами [4].

Ефект від реалізації екологічного потенціалу має багатовимірний прояв для підприємства, який включає не тільки прямий екологічний ефект, а й також економічний, ринковий, фінансовий, структурний, техніко-технологічний, соціальний. Узагальнена схема прояву результатів реалізації екологічного потенціалу підприємства наведена на рис. 3.

Таким чином, ефект для підприємства від реалізації екологічного потенціалу проявляється в таких напрямках. По-перше, це зниження витрат за рахунок: ресурсо- та енергозбереження; утилізації, продажу побічних продуктів і відходів виробництва; мінімізації витрат на ресурси і забруднення навколишнього середовища. По-друге, зростання доходів за рахунок більш високих цін на екологічно чисту продукцію, створення нових видів продукції. По-третє, формування позитивного іміджу підприємства та підвищення його конкурентоспроможності.

Зарубіжна практика господарювання засвідчила, що імплементація екологічних стандартів випуску продукту та його впливу на навколишнє природне середовище, з одного боку, спричиняє тиск на компанії, спонукаючи їх підвищувати якість товарів завдяки вдосконаленню технології та організації виробництва і надавати продукту ті особливості, які відповідають споживчому попиту й еколого-соціальним потребам, отримуючи нові конкурентні переваги [4].

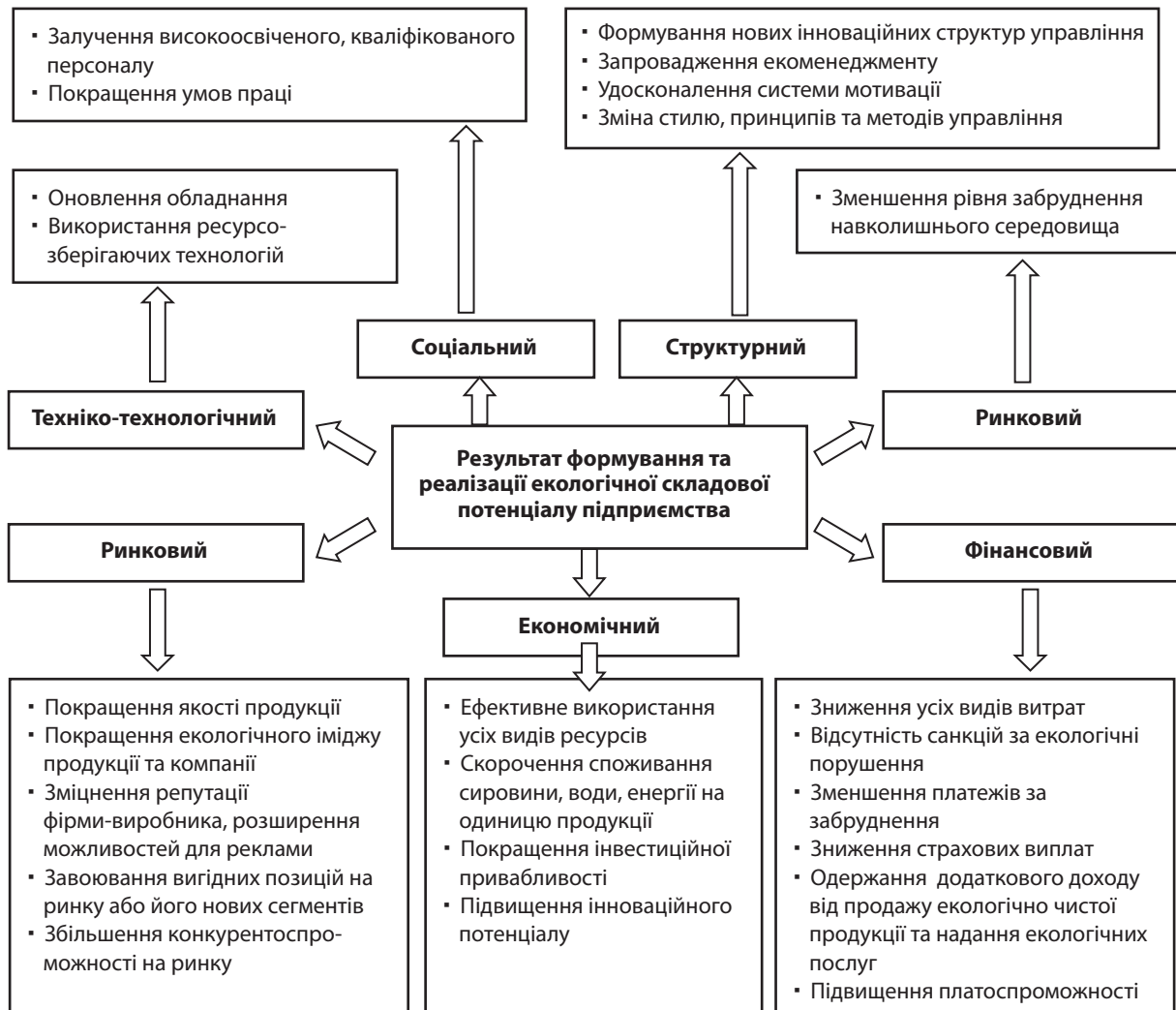

Рис. 3. Напрями прояву результатів формування та реалізації екологічної складової потенціалу підприємства

*складено автором

З іншого боку, природоохоронні стандарти ініціюють впровадження інновацій, які створюють можливості для підприємців більш ефективно використовувати сукупність чинників виробництва – від сировини до робочої сили, компенсуючи у такий спосіб індивідуальні затрати, зумовлені необхідністю виконання законів з охорони навколишнього природного середовища [4]. «У кінцевому підсумку, – наголошує М. Портер, – таке підвищення продуктивності ресурсів робить компанії більш конкурентоспроможними, а не навпаки. З точки зору продуктивності ресурсів, захист навколишнього природного середовища і конкурентоспроможність – неподільні» [20].

Необхідною умовою реалізації формування та реалізації екологічного потенціалу підприємств є формування екологічної відповідальності бізнес-середовища в Україні. З одного боку, слід зацікавити бізнес-середовище в здійсненні природоохоронних заходів, а з іншого – встановити більш жорстку відповідальність за екологічні порушення.

ЛІТЕРАТУРА

- Берлінг Р. З. Еколого-економічний потенціал підприємства, його суть та значення у виробничо-господарській діяльності підприємства [Текст] / Р. З. Берлінг // Вісник національного університету «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2011. – № 714. – С. 33 –38.
- Беляєва Г. Є. Особливості моделювання та управління еколого-економічним потенціалом промислових підприємств (на прикладі вугледобувної галузі) [Текст] / Беляєва Г. Є. // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – №3 (15). – С. 56 –59.
- Васюкова Г. Т. Екологія [Електронний ресурс] : підручник / Г. Т. Васюкова, О. І. Ярошева // - К. : Кондор. – 2009. – 524 с.
- Веклич О. О. Механізм впливу екологічних стандартів на конкурентоспроможність [Текст] / О. О. Веклич // Збірник науково-технічних праць «Науковий вісник: Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища». – Львів: НЛТУУ. – 2005. – вип. 15.6. – С. 71 –78.
- Залюбовська С. С. Методологія визначення потенціалу підприємств як основного елементу залучення капітальних вкладень [Електронний ресурс] / С. С. Залюбовська, Л. А. Новікова // Ефективна економіка. –2011. – № 11. Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=790
- Калініченко О. І. Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності підприємств залізничного транспорту [Текст] / О. І. Калініченко // Вісник економіки транспорту і промисловості збірник науково-практичних статей. – 2011. – №33. – С.181 –186.
- Лалін Є. В. Економічний потенціал підприємства промисловості: формування, оцінка, управління [Текст] / Є. В. Лалін // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – 2007. – №1. – Т.2. – С. 63 –71.
- Лук'янихін В. О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком [монографія] / В. О. Лук'янихін // - Суми : ВТД «Університетська книга», 2002. – 314 с.
- Висновки.** На сучасному етапі розвитку людство здатне переступити ту фатальну межу, за якою почнуться незворотні процеси зміни умов його існування. Важливу роль в спрямуванні соціо-еколого-економічного розвитку суспільства повинні відігравати досконалі важелі економічного механізму. Перехід економіки на екологічні рейки повинен здійснюватись в умовах зміни законодавчого поля щодо сприяння екологізації економіки [10].
- На рівні підприємства процес екологізації здійснюється шляхом формування екологічного потенціалу, який повинен розглядатись як окрема економічна категорія. Від умов формування екологічного потенціалу, ефективного використання його ресурсних складових, оптимальності застосування інструментарію реалізації залежить рівень зменшення навантаження на навколишнє природне середовище та фінансова ефективність реалізації екологічного потенціалу.
- Подальші дослідження будуть спрямовані на дослідження методів оцінки екологічного потенціалу та оптимізації умов його реалізації.

REFERENCES

- Aristarkhov, P. V. "Razvitie kontseptsii ekonomicheskogo potentsiala predpriiatiia v razreze tselevogo podkhoda" [The development of the concept of the economic potential of the company in the context of a targeted approach]. <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/624-2012-01-17-14-09-52>.
- Bieliava, H. I. "Osoblyvosti modeliuвання ta upravlinnia ekolo-ho-ekonomichnym potentsialom promyslovykh pidpriemstv (na prykladi vuhledobuvnoi haluzi)" [Features of the modeling and control of ecological and economic potential of the industry (for example, coal mining)]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 3 (2011): 56-59.
- Berlin, R. Z. "Ekolo-ho-ekonomichni potentsial pidpriemstva, ioho sut ta znachennia u vyrobnycho-hospodarskii diialnosti pidpriemstva" [Ecological and economic potential of the company, its nature and significance in industrial and business enterprises]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, no. 714 (2011): 33-38.
- Doroshenko, Yu. A. *Ekonomicheskii potentsial territorii* [The economic potential of the area]. St. Petersburg: Khimiia, 1997.
- Faltsman, V. K. "Potentsial predpriiatiia SSSR" [The potential of the enterprise of the USSR]. In *Voprosy prognozirovaniia* Moscow: Ekonomika, 1987.
- Figurnov, E. B. "Potentsial predpriiatiia sotsialisticheskogo obshchestva" [The potential of the enterprise socialist society]. *Politicheskoe samoobrazovanie*, no. 1 (1982): 5-12.
- Ivanov, E. "Potentsial predpriiatiia SSSR" [The potential of the enterprise of the USSR]. *Planovoe khoziaystvo*, no. 6 (1977): 4-11.
- Kalinenko, O. I. "Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv zaliznychnoho transportu" [Organizational-economic mechanism to ensure the competitiveness of rail transport]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti zbirnyk nauково-praktychnykh statei*, no. 33 (2011): 181-186.
- Khachaturov, T. S. "Effektivnost sotsialisticheskogo obshchestvennogo proizvodstva" [The effectiveness of the socialist production]. *Voprosy ekonomiki*, no. 7 (1980): 3-16.

9. Метеленко Н. Г. Виробничий потенціал як фактор забезпечення розвитку внутрішнього господарського механізму промислових підприємств [Електронний ресурс] / Н.Г.Метеленко // Ефективна економіка. – 2010. – №7. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=261>
10. Напрямки державної політики щодо екологізації національної економіки (Аналітична записка). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/807/>
11. Прокопенко О. В. Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності [монографія] / О. В. Прокопенко // Суми: Вид-во СумДУ. – 2010. – 395 с.
12. Юхновський І. В. Сутність та структура інноваційно-інвестиційного потенціалу економіки: основні підходи та напрями формування [Текст] / І. В. Юхновський // Український соціум. – 2010. – №2. – С. 159–171.
13. Юшкевич О. О. Впровадження системи екологічного менеджменту як ефективний інструмент розвитку підприємств [Текст] / О. О. Юшкевич, А. В. Мала // Інноваційна економіка. – 2012. – №5. – С. 93–96.
14. Аристархов П. В. Развитие концепции экономического потенциала предприятия в разрезе целевого подхода [Электронный ресурс] / П. В. Аристархов // Материалы международной заочной научно-практической конференции Экономика и управление: проблемы и решения. Часть II. – Новосибирск, 2011. – С. 16–24. Режим доступа: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/624-2012-01-17-14-09-52>
15. Дорошенко Ю. А. Экономический потенциал территории [Текст] / Ю. А. Дорошенко // СПб.: Химия. – 1997. – 237 с.
16. Иванов Е. Потенциал предприятия СССР/ Е. Иванов // Плановое хозяйство. – 1977. – № 6. – С. 4–11.
17. Лапин Е. В. Экономический потенциал предприятия: [Монография] / Е. В.Лапин // Сумы: ИТД «Университетська книга». – 2002. – 310 с.
18. Минаева О. А. Структурные элементы экономического потенциала организации / О. А. Минаева // Стратегия и тактика управления предприятием в переходной экономике: межвуз. сб. науч. тр.; под ред. проф. Г. С. Мерзликиной / ВолгГТУ. – Волгоград: Изд-во ВолгГТУ. – 2006. – Вып. 13.
19. Науменко О. А. Ценностные ориентации инвайронментализма [Электронный ресурс] / Теоретический журнал «Credo new». Режим доступа: <http://credonew.ru/content/view/892/62/>
20. Портер М. Конкуренция [Пер. с англ.] / М. Портер // М.: Изд. дом «Вильямс». – 2000. – С. 357, 360.
21. Фальцман В. К. Потенциал предприятия СССР [Текст] / В. К. Фальцман // Вопросы прогнозирования. – М.: Экономика. – 1987. – 214 с.
22. Фигурнов Э. Б. Потенциал предприятия социалистического общества [Текст] / Э. Б. Фигурнов // Политическое самообразование. – 1982. – № 1. – С.5–12.
23. Хачатуров Т. С. Эффективность социалистического общественного производства [Текст] / Т. С. Хачатуров // Вопросы экономики. – 1980. – № 7. – С. 3–16.
24. Хейман С. А. Производственный и научно-технический потенциал СССР [Текст] / С. А. Хейман // Вопросы экономики. – 1982. – №12. – С. 13–22.
- Kheyman, S. A. "Proizvodstvennyy i nauchno-tekhnicheskiy potentsial SSSR" [Production and scientific-technical potential of the USSR]. *Voprosy ekonomiki*, no. 12 (1982): 13-22.
- Lapin, Ye. V. "Ekonomichniy potentsial pidpriyemstva promyslovosti: formuvannya, otsinka, upravlinnia" [The economic potential of industrial enterprises: the formation, evaluation, management]. *Visnyk SumDU* vol. 2, no. 1 (2007): 63-71.
- Lapin, E. V. *Ekonomicheskyy potentsial predpriatiia* [The economic potential of the company]. Sumy: Universitetska kniga, 2002.
- Luk'ianykhin, V. O. *Ekolohichniy menedzhment u systemi upravlinnia zbalansovanyim rozvytkom* [Environmental management in the control of balanced development]. Sumy: Universytetska knyha, 2002.
- Minaeva, O. A. "Strukturnye elementy ekonomicheskogo potentsiala organizatsii" [The structural elements of the economic potential of the organization]. In *Strategiia i taktika upravleniia predpriatiem v perekhodnoy ekonomike* Volgograd: Izd-vo VolgGTU, 2006.
- Metelenko, N. H. "Vyrobnychiy potentsial iak faktor zabezpechennia rozvytku vnutrishnyoho hospodarskoho mekhanizmu promyslovykh pidpriyemstv" [Production potential as a factor of economic development of the internal mechanism of industrial]. <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=261>.
- Naumenko, O. A. "Tsennostnye orientatsii invayronmentalizma" [The value orientations of environmentalism]. <http://credonew.ru/content/view/892/62/>.
- "Napriamky derzhavnoi polityky shchodo ekolohizatsii natsionalnoi ekonomiky (Analitichna zapyska)" [Areas of the state policy on greening the national economy (Policy Brief)]. <http://www.niss.gov.ua/articles/807/>.
- Prokopenko, O. V. *Sotsialno-ekonomichna motyvatsiia ekolohizatsii innovatsiinoi diialnosti* [Socio-economic motivation ecological innovation]. Sumy: Vyd-vo SumDU, 2010.
- Porter, M. *Konkurentsiiia* [competition]. Moscow: Viliams, 2000.
- Vasiukova, H. T., and Yarosheva, O. I. *Ekolohiia* [Ecology]. Kyiv: Kondor, 2009.
- Veklych, O. O. "Mekhanizm vplyvu ekolohichnykh standartiv na konkurentospromozhnist" [The mechanism of the influence of environmental standards on competitiveness]. In *Naukovyi visnyk: Ekolohizatsiia ekonomiky iak instrument staloho rozvytku v umovakh konkurentnoho seredovyshcha*, 71-78. Lviv: NLTUU, 2005.
- Yushkevych, O. O., and Mala, A. V. "Vprovadzhennia systemy ekolohichnoho menedzhmentu iak efektyvnyi instrument rozvytku pidpriyemstv" [Implementation of environmental management as an effective tool for enterprise development]. *Innovatsiina ekonomika*, no. 5 (2012): 93-96.
- Yukhnovskiy, I. V. "Sutnist ta struktura innovatsiino-investytsiinoho potentsialu ekonomiky: osnovni pidkhody ta napriamy formuvannya" [The essence and structure of innovation and investment potential of the economy: basic approaches and trends shaping]. *Ukrainskyi sotsium*, no. 2 (2010): 159-171.
- Zaliubovska, S. S., and Novikova, L. A. "Metodolohiia vyznachennia potentsialu pidpriyemstv iak osnovnoho elementu zaluchennia kapitalnykh vkladov" [Methodology for determining the potential of enterprises as the main element to attract investments]. www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=790.

Бойченко К. С.

ВІРТУАЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ БІЗНЕС-ПРОЕКТУВАННЯ

У статті досліджено організаційні та функціональні аспекти створення віртуального підприємства як нової організаційної форми ведення бізнесу для найкращого задоволення вимог споживачів. Обґрунтована актуальність створення віртуальних компаній з метою підвищення ефективності бізнес-проектів. Виокремлено основні складові процесу реалізації бізнес-проекту з утворенням віртуального підприємства. Визначено переваги бізнес-проектів за допомогою створення віртуального підприємства. Запропоновано основні напрями підвищення ефективності реалізації бізнес-проекту шляхом створення віртуальної компанії

Ключові слова: віртуальне підприємство, віртуальна корпорація, бізнес-проект, бізнес-план, кластер, ризик, мережа
Рис.: 1. *Бібл.:* 12.

Бойченко Катерина Степанівна – кандидат економічних наук, асистент, кафедра фінансів підприємств, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: boychenka@ukr.net

УДК 338.984: 658.5

Бойченко Е. С.

ВИРТУАЛЬНОЕ ПРЕДПРИЯТИЕ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ БИЗНЕС-ПРОЕКТИРОВАНИЯ

В статье исследованы организационные и функциональные аспекты создания виртуального предприятия как новой организационной формы ведения бизнеса для наилучшего удовлетворения потребностей потребителей. Обоснована актуальность создания виртуальных компаний с целью повышения эффективности бизнес-проектирования. Выделены основные составляющие процесса реализации бизнес-проекта с образованием виртуального предприятия. Определены преимущества бизнес-проектирования посредством создания виртуального предприятия. Предложены основные направления повышения эффективности реализации бизнес-проекта путем создания виртуальной компании.

Ключевые слова: виртуальное предприятие, виртуальная корпорация, бизнес-проект, бизнес-план, кластер, риск, сеть

Рис.: 1. *Библ.:* 12.

Бойченко Екатерина Степановна – кандидат экономических наук, ассистент, кафедра экономики предприятий, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

Email: boychenka@ukr.net

УДК 338.984: 658.5

Boychenko Ye. S.

VIRTUAL COMPANY AS A FACTOR OF INCREASE OF EFFICIENCY OF BUSINESS PLANNING

The article studies organisational and functional aspects of creation of a virtual company as a new organisational form of conducting business for the best satisfaction of customer needs. It justifies urgency of creation of virtual companies with the aim of increase of efficiency of business planning. It specifies main components of the process of realisation of a business project with creation of a virtual company. It identifies advantages of business planning through creation of a virtual company. It offers main directions of increase of efficiency of realisation of a business project through creation of a virtual company.

Keywords: virtual company, virtual corporation, business project, business plan, cluster, risk, network.

Рис.: 1. *Библ.:* 12.

Boychenko Yekaterina S. – Candidate of Sciences (Economics), Assistant, Department of Economy of Enterprises, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

Email: boychenka@ukr.net

Вступ. У сучасних умовах господарювання виникає потреба в продукті (послугах), що вимагає інноваційного підходу до його виробництва. При цьому підприємства не завжди мають змогу здійснити такі розробки, враховуючи специфічність проблем, високий рівень витрат на перебування виробничого процесу чи складної ієрархії управління та прийняття рішень тощо. Тому під впливом процесів глобалізації та міжнародної інтеграції, з розвитком новітніх інформаційних технологій та посиленням конкуренції виникає необхідність у кооперації компаній, творчих колективів і окремих людей, пов'язаних спільною метою і, що найголовніше, ключовими компетенціями, які необхідні для вирішення поставлених завдань. Все це створює потребу в нових формах ведення бізнесу, однією з яких є віртуальні підприємства, що набувають все більшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виникнення терміну «віртуальне підприємство» передувала проблема створення мережових структур, яка була розглянута Р. Патюрелем [7]. Надалі ідея мережової структури організації підприємства призвела до появи поняття віртуального підприємства в працях таких зарубіжних і вітчизняних вчених: Х. Вютріх, А. Громова, В. Давидова, М. Каменової, А. В. Катаєва, А. Лагоди, Ф. Ларіна, М. Мелоуна, Т. Подчасової, В. Рудницького, Л. Тимашової, Філіпп А., У. Франке та ін.

У наукових працях даних науковців віртуальні підприємства розглядаються як мережі підприємств-партнерів, що спільно організовують коопераційні мережі компаній і володіють ключовими компетенціями для найкращого виконання ринкового замовлення, що базується на єдиній інформаційній системі.

Проведені дослідження дозволяють виділити групу вчених, які в своїх працях приділяють значну увагу проблемам розвитку віртуальних підприємств: Я. Віктор, А. Гоцинський, Д. Гоцинський, В. Колесник, К. Мазурек-Лопацинська, Р. Неструй, І. Савенко, А. Чубала та ін.

Невирішені частини проблеми. Українськими вченими висвітлюються різноманітні проблеми створення та розвитку віртуальних компаній на вітчизняному ринку, однак малодослідженими залишаються особливо актуальні на сьогодні питання: ефективність функціонування віртуальних підприємств в кризових умовах економічного розвитку та негативні аспекти і шляхи зменшення їх впливу. Значно менше уваги в науковій літературі присвячено питанням розгляду віртуальних підприємств як фактору підвищення результативності бізнес-проекування в сучасних умовах господарювання, що потребує проведення спеціальних досліджень.

Метою дослідження є визначення можливостей підвищення результативності реалізації бізнес-проектів за допомогою утворення віртуальних підприємств.

Основні результати дослідження. Концепція віртуальних підприємств з'явилась більше десяти років тому і, в першу чергу, пов'язана з публікацією роботи У. Девідоу та М. Мелоуна «Віртуальна корпорація». Як зазначено в даній праці: «віртуальне підприємство створюється шляхом відбору людських, фінансових, матеріальних, організаційно-технологічних та інших ресурсів з різних підприємств та їх інтеграції з використанням комп'ютерних мереж» [12].

Віртуальне підприємство як різновид мережної організації, було також визначено М. Кастельсом як специфічна форма підприємства, система засобів якого складена шляхом перетинання автономних систем цілей агентів мережі [1].

В. Плєскач і Т. Затонацька надають визначення віртуального підприємства як співтовариства територіально роз'єднаних підприємств або співробітників, що обмінюються продуктами своєї праці та спілкуються винятково електронними засобами при мінімальному або цілком відсутньому особистому контакті [8].

Відповідно до визначення Д. Іванова, віртуальне підприємство – це динамічна відкрита бізнес-система, сформована на базі єдиного інформаційного простору юридично незалежними підприємствами з метою сумісного використання власних ресурсів для наскрізної реалізації всіх етапів економічно привабливих проектів від джерела витоку первинної сировини до передачі продукції кінцевому споживачу [4]. Згідно з цим підходом, учасниками віртуального підприємства виступають усі задіяні в процесі надання послуг, виробництва товару учасники. При цьому між учасниками зберігаються принципи конкуренції, а саме віртуальне підприємство є відкритою системою, вхід у яку і вихід з якої визначаються самими підприємствами.

Т. Подчасова розглядає віртуальне підприємство у двох аспектах: по-перше, як мережеву, комп'ютерно-опосередковану організаційну структуру, що складається з неоднорідних компонентів, розташованих у різних місцях, та створюється шляхом об'єднання організаційно-технологічних ресурсів сукупності підприємств та їх ін-

теграції шляхом використання комп'ютерної мережі; по-друге, як тимчасову коопераційну мережу підприємств (організацій), що володіють певними можливостями для найкращого виконання ринкового замовлення, і базується на єдиній інформаційній системі [9].

Проведені дослідження визначення сутності віртуального підприємства дозволяють стверджувати, що його створення полягає в інтеграції унікального досвіду, виробничих можливостей і передових технологій низки підприємств-партнерів у процесі діяльності над одним чи декількома пов'язаними бізнес-проектами, які вони не здатні виконати поодиночі. Зокрема, утворення віртуальної компанії з неоднорідних складових може забезпечити взаємну компенсацію їх недоліків і підсилення переваг. Так, наприклад, можна об'єднати потужності великих підприємств, але з високим рівнем інерційності та повільною реакцією на зміни ринку, і малих компаній, які потерпають від нестачі ресурсів, але здатні швидко реагувати на зміни.

Основною метою віртуальної компанії є створення гнучкої, географічно розподіленої сукупності підприємств-партнерів, найбільш пристосованої для швидкого виведення на ринок нових продуктів і послуг, підвищення її конкурентоспроможності та оперативної поставки на ринок. Учасники ринку, що об'єднуються у віртуальну компанію, «... розробляють спільний проект, перебуваючи між собою у відносинах партнерства, кооперації, співробітництва ...» [10].

Найважливішою характеристикою віртуального підприємства є гнучка та адаптивна мережева структура. Оскільки така мережа не існує в реальному фізичному просторі, а створюється шляхом інформаційної інтеграції ресурсів партнерів, її нерідко називають квазіпідприємством. При цьому віртуальна компанія об'єднує цілі, культуру, традиції, ресурси, традиції і досвід кількох підприємств-партнерів при розробці складних інноваційних проектів або при виробництві продукції світового рівня, координуючи їх розвиток і представляючи собою «підприємство над підприємствами», тобто метапідприємство. Слід зауважити, що основною проблемою забезпечення ефективності віртуальних підприємств є управління знаннями, циркулюючими в даних мережах.

У процесі організації віртуального підприємства відбувається інтенсивна взаємодія фахівців і підрозділів юридично оформлених підприємств у віртуальному просторі. Виникає штучне співтовариство, сформоване електронним шляхом. При цьому продовжується життєвий цикл окремого підприємства (причому одні й ті ж підприємства можуть одночасно входити до складу кількох віртуальних об'єднань).

Віртуальна корпорація фактично є електронним об'єднанням капіталів різного типу – фінансового, технологічного, людського (зокрема, інтелектуального) в інтересах виконання складних унікальних бізнес-проектів, створення продукції світового класу та максимально повного задоволення вимог споживачів. Як і її реальний правовий прототип, вона сприяє вирішенню двох фундаментальних проблем ринкової економіки: по-перше, залученню капіталу для виконання унікальних бізнес-проектів або розподілу бізнес-процесів з метою підвищення конкурентоспро-

можності продукції; по-друге, розподілу ризику в інвестиційних проєктах.

Грунтовний передпроектний аналіз і встановлення чітких і зрозумілих партнерських відносин дозволять забезпечити ефективне функціонування віртуального підприємства та, відповідно, максимально задовольнити потреби клієнта. У процесі реалізації бізнес-проєкту

шляхом створення віртуальної компанії поняття партнерських взаємовідносин підноситься на новий, вищий рівень (рис. 1).

Таким чином, для створення віртуальної компанії з метою підвищення результативності реалізації бізнес-проєкту необхідно визначити ключові бізнес-процеси та створити продуктивну організаційну систему, а саме:

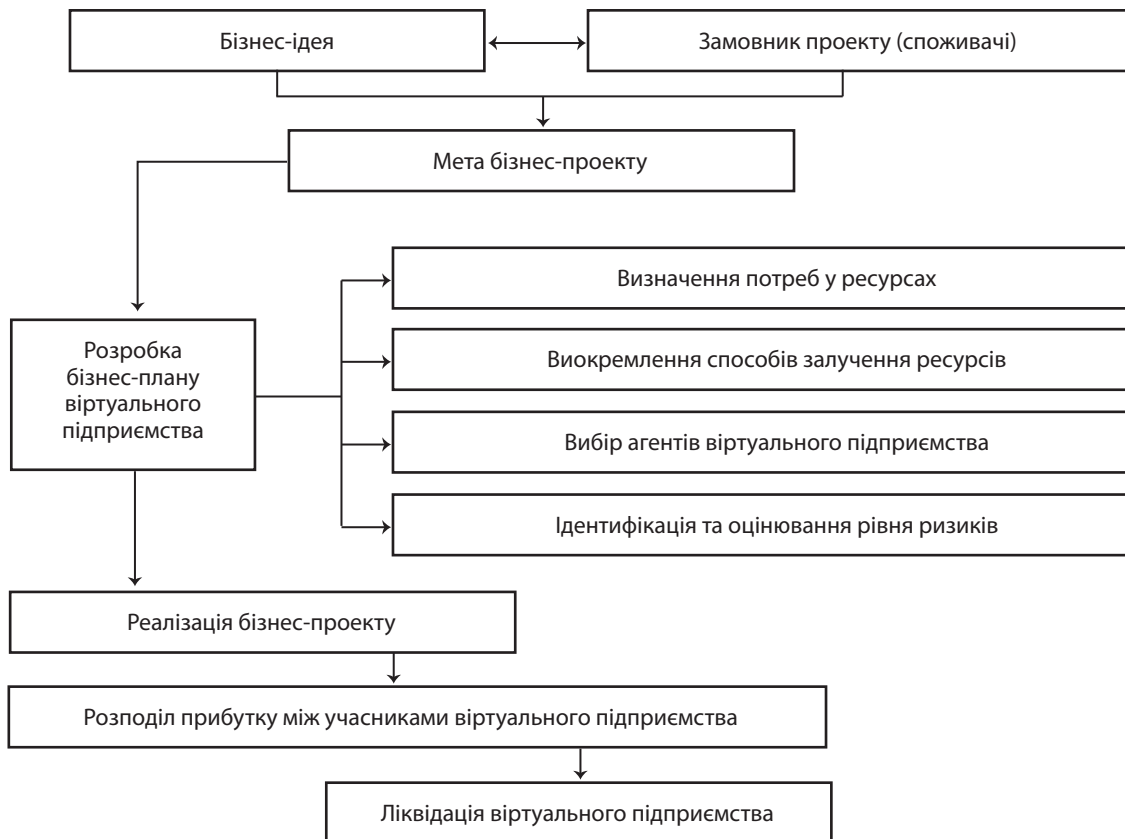

Рис. 1. Процес реалізації бізнес-проєкту з утворенням віртуального підприємства

[Джерело: авторська розробка]

- встановити мету, цілі та завдання бізнес-проєкту;
- визначити основних зовнішніх і внутрішніх споживачів;
- розробити бізнес-план з метою визначення обсягу ресурсів та засобів, які слід задіяти для виконання замовлень споживачів;
- здійснити пошук, залучення та розподіл партнерів (виконавців) бізнес-проєкту;
- провести оцінювання критеріїв продуктивності інформаційних технологій і систем для підтримки визначених бізнес-процесів;
- сформулювати диспетчеризацію, способи та платформи для забезпечення комунікації між учасниками бізнес-проєкту в процесі діяльності віртуальних структур.

При цьому слід зазначити, що використання спільних інформаційних технологій зумовлює додаткові ризики, безпосередньо пов'язані з функціонуванням агентів віртуального підприємства, адже внаслідок несанкціонованих дій стає можливою втрата цінної комерційної інформації.

Крім цього, побудова системи управління вимагає значних фінансових та інтелектуальних ресурсів у той час, коли ефективність віртуального підприємства ще не можливо остаточно визначити [11]. Не враховані на початковому етапі формування віртуального підприємства фактори, в майбутньому можуть спричинити значні проблеми та поставити під сумнів ефективність реалізації бізнес-проєкту в цілому.

Отже, саме на початковому етапі розробки бізнес-проєкту за допомогою створення віртуального підприємства, потрібно залучити спеціалістів, щоб у майбутньому зменшити можливі негативні впливи. Також доречно встановити постійний контроль за роботою системи в цілому і наявними інформаційними технологіями.

Слід також звернути увагу, що особливістю бізнес-проєктування з організацією віртуального підприємства є те, що воно має можливість змінити свою конфігурацію та реалізувати новий або удосконалений проєкт (якщо цього вимагають зміни умов зовнішнього чи внутрішнього середовища функціонування компанії) іншим складом

учасників, оскільки перебудувавши необхідним чином бізнес-процеси, віртуальна компанія може продовжити реалізацію інших проектів не обмежившись тим, для якого її було створено. Завдяки цьому віртуальні підприємства поступово витісняють з ринку компанії із консервативними методами виробництва та спонукають їх до перегляду традиційних моделей ведення бізнесу.

Незважаючи на ряд переваг віртуальної компанії, слід зауважити основний недолік, що впливає з обмеженості строків реалізації бізнес-проекту та несе за собою додаткові ризики, пов'язані саме з недостатнім попереднім аналізом проекту та можливою більш високою вартістю кінцевого продукту, ніж його аналог, реалізований традиційним підприємством, але за більш тривалий час.

Віртуальне підприємство за своєю структурою є формуванням кластерного типу, про що свідчить ряд таких спільних ознак як вузька спеціалізація, добровільність об'єднання, самоорганізація, незалежність учасників, поєднання кооперації та конкуренції, орієнтованість на кінцевий результат, замкнений цикл виробництва тощо. Відмінною рисою кластера від віртуального підприємства є його територіальна обмеженість та постійність функціонування. Віртуальне підприємство, як правило, створюється з метою виконання певного бізнес-проекту, що й обмежує час його діяльності, а можливість поєднання учасників з різним місцезнаходженням забезпечує його гнучкістю та динамічністю. Якщо віртуальне підприємство функціонує постійно, воно набуває характеру віртуального кластера [2].

За результатами проведених досліджень, можна стверджувати, що бізнес-проекткування за допомогою створення віртуального підприємства надає ряд позитивних можливостей, а саме:

- підвищення швидкості виконання бізнес-проекту та його результативності; зниження витрат на реалізацію бізнес-проекту;
- більш повне задоволення потреб цільових споживачів;
- швидку реакцію та адаптацію до змін зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування;
- зниження бар'єрів виходу на нові ринки і т. ін.

Класичними прикладами віртуальних підприємств є європейський консорціум Airbus Industries, який виготовляє всім відомі аеробуси, а також об'єднання зусиль компаній Apple та Sony у процесі реалізації бізнес-проекту стосовно Powerbook.

В Україні віртуальні підприємства також активно створюються та розвиваються. Першою серед таких підприємств є потужна корпорація «Квазар-Мікро». Також реалізовано проекти систем інтернет-банкінгу (систем проведення банківських операцій через мережу Інтернет), надаються електронні брокерські послуги. Серед систем, що створюють можливість Інтернет-трейдингу цінними паперами он-лайн, можна виокремити системи компаній

«Атланта Капітал» і «Сократ», а також для здійснення валютних операцій на ринку Форекс – систему компанії Forex Service.

Крім того, активно впроваджуються проекти вітчизняних електронних платіжних систем: система інтернет-комерції на основі кредитних карток; система «PayCash-Україна» на основі електронних грошей, що розміщуються на комп'ютері власника; система «Інтерплат» з використанням смарт-карток тощо. Також набувають розвитку системи для електронної торгівлі, розробляються системи дистанційної освіти, інтернет-страхування та ін.

За результатами проведених досліджень можна стверджувати, що в Україні все ж не спостерігається такого лавиноподібного зростання кількості віртуальних підприємств, як на Заході, та виділити основні причини даної тенденції:

- бізнес-проекткування шляхом утворення віртуальної компанії має досить високий рівень ризику, враховуючи практичну відсутність досвіду та ментальність вітчизняних компаній;
- електронне обслуговування з попереднім замовленням товарів є принципово новим для нашого населення;
- низький рівень телекомунікаційної інфраструктури України (необхідність сучасних каналів зв'язку для організації телеконференцій в віртуальних організаціях тощо);
- відсутність відповідної законодавчої бази.

Висновки. Аналізуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки:

1. Ідеєю віртуалізації бізнес-проекткування є взаємозв'язок бізнес-процесів, спрямований на таку організацію конкретного механізму виробництва товарів або надання послуг на територіально віддалених підприємствах, за якої максимально виявляються ключові компетенції підприємства, персоналу та окремих працівників.
2. Віртуальна компанія дозволяє сформувати гнучку, розподілену в просторі сукупність компаній-партнерів, найбільш пристосованих для якнайшвидшого випуску нової продукції (послуг), підвищення її конкурентоспроможності та оперативної поставки на ринок з метою максимального задоволення вимог замовника (споживачів), а отже, і підвищення результативності реалізації певного бізнес-проекту.
3. Створення віртуальних підприємств з метою більш ефективного бізнес-проекткування стане поштовхом до інтелектуалізації виробництва, об'єднання ресурсів, а також ефективного розвитку віртуальних компаній на вітчизняному ринку. Віртуальне підприємство вітчизняного походження має всі можливості до виходу зовнішні ринки, здійснюючи координацію бізнес-процесів відповідно до потреб світового ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабкин Ф. В. Электронная коммерция и новые организационные формы компаний // Менеджмент в России и за рубежом. № 1, 2009 г. – С. 121–129.
2. Гоцинский А. Віртуальні кластери як об'єкти інтегрованого маркетингового управління / А. Гоцинський // Маркетинг в Україні. – 2009. – № 2. – С. 47–50.
3. Громов А. Технологии для виртуального предприятия / А. Громов, М. Каменова // Открытые системы. – 2000. – № 4.
4. Иванов Д. А. Логистика. Стратегическая кооперация / Д. А. Иванов. – М.: Вершина, 2006. – 176 с.
5. Катаев А. В. Виртуальные предприятия – новая ступень в организации НИОКР // Стратегические аспекты управления НИОКР в условиях глобальной конкуренции: Отчет по НИР № 01.2.00100692. Таганрог: ТРТУ, 2008. – С. 7–12.
6. Ларин Ф. Продюсирование бизнес процессов [Электронный ресурс] / Ф. Ларин // БИГ-Петербург. – 2003. – Режим доступа: <http://www.big.spb.ru>.
7. Патюрель Р. Создание сетевых организационных структур // Проблемы теории и практики управления. – 1997. – № 3. – С. 23.
8. Плещач В. Л., Затоначька Т. Г. Електронна комерція: Підручник. – К.: Знання, 2007. – С. 35–37.
9. Подчасова П. Т. Віртуальні підприємства як сучасна форма організації виробництва / П. Т. Почасова // Збірник наукових праць МННЦ ІТІС. – 2009. – Вип. 14. – С. 24–45.
10. Тарасов В. Б. Предприятия XXI века: проблемы проектирования и управления // Автоматизация проектирования. – 1998. – № 4. – С. 10.
11. Тимашова Л. А. Интеллектуальная система поиска партнеров виртуальных предприятий / Л. А. Тимашова // Управляющие системы и машины. – 2006. – № 1. – С. 52–68.
12. Davidow W. H. The virtual corporation: Structuring and revitalizing the corporation for the 21st century / W. H. Davidow, M. S. Malone. – New York: Harper business, 1993.

REFERENCES

- Babkin, F. V. «Elektronnaia kommertsii i novye organizatsionnye formy kompaniy» [E-commerce and new organizational forms of companies]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 1 (2009): 121–129.
- Davidow, W. H., and Malone, M. S. *The virtual corporation: Structuring and revitalizing the corporation for the 21st century* New York: Harper business, 1993.
- Gromov, A., and Kamenova, M. «Tekhnologii dlia virtualnogo predpriatiia» [Technology for virtual enterprise]. *Otkrytye sistemy*, no. 4 (2000).
- Hoshchynskiy, A. «Virtualni klasteri yak ob'iekty intehrovanoho marketynhovoho upravlinnia» [Virtual clusters as objects of integrated marketing management]. *Marketynh v Ukraini*, no. 2 (2009): 47–50.
- Ivanov, D. A. *Strategicheskai kooperatsiia* [Strategic cooperation]. Moscow: Vershina, 2006.
- Kataev, A. V. «Virtualnye predpriatiia - novaia stupen v organizatsii NIOKR» [Virtual enterprise - a new step in the organization of R & D]. In *Strategicheskie aspekty upravleniia NIOKR v usloviakh globalnoy konkurentsii: Otchet po NIR № 01.2. 00100692, 7-12*. Taganrog: TRTU, 2008.
- Larin, F. «Prodiusirovanie biznes protsessov» [Producing business processes]. <http://www.big.spb.ru>.
- Pleskach, V. L., and Zatonatska, T. H. *Elektronna komertsii* [E-commerce]. Kyiv: Znannia, 2007.
- Podchasova, P. T. «Virtualni pidpriemstva yak suchasna forma orhanizatsii vyrobnytstva» [Virtual Enterprise as a modern form of production]. *Zbirnyk naukovykh prats MNNTs ITIS*, no. 14 (2009): 24–45.
- Patiurel, R. «Sozdanie setevykh organizatsionnykh struktur» [Creating a network organizational structures]. *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 3 (1997): 23.
- Timashova, L. A. «Intellectualnaia sistema poiska partnerov virtualnykh predpriatiy» [Intelligent search partners of virtual enterprises]. *Upravliaiushchie sistemy i mashiny*, no. 1 (2006): 52–68.
- Tarasov, V. B. «Predpriatiia XXI veka: problemy proektirovaniia i upravleniia» [Enterprise of the XXI century: problems of design and management]. *Avtomatizatsiia proektirovaniia*, no. 4 (1998): 10.

Буряк Р. І.

РОЗВИТОК СИСТЕМ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯКОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ЇХ АУДИТУ

У статті розглянуто науково-практичні питання поліпшення систем менеджменту якості на основі їх аудиту, досліджено проблему удосконалення методичних підходів щодо проведення аудиту систем менеджменту якості діяльності аграрних підприємств. Визначено зміст аудиту системи менеджменту якості, запропоновано визначення поняття «аудит системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства». Обґрунтовано завдання аудиту системи менеджменту якості аграрного підприємства. Здійснено аналіз основних видів аудиту системи менеджменту якості та розроблено алгоритм процесу внутрішнього аудиту системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства. Удосконалено методику аудиту і сформовано комплекс показників для визначення результативності й ефективності процесу внутрішнього аудиту системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства. Розроблено методичні підходи щодо оцінки витрат праці на проведення внутрішнього аудиту системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства.

Ключові слова: якість, система менеджменту якості, аграрні підприємства, аудит систем менеджменту якості, методика аудиту, внутрішній аудит системи менеджменту якості

Рис.: 1. *Табл.:* 2. *Бібл.:* 10.

Буряк Руслан Іванович – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра маркетингу та міжнародної торгівлі, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

Email: ruslan1212@ukr.net

УДК 005:006.83:631.11

Буряк Р. И.

РАЗВИТИЕ СИСТЕМ МЕНЕДЖМЕНТА КАЧЕСТВА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИКИ ИХ АУДИТА

В статье рассмотрены научно-практические вопросы улучшения систем менеджмента качества на основе их аудита, исследована проблема совершенствования методических подходов по проведению аудита систем менеджмента качества деятельности аграрных предприятий. Определено содержание аудита системы менеджмента качества, предложено определение понятия «аудит системы менеджмента качества деятельности аграрного предприятия». Обоснованы задачи аудита системы менеджмента качества аграрного предприятия. Осуществлен анализ основных видов аудита системы менеджмента качества и разработан алгоритм процесса внутреннего аудита системы менеджмента качества деятельности аграрного предприятия. Усовершенствована методика аудита и сформирован комплекс показателей для определения результативности и эффективности процесса внутреннего аудита системы менеджмента качества деятельности аграрного предприятия. Разработаны методические подходы к оценке затрат труда на проведение внутреннего аудита системы менеджмента качества деятельности аграрного предприятия.

Ключевые слова: качество, система менеджмента качества, аграрные предприятия, аудит систем менеджмента качества, методика аудита, внутренний аудит системы менеджмента качества

Рис.: 1. *Табл.:* 2. *Библ.:* 10.

Буряк Руслан Іванович – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра маркетинга и международной торговли, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15., Киев, 03041, Украина)

Email: ruslan1212@ukr.net

УДК 005:006.83:631.11

Buryak R. I.

DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF MANAGEMENT OF QUALITY OF ACTIVITY OF AGRARIAN COMPANIES ON THE BASIS OF IMPROVEMENT OF METHODS OF THEIR AUDITING

The article considers scientific and practical issues of improvement of the quality management systems on the basis of their auditing and studies the problem of improvement of methodical approaches to auditing systems of management of quality of activity of agrarian companies. It identifies essence of the audit of the quality management system, offers definition of the "audit of the system of management of quality of activity of an agrarian company" notion. It substantiates tasks of the audit of the quality management system of an agrarian company. It conducts analysis of main types of the audit of the quality management system and develops an algorithm of the process of internal audit of the system of management of quality of activity of an agrarian company. It improves methods of audit and forms a complex of indicators for identifying effectiveness of the process of internal audit of the system of management of quality of activity of an agrarian company. It develops methodical approaches to assessment of volume of labour needed for conducting internal audit of the system of management of quality of activity of an agrarian company.

Keywords: quality, quality management system, agrarian companies, auditing quality management systems, audit methods, internal audit of the quality management system.

Pic.: 1. *Tabl.:* 2. *Bibl.:* 10.

Buriak Ruslan I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Marketing and International Trade, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

Email: ruslan1212@ukr.net

Постановка проблеми. В Україні у розрахунку на тисячу жителів систем управління якістю за стандартами ISO

серії 9000 менше ніж, наприклад, у Китаї – у 3,5 рази, у Іспанії – у 30 разів, у Італії – у 40 разів. При цьому, на думку

експертів, не більше 20% сертифікованих систем управління якістю в Україні реально функціонують [3, с. 115; 9]. Це послаблює конкурентні позиції вітчизняних підприємств, у тому числі й аграрних, на внутрішньому ринку і на ринках країн СНД та ЄС.

Отже, виникає нагальна потреба в розробці та впровадженні на аграрних підприємствах систем менеджменту якості згідно з вимогами міжнародного стандарту ISO 9001:2008, які могли б пройти міжнародну сертифікацію. До того ж, будь-яка система менеджменту якості аграрного підприємства потребує постійних перевірок, тобто інспектування, контролю та аудиту. Це необхідно для виявлення її сильних сторін і областей для удосконалення та забезпечення ефективного функціонування даної системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем системного управління якістю діяльності аграрних підприємств присвячені праці відомих вітчизняних вчених: В. П. Галушка, О. Д. Гудзинського, Й. С. Завадського, І. Г. Венецького, А. М. Довжина, А. М. Должанського [2], П. Я. Калити [3], В. І. Кривощокова, В. О. Мозолюка, О. І. Момота [5], С. К. Фомічова, І. І. Чайки, М. І. Шаповала [10] та багатьох інших.

Дані питання також досліджували відомі зарубіжних вчені: Е. Демінг, Д. Джуран [1], К. Ісікава, Й. Кондо, Ф. Кросбі, Г. Тагучі, А. Фейгенбаум, Д. Харрінгтон, Ю. П. Адлер, О. В. Глічев, В. В. Єфімов, С. Д. Ільєнкова, О. М. Карпенко, М. Г. Круглов, В. А. Лапідус, І. І. Мазур, В. Ю. Огвоздін, В. В. Окрепілов [6] та багато інших.

Однак варто зауважити, що науко-практичні питання поліпшення систем менеджменту якості на основі їх аудиту є ще недостатньо вивченими, а проблема удосконалення методичних підходів щодо проведення аудиту систем менеджменту якості діяльності аграрних підприємств досить актуальна та потребує подальших досліджень.

Метою дослідження є удосконалення методики аудиту та формування комплексу показників для визначення результативності та ефективності процесу внутрішнього аудиту системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Аудит є важливим управлінським засобом моніторингу систем менеджменту якості діяльності аграрних підприємств. Вище керівництво підприємства повинно розуміти і приймати те, що реальна діяльність у підрозділах ніколи повністю не збігається з розробленими документами. Відхилення можуть відноситися як до невиконання вимог документів, так і до виконання додаткової діяльності. У процесі аудиту аналізується саме реальна ситуація, а не вимоги документів.

Згідно зі стандартом ДСТУ ISO 19011:2003 «Настанови щодо здійснення аудитів систем управління якістю і (або) екологічного управління» аудит системи менеджменту якості – це систематичний незалежний і задокументований процес отримання доказів аудиту та об'єктивного їх оцінювання з метою визначення ступеня виконання критеріїв аудиту [4, с. 2].

А з нашої точки зору, аудит системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства – це спосіб отримання

об'єктивних даних про те: наскільки результативна система менеджменту якості діяльності підприємства, які її сильні та слабкі сторони, що саме потрібно поліпшити, що не виконується у відповідності із запланованими показниками.

Тобто, об'єктом аудиту є аграрне підприємство, яке підлягає перевірці. Аудит у сфері якості поділяється на три види: аудит систем менеджменту якості; аудит якості продукції; аудит якості процесів. У даній статті ми детально розглянемо перший вид аудиту, а саме, аудит системи менеджменту якості.

Аудит системи менеджменту якості діяльності зорієнтований на виявлення причин виникнення невідповідностей у системі менеджменту якості, процесах або продукції аграрного підприємства. Звідси випливає і основна мета аудиту – зібрати об'єктивні свідчення, які дозволять виявити невідповідності у процесах, продукції (послугах) або системі менеджменту якості.

Виходячи з основної мети, визначаються і завдання аудиту системи менеджменту якості функціонування аграрного підприємства:

1. У процесі проведення аудиту необхідно визначити стан функціонування і результативність системи менеджменту якості.
2. Аудит повинен дати інформацію щодо ефективності системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства.
3. Необхідно визначити ступінь відповідності стандартам і процедурам системи менеджменту якості.
4. Перевірка якості виконання робіт.
5. Оцінка впливу змін на підприємстві на систему менеджменту якості.

Ми вважаємо, що головний результат, до якого повинен призводити аудит, – це визначення можливостей для поліпшення діяльності аграрного підприємства. Тому за будь-якого аудиту важливе значення мають об'єктивні свідчення, які аудиторі виявляють у процесі його проведення. Отримати такі дані можна тільки у тому випадку, коли критерії аудиту і правила оцінки невідповідностей є чіткими і не допускають різного тлумачення.

На нашу думку, доцільно виділити два види аудиту – внутрішній аудит та зовнішній аудит (аудит другою або третьою стороною).

Внутрішній аудит системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства – це самоперевірка, яка допомагає підприємству підготуватися як до зовнішнього аудиту, який проводить третя сторона, так і налагодити роботу системи менеджменту якості. За допомогою внутрішнього аудиту можна визначити, у яких сферах діяльності організації потрібно провести навчання персоналу, які процеси системи потрібно переглянути та удосконалити.

Таким чином, внутрішній аудит проводиться для внутрішніх цілей як правило самим підприємством, або ж за дорученням його керівництва. Такий аудит може бути основою для декларування відповідності системи вимогам стандарту ДСТУ ISO 9001:2009.

До зовнішніх аудитів відносять «аудит другою стороною» або «аудит третьою стороною».

Аудити другою стороною проводяться сторонами, які мають певний інтерес до діяльності організації, наприклад замовниками або іншими особами за їхнім дорученням. Аудити третьою стороною проводяться зовнішніми незалежними організаціями. Ці організації здійснюють сертифікацію чи реєстрацію на відповідність вимогам чинних нормативних документів [10].

Тобто, аудит третьою стороною проводиться вибраним реєстратором, який офіційно відвідує організацію для підтвердження її відповідності вимогам стандарту ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги».

Варто зазначити, що реєстратор – це організація, яка проводить оцінювання системи якості підприємства на відповідність визначеним стандартам систем менеджменту якості, або комплексу вимог.

З моменту початку використання стандартів ISO серії 9000 і до теперішнього часу виникають спірні питання: наскільки ефективно впровадження системи менеджменту якості і чи сприяє вона досягненню підприємством поставлених цілей. Зовнішній аудит системи менеджменту якості допомагає знайти відповіді на ці питання.

Відповідно до стандарту ДСТУ ISO 9000:2007 «Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів», результативність цієї системи є не що інше, як ступінь реалізації необхідних дій і досягнення запланованих результатів. Отже, результативність системи відображує ефективність обраної стратегії. Поняття «ефективність системи менеджменту якості» визначається словником стандарту ДСТУ ISO 9000:2007, як співвідношення між досягнутим результатом і використаними ресурсами [7, с. 8].

Системи менеджменту якості, які вже сертифіковані на відповідність стандарту ДСТУ ISO 9001:2009, потребують періодичного контролю для гарантії того, що вони продовжують правильно функціонувати.

Розглянемо детальніше процес внутрішнього аудиту системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства. Внутрішній аудит проводиться для отримання впевненості у тім, що дії у сфері якості задовольняють відповідним вимогам, а також для моніторингу результативності системи менеджменту якості діяльності підприємства.

Дані заходи спрямовані на забезпечення постійної придатності всіх процесів системи менеджменту якості діяльності. Внутрішній аудит спрямований на виявлення причин невідповідностей та визначення можливостей здійснення коригувальних дій. Як правило, він проводиться з метою задоволення внутрішніх потреб підприємства.

Перед початком внутрішнього аудиту необхідно визначити перелік дій, які потрібно перевірити. Для цього варто скласти план аудиту системи менеджменту якості на основі графіків внутрішніх аудитів, які можуть регулюватися в залежності від продукції, що її виробляє аграрне підприємство, та стану виконання відповідних процесів системи.

Достатньо важливим елементом процесу внутрішнього аудиту є визначення кваліфікації персоналу, який проводить аудит, що включає в себе аналіз: досвіду, рівня підготовки, професійних навичок, рівня незалежності,

ступеня відповідності вимогам компетентності внутрішніх аудиторів.

На наш погляд, з метою удосконалення системи менеджменту якості діяльності керівництву аграрного підприємства потрібно затвердити постійну програму аудитів якості. До того ж, з нашої точки зору, варто чітко розмежувати аудит системи менеджменту якості з метою підтвердження відповідності стандарту, та аудит з ціллю забезпечення відповідності спеціальним вимогам організації і споживачів щодо системи менеджменту якості.

Для оцінки результативності та ефективності системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства окрім внутрішнього аудиту необхідно також застосовувати аналіз з боку керівництва організації.

Лідери вищої та середньої ланки підприємства мають систематично здійснювати аналіз стану функціонування системи менеджменту якості діяльності та визначати можливості для її удосконалення за допомогою: оцінювання результатів аудитів; аналізу даних щодо опитування споживачів; моніторингу стану функціонування процесів системи та відповідності продукції встановленим вимогам; оцінювання ефективності попереджуючих та коригуючих дій; перегляду заходів за результатами попереднього аналізу продукції, або процесів; визначення напрямів удосконалення системи менеджменту якості. Також керівництво підприємства повинно здійснювати підбір та оцінку аудиторів. Отже, внутрішній аудит та аналіз системи менеджменту якості з боку керівництва аграрного підприємства є взаємопов'язаними процесами.

При здійсненні внутрішнього аудиту системи менеджменту якості може бути виявлено ряд можливих невідповідностей: проводиться аудит елементів системи, але не здійснюється аудит процесного підходу; аудиторам виділено недостатньо ресурсів; не здійснюється аудит процесу підтвердження коригуючих дій стосовно усунення невідповідностей; відсутня система проведення внутрішніх аудитів; не застосовуються коригуючі дії за результатами аудитів; внутрішні аудитори не мають належної підготовки або некомпетентні; аудит проводиться незалежною особою; документація та записи ведуться неналежним чином та є неповними.

Ми вважаємо, що процес внутрішнього аудиту системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства повинен мати чітко визначену послідовність, або ж алгоритм (рис. 1).

Отже, після сертифікації системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства на відповідність стандарту ДСТУ ISO 9001:2009, або ж міжнародного стандарту ISO 9001:2008, організація повинна гарантувати, що його вимоги продовжують виконуватись. Для цього існують три види дій: внутрішні аудити; періодичний аналіз з боку керівництва підприємства; планові наглядові аудити системи менеджменту якості та аудити, які проводяться третьою стороною (реєстратором).

Ефективність внутрішнього аудиту системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства можна оцінювати виходячи з двох позицій:

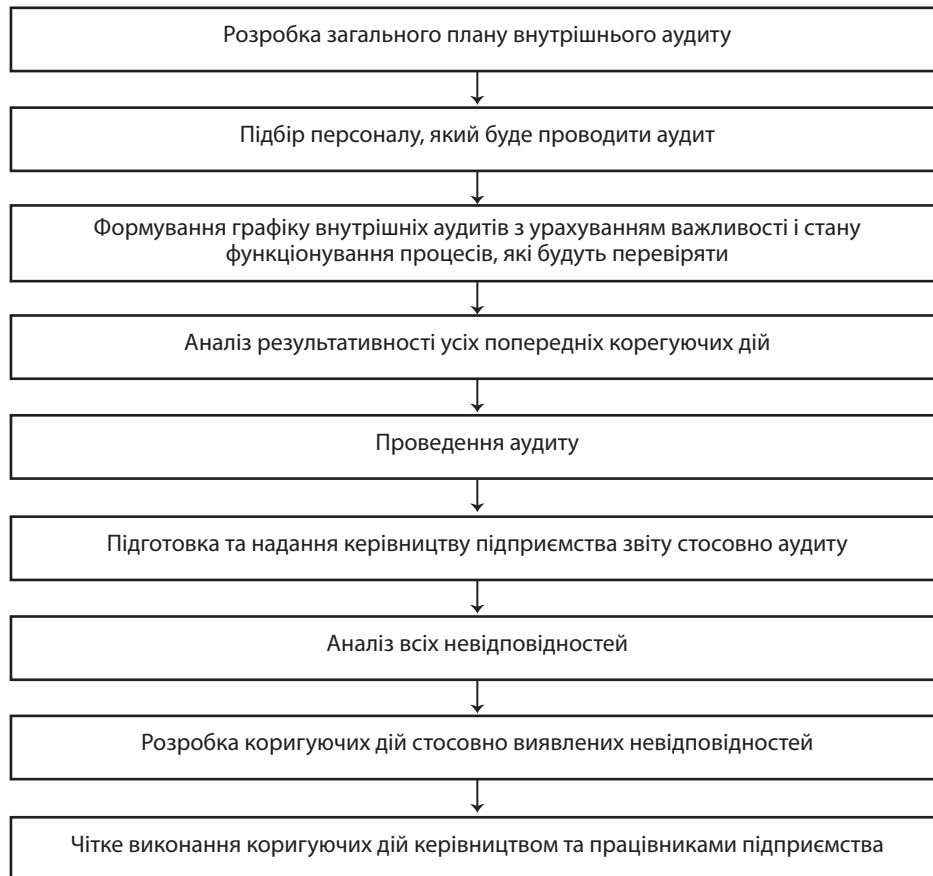

Рис. 1. Алгоритм процесу внутрішнього аудиту системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства

Джерело: сформовано автором

- внутрішньої (точка зору вищого керівництва, менеджера з якості, лінійних менеджерів, працівників, які оцінюють ресурси, що використовуються для аудиту);
- зовнішньої (точка зору споживачів, партнерів, постачальників, організацій з сертифікації та інших зацікавлених сторін, які не входять до складу організації).

Як і кожен процес, внутрішній аудит має свій «коефіцієнт корисної дії», однак нам представляється досить складним завданням оцінити і виразити його у цифрах і числах. Організації, що здійснюють внутрішній аудит системи менеджменту якості, на запит оцінити ефективність даного процесу нададуть різні відповіді. Але тим не менше всі вони зійдуться на більш-менш схожому положенні, що аудит систем менеджменту якості є ефективним за умови, якщо: спостереження аудиту надають цінну інформацію керівництву вищої ланки; ресурси, залучені для здійснення внутрішнього аудиту, є мінімальними.

Аудит слід проводити з мінімальним витрачанням ресурсів, в той же час забезпечуючи можливість отримання цінної інформації. Неможливо знайти один універсальний підхід до вирішення цієї проблеми, оскільки кожному аграрному підприємству необхідно самостійно виявити оптимальний підхід, здійснюючи моніторинг виконання програми аудиту, результатів аудиту, відгуків аудиторів та об'єктів аудиту.

Таким чином, аудит може бути ефективним, якщо при мінімальних витратах ресурсів можливе отримання цінних результатів аудиту. Ефективний аудит систем менеджменту якості діяльності аграрних підприємств може мати додаткову цінність, проте такого ефекту слід досягти за умови витрачання мінімальних ресурсів.

Нами розроблено комплекс показників для визначення результативності та ефективності процесу внутрішнього аудиту системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства (табл. 1).

Якщо якість планових документів зростає, підвищується результативність і ємність аудиту, збільшується середня тривалість «аудитів на місці», середні витрати праці керівника групи з аудиту на роботу з документами знижуються до оптимальної величини, а відхилення фактичних витрат праці на аудиті від планових і кількість виявлених невідповідностей згідно з п. 8.2.2 ДСТУ ISO 9001:2009 при зовнішніх аудитах прямує до нуля, в цьому випадку ми можемо обґрунтовано говорити про результативність та ефективності процесу внутрішнього аудиту системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства.

Однак розрахунок наведених у табл. 1 показників неможливий без ведення первинної документації щодо аудиту. Перш за все, це програма і графік аудиту, а також оцінка витрат праці на проведення внутрішнього аудиту (табл. 2).

Таблиця 1

Основні показники для визначення результативності та ефективності процесу внутрішнього аудиту системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства

№ з/п	Показник	Методика розрахунку показника	Оптимальне значення
1	Якість планових документів з внутрішнього аудиту	Співвідношення кількості переносів часу аудитів до загальної кількості об'єктів аудиту за планом	Прямує до 0
2	Результативність аудиту	Співвідношення кількості фактично проведених аудитів до кількості запланованих аудитів	Прямує до 1
3	Ємність аудиту	Співвідношення кількості об'єктів аудиту до числа структурних підрозділів підприємства	Прямує до 1
4	Середня тривалість «аудиту на місці» (люд.-год.)	Співвідношення загальної тривалості аудитів до числа об'єктів аудиту	У відповідності з практикою підприємства
5	Середні витрати праці керівника групи з аудиту на роботу з документами (люд.-год.)	Співвідношення загальних витрат праці на роботу з документами до кількості аудиторських груп	У відповідності з практикою підприємства
6	Відхилення фактичних витрат праці на проведення аудиту від планових (люд.-год.)	Порівняння фактичних витрат праці на проведення аудиту з плановими	Прямує до 0
7	Кількість невідповідностей, виявлених по п. 8.2.2 ДСТУ ISO 9001:2009 при зовнішніх аудитах	—	Прямує до 0

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2

Методика оцінки витрат праці на проведення внутрішнього аудиту системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства

№ з/п	Об'єкт аудиту	Дата проведення аудиту	Витрати праці на проведення аудиту (люд.-год.)		Витрати праці на роботу керівника групи з документами (люд.-год.)		Аудитори
			план	факт	план	факт	
1	2	3	4	5	6	7	8
Всього							

Джерело: розроблено автором

Для проведення аналізу результатів внутрішніх аудитів, використовуються статистичні методи обробки інформації: побудова гістограм і контрольних карт, які є одним з елементів звіту з внутрішнього аудиту. Часткова автоматизація процесу внутрішнього аудиту знижує трудомісткість процесу аудиту.

Вище керівництво аграрного підприємства, на якому впроваджена система менеджменту якості, повинно бути зацікавлене в тому, щоб знати рівень ефективності функціонування даної системи, тому що вона пов'язана з розподілом ресурсів. Внутрішній аудит, як один із специфічних процесів системи менеджменту якості, також вимагає ресурсів. Тому, неможливо здійснювати аудит ні в якій формі, якщо необхідні ресурси не розподілені відповідним чином.

Ефективність внутрішнього аудиту системи менеджменту якості діяльності аграрного підприємства визнача-

ється за різними аспектами, а причини його низької (або задовільної) ефективності поділяють на дві групи:

- людські аспекти (мотивація вищого керівництва, внутрішніх аудиторів);
- технічні аспекти (навчання внутрішніх аудиторів, методологія аудиту тощо).

Оскільки здійснення внутрішнього аудиту системи менеджменту якості продовжує залишатися вимогою стандарту ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги», аграрні підприємства, що мають сертифіковані системи менеджменту якості, будуть змушені здійснювати внутрішній аудит на тому рівні ефективності та результативності, який вони здатні досягти. Більше того – якщо результативність внутрішнього аудиту буде оцінюватися органом з сертифікації (ДСТУ ISO 9001:2009, стаття 4.1 – «Організація повинна розробити, задокументувати, запровадити й під-

тримувати систему менеджменту якості та постійно поліпшувати її результативність відповідно до вимог цього стандарту» [8, с. 2]), то ефективність внутрішнього аудиту залишається на розсуд самої організації. Керівництво вищої ланки аграрного підприємства є найбільш зацікавленою стороною даного процесу, і воно потребує відомостей про те, чи призвели інвестиції у процес (задіяні ресурси) до отримання цінної інформації необхідної для покращення діяльності компанії (досягнуті результати).

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Аудит систем менеджменту якості діяльності аграрних підприємств відноситься до видів аудиту, які не регламентуються вітчизняним або міжнародним законодавством. Відповідно, не існує обов'язкових законодавчих норм для визначення порядку і правил аудиту систем менеджменту якості, вимог до аудиторів, необхідної звітності. Це пов'язано з тим, що сертифікація систем менеджменту якості відноситься до добровільної області підтвердження відповідності і всі заходи, які стосуються розробки і впровадження системи менеджменту якості діяльності, є добровільною ініціативою аграрного підприємства.

Однак, незважаючи на відсутність законодавчих норм, існують певні правила, що регламентують проведення ауди-

тів систем менеджменту якості діяльності аграрних підприємств. Прикладом таких правил є вітчизняний стандарт ДСТУ ISO 19011:2003 «Настанови щодо здійснення аудитів систем управління якістю і (або) екологічного управління» [4], який є аналогічним міжнародному стандарту ISO 19011:2002. Цей стандарт доцільно використовувати як для здійснення внутрішнього аудиту, так і для зовнішнього аудиту.

Крім того, для регламентування роботи органів з сертифікації, розроблені певні правила проведення аудитів органами з сертифікації, встановлені вимоги до їх роботи та щодо аудиторів. Ці правила встановлюються системою сертифікації, в якій акредитована організація, що здійснює сертифікацію систем менеджменту якості.

Для досягнення цілей внутрішнього аудиту аграрне підприємство самостійно має розробляти свої власні правила щодо проведення аудиту систем менеджменту якості діяльності. Дані правила встановлюються в одній з обов'язкових процедур системи менеджменту якості діяльності – процедурі проведення внутрішніх аудитів.

Отже, проблема удосконалення методичних підходів щодо проведення аудиту систем менеджменту якості діяльності аграрних підприємств є досить актуальною та потребує подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джуран Д. Все о качестве: Зарубежный опыт / Д. Джуран. Выпуск 2. Высший уровень руководства и качество. – М., Изд-во стандартов, 1993. – 45 с.
2. Должанський А. М. Системи управління якістю / А. М. Должанський, Н. М. Очеретна, І. М. Ломов. – Дніпропетровськ: Видавництво «Свідлер А.Л.», 2009. – 390 с.
3. Калита П. Я. Главное звено. Деловая лирика и публицистика. Издание пятое, дополненное / П. Я. Калита. – К.: Украинская ассоциация качества. – 2011. – 220 с.
4. Настанови щодо здійснення аудитів систем управління якістю і (або) екологічного управління: ДСТУ ISO 19011:2003 – [Чинний від 2004-07-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2004. – 24 с. – (Національні стандарти України).
5. Момот А. И. Экономический механизм управления качеством / А. И. Момот. – Донецкий национальный технический университет. – Донецк: Норд-Пресс, 2005. – 384 с.
6. Окрепилов В. В. Всеобщее управление качеством. Учебник / В. В. Окрепилов. – СПб.: Изд-во СПб УЭФ, 1996. – 454 с. Кн. 1.
7. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів: ДСТУ ISO 9000-2007 – [Чинний від 2008-01-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2008. – 29 с. – (Національні стандарти України).
8. Системи управління якістю. Вимоги: ДСТУ ISO 9001:2009 – [Чинний від 2009-09-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2009. – 26 с. – (Національні стандарти України).
9. Українська асоціація якості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.uaq.org.ua].
10. Шаповал М. І. Менеджмент якості: підручник / М. І. Шаповал. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – 475 с.

REFERENCES

- Dzhuran, D. Vse o kachestve: *Zarubezhnyy opyt* [All about quality: International Experience]. Moscow: Izd-vo standartov, 1993.
- Dolzhanskyi, A. M., Ocheretna, N. M., and Lomov, I. M. *Sistemy upravlinnia yakistiu* [Quality Management Systems]. Dnipropetrovsk: Vyd-vo Svidler A. L., 2009.
- Kalita, P. Ya. *Glavnoe zveno. Delovaya lirika i publitsistika*. [The main link. Business poetry and journalism.]. Kyiv: Ukrainskaia assotsiatsiia kachestva, 2011.
- Momot, A. I. *Ekonomicheskyy mekhanizm upravleniia kachestvom* [The economic mechanism of quality control]. Donetsk: Nord-Press, 2005.
- «Nastanovy shchodo zdiisnennia audytiv system upravlinnia iakistiu i (abo) ekolohichnoho upravlinnia» [Guidelines for auditing quality management systems and (or) environmental management]. DSTU ISO 19011: 2003. 2004.
- Okrepilov, V. V. *Vseobshchee upravlenie kachestvom* [Total Quality Management]. St. Petersburg: Izd-vo SPb UEF, 1996.
- «Systemy upravlinnia iakistiu. Osnovni polozhennia ta slovnyk terminiv» [Quality Management Systems. Основні положення та словник термінів]. DSTU ISO 9000-2007, 2008.
- «Systemy upravlinnia iakistiu. Vymohy» [Quality Management Systems. Вимоги]. DSTU ISO 9001: 2009, 2009.
- Shapoval, M. I. *Menedzhment iakosti* [Quality Management]. Kyiv: Znannia; KOO, 2003.
- «Ukrainska asotsiatsiia iakosti» [Ukrainian Association for Quality]. http://www.uaq.org.ua].

Васильківський Д. М.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПЕРІОДІВ ПЛАНУВАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

У статті розглянуто сучасні аспекти формування ефективної системи планування підвищення економічного потенціалу підприємства. Автором обґрунтовується впровадження системного підходу до планування та розділення планів по різних рівнях з їх подальшою інтеграцією в єдину систему. Доводиться, що тільки багаторівнева система планування на підприємстві здатна інтегрувати в себе систему планування підвищення економічного потенціалу. Пропонується систему стратегічного планування підвищення економічного потенціалу, подібно до усієї системи управління підприємством, представляти у вигляді трьох супідрядних контурів: контуру стратегічного планування, контуру тактичного планування і поточного (оперативного) планування.

Ключові слова: економічний потенціал, система планування, стратегічне планування, довгострокові плани, багаторівневе планування, контури планування, прогнозування

Рис.: 1. *Бібл.:* 11.

Васильківський Дмитро Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра міжнародних економічних відносин, Хмельницький національний університет (вул. Інститутська, 11, Хмельницький, 29016, Україна)
Email: vasilkivsky@yandex.ua

УДК 65.012.4 (477)

Васильковский Д. Н.

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПЕРИОДОВ ПЛАНИРОВАНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В СИСТЕМЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

В статье рассмотрены современные аспекты формирования эффективной системы планирования повышения экономического потенциала предприятия. Автором обосновывается внедрение системного подхода к планированию и разделению планов по разным уровням с их последующей интеграцией в единую систему. Доказывается, что только многоуровневая система планирования на предприятии способна интегрировать в себя систему планирования повышения экономического потенциала. Предлагается систему стратегического планирования повышения экономического потенциала, подобно всей системе управления предприятием, представлять в виде трех соподчиненных контуров: контура стратегического планирования, контура тактического планирования и текущего (оперативного) планирования.

Ключевые слова: экономический потенциал, система планирования, стратегическое планирование, долгосрочные планы, многоуровневое планирование, контуры планирования, прогнозирование

Рис.: 1. *Библ.:* 11.

Васильковский Дмитрий Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра международных экономических отношений, Хмельницкий национальный университет (ул. Институтская, 11, Хмельницкий, 29016, Украина)
Email: vasilkivsky@yandex.ua

УДК 65.012.4 (477)

Vasilkovskiy D. N.

TRANSFORMATION OF PERIODS OF PLANNING OF INCREASE OF ECONOMIC POTENTIAL IN THE SYSTEM OF STRATEGIC MANAGEMENT OF A COMPANY

The article considers modern aspects of formation of efficient system of planning of increase of economic potential of a company. The author substantiates implementation of the system approach to planning and division of plans by different levels with their further integration into a single system. The article proves that only a multi-level system of planning in a company is capable of integrating a system of planning of increase of economic potential. It offers to present the system of strategic planning of increase of economic potential, like the whole system of management of a company, in the form of three subordinate contours: contour of strategic planning, contour of tactic planning and current (operative) planning.

Keywords: economic potential, system of planning, strategic planning, long-term plans, multi-level planning, contours of planning, forecasting.

Рис.: 1. *Bibl.:* 11.

Vasykivskiy Dmytro M. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of International Economic Relations, Khmelnytsky National University (vul. Instytut'ska, 11, Khmelnytsky, 29016, Ukraine)
Email: vasilkivsky@yandex.ua

Вступ. У сучасній ринковій економіці важливою передумовою ефективного використання обмежених виробничих ресурсів і досягнення високих кінцевих результатів є планування діяльності підприємств. Проте нині воно є нерегламентованим з огляду на єдині правила чи стандарти. Більше того, напрацьований як вітчизняною, так і зарубіжною наукою та практикою інструментарій планування є досить різноманітним, що дає змогу використовувати такий набір методів та алгоритмів, який є прийнятним для кожної ситуації. Вибрати їх, поєднати в єдину систему пла-

нування належить керівнику, менеджеру, безпосередньому виконавцю.

Постановка проблеми. Однією з найбільш значимих методологічних проблем планування розвитку економічного потенціалу на підприємствах машинобудування була і залишається проблема поєднання планів різної спрямованості. Так, система управління великою компанією функціонує в двох режимах: в режимі стратегічного і поточного управління. Необхідно усвідомлювати, що застосування системного підходу до планування підвищення економіч-

ного потенціалу незмінно приведе до перегляду усієї системи планування на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження та планування підвищення економічного потенціалу підприємства приділялося немало уваги. Проте, не розроблено єдиного методологічного підходу до його аналізу. Не можна не відмітити вклад учених, що займалися проблемою економічного потенціалу підприємства. Серед них можна назвати Л. І. Абалкіна [1], А. І. Анчишкіна [3], А. Є. Воронкова [4], В. І. Свободіна [7], О. С. Федоніна [8], Е. Б. Фігурнова [9], Д. А. Черникова [10], Д. К. Шевчен-

ко [11] та ін. Аналізується уявлення ряду авторів, таких як І. Ансофф [2], У. Кінг [5], Ф. Котлер [6], про стратегічне планування.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у розгляді системи планування підвищення економічного потенціалу підприємства у рамках загальної системи стратегічного управління і планування на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження системного підходу в планування розпочинається з розділення планів по різних рівнях з їх подальшою інтеграцією в єдину систему (рис. 1).

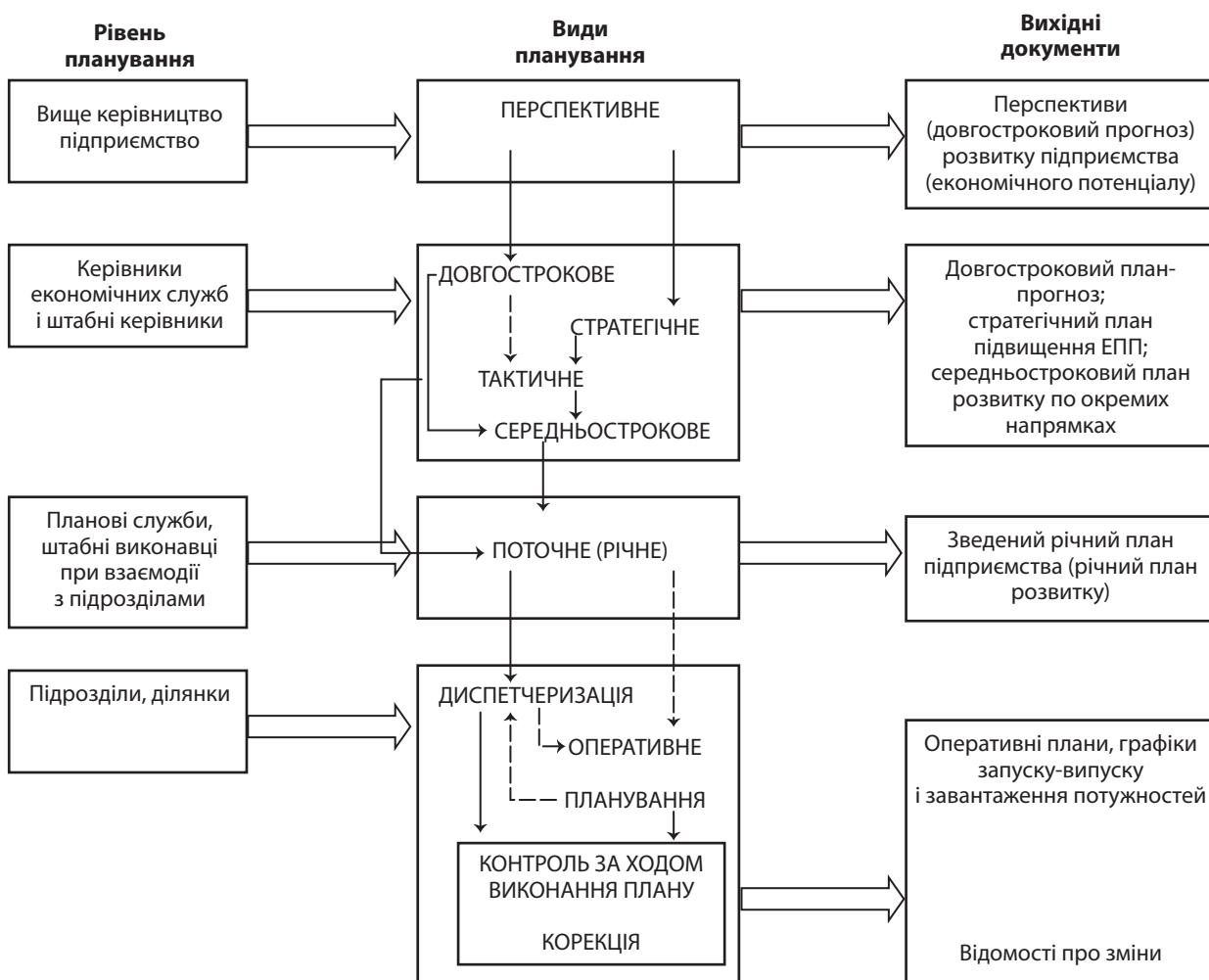

Рис. 1. Система планування підвищення економічного потенціалу підприємства по видах і рівнях

При цьому передбачається, окрім вертикального, горизонтальний розподіл планів. На практиці це може означати, що, наприклад, відповідальність за визначення перспектив підвищення потенціалу підприємства лягає на вище керівництво (заступника директора по розвитку), проте в процесі формування прогнозу розвитку беруть участь як керівники економічних служб, так і рядові співробітники і консультанти, що відповідають за збір інформації і прогнозування тенденцій в майбутньому.

Підходячи до організації як до відкритої системи, слід враховувати в процесі управління і планування не лише внутрішню систему організації яка об'єднує в собі функціональні відносини між підрозділами, організаційну структуру, місію, цілі і політику організації, але і ряд інших систем, таких як макросистему (систему зовнішнього середовища), що включає загальні політичні, економічні, соціальні, культурні та ін. умови, в яких діє підприємство; систему конкурентних відносин, що характеризується взаємовідносина-

ми між конкурентами, галузевою структурою і відносинами «виробник-споживач», характерними для певної галузі, в якій компанія конкурує з іншими виробниками [8].

Таким чином, для ефективного планування необхідне надходження інформації від кожної з цих систем з подальшою її обробкою в процесі створення конкретних планів дій.

Говорячи про багаторівневу систему планування на підприємстві, здатну інтегрувати в себе систему планування підвищення економічного потенціалу, вважаємо необхідним приділити увагу планам, що розробляються на підприємстві. Так, на нашу думку, єдина система планування на підприємстві повинна включати наступні плани:

- довгостроковий план-прогноз;
- стратегічний план;
- функціональні плани середньострокової і короткострокової дії;
- оперативні плани.

Довгостроковий план розробляється вищим керівництвом підприємства. Вхідні дані для довгострокового плану містять відомості про дослідження і розробки, результати вивчення ринків збуту і фінансові повідомлення. Дослідження ринку для довгострокового плану-прогнозу може здійснюватися різними способами. Це може бути і постійна діяльність частини штату фірми, різні періодичні дослідження або ж використання послуг консультативних служб.

Необхідність довгострокового планування обумовлена двома причинами. По-перше – великою тривалістю періоду створення складних об'єктів, по-друге – необхідністю мати чіткі уявлення про масштаби розвитку економіки і культури країни, її галузей і регіонів на певну перспективу. Перспективний план-прогноз дозволить визначити реальні можливості розвитку, ресурсні обмеження, виявити кількісні і якісні наслідки розвитку.

Відповідно до прогнозованої інформації і з урахуванням внутрішніх можливостей фірми вищим керівництвом підприємства робляться прогнози по видах продукції. На їх основі визначається об'єм виробництва, потім складається проект фінансового плану і план забезпечення матеріалами і сировиною.

Ми дотримуємось тієї думки, що довгостроковий план не повинен містити великої кількості конкретних цифр. Вони мають бути замінені інтервальним значенням. Довгостроковий план-прогноз носить концептуальний характер, має в основному описовий характер із застосуванням цифрового матеріалу більшою мірою для підтвердження висловлюваних положень. В той же час довгостроковий план містить рішення відносно сфер діяльності і вибору напрямів розвитку.

Відповідно до запропонованої вище послідовності процесу планування, після складання довгострокового плану-прогнозу керівництво підприємства зупиняється на найбільш оптимальному способі досягнення результатів, наміченим планом. По суті – це процес стратегічного планування.

Стратегічний план є свого роду ядром перспективного планування. У ньому визначаються стратегічні лінії

досягнення головних цілей фірми. Стратегічний план означає підвищення потенціалу підприємства, тобто шлях досягнення такої сукупності чинників функціонування, яка дозволила б підприємству зайняти бажане місце в системі ринкової економіки.

На нашу думку, стратегічний план має бути набором функціональних стратегій і великих програм. При цьому керівництво вирішує: або це декілька стратегій по різних напрямках, або єдина стратегія розвитку. Можлива також комбінація. Кожна з розроблених програм повинна передбачати способи контролю за ходом виконання, етапи і способи співвідношення з оперативним плануванням.

У зв'язку з вищевикладеним, в стратегічний план підвищення економічного потенціалу підприємства слід включити наступні розділи:

1. Цілі і завдання розвитку підприємства.
2. Поточна діяльність і довгострокові завдання розвитку.
3. Стратегія підприємства (базова стратегія розвитку, основні стратегічні альтернативи).
4. Функціональні стратегії розвитку.
5. Найбільш значимі (пріоритетні для реалізації) проекти розвитку.
6. Опис зовнішніх операцій (можливий вплив на реалізацію стратегій розвитку).
7. Капіталовкладення і ресурсний розподіл.
8. Формування резервних стратегій, «систем швидкого реагування».

Не можна стверджувати, що перелічені вище розділи є догматичними і обов'язково повинні входити до складу стратегічного плану підвищення потенціалу. Аналіз літератури по стратегічному плануванню показав, що і зміст, і кількість етапів стратегічного планування, а також і його форма може істотно змінюватися під впливом ряду специфічних особливостей підприємства і об'єктивних умов діяльності.

На наш погляд, варіюватися може і горизонт стратегічного планування. Зарубіжні економісти також не дотримуються єдиної думки в цьому питанні. Так, наприклад, американські фахівці підкреслюють, що різниця між тимчасовими горизонтами схожих за значенням планів різних фірм залежить від галузевої приналежності останніх і рівня технічної оснащеності.

Таким чином, стратегічні плани можуть розроблятися як на досить тривалий період часу (до 10 років), так і на відносно недовгий термін (до п'яти років). До складу стратегічного плану можуть входити різні за тривалістю виконання програми.

Виходячи із складеного довгострокового плану-прогнозу і розробленого стратегічного плану формуються середньострокові і короткострокові функціональні плани.

Середньостроковий план містить цілком конкретні цілі і характеристики, виражені в кількісній формі. Горизонт середньострокового плану охоплює, як правило, період у двох-, трьохрічний термін.

На відміну від стратегічного плану, якому властивий більший розмах, великі часові рамки, середньостроковий

план, який в літературі називають також тактичним, має більше стислі рамки і орієнтований не стільки на постановку цілей, скільки на вибирання засобів їх досягнення. У тактичному плані деталізується як загальновиробнича, так і приватні стратегії фірми: інвестування, розробки нових продуктів, використання устаткування, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів [11].

Середньострокові (тактичні) плани виступають своєрідною сполучною ланкою між стратегічним планом і річним. Єднальна роль середньострокового плану обумовлена тим, що, маючи розділи, схожі з розділами річного плану в нім, окрім цифрових даних намічається поетапний процес реалізації програм і стратегій стратегічного плану. У свою чергу з поточного планування виділяються контури оперативного, в якому планується і здійснюється безпосередня («моментна») виробнича реакція.

Останній вид планів – оперативний. Значення оперативних планів особливо зросло в умовах нестабільності,

і, безумовно, збереже своє значення в умовах ринкових відносин, з властивими їм гнучкістю виробництва, постійним оновленням асортименту, впровадженням системи «точно в строк». В той же час, досвід минулих десятиліть більшою мірою може бути застосований саме відносно оперативного планування, і основним його завданням залишається щоденне визначення завантаження устаткування, послідовності операцій і розставляння людей.

Таким чином, систему стратегічного планування підвищення економічного потенціалу, подібно до усієї системи управління підприємством можна представити у вигляді трьох супідрядних контурів: контуру стратегічного планування, контуру тактичного планування і поточного (оперативного) планування. Одночасно, не можна не враховувати чинник мінливості зовнішнього середовища, що відбивається як на тривалості планового періоду, так і на детальності виконання поставлених цілей (рис. 2).

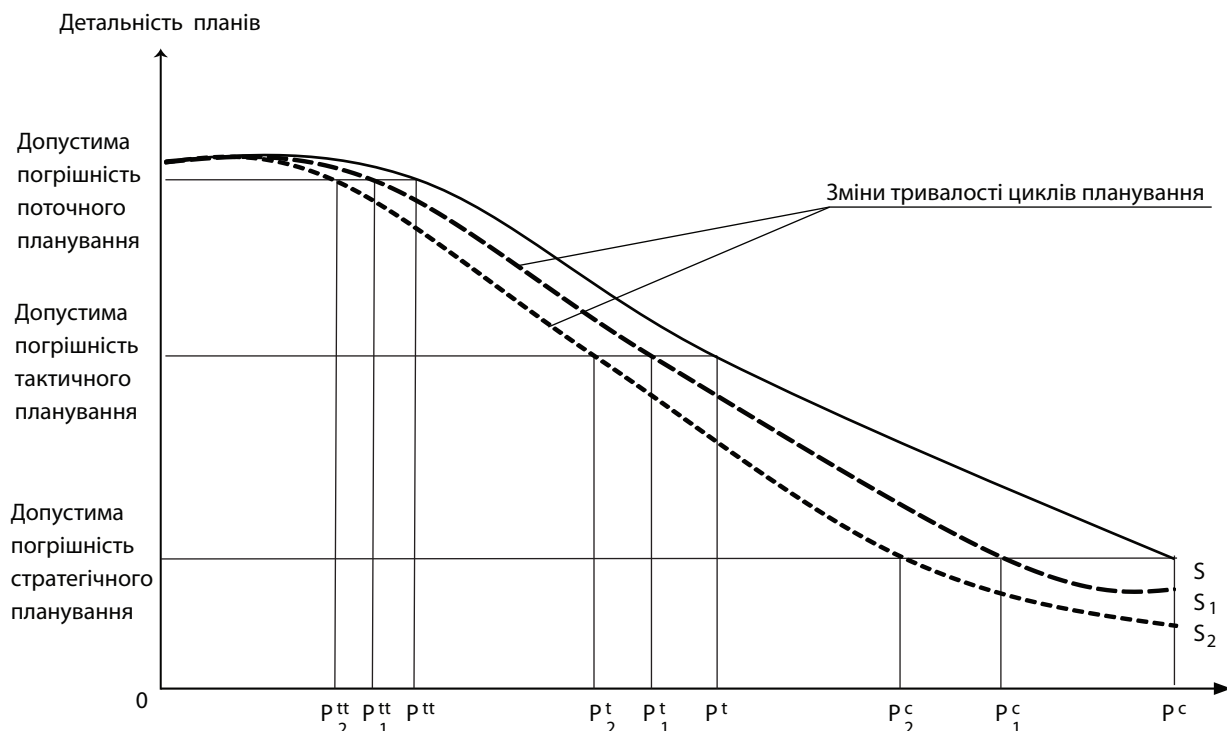

Рис. 2. Залежність детальності і тривалості планування підвищення економічного потенціалу підприємства від рівня нестабільності середовища

З рис. 2 випливає:

S, S_1, S_2 – рівні нестабільності середовища підприємства;

p_2^c, p_1^c, p^c – періоди стратегічного планування при відповідному рівні нестабільності;

p_2^t, p_1^t, p^t – періоди тактичного (середньострокового) планування;

$p_2^{tt}, p_1^{tt}, p^{tt}$ – періоди поточного планування.

Як видно з рис. 2, чим більше невизначена ситуація для підприємства, тим коротший плановий період. Що стосується погрішності виконання, то її варіювання безпо-

середньо залежить від тривалості прогнозованого і планованого періоду. Це, на наш погляд, істотна відмінність системи планування, що формується, від тієї, що існувала раніше. Проте на практиці можна спостерігати значні перекоси. Так, більшість підприємств для уникнення помилок довгострокового планування повністю виключили складання планів тривалістю більше одного року.

Подібне «вирішення» проблеми повністю виключає можливість планування розвитку, оскільки забезпеченню довгострокової стабільної роботи можуть сприяти тільки довгострокові, наукомісткі проекти.

Вважаємо також за необхідне підкреслити взаємодію вищеперелічених елементів системи планування. Тобто взаємодія по термінах планування неминуче повинна відбиватися і в самому змісті планів. Так, наприклад, якщо на підприємстві відсутній короткостроковий план розвитку, то не має сенсу формувати однойменний довгостроковий план. Так, робота по складанню довгострокового плану загальної системи планування складається з чотирьох елементів: планування і прогнозування збуту; планування капіталовкладень і прибутку; планування розвитку підприємства (економічного потенціалу підприємства); планування ресурсного забезпечення. Незважаючи на чітке визначення напрямів довгострокового прогнозування і планування, зміст розділів такого плану може бути співвіднесений з інтересами конкретного підприємства і відповідно до цього доповнено інформацією, необхідною для подальших елементів єдиної системи.

З перспективним планом тісно взаємопов'язаний стратегічний план. Причому кількість і характер стратегій може варіюватися виходячи з намічених (довгостроковим планом) основних цілей. Відповідно до таких цілей можна виділити ряд напрямів стратегічного планування, на основі яких визначається і формується набір стратегій.

ЛІТЕРАТУРА

- Абалкин Л. И. Конечные народнохозяйственные результаты (сущность, показатели, пути повышения) / Л. И. Абалкин. – М.: Экономика, 2001. – 151 с.
- Ансофф И. Стратегическое управление / Под ред. Л. И. Евенко: Пер. с англ. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
- Анчишкин А. И. Прогнозирование роста социалистической экономики / А. И. Анчишкин. – М.: Экономика, 1984. – 196 с.
- Воронкова А. Е. Проблемы конкурентоспособного потенциала предприятия / А. Е. Воронкова, В. Н. Пономарев, Г. И. Дибнис. – К.: Техника, 2000. – 152 с.
- Кинг У. Стратегическое планирование и хозяйственная политика / У. Кинг, Д. Клиланд. – М.: Прогресс, 1982. – 339 с.
- Коттлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Коттлер. – М.: Прогресс, 1990. – 733 с.
- Свободин В. И. Производственный потенциал сельскохозяйственного предприятия и оценка эффективности его использования / В.И. Свободин // Вести статистики. – 2004. – № 10. – С. 7–12.
- Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 357.
- Фигурнов Э. Б. Производственный потенциал социалистического общества / Э. Б. Фигурнов // Политическое самообразование. – 1982. – № 1. – С.15–19.
- Черников Д. А. Эффективность использования производственного потенциала и конечные народнохозяйственные результаты / Д. А. Черников // Экон. науки. – 2001. – №10. – С. 14–18.
- Шевченко Д. К. Проблеми ефективності використання економічного потенціалу / Д. К. Шевченко. – Запоріжжя: КПУ, 2004. – 138 с.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, сформована система планування підвищення економічного потенціалу підприємства відповідає завданню забезпечення взаємодії усіх елементів і планових рівнів. Так, елементи довгострокового і стратегічного планів реалізуються за допомогою середньострокових, короткострокових і оперативних планів. Окрім цього, сформована система забезпечує взаємодію між ланками усередині того або іншого плану, тобто кожен елемент поточного або середньострокового плану органічно пов'язаний з відповідним елементом плану більшої тривалості дії. В той же час усі елементи певного плану також взаємодіють між собою.

Тісна ув'язка усіх елементів роботи в сфері перспективного і поточного планування, окрім вирішення безпосередньо завдання розвитку, забезпечує також можливість, з одного боку, робити продукцію відповідно до потреб ринку (при відповідному рівні розвитку виробничого і науково-технічного потенціалу), з іншого боку – задовольнити потреби виробництва різного виду ресурсах, включаючи і трудові, в оптимальних пропорціях (при відповідному розвитку кадрової і фінансової складових).

REFERENCES

- Asbalkin, L. I. *Konechnye narodnokhoziaystvennye rezultaty (sushchnost, pokazateli, puti povysheniia)* [Final economic results (essence, the indicators, ways to improve)]. Moscow: Ekonomika, 2001.
- Ansoff, I. *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic Management]. Moscow: Ekonomika, 1989.
- Anchishkin, A. I. *Prognozirovanie rosta sotsialisticheskoy ekonomiki* [Forecasting the growth of the socialist economy]. Moscow: Ekonomika, 1984.
- Chernikov, D. A. «Effektivnost ispolzovaniia proizvodstvennogo potentsiala i konechnye narodnokhoziaystvennye rezultaty» [The effectiveness of the use of production capacity and final economic results]. *Ekon. nauki*, no. 10 (2001): 14–18.
- Fedonin, O. S., Riepina, I. M., and Oleksiuk, O. I. *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [Potential Company: formation and evaluation]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Figurnov, E. B. «Proizvodstvennyy potentsial sotsialisticheskogo obshchestva» [The production potential of the socialist society]. *Politicheskoe samoobrazovanie*, no. 1 (1982): 15-19.
- King, U., and Kliland, D. *Strategicheskoe planirovanie i khoziaystvennaia politika* [Strategic planning and economic policy]. Moscow: Progress, 1982.
- Kottler, F. *Osnovy marketinga* [Principles of Marketing]. Moscow: Progress, 1990.
- Svobodin, V. I. «Proizvodstvennyy potentsial selskokhoziaystvennogo predpriatiia i otsenka effektivnosti ego ispolzovaniia» [The production potential of the agricultural enterprise and evaluation of its use]. *Vesti statistiki*, no. 10 (2004): 7-12.
- Shevchenko, D. K. *Problemy efektyvnosti vykorystannia ekonomichnoho potentsialu* [Problems of economic efficiency potential]. Zaporizhzhia: KPU, 2004.
- Voronkova, A. E., Ponomarev, V. N., and Dibnis, G. I. *Problemy konkurentosposobnogo potentsiala predpriatiia* [Problems of competitive potential of the company]. Kyiv: Tekhnika, 2000.

Камінська Т. Г.

КОМПЛЕКСНИЙ ГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ КРУГООБІГУ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто основні питання та проблеми побудови системи комплексного господарського контролю кругообігу капіталу підприємства. Досліджено погляди вчених на різні аспекти контролю капіталу на підприємствах України. Обґрунтована необхідність комплексного та системного контролю кругообігу капіталу. Доведено, що комплексний господарський контроль доцільно проводити відповідно до проходження капіталом стадій його кругообігу, починаючи з його формування. Автором визначено, що при проведенні контролю кругообігу капіталу необхідно розглядати процеси його формування і розвитку, з одного боку, і процеси його функціонування – з іншого, виділяючи, таким чином, генетичну і функціональну складові капіталу. За результатами проведеного дослідження зроблено висновок про необхідність комплексного контролю на підприємствах, а також дотримання при здійсненні комплексного господарського контролю послідовності стадій кругообігу капіталу.

Ключові слова: господарський контроль, кругообіг капіталу, методика, комплексність, система контролю

Рис.: 1. Бібл.: 10.

Камінська Тетяна Григорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра бухгалтерського обліку та аудиту, Національний університет біоресурсів і природокористування України (вул. Героїв Оборони, 15., Київ, 03041, Україна)

Email: ktg8@yandex.ru

УДК 657.6:330.145:658.11

Каминская Т. Г.

КОМПЛЕКСНЫЙ ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ КОНТРОЛЬ КРУГООБОРОТА КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены основные вопросы и проблемы построения системы комплексного хозяйственного контроля кругооборота капитала предприятия. Исследованы взгляды ученых на различные аспекты контроля капитала на предприятиях Украины. Обоснована необходимость комплексного и системного контроля кругооборота капитала. Доказано, что комплексный хозяйственный контроль целесообразно проводить в соответствии с прохождением капиталом стадий его кругооборота, начиная с его формирования. Автором определено, что при проведении контроля кругооборота капитала необходимо рассматривать процессы его формирования и развития, с одной стороны, и процессы его функционирования – с другой, выделяя, таким образом, генетическую и функциональную составляющие капитала. По результатам проведенного исследования сделан вывод о необходимости комплексного хозяйственного контроля на предприятиях, а также соблюдении при осуществлении контроля последовательности стадий кругооборота капитала.

Ключевые слова: хозяйственный контроль, кругооборот капитала, методика, комплексность, система контроля

Рис.: 1. Библ.: 10.

Каминская Татьяна Григорьевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра бухгалтерского учета и аудита, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ул. Героев Оборони, 15., Киев, 03041, Украина)

Email: ktg8@yandex.ru

УДК 657.6:330.145:658.11

Kaminskaya T. G.

COMPLEX ECONOMIC CONTROL OF TURNOVER OF THE COMPANY CAPITAL

The article considers main issues and problems of building a system of complex economic control of turnover of the company capital. It studies views of scientists on various aspects of control of capital in Ukrainian companies. It justifies a necessity of a complex and system control of capital turnover. It proves that it is expedient to conduct the complex economic control in accordance with capital passage of its turnover stages, starting from its formation. The author determines that when conducting control of capital turnover it is necessary, on the one hand, to consider processes of its formation and development and, on the other hand, processes of its functioning, thus identifying genetic and functional components of the capital. It draws a conclusion, on the basis of the study, about a necessity of a complex economic control in companies and also about observance of sequence of stages of capital turnover when conducting control.

Key words: economic control, turnover of capital, methods, complexity, control system.

Рис.: 1. Библ.: 10.

Kaminska Tetiana G. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Accounting and Audit, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (vul. Geroyiv Oborony, 15., Kyiv, 03041, Ukraine)

Email: ktg8@yandex.ru

Постановка проблеми. Загальна величина капіталу підприємства є динамічною величиною і змінюється під впливом різних внутрішньовиробничих (обсяги виробництва продукції, її собівартість тощо) та зовнішніх (попит та ринкові ціни на продукцію підприємства, податкова політика держави і ін.) чинників. Тому, зважаючи на те, що капітал є джерелом формування та збільшення обсягів активів підприємства, його зміни не повинні бути стихійними, а ма-

ють чітко регулюватись у процесі системного управління діяльністю підприємства. Разом з тим, ефективне управління капіталом неможливе без ґрунтового контролю за змінами його величини та структури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем контролю в підприємствах та організаціях, у тому числі проблемами контролю капіталу, займалися такі вчені, як Ф. Ф. Бутинець [7], Т. А. Бутинець [3], Н. Г. Вигов-

ська [5], М. Д. Корінко [8], В. Ф. Максимова [9], Є. В. Мних [1], Є. В. Калюга [6], Л. К. Сук [11]. Дослідження підходів до організації внутрішнього контролю на підприємствах різних форм власності здійснювала Н. Г. Виговська [4]. На її погляд, створення самостійної системи внутрішнього контролю необхідно орієнтувати на середні та великі підприємства зі складною внутрішньою організаційною структурою. На невеликих же підприємствах має місце функціонування контролю за допомогою інтегрованої системи обліку, при цьому спеціальної служби й посади контролера не передбачаються. Під час формування системи внутрішньогосподарського контролю на підприємстві, як стверджує Н. Г. Виговська [4, с. 115], потрібно зважати на головне завдання корпоративного управління – забезпечення роботи підприємства в інтересах власників, які надали основну частину ресурсів в його розпорядження. Тому контроль кругообороту капіталу необхідно здійснювати постійно, на усіх стадіях функціонування підприємства.

Дещо ширше коло завдань процесу контролю власного капіталу сформулював Є. В. Мних [1]. Це зокрема:

1. Визначення фактичного стану об'єкта дослідження на певний момент.
2. Перевірка складу та структури капіталу.
3. Контроль операцій, спрямованих на формування джерел утворення грошових коштів.
4. Контроль оптимізації вартісної структури капіталу.
5. Контроль операцій щодо розміщення та використання фінансових ресурсів за напрямками витрачання коштів.
6. Контроль доходів і витрат.
7. Організація моніторингу кругообороту.
8. Забезпечення виконання управлінських рішень стосовно кругообороту капіталу.

Дослідженням проблем організації внутрішнього контролю присвячує багато уваги В. Ф. Максимова [9]. На її думку, при організації системи внутрішнього контролю необхідно передбачити такі умови, як відповідальність керівництва підприємства за організацію системи контролю, проблематичність доцільності використання складних контрольних систем на невеликих підприємствах, обмеження ефективності і дієвості контролю керівництвом підприємства, відмову від неадекватних засобів контролю, ступінь довіри до внутрішньогосподарського поточного (оперативного) контролю.

Метою статті є побудова комплексної системної моделі господарського контролю кругообороту капіталу підприємства.

Виклад основного матеріалу. Слово контроль походить від французького «controle» і означає перевірку або дослідження з метою перевірки [2]. Однак французьке слово «controle» етимологічно утворилося з латинського «contra» – частина слова, що означає протидію чомунбудь, тому, що складає другу частину слова. У нашому випадку це іменник «роль» (лат. «role»), що позначає міру впливу, участь в якійсь дії. Таким чином, контроль, крім перевірки, має і інше значення – протидіяти тому, що небажано.

Таким чином, контроль кругообороту капіталу – це процес перевірки дотримання встановленого нормативно-правовими актами держави, установчими документами підприємства та рішеннями його керівних органів, порядку формування та зміни усіх складових капіталу.

Також, контроль є необхідною умовою існування будь-якої організації, дає імпульс соціально-економічному розвитку. Він запобігає розповсюдженню негативних процесів і сприяє впровадженню всього позитивного, накопиченого раніше [3].

В сучасних умовах господарювання основним суб'єктом контролю за діяльністю господарюючих одиниць є власник. Лише він наділений владними повноваженнями щодо формування, використання та розподілу майна і результатів господарювання, а тому завжди виконує невід'ємну функцію – посилення власності та забезпечення її збереженості. Власником і, відповідно, суб'єктом контролю може бути держава, колектив, приватна особа тощо. Господарська діяльність неможлива без застосування системи економічних важелів щодо додержання законодавства в галузі господарської політики, тобто без систематичного і дієвого контролю з боку держави за виробництвом, розподілом і споживанням суспільного продукту. За допомогою контролю держава захищає інтереси споживачів, перевіряє якість продукції та усі види обслуговування, що існують на ринку. Однак згідно зі ст. 43 Господарського Кодексу України проголошується свобода підприємницької діяльності. Тому державні структури, громадські організації не можуть здійснювати комплексний контроль кругообороту капіталу підприємства. Ними можуть здійснюватися окремі тематичні перевірки, але вони не носять комплексний системний характер. Тому на основі цих міркувань у даній статті поняття господарського контролю та внутрішнього контролю нами ототожнюються.

У процесі контролю перевіряють усі господарські операції в розрізі об'єктів капіталу: основний капітал, оборотний капітал.

До суб'єктів, які контролюють операції з капіталом, згідно з чинним законодавством, належать загальні збори учасників (для ТзОВ та ТзДВ), загальні збори акціонерів (для акціонерних товариств), ревізійна комісія, наглядова рада (для акціонерних товариств), відділ внутрішнього контролю (для великих підприємств) або окрема посадова особа з контрольними повноваженнями (для невеликих підприємств), інвентаризаційні комісії тощо.

Прийняття інвестиційних і фінансових рішень у процесі ведення бізнесу тісно пов'язане з контролем кругообороту капіталу суб'єктів господарювання, оскільки наявність певної величини і динаміки його стану є одним з важливих критеріїв при виборі оптимальних управлінських рішень. У всі періоди життєвого циклу підприємства: від залучення ресурсів для створення або розширення бізнесу до моменту ліквідації чи реорганізації – капітал завжди виступає необхідним атрибутом діяльності підприємства.

Система контролю кругообороту капіталу з боку власника формується в момент створення підприємства, при його придбанні, зміні власника контрольного пакету акцій.

Постановка попереднього контролю з боку власника полягає в розробці та затвердженні всіх необхідних документів (від статуту до внутрішніх документів), у вирішенні питань про кадровий склад виконавчих органів, про ревізійну комісію, про затвердження аудитора. Одночасно власник визначає мету бізнесу, здійснює вибір критеріїв його функціонування та встановлює систему контролю кругообороту капіталу. Він наділяє підприємство статутним капіталом, достатнім для забезпечення нормальної його роботи, визначає повноваження загальних зборів акціонерів (учасників) як вищого органу управління, його виключну компетенцію, фіксує права та обов'язки всіх учасників, визначає склад, джерела майна підприємства, повноваження по розпорядженню майном, встановлює порядок розподілу прибутку.

Власник призначає керівника як одноосібний виконавчий орган управління, визначає строки його повноважень, укладає з ним контракт, в якому обумовлені його задачі, права, обов'язки, відповідальність, система оплати праці, матеріального заохочення тощо. Власник визначає рівень витрат, який примушене нести підприємство, сплачуючи згоду власника на використання належних йому ресурсів в якості факторів виробництва. Він встановлює порядок контролю за фінансово-господарською діяльністю підприємства з боку ревізійної комісії, порядок ведення обліку, складання звітності, зберігання документів, порядок реорганізації та ліквідації підприємства. Тим самим власник впливає на кругообіг капіталу, включаючись до системи управління. Поточний контроль здійснюється в момент здійснення операції, визначення напрямів інвестиційних ресурсів тощо. Він попереджає можливі зловживання при одержанні та витрачання коштів, сприяє дотриманню фінансової дисципліни, своєчасності фінансово-грошових розрахунків. Поточний контроль кругообороту капіталу повинен відповідати інтересам власника. Він є ширшим, якщо власник працює самостійно, здійснюючи оперативне управління.

Поточний контроль може здійснюватись власником періодично, якщо той не працює на підприємстві та впливає на діяльність підприємства шляхом засідань обраних органів – ради директорів та роботи з поточною звітністю (наприклад, квартальною фінансовою звітністю, звітами про виконання завдань та планів тощо).

Найбільш розповсюдженим з усіх видів контролю є наступний контроль. Він включає в себе перевірку щорічного звіту про виробничу та фінансову діяльність, оцінку майна підприємства, перевірку дотримання фінансової дисципліни, аналіз фінансового стану. Наступний контроль кругообороту капіталу здійснюється незалежною зовнішньою контрольною системою, яка відіграє активну роль в нагляді за операціями та практикою (Рада директорів, аудиторський комітет, ревізійна комісія).

Залучення ресурсів підприємством – двоякий процес, який повинен розглядатися з двох позицій: з боку інвестора – як інвестиції, а з боку підприємства – як залучення джерел капіталу для його формування [10]. Для вирішення завдань контролю з позиції інвестора цілком достатньо застосування фінансових методів, які дозволяють визначити терміни повернення вкладених коштів і суми доходів від ін-

вестицій. З точки зору підприємства, в якому здійснюється формування капіталу, виникає необхідність застосування таких форм і методів контролю, які б дозволили не лише констатувати наявність або відсутність порушень, помилок чи шахрайства, але й досліджувати залучені ресурси, оцінювати ефективність їхнього використання та резерви для її підвищення.

Слід зазначити, що на поточний момент в Україні на практиці переважає утилітарний, вузько направлений підхід до контролю на підприємствах, який базується в основному на дослідженні окремих видів активів підприємства і джерел їх формування. У зв'язку з цим кругообіг капіталу як економічній основі бізнесу, системі, що включає в себе сукупність майнових відносин і зобов'язань, у практиці та теорії економічного контролю не приділяється достатньої уваги.

Сучасний підхід до контролю передбачає вивчення не тільки бухгалтерських операцій і методів обліку, що лежать в основі фінансової звітності, але і стратегії, а також процесів діяльності підприємств. Для користувачів бухгалтерської інформації та матеріалів контролю питання підвищення ефективності функціонування підприємства більш значущі, ніж традиційна перевірка достовірності інформації та законності діяльності [8, с. 78].

Для організації контролю кругообороту капіталу, на наш погляд, повинна бути побудована комплексна структурна модель, яка представляє методіку контролю компонентів та етапів кругообороту капіталу на всіх рівнях ієрархічного управління підприємством.

В основу моделі контролю кругообороту капіталу мають бути покладені його етапи: вкладання капіталу в засоби виробництва (придбання), процеси виробництва готової продукції та її реалізації, а у складі капіталу – компоненти, визначені в системі бухгалтерського обліку відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Використання такої моделі здійснюється у рамках окремо взятого підприємства. Контроль кругообороту капіталу варто починати з перевірки його високоліквідних складових, а потім переходити до менш ліквідних.

Стосовно капіталу як складної економічної категорії, багатогранність якої виявляється і в системі показників його обчислення, об'єктивно необхідним є і комплексний системний розгляд питань його контролю, що включає в себе великий комплекс підсистем і спеціальних задач. При цьому комплексний підхід до контролю кругообороту капіталу визначається необхідністю вивчення всіх його складових частин і властивостей.

Системність контролю кругообороту капіталу обумовлюється взаємним зв'язком і взаємною залежністю елементів цієї системи. У свою чергу, система контролю кругообороту капіталу є частиною, підсистемою іншої більш складної системи – системи комплексного економічного контролю діяльності підприємства. Місце контролю кругообороту капіталу та його елементів у системі комплексного економічного контролю діяльності підприємства можна побачити на схемі комплексного господарського контролю, зображеній на рис. 1.

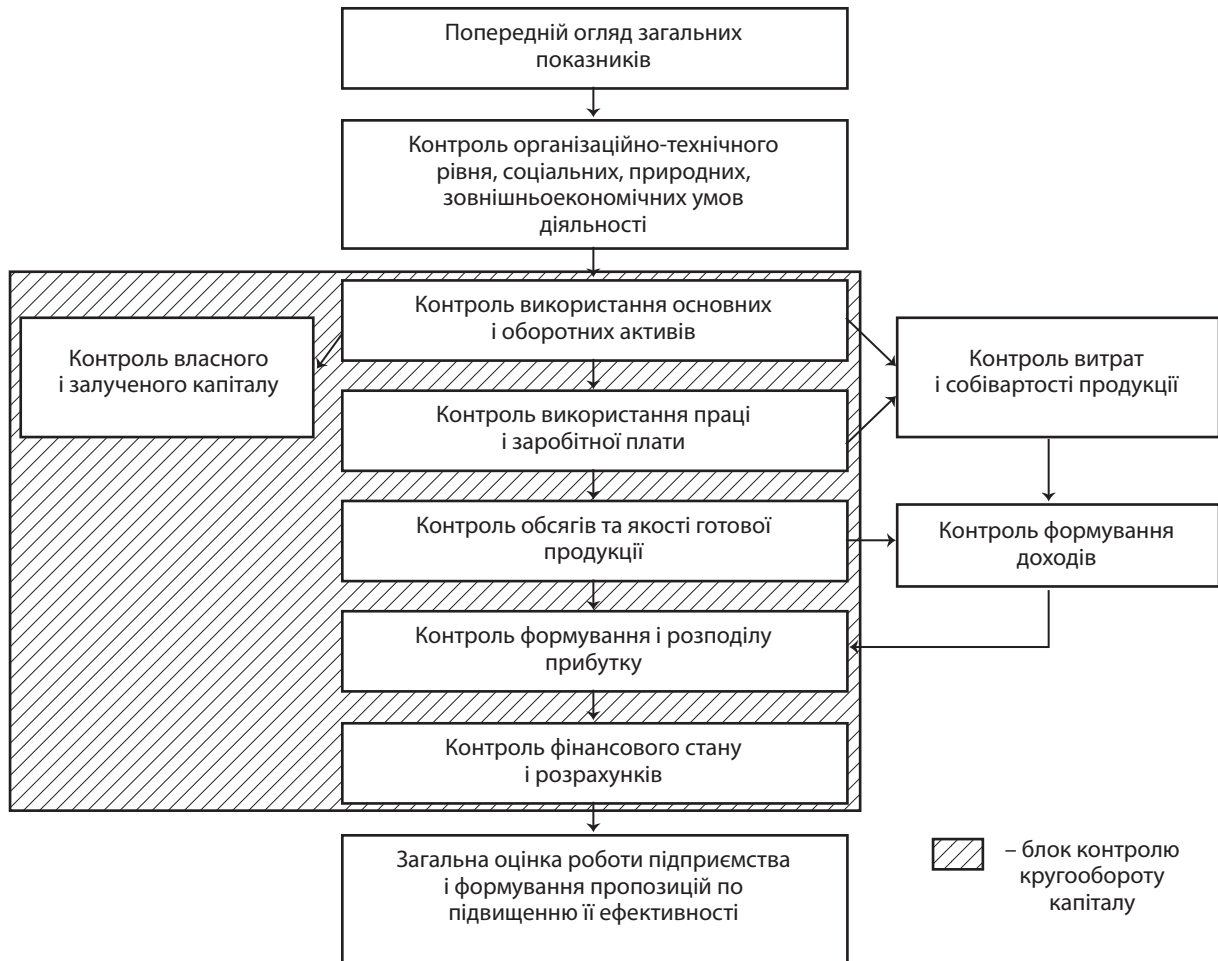

Рис. 1. Методика комплексного господарського контролю діяльності підприємства

Джерело: власна розробка автора

Процес дослідження кругообороту капіталу повинен включати в себе два основних, властивих будь-якому системному дослідженню аспекти: вивчення генетичних сторін системи (у даному випадку – це формування капіталу) і вивчення функціональних сторін системи (процесу функціонування капіталу).

У зв'язку із цим при проведенні контролю кругообороту капіталу необхідно розглядати процеси його формування і розвитку, з одного боку, і процеси його функціонування – з іншого.

Генетична сторона капіталу вивчається шляхом оцінки та детального дослідження всієї сукупності джерел капіталу підприємства, шляхом оцінки процесу формування, контролю структури та інших якісних показників джерел формування капіталу, а також вивчення їх вартості.

Функціональна складова даної системи визначається шляхом відображення ціни функціонуючого капіталу контролю структури та інших якісних показників цієї категорії.

Особливе місце в системі господарського контролю кругообороту капіталу підприємства займають вивчення його поточного стану, а також показників інтенсивності та ефективності використання.

При проведенні комплексного господарського контролю кругообороту капіталу важливо дотримуватись послідовності контролю, що ґрунтується на порядку проходження капіталом стадій його кругообороту. У зв'язку із цим не можна погодитись з послідовністю контролю кругообороту капіталу, що передбачає підходи, які ігнорують важливі принципи формування і функціонування капіталу, при якому на першому етапі проводиться дослідження активів підприємства, а на другому – зобов'язань і власного капіталу. На наш погляд, контроль кругообороту капіталу варто починати з джерел формування капіталу, а тоді переходити до контролю функціональних форм капіталу.

Висновки. Таким чином, в результаті проведеного нами дослідження, ми сформулювали головні положення та етапи комплексного контролю кругообороту капіталу підприємства, що дає наочне відображення його послідовності. Спроба комплексного та системного дослідження господарського контролю кругообороту капіталу сприяє розробці методичних рекомендацій, що дозволяють оперативніше, якісніше здійснювати контрольну діяльність кругообороту капіталу підприємства, стандартів контролю суб'єктів господарювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз і контроль в системі управління капіталом підприємства : [монографія] / [Є. В. Мних, А. Д. Бутко, О. Д. Большакова, Г. О. Кравченко, Г. І. Никонович] / за ред. проф. Є. В. Мниха. – К.: Вид-во КНТЕУ, 2005. – 232 с.
2. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. – М.: Книжный мир, 2001. – 895 с.
3. Бутинець Т. А. Внутрішній контроль: елементи організації системи / Т. А. Бутинець. – Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2008 – № 1 (43). – С. 28
4. Виговська Н. Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: [монографія] / Н. Г. Виговська. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 532 с.
5. Виговська Н. Г. Моделювання структур внутрішньогосподарського контролю на акціонерних товариствах (стаття 1) / Н. Г. Виговська // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – № 2 (32). – С. 79–89.
6. Калюга Є. В. Фінансово-господарський контроль у системі управління [монографія] / Є. В. Калюга. – К. 2003. – 360 с.
7. Контроль і ревізія: Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / [Бутинець Ф. Ф., Виговська Н. Г., Малюга Н. М., Петренко Н. І.] / За редакцією проф. Ф. Ф. Бутинця. – 3-є вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2002. – 544 с.
8. Корінько М. Д. Контроль та аналіз діяльності суб'єктів господарювання в умовах її диверсифікації: теорія, методологія, диверсифікація: [монографія] / М. Д. Корінько. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2007. – 429 с.
9. Максимова В.Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку / В. Ф. Максимова. – К: АВРІО, 2005. – 264 с.
10. Мильнер Б. З. Теория организаций / Б. З. Мильнер.– М.: ИНФРА-М, 1998. – 336 с.
11. Сук Л. К. Контроль і ревізія / Л. К. Сук, П. Л. Сук. – К.: Університет «Україна», 2006. – 275 с.

REFERENCES

- Borisov, A. B. *Bolshoy ekonomicheskiy slovar* [Large Dictionary of Economics]. Moscow: Knizhnyy mir, 2001.
- Butynets, T. A. «Vnutrishnii kontrol: elementy orhanizatsii systemy» [Internal control: elements of the system]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 1(43) (2008): 28.
- Butynets, F. F. and others. *Kontrol i reviziia* [Control and revision]. Zhytomyr: Ruta, 2002.
- Kaliuha, I. E. V. *Finansovo-hospodarskyi kontrol u systemi upravlinnia* [Financial and economic control in the management]. Kyiv, 2003.
- Korinko, M. D. *Kontrol ta analiz diialnosti sub'ektiv hospodariuvania v umovakh ii dyversyfikatsii: teoriia, metodolohiia, dyversyfikatsiia* [Control and analysis of business entities in terms of diversification: theory, methodology, diversification]. Kyiv: Inform.-analit. ahentstvo, 2007.
- Mnykh, Ye. V. and others. *Analiz i kontrol v systemi upravlinnia kapitalom pidpryemstva* [Analysis and control in the management of a capital company]. Kyiv: KNTEU, 2005.
- Maksimova, V. F. *Vnutrishnii kontrol ekonomichnoi diialnosti promyslovoho pidpryemstva - systemnyi pidkhid do rozvytku* [Internal control economic activity of industrial enterprises - a systematic approach to development.]. Kyiv: AVRIO, 2005.
- Milner, B. Z. *Teoriia organizatsiy* [The theory of organizations]. Moscow: INFRA-M, 1998.
- Vyhovska, N. H. *Hospodarskyi kontrol v Ukraini: teoriia, metodolohiia, orhanizatsiia* [Economic control in Ukraine: Theory, Methodology, organization]. Zhytomyr: ZhDTU, 2008.
- Vyhovska, N. H. «Modeliuvannia struktur vnutrishnyhospodarskoho kontroliu na aktsionerlykh tovarystvakh (stattia 1)» [Simulation of internal control structures for joint stock companies (Article 1)]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 2(32) (2005): 79-89.
- Suk, L. K., and Suk, P. L. *Kontrol i reviziia* [Control and audit]. Kyiv: Universytet «Ukraina», 2006.

Ковбатюк М. В., Шкляр В. В.

КЛАСИФІКАЦІЯ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ МЕЗОРІВНЯ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ

У статті проведено дослідження впливу факторів мезорівня на діяльність підприємств водного транспорту. Розроблено класифікацію факторів, яка включає дві класифікаційні групи – регіональні та галузеві фактори. Регіональні фактори впливу визначаються відповідно до стану розвитку регіону, а галузеві охоплюють стан розвитку галузі, міжгалузеві взаємовідносини, стан транспортної мережі та інституційні фактори. Обґрунтовано доцільність використання запропонованої класифікації при прийнятті управлінських рішень щодо ефективної діяльності підприємства.

Ключові слова: актор, мезорівень, класифікація, галузь, регіон, підприємства водного транспорту

Рис.: 1. *Бібл.:* 10.

Ковбатюк Марина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри, кафедра економічної теорії, Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул.Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

Email: mvkov58@yandex.ru

Шкляр Вікторія Вікторівна – аспірант, кафедра економічної теорії, Київська державна академія водного транспорту ім. гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (вул.Фрунзе, 9, Київ, 04071, Україна)

Email: viktoriya_shklyar@ukr.net

УДК 330.341: 656.6

Ковбатюк М. В., Шкляр В. В.

КЛАССИФИКАЦИЯ ФАКТОРОВ ВЛИЯНИЯ МЕЗОУРОВНЯ НА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ ВОДНОГО ТРАНСПОРТА

В статье проведено исследование влияния факторов мезоуровня на деятельность предприятий водного транспорта. Разработана классификация факторов, которая включает две классификационные группы – региональные и отраслевые факторы. Региональные факторы воздействия определяются в соответствии с состоянием развития региона, а отраслевые охватывают состояние развития отрасли, межотраслевые взаимоотношения, состояние транспортной сети и институциональные факторы. Обоснована целесообразность использования предложенной классификации при принятии управленческих решений относительно эффективной деятельности предприятия.

Ключевые слова: фактор, мезоуровень, классификация, отрасль, регион, предприятия водного транспорта

Рис.: 1. *Библ.:* 10.

Ковбатюк Марина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой, кафедра экономической теории, Киевская государственная академия водного транспорта им. гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул.Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

Email: mvkov58@yandex.ru

Шкляр Виктория Викторовна – аспирант, кафедра экономической теории, Киевская государственная академия водного транспорта им. гетмана Петра Конашевича-Сагайдачного (ул.Фрунзе, 9, Киев, 04071, Украина)

Email: viktoriya_shklyar@ukr.net

УДК 330.341: 656.6

Kovbatiuk M. V., Shklyar V. V.

CLASSIFICATION OF FACTORS OF INFLUENCE OF MESO LEVEL ON ACTIVITY OF WATER TRANSPORT COMPANIES

The article conducts a study of influence of meso level factors on activity of water transport companies. It develops a classification of factors, which includes two classification groups – regional and branch factors. Regional factors of influence are identified in accordance with the state of development of a region and branch ones cover the state of development of a branch, interbranch relations, state of the transportation network and institutional factors. The article justifies expediency of use of the offered classification when making managerial decisions with respect to efficient activity of a company.

Keywords: factor, meso level, classification, branch, region, water transport companies.

Pic.: 1. *Bibl.:* 10.

Kovbatiuk Marina V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department, Department of Economic Theory, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachniy (vul.Frunze, 9, Kyiv, 04071, Ukraine)

Email: mvkov58@yandex.ru

Shklyar Viktoriya V. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory, Kyiv State Maritime Academy named after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachniy (vul.Frunze, 9, Kyiv, 04071, Ukraine)

Email: viktoriya_shklyar@ukr.net

Постановка проблеми. В сучасних умовах постійної нестабільності та збиткової діяльності підприємств одним із основних завдань, які постають в процесі функціонування національної економіки України, є гармонійний розвиток усіх галузей народного господарства, особливо транспортної галузі, яка по своїй суті є обслуговуючою. Протягом останніх років, які супроводжуються наслідками

світової економічної кризи, домінуючим питанням постає визначення факторів, завдяки яким держава, галузь і саме підприємство може прогнозувати появу нестабільності і попередити її настання.

Економічна стабільність країни залежить від приділення особливої уваги розвитку галузевого потенціалу саме на регіональному рівні, оскільки даний аспект ще

недостатньо досліджений, особливо стосовно сфери послуг. Увага вчених здебільшого зосереджена на діагностиці факторів впливу на макро- або мікрорівні, в той час як фактори мезорівня залишаються майже не вивченими. Класифікація регіональних та галузевих факторів впливу в даний час зустрічається вкрай рідко, до того ж єдиного підходу до створення такої класифікації ще немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням факторів впливу на діяльність підприємств водного транспорту, а саме морських та річкових портів, судноплавних компаній та судноремонтних заводів, займалися такі автори, як: О. В. Акімова [1], С. М. Боняр [2], О. В. Захарова [3], В. Г. Коба, І. В. Гладка [4], О. А. Липинська, Л. М. Крисюк [5], С. Б. Малаяр [6], В. В. Щербина [7] та інші. В своїх працях вони виділяють безліч факторів, які в більшості випадків групуються на зовнішні та внутрішні або взагалі не відносяться до класифікаційних ознак чи груп факторів. Тому відсутність чіткої класифікації факторів впливу на діяльність підприємств водного транспорту підтверджує актуальність даного дослідження, що має прикладний характер.

Метою статті є розробка класифікації факторів впливу на діяльність підприємств водного транспорту відповідно до регіонального та галузевого рівнів управління та обґрунтування її доцільності при прийнятті управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. Процеси глобалізації національних економік та посилення міжнародної конкуренції загострюють проблему пошуку джерел підвищення ефективності і конкурентоздатності підприємств водного транспорту. Здійснення регулювання та координації їх діяльності відповідно до рівнів управління надає можливість контролю та згладжування непередбачуваних ситуацій не лише на національному рівні, а й на рівні галузі та самого підприємства. Класифікація чинників забезпечення ефективності функціонування є необхідною умовою при дослідженні організаційно-економічного механізму розвитку підприємств водного транспорту, виявленні кількісних залежностей від факторів, що на нього впливають, побудови прогнозу розвитку та під час розроблення конкретних пропозицій стосовно підвищення ефективності функціонування підприємства.

Макроекономічні фактори є необхідними, але не достатніми для забезпечення умов підвищення ефективності діяльності та конкурентоздатності підприємства. Дана група факторів включає заходи державного регулювання, які направлені на забезпечення макроекономічної стабільності, удосконалення інвестиційного клімату і зниження адміністративних бар'єрів, і на даний момент достатньо детально вивчена [8].

Мезорівень – це рівень галузі або регіону, який є сполучною ланкою між державою і підприємствами. Фактори впливу даного рівня є ключовими при організації та управлінні діяльністю як підприємства, так і державою. Даному рівню не приділено достатньої уваги в наукових дослідженнях, тим самим втрачається можливість досягнення більш ефективної роботи підприємств за рахунок відсутності його взаємодії з державою.

Саме тому, задля налагодження ефективної діяльності на всіх рівнях управління, необхідним є визначення та дослідження факторів впливу мезорівня. Оскільки мезорівень включає в себе галузь і регіон, з метою збереження індивідуальності та специфіки впливу факторів, їх класифікація розроблена відповідно до цих складових (рис. 1).

Регіональні фактори впливу на діяльність підприємств водного транспорту визначаються відповідно до стану розвитку регіону. Їх відокремлення обумовлено наступним.

Наявність та стан ресурсів регіонів для вирішення регіональних завдань розвитку водного транспорту. Для створення та організації діяльності підприємств водного транспорту необхідною складовою є наявність та додатний стан необхідних ресурсів на території регіону, які сприятимуть нормальному функціонуванню та підвищенню ефективності його роботи. Тобто, зважаючи на різну специфіку підприємств водного транспорту, необхідним є наявність відповідної території, кваліфікованих кадрів, водних артерій, під'їзних шляхів та ін.

Стан та рівень екологічних та територіальних проблем розвитку водного транспорту. У свою чергу підприємства повинні забезпечити належний контроль за рівнем шкідливих викидів у навколишнє середовище, дотримуватися відповідних норм, застосовувати засоби попередження забруднення та не створювати негативних наслідків для оточуючих.

Кількість та стан підприємств водного транспорту. Важливу роль у стані розвитку регіону відіграє кількість та стан підприємств водного транспорту, адже число підприємств, стан їх розвитку, потужність та пропускна здатність об'єктів транспортної інфраструктури визначає забезпеченість регіону якісними перевезеннями та специфіку його діяльності.

Наявність транспортних кластерів. На сучасному етапі розвитку, з метою підвищення економічного рівня та конкурентоздатності суб'єктів господарювання як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, широкого вжитку набуває створення кластерів на територіях окремих регіонів. Серед основних завдань кластеру – оптимізація процесу використання наявного економічного потенціалу регіону і галузі.

На відміну від інших організаційних форм господарювання, кластер об'єднує зусилля влади, бізнесу та науки за принципом територіальної локалізації. Це створює можливість розробляти, приймати та запроваджувати інноваційні рішення швидко, ефективно та цілеспрямовано [9].

Основною метою транспортних кластерів є надання транспортних послуг в секторах пасажирських і вантажних перевезень. Транспортно-логістичні кластери (ТЛК) діляться на три категорії: портові ТЛК; прикордонні ТЛК; територіальні (регіональні) ТЛК. Розглядаючи проблеми ефективного використання водних ресурсів, в першу чергу необхідно звернути увагу на водні ТЛК, до яких відносяться портові ТЛК, що формуються на основі морських портів. Звичайно, існують і річкові порти, які можуть бути важливою складовою територіальних виробничих кластерів, але в наш час основою формування водних ТЛК залишаються, все ж таки, морські порти [10].

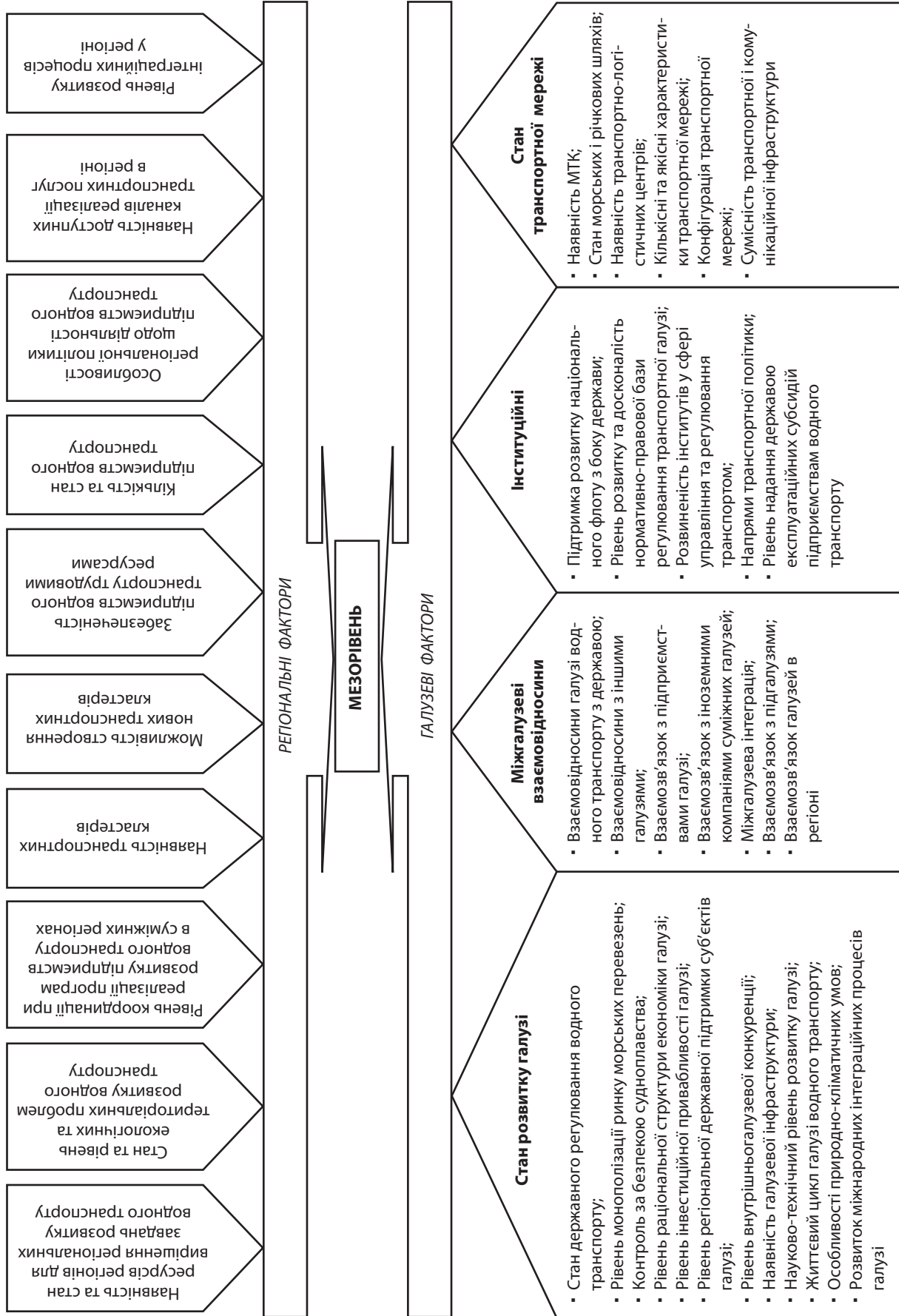

Рис. 1. Класифікація факторів впливу мезорівня на діяльність підприємств водного транспорту, авторська розробка

Можливість створення нових транспортних кластерів. Створення транспортного кластера передбачає забезпечення умов для збільшення вантажопотоків і пасажиропотоків; спільне використання інформаційних, маркетингових, технологічних та інших можливостей суб'єктів транспортної інфраструктури регіону; вдосконалення технології міжнародних перевезень; підвищення ефективності та якості транспортного обслуговування в міжнародному сполученні регіону; підвищення рівня конкурентоспроможності та розвиток підприємницької діяльності у морегосподарському комплексі регіону; підвищення рівня транспортного та туристичного потенціалу регіону на міжнародному ринку; забезпечення можливості некомерційного партнерства на підставі ефективної взаємодії суб'єктів приватного сектора з органами державної влади і місцевого самоврядування [9].

Тобто, завдяки створенню і формуванню транспортних кластерів та механізму їх зворотного зв'язку, залучені до роботи в кластерах виробники, науковці, постачальники послуг мають можливість в межах групи підприємств, які обслуговуються, розповсюджувати корисну інноваційну інформацію. Отже, наявність та можливість створення нових транспортних кластерів є одним з головних факторів розвитку регіону.

Забезпеченість підприємств водного транспорту трудовими ресурсами.

Важливим фактором ефективного функціонування підприємств транспорту є їх забезпечення трудовими ресурсами відповідного рівня кваліфікації та компетентності. В сучасних умовах безперервного розвитку нової техніки та передових технологій, більшість трудових ресурсів не відповідають новим вимогам та не пристосовані до нових умов організації виробництва та праці. Компетентні фахівці галузі водного транспорту працюють під закордонним прапором, у зв'язку з вищою оплатою праці; поступово звільняються спеціалісти пенсійного віку, а їх місця повністю не заповнюються перспективною молоддю. Таким чином втрачаються кваліфіковані кадри на вітчизняних підприємствах водного транспорту.

Особливості регіональної політики в сфері діяльності підприємств водного транспорту. При визначенні факторів впливу особливо увагу необхідно приділяти ефективності діяльності регіональної (місцевої) влади щодо управління транспортним розвитком країни в регіональному аспекті. Тобто регулюванню, пов'язаному з взаємовідносинами між державою і регіонами, а також регіонів між собою у питаннях: співвідношення і взаємодії рушійних сил регіонального розвитку транспорту, зокрема транспортних підприємств; відношення до завдання підйому економіки відсталіх транспортних підприємств; освоєння ними нових районів; рівня регіональної автономії, ступеню централізації планування і управління щодо розвитку та фінансування діяльності транспортних підприємств тощо.

Рівень координації при реалізації програм розвитку підприємств водного транспорту в суміжних регіонах. Не менш важливим є координація при реалізації програм розвитку підприємств водного транспорту в суміжних регі-

онах. Принцип партнерства та встановлення взаємозв'язку і контакту в діяльності допомагає успішному здійсненню важливих заходів соціально-економічного характеру.

Наявність доступних каналів реалізації транспортних послуг в регіоні. Наявність та вибір каналів збуту є складним маркетинговим рішенням, оскільки вони безпосередньо впливають на кількість та ефективність транспортних послуг, які полягають у транспортуванні масштабних вантажів.

Рівень розвитку інтеграційних процесів в регіоні. Інтеграційні процеси не можуть проходити осторонь жодної держави, вони все більше захоплюють як окремі підприємства, так і цілі галузі та регіони. Практичним відображенням інтеграційних процесів підприємств водного транспорту є застосування інтермодальних та комбінованих перевезень, які сприятимуть підвищенню конкурентоздатності, покращенню якості, здешевленню транспортних послуг як підприємства, так і регіону, а також розширення підприємств за рахунок приєднання до них інших суб'єктів господарювання. Тобто інтеграція сприяє усуненню обмежень, які існують на різних видах транспорту та створює сприятливі умови для взаємовигідної співпраці.

Необхідність здійснення класифікації факторів на рівні галузі обумовлюється індивідуальністю організації, управління, регулювання і контролю діяльності підприємств в різних галузях народного господарства. Водний транспорт є специфічною галуззю, діяльність якого безпосередньо має міжнародний характер, обслуговуючи зовнішньо-економічні зв'язки, проте й здійснює міжрайонні внутрішні перевезення, забезпечуючи органічний і постійний зв'язок з виробничою діяльністю інших галузей, у тому числі й з іншими видами транспорту. Тому, визначення галузевих факторів впливу на діяльність підприємств водного транспорту є актуальним та необхідним. Здійснення їх розподілу доцільне відповідно до чотирьох класифікаційних груп, а саме стан розвитку галузі, міжгалузеві взаємовідносини, стан транспортної мережі та інституційні фактори.

Перша група враховує *стан розвитку галузі* водного транспорту та включає наступні фактори: стан державного регулювання водного транспорту; рівень монополізації ринку морських перевезень; контроль за безпекою судноплавства; рівень раціональної структури економіки галузі; рівень інвестиційної привабливості галузі; рівень регіональної державної підтримки суб'єктів галузі; рівень внутрішньогалузевої конкуренції; наявність галузевої інфраструктури; науково-технічний рівень розвитку галузі; життєвий цикл галузі водного транспорту; особливості природно-кліматичних умов; рівень розвитку міжнародних інтеграційних процесів галузі.

Оскільки транспортна галузь по своїй суті і призначенню є обслуговуючою галуззю її основною метою являється забезпечення *міжгалузевих взаємовідносин* і спрощення взаємозалежності між ними, шляхом ефективного надання транспортних послуг всім галузям народного господарства і плідної співпраці між різними видами транспорту. Саме тому, у розрізі підприємств водного транспорту, до даної групи відносяться наступні фактори: взаємовідносини галузі водного транспорту з державою; взаємовідносини

з іншими галузями; взаємозв'язок з підприємствами галузі; взаємозв'язок з іноземними компаніями суміжних галузей; міжгалузева інтеграція; взаємозв'язок з підгалузями; взаємозв'язок галузей в регіоні.

Стан транспортної мережі пов'язаний з перевагами чи недоліками економічного та політичного місцерозташування, а також наявністю та ступенем розвитку транспортної інфраструктури в країні. Кількісні та якісні характеристики транспортної мережі, стан та перспективи її розвитку мають вагомий вплив на ефективність діяльності підприємств, у зв'язку з чим до даної групи доцільно віднести наступні фактори: наявність міжнародних транспортних коридорів; стан морських і річкових шляхів; наявність транспортно-логістичних центрів; кількісні та якісні характеристики транспортної мережі (довжина та щільність шляхів сполучення, їх пропускна здатність, відповідність сучасним світовим стандартам); конфігурація транспортної мережі; сумісність транспортної і комунікаційної інфраструктури.

Ще однієї класифікаційної групою, на нашу думку, є інституційні фактори. Цей погляд поділяє О. В. Захарова та виділяє інституційні фактори впливу на транспортну систему, до яких відносить сукупність факторів, пов'язаних з управлінням та регулюванням транспортної сфери та інших сфер економічної діяльності, що безпосередньо впливають на функціонування транспортної системи. У системі цих факторів автор виділяє наявність та дієвість державних та комерційних інститутів у сфері управління та регулювання транспортом, рівень розвитку та досконалість нормативно-правової бази регулювання, напрями транспортної політики та стратегії країни. Ці чинники забезпе-

чують регулювання та управління основними складовими транспортного процесу: техніко-технологічною складовою, соціально-економічними факторами транспортного процесу, підприємницькою діяльністю на транспорті та участю національного транспортного комплексу в системі міжнародних транспортних послуг [3].

Оскільки ми розглядаємо дану групу факторів на галузевому рівні та відносно підприємств водного транспорту, то до них варто віднести наступні: підтримка розвитку національного флоту з боку держави; рівень розвитку та досконалість нормативно-правової бази регулювання транспортної галузі; розвиненість інститутів у сфері управління та регулювання транспортом; напрями транспортної політики; рівень надання державою експлуатаційних субсидій підприємствам водного транспорту.

Таким чином, запропонований підхід до систематизації факторів впливу на діяльність підприємств дозволив класифікувати їх за рівнями управління, а саме на мезорівні.

Висновки. Отже, в результаті проведеного дослідження було розроблено класифікацію факторів впливу мезорівня на діяльність підприємств водного транспорту, який полягає у врахуванні не тільки характеру впливу факторів, але й напрями та масштабу їх впливу.

Переваги запропонованої класифікації полягають у високому рівні її системності та повноти, що дозволяє відобразити залежність діяльності підприємств від регіональних і галузевих факторів впливу та здійснювати аналіз, який забезпечить максимально повну оцінку його стану з подальшим прийняттям ефективних управлінських рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акімова О. В. Фактори впливу на транспортний процес в системі трампового судоходства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/SND/Tecnic/4_akimova.doc.htm.
2. Боняр С. М. Судоходство река-море: проблеми розвитку судовладельческих компаний. Научная монография. Одесса. ИПРЭИ НАН України, 2009. – 288 с.
3. Захарова О. В. Фактори впливу на формування та розвиток потенціалу світової транспортної системи [Електронний ресурс] / О. В. Захарова // Економічний простір. – 2011. – №51. – С. 5–13. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2011_51/zmist.htm.
4. Коба В. Г., Гладка І. В. Шляхи виходу з економічної кризи судноплавних компаній України / В. Г. Коба, І. В. Гладка // Водний транспорт. Зб. наук. праць КДАВТ. – К.: КДАВТ, 2012. Вип. 2(14). – С.67–72.
5. Липинська О. А., Крисюк Л. М. Торговельне судноплавство України: перспективи розвитку [Електронний ресурс] / О. А. Липинська, Л. М. Крисюк // Економічні інновації. – 2012. – Вип. 47. – С. 99–107. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/Ei/2012_47/PDF/10_Lipin.pdf.
6. Мальяр С. Б. Класифікація деструктивних факторів економічної безпеки підприємств портової діяльності [Електронний

REFERENCES

- Akimova, O. V. «Faktory vliianiia na transportnyy protsess v sisteme trampovogo sudokhodstva» [Factors influencing the transport process in the tramp shipping]. http://www.rusnauka.com/SND/Tecnic/4_akimova.doc.htm.
- Boniar, S. M. *Sudokhodstvo reka-more: problemy razvitiia sudovladelcheskikh kompaniy*. [River-sea navigation: the problems of shipping companies.]. Odessa: IPREI NAN Ukrainy, 2009.
- Belkina, O. V. «Problemy organizatsii protsessa upravleniia strategiy razvitiia v sfere sudoremonta» [Problems of organization of the management of the development strategy in the field of ship repair]. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3038>.
- Koba, V. H., and Hladka, I. V. «Shliakhy vykhodu z ekonomichnoi kryzy sudnoplavnykh kompanii Ukrainy» [Ways out of the crisis shipping Ukraine]. *Vodnyi transport*. Zb. nauk. prats KDAVT., no. 2(14) (2012): 67–72.
- «Klastery vodnoi transportnoi lohistyky (portovi klastery)» [Clusters water transport logistics (port clusters)]. <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterezacii-vodnikh-resursiv/klastery-vodnoi-transportnoi-logistiki-portovi-klastery/>.
- Lypynska, O. A., and Krysiuk, L. M. «Torhovelne sudnoplavstvo Ukrainy: perspektivy rozvytku» [Shipping Ukraine Trade Perspective]. http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/Ei/2012_47/PDF/10_Lipin.pdf.

- ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Rmugt/2010_32/Files/3210.pdf.
7. Щербина В. В. Методичні засади оцінки інтеграції судноплавних та стивідорних компаній в умовах глобалізації світової торгівлі [Електронний ресурс] / В. В. Щербина // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2009. – №26. – С.51–55. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/Natural/Vetp/2009_26/index.html.
 8. Белкина О. В. Проблемы организации процесса управления стратегией развития в сфере судоремонта [Електронний ресурс] / О. В. Белкина // Проблемы современной экономики. – 2010. – №1(33). – Режим доступу: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3038>.
 9. Аналітична записка «Щодо перспектив створення морських кластерів в Одеській області» [Електронний ресурс].
 10. Кластери водної транспортної логістики (портові кластери) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-vodnoi-transportnoi-logistiki-portovi-klasteri/>.
- Maliar, S. B. «Klasyfikatsiia destruktivnykh faktoriv ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv portovoi diialnosti» [Classification of destructive factors of economic security companies port activity]. http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Rmugt/2010_32/Files/3210.pdf.
- Shcherbyna, V. V. «Metodychni zasady otsinky intehratsii sudnoplavnykh ta styvidornykh kompanii v umovakh hlobalizatsii svitovoi torhivli» [Methodological principles of evaluation integration of shipping and stevedoring companies in a globalizing world trade]. http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/Natural/Vetp/2009_26/index.html.
- Zakharova, O. V. «Faktory vplyvu na formuvannia ta rozvytok potentsialu svitovoi transportnoi systemy» [Factors influencing the formation and development potential of the global transport system]. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2011_51/zmist.htm.
-

Семенченко А. В.

УПРАВЛІННЯ КАДРОВОЮ БЕЗПЕКОЮ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті розглянуті ключові аспекти управління кадровою безпекою, визначені фактори впливу на особливості управління кадровою безпекою організації. Відзначено, що до об'єктивних належать фактори, дія яких не залежить від господарської поведінки конкретних працедавців, тому вони мають прагнути нейтралізувати їх спеціальними методами. У роботі досліджені стратегічні цілі і пріоритети, які знижують кадрову безпеку сучасного підприємства. Виявлено, що впливовим фактором зниження кадрової безпеки виступає неефективність системи управління персоналом організації. Стосовно до предметної області вплив проявляється в двох формах: на стратегічному та оперативному рівнях управління. Також виявлені загрози кадровій безпеці організацій у сферах, найбільш значущих для України, відповідно до галузевої специфіки та у різних сферах професійної діяльності, яка визначає вірогідність реалізації факторів загроз.

Ключові слова: безпека організації, кадрова безпека, економічна безпека, управління кадровою безпекою

Табл.: 2. Бібл.: 8.

Семенченко Андрій Володимирович – кандидат економічних наук, викладач, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: semenchenko_av@mail.ru

УДК 331.421

Семенченко А. В.

УПРАВЛЕНИЕ КАДРОВОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ОРГАНИЗАЦИИ

В статье рассмотрены ключевые аспекты управления кадровой безопасностью, определены факторы влияния на особенности управления кадровой безопасностью организации. Отмечено, что к объективным относятся факторы, действие которых не зависит от хозяйственного поведения конкретных работодателей, поэтому они должны нейтрализовать их специальными методами. В работе исследованы стратегические цели и приоритеты, которые снижают кадровую безопасность современного предприятия. Выявлено, что весомым фактором снижения кадровой безопасности выступает неэффективность системы управления персоналом организации. Применительно к предметной области влияние проявляется в двух формах: на стратегическом и оперативном уровне управления. Также выявлены угрозы кадровой безопасности организаций в сферах, наиболее значимых для Украины, согласно отраслевой специфике и в различных сферах профессиональной деятельности, которая определяет вероятность реализации факторов угроз.

Ключевые слова: безопасность организации, кадровая безопасность, экономическая безопасность, управление кадровой безопасностью

Табл.: 2. Библ.: 8.

Семенченко Андрей Владимирович – кандидат экономических наук, преподаватель, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Email: semenchenko_av@mail.ru

UDK 331.421

Semenchenko A. V.

MANAGING PERSONNEL SECURITY IN THE CONTEXT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF AN ORGANISATION

The article considers key aspects of managing personnel security, identifies factors of influence upon specific features of managing personnel security of an organisation. It marks that objective factors are such activity of which does not depend on economic behaviour of individual employers, that is why they should neutralise them using special methods. The article studies strategic goals and priorities, which reduce personnel security of a modern company. It reveals that an important factor of deterioration of personnel security is non-efficiency of the system of managing personnel in an organisation. When speaking about object domain, this influence manifests itself in two forms: at strategic and operative levels of management. The article also reveals threats of personnel security of an organisation in spheres, which are most important for Ukraine in accordance with branch specific features and in various spheres of professional activity, which identifies probability of realisation of threat factors.

Ключевые слова: security of an organisation, personnel security, economic security, managing personnel security.

Tabl.: 2. Bibl.: 8.

Semenchenko Andrey V. – Candidate of Sciences (Economics), Lecturer, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Email: semenchenko_av@mail.ru

У період всезростаючої ролі персоналу організації як основної ланки забезпечення конкурентних переваг та досягнення стратегічних цілей все частіше спостерігається погіршення соціально-психологічного клімату в колективах, поширення конфліктних суперечок, що значно знижує лояльність персоналу та робить підприємства незахищеними від негативного впливу на економічну безпеку. Домінуючу роль у системі економічної безпеки підприєм-

ства відіграє кадрова безпека, оскільки це робота з персоналом, кадрами, а вони в будь-якій організації первинні. Саме тому необхідно більшу увагу приділяти організаційному забезпеченню системи кадрової безпеки як елементу соціально-економічного розвитку організації, яка розглядається як процес запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємства через ризики і погрози, пов'язані з персоналом, його інтелектуальним потенціалом.

лом і трудовими відносинами загалом, що і пояснює актуальність обраної теми дослідження.

Метою даного дослідження є розвиток теоретичних аспектів управління кадровою безпекою як складової частини економічної безпеки для зниження рівня та кількості загроз, які послаблюють ступень захищеності підприємства з боку персоналу.

Питанням дослідження кадрової безпеки присвячено велику кількість праць відомих науковців, таких як: А. Абрамов [1], А. Алавердов [2], О. Ареф'єва, В. Геєць [3], О. Грунін, В. Губський, Г. Задорожний, М. Кизим [3], О. Кириченко, Т. Клебанова, Г. Козаченко [4], А. Колосов, Т. Кузенко, В. Мунтіян, Є. Олейников, В. Сенчагов, В. Тамбовцев, О. Черняк, І. Чумарін, В. Шликов [5], В. Щелкунов.

Аналіз теоретичних та практичних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених дає змогу зробити висновок про недостатню розробленість питань організації кадрової безпеки. Вирішення питань кадрової безпеки обмежується впровадженням жорсткого контролю персоналу, відсутня єдність у виборі показників, що комплексно характеризують рівень кадрової безпеки та його впливу на ефективність діяльності організації, не приділяється належна увага формуванню системи кадрової безпеки організації та її розвитку.

Як стверджують деякі науковці [4; 6], вітчизняна специфіка кадрової безпеки характеризується більшою мірою вірогідністю реалізації загроз з кадрового напрямку діяльності організації, що визначається дією двох груп факторів, відображених в табл. 1.

Таблиця 1

Фактори, які визначають особливості управління кадровою безпекою організації в сучасній Україні

Об'єктивні чинники	Суб'єктивні чинники
<ul style="list-style-type: none"> ▪ специфічна трудова ментальність українців; ▪ орієнтація вітчизняних підприємців на активне використання методів недобросовісної конкуренції; ▪ недоліки чинного законодавства 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ асоціальні орієнтири власників конкретної організації; ▪ неефективність системи управління персоналом організації; ▪ недостатня професійна підготовка керівників структурних підрозділів організації

До об'єктивних належать фактори, дія яких не залежить від господарської поведінки конкретних працедавців. Тому вони повинні враховувати розглянуті нижче фактори і прагнути нейтралізувати їх спеціальними методами.

Першим фактором виступає трудова ментальність українців, особливості якої об'єктивно знижують їх потенційну лояльність працедавцеві, а головне – відповідальність за дотримання прийнятих на себе трудових зобов'язань, зокрема – в забезпеченні його інформаційної і майнової безпеки.

Нижче приведені тільки ті характерні риси трудової ментальності українців, які прямо впливають на забезпечення кадрової безпеки організації:

- позиціонування трудової діяльності як другорядної по значущості в системі життєвих цінностей і пріоритетів, що визначає менший ступінь мотивованості співробітника до повноцінного дотримання умов найму хоча б з побоювання втрати місця роботи;
- позиціонування працедавця в якості скоріше соціального супротивника, ніж соціального партнера, що визначає психологічну готовність співробітника до умисного нанесення йому майнового або немайнового збитку в цілях «відновлення соціальної справедливості» або особистої помсти;
- розвинене відчуття колективізму і солідарності з колегами по роботі, що визначає тенденцію до приховання співробітником від керівництва інформації про допущені ними порушення в області безпеки, а іноді – готовність до прямої співучасті в таких порушеннях.

Другим фактором виступає сама «філософія» ведення підприємництва, що склалася в нашій країні в 1990-х ро-

ках. Одним з характерних її проявів є орієнтація на активне використання методів недобросовісної конкуренції в усіх сферах господарської діяльності, до яких слід віднести:

- масове переманювання найбільш цінних співробітників у конкурентів;
- використання таких форм бізнес-розвідки, як вербування, шантаж і підкуп співробітників конкуруючої організації;
- підкуп співробітників бізнес-розвідки в цілях відміни до висновку невігідних для їх працедавців договорів;
- підкуп державних чиновників в цілях створення для своєї організації яких-небудь конкурентних переваг;
- фізичне усунення власників і топ-менеджерів конкуруючої організації (як найбільш радикальний з відверто кримінальних методів конкурентної боротьби).

Третім фактором є недоліки чинного в Україні трудового законодавства. Розробники КЗпП України і інших правових актів спиралися на соціально-орієнтоване трудове законодавство держав з ринковою економікою. При цьому вони ігнорували специфічні умови становлення українського ринку праці і реалії ведення вітчизняного підприємництва. В результаті вітчизняні працедавці сьогодні не мають права використовувати найбільш ефективні технології управління персоналом, які підвищують рівень їх кадрової безпеки. В першу чергу це стосується технологій:

- відбору кандидатів на працевлаштування, які дозволяють відсіювати потенційно нелояльних співробітників;
- моніторингу лояльності персоналу;
- покарання співробітників, які порушили довіру працедавця.

До суб'єктивних належать фактори, дія яких безпосередньо залежить від конкретних працедавців. У разі прояву вказаних факторів кадрова безпека конкретної організації автоматично ставиться під загрозу, оскільки вони або прямо провокують персонал до різних проявів нелояльності до власного працедавця, або створюють для подібних порушень сприятливі умови.

Першим фактором виступають асоціальні орієнтири власників конкретної організації. Вони виражаються в ігноруванні власником принципу соціальної відповідальності підприємця не тільки перед суспільством (добросовісна виплата податків, добродійність і т. п.), але і перед власним персоналом. На практиці подібна орієнтація проявляє себе у формах [7]:

- позиціонування персоналу як один з багатьох видів ресурсів, споживчих організацією в процесі здійснення своєї статутної діяльності (а не як «людський капітал», розвиток якого потребує постійних цільових інвестицій і спеціальних методів економічної, соціальної і психологічної підтримки);

- прагнення мінімізувати власні витрати з кадрового напрямку діяльності організації, зокрема шляхом економії витрат на спеціальне навчання співробітників, формування в трудовому колективі відносин корпоративного духу;

- підбір топ-менеджменту організації, орієнтованого на тоталітарний стиль управління і ігнорування вимог доктрини розвитку людського капіталу.

Другим фактором виступає неефективність системи управління персоналом організації. Стосовно до предметної області виявляється зазвичай в наступних формах.

На стратегічному рівні управління – в загальній орієнтації кадрової стратегії на доктрину «ефективного споживання трудових ресурсів» або в повній відсутності у конкретної організації якої-небудь публічної політики з даного напрямку діяльності [8]. Неприпустимі для сучасної організації стратегічні цілі з кадрового напрямку діяльності, систематизовані в табл. 2.

Таблиця 2

Стратегічні цілі і пріоритети, які знижують кадрову безпеку сучасного підприємства

Напрями кадрової стратегії	Неприпустимі цілі і пріоритети
Політика регулювання чисельності персоналу	<ul style="list-style-type: none"> ▪ відмова від найму молодих фахівців; ▪ орієнтація на активне використання праці нелегальних мігрантів; ▪ орієнтація на активне використання механізму аутстафінгу (лізингу персоналу); ▪ орієнтація на короткострокові трудові договори; ▪ орієнтація на відсутність додаткових соціальних гарантій при скороченні персоналу
Політика розвитку персоналу	<ul style="list-style-type: none"> ▪ орієнтація на самоусунення від участі в підвищенні кваліфікації персоналу; ▪ орієнтація на ігнорування вимог закону зміни праці; ▪ орієнтація на залучення керівників і провідних фахівців зі сторони в збиток підготовці власних кадрів
Політика мотивації персоналу	<ul style="list-style-type: none"> ▪ орієнтація на використання фіксованих посадових окладів, не залежних від поточних результатів праці; ▪ орієнтація на використання премій як інструменту мотивації відсутності порушень; ▪ орієнтація на відмову від «механізму участі співробітників в прибутку організації»; ▪ орієнтація на економію за витратами на соціальну підтримку персоналу; ▪ орієнтація на відмову від активного застосування методів моральної мотивації співробітників
Політика психологічної підтримки персоналу	<ul style="list-style-type: none"> ▪ орієнтація на відмову від формалізованого механізму постійної психологічної підтримки персоналу; ▪ орієнтація на мотивацію відносин «жорсткої конкуренції між співробітниками»; ▪ орієнтація на ігнорування особових якостей при наймі і підготовці менеджерів всіх рівнів

На оперативному рівні управління виявляється в підсистемах:

- регулювання чисельності персоналу – у формі використання формального підходу до відбору кандидатів на працевлаштування (наприклад, ігнорування процедур, що дозволяють виявити наявність у кандидата негативних особових якостей, які підвищують вірогідність його подальшого успішного вербування або шантажу);
- контролю персоналу – у формі відмови від застосування в організації формалізованих процедур моніторингу лояльності співробітників із залученням служби безпеки (наприклад, використання вказаною службою спеціальних методів контролю сту-

пеня реальної задоволеності співробітників своїми відносинами з працедавцем і безпосереднім керівником);

- мотивації персоналу – у формі відсутності формалізованих процедур заохочення за високі трудові результати або покарання за відповідні порушення (наприклад, кращим способом профілактики корупції з боку відповідного контингенту керівників і фахівців організації є їх мотивація у формі встановлення фіксованого відсотка від благополучно завершених контрактів).

Третім фактором виступає недостатня професійна підготовка керівників структурних підрозділів організації [7]. Найчастіше даний фактор проявляє себе в силу двох причин:

- ігнорування конкретним працедавцем вимоги сучасної теорії управління персоналом, пов'язаної з необхідністю наявності у менеджерів певних особових якостей, відсутність яких неминуче приводить до регулярних конфліктів з підлеглими, провокуючи їх незадоволеність працедавцем;
- неефективного навчання майбутніх або первинної адаптації новопризначених керівників в цілях формування з них визнаних лідерів очолюваних трудових колективів.

У різних сферах професійної діяльності загрози кадровій безпеці організацій мають свою галузеву специфіку, яка визначається вірогідністю реалізації факторів загроз. Розглянемо ці особливості в сферах, найбільш значущих для України.

Якщо мова йде про специфіку забезпечення кадрової безпеки організацій, які представляють реальний сектор економіки, до складу якого входять найбільш представницькі за сукупною чисельністю персоналу групи працедавців в особі промислових, будівельних, транспортних, аграрних підприємств, то можна відмітити, що за кордоном основним суб'єктом загроз кадровій безпеці в даному секторі економіки виступають конкуренти, яких цікавить конфіденційна інформація технологічного і комерційного характеру. Відповідно найбільш поширеною формою реалізації даної загрози є разовий комерційний підкуп або пряме вербування співробітників конкуруючої організації, допущених до вказаної вище інформації [7].

У вітчизняних умовах основним суб'єктом загроз кадровій безпеці даних організацій виступають власні співробітники, які представляють так звані робочі професії. Найбільш вірогідним об'єктом загроз є придатні для роздрібно-го продажу або власного споживання товарно-матеріальні цінності, а формою реалізації – дрібні розкрадання.

На другому місці серед суб'єктів загроз знаходяться менеджери і фахівці штабних служб організації, перш за все – фінансових і комерційних. Об'єктом загроз виступають фінансові ресурси організації. Відповідні загрози можуть бути реалізовані у формі: прямих фінансових розкрадань; збитків від не вигідних контрактів на постачання сировини або відвантаження продукції, укладених співробітниками, підкупленими контрагентами.

Загроза витоку конфіденційної технологічної інформації до конкурентів актуальна в Україні поки лише для невеликої частини промислових підприємств, які працюють в інноваційно-орієнтованих галузях, перш за все ті, які представляють військово-промисловий комплекс. Забезпечення їх кадрової безпеки має додаткову специфіку. Суб'єктами загроз виступають тут не однопрофільні зарубіжні корпорації, а спецслужби іноземних держав, прагнучих дістати доступ до технологічної інформації і відомостей про обсяги випуску відповідної продукції. Формою реалізації загроз є вербування інженерно-технічного персоналу даних підприємств, здійснюване підкупом і, рідше, шантажем.

Що стосується сфери торгівлі і побутового обслуговування, то за кордоном основну загрозу кадровій безпеці в цій сфері професійної діяльності представляють

конкуренти. На відміну від реального сектора економіки, їх цікавить комерційна і, рідше, фінансова інформація (наприклад, відомості про плановані зміни в рекламній або цінновій політиці).

У вітчизняних умовах на першому місці стоїть загроза дрібних розкрадань: товарів і інших матеріальних цінностей (наприклад, продуктів в ресторані), а також різноманітних фінансових зловживань. На другому місці – загроза передачі нелояльними співробітниками конфіденційної фінансової інформації працедавця третім особам:

- кримінальним злочинним угрупованням, контролюючим дану організацію (при цьому основними формами реалізації даної загрози виступають підкуп або прями загрози в адресу допущеного до такої інформації співробітника бухгалтерії);
- податковим органам держави (при цьому основною формою реалізації даної загрози виступає ініціативна передача співробітником компрометуючої працедавця інформації з міркувань особистої помсти).

Фінансовий сектор економіки представляють організації, обслуговуючі фінансовий ринок, – банки, страхові компанії, інвестиційні фонди, брокерські фірми і т. п. Специфіка статутної діяльності підвищує вірогідність загроз їх безпеці, зокрема – з кадрового напрямку. Це пов'язано з дією таких факторів, як [7, с. 17]:

- постійна робота з високоліквідними активами – грошовими коштами і цінними паперами;
- статус особливо довірених контрагентів для постійних клієнтів, отже, доступ до їх конфіденційної фінансової інформації;
- доступ до конфіденційної інформації самої організації і її клієнтів, що є у більшості співробітників, зокрема – виконавців, які посідають посади.

Вираженою особливістю забезпечення кадрової безпеки даної групи працедавців є пріоритети в частині об'єктів і суб'єктів загроз. Основною загрозою безпеці є просочування конфіденційної інформації про клієнтів (так званої клієнтської таємниці). Відповідно головною групою суб'єктів загроз виступають конкуренти не самої організації (банку, страхової компанії), а її клієнтів. Для отримання відповідної інформації суб'єкти загрози використовують вже розглянуті методи вербування співробітників фінансових організацій. У разі просочування інформації, яка складає клієнтську таємницю, фінансова організація несе втрати немайнового характеру: різке зниження іміджу як довіреної особи клієнта. У банківському або страховому бізнесі це погрожує швидким скороченням найпривабливішої частини клієнтської бази.

Іншою особливістю в області кадрової безпеки є підвищена небезпека переманювання конкурентами провідних фахівців фінансової організації. Крім своїх професійних компетенцій, вони відносять до конкурента конфіденційну інформацію про діяльність свого колишнього працедавця. Але головною загрозою виступає висока вірогідність скорочення клієнтської бази, оскільки фахівець банку або страхової компанії дуже часто йде до конкурента, уводить за собою частину обслуговуваних їм особисто клієнтів.

Нарешті, фінансовий сектор економіки займає в нашій країні друге місце з числа замахів на власників, топ-менеджерів, а іноді – і менш високопоставлених співробітників організацій.

Специфіка забезпечення кадрової безпеки організацій, які представляють апарат державного управління має наступні відмінності. У будь-якій країні миру головною загрозою кадровій безпеці для органів державної влади і місцевого самоврядування виступає корупція посадових осіб. Вона виявляється в найрізноманітніших формах, але завжди припускає зловживання своїм службовим положенням в особистих цілях. Особливо велика вірогідність корупції в регулюючих, дозвільних і наглядових органах державної влади. Взаємодіючи з комерційними організаціями і приватними особами, державні чиновники, співробітники муніципальних служб мають численні можливості збільшення особистих доходів в процесі:

- видачі ліцензій на право здійснення тієї або іншої підприємницької діяльності;
- розподіли державних або муніципальних замовлень на постачання або підрядні роботи;
- виконання наглядових функцій;
- функціонування податкової системи;
- підтримка відповідних баз даних про підконтрольних юридичних і фізичних осіб;
- юридичного оформлення різних операцій, а також інших дій за участю громадян.

В Україні, як і в багатьох інших країнах, підвищену суспільну небезпеку представляє тенденція до зростання корумпованих державних чиновників з представниками олігархічного капіталу і організованої злочинності. Сьо-

годні вказана тенденція правомірно розглядається в нашій країні як загроза не тільки безпеці конкретних державних організацій, але і національній безпеці в цілому.

Природно, що в таких умовах протидія корупції є пріоритетним завданням керівників відповідних державних і муніципальних організацій, а також правоохоронних органів.

У сучасних умовах в даній сфері професійної діяльності широкого поширення набула така загроза кадровій безпеці, як переманювання провідних співробітників державного апарату на роботу до крупних комерційних структур. При цьому потенційні працевластувачі переслідують одночасно дві мети:

- підвищити якість власного людського капіталу шляхом залучення висококваліфікованих фахівців з широким професійним кругозором;
- поліпшити власні конкурентні позиції за рахунок появи нових неформальних каналів комунікацій з відповідними органами державного і муніципального управління (зв'язки нового співробітника з колишніми співробітниками).

Таким чином, дослідивши фактори, які визначають особливості управління кадровою безпекою організацій та стратегічні цілі і пріоритети, які знижують кадрову безпеку сучасного підприємства, можемо стверджувати, що для забезпечення кадрової безпеки на підприємстві повинна бути чітко визначена структура та стратегічний підхід до управління кадровою безпекою організації. Використання теоретичних аспектів управління кадровою безпекою дозволить уникати протиправних дій з боку персоналу організації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов А. М. Системы управления доступом / Абрамов А. М., Никулин О. Ю., Петрушин А. Н. – М.: Оберег-РБ, 1998. – 190 с.
2. Алавердов А. Р. Управление персоналом в коммерческом банке. – М.: «Симинтэк», 1997. – 256 с.
3. Моделивання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С., Черняк О. І. та ін.; За ред. Гейця В. М.: Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
4. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: Монографія. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
5. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия. – СПб.: Алетейя, 1999. – 138 с.
6. Чумарин И. Г. Что такое кадровая безопасность компании? // Кадры предприятия. – №2. – 2003. – С. 25-32.
7. Алавердов А. Р. Управление кадровой безопасностью организации. – М.: Маркет ДС, 2010. – 176 с.
8. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: Монографія / Кириченко О. А., Сідак В. С. та ін. – К.: Університет «Крок», 2008. – 403 с.

REFERENCES

- Abramov, A. M., Nikulin, O. Yu., and Petrushin, A. N. *Sistemy upravleniia dostupom* [Access control systems]. Moscow: Obereg-RB, 1998.
- Alaverdov, A. R. *Upravlenie personalom v kommercheskom banke*. [Human resource management in commercial bank.]. Moscow: Simintek, 1997.
- Alaverdov, A. R. *Upravlenie kadrovoy bezopasnosti organizatsii*. [Personnel security organization.]. Moscow: Market DS, 2010.
- Chumarin, I. G. «Chto takoe kadrovaia bezopasnost kompanii?» [What is a personnel security company?]. *Kadry predpriiatiia*, no. 2 (2003): 25-32.
- Heiets, V. M. and others. *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Simulation of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: INZHEK, 2006.
- Kozachenko, H. V., Ponomaryov, V. P., and Liashenko, O. M. *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia* [The economic security of the enterprise: the nature and mechanism of]. Kyiv: Libra, 2003.
- Kyrychenko, O. A., and Sidak, V. S. *Problemy upravlinnia ekonomichnoi bezpekoiu sub'ektiv hospodariuvannia* [Problems of economic security entities]. Kyiv: Universytet «Krok», 2008.
- Shlykov, V. V. *Kompleksnoe obespechenie ekonomicheskoy bezopasnosti predpriiatiia* [Complex provision of economic security]. St. Petersburg: Aleteyia, 1999.

Серова И. А., Свидло А. И.

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ СХЕМА УПРАВЛЕНИЯ ЗАТРАТАМИ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье на основе анализа подходов и принципов управления затратами определена общая схема управления, которая позволит выделить как информационную базу исследования, так и последовательность взаимосвязанных действий по формированию концептуальной схемы управления затратами предприятия. Учет условий неопределенности для точки, интервала и площади безубыточности через систему сбалансированных показателей дает возможность учесть разновекторность возможных действий по выбору оптимальных способов управления затратами предприятия.

Ключевые слова: затраты, безубыточность, управление затратами, система сбалансированных показателей

Рис.: 6. Библ.: 8.

Серова Ирина Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра статистики и экономического прогнозирования, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Email: irina-ce@yandex.ru

Свидло Анна Игоревна – преподаватель, кафедра статистики и экономического прогнозирования, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Email: annanaumova84@mail.ru

УДК 338.512

Серова І. А., Свидло Г. І.

КОНЦЕПТУАЛЬНА СХЕМА УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті на основі аналізу підходів та принципів управління витратами визначена загальна схема управління, яка дозволяє виокремити як інформаційну базу дослідження, так і послідовність взаємозв'язаних дій щодо формування концептуальної схеми управління витратами підприємства. Урахування умов невизначеності для точки, інтервалу та площини беззбитковості через систему збалансованих показників дає можливість урахувати різновекторність можливих дій щодо вибору оптимальних способів управління витратами підприємства.

Ключові слова: витрати, беззбитковість, управління витратами, система збалансованих показників

Рис.: 6. Бібл.: 8.

Серова Ірина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра статистики та економічного прогнозування, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: irina-ce@yandex.ru

Свидло Ганна Ігорівна – викладач, кафедра статистики та економічного прогнозування, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: annelnova@mail.ru

UDC 338.512

Serova I. A., Svydlo A. I.

SPECIFIC FEATURES OF MANAGING FINANCES OF INTEGRATED CORPORATE STRUCTURES

В статті на основі аналізу підходів та принципів управління витратами визначена загальна схема управління, котра дозволяє виокремити як інформаційну базу дослідження, так й послідовність взаємозв'язаних дій щодо формування концептуальної схеми управління витратами підприємства. Врахування умов невизначеності для точки, інтервалу та площини беззбитковості через систему збалансованих показників дає можливість врахувати різновекторність можливих дій щодо вибору оптимальних способів управління витратами підприємства.

Ключові слова: витрати, беззбитковість, управління витратами, система збалансованих показників

Рис.: 6. Бібл.: 8.

Serova Irina A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Statistics and Economic Projections, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Email: irina-ce@yandex.ru

Svydlo Anna I. – Lecturer, Department of Statistics and Economic Projections, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Email: annanaumova84@mail.ru

Постановка проблемы. Современные условия хозяйствования характеризуются большой динамичностью внешней среды и, как следствие, – высоким уровнем неопределенности. Учет данных условий в оценке деятельности промышленных предприятий определяет необходимость постоянного поиска путей мобилизации их внутрен-

них резервов с целью сохранения конкурентных позиций на рынке.

Необходимым условием поддержания конкурентоспособности является устойчивость состояния.

В условиях рынка устойчивость экономического состояния предприятия определяется как в зависимости от

уровня эффективности использования производственных и финансовых ресурсов, так и их перераспределения в процессе хозяйственной деятельности.

Поэтому важной функцией механизма хозяйствования, обеспечивающего поддержание предприятия в данном состоянии и перевод его на новый уровень развития, является управление затратами на основе анализа безубыточности.

Анализ последних исследований и публикаций.

Вопросам управления затратами на основе оценки безубыточности посвящены работы А. П. Зудилина, А. В. Лотова, С. С. Ованесяна, Н. Г. Чумаченко, В. В. Бочарова, И. В. Липсица, Е. С. Стояновой, Дж. Кларка, В. Раутенштрауха, Джойла Г. Сигела, Джая К. Шима и др. Но, учет фактора неопределенности в них для осуществления процесса управления затратами не получил должного отражения.

Целью данной статьи является разработка концептуальной схемы управления затратами промышленного предприятия, которая даст возможность на основе формирования информационной базы и определения последовательности управленческих воздействий сформировать систему аналитических операций, направленных на повышение устойчивого развития предприятия с учетом условий неопределенности.

Изложение основного материала. Существующая практика управления затратами базируется на разнообразии подходов, позволяющих как определить функции управления затратами на основе формирования учетной базы и контроля их выполнения, выделить структурные элементы управления затратами, так и отследить последовательность взаимосвязи принимаемых решений.

Исходя из того, что процесс управления находится в зависимости от уровня развития производительных сил и связан с имеющимся опытом решения поставленной проблемы, целесообразно рассмотреть процесс принятия управленческих воздействий необходимо рассматривать в соответствии с определенной логикой, проявляющейся через систему следующих принципов:

- управление затратами предприятия является комплексной системой,
- использование обратной связи в системе управления затратами,
- учет рыночной конъюнктуры и законодательной среды,
- визуализации результатов и их адекватность.

Определение управления затратами предприятия как комплексной системы позволит с одной стороны, проанализировать факторы, влияющие на затраты предприятия, а с другой – исследовать все функции управления относительно затрат.

Использование обратной связи в системе управления затратами дает возможность определить управляющие воздействия с целью снижения уровня или оптимизации затрат предприятия и разработать мероприятия по эффективной реализации этих воздействий.

Принцип учета рыночной конъюнктуры и законодательной среды проявляется в принятии действующих

норм налогообложения, обязательных платежей, сборов и других регуляторных актов с целью отражения специфики существующей структуры затрат на предприятии.

Визуализация результатов является информационной базой формирования оценочных характеристик для принятия стратегически верных решений в плане оптимизации затрат на предприятии.

Таким образом, основу исследования управления затратами должен составить процессный подход, который будет содержать методы системного анализа, позволяющий, базируясь на представленных выше принципах, провести анализ затрат на предприятии и рассматривать управление как целостный комплекс взаимосвязанных функций (рис. 1) [1–2].

Данная схема является теоретической базой в определении последовательности взаимосвязанных действий по формированию концептуальной схемы управления затратами предприятия, визуальное представление которой должно носить блочный характер (рис. 2).

Алгоритм исследования блоков концептуальной схемы управления затратами промышленного предприятия может иметь следующий вид: цель блока – задачи, решаемые в пределах блока – инструментарий.

Целевой направленностью блока оценки и анализа является проведение анализа на четырех уровнях иерархии: национальная экономика, промышленность, машиностроение, предприятие (группа предприятий) [4 – 6]. Это даст возможность оценить роль машиностроения в развитии как промышленности так и экономики в целом, а также определить текущее состояние затрат на предприятиях.

Так как основу аналитической работы составляет система оценочных показателей, формируемая в зависимости от поставленной цели исследования, будет приемлемым для осуществления разноуровневой оценки существующих тенденций и положений рассмотреть следующие их группы [4 – 6]:

- на национальном уровне: базисные и цепные темпы роста – с целью осуществления сравнительных оценок и отражения текущего положения;
- на уровне промышленности: доля промышленности в валовой добавленной стоимости, уровень рентабельности и доля убыточных предприятий в промышленности – с целью отражения общего уровня развития промышленности;
- на уровне машиностроения: доля перерабатывающих отраслей в общей структуре промышленности, доля машиностроения в перерабатывающей промышленности – с целью определения изменений в структуре перерабатывающей промышленности.

Оценка и анализ затрат конкретного предприятия традиционно осуществляется как на общем уровне (валовые затраты, операционные затраты), так и с учетом их постоянного и переменного характера. Но учет данных затрат и оптимальность их соотношений дает возможность учесть эффект масштаба производства при планировании затрат, что до настоящего времени является спорным вопросом в исследовательских кругах [8].

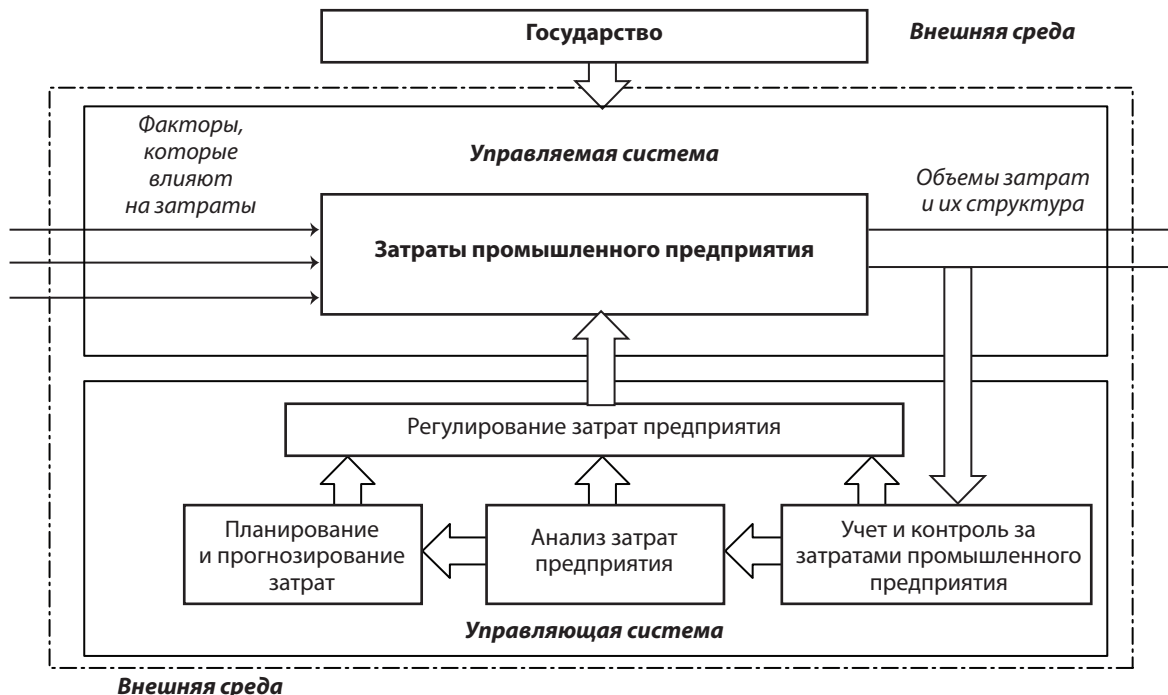

Рис. 1. Общая схема управления затратами промышленного предприятия

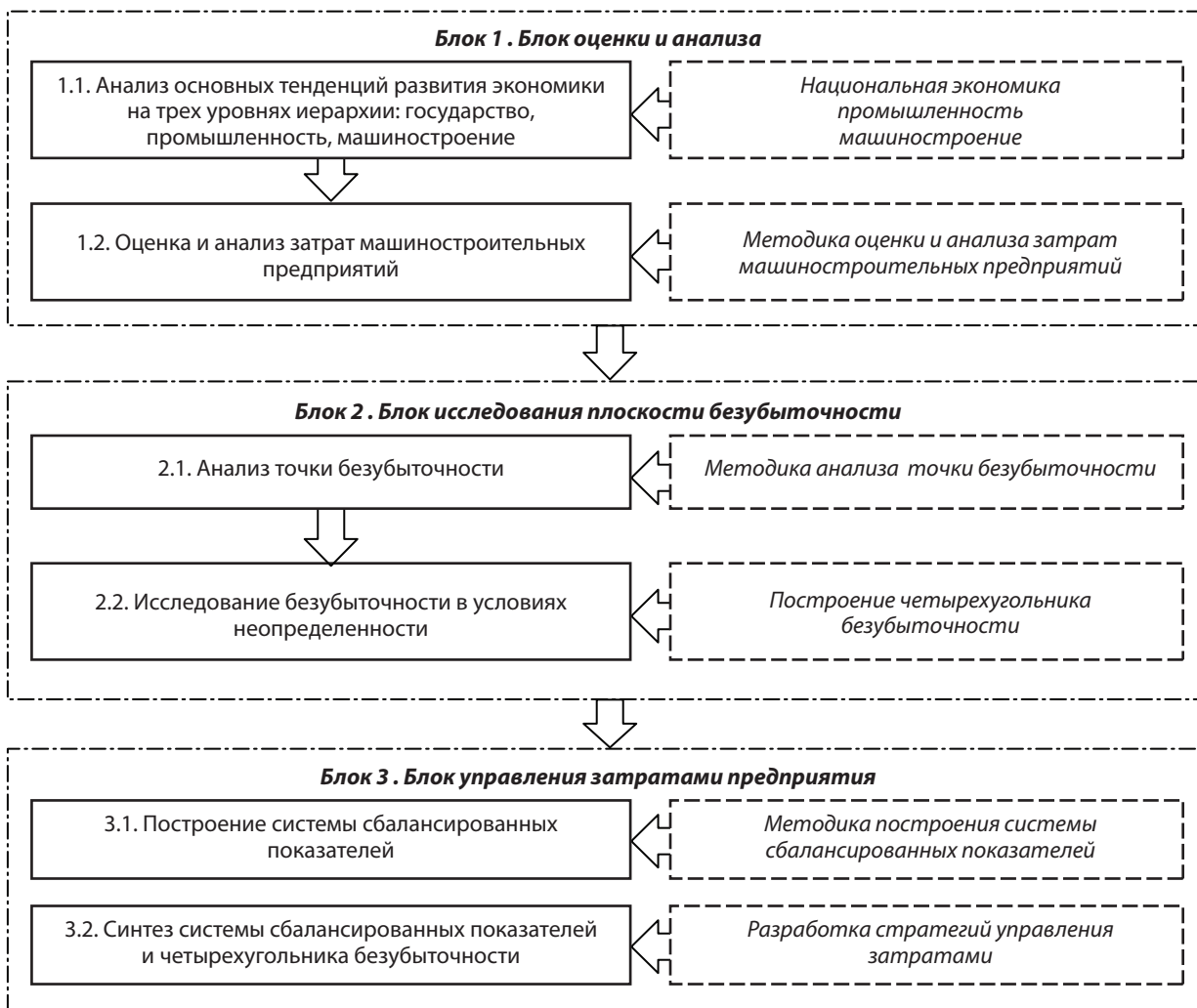

Рис. 2. Концептуальная схема управления затратами предприятия

Таким образом, анализ затрат предприятия должен основываться на выявлении системы показателей, имеющих отношение к затратам предприятия, отслеживании основных функциональных связей между этими показате-

лями и определении эластичности изменений по каждому показателю. Для решения такой задачи необходима следующая методика оценки и анализа затрат предприятия (рис. 3).

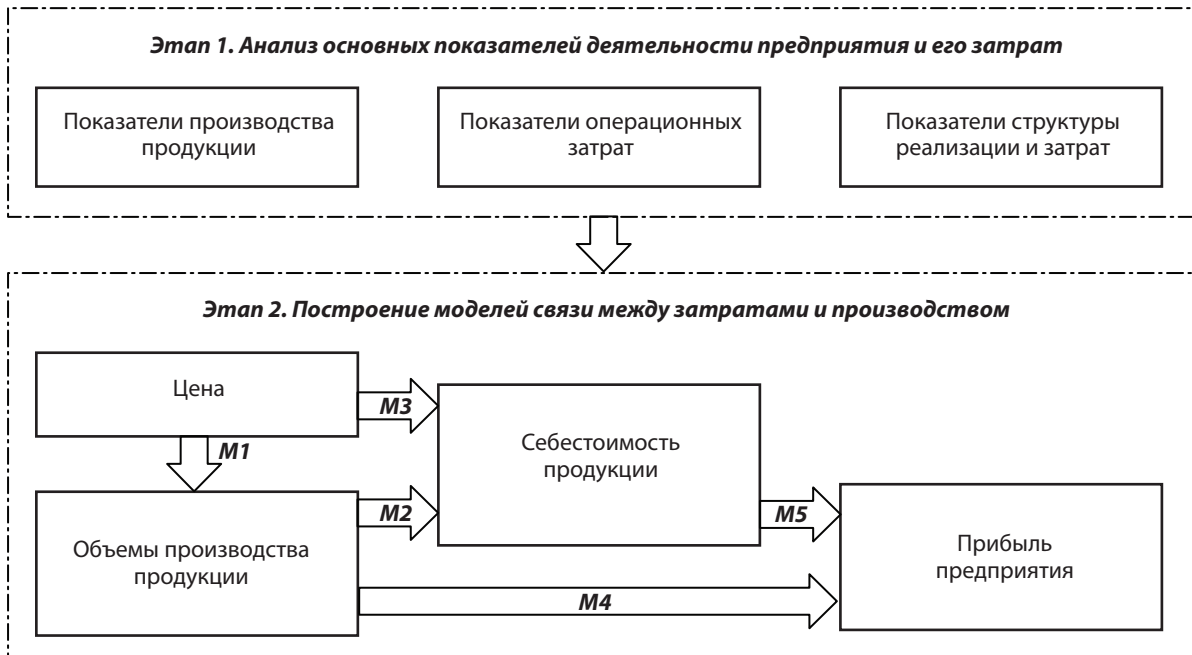

Рис. 3. Методика оценки и анализа затрат промышленного предприятия

На начальном этапе данного исследования осуществляется исследование объемов производства в натуральном и стоимостном выражении, что позволяет оценить динамику производства и изменение цен на продукцию предприятия, а также анализ операционных затрат предприятия, темпов их роста, структуры реализации и затрат по видам продукции, что дает возможность отследить существующие пропорции в структуре затрат.

Построение моделей связи между затратами и производством (реализацией) продукции будет иметь следующий вид.

Модель зависимости объемов продукции от цены (M1) даст возможность использовать линейную аппроксимацию при наличии краткосрочного периода исследования. Модель зависимости себестоимости продукции от объемов продаж (M2) основывается на том определении, что постоянные затраты пересчитываются на единицу выпуска продукции, поэтому существует обратная зависимость между себестоимостью и объемом продаж (выпуском). Модель зависимости себестоимости единицы продукции от цены (M3) строится путем подстановки выражения (M2) в выражение (M1). Модели (M4) и (M5) отражают зависимости прибыли предприятия от цены, полученной при объединении предыдущих моделей.

Целью блока исследования плоскости безубыточности является построение площади безубыточности, базирующейся на анализе точки и интервала с учетом условий неопределенности для каждого из приведенных состояний. Если для точки безубыточности условием неопреде-

ленности может выступать результат производственной деятельности предприятия, для интервала безубыточности – диапазон цен, влияющий на объем реализации, то для площади – покрытие затрат доходом.

Методика формирования области неопределенности при анализе безубыточности может быть представлена следующими этапами (рис. 4).

Реализация данной методики позволяет построить плоскость безубыточности, на основе анализа которой в дальнейшем осуществляется управление затратами промышленного предприятия.

Целевой направленностью блока управления затратами промышленного предприятия является формирование системы сбалансированных показателей, дающей возможность принять корректное управленческое решение (рис. 5).

Предлагается определение состояний сбалансированной системы показателей в следующей системе координат: состояние сбалансированности, экономическое состояние (рис. 6).

Для оценки вероятности попадания системы показателей в каждое состояние целесообразно рассчитать вероятность формирования каждого состояния.

Разработка стратегий осуществляется в соответствии с ситуациями, представленными в матрице определения состояний.

Выводы. Построенная на основе процессного подхода концептуальная схема управления затратами предприятия позволяет сформировать информационную базу

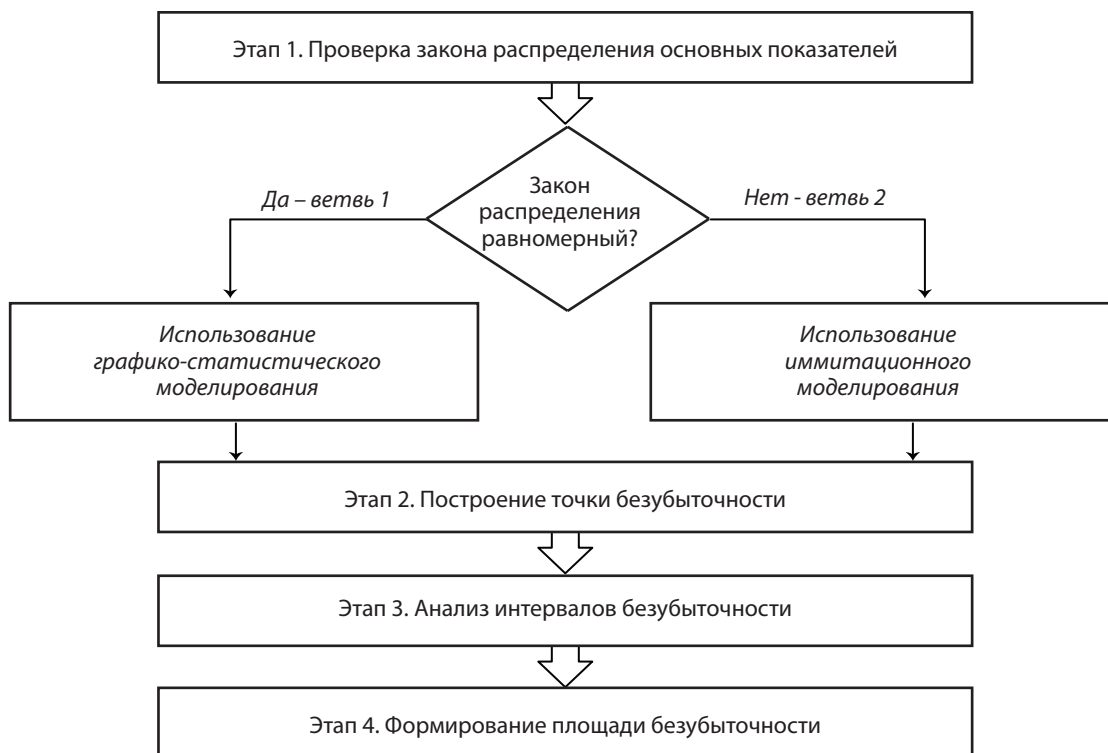

Рис. 4. Методика формирования области неопределенности безубыточности

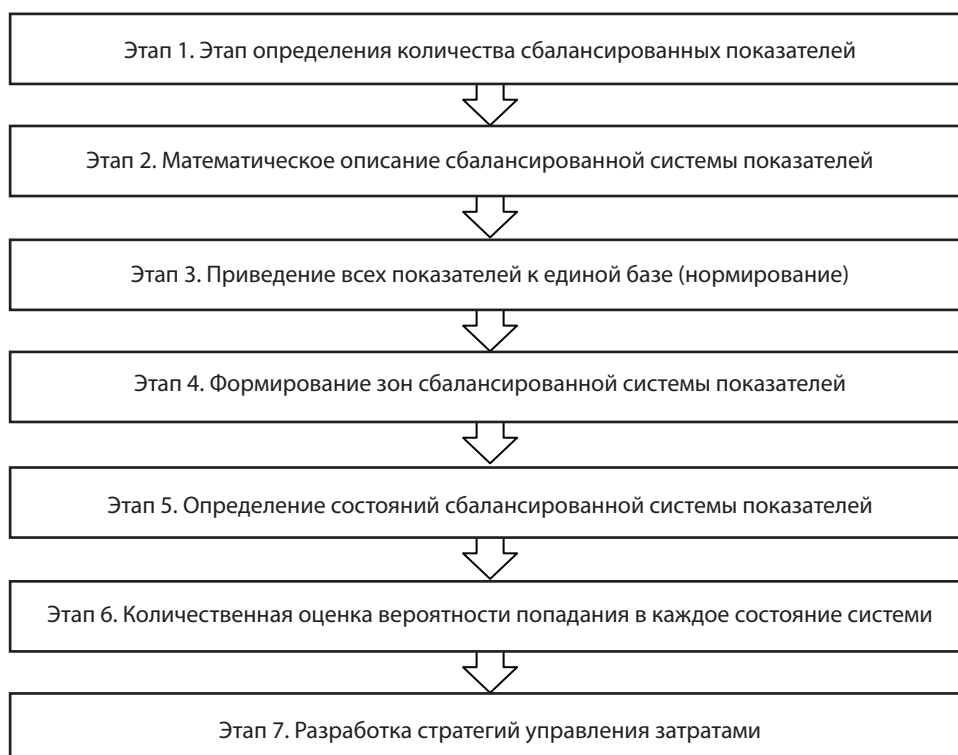

Рис. 5. Методика построения сбалансированной системы показателей

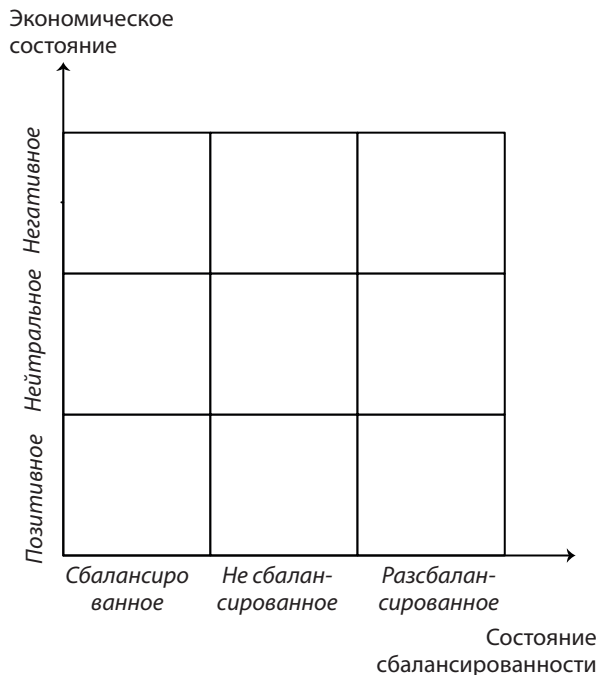

Рис. 6. Матрица определения состояний системы сбалансированных показателей

исследования, которая в дальнейшем даст возможность, с целью расширения возможных границ принятия решений, использовать следующую последовательность построения области безубыточности: точка, интервал, площадь. Определение области безубыточности позволяет учесть разновекторность возможных действий по выбору оптимальных способов управления затратами предприятия. Синтез же области безубыточности и системы сбалансированных показателей дает возможность выработать эффективную стратегию этого процесса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність: Монографія. / В. В. Пастухова. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 302 с.
2. Переверзев Н. А. Управление предприятием на основе системы ключевых показателей эффективности // Управление корпоративными финансами. – 2005. – №5. – С. 50 – 58. Режим доступа: <http://grebennikon.ru/cat-j-13-10-2-1-3.html>. – Назва з екрана.
3. Логинов Г. В. Анализ безубыточности строительного производства: сущность, особенности проведения / Г. В. Логинов, С. Н. Костюкова // Проблемы теории та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 1(13) / Відповідальний редактор д. е. н., проф. Ф. Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2009. С. 1–10.
4. Логинов Г. О. Матричные методы стратегического планирования деятельности компании / Г. О. Логинов, Е. В. Попов // Маркетинг в России и за рубежом. – 2004, – №2. Режим доступа: <http://www.mavriz.ru/articles/2004/2/1816.html>. – Название с экрана.
5. Клевцова Н. В. Установление целевых ориентиров в контексте экономических методов управления предприятием / Н. В. Клевцова. – Финансы и бизнес. – 2007. – № 2. – С. 12–19.
6. Клепиков А. С. Разработка системы мониторинга научно-технической деятельности на основе сбалансированной системы показателей / А. С. Клепиков, В. В. Гордиевских, Е. Г. Чистякова, О. В. Лукша. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://scc.tpu.ru/download/articles/article3.doc>. – Название с экрана.
7. Череп А. В. Управление витратами суб'єктів господарювання: монографія. Ч. 1 / А. В. Череп. – Харків: ІНЖЕК, 2006. – 364 с.
8. Юданов А. Ю. Теория крупного предприятия и перспективы развития российской экономики / А. Ю. Юданов – Мировая экономика и международные отношения, №7, 2001. – С. 23–33.

REFERENCES

Cherep, A. V. *Upravlinnia vytratamy sub'ektiv hospodariuvannia* [Cost management entities.]. Kharkiv: INZHEK, 2006.

Klevtsova, N. V. «Ustanovlenie tselevykh orientirov v kontekste ekonomicheskikh metodov upravleniia predpriatiem» [The establishment of targets in the context of economic enterprise management]. *Finansy i biznes*, no. 2 (2007): 12–19.

Klepikov, A. S., Gordievskikh, V. V., and Chistiakova, E. G. «Razrabotka sistemy monitoringa nauchno-tekhnicheskoy deiatelnosti na osnove sbalansirovannoy sistemy pokazateley» [Development of a monitoring system of scientific and technical activities based on the Balanced Scorecard]. <http://scc.tpu.ru/download/articles/article3.doc>.

Loginov, G. O., and Popov, E. V. «Matrichnye metody strategicheskogo planirovaniia deiatelnosti kompanii» [Matrix methods of strategic planning of the company]. <http://www.mavriz.ru/articles/2004/2/1816.html>.

Lohynov, H. V., and Kostiukova, S. N. «Analyz bezubytochnosty stroytelnoho proyzvodstva: sushchnost, osobennosty provedeniya» [Break-even analysis of the construction of production: the nature, characteristics of]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhgalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, no. 1(13) (2009): 1–10.

Pereverzev, N. A. «Upravlenie predpriatiem na osnove sistemy kliuchevykh pokazateley effektivnosti» [Management of the enterprise on the basis of key performance indicators]. <http://grebennikon.ru/cat-j-13-10-2-1-3.html>.

Pastukhova, V. V. *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvom: filosofii, polityka, efektyvnist* [Strategic management: philosophy, policy effectiveness.]. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2002.

Yudanov, A. Yu. «Teoriia krupnogo predpriatiia i perspektivi razvitiia rossiyskoy ekonomiki» [The theory of a large company and the prospects for the Russian economy]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnie otnosheniia*, no. 7 (2001): 23–33.

Ситник Г. В.

ЦІЛЬОВА ФУНКЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА: ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ ТА СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ

У статті досліджується еволюція концепцій цільової функції підприємства в контексті зміни поглядів на природу фірми, умов господарювання. Визначено основні чинники її формування, проаналізовано зміст домінуючих на сучасному етапі підходів до її визначення. На основі проведеного аналізу обґрунтовано цільову функцію підприємства, адекватну сучасному рівню розвитку суспільства та підприємництва, яка надалі виступатиме головним орієнтиром при виробленні стратегії підприємства та системи його фінансових планів.

Ключові слова: цільова функція підприємства, максимізація прибутку, стійке економічне зростання, ціннісно-орієнтоване управління, агентська теорія, теорія зацікавлених сторін, фінансові цілі

Рис.: 1. *Табл.:* 2. *Бібл.:* 50.

Ситник Ганна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, кафедра економіки та фінансів підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, Київ, 02156, Україна)

Email: anna_sytnik@bigmir.net

УДК 336.144.2

Сытник А. В.

ЦЕЛЕВАЯ ФУНКЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ: ЭВОЛЮЦИЯ КОНЦЕПЦИЙ И СОВРЕМЕННЫЕ ВЗГЛЯДЫ

В статье исследуется эволюция концепций целевой функции предприятия в контексте изменения взглядов на природу фирмы, меняющихся условий хозяйствования и практик управления. Выявлены основные факторы, определяющие формирование целевой функции предприятия, проведен анализ содержания доминирующих на современном этапе подходов к ее определению. На основе проведенного исследования обоснована целевая функция предприятия, адекватная современному уровню развития общества и предпринимательства, которая впоследствии будет выступать главным ориентиром при разработке стратегии предприятия и системы его финансовых планов.

Ключевые слова: целевая функция предприятия, максимизация прибыли, устойчивый экономический рост, ценностно-ориентированное управление, агентская теория, теория заинтересованных сторон, финансовые цели

Рис.: 1. *Табл.:* 2. *Библ.:* 50.

Сытник Анна Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, кафедра экономики и финансов предприятия, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

Email: anna_sytnik@bigmir.net

УДК 336.144.2

Sytnik A. V.

TARGET FUNCTION OF A COMPANY: EVOLUTION OF CONCEPTS AND MODERN VIEWS

The article studies evolution of concepts of target function of a company in the context of changing views on the nature of a company, changing conditions of management and practices of management. It reveals main factors that determine formation of the target function of a company, gives analysis of approaches to its determination, which dominate at the modern stage. It uses the conducted study to substantiate the target function of a company, which is adequate to the modern level of development of the society and entrepreneurship, which would later become the main landmark when developing strategy of a company and a system of its financial plans.

Keywords: target function of a company, maximisation of profit, stable economic growth, value-oriented management, agent theory, interested parties theory, financial goals.

Pic.: 1. *Tabl.:* 2. *Bibl.:* 50.

Sytnik Anna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Department of Economics and Finance of Enterprise, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

Email: anna_sytnik@bigmir.net

Вступ. Вихідною передумовою будь-якої осмисленої діяльності є цілі. Лише їх наявність та чітке усвідомлення дозволяють впорядкувати дії індивіда, організації, спрямувати їх на досягнення певного результату, спонукають до вдосконалення, саморозвитку, навчання, обумовлюють пошук найкращих шляхів та способів діяльності.

Особливого значення процес цілевизначення набуває в контексті планування з огляду на те, що будь-який план є вибором серед можливих альтернатив прямування до мети. Фінансові цілі є неодмінним атрибутом функціонування підприємства і обумовлюються самою природою фірми, існування якої в ринкових умовах

можливе лише за наявності необхідних фінансових ресурсів, здатності їх генерувати. Так, А. Маршалл в своїй фундаментальній праці «Принципи економічної науки» зазначає, що прогрес економічної теорії зумовлюється тим, що «гроші слугують цілком стерпним мірилом руйійної сили більшості спонукальних мотивів, що формують спосіб життя людини» [1]. Визначальне мірило успіху підприємства лежить у фінансовій площині. Саме досягнення певного фінансового результату, окремих фінансових параметрів є індикатором успішності та ефективності функціонування підприємства. Таким чином, організація діяльності підприємства, формування усіх його підсистем значною мірою відбувається під

впливом фінансових цілей, які ставить перед собою підприємство і які формуються виходячи з цільової функції його діяльності.

Питання формулювання цільової функції підприємства є предметом дискусії економістів [1–8] впродовж значного періоду часу. Полеміка з цього приводу не припиняється і по сьогоднішній день. Так, ряд вітчизняних [9; 10] та закордонних [11–13] науковців повертаються до цієї проблематики, здійснюючи аналіз підходів щодо формулювання цільової функції підприємства, даючи їх оцінки на відповідність сучасним концепціям управління. Це пов'язано з еволюцією самого суспільства, його ціннісних орієнтацій та умов існування, інституту підприємництва та відповідним розвитком економічної теорії, уявленнями про природу фірми.

Метою дослідження є на основі дослідження еволюції концепцій цільової функції підприємства, поглядів на природу фірми, оцінки сучасних умов господарювання, визначити основні чинники її формування та обґрунтувати цільову функцію підприємства, адекватну сучасному рівню розвитку суспільства та підприємництва, яка надалі виступатиме головним орієнтиром при виробленні стратегії підприємства та системи його фінансових планів. Методологічною основою дослідження є фундаментальні принципи системного підходу, методи наукової абстракції, аналізу та синтезу, індукції та дедукції.

Результати дослідження. Аналіз поглядів науковців різних шкіл та напрямів теорії фірми, управління, фінансів в історичному аспекті засвідчує розвиток та співіснування досить великої кількості концепцій цільової функції підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Генезис цільової функції підприємства

Цільова функція	Теоретична основа	до50-х рр.	60-ті рр.	70-ті рр.	80-ті рр.	90-ті рр.	Після 2000 р.
Максимізація прибутку	Неокласична теорія фірми						
Максимізація добробуту акціонерів	Теорія агентських відносин; Ціннісно-орієнтоване управління						
Забезпечення зростання	Управлінська теорія фірми						
Максимізація управлінської корисності	Управлінська теорія фірми						
Мінімізація трансакційних витрат	Трансакційна теорія фірми; теорія контрактів						
Забезпечення інтересів учасників господарського процесу, відсутність єдиної цілі	Поведінкова теорія фірми						
Забезпечення виживання	Теорія організації; теорія управління						
Забезпечення прибутку за наявності морально-етичних обмежень	Концепція корпоративної соціальної відповідальності (КСВ)						
Забезпечення стійкого зростання	Концепція стійкого зростання; Ресурсна теорія фірми						
Створення цінності для усіх зацікавлених сторін	Теорія зацікавлених сторін; Стратегічний менеджмент						
Створення поділяємої цінності	Стратегічний менеджмент (школа позиціонування)						
Створення організаційної цінності	Стратегічний менеджмент (ресурсний підхід)						

Так, до 50-х рр. ХХ сторіччя домінувала традиційна маржиналістська теорія фірми, яка трактує підприємство як абстрактний умовний об'єкт, діяльність якого ґрунтується на моделі раціональної поведінки і переслідує ціль максимізації прибутку. З позицій маржинального аналізу, в короткостроковому періоді такий прибуток досягається за рівності граничних витрат та доходів. Тому задача підприємства полягає у визначенні обсягу виробництва, що відповідає зазначеним критеріям оптимізації.

Суттєві зміни в умовах господарювання, наявність досить жорстких обмежень, що покладені в основу моделі

максимізації прибутку, обумовили її критику, з одного боку, та подальші наукові дослідження та дискусії з цього приводу.

Ще в 1930 році А. Берле та Г. Мінс акцентували увагу на скороченні впливу власників підприємств на процес прийняття управлінських рішень та можливих розбіжностях в цільових установках акціонерів та менеджерів. За оцінкою зазначених авторів, в 1929 році у 88 із 200 великих нефінансових корпорацій США управління здійснювалось не власниками, а менеджерами [2]. На початку 60-х років аналогічні дослідження, проведені в Англії, продемон-

стрували посилення цієї тенденції. Це спричинило появу управлінської (менеджеральної або менеджерської) теорії фірми. Прийняття рішень згідно з цією теорією здійснюється організованою групою людей, пов'язаних один з одним по вертикалі і горизонталі і відповідно доцільно розглядати не «ціль фірми», а «ціль менеджерів», що передбачає більш конкретний рівень аналізу. В менеджеральній теорії фірми процес цілевизначення також базується на концепції раціональної поведінки і передбачає визначення головної цілі, яка змінюється під впливом інституціональних факторів, але місце максимального прибутку посідає інший показник.

Так, в 1967 році У. Дж. Баумоль висунув тезу про те, що діяльність підприємства підпорядковується не максимізації прибутку, а максимізації продажів при певних обмеженнях на рівень прибутку [3]. Ідея Баумоля була підкріплена емпіричними дослідженнями. Автор моделі «максимізації обсягів реалізації» стверджував, що фірми прагнуть максимізувати обсяги реалізації, якщо мінімальний прибуток вже отримано, а носіями такої цілі виступають менеджери, які вважають, що відсутність зростання обсягів продажів негативно позначається на репутації та діловому іміджі компанії, сприяє скороченню частки ринку та зменшенню рівня її конкурентоспроможності, негативна динаміка продажів адекватно позначається на системі стимулювання їх праці. Модель «максимізації продажів» є однією з найвідоміших альтернативних концепцій цільової функції підприємства, яка знайшла адекватне емпіричне підтвердження та визнання серед дослідників. Наявність певних недоліків, пов'язаних з можливістю не виправданого збільшення витрат на забезпечення росту обсягів діяльності, акцентом на задоволенні інтересів однієї сторони – менеджерів, недостатньою увагою до фінансових інтересів інвесторів сприяло подальшим пошукам нових концепцій цільової функції підприємства.

Однією з альтернатив зазначеним підходам є модель росту компанії Мерріса. Так, на думку автора концепції, головна фінансова ціль підприємства полягає в його зростанні, яке вимірюється зростанням активів [14]. Дослідник показує взаємозв'язок між зростанням активів та прибутком: по мірі росту активів спостерігається збільшення прибутку, яке досягається за рахунок ефекту масштабу та синергізму. На певному рівні зростання активів підприємство одержує максимальний прибуток і подальше зростання призводить до зменшення останнього. Але це не зупиняє прагнення менеджерів до росту, оскільки, на думку автора, менеджерів більше задовольняють наслідки зростання, ніж втрати від зменшення прибутку. Це пов'язано з певною кореляцією між оплатою праці менеджерів, їх іміджем та масштабами підприємства, що спонукає до пошуку не тільки внутрішніх резервів зростання, а стає мотивом злиття та поглинань. Основними недоліками даної моделі поведінки підприємства вважається високий рівень витрат, до якого можуть вдаватися менеджери задля забезпечення росту підприємства, втрата ефективності через проникнення в нетрадиційні сфери діяльності.

О. Уільямсон запропонував концепцію управлінської розсудливості, сформульовану у вигляді моделі максиміза-

ції управлінської корисності з мінімальними обмеженнями на прибуток [4]. Згідно з цією моделлю менеджери, маючи досить великий ступінь свободи у прийнятті управлінських рішень, що витікає з відокремлення інститутів власності та контролю, мають підстави претендувати на задоволення так званих «управлінських привілеїв» за умови забезпечення достатнього рівня прибутку підприємства. До числа таких привілеїв автор моделі відносить грошові винагороди понад суми, необхідної для забезпечення ефективного функціонування підприємства, витрати на утримання висококваліфікованого персоналу, що підпорядковується управляючому, інвестиційні витрати, які здійснює менеджер на свій ризик понад суми, що забезпечує цільовий обсяг прибутку. Таким чином, ціллю менеджерів є максимізація функції управлінської корисності при забезпеченні необхідного прибутку. Дана модель, як і інші управлінські моделі поведінки фірми, ототожнює цілі підприємства з інтересами однієї зацікавленої сторони – менеджерами, що не дозволяє прийняти її іншим зацікавленим сторонам.

Другим напрямом в розвитку нової теорії фірми є транзакційний підхід, який описує фірму як ієрархічну організацію, що має контрактну природу: виконання будь-якої господарської операції має альтернативні варіанти організації, що потребують укладання формальних чи неформальних угод (контрактів) і супроводжується витратами на їх здійснення та дотримання. Вперше такий підхід до тлумачення підприємства висловив Р. Коуз у роботі «Природа фірми» (1937 р.) [5] та розвинув в роботі «Проблема соціальних витрат» (1960 р.) [6], згідно з думкою якого, проблема вибору між адміністративними і ринковими відносинами з контрагентами вирішується економічним суб'єктом виходячи з мінімізації його транзакційних витрат, що і розглядається як цільова функція діяльності підприємства. Безумовно, економія транзакційних витрат є важливою компонентою підвищення ефективності функціонування підприємства, але як підхід до визначення цільового критерію діяльності підприємства має ряд недоліків і опонентів, з огляду на складність його узгодження з потребами довгострокового розвитку, фінансовими інтересами учасників господарського процесу, певну обмеженість (не враховується характер використання ресурсів підприємства), складність інформаційного забезпечення щодо обліку транзакційних витрат.

Третім напрямом в розвитку нової теорії фірми є концепція поведінкової фірми, основоположником якої вважається Г. Саймон. Принциповою відмінністю цього підходу від двох попередніх і традиційної теорії фірми є те, що вона ґрунтується на концепції обмеженої раціональності, згідно з якою фірма приймає не оптимальне рішення (не виступає раціональним максимізатором), а найбільш задовільне для неї за певних умов функціонування. Звідси випливає хибність думки щодо прагнення підприємства максимізувати прибуток або будь-який інших фінансовий показник. У своїй монографії «Адміністративна поведінка» та подальших дослідженнях Г. Саймон [7] зауважив, що фірми ведуть боротьбу зі складнощами оточуючого їх світу, замінюючи абстрактну, глобальну ціль більш конкрет-

ними підцілями. З цією метою автор обґрунтовує модель «заохочення-внесок», згідно з якою кожному з потенційних учасників організації передбачається певна винагорода за вступ до неї, а сама модель розглядається як логічна основа функціонування підприємства.

Слід зазначити, що вже в 1924–1927 рр. відомий науковець і соціолог, один із засновників «школи людських відносин» в управлінні Е. Мейо в перебігу здійснення так званих «хоторнських експериментів» зробив важливий висновок про те, що окремі працівники мають унікальні потреби, цілі і мотиви, а позитивна мотивація має їх враховувати [15]. В 1938 році, розвиваючи положення Е. Мейо, відомий професор, бізнесмен та філософ Ч. Бернар у класичній роботі «Функції керівника» [16] дав визначення цілеспрямованої (формальної) організації та обґрунтував теорію сприйняття, яка по-новому пояснювала взаємини менеджерів і працівників. Важливим висновком Ч. Бернара є визнання особистих мотивів кооперації окремого індивіда і наявності певної межі, до якої вони продовжують сприяти досягненню корпоративної мети, звідки витікає необхідність задоволення інтересів окремих членів організації. Таким чином, дослідник одним з перших визнав необхідність в перебігу цілевизначення враховувати потреби та інтереси усіх учасників господарського процесу. Подібну думку висловлює в своїй роботі Ф. Абрамс, зауважуючи, що «цілі підприємства визначаються балансом несумісних інтересів окремих учасників» [8, с. 48].

Суттєвий внесок в розвиток поведінкової теорії фірми здійснили прибічники та послідовники Г. Саймона, Р. Саєрт і Дж. Марч, погляди яких сформульовані в роботі «Поведінкова теорія фірми» [17]. Автори розглядають фірму як коаліцію індивідів, які мають різні цілі і, які не обов'язково повинні інтегруватися в одну загальну ціль, але в цілому розглядають їх як результат переговорів різних груп учасників організації, що мають різні інтереси, зауважуючи, що їх рівнодіюча навряд чи зводиться до максимізації добробуту власника. Поряд з цим, на основі емпіричних досліджень автори висувують п'ять груп цілей, які пов'язані з різними функціональними напрямками управління, а саме: обсяг виробництва, рівень запасів готової продукції, рівень продажів, частка ринку, обсяг і норма прибутку.

Переважним чином дискусія з приводу цільової функції підприємства розгорталась в межах теорії фірми, але не залишилась поза увагою фахівців з менеджменту та теорії фінансів. При цьому підходи до її визначення в межах теорії управління і теорії фінансів дещо різняться.

Так, в межах теорії фінансів у визначенні цільової функції пріоритету набувають фінансові інтереси власника (інвестора). Такий підхід декларується дослідниками в моделі «принципал-агент», що обґрунтована в межах інституціональної економічної теорії і відстоюється провідними закордонними [18–21] та вітчизняними [9; 22] фахівцями з фінансового менеджменту, ціннісно-орієнтованого управління. Згідно з моделлю поведінки фірми на основі теорії «принципал-агент» фінансові цілі підприємства значною мірою визначаються характером відносин власника підприємства (принципала) та найманого менеджера

(агента), які характеризуються неідентичними функціями корисності, діють в умовах асиметричної інформації, різного ставлення до фінансового ризику за наявності постконтрактного опортунізму з боку агента. В межах цієї концепції у фінансовому менеджменті найбільш авторитетною серед дослідників є теорія, згідно з якою, основною фінансовою ціллю підприємства є максимізація її ринкової вартості. Концепція орієнтована на пріоритетний захист фінансових інтересів інвесторів, а проблема їх узгодження з інтересами принципала в теоретичному плані розв'язується в межах теореми Коуза та «позитивної агентської теорії»: принципал укладає контракт з агентом, на основі якого можна максимізувати корисність двох сторін. На практиці це реалізується через механізм участі в прибутку, передачі пакета акцій менеджеру, опціонів тощо. Безумовною позитивною стороною даного підходу є орієнтація головної фінансової цілі на довгострокову перспективу, її комплексний характер.

В теорії управління декларується дещо інший підхід до цілевизначення, який передбачає або формування головної цілі підприємства та її декомпозицію, або формування декількох композиційно незалежних цілей. Так, М. Х. Мескон, М. Альберт та Ф. Хедоурі виділяють декілька генетично взаємопов'язаних цілей підприємства: виживання, результативність, ефективність та продуктивність [23].

Модель «структура-ведення операцій-функціонування», що ґрунтується на теорії індустріальної організації і пов'язана з іменами відомих науковців Е. Мейсона, Дж. Бейна, Ф. Шерера, пов'язує процес цілевизначення з особливостями та рівнем конкуренції галузі, в якій функціонує підприємство, вказуючи на вплив структури галузі на процес постановки цілей [24]. Цей підхід був розвинутий у 80-ті роки М. Портером в «моделі п'яти сил» [25]. Його прибічники зауважують, що підприємства, які функціонують в галузях з різним рівнем концентрації ставлять перед собою різні фінансові цілі. Так, в галузях з високою концентрацією і домінуванням декількох фірм підприємства прагнуть уникати цінової конкуренції задля перешкоджання проникнення на ринок нових підприємств і, відповідно, прагнуть максимізувати не індивідуальний, а загальний прибуток. На ринках з високою конкуренцією підприємства не прагнуть максимізувати прибуток, а стурбовані проблемами виживання і задовольняються його мінімальним рівнем. Пізніше М. Портер вказав на можливість окремого підприємства впливати на структуру галузі і зазначив, що основна мета конкурентної стратегії підприємства полягає у знаходженні такої позиції в галузі, де воно може найкращим чином захистити себе від конкурентів чи здійснити вплив на них в своїх інтересах. Але, в цілому, фінансова інтерпретація цієї мети не була сформульована, а з контексту можна зрозуміти її ситуативний характер.

Також в теорії управління набув поширення підхід, згідно з яким, виживання є цільовою функцією діяльності підприємства. Таку думку висловлюють Дж. Гібсон, Д. М. Іванцевич, Д. Х. Доннеллі. Автори зауважують, що дана мета є неопераційною та недосяжною і в практичній діяльності реалізується шляхом визначення короткострокових та довгострокових цілей [26].

Ідея забезпечення виживання як основна ціль функціонування підприємства, або множинності цілей розвиваються в роботах багатьох дослідників з проблем управління [27; 28]. Такий підхід до формулювання цільової функції діяльності підприємства пов'язаний, на наш погляд, з розвитком системного підходу, в межах якого виживання розглядається як системна ціль підприємства і по суті відбувається її відокремлення від цілей учасників підприємницької діяльності (власників, менеджерів, тощо). Безумовно, розуміння підприємства як відкритої соціально-економічної системи автоматично передбачає наявність його системних цілей, серед яких важливою є виживання. Але постає питання, заради чого має виживати підприємство і зберігати своє існування та продовжувати діяльність, так як у фінансовій площині такий підхід до постановки основної цілі діяльності може передбачати високий ступінь варіативності конкретних цільових фінансових показників діяльності: забезпечення беззбитковості, досягнення певного цільового прибутку, забезпечення певного рівня зростання обсягів діяльності або активів, зростання ринкової вартості тощо. По-друге, залишається відкритим питання, яким чином в перебігу забезпечення виживання враховуються інтереси різних зацікавлених сторін, які з них вважаються пріоритетними. З огляду на це, такий підхід до формулювання головної фінансової цілі підприємства складно прийняти і практично реалізувати на практиці, не дивлячись на усвідомлення необхідності виживання.

Започаткування та розвиток концепції корпоративної соціальної відповідальності в межах неоінституціональної економічної теорії сприяли поживленню дискусії щодо визначення цільової функції діяльності підприємства та появи нових поглядів на цю проблематику. Один з фундаторів даного напрямку економічних досліджень зазначив, що «фірма, що сповідує корпоративну соціальну відповідальність прагне отримувати прибуток, виконувати закони, бути етичною, а також бути гарним корпоративним громадянином» [29, с. 43]. Як бачимо, в контексті концепції корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), отримання прибутку як цільова функція діяльності має обмеження морально-етичного характеру. На думку відомого російського дослідника Ю. Е. Благова, впродовж 50-70-х років ХХ сторіччя «в межах концепції КСВ здійснювався пошук парадигми, яка б формувала стійку модель постановки і вирішення проблем взаємодії бізнесу та суспільства, але, в цілому, в цей період КСВ розвивалась як нормативна концепція, що описує моральні принципи бізнесу відповідні інституційному, організаційному та індивідуальному рівням, в межах якої науковці не змогли запропонувати певного набору цінностей, що дозволили будувати реальні управлінські процеси на підприємстві» [30, с. 5]

Поряд з КСВ починають розвиватись альтернативні теорії: концепції корпоративного громадянства, забезпечення стійкого зростання (або корпоративної стійкості), концепція зацікавлених сторін, які суттєво розвивають і взаємодоповнюють одна одну.

Концепція забезпечення стійкого зростання (або корпоративної стійкості) по суті є інтерпретацією популярної

макроконцепції стійкого розвитку на мікрорівні. Поняття економічного зростання завжди посідало важливе місце в економічній теорії, оскільки пов'язувалось з поняттям добробуту, збільшення якого асоціювалось зі зростанням багатства. Але починаючи з 70-х років минулого століття розуміння економічного зростання виключно в контексті збільшення матеріального багатства, отримання прибутку стало піддаватись сумніву внаслідок загострення екологічних проблем, що призвело до розуміння його обмеженості та появи такого поняття як «гуманізація економічного зростання», що стало можливим внаслідок усвідомлення пріоритету цілей людського розвитку над економічними цілями. Починаючи з 70-х років ХХ сторіччя на рівні світової спільноти розгортається дискусія з цього приводу, яка призводить до прийняття ООН в 1992 році декларації «Порядок денний на ХХІ сторіччя» [31], в якій сформульовано основні положення концепції стійкого зростання. В загальному вигляді дану концепцію можна охарактеризувати як триєдиний підхід, в якому органічно поєднуються економічна, екологічна та соціальна компоненти і передбачає розвиток суспільства з врахуванням інтересів окремих верств населення не тільки всередині покоління, а в міжпоколінному аспекті, підвищення їх добробуту за умови збереження навколишнього середовища. Тобто, такий тип розвитку розглядається як процес змін, в якому експлуатація природних ресурсів, напрями інвестицій, орієнтація науково-технічного прогресу, розвиток особистості та інституціональні зміни узгоджені між собою та зміцнюють наявний і майбутній потенціал для задоволення людських потреб.

Слід відзначити, що принципи положення концепції стійкого зростання дуже близькі до положень концепції ноосфери, сформульованої видатним українським вченим В.І.Вернадським в середині ХХ сторіччя.

Доцільно зауважити, що на рівні підприємства проблеми обмеженості зростання почали розглядатися значно раніше. Однією з ранніх спроб у вирішенні даного питання є положення Е. Пенроуз, викладені автором у публікації 1955 року, яка по праву вважається одним з основоположників ресурсного погляду на фірму і розглядає останню як набір обмежених виробничих, матеріальних, інформаційних, людських ресурсів, і саме збалансованість яких забезпечує її унікальність, формує конкурентні переваги, що сприяють зростанню [32, с. 531–543].

У сфері управління фінансами обмеженість зростання розглядається з позицій необхідності збереження фінансової рівноваги. Ще наприкінці 70-х років Р. Хіггінс сформулював модель стійкого зростання, яка пов'язує можливості нарощування виручки від реалізації з обраним типом фінансової політики [33]. Пізніше, в 1988 році Дж. Ван Хорн обґрунтував модель фінансового забезпечення такого зростання [20]. Ці моделі внесли вагомий внесок в розвиток теорії фінансів та теорії фінансового планування, так як широко застосовуються в системі довгострокового фінансового планування.

Ідея забезпечення стійкого зростання підприємства як цільової функції його діяльності підтримується і розвива-

ється багатьма сучасними дослідниками в межах ресурсної концепції фірми, концепції динамічних компетенцій.

Вагомий внесок в розуміння цільової функції підприємства, розвиток теорії корпоративної соціальної відповідальності та її прикладних аспектів здійснила концепція зацікавлених сторін. Зважаючи на те, що вихідним положенням теорії зацікавлених сторін є постулат щодо необхідності врахування інтересів усіх стейкхолдерів (а не тільки власників), можна зауважити, що в невяному вигляді вона вперше був висловлена М. Доддом в межах його полеміки з А. Берле на початку 30-х років ХХ сторіччя. На противагу А. Берле, який вважав, що основною метою функціонування підприємства є турбота про добробут акціонерів [34, с. 1365–1372], М. Додд зауважив, що цілі корпорації повинні включати забезпечення безпеки робочих, покращення якості продукції, підвищення добробуту суспільства [35, с. 1145–1163]. Поява теорії зацікавлених сторін в її сучасному вигляді пов'язана з публікацією відомої книги Е. Фрімена «Стратегічний менеджмент: стейкхолдерський підхід» у 1984 році, яка по суті започаткувала сучасні дослідження в цьому напрямі. Е. Фрімен вперше запропонував персоналізувати суспільні очікування, що дозволило йому по-новому визначити сутність стратегії фірми, яка, на його думку, пов'язана з «цінностями, суспільними проблемами, а також з очікуваннями зацікавлених сторін» [36, с. 88]. Таке тлумачення стратегії, яка згідно з поглядами автора, формується в процесі планування, дозволяє зробити висновок про те, що метою функціонування підприємства є створення цінності для усіх зацікавлених сторін (стейкхолдерів). Недоліком цього підходу більшість науковців вважають вихідний нормативний постулат щодо «рівності» зацікавлених сторін.

Ідея щодо розгляду підприємства як генератора цінності для широкого кола зацікавлених сторін виявилась напрочуд популярною, що призвело до її нових трактувань та розвитку в межах найбільш популярних і обґрунтованих напрямів стратегічного менеджменту: школі позиціонування та ресурсній концепції. Так, М. Портер та М. Креймер у сформульованій ними концепції стратегічної корпоративної соціальної відповідальності зауважили, що «зусилля, спрямовані на пошук загальних цінностей як в практиці щоденних операцій, так і в розв'язанні соціальних питань конкурентного середовища, здатні не тільки прискорити економічний і соціальний розвиток, але і змінити погляд компаній та суспільства один на одного, перейти від термінології корпоративної соціальної відповідальності до корпоративно-суспільної інтеграції» [37, с. 92]. Розвиваючи ці положення автори в 2011 році запропонували концепцію «створення поділяємої цінності» (Creating Shared Value – CSV) як альтернативу «традиційній» концепції корпоративної соціальної відповідальності [38, с. 76]. Таким чином, з контексту дослідження можна зробити висновок, що саме створення поділяємої цінності є цільовою функцією діяльності підприємства.

Приблизники ресурсного погляду на фірму Л. Бурка, Дж. Логздон [39, с. 497], Б. Хастед, Д. Аллен [40, с. 596] також розглядають створення цінності в її широкому розумінні

(для усіх зацікавлених сторін), як основну ціль функціонування підприємства.

Стейкхолдерський підхід до трактування цінності розвивається і приблизниками концепції «динамічних компетенцій». Більш того, сучасні послідовники цього напрямку стратегічного менеджменту Дж. Пост, Л. Престон, С. Сакс висловили ідею про те, що концепція зацікавлених сторін доповнює та інтегрує найбільш актуальні концепції стратегічного управління: позиціонування та ресурсну, з огляду на те, що узгодження управління зацікавленими сторонами є необхідною компонентою формування організаційної цінності, яку автори розглядають як цільову функцію діяльності підприємства і трактують як «результат діяльності підприємства, що включає всі її активи, компетенції і спроможності» [41, с. 36].

В контексті поєднання ціннісно-орієнтованого управління та концепції зацікавлених сторін дослідники також схиляються до необхідності підприємством створювати цінність для усіх зацікавлених сторін. Такий підхід відстоює і вітчизняна дослідниця М. Бойко [42]

Не дивлячись на різний період виникнення окремих підходів щодо визначення цільової функції підприємства, багато з них існує і розвивається паралельно, має своїх послідовників та опонентів, що відповідає різним поглядам науковців на цю проблематику та різним управлінським практикам, що підтверджується численними емпіричними дослідженнями.

Крім того, багато дослідників зауважують на наявності певних розбіжностей в практиках корпоративного управління в регіональному аспекті, що також відображається на підходах в постановці головної цілі функціонування підприємства. Це дозволило науковцям різним чином класифікувати системи корпоративного управління на інсайдерську та аутсайдерську [14], англо-американську, німецьку, японську та латинську [43] з виділенням їх особливостей в тому числі і в орієнтації корпоративних стратегій. Об'єднуючи та доповнюючи ці підходи, можна виокремити певні особливості в формуванні цільової функції діяльності підприємства залежно від ментальних та регіональних особливостей системи корпоративного управління (табл. 2).

Таким чином, можна прослідкувати певну залежність між ключовими особливостями фінансування компаній, представництва і контролю їх діяльності, ключовими стейкхолдерами та процесом цілевизначення і орієнтацією корпоративної стратегії на певні цільові установки. В аутсайдерській моделі, яскравим прикладом якої є англо-американський підхід до корпоративного управління та близька йому латинська модель, характерним є наявність великої кількості незалежних акціонерів, їх представництво в органах управління. Вони, поряд з топ-менеджментом виступають ключовими стейкхолдерами, що визначає орієнтацію стратегій компанії на збільшення її ринкової вартості.

Для інсайдерської моделі більш характерним є стейкхолдерський підхід до управління, зважаючи на особливості фінансування компаній. Особливо яскраво це проявляється в японській моделі управління, з огляду на спе-

Особливості цілевизначення в різних моделях корпоративного управління (доповнено за [14, 43]).

Моделі корпоративного управління	Аутсайдерська модель		Інсайдерська модель		Альтернативні моделі	
	Англо-американська	Латинська	Німецька	Японська	Східноєвропейська	Ісламська
Область поширення	США, Великобританія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, ПАР	Франція, Бельгія, Італія	Німеччина, Австрія, Нідерланди, країни Скандинавії	Японія	Росія, Україна	Ісламські країни
Ключові особливості у фінансуванні, представництві і контролі	Широке представництво індивідуальних і незалежних акціонерів як основних власників	Ключова роль інвестиційних компаній та інвестиційних банків	Ключова роль банків у представництві та контролі, фінансуванні	Акцент на банківському та міжкорпоративному контролі; патерналізм в організації та управлінні	Фінансування і контроль здійснюється переважно крупними підприємствами	Орієнтація на партнерські стосунки з банками, відсутність відсотків за кредит.
Ключові стейкхолдери	Власники, топ-менеджмент		Власники, працівники		Власники	Власники, топ-менеджмент, банки
Особливості орієнтації цілей та стратегій	Максимізація ринкової вартості підприємства		Створення цінності для зацікавлених сторін	Максимізація додаткової вартості, як джерела задоволення фінансових інтересів учасників господарської діяльності	Орієнтація на прибуток, як джерело задоволення інтересів власника	Орієнтація на прибуток, як джерело задоволення інтересів власників, кредиторів

цифічність японської фірми, «яка діє на ринку як власник, але водночас становить щось на зразок традиційної соціальної корпоративізації, побудованої на принципах патерналізму і взаємної підтримки нижчої і вищої ієрархії в ім'я успіху загальної справи» [44, с. 709–710]. Традиції своєрідного колективізму і патерналізму, притаманна їм філософія групових цілей призвели до появи феномену японської економіки – «кейрецу», діяльність яких орієнтується на задоволення інтересів різних зацікавлених сторін (ще до появи теорії зацікавлених сторін як такої). Подібний підхід до цілевизначення більшою мірою, але не настільки яскраво виражений, характерний і для підприємств з німецькою моделлю корпоративного управління.

Дослідження генезису цільової функції діяльності, підходів до її визначення в межах різних корпоративних моделей управління дозволяє стверджувати про домінування на сучасному етапі двох принципових підходів, а саме: максимізація добробуту власника та формування цінності для усіх зацікавлених сторін, які мають прибічників та опонентів в наукових та практичних колах. Слід зазначити, що дискусія навколо цього питання є однією з найзапекліших і цікавих, що знаходить відповідне відображення на шпальтах наукових та ділових видань [11–13].

Прибічники акціонерної теорії як основу морально-етичного обґрунтування необхідності максимізувати добробут власника висувають тезу про те, що власник, як інвестор, що фінансує створення і функціонування підприємства несе найбільший ризик і, відповідно, має право претендувати на залишковий дохід, здійснюючи підприєм-

ницьку діяльність в межах встановленого законодавства, чесно виконуючи контракти. Останнє є свідченням і, по суті, змістом його соціальної відповідальності. Безумовно перевагою даного підходу є можливість в її межах застосування методологічного апарату неокласичної економічної теорії, яка є найбільш цілісною, зважаючи на неокласичні витоки даної моделі управління.

Критика стейкхолдерського підходу прибічниками акціонерної теорії містить зауваження щодо складності його практичної реалізації, але здебільшого зводиться до принципового несприйняття його філософської основи. Найбільш виразно і показово з цього приводу висловився сучасний науковець Тібор Р. Мечан (Tibor R. Machan), зазначаючи, що стейкхолдерський підхід ґрунтується на способі мислення, який є «не зовсім тонким зазіханням на природу капіталістичної економіки. Раніше це називалось соціалізмом, але з огляду на численні невдачі останнього в усьому світі, термін «соціалізм» був фактично видалений з обігу. Натомість, ми маємо концепцію корпоративної соціальної відповідальності і теорію зацікавлених сторін. Якщо ця ідея пройде, вона буде мати такий же ефект як і соціалізм» [11, с.14]. Безумовно, наведена цитата є одним з крайніх проявів критики стейкхолдерського підходу. Але справедливим буде зазначити, що така критика здебільшого лунає від американських фахівців, з огляду на традиційність «агентської» моделі управління в США.

Натомість, теорія зацікавлених сторін заперечує здатність підприємства ефективно функціонувати, орієнтуючись виключно на інтереси однієї сторони контрактних від-

носин. Система взаємозв'язків підприємства зі стейкхолдерами розглядається послідовниками теорії зацікавлених сторін як відносини з ресурсного обміну, в яких кожен з учасників прагне забезпечити ефективний обмін. Хибним було б вважати, що теорія зацікавлених сторін на сучасному етапі розвитку визнає рівність усіх стейкхолдерів. На сьогоднішній день вона крім суто нормативної містить дескриптивну та інструментальну компоненти, в межах яких обґрунтовано ряд моделей і підходів до управління стейкхолдерами. При цьому особлива увага в дослідженнях, що становлять дескриптивно-інструментальну частину теорії, посідають підходи до планування політики відносин зі стейкхолдерами, серед яких доцільно виокремити модель «картирування» стейкхолдерів Е. Фрімена [36], модель «коаліційного потенціалу» Т. Роулі [45], модель класифікації на основі виділення очевидних, менш очевидних та мерцаючих стейкхолдерів Р. Мітчела, В. Егла і Д. Вууда [46] та інші, що вказує на розвиток і вдосконалення практичного інструментарію стейкхолдерського підходу.

Проведений аналіз підходів до формування цільової функції підприємства дозволив нам виділити принципові чинники, що лежать в основі еволюції концепцій цільовизначення, а саме: розвиток ціннісних орієнтацій суспільства і його потреб; розвиток підприємництва, організаційних форм підприємств, системи їх господарських зв'язків і еволюція уявлень про природу фірми; розвиток поглядів на співвідношення цілей підприємства та цілей окремих учасників господарського процесу.

Так, вектор розвитку ціннісних орієнтацій суспільства спрямований на його гуманізацію, опікування проблемами надмірного споживання, подолання екологічних проблем, бідності і вимагає перегляду усталених моделей функціонування підприємства. Яскравим прикладом цього є формування та розвиток макроконцепції стійкого зростання, яка імплементується і на мікрорівень. Це призводить до об'єктивної потреби внесення певних «поправок» і коригувань навіть в таких традиційно прагматичних наукових сферах як економічна теорія, теорія фінансів.

Покажемо в цьому сенсі є посилення інтересу інших наук до проблем економіки, розгляд їх із загальнофілософських та етичних позицій, з одного боку, та інтерес економістів і суспільства в цілому до таких досліджень – з іншого. Так, відомий професор теології моралі Карл-Хайнц Пешке, визначаючи справжній сенс економіки зазначає: «... метою економіки може бути не чистий прибуток, а максимальне підвищення сукупного суспільного продукту або матеріальне благополуччя якомога більшої кількості людей. Це критерій (чистий прибуток) утилітаристської етики, яка не витримує ґрунтовної перевірки у світлі універсальної справедливості і християнської віри. ... Фундаментальне цільовизначення економічного процесу полягає в служінні людині, причому цілісній людині, у задоволенні її матеріальних потреб, а також потреб для духовного, морального та релігійного життя. ... Економіка не повинна задовольняти потреби, що вступають в протиріччя із загальним благом» [47]. Саме така точка зору щодо розвитку економіки переважає в сучасному суспільстві, що сприяє появі адек-

ватних концепцій в економічній теорії і управлінні, ознаки чого прослідковуються у «гуманістичному повороті» науки в цілому, економіки і управління, зокрема, починаючи з 70-х років минулого століття [48, с. 51–52]. На це вказує розвиток екзистенціальної психології, концепції якості трудового життя, людського капіталу, корпоративної соціальної відповідальності, стійкого зростання, теорії зацікавлених сторін.

Розвиток особистості, виражений в індексі людського розвитку, згідно з програмою розвитку ООН, розглядається сьогодні як один з головних показників, що характеризує досягнення та підсумки розвитку окремих країн світу наряду з традиційними макроекономічними показниками. Таким чином, йдеться про «первинність людини як особистості і головної продуктивної сили суспільства, виходячи з чого має будуватись вся система управління суспільством ... – політичний, економічний, культурний» [49, с. 64]. Ця теза, на наш погляд, є актуальною і стосовно окремих осередків суспільства, тобто підприємства.

Розвиток підприємництва, ускладнення їх організаційно-правових форм та системи господарських зв'язків і управлінських процесів призвели до нових досліджень їх природи, змісту та цілей діяльності. Якщо до 60-х рр. XX сторіччя превалювала технологічна трактовка фірми, де остання розглядалась як «чорний ящик» і асоціювалась з підприємцем, що дозволяло прирівнювати цілі власника і цілі підприємства не вдаючись у дослідження процесів, що протікають всередині останнього, то на сучасному етапі підприємство розглядається як складна, динамічна, відкрита соціально-економічна система, яка являє не тільки набір технологій, а і «систему контрактів», «сукупність ресурсів», «коаліцію індивідів» і, нарешті, «мережу стейкхолдерів», що робить досить проблематичним ототожнення його цілей лише з цілями власників (інвесторів).

В процесі еволюції концепцій цільовизначення спостерігалась дискусія навколо проблеми залежності цілей підприємства від інтересів окремих учасників господарського процесу. Їх дослідження дозволяє нам констатувати наявність двох принципових підходів. Перший ґрунтується на встановленні зв'язку між цілями окремих зацікавлених сторін та цілями підприємства, в межах якого дослідники орієнтуються або на інтереси власника, або на інтереси менеджерів, або на інтереси широкого кола зацікавлених сторін. Другий – передбачає відокремлення цілей підприємства від інтересів будь-якої зацікавленої сторони. Суттєвий доробок дослідників зосереджений саме на ототожненні цілей підприємства з інтересами його окремих учасників. На противагу їм, ряд фахівців теорії управління, теорії організації на перший план висувають системні цілі підприємства, які витікають з розуміння підприємства як відкритої соціально-економічної системи. Так, російські дослідники Д. С. Львов, В. Г. Гребенніков та Б. А. Єрзнкян, характеризуючи корпоративну систему управління в межах моделі «принципал-агент» зазначають, що «в методологічному плані ця модель ігнорує ... найбільш суттєву характеристику корпорації – те, що вона сама є самостійним гравцем, якого принципово не можна ототожнювати

з іншими гравцями контрактних відносин. В якості претендуючої на адекватний опис реальності можна вказати на органічну модель корпоративної поведінки» [14, с. 9]. На нашу думку, досить складно відокремити цілі підприємства від інтересів і цілей окремих учасників контрактних відносин, з огляду на те, що сам факт існування підприємства є результатом прагнення окремих індивідів реалі-

зувати свої потреби, які трансформуються в інтереси і цілі. Відповідно, підприємство розглядається ними як інструмент досягнення власних цілей, а системні цілі підприємства є необхідною передумовою їх реалізації, тобто носять забезпечувальний характер. Таким чином, механізм формування цілей підприємства можна представити наступним чином (рис. 1).

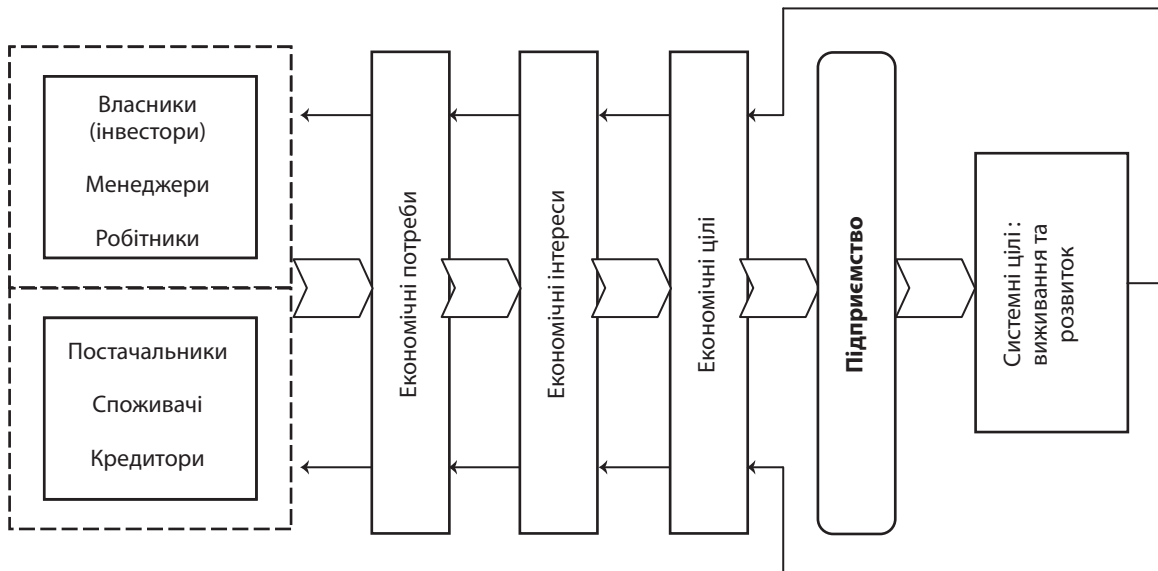

Рис. 1. Економічні потреби учасників контрактних відносин як джерело формування цілей підприємства (складено автором)

Чітке усвідомлення факту залежності цілей підприємства від економічних інтересів учасників контрактних відносин повертає нас до проблеми пріоритетності цих інтересів. Оцінюючи дві домінуючі концепції цілевизначення «агентську» та «стейкхолдерську», їх відповідність розвитку ціннісних орієнтацій та прагнень суспільства і сучасному рівню уявлень про природу фірми, можна зробити висновок щодо більшої відповідності стейкхолдерського підходу до формування цільової функції підприємства зазначеним чинникам. В умовах гуманізації суспільства, орієнтації його розвитку на потреби особистості, досить проблематичною є постановка цільової функції діяльності з виключною орієнтацією на економічні інтереси лише однієї сторони контрактних відносин, яку пропонує «агентська модель» управління. Система, що базується на виділенні інтересів однієї сторони, не здатна еволюціонувати і в результаті приречена на самоліквідацію. Це пов'язано з існуванням важливої закономірності розвитку соціально-економічної системи, якою є підприємство – наявність в ній певного рівня хаоса. Як зазначає російська дослідниця О. Н. Князева, «тільки хаотичність, різноспрямованість векторів індивідуальної поведінки, що пов'язана з їх рухливістю, можливістю кореляції, призводить на рівні системи до спрямованого прогресивного руху. Динамічна стійкість функціонування і розвитку певної соціальної структури ґрунтується на тому, що на

рівні індивідів і груп існує вірогідно-статистичний розкид та неупорядкованість, відносно суперечливий спектр індивідуальних та групових інтересів і дій». [50, с. 28]. Таким чином, об'єктивна наявність різних економічних інтересів окремих зацікавлених сторін у філософському вимірі розглядається не як перешкода, а саме джерело розвитку і стійкості системи.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Проведений аналіз концепцій цільової функції підприємства, визначення основних чинників її формування, висновки, що були зроблені в перебігу такого дослідження дозволили нам сформулювати головну фінансову ціль діяльності підприємства наступним чином: формування цінності для зацікавлених сторін пропорційно їх внеску та рівню фінансового ризику шляхом забезпечення збалансованого фінансового розвитку підприємства. Такий підхід, на нашу думку, найбільшою мірою відповідає сучасному рівню розвитку підприємництва та суспільства в цілому, закладає підвалини для розроблення практичної системи фінансових цілей, орієнтуючи підприємство на гармонізацію його розвитку в інтересах окремих стейкхолдерів та суспільства в цілому. Формулювання цільової функції діяльності підприємства, таким чином, потребує вдосконалення та розвитку методології систематизації фінансових цілей, механізмів їх узгодження, що буде предметом подальших досліджень автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маршалл А. Принципы экономической науки. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.gumfak.ru/econom_html/marchalecontent.shtml/.
2. Berle A. A. The Modern Corporation and Private Property. / A. A. Berle, G. C. Means – N. Y.: Macmillan, 1932. – 380 p.
3. Баумоль У. Дж. Эмпирические методы и оптимально несовершенные решения. / У. Дж. Баумоль, Р. Э. Квандт // Вехи экономической мысли. Том 2. Теория фирмы. – Под общ. ред. В. М. Гальперина. – СПб: Экономическая школа, 2000. – 534 с.
4. Williamson Oliver E. Corporate Control and Business Behavior. / Oliver E. Williamson. An Inquiry into the Effects of Organization Form on Enterprise Behavior, 1970. – 196 p.
5. Коуз Р. Г. Природа фирмы (1937) // Вестник СПбГУ. сер. «Экономика», 1992, вып. 4. – С. 72 – 86.
6. Коуз Р. Г. Проблема социальных издержек (1990) // Коуз Р. Фирма, рынок и право / Пер. с англ. – М.: «Дело ЛТД» при участии изд. «Catalaxu», 1993. – С. 87–141.
7. Саймон Г. Теория принятия решений в экономической теории и науке о поведении // Теория фирмы. – СПб.: Экономическая школа, 1995. – 385 с.
8. Abrams F. Management Responsibilities in a Complex Word / F. Abrams. Business Education for Competence and Responsibility, University of North Carolina Press. – Chapel Hill, N.C., 1954.
9. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента. В 2-х томах. Т.1./ И. А. Бланк. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ОМЕГА-Л, 2011. – 656 с.
10. Смолін, І. В. Стратегічне планування розвитку організації: Монографія / І. В. Смолін. – К.: КНТЕУ, 2004. – 344 с.
11. Machan Tibor R. Stakeholder VS Shareholder Theory of the Ethics of Corporate Management. / Tibor R. Machan // Economics and Business Research. – 2009. – vol. 1. – №1. – P. 12–20.
12. Smith H. Jeff. The Stakeholder VS Shareholder: Debate. / H. Jeff Smith // Management Review. – 2003. – 15 July.
13. Younkins E. W. Stakeholder as Shareholder. / E. W. Younkins. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.thefreemanonline.org/features/stakeholders-as-shareholders/>.
14. Львов Д. С. Институциональный анализ корпоративной формы предприятия. / Д. С. Львов, В. Г. Гребенников, Б. А. Ерзнкян. // Экономическая наука современной России. – 2000. – № 3-4. – С. 5–21.
15. Mayo E. The Social Problems of an Industrial Civilization. / E. Mayo. – L.: Rouiiegde, 1949. – 148 p.
16. Бернар Ч. Функции руководителя. Власть, стимулы и ценности в организации. / Ч. Бернар. – пер с англ. В. Кошкина. – М.: Социум, ИРИСЭН. – 336 с. – (Актуальная классика менеджмента).
17. Cyert R. M. Behavioral Theory of the Firm, Englewood Cliffs / R. M. Cyert, I. Y. March. – N. I.: Prentice Hall, 1963. – 68 p.
18. Брейли Р. Принципы корпоративных финансов. / Р. Брейли, С. Майерс. – Пер. с англ. – М.: Олимп-Бизнес, 1997. – 823 с.
19. Ченг Ли Ф. Финансы корпораций: теория, методы и практика / Ф. Ли Ченг, Дж.И. Финнерти. – Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 686 с.
20. Ван Хорн Дж. К. Основы финансового менеджмента. / Дж. К. Ван Хорн, М. Джон Вахович (мл.). – 11-е изд., пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 992 с.
21. Коупленд Т. Стоимость компаний: оценка и управление. / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррин. – 2-е изд., стер. – пер.

REFERENCES

- Abrams, F. «Management Responsibilities in a Complex Word» In *Business Education for Competence and Responsibility* Chapel Hill, N. C.: University of North Carolina Press., 1954.
- Akoff, R. *Planirovanie budushchego korporatsii* [Planning for the future of the corporation]. Moscow: Progress, 1985.
- Baumol, U. Dzh., and Kvandt, R. E. «Empiricheskie metody i optimalno nesovershennye resheniia.» [Empirical methods and optimally imperfect solutions.]. In *Vekhi ekonomicheskoy mysli*. SPb: Ekonomicheskaiia shkola, 2000.
- Blank, I. A. *Osnovy finansovogo menedzhmenta.* [Fundamentals of Financial Management.]. Moscow: OMEGA-L, 2011.
- Bernar, Ch. *Funktsii rukovoditelia. Vlast, stimuly i tsennosti v organizatsii.* [Functions of the head. Power, incentives and values of the organization.]. Moscow: Sotsium; IRISEN.
- Breyli, R., and Mayers, S. *Printsipy korporativnykh finansov.* [Principles of Corporate Finance.]. Moscow: Olimp-Biznes, 1997.
- Berle, A. A., and Means, G. C. *The Modern Corporation and Private Property.* N. Y.: Macmillan, 1932.
- Blagov, Yu. E. «Evolutsiia kontseptsii KSO i teoriiia strategicheskogo upravleniia.» [The evolution of the concept of CSR and strategic management theory.]. *Vestnik S.-Peterb. un-ta.*, no. 1 (2011): 3-26.
- Berle, A. A. «For whom corporate managers are trustees: A note.» *Harvard law Review*, no. 45 (1932): 1365-1372.
- Burke, L., and Logsdon, J. «How Corporate Social Responsibility Pays off» *Long Range Planning* vol. 24, no. 4 (1996): 495-502.
- Boiko, M. H. *Tsinnisno orientovane upravlinnia v turizmi* [Value-oriented management in tourism]. Kyiv: KNTEU, 2010.
- Cyert, R. M., and March, I. Y. *Behavioral Theory of the Firm, Englewood Cliffs*. N. I.: Prentice Hall, 1963.
- Carroll, A. B. «The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders» *Business Horizons* vol. 34, no. 4 (1991): 39-48.
- Chukhno, A. A., Yukhymenko, P. I., and Leonenko, P. M. *Suchasni ekonomichni teorii.* [Modern economic theory.]. Kyiv: Znannia, 2007.
- Druker, P. *Praktika menedzhmenta.* [The practice of management.]. Moscow: Viliams, 2009.
- Dodd, E. M. «For whom corporate managers are trustees: A note.» *Harvard law Review*, no. 45 (1932): 1145-1163.
- Dmitrenko, G. «Kontseptsiiia antroposotsialnogo upravleniia obshchestvom.» [Antroposotsialnogo concept of governance.]. *Problemy teorii i praktiki upravleniia*, no. 2 (1998): 61-82.
- Freeman, R. E. *Strategic Management: A Stakeholder Approach.* Marshfield, MA: Pitman Publishing, 1984.
- Gibson, Dzh. L., Ivantsevich, Dzh., and Donelli, Dzh. X. *Organizatsii: povedenie, struktury, protsessy* [Organizations: behavior, structure, processes]. Moscow: INFRA-M, 2000.
- Husted, B., and Allen, D. «Strategic Corporate Social Responsibility and Value Creation among Large Firms.» *Long Range Planning* vol. 40 (2007): 594-610.
- Jeff Smith, H. «The Stakeholder VS Shareholder: Debate.» *Management Review*, 2003.
- Khiggins, R. S. *Finansovyy analiz: instrumenty dlia priniatiia biznes-resheniy.* [Financial analysis: tools for business decision - making.]. Moscow: Viliams, 2007.
- Kouz, R. G. «Priroda firmy (1937)» [Nature of the Firm (1937)]. *Vestnik SPbGU*, no. 4 (1992): 72–86.

- с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2002. – 576 с. – (Серия «Мастерство»).
22. Савчук В. П. Практическая энциклопедия. Финансовый менеджмент / В. П. Савчук – К.: Издательский дом «Максимум», 2006. – 884 с.
 23. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоуори. – Пер. с англ. – М.: Дело, 1992. – 702 с.
 24. Шерер Ф. Структура отраслевых рынков. / Ф. Шерер, Д. Росс – М.: ИНФРА-М, 1997. – 698 с. – (Серия «Университетский учебник»).
 25. Портер М. Е. Конкурентное преимущество. Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. / М. Е. Портер. – пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.
 26. Гибсон Дж. Л. Организации: поведение, структуры, процессы / Дж. Л. Гибсон, Дж. Иванцевич, Дж. Х. Донелли. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 662 с.
 27. Друкер П. Практика менеджмента. / П. Друкер. – пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2009. – 400 с.
 28. Акофф Р. Планирование будущего корпорации / Р. Акофф. – М.: Прогресс, 1985. – 278 с.
 29. Carroll A. B. The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders // *Business Horizons*. 1991. Vol. 34. – № 4. – P. 39–48.
 30. Благов Ю. Е. Эволюция концепции КСО и теория стратегического управления. / Ю. Е. Благов. // Вестник С.-Петерб. ун-та. Сер. Менеджмент. – 2011. – Вып. 1. – С. 3–26.
 31. Повестка дня на XXI век. Глава 4 (часть 1). Конференция ООН по окружающей среде и развитию. Рио-де-Жанейро, 1992 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.un.org/ru/documents/decl-conv/conventions/agenda21.shtml.
 32. Penrose E. T. Research on the business firms: Limits to growth and size of firms / E. T. Penrose // *American Economic Review*. – 1955. – №45(2). – P. 531–543.
 33. Хиггинс Р. С. Финансовый анализ: инструменты для принятия бизнес-решений / Р. С. Хиггинс. – пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 464 с.
 34. Berle A. A. For whom corporate managers are trustees: A note. / A. A. Berle // *Harvard law Review*. – 1932. – № 45. – P.1365–1372.
 35. Dodd E. M. For whom corporate managers are trustees: A note./ E. M. Dodd // *Harvard law Review*. –1932. – № 45. – P.1145–1163.
 36. Freeman R. E. Strategic Management: A Stakeholder Approach. / R. E. Freeman. – Marshfield, MA: Pitman Publishing, 1984. – 275 p.
 37. Porter M. Strategy and Society: The Link between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. /M. Porter, M. Kramer // *Harvard Business Review*. – 2006. – Vol. 84. – № 12. – P. 78–92.
 38. Porter M. Creating Shared Value: How to Reinvent Capitalism – and Unleash a Wave of Innovation and Growth. / M. Porter, M.Kramer // *Harvard Business Review*. – 2011. – Vol. 89. – № 1/2. – P. 62–77.
 39. Burke L. How Corporate Social Responsibility Pays off / L. Burke, J. Logsdon // *Long Range Planning*. – 1996. – Vol. 24. – № 4. – P. 495–502.
 40. Husted B. Strategic Corporate Social Responsibility and Value Creation among Large Firms. /B. Husted, D. Allen // *Long Range Planning*. – 2007. – Vol. 40. – P. 594–610.
 41. Post J. Redefining the Corporation: Stakeholder Management and Organizational Wealth. / J. Post, L. Preston, S. Sachs – Palo Alto, CA: Stanford University Press, 2002. – 376 p.
 - Kouz, R. G. «Problema sotsialnykh izderzhok (1990)» [Problem of Social Cost (1990)]. In *Firma, rynek i pravo* Moscow: Delo LTD; Catalaxy, 1993.
 - Kuznetsova, N. V. «Finansovo-promyshlennye gruppy iaponskogo tipa.» [Financial-industrial groups of Japanese style.]. *Menedzhment v Rossii i za rubezhom*, no. 4 (2004): 23–35.
 - Kisova, A. E. «Genezis idey ekonomicheskogo rosta i ego gumanizatsii.» [The genesis of the ideas of economic growth and its humanization.]. *Ekonomicheskie nauki*, no. 1 (2011): 51–54.
 - Kouplend, T., Koller, T., and Murrin, Dzh. *Stoimost kompaniy: otsenka i upravlenie*. [The cost companies: evaluation and management.]. Moscow: Olimp-Biznes, 2002.
 - Kniazeva, E. N. «Sluchaynost, kotoraiia tvorit mir: novye predstavleniia o samoorganizatsii v prirode i obshchestve.» [Accident, which creates the world, new ideas about self-organization in nature and society.]. In *V poiskakh novogo mirovideniia*, 3-31. Moscow: Znanie, 1991.
 - Lvov, D. S., Grebennikov, V. G., and Erznian, B. A. «Institutsionalnyy analiz korporativnoy formy predpriiatiia.» [Institutional Analysis of the corporate form of business.]. *Ekonomicheskaiia nauka sovremennoy Rossii*, no. 3-4 (2000): 5–21.
 - Li Cheng, F., and Finnerti, Dzh. I. *Finansy korporatsiy: teoriia, metody i praktika* [Business Finance: Theory, Methods and Practice]. Moscow: INFRA-M, 2000.
 - Meskon, M., Albert, M., and Khedouori, F. *Osnovy menedzhmenta* [Principles of Management]. Moscow: Delo, 1992.
 - Machan, Tibor R. «Stakeholder VS Shareholder Theory of the Ethics of Corporate Management.» *Economics and Business Research* vol. 1, no. 1 (2009): 12–20.
 - Mitchel, R. K., Agle, B. R., and Wood, D. J. «Toward a Teory of Stakeholder Identification and Salience: Defining the Principle of Who and What Really Counts.» *Academy of Management Review* vol. Vol. 22, no. 4 (1997.): 853–886.
 - Marshall, A. «Printsipy ekonomicheskoy nauki.» [The principles of economics.]. www.gumfak.ru/econom_htm/marchalecontent.shtml/.
 - Mayo, E. *The Social Problems of an Industrial Civilization*.: Rouiege, 1949.
 - Oliver, E. Williamson. «Corporate Control and Business Behavior.» In *An Inquiry into the Effects of Organization Form on Enterprise Behavior*, 1970.
 - Porter, M., and Kramer, M. «Strategy and Society: The Link between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility.» *Harvard Business Review* vol. 84, no. 12 (2006): 78–92.
 - Porter, M., and Kramer, M. «Creating Shared Value: How to Reinvent Capitalism – and Unleash a Wave of Innovation and Growth.» *Harvard Business Review* vol. 89, no. 1/2 (2011): 62–77.
 - Post, J., Preston, L., and Sachs, S. *Redefining the Corporation: Stakeholder Management and Organizational Wealth*. Palo Alto, CA: Stanford University Press, 2002.
 - Penrose, E. T. «Research on the business firms: Limits to growth and size of firms» *American Economic Review*, no. 45(2) (1955): 531–543.
 - Porter, M. E. *Konkurentnoe preimushchestvo. Kak dostich vysokogo rezultata i obespechit ego ustoychivost*. [Competitive advantage. How to achieve high results and ensure its sustainability.]. Moscow: Alpina Biznes Buks, 2005.
 - Peshke, K.-Kh. «Ekonomika v svete khristianskogo sotsialnogo ucheniia» [The economy in the light of Christian social teaching].

42. Бойко М. Г. Ціннісно орієнтоване управління в туризмі: монографія. / М. Г. Бойко. – К.: КНТЕУ, 2010. – 524 с.
43. Кузнецова Н. В. Финансово-промышленные группы японского типа. / Н. В. Кузнецова. // Менеджмент в России и за рубежом. – 2004. – № 4. – С. 23–35.
44. Чухно А. А. Сучасні економічні теорії. / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко / За ред. А. А. Чухна. – К.: Знання, 2007. – 878 с. – (Вища освіта XXI століття).
45. Rowley T. J. Moving Beyond Diadic Ties: a Network Theory of Stakeholder Influences. / T.J. Rowley // *Academy of Management Review*. – 1997. – Vol. 22. – № 4. – P. 887–910.
46. Mitchel R. K. Toward a Theory of Stakeholder Identification and Salience: Defining the Principle of Who and What Really Counts. / R. K. Mitchel, B. R. Agle, D. J. Wood // *Academy of Management Review*. – 1997. – Vol. 22. – № 4. – P. 853–886.
47. Пешке К.-Х. ORDO SOCIALIS. Экономика в свете христианского социального учения. / К.-Х. Пешке. Пер. с нем. Шиллера М., Песенко В. – М.: Духовная библиотека. ORDO SOCIALIS. – №7. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.agnuz.info/tl_files/library/books/Ordo_socialis/.
48. Кисова А. Е. Генезис идей экономического роста и его гуманизации. // *Экономические науки*. – 2011. – №1. – С. 51–54.
49. Дмитренко Г. Концепция антропосоциального управления обществом / Г. Дмитренко // *Проблемы теории и практики управления*. – 1998. – № 2. – С. 61–82.
50. Князева Е. Н. Случайность, которая творит мир: новые представления о самоорганизации в природе и обществе. // В поисках нового мировидения. / Е. Н. Князева, И. Пригожин, Е. и Н. Рерихи. – М.: Знание, 1991. – (Серия «Философия и жизнь». – №7). – С. 3–31.
- «Povestka dnia na XXI vek. Glava 4 (chast 1). Konferentsiia OON po okruzhaiushchey srede i razvitiuu. Rio-de-Zhaneyro, 1992 g» [Agenda for the XXI century. Chapter 4 (part 1). The United Nations Conference on Environment and Development. Rio de Janeiro, 1992]. www.un.org/ru/documents/decl-conv/conventions/agenda21.shtml.
- Rowley, T. J. «Moving Beyond Diadic Ties: a Network Theory of Stakeholder Influences» *Academy of Management Review* vol. Vol. 22, no. 4 (1997): 887–910.
- Savchuk, V. P. *Prakticheskaia entsiklopediia. Finansovyy menedzhment* [Practical Encyclopedia. Financial management]. Kyiv: Maksimum, 2006.
- Sherer, F., and Ross, D. *Struktura otraslevykh rynkov*. [The structure of industrial markets.]. Moscow: INFRA-M, 1997.
- Smolin., I. V. *Stratehichne planuvannia rozvytku orhanizatsii* [Strategic planning for organizations]. Kyiv: KNTEU, 2004.
- Saymon, G. «Teoriia priniatia resheniy v ekonomicheskoy teorii i nauke o povedenii» [Decision theory in economics and the science of behavior]. In *Teoriia firmy* St. Petersburg: Ekonomicheskaya shkola, 1995.
- Van Khorn, Dzh. K., and, M. Dzhon Vakhovich (ml. *Osnovy finansovogo menedzhmenta*. [Fundamentals of Financial Management.]. Moscow: Viliams, 2004.
- Younkins, E. W. «Stakeholder as Shareholder.» <http://www.thefreemanonline.org/features/stakeholders-as-shareholders/>.

Тельнова Г. В.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ ІНТЕГРОВАНИХ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР

У статті розглянуто особливості управління фінансами інтегрованих корпоративних структур. На основі узагальнення підходів дано авторське бачення корпорації, суті корпоративного управління, визначення інтегрованої корпоративної структури та фінансів ІКС як економічних відносин з приводу формування, розподілу та використання фінансових ресурсів юридично самостійних суб'єктів господарювання, які входять до складу ІКС та кожен з яких керується власними інтересами, проте їх спільна діяльність підпорядковується єдиній меті, що стоїть перед ІКС. Відповідно до результатів досліджень визначено управління фінансовими ресурсами ІКС, як процес впливу на фінансові відносини ІКС з метою змінити їх у відповідності до пріоритетних напрямків діяльності ІКС, в тому числі через застосування фінансового менеджменту. У свою чергу, фінансовий менеджмент ПКС можна визначити як комплексний практичний вплив на колектив працівників фінансових служб ПКС, які входять до складу ІКС, з метою розробки й реалізації управлінських рішень, спрямованих на найбільш сприятливе формування, розподіл і використання фінансових ресурсів ІКС під контролем головної компанії ІКС. Зроблено акцент на необхідності узгодженості управління фінансовими ресурсами підприємств корпоративної структури.

Ключові слова: корпорація, інтеграція, підприємство, інтегрована корпоративна структура, фінанси, фінансовий менеджмент, корпоративне управління

Рис.: 2. Бібл.: 10.

Тельнова Ганна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра фінансів, Донбаська державна машинобудівна академія (вул. Шкадінова, 72, Донецька обл., м. Краматорськ, 84313, Україна)

Email: anntelnova@mail.ru

УДК 336.6

Тельнова А. В.

ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСАМИ ИНТЕГРИРОВАННЫХ КОРПОРАТИВНЫХ СТРУКТУР

В статье рассмотрены особенности управления финансами интегрированных корпоративных структур. На основе обобщения подходов дано авторское видение корпорации, сути корпоративного управления, определение интегрированной корпоративной структуры и финансов ИКС как экономических отношений по поводу формирования, распределения и использования финансовых ресурсов юридически самостоятельных субъектов хозяйствования, которые входят в состав ИКС и каждый из которых руководствуется собственными интересами, тем не менее, их общая деятельность подчиняется единой цели, стоящей перед ИКС. Согласно результатам исследования определено управление финансовыми ресурсами ИКС, как процесс влияния на финансовые отношения ИКС с целью изменить их в соответствии с приоритетными направлениями деятельности ИКС, в том числе через применение финансового менеджмента. В свою очередь, финансовый менеджмент ПКС можно определить как комплексное практическое влияние на коллектив работников финансовых служб ПКС, которые входят в состав ИКС, с целью разработки и реализации управленческих решений, направленных на наиболее благоприятное формирование, распределение и использование финансовых ресурсов ИКС под контролем главной компании ИКС. Сделан акцент на необходимости согласованности управления финансовыми ресурсами предприятий корпоративной структуры.

Ключевые слова: корпорация, интеграция, предприятие, интегрированная корпоративная структура, финансы, финансовый менеджмент, корпоративное управление

Рис.: 2. Библ.: 10.

Тельнова Анна Владимировна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра финансов, Донбасская государственная машиностроительная академия (ул. Шкадинова, 72, Донецкая обл., г. Краматорск, 84313, Украина)

Email: anntelnova@mail.ru

УДК 336.6

Telnova A. V.

SPECIFIC FEATURES OF MANAGING FINANCES OF INTEGRATED CORPORATE STRUCTURES

The article considers specific features of managing finances of integrated corporate structures. It summarises approaches and provides own understanding of a corporation, essence of corporate management, definition of the integrated corporate structure (ICS) and finances of the ICS as economic relations with respect to formation, distribution and use of financial resources of legally independent subjects of economic activity, which are a part of the ICS and each of which has own interests, nevertheless, their common activity complies with a common goal of the ICS. It provides results of the study, which defines management of financial resources of the ICS as a process of influencing upon financial relations of the ICS with the purpose of changing them in accordance with priority directions of activity of the ICS, including through the use of financial management. It states that financial management of the companies of the corporate structure (CCS) could be defined as a complex practical influence on the personnel of financial services of the CCS, which are parts of the ICS, with the purpose of development and realisation of managerial decisions, directed at the most favourable formation, distribution and use of financial resources of the ICS under control of the main company of the ICS. It emphasises a necessity of co-ordination of management of financial resources of the companies of the corporate structure.

Keywords: corporation, integration, company, integrated corporate structure, finances, financial management, corporate management.

Рис.: 2. Библ.: 10.

Telnova Anna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Donbass State Academy of Machine Building (vul. Shkadinova, 72, Donetskaya obl., Kramatorsk, 84313, Ukraine)

Email: anntelnova@mail.ru

Постановка проблеми. Ринкові перебудови на сучасному етапі господарювання пов'язані з процесами глобалізації, посиленням конкуренції, браком фінансових ресурсів внаслідок кризи 2008–2009 рр. Такі умови функціонування підприємств призводять до необхідності концентрації та інтеграції банківського та промислового капіталів, тобто до появи організаційних форм об'єднання суб'єктів господарювання. Таким чином, створення інтеграційних корпоративних структур (ІКС) в сучасних умовах є одним з факторів запоруки сталого функціонування промисловості України. У системі управління ІКС визначальне місце належить фінансовому менеджменту, який має свої специфічні риси, обґрунтовані тим, що процес фінансового менеджменту ІКС здійснюється на основі акціонерних відносин власності та має забезпечувати захист інтересів як власників окремих підприємств, які входять до корпоративних об'єднань, так і інтереси власників ІКС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти організації та управління інтегрованими корпоративними структурами розглядаються в працях Л. І. Федулової, О. Ю. Чорної, А. А. Пилипенко, М. О. Кизима, В. Г. Суржика, П. Ю. Буряка, Ю. М. Уманціва та інших науковців [1–10]. Але питання управління фінансами ІКС, зокрема фінансового менеджменту ІКС, залишаються відкритими. В цьому контексті проблематичним є формування міжфірмових відносин з приводу управління фінансовими ресурсами підприємств корпоративної структури (ПКС), які контролюються та регулюються на рівні ІКС в цілях головної компанії, але з урахуванням інтересів ПКС.

Метою статті є визначення особливостей управління фінансами інтегрованих корпоративних структур у взаємозв'язку з фінансами підприємств корпоративної структури.

Основні результати дослідження. Для більш докладного розгляду особливостей управління фінансовими ресурсами ІКС перш за все доцільно виявити підходи до визначення корпорації у наукових джерелах. Узагальнення розглянутих підходів до сутності корпорації дозволяють її визначити як важливу суспільну структуру, сформовану у формі приватної власності на основі об'єднання майна акціонерів для підвищення конкурентоспроможності та зміцнення конкурентних позицій, зростання капіталу в результаті узгоджених корпоративних відносин, головною ознакою якої є відокремлення власності від управління.

Корпоративні відносини формуються між акціонерами (їхні інтереси в системі корпоративного управління полягають в одержанні певної долі прибутку за допомогою дивідендних виплат або росту ціни їхньої долі участі в корпорації), кредиторами (які зацікавлені в рості прибутковості й вартості корпорації для збільшення свого доходу, у стабільності положення корпорації для одержання гарантованого доходу), працівниками корпорації, партнерами корпорації (постачальники сировини, матеріалів, комплектуючих для підприємств-виробників кінцевої продукції), суспільством в цілому (держава, споживачі й ін.). Інтереси перерахованих вище учасників корпорації не збігаються і часто бувають прямо протилежними. Встановлення узго-

дженості між економічними та соціальними цілями, між індивідуальними та суспільними інтересами вирішується в процесі корпоративного управління.

Корпоративне управління має на увазі певний спосіб управління діяльністю корпорації та реалізується через:

- встановлення та досягнення корпоративних цілей;
- управління поточною діяльністю корпорації (вирішення тактичних завдань);
- захист прав акціонерів та інвесторів;
- урахування інтересів учасників корпоративних відносин.

На нашу думку, суть корпоративного управління полягає в тому, що це система управління підприємствами корпоративної структури, яка регламентується законодавчими і нормативними актами, внутрішніми нормативними документами і положеннями та спрямована на узгодження інтересів учасників корпоративних відносин з метою забезпечення ефективної економічної та соціальної діяльності корпоративної структури. Отже, потрібно розробляти теоретичні та практичні підходи створення умов для формування нового українського типу корпоративного управління з урахуванням історичних, економічних і соціальних особливостей національного управління.

Окремі дослідники ототожнюють корпорації з більш складними організаційними утвореннями – інтегрованими корпоративними структурами (ІКС). Але корпорація може існувати як самостійна організаційно-юридична одиниця (наприклад, ПАТ НКМЗ), заснована на об'єднанні майна власників-фізичних осіб, які передали право управління товариством менеджером, тоді як у склад ІКС входить сукупність корпорацій – юридичних осіб.

При визначенні складних організаційно-економічних утворень інтеграції суб'єктів господарювання науковці використовують різні терміни: «інтегрована структура», «інтегрована корпоративна структура», «інтеграційна структура», «об'єднання компаній», «інтеграційна корпоративна структура», «інтегрована структура бізнесу» та ін. Спільним при цьому є застосування терміну «об'єднання» на засадах інтеграційних процесів. Розглядаючи інтеграцію ширше, ніж міжнародне співробітництво, можна дати їй наступне визначення: інтеграція – це процес взаємодії суб'єктів господарювання на основі фінансово-економічних і виробничо-технологічних зв'язків задля досягнення єдиної мети в результаті більш ефективного використання ресурсів.

У результаті досліджень, можна дати наступне визначення інтегрованої корпоративної структури (ІКС) – це сукупність окремих юридичних осіб, організованих в єдину систему на основі фінансово-економічних і виробничо-технологічних зв'язків, об'єднана загальною ціллю і керується з єдиного центру та спрямована на поєднання можливостей концентрації виробництва і фінансового капіталу з метою забезпечення стабільних умов функціонування.

У контексті теми дослідження необхідно відзначити особливості управління фінансами ІКС, які викликані наступними чинниками.

1. На формування і структуру фінансового капіталу інтегрованої корпоративної структури в першу чергу

впливає її склад, тобто ті учасники, які беруть активну участь у діяльності і функціонуванні об'єднання, впливаючи на нього і на його капітал в майбутньому. Так, банки, науково-дослідні інститути, виробничі структури, будучи учасниками структури інтегрують свій капітал з метою досягнення певних цілей. Крім того, для накопичення необхідного об'єму фінансового капіталу в інтеграційній структурі створюється так званий інноваційний фонд. Банк у цьому випадку виступає як інвестор, а йому надається належний доступ до усіх планів науково-дослідницької та інвестиційної діяльності. Таким чином, будучи складовою інтегрованої структури бізнесу, банк може виступати не лише як кредитор, а і як інвестор, не розраховуючи при цьому на повернення запозичених фінансових ресурсів. Слід наголосити, що банк як і будь-яка організація чи установа, що входять до складу інтегрованої структури, залишаються абсолютно незалежними і працюють лише на договірних, добровільних умовах. Безперечним залишається при цьому ефект синергії, який створюється при інтеграції потенціалів підприємств і банківських установ, що доповнюють одна одну [6, с. 75].

2. Особливість ІКС щодо організації управління фінансами полягає також у відокремленні функції володіння капіталом (який належить широкому колу юридичних і фізичних осіб – акціонерам) від функції управління, яка переходить до рук фахівців – менеджерів. Власник капіталу делегує (передає) прийняття інвестиційних та фінансових рішень менеджерам (агентам). Менеджери отримують винагороду за досягнення цілей, поставлених власником. При цьому інтереси власника та агента можуть не збігатися: власник ризикує вкладеними коштами – капіталом, але може лише обмежено впливати на діяльність компанії; компанія для нього становить інвестиційний об'єкт, а менеджери, які керують компанією, прагнуть досягти передусім власного як фінансового, так і нефінансового зиску: придбання предметів розкоші; невиправданого розширення організації, щоб підвищити власний соціальний статус; привласнення в тій або іншій формі грошових коштів інвесторів. Зазначені дії не збігаються з метою акціонерів компанії – одержати максимальний дохід на вкладений капітал. Звідси впливає важлива умова фінансової діяльності ІКС: дотримання прав акціонерів, а відповідно, і необхідність контролю за виконанням менеджерами цієї умови.
3. Організаційне забезпечення прийняття управлінських рішень у сфері фінансового менеджменту ІКС теж має свої особливості. Так, управління фінансами ІКС складається з процедур різного рівня складності й відповідальності. Перший рівень – прийняття фінансових рішень з перспектив розвитку і поточної діяльності АТ, з обсягів і напрямків капітальних і фінансових інвестицій, з розподілу прибутку, формування грошових фондів компанії, залучення

додаткових джерел фінансування. Це завдання високого рівня складності і відповідальності, вони перебувають у компетенції вищих керівників ІКС (голови правління, президента, віце-президента) і лише частково можуть бути делегованими більш низьким ланкам управління. Якщо в управлінні виробничо-господарською діяльністю керівники ІКС можуть піти на істотну децентралізацію, тобто делегувати нижчим ланкам широкі повноваження з прийняття управлінських рішень, то управління фінансами безпосередньо контролюють вищі керівники, які координують грошові потоки й приймають фінансові рішення щодо розвитку корпорації. Другий рівень – виконання різних фінансових розрахунків, оформлення фінансових документів, складання звітів, тобто технічні процедури, які виконують працівники бухгалтерії, фінансово-економічної служби; виконання деяких завдань може бути доручено працівникам інших підрозділів компанії.

3. Прийняття рішень на рівні окремих підприємств корпоративної структури (ПКС) повинно бути узгоджено з єдиною метою, встановленою керівництвом ІКС.
4. Склад фінансово-економічної служби, обсяг і особливості організації роботи з управління фінансами залежить від обсягів і характеру діяльності ІКС, від обсягів фінансових ресурсів, якими вона розпоряджається, від організаційної структури управління ІКС, наявності територіально відокремлених підрозділів. Цей аспект визначає складність узгодженості інформаційного забезпечення прийняття фінансових рішень керівництвом ІКС.

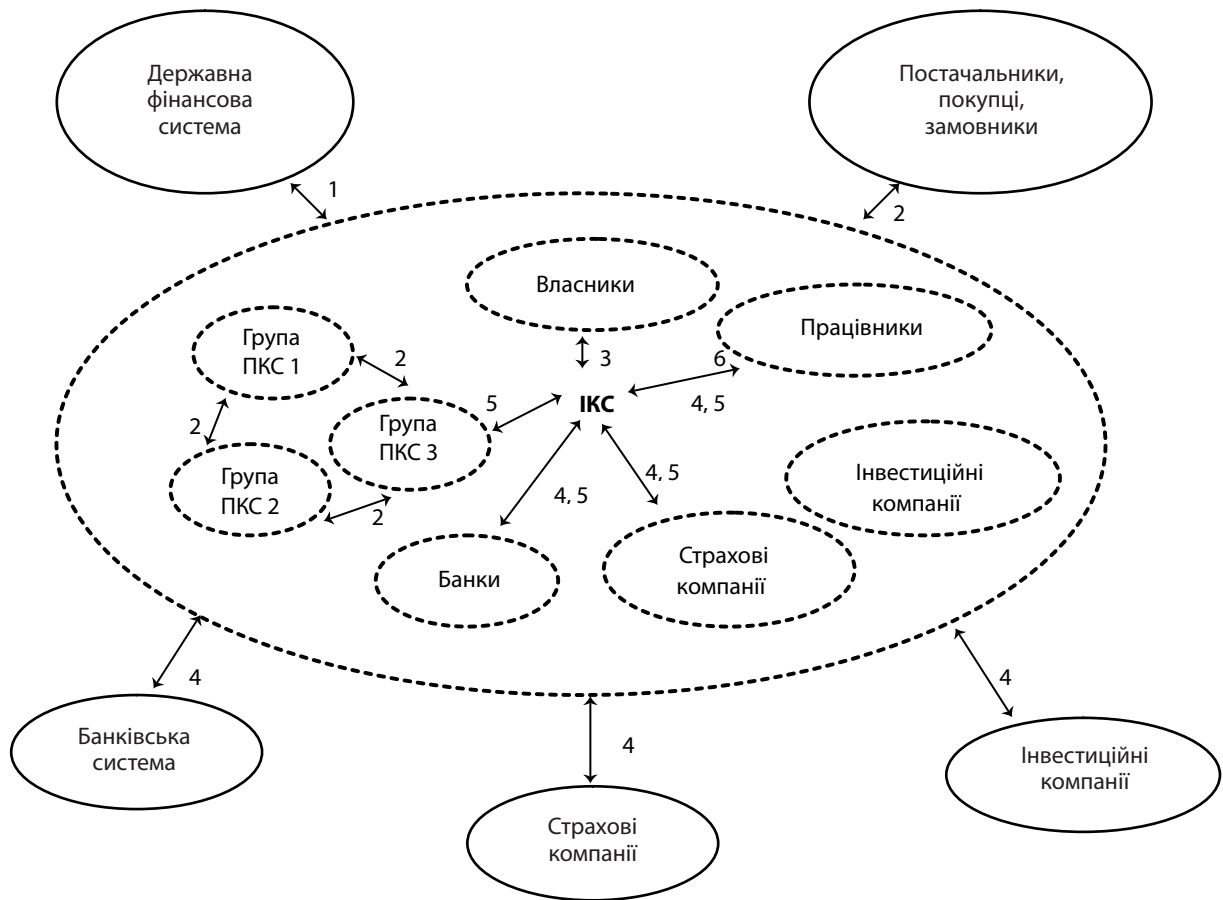
Під фінансовими відносинами інтегрованих корпоративних структур розуміють відносини, які виникають у процесі формування, розподілу і використання сукупності фінансових ресурсів підприємств – учасників групи [7].

П. Ю. Буряк та О. В. Лівіновська дають наступне визначення фінансових відносин інтегрованих підприємницьких структур – спектр відносин, що пов'язані з формуванням та використанням фінансових ресурсів, здійсненням витрат, отриманням доходу [8].

Фінансові відносини ІКС носять доволі широкий характер. Прийнято поділяти їх на зовнішні та внутрішні. Зовнішні фінансові відносини характеризуються взаємодією інтегрованих об'єднань із суб'єктами господарювання зовнішнього середовища. Внутрішні фінансові відносини виникають всередині інтегрованого об'єднання. На основі узагальнення праць [8, 9] можливо сформулювати наступні напрямки зовнішніх та внутрішніх фінансових відносин (рис. 1).

З рис. 1 видно, що фінансові відносини 1 – є зовнішніми відносинами ІКС; фінансові відносини 2 та 4 – зовнішньо-внутрішніми; фінансові відносини 3, 5, 6 – внутрішніми. Управління цими відносинами має носити збалансований характер, незважаючи на те, що кожне з них відіграє самостійну роль у реалізації цілей ІКС.

Таким чином, можливо запропонувати наступне визначення фінансів ІКС – це економічні відносини з приводу

- 1 – з приводу нарахування та своєчасної сплати податків, зборів у межах чинних законів про оподаткування, використання податкових пільг, нарахування штрафних санкцій; контролю з боку антимонопольних органів; одержання дозволів на провадження діяльності, їх документального вираження; участі у державних проектах; одержання асигнувань з бюджету;
- 2 – з приводу виконання договірних зобов'язань щодо закупівлі сировини, матеріалів, реалізації продукції (робіт, послуг);
- 3 – з приводу формування статутного капіталу; розподілу прибутку; визначення цільових напрямів використання прибутку; дивідендних виплат;
- 4 – з приводу банківського відкриття, обслуговування і закриття рахунків, купівлі-продажу валюти, одержання та погашення кредитів, відсотків за отриманими кредитами; залучення інвестиційних коштів; страхування капіталу; інші послуги;
- 5 – з приводу розподілу і використання фінансових ресурсів; формування та регулювання оборотних і необоротних активів; упровадження інноваційних проектів; фінансування інвестиційних програм, формування стратегії інноваційної, інвестиційної, бюджетної, грошової, валютної, кредитної, страхової політик;
- 6 – з приводу формування фонду оплати праці, виплати заробітної плати, премій, матеріальної та соціальної допомоги; сплати штрафів за порушення трудового законодавства

Рис. 1. Види фінансових відносин ІКС (розроблено на основі [8; 9])

формування, розподілу та використання фінансових ресурсів юридично самостійних суб'єктів господарювання, які входять у склад ІКС та кожен з яких керується власними інтересами, проте їх спільна діяльність підпорядковується єдиній меті, що стоїть перед ІКС.

Відповідно до результатів досліджень та вищезазначених висновків, управління фінансовими ресурсами ІКС – це процес впливу на фінансові відносини ІКС з метою змінити

їх у відповідності до пріоритетних напрямків діяльності ІКС в тому числі через застосування фінансового менеджменту.

Фінансовий менеджмент ІКС – як контролюючий та регулюючий вплив на фінансовий менеджмент самостійних суб'єктів господарювання, які входять у склад ІКС, з метою розробки й реалізації управлінських рішень задля досягнення цілей ІКС – фінанси єдиного суб'єкта господарювання (інтегрованої корпоративної структури);

Фінансовий менеджмент ІКС включає фінансовий менеджмент фінансових закладів, які входять в ІКС (страхові компанії, банки, кредитні спілки, інвестиційні фонди) та фінансовий менеджмент груп підприємств ІКС.

Важливою складовою ІКС є підприємства, які входять до її складу (ПКС). Управління фінансами ПКС має суттєві особливості у порівнянні з фінансовим менеджментом підприємств, які функціонують незалежно. Ці особливості викликані наявністю головної компанії, якій делеговані функції контролю та регулювання фінансів групи ПКС з метою досягнення єдиної мети ІКС. Таким чином, фінансовий менеджмент ПКС можна визначити як комплексний прак-

тичний вплив на колектив працівників фінансових служб ПКС, які входять до складу ІКС, з метою розробки й реалізації управлінських рішень, спрямованих на найбільш сприятливе формування, розподіл і використання фінансових ресурсів ІКС під контролем головної компанії ІКС.

Таким чином, вищезазначені дослідження сутності корпорації та інтегрованих корпоративних структур, фінансового менеджменту ІКС та його складових можливо сформувати у схему (рис. 2).

В результаті можливо відзначити низку переваг управління фінансами інтегрованої корпоративної структури, незважаючи на організаційну складність цього процесу:

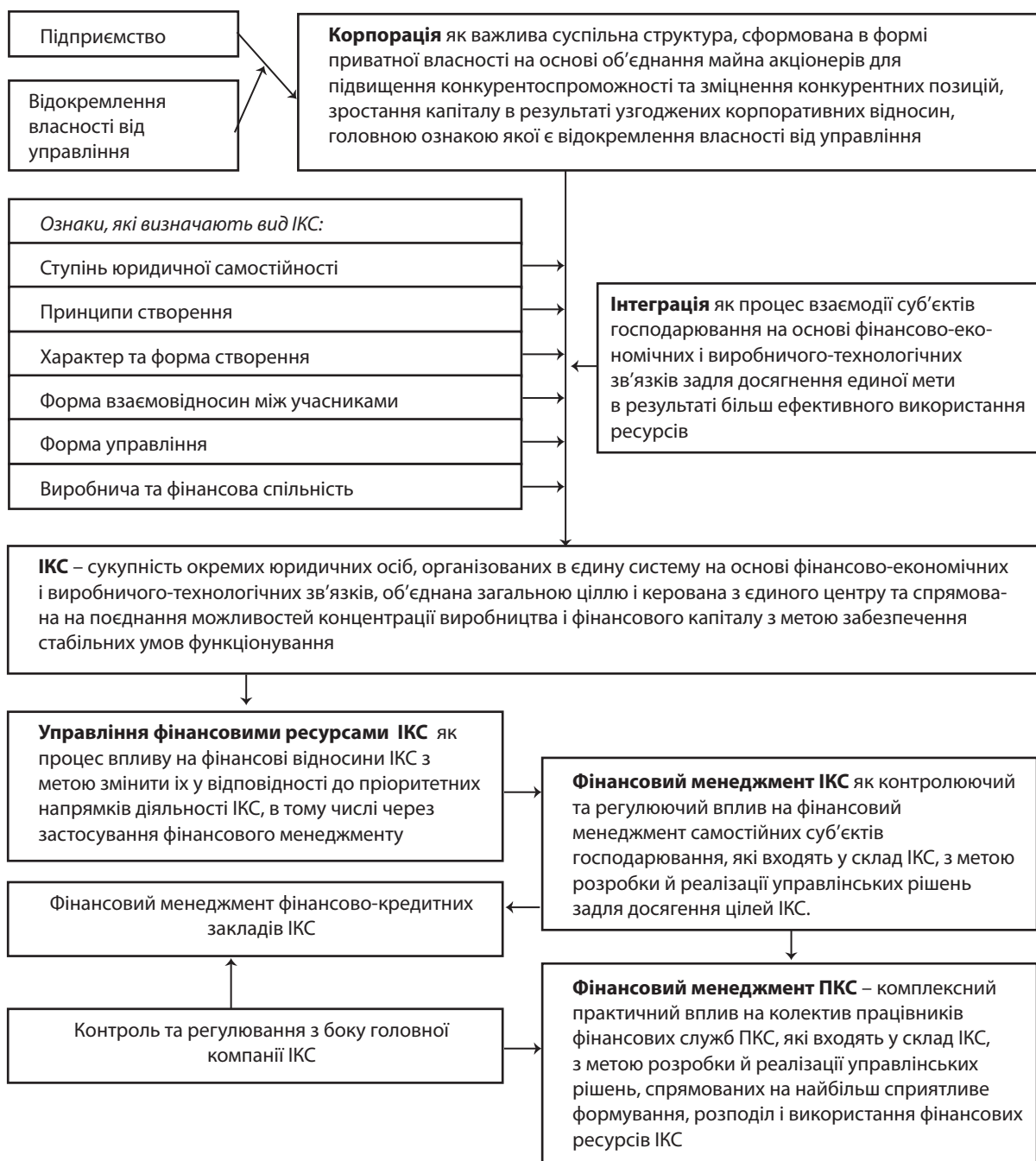

Рис. 2. Декомпозиція фінансового менеджменту інтегрованої корпоративної структури (розроблено автором)

- контроль та регулювання фінансових потреб та спроможностей суб'єктів господарювання ІКС в режимі он-лайн з боку головної компанії дає можливість перерозподіляти фінансові ресурси на користь інших учасників групи, які відчувають необхідність у коштах, у багатьох випадках за нижчою відсотковою ставкою, ніж у банках;
- більш вигідні умови проведення операцій, зниження витрат, мінімізація ризиків ІКС викликана можливістю централізованого обговорення умов банківського обслуговування, кредитування, страхування, інвестування проектів та програм інтегрованої корпоративної структури, диверсифікацією бізнесу;
- забезпечення постійної неперервної роботи об'єднання визначається наявністю фінансових закладів у складі інтегрованої корпоративної структури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федулова Л. І. Інтеграційні процеси корпоративних структур: можливості для інноваційного розвитку економіки України // Економіка і прогнозування. – 2007. – №3 – С. 9–31.
2. Чорна О. Ю. Інтегровані структури промисловості: сутність, поняття, класифікація // Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Збірник наукових праць. – 2010. – № 22 – 208 с.
3. Пилипенко А. А. Конкурентна стратегія й формування системи стратегічного управління розвитком інтегрованої структури бізнесу [Текст] / А. А. Пилипенко // Коммунальное хозяйство городов : научно-технический сборник. – 2008. – № 82. – С. 84–91.
4. Суржик В. Г. Роль корпоративного управління в умовах трансформації економіки / В. Г. Суржик // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – № 2 (10). – С. 139–144.
5. Уманців Ю. М. Інституційні основи формування інтегрованих корпоративних структур // Економічна теорія. – 2012. – № 2. – С. 62–71.
6. Ганущак-Єфіменко Л. М. Імітаційна модель управління розвитком інноваційного потенціалу підприємств машинобудівної галузі / Людмила Ганущак-Єфіменко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6 (96). – С.73–79.
7. Козенкова Т. А. Концептуальные и методологические основы управления финансами интегрированных предпринимательских структур : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.10 / Т. А. Козенкова. – М., 2009. – 72 с.
8. Буряк П. Ю. Контури фінансових відносин у контексті інтегрованих підприємницьких структур: сучасний вимір / П. Ю. Буряк, О. В. Лівіновська
9. Селіверстова Л. С. Фінансова діяльність корпорацій: сутність та особливості / Л. С. Селіверстова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3, Т. 1. – С. 190–193.
10. Кизим Н. А. Организация крупномасштабных экономико-производственных систем / Н. А. Кизим. – Х.: Бизнес Информ, 2000. – 108 с.

Висновки. Таким чином, ІКС мають більш значні можливості щодо залучення фінансових ресурсів, завоювання певних сегментів ринку, підтримання високого рівня платоспроможності. Посилення інтеграційних процесів сприяє укріпленню позицій підприємств корпоративної структури, забезпечує їх стале функціонування, сприяє розвитку підприємництва та стабілізації виробничих, технічних та економічних процесів.

Проте існує низка проблем узгодженості управління фінансовими ресурсами підприємств корпоративної структури, яке повинно бути підлегле загальній меті ІКС. Рішення цієї проблеми здійснюється шляхом урахування інтересів всіх учасників фінансових відносин, тобто повинен бути розроблений механізм збалансованого управління фінансовими ресурсами ІКС, що буде сприяти досягненню цілісності об'єднання, його розвитку, забезпеченню інтересів його учасників.

REFERENCES

- Chorna, O. Yu. «Intehrovani struktury promyslovosti: sutnist, poniatia, klasyfikatsiia» [The integrated structure of the industry: the essence of the concept, classification]. *Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet imeni Volodymyra Dalia. Zbirnyk naukovykh prats* (2010): 208.
- Fedulova, L. I. «Intehratsiini protsesy korporatyvnykh struktur: mozhlyvosti dlia innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy» [Integration of corporate structures: opportunities for innovation development of economy of Ukraine]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 3-C (2007): 9-31.
- Hanushchak-Ifimenko, L. M. «Imitatsiina model upravlinnia rozvytkom innovatsiinoho potentsialu pidpryemstv mashynobudivnoi haluzi» [A simulation model of the development of innovative capacity of enterprises of machine-building industry]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6(96)-C (2009): 73–79.
- Kozenkova, T. A. «Kontseptualnye i metodologicheskie osnovy upravleniia finansami integrirovannykh predprinimatelskikh struktur» [Conceptual and methodological foundations of the financial management of integrated business structures]. *avtoref. dis. d-ra ekon. nauk: spets. 08.00. 10*. 2009.
- Kizim, N. A. *Organizatsiia krupnomasshtabnykh ekonomiko-proizvodstvennykh sistem* [The organization of large-scale economic and production systems]. Kharkiv: Biznes Inform, 2000.
- Pylypenko, A. A. «Konkurentna stratehiia i formuvannia systemy stratehichnoho upravlinnia rozvytkom intehrovanoi struktury biznesu» [Competitive strategy and establishing the strategic development management integrated business structure]. *Kommunalnoe khoziaistvo horodov: nauchno-tekhnycheskyi sbornik*, no. 82 (2008): 84-91.
- Surzhyk, V. H. «Rol korporatyvnogo upravlinnia v umovakh transformatsii ekonomiky» [The role of corporate governance in transforming economy]. *Naukovyi visnyk ChDIEU*, no. 2(10) (2011): 139–144.
- Seliverstova, L. S. «Finansova diialnist korporatsii: sutnist ta osoblyvosti» [Finance Corporations: the nature and characteristics]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu* vol. 1, no. 3 (2010): 190–193.
- Umantsiv, Yu. M. «Instytutsiini osnovy formuvannia intehrovanykh korporatyvnykh struktur» [Institutional Foundations of integrated corporate structures]. *Ekonomichna teoriia*, no. 2 (2012): 62–71.

4. Чармессон Г. Торговельная марка: как создать имя, которое принесет миллионы: Пер. с англ. Л. Корпан. – СПб.: Питер, 1999. – 224 p.
 5. Яненко М. Торговые марки в товарной политике фирмы. – СПб.: Питер, 2005. – 240 p.
 6. Aaker D.A. Managing Brand Equity. Capitalizing on the Value of a Brand Name / D.A. Aaker. – The Free Press: New York, London, Toronto, Sydney, 2005. – 299 p.
 7. Aaker J. Consumption Symbols as Carriers of Culture: A Study of Japanese and Spanish Brand Personality Constructs / J. Aaker, V. Benet-Martinez, J. G. Berrocal // Journal of Personality and Psychology. – 2001. – № 3. – P. 492 – 508
 8. Keller K. L. Branding and Brand Equity / K. L. Keller. – Marketing Science Institute: Cambridge, Massachusetts, 2002. – 86 p.
 9. World Financial Group Inc (WFG), World Financial Group Company – Worldfinancialgroup.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <<http://www.worldfinancialgroup.com>
 10. Wheeler A. Designing Brand Identity / A. Wheeler. – New Jersey: John Wiley & Sons, Hoboken, 2003. – 229 p.
- Devis, S. M. *Upravlenie aktivami torgovoy marki* [Asset Management brand]. St. Petersburg: Piter, 2001.
- Kendiukhov, O. V., and Faivishenko, D. S. «Kryterii otsinky effektivnosti realizatsii funktsii brendu» [Criteria for evaluating the effectiveness of the functions of the brand]. *Ekonomika i marketynh v umovakh vsesvitnoyi intehratsii: problemy, dosvid, peredova dumka*. Donetsk: DRUK-INFO, 2010. 186-190.
- Keller, K. L. *Branding and Brand Equity* Cambridge, Massachusetts: Marketing Science Institute, 2002.
- Rays, E., and Traut, Dzh. *Pozitsionirovanie: bitva za uznavaemost* [Positioning: The Battle for recognition]. St. Petersburg: Piter, 2004.
- «World Financial Group Inc (WFG), World Financial Group Company - Worldfinancialgroup. com» <http://www.worldfinancialgroup.com>.
- Wheeler, A. *Designing Brand Identity* New Jersey: John Wiley & Sons, Hoboken, 2003.
- Yanenko, M. *Torgovye marki v tovarnoy politike firmy*. [Trademarks in commercial policy of the firm.]. St. Petersburg: Piter, 2005.
-

Скоробогатова Т. Н.

ЦЕННОСТЬ И СТОИМОСТЬ КАК КАТЕГОРИИ: СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ, ЛОГИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ СРАВНЕНИЯ

В статье анализируется соотношение понятий «стоимость» и «ценность» как научных категорий. Рассматриваются вопросы их объективности, подверженности влиянию региональных факторов, управляемости, роли при формировании связей. Определяется логистика как услуга, создающая ценность товара, воплощаемую в его стоимости. В современных условиях повышается роль сервисной логистики, оптимизирующей управление человеческими потоками разной целевой направленности. При этом особое значение на сегодняшний момент в социальном плане приобретает развитие медицинской логистики. Следовательно, логистика, объединяя социальный и экономический подходы к рассматриваемым понятиям, обеспечивает более целостный взгляд на них. Такое положение приводит к холистичности восприятия категорий индивидами и обществом в целом.

Ключевые слова: категории, ценность-характеристика, ценность-объект, стоимость, цепь стоимости, ценность связей, континуум, логистика
Рис.: 1. *Табл.:* 1. *Библ.:* 9.

Скоробогатова Татьяна Николаевна – доктор экономических наук, кафедра менеджмента предпринимательской деятельности, Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского (пр. Вернадского, 4, Симферополь, 95007, Украина)
Email: stn57@mail.ru

УДК 330.133/138

Скоробогатова Т. М.

ЦІННІСТЬ І ВАРТІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЇ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЬЯТЬ, ЛОГІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ПОРІВНЯННЯ

У статті аналізується співвідношення понять «вартість» і «цінність» як наукових категорій. Розглядаються питання їх об'єктивності, схильності впливу регіональних факторів, керованості, ролі при формуванні зв'язків. Визначається логістика як послуга, що створює цінність товару, втілювану в його вартості. У сучасних умовах підвищується роль сервісної логістики, що оптимізує управління людськими потоками різної цільової спрямованості. При цьому особливе значення на сьогоднішній момент в соціальному плані набуває розвиток медичної логістики. Отже, логістика, об'єднуючи соціальний та економічний підходи до аналізованих понять, забезпечує більш цілісний погляд на них. Таке становище призводить до холистичності сприйняття категорій індивідами і суспільством в цілому.

Ключові слова: категорії, цінність-характеристика, цінність-об'єкт, вартість, ланцюг вартості, цінність зв'язків, континуум, логістика
Рис.: 1. *Табл.:* 1. *Библ.:* 9.

Скоробогатова Тетяна Миколаївна – доктор економічних наук, кафедра менеджменту підприємницької діяльності, Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського (пр. Вернадського, 4, Симферополь, 95007, Україна)
Email: stn57@mail.ru

UDC 330.133/138

Skorobogatova T. N.

VALUE AND COST AS CATEGORIES: RELATION OF NOTIONS, LOGISTIC ASPECT OF COMPARISON

The article analyses relation of cost and value notions as scientific categories. It considers issues of their objectivity, exposure to influence of regional factors, controllability and role when forming links. It defines logistics as a service, which creates value of a commodity, embodied in its cost. It states that in modern conditions the role of service logistics, which optimises control over human flows of various target orientation, grows. It adds that development of medical logistics acquires special significance from the social point of view as of today. It concludes that logistics unites social and economic approaches to the considered issues and ensures a more integral view on them. It summarises that such a situation results in holistichity of perception of categories by individuals and society in general.

Keywords: categories, value-characteristic, value-object, cost, cost chain, value of links, continuum, logistics.
Pic.: 1. *Tabl.:* 1. *Bibl.:* 9.

Skorobogatova Tatyana N. – Doctor of Sciences (Economics), Department of Business Management, Taurida National V. I. Vernadsky University (pr. Vernadskogo, 4, Simferopol, 95007, Ukraine)
Email: stn57@mail.ru

Постановка проблемы. Каждый субъект хозяйственной деятельности: от домохозяйки до крупного предприятия (и даже объединения) – стремится к приобретению товара, представляющего для него максимальную ценность, по минимальной стоимости (которая, как известно, формируется за счет поэтапных затрат). Такое положение обостряется в условиях финансового кризиса. Поэтому вопросы ценности и стоимости на сегодняшний день являются весьма актуальными.

Исследования последних публикаций. Одним из насущных вопросов в экономике и в логистике, в частности, является образование цепи стоимости. Указанная проблема освещается во многих публикациях, в частности в работах [1–5]. При этом в иностранной литературе иногда употребляется терминология «цепочка ценности», например [4, с. 19]. Приведенный факт объясняется, вероятно, неточностью перевода, поскольку в английском языке данные понятия не тождественны. В других языках поня-

тия «стоимость» и «ценность» также не всегда трактуются равнозначно. Целью статьи является сравнение категорий «стоимость» и «ценность» в различных аспектах с акцентированием внимания на логистике, установление общности и различий между ними.

Изложение результатов исследования. Итак, понятия «стоимость» и «ценность» отождествлять можно только применительно к ценным вещам как товарам, обладающим высокой меновой стоимостью (поскольку здесь связь безусловна, данный аспект в работе рассматриваться не будет). В большинстве случаев ценными считаются товары, необходимые именно определенному потребителю (во многих случаях с конкретизацией в данное время в указанном месте, иначе говоря, в соответствии с параметрами логистики), то есть здесь речь фактически идет о потребительской стоимости. Сказанное касается экономических ценностей или, по-другому, ценностей-товаров. Названные ценности, наряду с культурно-историческими и природ-

ными ценностями (уточним, что к культурно-историческим ценностям относятся движимые, то есть выставяющиеся продукты творческой деятельности, и недвижимые, представляющие собой произведения строительного искусства и садово-парковой архитектуры) образуют ценности-объекты. Причем между группировками не имеется строгих различий. Например, ценные картины могут быть выставлены на продажу и играть роль товаров.

В целом классификационный подход к ценностям весьма многопланов. В данной работе мы рассматриваем осязаемые (о них уже шла речь) и неосязаемые ценности (последние представляют собой ценности-характеристики, рассматриваемые в социальном плане). Но между теми и другими существует определенная связь, поскольку индивид определяет ценность товаров в соответствии с жизненной позицией и нравственными приоритетами. Последовательную связь между анализируемыми категориями «стоимость» и «ценность» отражает приведенная ниже схема (рис. 1).

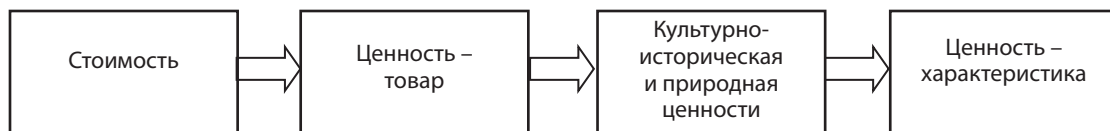

Рис. 1. Связь между категориями «стоимость» и различными толкованиями категории «ценность»

Понятие ценности больше имеет теоретический характер, фигурирует в таких научных областях, как философия и экономическая теория. Если понятие стоимости является четким и определенным, то понятие ценности выступает производной от многих параметров самого индивида и окружающей его среды. Стоимость в классической форме определяется количеством и качеством затраченного труда, ценность – ролью на рассматриваемый момент. Некоторые индивиды не склонны рассуждать над данной категорией. Не зря Оскар Уайльд идентифицировал циника как «человека, который знает цену любой вещи, но о ценности ее не имеет ни малейшего представления» (источник косвенный [2, с. 442]).

Естественно, что индивид направляет свою деятельность в русло создания собственных ценностей. При этом, «чем более ценным представляется индивиду результат какого-либо действия, тем более индивид будет повторять его» [6, с. 105]. В данном случае речь идет о производстве ценности самим индивидом, так называемой «ценности для себя». В то же время он может принимать участие в формировании ценности на уровне сообщества (семьи, организации, жителей региона и т. д.), иногда не рассматривая создаваемый объект как ценность, что может снизить активность его деятельности.

Для индивидов выделенный по ряду параметров группы набор ценностей в агрегированном виде может быть унифицирован. Однако комбинации ценностей могут не совпадать в силу их различных приоритетов у разных личностей. Например, для людей, имеющих детей, приоритет-

ным в большинстве случаев является их обеспечение. Но одни родители на первое место выдвигают образование детей, другие – их материальный статус.

И стоимость, и ценность как величины не являются константами. Они изменяются соответственно и пространству, и времени. Стоимость определяется различной ценой сырья (плюс затратами на перевозку), зависящей от природно-географических параметров и подвергающейся влиянию инфляционных процессов.

Ценности также подвергаются влиянию региональных факторов и обуславливаются этническими особенностями и вероисповеданием проживающего в регионе населения. Хотя, конечно, такие характеристики, как честность, порядочность, скромность, трудолюбие, вежливость признаются как критерии оценки индивидов повсеместно. Нелишне вспомнить слова Мигеля Сервантеса о том, что «ничего не обходится нам так дешево и не ценится так дорого, как вежливость» (источник косвенный [7, с. 159]). Указанные ценности устойчивы и могут именоваться всеобщими. Но с годами у большинства людей происходит переоценка ценностей. Она же сопровождает научно-техническое развитие общества, приводящее к модификации ценностей, но, как ни печально, не всегда в положительном плане. Названная тенденция наблюдается, в частности, в нашей стране в текущий период.

Ценности индивида определяются как его собственными критериями, так и обстановкой в стране. Так, во время военных действий превалирует потребность в продуктах питания и средствах гигиены. В период подъема экономики население обращается к предметам роскоши.

В контексте ценностей-товаров говорят о сроке их пользы для потребителя. Не исключено сравнение с товарами-заменителями в плане свойств как слагаемых ценности. В указанных плоскостях анализируется и стоимость товара путем сопоставления с товарами-аналогами.

Категория «стоимость», формируясь на основе затрат, выступает базой цены и является более объективной. Ценность же зависит как от индивидуальных особенностей потребителя товара, его жизненных приоритетов и потребностей, так и от необходимости получения товара именно в данный момент («Дорога ложка к обеду»). С другой стороны, оперативность доставки, определяя транспортные издержки, также формирует и стоимость.

Следовательно, имеет смысл говорить о возможности прямого управления стоимостью, конечно, в рамках затрат на ресурсы. Управление социальными ценностями, по сути, представляет собой процесс воздействия на индивидов литературными, музыкальными и другими произведениями искусства высоко нравственного содержания. Но, поскольку индивиды могут принимать или не принимать предлагаемые им критерии, данный процесс носит косвенный характер, даже в преломлении к управлению ценностями-товарами.

Важным для потребителя является приобретение нового товара в аспекте его ценности. Наиболее ценен товар, совмещающий новизну и заполняющий нишу потребностей. Пользование им может рассматриваться индивидом с точки зрения как удовлетворения запросов, так и престижа в обществе. Указанный факт заставляет производителей продукции и услуг модифицировать имеющиеся и разрабатывать новые товары. При этом новые товары должны производиться в русле общепринятых ценностей, а их реализация – способствовать переключению на них с вредных для индивидов и общества в целом товаров. Тогда реализация новых товаров даст не только экономический, но

и социальный эффект. Государство должно стимулировать производство так называемых полезных товаров путем финансового инструментария. В рекламе данных товаров следует использовать логистический подход: предоставлять информацию потребителю в такое время и в таком месте, когда он полностью ее воспримет.

Образование цепей поставок ставит на передний план вопрос связей между партнерами. В условиях логистизации есть смысл говорить о ценности связей. Данный показатель, на первый взгляд, имеет только качественную окраску, особенно когда касается неформальных связей. Однако в плане влияния на результирующие показатели реально дать ему и приблизительную количественную оценку. Поскольку индивиды формируют отношения сообразно своим ценностям (на данный факт обращают внимание авторы работы [3, с. 163]), то их ценности в значительной степени влияют на установление связей. При этом экономические ценности (ценности-товары), коррелирующие со стоимостями, лежат более в основе формальных, социально-философские (ценности-характеристики) – неформальных связей.

Некоторые отличия в анализируемых понятиях представлены в табл. 1.

В логистике наблюдается наибольшее сопряжение рассматриваемых категорий. Выступая в качестве услуги, логистика определяет любой товар как континуум. Как известно, континуум – это сопряжение двух форм товара, а именно продукции и услуги, в одном товаре. Причем степень индивидуализации продукции и услуги в континууме различна. Продукция изготавливается для абстрактного пользователя, пусть даже с ориентацией на фокус-группу. Услуга же оказывается конкретному потребителю как индивиду с определенным набором ценностей. Получается, что услуга определяет ценность товара (его своевременное получение), отражаемую в соответствующей стоимости.

Таблица 1

Отличия категорий «стоимость» и «ценность»

Характеристики	Конкретизация в категориях	
	«стоимость»	«ценность»
Определенность	Экономически обоснована, может быть изменена в соответствии с изменениями составляющих-затрат	Сочетаются объективные и субъективные предпосылки. Иногда наблюдается иррациональность. Периодически пересматривается согласно жизненной позиции индивида и уровню развитию окружающего его общества
Продолжительность формирования применительно к товару: исключительно экономический аспект	Средняя или долгая, зависит от числа стадий перехода от сырья к продукту	Для некоторых товаров может быть длительной, для товаров ежедневного потребления во многих случаях – моментальная
Влияние региональных факторов	Природно-географических	Этнических, религиозных
Управляемость	Реальная	Возможна частична, степень зависит от аспекта рассмотрения категории, в меньшей степени подвержены управлению социальные ценности
Значимость при формировании связей	Скорее формальных	Скорее неформальных

Необходимо указать, что в военное время главной социальной ценностью для всех граждан страны выступает свобода своего отечества. В этот период экономические категории уходят на задний план и, как отмечают авторы статьи [8, с. 58], приоритетным становится выполнение задач по отношению к средствам, необходимым для их решения. Крылатой стала фраза о том, что приказ не обсуждается, а выполняется. Однако выбор средств все равно существует, хотя время для принятия решений часто измеряется секундами.

Учет индивидуальных ценностей отличает гражданскую от военной логистики как ее родоначальницы. Тем более такое положение касается сервисной логистики как науки и практики управления потоками потребителей и обслуживающими их потоками. Ценность сервисной логистики как услуги в основном определяется скоростью передвижения людей к месту их назначения. Но, если на пути люди будут получать фрагментарные услуги в виде информационного обеспечения, а при длительном переезде – и ресторанного обслуживания, то ценность увеличится.

В сервисной логистике отношения между потребителями услуг и их продуцентами достаточно тесные, что объясняется наложением формальных и неформальных связей. Согласование взглядов клиентов и исполнителей на ценности уменьшает расхождения в подходах к организации процесса обслуживания, технологии и оценке результата. В данной области логистики ценностям уделяется особое внимание и можно говорить не только о сопряжении, но и о совпадении ценности и стоимости услуг.

В контексте и ценностей-товаров, и ценностей-характеристик логистика играет первостепенную роль. Если в первом случае речь идет о немедленной доставке продукции, то во втором – об оперативном перемещении людей, спешащих на помощь нуждающимся в их поддержке родственникам, друзьям, а порой и незнакомым людям. Здесь выделяется новое логистическое направление – социальная логистика, расширяющая поле сервисной логистики и вносящая в ее деятельность дополнительные принципы.

Социальная логистика предполагает и доставку инвалидов к месту сосредоточения культурно-исторических ценностей. Важно указать, что, в отличие от США и западноевропейских стран, в Украине данный вопрос остается открытым. Здесь как исключение можно увидеть в музее или театре человека на коляске, хотя в названных странах приведенный факт никого не удивляет. В данной плоскости необходимо указать на отсутствие в нашей стране не только в учреждениях культуры, но даже во многих больницах (поликлиниках) пандусов для инвалидов. Конечно, их обу-

стройство не доходно в коммерческом смысле, но позволяет подойти ближе к такой ценности, как милосердие.

В ракурсе сказанного укажем, что с социальной логистикой тесно связана медицинская логистика, сосредоточенная на оперативной доставке медицинского персонала к больным и безопасной транспортировке больных в стационарное медицинское учреждение. При этом медицинская логистика входит в состав и сервисной, и военной логистики (схематично это можно представить в виде кругов Эйлера).

В настоящее время одной из проблем медицинской логистики является установка оборудования в транспортных средствах (причем в гражданской логистике желательнее переносного порядка). Данное оборудование необходимо как для периодического обслуживания инвалидов, так и для спасения жизни людей, пострадавших в результате катастрофы или военных действий.

Данная рекомендация перекликается с утверждением гуру в области логистики Е. В. Крикавским о том, что в современных условиях в логистике происходит некоторое смещение акцентов с техники и технологии на экономику и менеджмент, а в маркетинге наблюдается противоположное явление [9, с. 6]. По нашему мнению, проникновение логистики в сферу услуг и отпочкование наиболее приближенного к маркетингу направления – сервисной логистики дает импульс новой организации технического обеспечения на логистической базе.

Выводы. Итак, в отличие от экономического термина «стоимость», понятие ценности как категории можно рассматривать и в экономической плоскости, и в социальном плане. Здесь существует определенная шкала, отражающая соотношение стоимости, ценности-товара, культурно-исторической и природной ценностей, ценности-характеристики.

Несмотря на то, что ценность – категория качественная, ее отдельные аспекты предусматривают количественную оценку. Стоимость является количественной экономической категорией и всегда имеет денежный эквивалент. Логистика как услуга, обеспечивающая своевременную доставку, определяет и ценность, и стоимость товара. В современных условиях повышается роль сервисной логистики, оптимизирующей управление человеческими потоками разной целевой направленности. При этом особое значение на сегодняшний момент в социальном плане приобретает развитие медицинской логистики.

Следовательно, логистика, объединяя социальный и экономический подходы к рассматриваемым понятиям, обеспечивает более целостный взгляд на них. Такое положение приводит к холистичности восприятия категорий индивидами и обществом в целом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауэрсокс Д. Дж. Логистика: интегрированная цепь поставок / Д. Дж. Бауэрсокс, Д. Дж. Клосс. – Пер. с англ. - 2-е изд. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 640 с.
2. Лайсонс К. Управление закупочной деятельностью и цепью поставок / К. Лайсонс, М. Джиллингем. – Пер. с 6-го англ. изд. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 798 с.
3. Проценко О. Д. Логистика и управление цепями поставок – взгляд в будущее: макроэкономический аспект / О. Д. Проценко, И. О. Проценко. – М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2012. – 192 с.
4. Уотерс Д. Логистика. Управление цепью поставок / Д. Уотерс. – Пер. с англ. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 503 с.
5. Шехтер Д., Логистика. Искусство управления цепочками поставок / Д. Шехтер, Г. Сандер. – М.: Претекст, 2008. – 240 с.
6. Коваленко А. А. Социально-экономические аспекты механизма управления инновациями / А. А. Коваленко // Вестник Московского университета. Серия 21. Управление (государство и общество). – 2011. – № 1. – С. 100–111.
7. Могилевская С. Девочки, книга для вас / С. Могилевская. – М.: Детская литература, 1967. – 441 с.
8. Курбанов А. Концепция военной логистики в современных социально-экономических условиях / А. Курбанов, А. Мостовой, М. Мартынов // Логистика. – 2012. – № 10. – С. 55–58.
9. Крикавський Є. В. Маркетинг і логістика: 20 років поруч чи разом / Є. В. Крикавський / Тези доповідей ІХ міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг та логістика в системі менеджменту». – Львів: Національний університет «Львівська політехніка». – 2012. – С. 5–6.

REFERENCES

- Bauersoks, D. Dzh., and Kloss, D. Dzh. *Logistika: integrirovannaia tsep postavok* [Logistics: the integrated supply chain]. Moscow: Olimp-Biznes, 2005.
- Kovalenko, A. A. «Sotsialno-ekonomicheskie aspekty mekhanizma upravleniia innovatsiami» [Socio-economic aspects of the mechanism of innovation management]. *Vestnik Moskovskogo universiteta*, no. 1 (2011): 100–111.
- Kurbanov, A., Mostovoy, A., and Martynov, M. «Kontseptsiiia voennoy logistiki v sovremennykh sotsialno-ekonomicheskikh usloviakh» [The concept of military logistics in the current socio-economic conditions]. *Logistika*, no. 10 (2012): 55–58.
- Krykavskiy, Ye. V. «Marketynh i lohistyka: 20 rokov poruch chy razom» [Marketing and Logistics: 20 years near or along]. *Marketynh ta lohistyka v systemi menedzhmentu*. Lviv: Lvivska politekhnika, 2012. 5–6.
- Laysons, K., and Dzhillingem, M. *Upravlenie zakupochnoy deiatel'nostiu i tsepiu postavok* [Management of procurement and supply chain]. Moscow: INFRA-M, 2005.
- Mogilevskaia, S. *Devochki, kniga dlia vas* [Girls, the book for you]. Moscow: Detskaia literatura, 1967.
- Protsenko, O. D., and Protsenko, I. O. *Logistika i upravlenie tsepiami postavok - vzgliad v budushchee: makroekonomicheskii aspekt* [Logistics and Supply Chain Management - a look into the future: macroeconomic dimension]. Moscow: Delo, 2012.
- Shekhter, D., and Sander, G. *Logistika. Iskusstvo upravleniia tsepkami postavok* [Logistics. Art Supply Chain Management]. Moscow: Pretekst, 2008.
- Uoters, D. *Logistika. Upravlenie tsepiu postavok* [Logistics. Supply Chain Management]. Moscow: YUNITI-DANA, 2003.

Боярина Т. В., Кашубіна Ю. Б.

УДОСКОНАЛЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ НА ОСНОВІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

У статті розглянуто сутність класифікації ефективності, проведено критичний аналіз існуючих класифікаційних ознак та виявлено найбільш розповсюджені недоліки у процесі поділу ефективності на види. Доведено, що ефективність як категорія з поліморфним характером вимагає дослідження на основі системного підходу. На основі цього удосконалено класифікацію ефективності, яка враховує масштаби діяльності системи й елементи оцінки. Визначено основні класифікаційні ознаки поділу ефективності: сфера суспільного життя, вид діяльності, функціональна спрямованість діяльності, організаційна структура, характер ефекту, база порівняння, момент здійснення розрахунку.

Ключові слова: класифікація, ефективність, види ефективності, ефективність підприємства, системний підхід

Рис.: 1. Бібл.: 12.

Боярина Тетяна Василівна – старший викладач, кафедра фінансів і кредиту, Інститут ділового адміністрування (вул. Димитрова, 81а, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50086, Україна)

Email: botava-85@mail.ru

Кашубіна Юлія Богданівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічного аналізу і фінансів, Криворізький національний університет (вул. XXII Партз'їзду, 11, Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50027, Україна)

Email: kaschubina@gmail.com

УДК 658.511

Боярина Т. В., Кашубина Ю. Б.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КЛАССИФИКАЦИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ НА ОСНОВЕ СИСТЕМНОГО ПОХОДА

В статье рассматривается суть классификации эффективности, проведен критический анализ существующих классификационных признаков и выявлены наиболее распространенные недостатки в процессе деления эффективности на виды. Доказано, что эффективность как категория с полиморфным характером требует исследования на основе системного подхода. На основе этого усовершенствована классификация эффективности, которая учитывает масштабы деятельности системы и элементы оценки. Определены основные классификационные признаки разделения эффективности: сфера общественной жизни, вид деятельности, функциональная направленность деятельности, организационная структура, характер эффекта, база сравнения, момент осуществления расчета.

Ключевые слова: классификация, эффективность, виды эффективности, эффективность предприятия, системный подход

Рис.: 1. Библ.: 12.

Боярина Татьяна Васильевна – старший преподаватель, кафедра финансов и кредита, Институт делового администрирования (ул. Димитрова, 81а, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50086, Украина)

Email: botava-85@mail.ru

Кашубина Юлия Богдановна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономического анализа и финансов, Криворожский национальный университет (ул. XXII Партсъезда, 11, Кривой Рог, Днепропетровская обл., 50027, Украина)

Email: kaschubina@gmail.com

UDC 658.511

Boyarina T. V., Kashubina Yu. B.

PERFECTION OF CLASSIFICATION OF EFFICIENCY ON THE BASIS OF SYSTEM APPROACH

The article considers the concept of classification of efficiency, conducts a critical analysis of existing classification features and reveals the most common shortages in the process of dividing efficiency into types. It proves that efficiency, as a category with polymorphic nature, requires to be studied on the basis of a system approach. This is used as a basis of perfection of classification of efficiency, which takes into account scales of activity of the system and elements of assessment. The article identifies main classification features of division of efficiency: the sphere of public life, type of activity, functional direction of activity, organisation structure, nature of effect, comparison base and the moment of carrying out calculation.

Keywords: classification, efficiency, types of efficiency, company efficiency, system approach..

Рис.: 1. Библ.: 12.

Boyarina Tatyana V. – Senior Lecturer, Department of Finance and Credit, Institute of Business Administration (vul. Dymytrova, 81a, Kryvyi Rih, Dnipropetrovska obl., 50086, Ukraine)

Email: botava-85@mail.ru

Kashubina Julia B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Analysis and Finance, Kryvyi Rig National University (vul. XXII Partz'yizdu, 11, Kryvyi Rig, Dnipropetrovska obl., 50027, Ukraine)

Email: stn57@mail.ru

Постановка проблеми. Велика кількість і незадовільна упорядкованість сучасних понять і термінів ускладнюють пошук і використання потрібних даних, що викликає інформаційний дефіцит, який стримує суспільний прогрес та розвиток

економіки. Ці питання стосуються і такого важливого показника діяльності економічних систем як ефективність. Категорія ефективність має поліморфний характер, що ускладнює систематизацію існуючих видів ефективності. Класифікація

ефективності повинна задовольняти інформаційні потреби користувачів та сприяти прийняттю вірних управлінських рішень. Розробка оптимальної класифікації ефективності є не тільки науковим, але й економічно важливим завданням.

Аналіз публікацій. Дослідження сутності ефективності знайшли відображення у працях таких видатних вчених: П. Ф. Друкера, М. Х. Мескона, Е. Л. Кантора, А. Д. Шеремета, Р. С. Сайфуліна, С. Ф. Покропивного, Й. М. Петровича. Питання класифікації ефективності та обґрунтування її видів у літературних джерелах висвітлювалися Г. О. Швиданенко, А. І. Ільним, В. П. Волковим, С. Ф. Покропивним, Т. А. Говорушко, Н. Ю. Подольчак та ін. В досліджених роботах наводиться досить розгорнутий перелік класифікаційних ознак, але в той же час зустрічаються неточності та суперечності, що зумовлені відсутністю системного підходу до класифікації ефективності. Тому постає необхідність проведення детального аналізу застосування такої кількості видів ефективності та їх наукової систематизації з метою практичного використання для потреб управління.

Метою статті є виокремлення основних класифікаційних ознак та формування авторського бачення класифікації ефективності відповідно до сучасних економічних умов, яка враховує масштаби діяльності систем та елементи оцінки.

Виклад основного матеріалу. Вивчення наукової літератури показало відсутність єдиного підходу до класифікації ефективності. Загалом авторами в розглянутих джерелах запропоновано більше 50 різних ознак класифікації, що викликає закономірні сумніви з приводу доцільності, необхідності та раціональності такого поділу.

Розглядаючи поділ ефективності за певними ознаками на окремі її види, виявлено велику кількість різноманітних точок зору як щодо самих ознак, так і щодо видів ефективності. Так, при відсутності принципової різниці у визначенні видів ефективності існує багато розбіжностей у формулюванні класифікаційних ознак. Такі види ефективності як абсолютна і порівняльна відображають за різними ознаками: мета визначення [1], метод розрахунку [3, с. 451; 12, с. 644], спосіб визначення [4, с. 664].

Братанич М. В. [1] використовує ознаку «за рівнем об'єкта господарювання» та відносить до цієї групи ефективність економіки в цілому, галузі, об'єднання підприємств, підприємства, структурного підрозділу підприємства, виробництва окремих видів продукції. Подольчак Н. Ю. використовує іншу назву ознаки – за місцем виникнення, але види поділу ті ж самі [8, с. 209]. Ховрак І. В. використовує ознаку «за рівнем визначення» та виділяє ефективність корпоративного сектора в цілому, інтегрованих та простих корпоративних структур, структурних підрозділів корпоративних структур, окремих видів ресурсів, виробництва окремих видів продукції та послуг [10, с. 57].

У роботі [4, с. 664] за рівнем абстрагованості аналізу виділяють макроефективність, мезоефективність та мікроефективність. Інші автори [12, с. 644] за рівнем узагальнення виділяють ефективність економіки в цілому, галузі,

підприємства, структурного підрозділу підприємства, робочого місця.

Отже, науковці [1; 4; 8; 10; 12], попри спільну підставу поділу, використовують різні назви ознак та класифікують ефективність на власний розсуд без достатнього наукового обґрунтування, надаючи перевагу одним видам та нехтуючи іншими.

Зазначена проблема властива й іншим класифікаціям. Так, в різних джерелах виділяють ознаки: за наслідками (або видом) отриманих результатів [1; 3, с. 451], за функціональною сферою прояву [4, с. 664], за сферою застосування [7, с. 213], за елементами виникнення [8, с. 209], за цільовим змістом [10, с. 57], за змістом [12, с. 644]. Але при цьому у всіх випадках мова йде або виключно про економічну та соціальну ефективність [3, с. 451; 12, с. 644], або поряд з ними розглядають ефективність технічну, виробничу, комерційну, фінансову, інвестиційно-інноваційну [4, с. 664]; екологічну, організаційну, психологічну, правову, політичну, етичну [7, с. 213; 8, с. 209]. У даній класифікації змішалися і вид ефекту, і сфера застосування, які, на нашу думку, обов'язково потрібно розрізнати.

Більшість науковців поділяють ефективність з позиції понесених витрат (ресурсів) та використовують різні назви ознак: за стадією руху авансованої в ресурси вартості [2, с. 8; 9, с. 5], за видом (характером) витрат [1; 3, с. 451], за матеріально-технічним наповненням [12, с. 644]. За даними ознаками здебільшого відображають: ефективність використання застосовуваних та спожитих ресурсів [1; 2, с. 8; 9, с. 5]; ресурсну, витратну ефективність [7, с. 213]; ефективність поточних витрат і одноразових (капітальних) витрат [3, с. 451]; ефективність використання основних фондів, оборотних коштів, нематеріальних активів, трудових ресурсів [12, с. 644]. Тобто перелічені класифікаційні ознаки та види ефективності за ними мають різні назви, але однукову сутність.

Досить популярною серед науковців є класифікація, яка характеризує ефективність в залежності від структури галузей економіки. Братанич М. В., Говорушко Т. А. і Ховрак І. В. використовують ознаку «за видами господарської діяльності» та відповідно до неї виділяють ефективність виробничої, торгівельної, банківської, страхової та інших видів діяльності [1; 2, с. 8; 10, с. 57]. Подольчак Н. Ю. за ознакою «види економічної діяльності» розглядає ефективність сільського господарства, транспорту і зв'язку, промисловості, будівництва, торгівлі та ін. [8, с. 209]. Ми вважаємо, що необхідно окремо класифікувати ефективність за видами господарської діяльності, за видами економічної діяльності і за видами діяльності підприємства, оскільки кожна ознака регламентується законодавчо. У Господарському кодексі України (ст.3) наводиться поділ господарської діяльності; національний класифікатор України ДК 009:2010 «Класифікація видів економічної діяльності» містить класифікацію видів економічної діяльності, П(С)БО 4 розмежовує види діяльності підприємства.

Серед окремих науковців виникли розбіжності стосовно використання такої ознаки як «об'єкт оцінки». Так, деякі

автори за однією і тією ж ознакою наводять принципово різні види ефективності [3, с. 451; 12, с. 645]. Такі суперечності в класифікації виникли внаслідок того, що назва ознаки не конкретизує підставу поділу.

Окрім вже перелічених видів ефективності в досліджених роботах використовують ще й такі: внутрішня, зовнішня [7, с. 5]; минула, майбутня, висока, достатня, недостатня, явна, прихована [8, с. 209]; первинна, вторинна, проста, комплексна, системна, емпірична, аналітична, інтегрована, диференційована [4, с. 664]; фінансова та не фінансова [10, с. 57]. Більшість з цих видів не мають достатнього змістовного обґрунтування, деякі здебільшого відносяться до характеристик показників оцінки ефективності, окремі види є синонімами (такі як реальна, фактична, явна).

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити висновок про наявність суттєвих недоліків у процесі побудови класифікацій ефективності. Найбільш розповсюдженими причинами цього є:

- при єдиній підставі поділу класифікаційні ознаки різні за назвою;
- при різних підставах поділу класифікаційні ознаки мають спільну назву;
- обрані назви ознаки не відображають повний зміст підстави розподілу;
- однакові види ефективності відносять до різних класифікаційних ознак;
- різні види ефективності групують під однією класифікаційною ознакою;
- недостатня деталізація видів ефективності за обраною ознакою;
- відсутність змістовного обґрунтування при створенні нового поділу;
- використання характеристик показників оцінки при створенні нового виду ефективності.

Для того, щоб класифікувати ефективність, необхідно чітко розуміти її сутність.

Ефективність є категорією, яка присутня в кожній сфері суспільного життя. Здійснюючи будь-який процес, людина завжди замислюється над тим, ціною яких витрат або ресурсів був досягнутий отриманий результат. Ефективність за своєю сутністю не змінюється, але набуває певних особливостей залежно від специфіки сфери застосування. Тому види ефективності не можуть бути ідентичними в різних випадках та повинні відображати якості, що притаманні досліджуваним об'єктам, явищам і процесам в певних обставинах. Також слід наголосити на тому, що ефективність обов'язково передбачає кількісну оцінку.

Отже, ефективність є досить складною системою, тому що вона, з одного боку, пов'язана з основними характеристиками господарюючих систем, а з іншого – розкривається через систему оцінювання. Тому ефективність необхідно розглядати як єдину цілісну систему у нерозривному зв'язку з усіма складовими елементами та класифікувати її на основі системного підходу.

Відповідно до вищевикладеного пропонуємо класифікувати ефективність з урахуванням і масштабів діяльності систем, і елементів оцінки (рис.1).

За масштабом діяльності системи рекомендуємо виділяти ефективність держави та ефективність підприємства (див. рис. 1). З точки зору категорії ефективності держава і підприємство розглядаються як рівноправні, але в той же час взаємозалежні системи виробничо-технічних, організаційних, економічних, соціальних, екологічних, інформаційних та інших елементів. Такий поділ дає змогу врахувати особливості організації, функціонування та розвитку окремо держави і підприємства

Характерні риси ефективності держави проявляються у розрізі сфер суспільного життя: економічної, соціальної, політичної, духовної. Так, ефективність економічної сфери – це вид ефективності, що оцінює процеси матеріального виробництва, розподілу, обміну, споживання, а також продуктивні сили й виробничі відносини. Ефективність соціальної сфери – це вид ефективності, що оцінює систему взаємозв'язків між різними елементами суспільства: етнічними, класовими, іншими спільностями людей. Ефективність політичної сфери – це вид ефективності, що оцінює політичні відносини і політичну діяльність, організаційні структури, політичні цінності й політичні та правові норми, що лежать в основі політичного функціонування суспільства.

Ефективність духовної сфери – це вид ефективності, що оцінює процеси формування і функціонування об'єктивних форм духовного життя – мистецтва, моралі, релігії, філософії, науки, культурних цінностей, суспільних цілей, ідеалів, а також таких явищ культури як виховання, освіта та ін. Даний поділ вирішує питання застосування окремих видів ефективності, які, на нашу думку, доцільно розглядати на рівні держави в розрізі сфер суспільного життя (правова ефективність – в складі ефективності політичної сфери; психологічна та етична – в складі ефективності духовної сфери).

Кожна сфера суспільного життя має власні особливості організації та функціонування, з урахуванням яких необхідно здійснювати подальшу класифікацію ефективності. Наприклад, вважаємо необхідним виділити поділ ефективності економічної сфери за галузями економіки, який передбачає такі види як ефективність промисловості, сільського господарства, будівництва, фінансової та страхової діяльності, торгівлі та ін. (див. рис. 1). У свою чергу, цей поділ можна деталізувати за видами економічної діяльності відповідно до КВЕД. Дотримання такого принципу ієрархії в класифікації дає змогу уникнути дублювання видів ефективності.

На нашу думку, особливості ефективності підприємства розкриваються в контексті таких основних класифікаційних ознак: вид діяльності, функціональна спрямованість діяльності, організаційна структура.

В сучасних умовах господарювання оцінка діяльності підприємства проводиться в першу чергу на підставі публічної фінансової звітності, яка регламентується П(С)БО. Тому доцільно поділяти ефективність підприємства за видами діяльності, які визначені П(С)БО 4: операційна, фінансова, інвестиційна. Відповідні різновиди ефективності повинні відображати специфіку кожного виду діяльності. Так, ефективність операційної діяльності є видом ефективності, що оцінює процеси, які пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції та іншою операційною діяльністю. Ефектив-

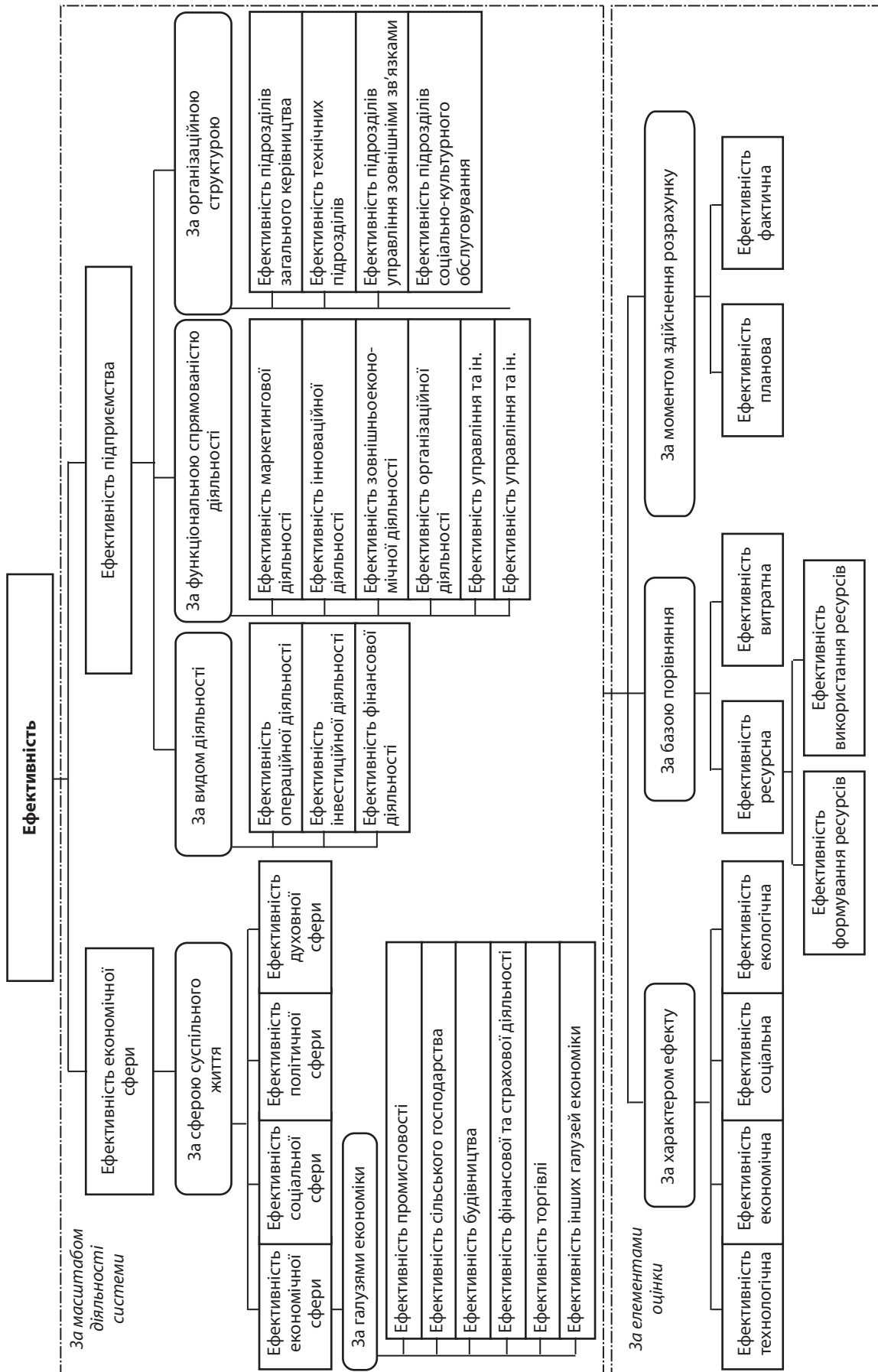

Рис. 1. Класифікація ефективності на основі системного підходу (авторська розробка)

ність інвестиційної діяльності – оцінює процеси придбання та реалізації фінансових та реальних інвестицій, а також отримання інвестиційних доходів. Ефективність фінансової діяльності надає оцінку процесам формування та використання власного і позикового капіталу підприємства. Отже, даний поділ дозволяє оцінити ефективність кожного виду діяльності підприємства окремо.

Застосування системного підходу дає змогу виділити специфічні види діяльності підприємства, яким притаманні певні функції, відносна самостійність та визначеність змісту і цілей. Тому ефективність підприємства пропонуємо поділяти за функціональною спрямованістю діяльності і виокремлювати ефективність маркетингової, інноваційної, зовнішньоекономічної, організаційної, управлінської та інших видів діяльності. Аналіз ефективності за зазначеними видами діяльності спрощує процес виявлення резервів підвищення ефективності роботи підприємства.

Вважаємо, що ефективність також необхідно класифікувати за організаційною структурою підприємства, яка враховує його індивідуальну побудову та устрій, спосіб внутрішнього підпорядкування, зв'язки структурних елементів між собою. Поділ ефективності підприємства на такі види як ефективність підрозділів загального керівництва, технічних підрозділів, підрозділів управління зовнішніми зв'язками, підрозділів соціально-культурного обслуговування повною мірою відображає особливості організаційної структури конкретного підприємства.

Запропонована класифікація ефективності підприємства охоплює найбільш загальні ознаки і не залежить від специфіки його діяльності. Така класифікація більш універсальна і придатна до застосування відносно будь-якого суб'єкта господарювання.

Оцінка ефективності переслідує різну мету, здійснюється за різноманітними методиками та залежить від особливостей об'єктів дослідження. Однак існують певні елементи оцінки ефективності, які є універсальними, постійними та властивими всім її видам. Всі показники оцінки ефективності розраховуються за однаковою принципом: співставлення ефекту з ресурсами (витратами), що були витрачені на його досягнення. При цьому необхідно враховувати особливості чисельника та знаменника, які суттєво впливають на зміст та методику оцінки ефективності. Тому постає необхідність класифікувати ефективність в аспекті елементів оцінки, які містять такі складові: характер ефекту, база порівняння, момент здійснення розрахунку.

Пропонуємо виокремити таку класифікаційну ознаку ефективності як характер ефекту. Досить часто в науковій літературі в якості ознаки використовують форму прояву ефекту. Вважаємо необхідним розрізнити дані поняття, оскільки характер відображає специфічні риси ефекту за різними напрямками, а форма прояву відображається в конкретних показниках, які зазнали змін в цьому напрямку. Результати дослідження наукової літератури дозволили виокремити за характером наступні види ефектів: технологічний, економічний, соціальний, екологічний. Технологічний ефект залежить від рівня організації та технічних умов виробництва, відображає ступінь використання матеріальних ресурсів

і пов'язаний виключно з процесом виробництва продукції. Економічний ефект – це виражений у вартісній (грошовій) формі наслідок будь-яких процесів. Найбільш розповсюдженими формами прояву економічного ефекту є збільшення прибутку та зниження витрат. Соціальний ефект пов'язаний із соціальним захистом людей. Найбільш розповсюдженими формами прояву економічного ефекту є утворення нових робочих місць, підвищення рівня зайнятості населення, підвищення заробітної плати і доходів, задоволення першочергових фізіологічних потреб людей, забезпечення безпеки життєдіяльності, підвищення рівня задоволення соціальних і духовних потреб, зростання якості й тривалості життя та ін. Екологічний ефект – це будь-які зміни умов навколишнього середовища, кількості і якості природних ресурсів. Основними формами його прояву є: по-перше, зменшення споживання природних ресурсів, що передбачає мінімізацію використання енергоресурсів, сировини, води та ґрунтів, продовження придатності до переробки для вторинного використання, терміну довговічності продукту; по-друге, зменшення впливу на природне середовище, що означає мінімізацію викидів в атмосферне повітря, утилізацію відходів та розповсюдження токсичних речовин, а також сприяння сталому використанню відновлювальних ресурсів.

Відповідно до вищезазначених видів ефекту доцільно та логічно поділяти ефективність на такі види: технологічна, економічна, соціальна, екологічна. Кожен із зазначених видів ефективності обов'язково повинен відображати, якою ціною було досягнуто відповідний ефект. Отже, технологічна ефективність оцінює технологічні відносини, взаємодію людини й основних засобів виробництва та розглядає процес виробництва з технічної (фізичної) сторони. Економічна ефективність характеризує економічні відносини та оцінює об'єкти, явища і процеси, результатом діяльності яких є економічний ефект. Соціальна ефективність показує, наскільки господарська діяльність держави або підприємства спрямована на саму людину, відповідає її потребам та інтересам. Екологічна ефективність оцінює, наскільки якісно використовуються природні ресурси, щоб задовольнити людські потреби.

Загальноприйнятими в оцінці ефективності є існування ресурсного та витратного підходів, відповідно до яких виокремлюють ресурсну та витратну ефективність. Ресурсний підхід враховує вартість і види залучених ресурсів, а витратний – поточні витрати за певний період. Однак не всі науковці виділяють такий поділ, а ті, хто виділяють, в основному не надають достатнього обґрунтування класифікаційній ознаці та видам ефективності за нею. Вважаємо, що даний поділ є необхідним та має науково обґрунтовані підстави. Всі показники оцінки ефективності є відносними. У статистичній літературі знаменник відносного показника називають базою порівняння. Як базу порівняння при оцінці ефективності використовують ресурси або витрати. Відтак вважаємо, що класифікація ефективності на ресурсну і витратну відбувається саме за базою порівняння. Таким чином, нами введена та обґрунтована назва класифікаційної ознаки, а також доведено доцільність поділу ефективності за нею.

Вважаємо необхідним ресурсну ефективність поділяти на ефективність формування ресурсів та ефективність використання ресурсів. Процеси формування і використання ресурсів мають принципово різну мету та відбуваються на різних стадіях кругообігу капіталу. Так, ефективність формування ресурсів повинна оцінювати процеси забезпечення об'єкта господарювання різними видами ресурсів, які очікують входження у процес виробництва або управління і призначені для подальшого використання. Ефективність використання ресурсів повинна оцінювати процеси споживання ресурсів під час виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та управління підприємством.

Класифікація за характером ефекту і базою порівняння сприяє однозначному трактуванню розглянутих видів ефективності та дозволяє більш системно і комплексно підходити до розробки методики їх оцінки.

Оцінка ефективності може проводитися до початку здійснення процесу та після його закінчення. Саме залежно від моменту здійснення розрахунку ефективності

логічно виділяти такі її види як планова та фактична. Планова ефективність обчислюється на етапі складання та обґрунтування перспективних і поточних планів діяльності суб'єктів господарювання, тобто до моменту реалізації планів. Фактична ефективність обчислюється за отриманими результатами господарської діяльності після здійснення запланованих операцій. Таким чином, нами уточнено класифікаційну ознаку, за якою ефективність поділяють на планову та фактичну.

Висновки. Розроблена класифікація ефективності із застосуванням системного підходу має важливе значення і в теоретичній, і в практичній сфері. Удосконалена нами класифікація дозволяє одержати комплексне уявлення про ефективність як цілісну систему; обґрунтовує існування різних видів ефективності; сприяє впорядкуванню термінології. Вона виступає основою для удосконалення методик оцінки ефективності та механізмів управління нею, що є напрямком подальших наукових розробок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братанич М. В. Класифікація видів і форм прояву ефективності / М. В. Братанич. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com/>
2. Говорушко Т. А. Ефективність як економічна категорія / Т. А. Говорушко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/>
3. Економіка підприємства: підручник / за заг. ред. С. Ф. Покропивного. – [вид. 2-ге, перероб. та доп.]. – К.: КНЕУ, 2005. – 528 с.
4. Економіка підприємства: підручник / [М. Г. Грещак, В. М. Колот, О. Г. Мендрул та ін.] / за заг. та наук. ред. Г. О. Швиданенко. – [вид. 4-те, перероб. і доп.]. – К.: КНЕУ, 2009. – 816 с.
5. Економіка підприємства: підручник / [Петрович Й. М., Кіт А. Ф., Семенів О. М. та ін.] / за заг. ред. Й. М. Петровича. – Львів: «Новий Світ-2000», 2004. – 680 с.
6. Ковальчук І. В. Економіка підприємства: навч. посіб. / І. В. Ковальчук. – К.: Знання, 2008. – 679 с.
7. Мощна І. В. Теоретичні аспекти визначення сутності поняття «ефективності виробництва» та «ефективності функціонування підприємства» / І. В. Мощна // Комунальне господарство міст. – 2011. – Випуск 100. – С. 207-215.
8. Подольчак Н. Ю. Поняття та види ефективності систем менеджменту машинобудівних підприємств / Н. Ю. Подольчак // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – №606. – С. 203-211.
9. Сенічкіна О. М. Сутність поняття «Економічна ефективність» / О. М. Сенічкіна // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. – 2011. – №3. – С. 139-145.
10. Ховрак І. В. Дискусійні питання щодо трактування економічної сутності та змісту дефініції «ефективність функціонування» корпоративних структур / І. В. Ховрак // Економічний вісник Донбасу. – 2009. – №2 (16). – С. 56-60.
11. Економіка підприємства / подред. Е. Л. Кантора. – С-Пб.: Питер, 2003. – 352 с.
12. Економіка підприємства: учеб. пособие / [В. П. Волков, А. И. Ильин, В. И. Станкович и др.]; под. общ. ред. А. И. Ильина, В. П. Волкова. – М.: Новое знание, 2003. – 677 с.

REFERENCES

- Bratanych, M. V. «Klasyfikatsiia vydiv i form proiavu efektyvnosti» [Classification of types and forms of performance]. <http://www.rusnauka.com/>.
- Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics]. Kyiv: KNEU, 2005.
- Ekonomika predpriatiia* [Economy of Enterprise]. St. Petersburg: Piter, 2003.
- Hreshchak, M. H., Kolot, V. M., and Mendrul, O. H. *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics]. Kyiv: KNEU, 2009.
- Hovorushko, T. A. «Efektyvnist iak ekonomichna katehoriia» [Effectiveness as an economic category]. <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/>.
- Kovalchuk, I. V. *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics]. Kyiv: Znannia, 2008.
- Khovrak, I. V. «Dyskusiini pytannia shchodo traktuvannia ekonomichnoi sutnosti ta zmistu defynitsii «efektyvnist funktsionuvannia» korporatyvnykh struktur» [Discussion questions on the interpretation of economic substance and content definition «operational efficiency» of corporate structures]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 2(16) (2009): 56-60.
- Motsna, I. V. «Teoretychni aspekty vyznachennia sutnosti poniat «efektyvnosti vyrobnytstva» ta «efektyvnist funktsionuvannia pidpriemstva»» [Theoretical aspects of defining the essence of the concepts of «efficiency» and «effectiveness of operation of the business»]. *Komunalne hospodarstvo mist*, no. 100 (2011): 207-215.
- Podolchak, N. Yu. «Poniattia ta vydy efektyvnosti system menedzhmentu mashynobudivnykh pidpriemstv» [Concept and types of performance management systems engineering companies]. *Visnyk natsionalnoho universytetu*, no. 606 (2007): 203-211.
- Petrovych, I. M., Kit, A. F., and Semeniv, O. M. *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics]. Lviv: Novyi Svit-2000, 2000, 2004.
- Senichkina, O. M. «Sutnist poniattia «ekonomichna efektyvnist»» [The essence of the concept of «economic efficiency»]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahranoho universytetu im. V. V. Dokuchaieva*, no. 3 (2011): 139-145.
- Volkov, V. P., Ilin, A. I., and Stankovich, V. I. *Ekonomika predpriatiia* [Economy of Enterprise]. Moscow: Novoe znanie, 2003.

Гречина І. В.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ КОНЦЕПЦІЇ ПОТЕНЦІАЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПОТЕНЦІАЛУ ВЗАЄМОДІЮЧИХ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

У статті розкривається сутність потенціалу взаємодіючих процесів економічної системи, визначаються його основні складові та розкривається їх зміст для потреб аналітичної ідентифікації. Пропонується концепція потенціалогічного аналізу потенціалу взаємодіючих процесів підприємства, відмінною рисою якої є дотримання критерію модальності, що дозволяє розглядати потенціал взаємодіючих процесів економічної системи з точки зору необхідного, реального або можливого рівнів реалізації та відповідних напрямків потенціалізації: структуралізм (структуризація); реконструкція або конструкціонізм (конструювання).

Ключові слова: потенціал взаємодіючих процесів, економічна система, економічний потенціал, ресурсний потенціал, виробничий потенціал, маркетинговий потенціал, потенціалогічний аналіз, концепція

Рис.: 1. *Бібл.:* 28.

Гречина Ірина Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра контролю і АГД, Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського (вул. Щорса, 31, Донецьк, 83050, Україна)

Email: grechinalra@i.ua

УДК 168.4:005

Гречина И. В.

ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗРАБОТКЕ КОНЦЕПЦИИ ПОТЕНЦИАЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ПОТЕНЦИАЛА ВЗАИМОДЕЙСТВУЮЩИХ ПРОЦЕССОВ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ

В статье раскрывается сущность потенциала взаимодействующих процессов экономической системы, определяются его основные составляющие и раскрывается их содержание для нужд аналитической идентификации. Предлагается концепция потенциалогического анализа потенциала взаимодействующих процессов предприятия, отличительной особенностью которой является соблюдение критерия модальности, позволяющее рассматривать потенциал взаимодействующих процессов экономической системы с точки зрения необходимого, реального или возможного уровней развития и соответствующих направлений потенциализации: структурализм (структуризация); деконструкция или конструкционизм (конструирование).

Ключевые слова: потенциал взаимодействующих процессов, экономическая система, экономический потенциал, ресурсный потенциал, производственный потенциал, маркетинговий потенциал, потенциалогический анализ, концепция

Рис.: 1. *Библ.:* 28.

Гречина Ирина Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра контроля и АД, Донецкий национальный университет экономики и торговли им. М. Туган-Барановского (ул. Щорса, 31, Донецк, 83050, Украина)

Email: grechinalra@i.ua

UDC 168.4:005

Grechina I. V.

GENERAL THEORETIC APPROACHES TO DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF POTENTIALOLOGICAL ANALYSIS OF THE POTENTIAL OF INTERACTING PROCESSES OF THE ECONOMIC SYSTEM

The article reveals the essence of the potential of interacting processes of the economic system, identifies its main components and describes them for purposes of analytical identification. It offers the concept of potentialological analysis of the potential of interacting processes of a company, the specific feature of which is observance of the modality criterion, which allows consideration of the potential of interacting processes of the economic system from the point of view of a necessary, real or possible levels of development and relevant directions of potentiation: structuralism (structurisation); deconstruction or constructionism (construction).

Keywords: potential of interacting processes, economic system, economic potential, resource potential, production potential, marketing potential, potentialological analysis, concept.

Pic.: 1. *Bibl.:* 28.

Grechina Irina V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Control and Administrative Activity, Donetsk National University of Economy and Trade named after M. Tugan-Baranovsky (vul. Shchorsa, 31, Donetsk, 83050, Ukraine)

Email: grechinalra@i.ua

Вступ. Динамізм розвитку сучасної економіки України у посткризовий період ставить перед підприємствами різних галузей нові задачі по управлінню потенціалом їх розвитку. Особливу актуальність набуває розвинення потенціалу взаємодіючих процесів економічних систем, спрямованого на впровадження інноваційних заходів щодо його організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування загальної теорії потенціалу підіймалися у працях: Г. Клейнера, І. Отенко, Є. Лапіна, Н. Краснокутської та багатьох інших. Проблемні питання дослідження аналізу потенціалу економічної системи (ресурсного, кадрового, інвестиційного, інноваційного тощо) розглянуто у роботах провідних економістів України і країн СНД, таких як: О. Коренкова,

В. Котлова, О. Олексюка, І. Отенко, Л. Ревуцького, І. Репіної, О. Федоніна та ін.

Невирішені складові загальної проблеми. Однак, і до цього часу відсутня чітка структуризація основних складових потенціалу взаємодіючих процесів економічної системи. Крім того, його аналітична інтерпретація має розрізнений характер і спрямована на оцінку окремих складових. Це, з одного боку, пояснюється акцентуванням уваги науковців тільки на дослідженні певної структурної складової потенціалу взаємодіючих процесів, а, з іншого, відсутністю спеціалізованого виду економічного аналізу, спрямованого на оцінку різних видів потенціалу розвитку підприємства.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є розгляд загальнотеоретичних підходів до визначення концепції потенціалогічного аналізу потенціалу взаємодіючих процесів економічної системи.

Логіка міркувань призвела до необхідності вирішення наступних завдань: розглянути ключові поняття потенціалу взаємодіючих процесів економічної системи; визначити основні структурні складові потенціалу взаємодіючих процесів економічної системи; сформулювати концепцію потенціалогічного аналізу потенціалу взаємодіючих процесів економічної системи.

Основні результати дослідження. Звертаючись до результатів попередніх досліджень, можна зробити висновок, що у сучасних працях, які спрямовані на розгляд потенціалу розвитку економічної системи, саме потенціалу взаємодіючих процесів приділяється найбільша увага [1, 2].

У [1] доведено, що потенціал взаємодіючих процесів спрямований на реалізацію ресурсної складової потенціалу економічної системи при досягненні цілі її діяльності та узагальнює у собі (у виді чотирьох взаємопов'язаних блоків) усі види структурних складових потенціалу, спрямованих на якісну організацію управління бізнес-процесами економічної системи: економічний, технологічний, соціологічний та природно-екологічний. Логіка вищевикладених міркувань спонукає до необхідності визначення сутнісних характеристик кожного з виду структурних складових потенціалу взаємодіючих процесів економічної системи. Найбільшу увагу при цьому потрібно приділити економічному потенціалу підприємства, у рамках якого здійснюються усі бізнес-процеси та який є підґрунтям для проявів технологічного, соціально-економічного та природно-екологічного потенціалів.

У [2] відповідно до дії законів енвіроніки були визначені наступні складові економічного потенціалу економічної системи: потенціал взаємодії між засобами праці і працівниками у процесі основної діяльності; потенціал взаємодії між працівниками у процесі основної діяльності; потенціал взаємодії певної економічної системи з іншими економічними системами у процесі розподілу, обміну і використання продукції або товарів.

Опрацювання літературних джерел [3 – 26] дозволило зробити висновок, що при дослідженні потенціалу взаємодіючих процесів авторами акцентується увага на таких видах потенціалу: економічному, ресурсному, виробничому, експортному, ринковому, маркетинговому, конкурентоспроможному, фінансовому, соціально-економічному, стратегіч-

ному, інформаційному, інфраструктурному, партнерському та ін. Отже, для визначення концептуальних напрямів аналізу потенціалу взаємодіючих процесів економічної системи необхідно чітко уявити, на які ключові моменти необхідно звертати увагу.

Так, у [3, с. 181] В. І. Блонською до основних елементів економічного потенціалу торговельного підприємства віднесені: основні фонди і ресурси (товарні, трудові, фінансові). Б. М. Мізюк до структури економічного потенціалу відносить чотири складових: трудову, фінансову, виробничу та клієнтську [4, с. 32]. Ю. І. Плетень при розгляді економічного потенціалу торговельного підприємства акцентує увагу на ефективності його використання без визначення структурних складових та будь-яких властивих ознак [5, с. 42].

Отже, більш детальне опрацювання літературних джерел дозволяє говорити про те, що найбільш впливовішими (при досягненні обраної цілі) із визначених потенціалів є: ресурсний, виробничий, торговельний, інформаційний, ринковий. Інші структурні складові (маркетинговий, конкурентоспроможний, фінансовий, стратегічний, інформаційний, інфраструктурний, партнерський та ін.) можна вважати похідними від визначених, а їх спрямованість і проява на пряму залежить від ступеню реалізації управлінського і кадрового потенціалів, тобто потенціалу організованості і функціональних зв'язків економічної системи.

У той же час, розглядаючи ресурсний потенціал, Н. С. Краснокутська визначає елементи його вартісної оцінки як: товарний, технічний, просторовий, фінансовий, кадровий, репутаційний, сформований ресурсний [6, с. 15]. Тобто чітко простежується визначення залежності ресурсного потенціалу торговельного підприємства від його складових. Т. О. Примаєк розглядає ресурсний потенціал як наявні та приховані можливості підприємства для реалізації поставленої цілі [7, с. 134]. Н. М. Міщенко під оцінкою ресурсного потенціалу розуміє визначення величини економічних ресурсів, якою володіє і розпоряджається підприємство і економічного результату їх ефективного використання [8, с. 191]. А. А. Мазаракі найбільш вагомим елементом ресурсного потенціалу торговельного підприємства вважає товарний запас і асортиментну політику [9, с. 77]. Підхід Н. Г. Міщенко щодо розгляду існуючої проблеми є синтезом поглядів В. І. Блонської та Н. С. Краснокутської, тобто автор виділяє структурні складові: основні фонди і ресурси (товарні, трудові, фінансові) та наполягає застосування ресурсно-компетенційного підходу при реалізації обраної цілі [10, с. 319].

Підводячи загальний висновок пропонованим підходам щодо розгляду ресурсного потенціалу економічної системи як найбільш з вагомих у структурі економічного потенціалу, можна зробити висновок, що він є базою ефективної основної діяльності будь-якої економічної системи (торговельної або виробничої), від його розміру та ефективності використання залежить кінцева ціль діяльності підприємства та ефективність реалізації торговельного або виробничого потенціалів.

Таким чином, ресурсний потенціал економічної системи можна визначити як: необхідний розмір якісних ресурсів для організації ефективної основної діяльності економічної системи при досягненні визначених цілей.

За таким підходом, наступним елементом економічного потенціалу економічної системи можна вважати потенціал основної (операційної діяльності), який складається (якщо брати до уваги існуючі підходи) з: торгівельного потенціалу (для торгівельних підприємств) або виробничого потенціалу (для промислових, виробничих та виробничо-торгівельних підприємств). Звертаючи увагу до праць сучасних вчених, можна зробити висновок, що саме цим видам потенціалу економічної системи (особливо виробничому) приділяється найбільша увага після ресурсного.

У цілому, якщо мова йде про виробничий потенціал економічних систем, то у сучасний час існує досить багато праць, спрямованих на дослідження даної проблеми.

Узагальнити існуючі авторські підходи основних властивостей потенціалу взаємодіючих процесів можна таким чином. Так, до основних властивостей виробничого потенціалу відносяться: ресурси, їх кількість і якість [18; 19; 20]; обсяг виробленої продукції [14]; наявні та потенційні можливості виробництва [19; 20]; властивості виявлятися відносно зовнішнього середовища та конкурентні переваги [21]; ефективність виробництва [22]; наявність та якість технологічного обладнання [20]; наявність та якість кадрового забезпечення процесу виробництва [20]; взаємозв'язок з організаційною системою та якістю управління [17]; зв'язок з ціллю діяльності підприємства та іншими складовими потенціалу [23]; складна система з певною взаємодією та певними складовими [11].

На підставі вищевикладеного виробничий потенціал економічної системи можна визначити як: можливість економічної системи виробляти необхідний обсяг якісної конкурентоспроможної продукції при ефективному використанні наявних ресурсів за умов якості управління та організації виробничого процесу та під впливом зовнішнього середовища з метою досягнення обраної цілі. Слід відзначити, що визначені властивості виробничого потенціалу при їх ретельному розгляді і можна обрати за основні концептуальні критерії при проведенні потенціалогічного аналізу економічної системи.

Тісно пов'язаний ресурсний і виробничий потенціали, як елементи економічного з ринковим, який, за підходом Е. В. Попова, є мірою використання виробничого, і доповнимо (якщо мова йде про торгівельне підприємство), торгівельного потенціалів [24]. Тобто, за підходом Н. О. Гнип, це частина ринку, зайнята підприємством при мобілізації усіх видів ресурсів [25, с. 34]. Пропоновані підходи є вірними, але потребують уточнення у контексті розгляду економічного потенціалу як: можливість економічної системи позиціонувати себе та задовольняти попит споживачів при мобілізації усіх елементів потенціалу при досягненні обраної цілі.

Нерозривно пов'язаний з економічним потенціалом взаємодіючих процесів – технологічний. Відповідно до законів енвіроники до його структурних складових віднесені: потенціал взаємодії предметів і засобів праці у процесі основної діяльності; потенціал взаємодії усередині предметів праці у процесі основної діяльності; потенціал взаємодії засобів праці у процесі основної діяльності.

Звертаючись до основних властивостей технологічного потенціалу слід зауважити, що у сучасний час майже відсут-

ні праці, направлені на цілеспрямоване дослідження цього структурного елементу. Найчастіше, технологічний потенціал розглядається у контексті розгляду виробничого або торгівельного потенціалу у сполученні з ресурсним підходом та з визначенням наступних властивостей: стан основних виробничих фондів [11; 18; 20]; стан матеріально-технічної бази [23]; якість промислово-виробничого або торгівельного персоналу (робітників) [11; 20]; розвиток науково-дослідних робіт та науково-технічної інформації [12; 13; 15; 22]; технологія виробничого потенціалу [12; 14; 15].

У якості підтвердження вірності визначених припущень звернемось до висловлювання В. І. Громеки: «Виробничий потенціал – єдність і взаємодія наукової, освітньої, управлінського і модернізованої частини технічних потенціалів» [12, с.17], тобто за підходом даного автора чітко простежується єдність виробничого і технічного потенціалів. Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що технологічний потенціал тісно взаємопов'язаний з економічним та є засобом досягнення основних цілей основної діяльності економічної системи за умов якості праці промислово-виробничого або торгівельного персоналу. Отже, поступово ми підійшли до наступної складової потенціалу взаємодіючих процесів економічної системи – соціологічного потенціалу, структурні елементи якого, відповідно до дії законів енвіроники, представлені як: потенціал взаємодії між двома індивідами у процесі здійснення основної діяльності економічної системи; потенціал взаємодії між певним індивідумом і колективом у процесі здійснення основної діяльності економічної системи; потенціал взаємодії між колективами економічних систем.

Слід зауважити, що у наш час даній складовій потенціалу економічної системи також не приділяється гідної уваги. Звертаючи увагу до смислової наповненості даної складової, можна зробити висновок, що найчастіше соціологічний потенціал зв'язують з ефективністю роботи персоналу підприємства [26 – 28], яка визначається: результативністю виробництва; організацією роботи персоналу [28]; мотивацією праці [26]; соціально-психологічним кліматом в колективі та ін. [27].

Таким чином, соціологічний потенціал можна визначити як: можливість індивідуума реалізувати свій потенціал у рамках певної економічної системи з максимальним ефектом та збереженням певного рівня психо-фізіологічних здібностей.

І останнім структурним елементом у системі потенціалу взаємодіючих процесів відповідно до дії законів енвіроники обраний природно-екологічний потенціал. У цілому, до структурних складових природно-екологічного потенціалу економічної системи були віднесені: потенціал взаємодії економічної системи із зовнішнім середовищем у частині використання та збереження природних ресурсів; потенціал, що відображає взаємодію, яка викликана необхідністю здійснення і розвитку економічних процесів економічної системи; потенціал, що відображає взаємодію, яка викликана необхідністю здійснення і розвитку технологічних процесів економічної системи; потенціал, що відображає взаємодію, яка викликана необхідністю здійснення і розвитку соціальних процесів економічної системи.

Висновки. Таким чином, у ході дослідження розглянуті основні складові потенціалу взаємодіючих процесів, визна-

чені їх властивості, необхідні для якісної аналітичної ідентифікації у рамках потенціалогічного аналізу. Це дає змогу сформулювати концепцію потенціалогічного аналізу потенціалу взаємодіючих процесів економічної системи (рис. 1), яка тісно зв'язана з потенціалом організованості, функціональних зв'язків та ціллю її діяльності.

Пропонована концепція є продовженням концепцій потенціалогічного аналізу стосовно дослідження потенціалів організованості та функціональних зв'язків. Її спрямованість,

у подальшому дозволить виробити якісний аналітичний інструментарій потенціалогічного аналізу, з визначенням специфічних способів і прийомів щодо визначення необхідного, реального або можливого потенціалу економічної системи. Тобто, дозволить аналітично оцінити критерії модальності економічної системи відповідно до обраних напрямків потенціалогічної структуризації: структуралізм (структурування), деконструкція та конструкціалізм (конструювання) на різних стадіях життєвого циклу підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

- Гречина І. В. Структурні складові потенціалу економічної системи [текст] / І. В. Гречина // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна: збірник наукових праць: Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, серія «Економічна». – 2011. – Вип. 81. – С. 42 – 45.
- Гречина І. В. Семантика законів енвіроники при дослідванні потенціала економічних систем // Бізнес Інформ. – 2011. – № 2. – Т.1. – С. 58 – 61.
- Блонська В. І. Формування та оцінювання стратегічного потенціалу підприємств торгівлі [текст] / В. І. Блонська, Р. О. Чижовський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.3. – С. 179 – 185.
- Мізюк Б. М. Особливості формування клієнтськоорієнтованої стратегії управління економічним потенціалом на торговельному підприємстві [текст] / Б. М. Мізюк, О. О. Ільчук // Економіка і управління. – 2011. – № 3. – С. 31 – 39.
- Плетень Ю. І. Методичні підходи до оцінки економічного потенціалу підприємств роздрібно торгівлі [текст] / Ю. І. Плетень // Вісник соціально-економічних досліджень. Вип. 28 / Одес. держ. екон. ун-т. – Одеса: ОДЕУ. – 2010. – С. 41 – 44.
- Краснокутська Н. С. Особливості ресурсного потенціалу торговельних підприємств України [текст] / Н. С. Краснокутська // Економіка. – № 2 (101). – 2010. – С. 14 – 20.
- Примак Т. О. Економіка підприємства. Навчальний посібник. [текст] / Т. О. Примак. 2-ге вид., стер. – К.: Вікар. – 2002. – 176 с.
- Мищенко Н. М. Поняття ресурсного потенціалу підприємства та проблеми його оцінки [текст] / Н. М. Мищенко // Науковий вісник. – 2007, вип. 17.2. с. 189 – 192., с. 191.
- Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства [текст] / А. А. Мазаракі, Л. О. Лігоненко, Н. М. Ушакова / за ред. проф. Н. М. Ушакової. – К.: Вид-во «Хрещатик», 1999. – 800 с., С. 77.
- Мищенко Н. Г. Проблемний аналіз в управлінні ресурсним потенціалом торговельних підприємств [текст] / Н. Г. Мищенко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.10. с. 317 – 322., с. 319.
- Іщук С. Концептуальні засади формування та розвитку виробничого потенціалу промислових підприємств [текст] / С. Іщук // Регіональна економіка. – 2005. – № 3. – С. 48 – 56.
- Громека В. І. США: научно-технический потенциал [текст] / В. І. Громека. – М.: Мысль, 1987. – 152 с., С. 17.
- Яковлев А. І. Економічна сутність та методичні основи визначення рівня потенціалу виробничої системи [текст] / А. І. Яковлев, О. П. Косенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 172 – 178.
- Марушкина М. А. Уровневая модель в анализе инновационного процесса [текст] / М. А. Марушкина, В. Л. Тамбовцев // Проблемы интенсификации и диагностики нововведений. – М. :

REFERENCES

- Blonska, V. I., and Chyzhovskiy, R. O. «Formuvannya ta otsiniuvannya stratehichnoho potentsialu pidpriemstv torhivli» [Formulation and evaluation of potential strategic trade]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 20.3 (2010): 179–185.
- Bachevskiy, V. IE., Bachevska, V. V., and Pastushkova, I. A. «Metodychni pytannia vyznachennia vyrobnychoho potentsialu pidpriemstva» [Methodological issues determine the production potential of enterprises]. *Rehionalna ekonomika*, no. 2 (2010): 77–86.
- Bazylevych, V. D. *Ekonomichna teoriia: Politekonomiia* [Economics: General]. Kyiv: Znannia-Pres, 2008.
- Chebanova, O. P. «Vdoskonalennia pryiomiv analizu sotsialno - ekonomichnoho potentsialu pidpriemstva» [Improved methods of analysis of socio - economic potential of the company]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 33 (2011): 234–239.
- Danyleichuk, R. B., and Nikolaienko, I. V. «Osoblyvosti rozvytku ekonomichnykh raioniv Ukrainy u зв'язku z rozshyrenniem IES» [Features of the economic regions of Ukraine in connection with the EU enlargement]. http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vcndtu/Ekon/2009_38/19.htm.
- Duda, S. T., and Hereha, Kh. M. «Analiz vyrobnychoho potentsialu iak chynnyk zabezpechennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva» [Analysis of the production potential as a factor of competitiveness]. *Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 20.8. (2010): 134-137.
- Fedonin, O. S., Riepina, I. M., and Oleksiuk, O. I. *Potentsial pidpriemstva: formuvannya ta otsinka* [Potential Company: formation and evaluation]. Kyiv: KNEU, 2004.
- Gromeka, V. I. *SShA: nauchno-tekhnicheskyy potentsial* [U.S. scientific and technical potential]. Moscow: Mysl, 1987.
- Hrechyna, I. V. «Semantyka zakonov envyronyky pry yssledovanny potentsyala ekonomycheskykh system» [The semantics of laws for Environmental Sciences Studies potentsiala Ekonomicheskie systems]. *Byznes Ynform* vol. 1, no. 2 (2011): 58–61.
- Hnyp, N. O. «Holovni pidkhody do otsinky finansovoho potentsialu pidpriemstva» [The main approaches to assess the financial potential of the company]. *Nauka i ekonomika* vol. 1, no. 4(16) (2009): 31–35.
- Hrechyna, I. V. «Strukturni skladovi potentsialu ekonomichnoi systemy» [Structural components of the economic potential of]. *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina*, no. 81 (2011): 42-45.
- Ilin, M. S. *Nauchno-tekhnicheskyye potentsialy stran SEV: sostoiannie, vzaimodeystvie* [Scientific and technological potential of the CMEA countries: the state of the interaction]. Moscow: Ekonomika, 1984.
- Ishchuk, S. «Kontseptualni zasady formuvannya ta rozvytku vyrobnychoho potentsialu promyslovykh pidpriemstv» [Conceptual bases of formation and development of the productive capacity of the industrial enterprises]. *Rehionalna ekonomika*, no. 3 (2005): 48-5.

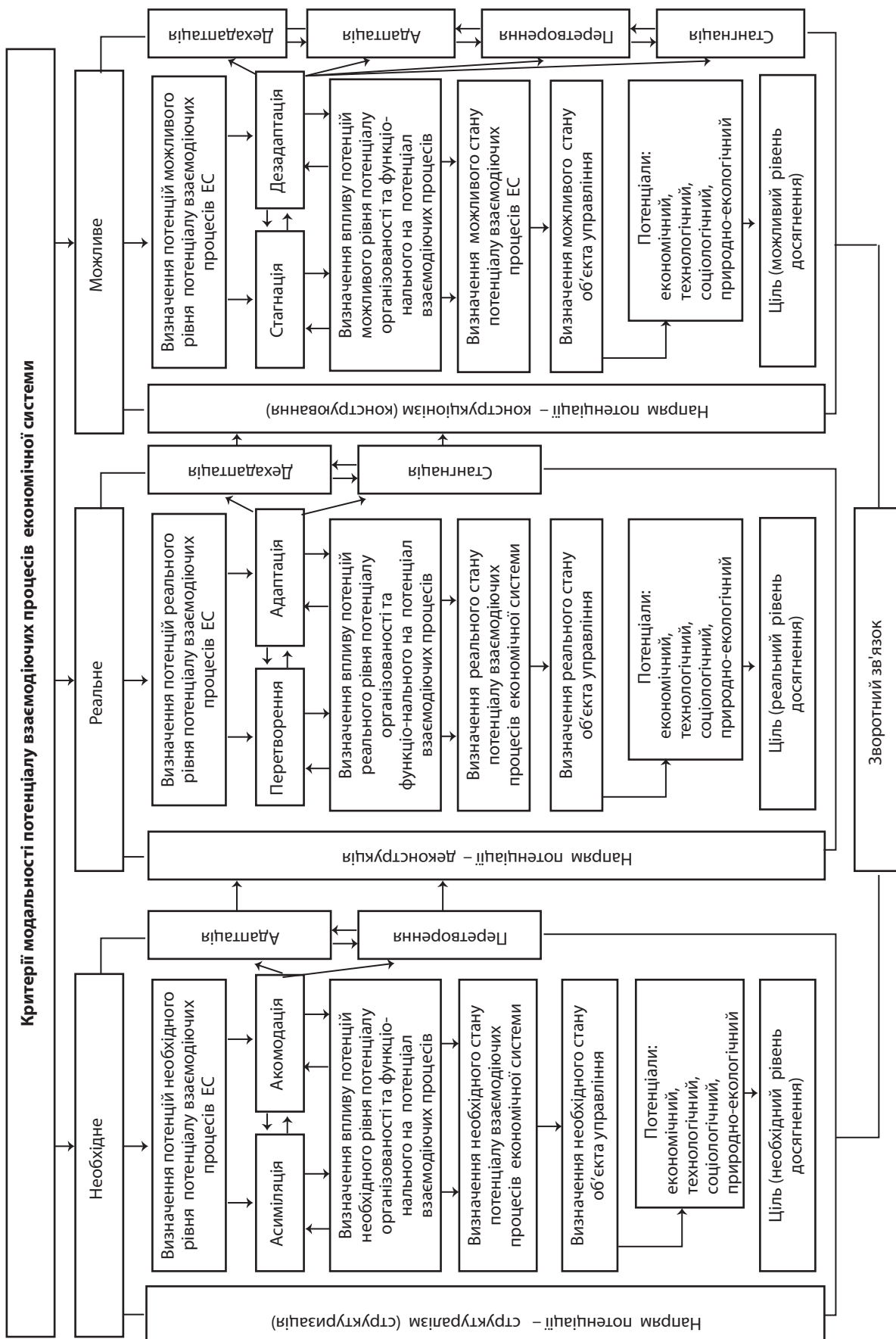

Рис. 1. Концепція потенціалогічного аналізу взаємодіючих процесів економічної системи

- ВНИИСИ, 1984. – С. 30 – 44.
15. Каныгин Ю. М. Научно-технический потенциал (Проблемы накопления и использования) [текст] / Ю. М. Каныгин. – Новосибирск : Наука, 1984. – 154 с.
 16. Олдак П. Г. Принципы программного подхода [текст] / П. Г. Олдак // Материалы научного симпозиума по проблемам долгосрочного экономического прогнозирования развития народного хозяйства Сибири и Дальнего Востока. – Новосибирск. – 1990. – 76 с., С.9.
 17. Лузин А. Е. Повышение восприимчивости к нововведениям [текст] / А. Е. Лузин // ЭКО. – 1986. – №7. – С. 120 – 127. С. 121, С. 124.
 18. Данилейчук Р. Б. Особливості розвитку економічних районів України у зв'язку з розширенням ЄС [Електроний ресурс] / Р. Б. Данилейчук, І. В. Ніколаєнко// http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vcndtu/Ekon/2009_38/19.htm
 19. Райсберг Б. А. Современный экономический словарь [текст] / Б. А. Райсберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М., 1997. – 496 с.
 20. Мерзликина Г. С. Оценка экономической состоятельности предприятия: Монография [текст]/ Г. С. Мерзликина, Л. С. Шаховская. – Волгоград: ВолгГТУ, 1998. – С.63.
 21. Бачевський Б. Є. Методичні питання визначення виробничого потенціалу підприємства [текст] / Б. Є. Бачевський, В.В. Бачевська, І. А. Пастушкова// Регіональна економіка. – 2010. – № 2. – С. 77 – 86., с. 78.
 22. Ильин М. С. Научно-технические потенциалы стран СЭВ: состояние, взаимодействие [текст] / М. С. Ильин. – М.: Экономика, 1984. – 119 с.
 23. Дуда С. Т. Аналіз виробничого потенціалу як чинник забезпечення конкурентоспроможності підприємства [текст] / Дуда С. Т., Гергега Х. М. // Збірник науково-технічних праць Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.8. С. 134 – 137, Библиогр.: с.136.
 24. Попов Е. В. Рыночный потенциал предприятия [текст] / Е. В. Попов. – М.: ЗАО Издательство «Экономика». – 2002. – 559 с.
 25. Гнип Н. О. Головні підходи до оцінки фінансового потенціалу підприємства [текст] / Н. О. Гнип// Наука й економіка. – 2009. – № 4 (16), Т. 1. – С. 31 – 35.
 26. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка [текст] / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.
 27. Чебанова О. П. Вдосконалення прийомів аналізу соціально-економічного потенціалу підприємства [текст] / О. П. Чебанова// Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 33. – С. 234 – 239.
 28. Базилевич В. Д. Економічна теорія: Політекономія: Підручник [текст] / за ред. В. Д. Базилевича. – 7-ме вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.
 - Kanygin, Yu. M. Nauchno-tekhnicheskii potentsial (*Problemy nako-pleniia i ispolzovaniia*) [Scientific and technical potential (problems of accumulation and use)]. Novosibirsk: Nauka, 1984.
 - Krasnokutskia, N. S. «Osoblyvosti resursnoho potentsialu torhov-elnykh pidpriemstv Ukrainy» [Features of the resource potential of commercial establishments Ukraine]. *Ekonomika*, no. 2(101) (2010): 14–20.
 - Luzin, A. E. «Povyshenie vospriimchivosti k novovvedeniiam» [Increased susceptibility to innovation]. *EKO*, no. 7 (1986): 120–127.
 - Merzlikina, G. S., and Shakhovskaia, L. S. *Otsenka ekonomicheskoy sostoiatel'nosti predpriiatiia* [Assessment of the economic viability of the enterprise]. Volgograd: VolgGTU, 1998.
 - Mazaraki, A. A., Lihonenko, L. O., and Ushakova, N. M. *Ekonomika torhovelnogo pidpriemstva* [Economy Trade Company]. Kyiv: Khreshchatyk, 1999.
 - Mishchenko, N. M. «Poniattia resursnoho potentsialu pidpriemstva ta problemy ioho otsinky» [The concept of enterprise resource potential and problems of its assessment]. *Naukovyi visnyk*, no. 17.2 (2007): 189-192.
 - Marushkina, M. A., and Tambovtsev, V. L. «Urovnevaia model v analize innovatsionnogo protsessa» [Level model in the analysis of the innovation process]. In *Problemy intensifikatsii i diagnostiki novovvedenyi*, 30-44. Moscow: VNIISI, 1984.
 - Mitsenko, N. H. «Problemnyi analiz v upravlinni resursnym potentsialom torhovelnnykh pidpriemstv» [Problematic analysis of the resource potential in the management of commercial enterprises]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, no. 21.10. (2011): 317–322.
 - Miziuk, B. M., and Ilchuk, O. O. «Osoblyvosti formuvannia klientskooorientovanoi stratehii upravlinnia ekonomichnym potentsialom na torhovelnomu pidpriemstvi» [Features of kliyentskooorientovanoi management strategies and economic potential for commercial enterprises]. *Ekonomika i upravlinnia*, no. 3 (2011): 31-3.
 - Oldak, P. G. «Printsipy programmogo podkhoda» [The principles of the program approach]. *Nauchnyy simpozium po problemam dolgosrochnogo ekonomicheskogo prognozirovaniia razvitiia narodnogo khoziaystva Sibiri i Dal'nogo Vostoka*. Novosibirsk: , 1990. 9-.
 - Popov, E. V. *Rynochnyy potentsial predpriiatiia* [The market potential of the enterprise]. Moscow: Ekonomika, 2002.
 - Pleten, Yu. I. «Metodychni pidkhody do otsinky ekonomichnoho potentsialu pidpriemstv rozdrubnoi torhivli» [Methodological approaches to assessing the economic potential retailers]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen.*, no. 28 (2010): 41-44.
 - Prymak, T. O. *Ekonomika pidpriemstva*. [Business Economics]. Kyiv: Vikar, 2002.
 - Raysberg, B. A., Lozovskiy, L. Sh., and Starodubtseva., E. B. *Sovremenny ekonomicheskii slovar* [Modern Dictionary of Economics]. Moscow: INFRA - M., 1997.
 - Yakovliev, A. I., and Kosenko, O. P. «Ekonomichna sutnist ta metodychni osnovy vyznachennia rivnia potentsialu vyrobnychoi systemy» [The economic essence and methodological basis for determining the level of potential production system]. *Marketynh i menezhment innovatsii*, no. 2 (2011): 172-17.

Абакуменко О. В.

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОПОЗИЦІЇ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Незважаючи на те, що фінансовий ринок України є недостатньо розвиненим, волатильним, диспропорційним, спекулятивним та таким, що перебуває у значній залежності від іноземного капіталу та зовнішньоекономічної динаміки, з поступальним його розвитком зростають і обсяги пропозиції на ньому, виникають нові сучасні її форми, адекватні економічним реаліям. Запропонований у статті науково-методичний підхід до визначення та оцінки пропозиції на фінансовому ринку дозволяє отримати цілком адекватні та обґрунтовані висновки щодо кількісного її вираження, що виступає основою для моделювання одного з найважливіших аспектів дослідження кон'юнктури фінансового ринку – ідентифікації параметрів рівноваги на ньому, а також визначення факторів, які впливають на формування цієї рівноваги. На основі проведених розрахунків спрогнозовано основні напрями та тенденції розвитку фінансового ринку в розрізі оцінки пропозиції на даному ринку на найближчий період.

Ключові слова: фінансовий ринок, пропозиція, облікова ставка, кон'юнктура фінансового ринку

Рис.: 3. Табл.: 2. Формул.: 9. Бібл.: 11.

Абакуменко Ольга Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра фінансів, Чернігівський державний інститут економіки і управління (вул. Стрілецька, 1, Чернігів, 14033, Україна)

Email: olga_dorofeeva_77@mail.ru

УДК 519.86 : 338.312

Абакуменко О. В.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ НА ФИНАНСОВОМ РЫНКЕ УКРАИНЫ

Несмотря на то, что финансовый рынок Украины является недостаточно развитым, волатильным, диспропорциональным, спекулятивным и находящимся в существенной зависимости от иностранного капитала и внешнеэкономической динамики, с поступательным его развитием растут и объемы предложения на нем, возникают новые современные его формы, адекватные экономическим реалиям. Предложенный в статье научно-методический подход к определению и оценке предложения на финансовом рынке позволяет получить обоснованные выводы касательно количественного его выражения, что выступает основой для моделирования одного из важнейших аспектов исследования конъюнктуры финансового рынка – идентификации параметров равновесия на нем, а также определение факторов, которые влияют на формирование этого равновесия. На основе проведенных расчетов спрогнозированы основные направления и тенденции развития финансового рынка в разрезе оценки предложения на данном рынке на ближайший период.

Ключевые слова: финансовый рынок, предложение, учетная ставка, конъюнктура финансового рынка

Рис.: 3. Табл.: 2. Формул.: 9. Библ.: 11.

Абакуменко Ольга Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра финансов, Черниговский государственный институт экономики и управления (ул. Стрелецкая, 1, Чернигов, 14033, Украина)

Email: olga_dorofeeva_77@mail.ru

UDC 519.86 : 338.312

Abakumenko O. V.

MODELLING SUPPLY IN UKRAINIAN FINANCIAL MARKET

The article states that despite the fact that financial market of Ukraine is insufficiently developed, volatile, disproportional, speculative and being significantly dependant on foreign capital and foreign economic dynamics, its progressive development is accompanied with growth of volumes of supply in it and appearance of its new modern forms, which are adequate to economic realities. The article offers a scientific and methodical approach to identification and assessment of supply in the financial market, which allows drawing justified conclusions with respect to its quantitative expression, which serves as a basis for modelling one of the main aspects of the study of the financial market situation – identification of balance parameters in it and also identification of factors that influence formation of this balance. It uses the conducted calculations for forecasting main directions and tendencies of development of the financial market in the context of assessment of supply in this market for the future period.

Keywords: financial market, supply, discount rate, financial market situation.

Pic.: 3. Tabl.: 2. Formulae: 9. Bibl.: 11.

Abakumenko Olga V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Finance, Chernihiv State Institute of Economics and Managemen (vul. Striletska, 1, Chernihiv, 14033, Ukraine)

Email: olga_dorofeeva_77@mail.ru

Вступ. На сучасному етапі розвитку національної економіки особливої актуальності набуває дослідження кон'юнктури фінансового ринку, оскільки останній має надзвичайно важливе значення для економічного розвитку країни, що проявляється у наступних його функціях:

забезпеченні та обслуговуванні руху фінансових потоків; мобілізації та перерозподілі тимчасово вільних грошових коштів між суб'єктами-донорами та реципієнтами; імплементації та популяризації інструментів хеджування фінансових ризиків; активізації інвестиційної діяльності тощо.

Однак, фінансовий ринок є багатограним та неоднорідним, має складну структуру, а тому дослідження тенденцій та закономірностей його розвитку для виявлення взаємозв'язку між його функціонуванням та динамікою розвитку економіки країни доцільно здійснювати крізь призму коливань кон'юнктури кожного зі структурних елементів цього сектору.

Основними елементами формування фінансового ринку та його складових (валютного, кредитного, депозитного ринків та ринку цінних паперів) є системи різного роду складності із властивими для них функціональними зв'язками. Саме тому важливим завданням є формалізація функції пропозиції на фінансовому ринку за допомогою такого інструментарію економіко-математичного моделювання, який дозволить визначити ці складні співвідношення, що й визначає актуальність дослідження, проведеного у даній статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню закономірностей та тенденцій розвитку фінансового ринку, а також окремих його сегментів присвячені наукові праці таких іноземних та вітчизняних вчених як Г. Азаренкова [1], В. Алферов [2], О. Васюренко [3], М. Єрмошенко [4], О. Іваницька [5], І. Школьник [6], Н. Стукало [7] тощо. В умовах нестійкого розвитку економіки та глобалізації процесів, які відбуваються на фінансових ринках, дана проблематика потребує постійного дослідження. Незважаючи на значну кількість наукових доробок, залишилися без належної уваги аспекти оцінювання сучасного стану та прогнозування пропозиції на фінансовому ринку, враховуючи характеристики його окремих сегментів.

Метою статті є розробка та апробація науково-методичного підходу до оцінки пропозиції на фінансовому ринку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Побудова моделі оцінки пропозиції на фінансовому ринку (функціональної залежності) дозволить врахувати характеристики даного показника за допомогою системи структурних рівнянь, оцінити невідомі параметри моделі і визначити, наскільки адекватно вона описує структуру вхідних даних. Важливим завданням також є розробка перспективних напрямків розвитку фінансового ринку в розрізі оцінки пропозиції на даному ринку на найближчий період на основі отриманих результатів.

Отже, розглянемо алгоритм реалізації запропонованої методики на прикладі дослідження вітчизняного фінансового ринку.

Перший етап передбачає формування вихідного масиву статистичних даних, який дозволить максимально вичерпно та об'єктивно охарактеризувати тенденції розвитку пропозиції на фінансовому ринку, що передбачає визначення основних показників оцінки зазначеної результативної ознаки у розрізі ринків, які виступають його системоутворюючими складовими (табл. 1). Варто зауважити, що відбір показників здійснювався з урахуванням достатності та адекватності статистичних даних. Крім того, формалізуємо змінні шляхом надання умовних позначень, причому послідовність визначає їх пріоритетність: першим

наводиться найбільш впливовий показник, останнім – найменш вагомий.

Визначені вище показники пропонується розглянути в якості факторних ознак моделі функції пропозиції на фінансовому ринку, оскільки саме вони пояснюють можливі коливальні тенденції, властиві об'єкту дослідження. Крім того, визначені факторні ознаки виступають параметрами функціональної залежності кількісної характеристики пропозиції на фінансовому ринку, тобто величинами, які визначають рівень пропозиції, але не підлягають корегуванню. У свою чергу, результативною ознакою моделі пропонується обрати ВВП. Варто відзначити, що ВВП цілком закономірно можна обрати як ключову характеристику пропозиції на фінансовому ринку, оскільки такий результативний показник має відображати обсяг фінансових ресурсів чи інших активів, які можуть бути запропоновані для реалізації у відповідному сегменті фінансового ринку. Крім того, справедливо зазначити, що фінансовий ринок є інтегруючим, узагальнюючим елементом фінансової системи, а тому виступає ланкою, що опосередковує взаємодію інших суб'єктів фінансових відносин (держави, господарюючих суб'єктів, домогосподарств тощо). Разом з тим, фінансові відносини, що виникають між різними групами зазначених суб'єктів, спрямовані на розподіл та перерозподіл ВВП, з метою формування централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів, ефективність використання яких, у свою чергу, впливає на динаміку створення додаткової вартості.

Таким чином, можна констатувати, що ВВП є універсальним результативним показником, що характеризує, з одного боку, попит на фінансовому ринку, а з іншого – пропозицію, оскільки процес його первинного, вторинного розподілу та перерозподілу охоплює низку операцій між різними суб'єктами, а тому, на основі динаміки ВВП, можна зробити адекватні висновки як про обсяг фінансових ресурсів, які є на певну дату у визначеній групі суб'єктів-донорів, а тому можуть бути запропоновані для реалізації на фінансовому ринку, так і про рівень дефіциту коштів серед суб'єктів-реципієнтів.

Масив даних, що характеризує динаміку ВВП, представлений на рис. 1.

Останнім, але не менш важливим аспектом формування інформаційного масиву характеристики пропозиції на фінансовому ринку у розрізі його структурних елементів, виступає ідентифікація змінної управління, тобто такого показника, значення якого може варіюватися в залежності від прийнятої стратегії розвитку ринку, тобто підлягає постійному нагляду та корегуванню наглядовими органами. У рамках даного дослідження змінною управління пропонується визначити облікову ставку, варіація якої представлена на рис. 2.

На **другому етапі** розробки науково-методичного підходу до визначення пропозиції на фінансовому ринку проведемо фільтрацію та агрегування показників масиву статистичних даних, які було відібрано та проранжовано за їх вагомістю для кожного зі структуроутворюючих ринків у рамках попереднього етапу, що дозволить отримати об'єктивні результати без зайвого ускладнення моделі.

Таблиця 1

Інформаційний масив характеристики пропозиції на фінансовому ринку України в розрізі його складових за 2005–2012 рр., млн грн [10; 11]

Показники	Умовні позначення	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012*
Валютний ринок									
Офіційні валютні резерви НБУ	v2	97303	110308	160505	162187	198624	264410	242146	266287
Імпорт товарів і послуг	v1	185188	227445	306121	450532	353978	482026	658189	737023
Кредитний ринок									
Грошова база	k2	82760	97214	141901	186671	194965	225692	239885	266073
Активи банку, скориговані на резерви під активні операції	k1	127199	204732	339797	598816	924923	879193	941409	1077111
Депозитний ринок									
Заощадження населення	d2	45651	44203	47779	52011	80377	161867	113925	125304
МЗ	d1	194071	261063	396156	515727	487298	597872	685515	767422
Ринок боргових цінних паперів									
Випуск облігацій підприємств	b1	12750	22070	44480	31350	10110	9490	35910	39770
Випуск облігацій місцевих позик	b2	350	84	156	974	370	0	585	624
Ринок пайових цінних паперів									
Випуск акцій	p1	24810	43540	50000	46140	101070	40590	58160	63718
Випуск інвестиційних сертифікатів ПФ	p2	23060	16610	31120	65370	47210	36600	75750	84532
Випуск акцій КІФ	p3	0	0	0	0	3900	8870	8770	10232
Ринок похідних цінних паперів									
Випуск опціонів	r1	161	17	34	0	7	3	3	2
Ринкова капіталізація компаній, які знаходяться у лістингу	cp1	127992	216492	564372	128296	130817	313119	203638	216246

Примітка: * - прогнольні значення, отримані методом середнього абсолютного приросту

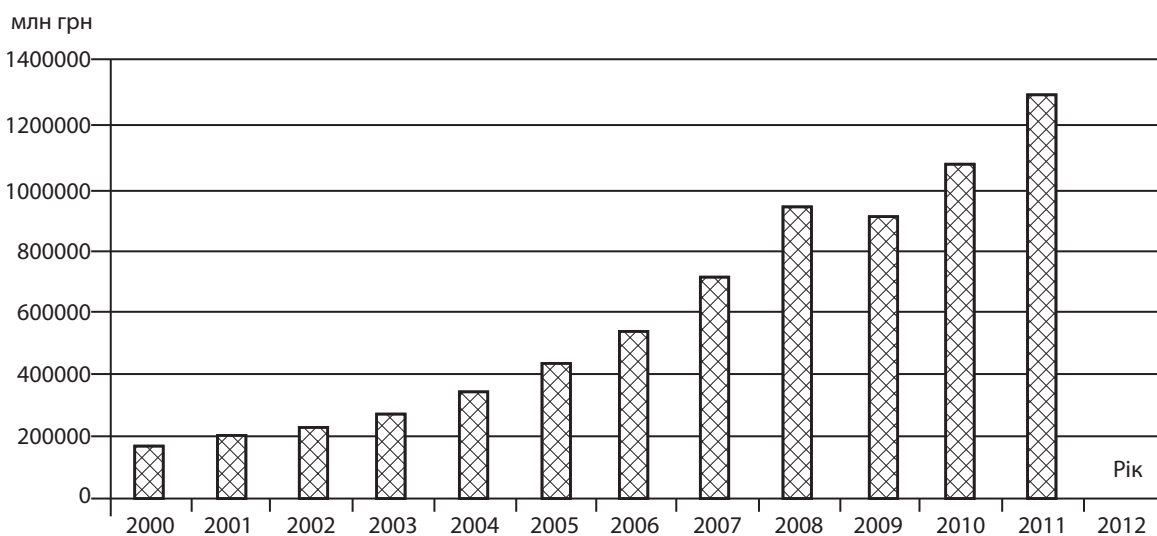

Рис. 1. Динаміка ВВП України протягом 2000–2011 рр. [8]

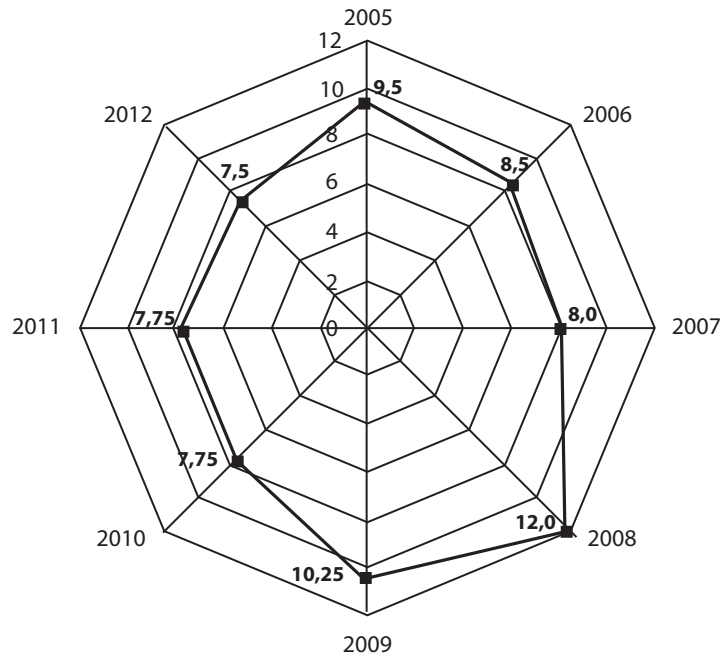

Рис. 2 Діаграма варіації облікової ставки в Україні протягом 2005-2012 рр., % [9]

Отже, з урахуванням перетворень, проведених з введеними статистичними показниками, вхідні дані для реалізації

запропонованого науково-методичного підходу представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Інформаційний масив пріоритетних параметрів характеристики пропозиції на фінансовому ринку України в розрізі формуючих його ринків та результативного показника протягом 2005–2012 рр., млн грн

Роки	v2	v1	k2	k1	d2	d1	cp2	cp1	gdp*
2005	97303	185188	82760	127199	45651	194071	61131	127992	441452
2006	110308	227445	97214	204732	44203	261063	82320	216492	544153
2007	160505	306121	141901	339797	47779	396156	125791	564372	720731
2008	162187	450532	186671	598816	52011	515727	143834	128296	948056
2009	198624	353978	194965	924923	80377	487298	162667	130817	913345
2010	264410	482026	225692	879193	161867	597872	95553	313119	1082569
2011	242146	658189	239885	941409	113925	685515	179178	203638	1316600
2012	266287	737023	266073	1077111	125304	767422	198853	216246	1420830

* gdp - результативна ознака (ВВП, млн грн)

Третій етап передбачає розробку математичної моделі пропозиції на фінансовому ринку методом причинного моделювання у вигляді системи структурних рівнянь шляхом реалізації наступних дій:

3.1. Введення ендогенної латентної змінної «Supply», що характеризує рівень розвитку фінансового ринку з точки зору оцінки обсягу його пропозиції, а також визначення зв'язку між змінною «Supply» та оцінкою рівня пропозиції – макроекономічного показника ВВП у вигляді:

$$GDP = s_1 \cdot Supply + delta1, \quad (1)$$

де s_1 – константа, що свідчить, як зміниться темп приросту ВВП при зростанні (скороченні) темпу приросту рівня пропозиції на фінансовому ринку;

Supply – ендогенна латентна змінної «Supply», що характеризує рівень розвитку фінансового ринку з точки зору оцінки пропозиції на ньому;

delta1 – константа, що визначає значення ВВП при досягненні рівнем пропозиції на фінансовому ринку нульової величини.

3.2. Введення екзогенної латентної змінної «v», яка засвідчує рівень розвитку валютного ринку, а також визначення регресійних рівнянь взаємозв'язку між визначальними показниками оцінки фінансового ринку в розрізі його складової – валютного ринку – та їх впливу на введenu латентну змінну, що передбачає формування системи:

$$\begin{cases} v_2 = v + \text{epsilon}1 \\ v_1 = s_2 v + \text{epsilon}2' \end{cases} \quad (2)$$

де v – екзогенна латентна змінна « v », яка засвідчує рівень розвитку валютного ринку; константа «1» перед змінною « v » свідчить про пропорційну зміну рівня розвитку валютного ринку та варіації офіційних валютних резервів НБУ (даний факт виступає припущенням даної моделі);

$\text{epsilon}1$ – константа, що визначає рівень офіційних валютних резервів НБУ, якщо валютний ринок не розвивається;

s_2 – константа, що показує як зміниться обсяг імпорту товарів і послуг при зростанні (зменшенні) рівня розвитку валютного ринку;

$\text{epsilon}2$ – константа, що визначає обсяг імпорту товарів і послуг, якщо валютний ринок не розвивається.

3.3. Визначення екзогенних латентних змінних « k » і « d » оцінки рівня розвитку кредитного та депозитного ринків, а також їх використання в процесі проведення ідентифікації взаємозв'язків між параметрами характеристики зазначених ринків у вигляді регресійних рівнянь, згрупованих в системі:

$$\begin{cases} k_2 = k + \text{epsilon}3 \\ k_1 = s_3 k + \text{epsilon}4 \\ d_2 = d + \text{epsilon}5 \\ d_1 = s_4 d + \text{epsilon}6 \end{cases} \quad (3)$$

де k – екзогенна латентна змінна оцінки рівня розвитку кредитного ринку; коефіцієнт перед даною змінною набуває одиничного значення, що свідчить про пропорційне зростання (зменшення) латентної змінної та грошової бази (припущення побудованої економіко-математичної моделі);

$\text{epsilon}3$ – константа, що відповідає рівню грошової бази при нульовому значенні рівня розвитку кредитного ринку;

s_3 – константа, рівень якої засвідчує, на скільки відсотків збільшаться (зменшаться) активи банку, скориговані на резерви під активні операції, при відповідній зміні рівня розвитку кредитного ринку;

$\text{epsilon}4$ – постійна величина, розмір якої визначає активи банку, скориговані на резерви під активні операції, за умови нульового рівня розвитку кредитного ринку;

d – екзогенна латентна змінна « v », яка засвідчує рівень розвитку депозитного ринку; константа «1» перед змінною « d » свідчить про пропорційну зміну рівня розвитку кредитного ринку та варіації заощаджень населення (даний факт виступає припущенням даної моделі);

$\text{epsilon}5$ – константа, що відповідає рівню заощаджень населення при нульовому значенні рівня розвитку кредитного ринку;

s_4 – константа, що засвідчує, як зміниться обсяг МЗ при зростанні (зменшенні) рівня розвитку депозитного ринку;

$\text{epsilon}6$ – константа, що відповідає рівню МЗ при нульовому значенні рівня розвитку депозитного ринку.

3.4. Опис взаємозв'язків ринку цінних паперів, що відображають лінійні регресійні рівняння залежностей між екзогенною латентною змінною cp (рівнем розвитку даного ринку) та параметрами функціонування всіх сегментів ринку цінних паперів:

$$\begin{cases} cp_2 = cp + \text{epsilon}7 \\ cp_1 = s_5 cp + \text{epsilon}8' \end{cases} \quad (4)$$

де cp_2 – випуск цінних паперів;

cp – рівень розвитку ринку цінних паперів, представлений екзогенною латентною змінною;

$\text{epsilon}7$ – константа, що відповідає випуску ЦП, якщо фондовий ринок не розвивається;

s_5 – постійна величина, яка засвідчує кількісну оцінку впливу рівня розвитку ринку цінних паперів на ринкову капіталізацію компаній;

$\text{epsilon}8$ – константа, що відповідає ринковій капіталізації компаній, якщо ринок цінних паперів не розвивається.

3.5. Побудова аналітичних співвідношень формалізації взаємозв'язків та взаємообумовленості рівня пропозиції на фінансовому ринку та рівнями розвитку його складових: валютного, кредитного, депозитного ринків та ринку цінних паперів, а також виявлення ступеня впливу між ними, що представлено у вигляді системи:

$$\begin{cases} v = s_6 \text{Supply} + \text{zeta}1 \\ k = s_7 \text{Supply} + \text{zeta}2 \\ d = s_8 \text{Supply} + \text{zeta}3 \\ cp = s_9 \text{Supply} + \text{zeta}4 \end{cases} \quad (5)$$

де s_6, s_7, s_8, s_9 – константи, які виступають кількісною оцінкою взаємозв'язку між пропозицією на фінансовому ринку та рівнем розвитку його складових; оскільки наведені постійні величини відображають зв'язок між пропозицією на фінансовому ринку та рівнем розвитку його складових, тобто між латентними змінними, то вони свідчать, яким чином темп зміни пропозиції на фінансовому ринку вплине на темпи зміни пропозиції відповідних ринків;

$\text{zeta}1, \text{zeta}2, \text{zeta}3, \text{zeta}4$ – постійні величини, значення яких свідчить про кількісні показники функціонування та розвитку відповідно валютного, кредитного, депозитного ринків та ринку цінних паперів, якщо пропозиція на фінансовому ринку залишається на постійному рівні, тобто темпи приросту дорівнюють нулю.

На **четвертому етапі** проведемо адаптацію розробленої моделі у відповідності до умов функціонування фінансового ринку України на основі використання можливостей інструментального засобу Statistica.

Так, визначимо систему структурних рівнянь, яка описує функціональні залежності на фінансовому ринку, тобто зв'язок між результативною ознакою розвитку фінансового ринку на прикладі рівня пропозиції та факторними латентними ознаками – рівнями розвитку системоутворюючих його складових:

$$\left\{ \begin{array}{l} GDP = 6365.64 \cdot Supply + 1566672.01 \\ v_2 = v + 51938.24 \\ v_1 = 1632.27v + 13729.72 \\ k_2 = k + 50493.90 \\ k_1 = 3135.20k + 277439.63 \\ d_2 = d + 18240.37 \\ d_1 = 1916.18d + 2020.08 \\ cp_2 = cp + 26572.15 \\ cp_1 = 228.73 + 1184.52 \\ v = 816.55Supply + 0.50 \\ k = 743.98Supply + 0.50 \\ d = 8.46Supply + 0.61 \\ cp = 103.93Supply + 3.65 \end{array} \right. , \quad (6)$$

Аналіз системи структурних рівнянь (6) дозволяє зробити наступні висновки:

- темп приросту рівня пропозиції на фінансовому ринку значно менше темпу приросту ВВП;
- збільшення рівня пропозиції на фінансовому ринку призводить до зростання ВВП на 6365,64 млн грн;
- при досягненні рівнем пропозиції на фінансовому ринку нульового значення ВВП встановлюється на рівні 1566672,01 млн грн;
- у той час, як для валютного ринку характерна пропорційна зміну рівня розвитку валютного ринку та варіації офіційних валютних резервів НБУ, при збільшенні (зменшенні) темпу приросту валютного ринку на 1% обсяг імпорту товарів і послуг збільшиться (зменшиться) на 1632,27 млн грн;
- якщо валютний ринок не буде розвиватися, величина офіційних валютних резервів НБУ встановиться на рівні 51938,24 млн грн, а значення обсягу імпорту товарів і послуг відповідатиме рівню 13729,27 млн грн;
- екзогенна латентна змінна оцінки рівня розвитку кредитного ринку набуває одиничного значення, що свідчить про пропорційне зростання (зменшення) латентної змінної та грошової бази;
- при нульовому значенні рівня розвитку кредитного ринку грошова база приймає значення 50493,90 млн грн;
- активи банку, скориговані на резерви під активні операції, збільшаться (зменшаться) на 3135,20 млн грн. при зміні (збільшенні /зменшенні) рівня розвитку кредитного ринку на 1%;
- за умови нульового рівня розвитку кредитного ринку величина активів банку, скоригованих на резерви під активні операції, відповідає рівню 277439,63 млн грн;
- константа «1» перед змінною «d» свідчить про пропорційну зміну рівня розвитку кредитного ринку та варіації заощаджень населення;
- при нульовому значенні рівня розвитку кредитного ринку рівень заощаджень населення складає 18240,37 млн грн;
- при зростанні (зниженні) рівня розвитку депозитного ринку на 1% обсяг МЗ матиме відповідну зміну на 1916,18 млн грн;
- при нульовому значенні рівня розвитку депозитного ринку обсяг МЗ встановлюється на рівні 2020,08 млн грн;
- константа ϵ_7 приймає значення 26572,15 млн грн, що відповідає випуску цінних паперів, якщо ринок цінних паперів не розвивається;
- кількісна оцінка впливу рівня розвитку ринку цінних паперів на ринкову капіталізацію компаній дорівнює 228,73 млн грн;
- якщо ринок цінних паперів не розвивається, ринкова капіталізація компаній відповідає рівню 1184,52 млн грн;
- при збільшенні темпу приросту пропозиції на фінансовому ринку на 1%, темпи зміни валютного, кредитного, депозитного ринків та ринку цінних паперів складатимуть відповідно 816,55 млн грн, 743,98 млн грн, 8,46 млн грн, 103,93 млн грн, виступаючи кількісною оцінкою взаємозв'язку між пропозицією на фінансовому ринку та рівнем розвитку його складових частин;
- якщо пропозиція на фінансовому ринку залишається на постійному рівні, тобто темпи приросту дорівнюють нулю, кількісні показники функціонування та розвитку відповідно валютного, кредитного, депозитного ринків та ринку цінних паперів відповідатимуть значенням 0,5 млн грн, 0,5 млн грн, 0,61 млн грн, 3,65 млн грн відповідно.

Наступним кроком є визначення взаємозв'язку між найбільш впливовими параметрами оцінки фінансового ринку та його складових та менш пріоритетними, а також залежності між змінною управління (обліковою ставкою) та значимими параметрами регресійної моделі, які набувають вигляду:

$$\left\{ \begin{array}{l} cp_1 = 226317.16 - 29.92b_1 - 5303.63b_2 - 14.00p_1 + \\ + 101.76p_2 - 314.25p_3 + 874.11r_1 \\ v_1 = -146887.26 + 2.70v_2 + 7391.27os, \end{array} \right. \quad (7)$$

де os – облікова ставка.

На основі аналізу регресійних рівнянь (7) можна стверджувати, що зростання облікової ставки призведе до зростання показників функціонування валютного ринку. Розглядаючи взаємозв'язок між ринковою капіталізацією компаній та параметрами функціонування складових ринку цінних паперів, можна констатувати, що зростання результативної ознаки відбувається за рахунок зменшення параметрів ринку боргових цінних паперів та зростання параметрів ринку похідних цінних паперів. Для ринку пайових цінних паперів характерні: однонаправлені зміни ринкової капіталізації компаній та випуску інвестиційних сертифікатів ПФ; різнонаправлені зміни результативної ознаки та випуск акцій.

На **п'ятому етапі** здійснимо перевірку адекватності побудованої моделі на основі критерію Стьюдента. Так, даний критерій набуває фактичних значень, що перевищують критичний рівень з імовірністю 0,95 для всіх параметрів, крім $zeta_4$ (постійна величина, значення якої свідчить

про кількісні показники функціонування та розвитку ринку цінних паперів, якщо пропозиція на фінансовому ринку залишається на постійному рівні, де імовірність значимості параметрів рівняння регресії приймає значення 0,9. Незначущим виявився лише один ϵ (постійна величина, що визначає активи банку, скориговані на резерви під активні операції, при умові нульового рівня розвитку кредитного ринку). Результати інших проведених розрахунків (розрахунок функції незгоди, максимуму косинуса залишків, максимальної по модулю компонента градієнта, ICSF Criterion, ICS Criterion, перевірка ітераційного процесу) свідчать про адекватність побудованої моделі.

У рамках **шостого етапу** формалізуємо вид функції пропозиції на фінансовому ринку у вигляді залежності результативної ознаки (ВВП) від змінної управління (облікової ставки) з урахуванням параметру розвитку валютного ринку. Для цього на основі аналізу системи (6) та регресійних рівнянь (7) необхідно визначити параметри, які окрім змінної управління (облікової ставки) формують функцію пропозиції на фінансовому ринку, при цьому результативною ознакою приймається рівень ВВП. Отже, на основі системи:

$$\begin{cases} GDP = 6365.64 \cdot Supply + 1566672.01 \\ v = 816.55Supply + 0.50 \\ v_2 = v + 51938.24 \\ v_1 = -146887.26 + 2.70v_2 + 7391.27os \end{cases} \quad (8)$$

визначено, що параметром функції пропозиції на фінансовому ринку виступає v_1 (імпорт товарів і послуг).

Провівши статистичну обробку інформаційного масиву вхідних даних за 2005–2012 рр., формалізуємо багатofакторне лінійне регресійне рівняння залежності рівня ВВП (як кількісної оцінки пропозиції на фінансовому ринку) та змінної управління облікової ставки і параметру величини імпорту товарів і послуг:

$$GDP_{Supply}(v_1, os) = 1.75v_1 + 4707.44os + 136817.60. \quad (9)$$

Аналіз функції пропозиції на фінансовому ринку дає можливість зробити наступні висновки:

- зростання рівня облікової ставки на 1% супроводжується збільшенням пропозиції на фінансовому ринку на 4707,44 млн грн;
- підвищення рівня ВВП відбувається внаслідок одночасного зростання показників функціонування валютного, кредитного та депозитного ринків, підтвердженням чого виступають додатні коефіцієнти перед параметром і змінною рівняння (9);
- при нульових значеннях облікової ставки та рівня імпорту товарів і послуг ВВП, як кількісна оцінка пропозиції на фінансовому ринку, приймає величину 136817,60 млн грн

Таким чином, наведене рівняння (9) адекватно описує пропозицію на фінансовому ринку, підтвердженням чого виступає стандартна похибка на рівні 2%. Для наочності співвідношення між фактичним рівнем ВВП і його розрахунковими значеннями графічно представлено на рис. 3.

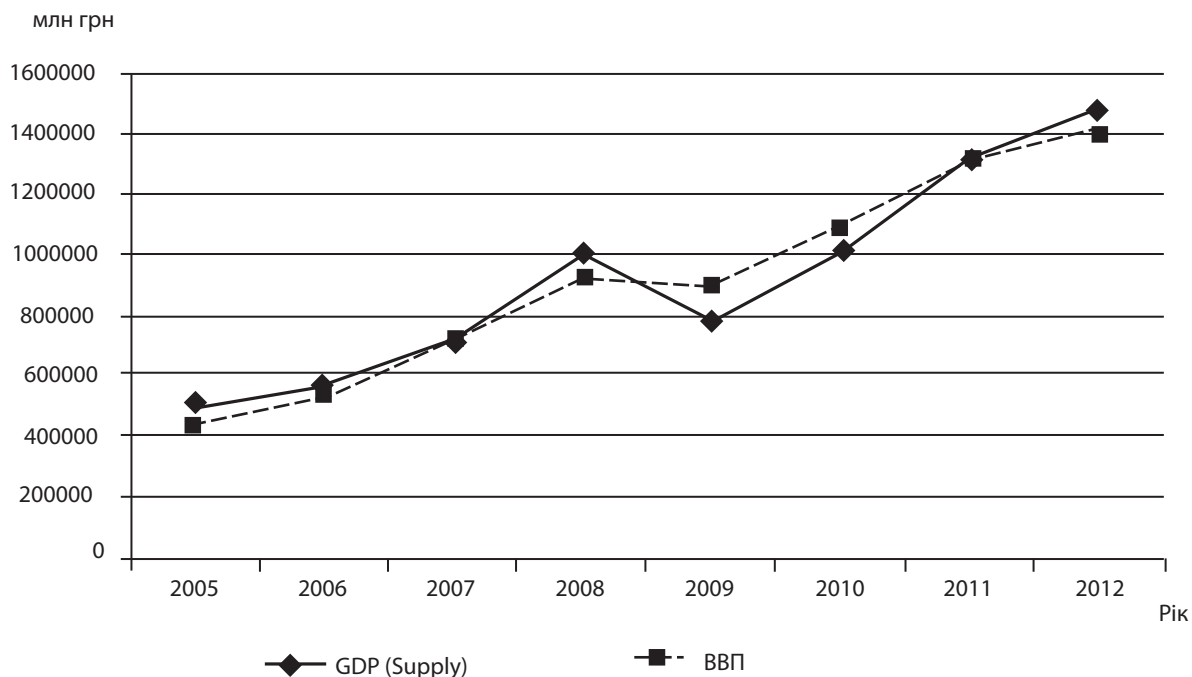

Рис. 3. Діаграма фактичного та прогнозного рівнів пропозиції на фінансовому ринку

Висновок. У статті розроблено науково-методичний підхід, що дозволяє оцінити пропозицію на фінансовому ринку, враховуючи її характеристики та взаємозв'язки між ними. Запропоновану модель було апробовано на прикладі фінансового ринку України. Практична реалізація цього підходу надає можливість спрогнозувати пропозицію на вітчизняному фінансовому ринку, враховуючи основні індикатори діяльності його складових: валютного, кредитного, депозитного ринків та сегментів ринку цінних паперів.

Виявлені у процесі дослідження взаємозалежності та їх кількісні вираження (приріст пропозиції на фінансовому ринку в результаті збільшення рівня облікової ставки

на 1%; узгодженість темпів приросту ВВП та пропозиції тощо) дозволять адекватно використовувати інструменти грошово-кредитної політики, зокрема механізм регулювання рівня облікової ставки.

Крім того, як висновок варто зазначити, що дослідження тенденцій функціонування фінансового ринку крізь призму зміни його кон'юнктури має містити оцінку не лише обсягу та рівня пропозиції на цьому ринку, але і аналогічний алгоритм для визначення та оцінки попиту. Отже, актуальність подальших розробок у цьому напрямку обґрунтовується необхідністю розробки адекватної моделі, що дозволила б виявити умови рівноваги на цьому ринку та фактори, що її визначають.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азаренкова Г. М. Фінансові потоки в системі економічних відносин : монографія / Г. М. Азаренкова. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 328 с.
2. Алферов В. Роль фінансового ринку в розвитку банківської системи Росії і стран СНГ / В. Алферов, М. Головин // Биржевое обозрение. – 2005. – № 9. – С. 10–14.
3. Васюренко О. В. Моделі впливу ризикоформуючих чинників на фінансові результати економіки регіонів / О. В. Таран, О. В. Васюренко // Вісник НБУ. – 2004. – № 11. – С. 16–20.
4. Єрмошенко М. М. Кількісний аналіз операцій на ринку фінансових послуг : монографія / М. М. Єрмошенко. – К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2008. – 259 с.
5. Іваницька О. М. Фінансові ринки : навч. посіб. / О. М. Іваницька. – К. : Вид-во УАДУ, 1999. – 95 с.
6. Школьник І. О. Фінансовий ринок України : сучасний стан і стратегія розвитку : монографія. – Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС НБУ, 2008. – 348 с.
7. Стукало Н. В. Фінансова глобалізація: сучасні тенденції розвитку та висновки для України / Н. В. Стукало // Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки / Донецький економіко-гуманітарний інститут МОН України, Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Вип. 2 (17). – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – С. 41–44.
8. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Облікова ставка Національного банку України [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53647
10. Статистичний бюлетень Національного банку України [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.
11. Річна звітність Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс] / Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>

REFERENCES

- Azarenkova, H. M. *Finansovi potoky v systemi ekonomichnykh vidnosyn* [Financial flows in the economic relations]. Kharkiv: INZHEK, 2006.
- Alferov, V., and Golovin, M. «Rol finansovogo rynka v razvitii bankovskoy sistemy Rossii i stran SNG» [The role of finance in the development of the banking system of Russia and CIS countries]. *Birzhevoe obozrenie*, no. 9 (2005): 10-1.
- «Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy» [State Statistics Committee of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Ivanytska, O. M. *Finansovi rynky* [Financial markets]. Kyiv: Vyd-vo UADU, 1999.
- «Oblikova stavka Natsionalnogo banku Ukrainy» [Discount rate of the National Bank of Ukraine]. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53647.
- «Richna zvitnist Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku» [Annual Reports of the National Commission on Securities and Stock Market]. <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>.
- Stukalo, N. V. «Finansova hlobalizatsiia: suchasni tendentsii rozvytku ta vysnovky dlia Ukrainy» [Financial globalization: modern trends and Lessons for Ukraine]. *Prometei: rehionalnyi zbirnyk naukovykh prats z ekonomiky*, no. 2(17) (2005): 41-44.
- «Statystychnyi biuleten Natsionalnogo banku Ukrainy» [Statistical bulletin of the National Bank of Ukraine]. http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897.
- Shkolnyk, I. O. *Finansovyi rynek Ukrainy: suchasnyi stan i stratehiia rozvytku* [Financial market Ukraine: Current State and Development Strategy]. Sumy: Mriia-1; UABS NBU, 2008.
- Taran, O. V., and Vasiurenko, O. V. «Modeli vplyvu ryzikoformuiuchykh chynnykiv na finansovi rezultaty ekonomiky rehioniv» [Models ryzikoformuyuchykh influence factors on the financial performance of regional economies]. *Visnyk NBU*, no. 11 (2004): 16–20.
- Yermoshenko, M. M. *Kilkisnyi analiz operatsii na rynku finansovykh posluh* [Quantitative analysis of transactions in the financial services]. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia, 2008.

Шумська С. С.

ЕМПІРИЧНА ОЦІНКА ВПЛИВУ ЗМІН ЧАСТКОВИХ РЕОК ГРИВНІ НА ПОТОКИ ЕКСПОРТУ ТА ІМПОРТУ У РОЗРІЗІ ВЕД

У статті обґрунтовано необхідність аналізу впливу курсової динаміки на обсяги експортних та імпорتنних операцій через використання не агрегованого, а часткових індексів реального ефективного курсу (РЕОК) гривні, побудованих для окремих товарів та видів економічної діяльності. Оцінка часткових РЕОК гривні по «експортному» та «імпортному кошиках» за період 2003–2011 рр. дала змогу зробити висновок, що зміцнення гривні до кризи мало різний вплив на експортерів та виробників продукції для внутрішнього ринку. Аналіз динаміки часткових індексів РЕОК гривні для окремих ВЕД промисловості показав, що на кінець 2011 р. зберегла запас цінової конкурентоспроможності відносно 2003 р. продукція і добувної, і переробної промисловості. Зниження РЕОК у 2009-му з 109,7 до 93,3 засвідчило, що девальвація в кінці 2008-го року зробила конкурентними 47,9% української продукції, порівняно із докризовими 26,2% у структурі експорту товарами. У статті наведено результати оцінки курсової еластичності експорту продукції окремих промислових ВЕД, які було отримано в результаті реалізації економітричних моделей впливу змін курсу гривні на обсяги експорту на часовому проміжку 2003–2011 рр. Зміни у структурі імпорту за напрямками використання, які показано на основі аналізу даних таблиць «витрати – випуск» України в основних цінах, дали підстави показати фактичну залежність від імпортних факторів виробництва продукції, що йде на внутрішній ринок країни. Проведений детальний аналіз курсових ефектів на різні сектори економіки дав можливість виділити групи ВЕД, які потенційно зацікавлені у зміцненні гривні та ті, що можуть отримати вигоду від девальвації. У статті представлено результати економітричного моделювання впливу змін РЕОК на обсяги імпорту для продукції окремих груп ВЕД, що дає оцінку курсової еластичності імпорту. У статті на основі модельних розрахунків показано, що курсові ефекти значною мірою залежать від участі галузі в міжнародній конкуренції, її орієнтації на зовнішній чи внутрішній ринок, масштабів використання імпортової сировини та комплектуючих.

Ключові слова: частковий індекс реального ефективного курсу гривні, курсова еластичність експорту, курсова еластичність імпорту

Рис.: 2. Табл.: 6. Бібл.: 8.

Шумська Світлана Степанівна – кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник, відділ моделювання та прогнозування економічного розвитку, Інститут економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)

Email: s_shumska@mail.ru

УДК 519.868:936.748

Шумская С. С.

ЭМПИРИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ ЧАСТНЫХ РЕОК ГРИВНЫ НА ПОТОКИ ЭКСПОРТА И ИМПОРТА В РАЗРЕЗЕ ВЭД

В статье обоснована необходимость анализа влияния курсовой динамики на объемы экспортных и импортных операций через использование не агрегированного, а частных (индивидуальных) индексов реального эффективного курса (РЕОК) гривны, построенных для отдельных товаров и видов экономической деятельности. Оценка частных РЕОК гривны по «экспортной» и «импортной корзинам» за период 2003–2011 гг. позволила сделать вывод, что укрепление гривны до кризиса имело различное влияние на экспортеров и производителей продукции для внутреннего рынка. Анализ частных индексов РЕОК гривны для отдельных ВЭД промышленности выявил, что на конец 2011 г. сохранила запас ценовой конкурентоспособности относительно 2003 г. продукция и добывающей, и перерабатывающей промышленности. Снижение РЕОК в 2009-м с 109,7 до 93,3 показало, что девальвация гривны в конце 2008-го года сделала конкурентными 47,9% украинской продукции, по сравнению с докризисными 26,2% в структуре экспорта товарами. В статье приведены результаты оценки курсовой эластичности экспорта продукции отдельных промышленных ВЭД, полученные в результате реализации эконометрических моделей оценки влияния изменений курса гривны на объемы экспорта на временном промежутке 2003–2011 гг. Изменения в структуре импорта по направлениям использования, показанные на основе анализа данных таблиц «затраты – выпуск» Украины в основных ценах, дали основания подтвердить фактическую зависимость от импортных факторов производства части продукции, идущей на внутренний рынок страны. Проведенный детальный анализ курсовых эффектов на различные сектора экономики позволил выделить группы ВЭД, потенциально заинтересованные в укреплении гривны и те, которые могут получить выгоду от девальвации. В статье представлены результаты эконометрического моделирования влияния изменений частных РЕОК на объемы импорта продукции отдельных групп ВЭД, что дает оценку курсовой эластичности импорта. В статье на основе модельных расчетов показано, что курсовые эффекты в значительной степени зависят от участия отрасли в международной конкуренции, ее ориентации на внешний или внутренний рынок, масштабов использования импортного сырья и комплектующих.

Ключевые слова: частный индекс реального эффективного курса гривны, курсовая эластичность экспорта, курсовая эластичность импорта

Рис.: 2. Табл.: 6. Библ.: 8.

Шумская Светлана Степановна – кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник, отдел моделирования и прогнозирования экономического развития, Институт экономики и прогнозирования НАН Украины (ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, Украина)

Email: s_shumska@mail.ru

UDC 519.868:936.748

Shumskaya S. S.

EMPIRICAL ASSESSMENT OF INFLUENCE OF CHANGES OF PRIVATE REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE (REER) OF UKRAINIAN HRYVNA (UAH) ON EXPORT AND IMPORT FLOWS IN THE CONTEXT OF TYPES OF ECONOMIC ACTIVITY (TEAS)

The article substantiates a necessity of analysis of influence of the exchange rate dynamics on volumes of export and import operations through the use of not aggregated but private (individual) indices of REER of UAH, built for individual goods and types of economic activity. Assessment of private REER of UAH by export and import baskets for the period from 2003 till 2011 allowed making a conclusion that strengthening of UAH before crisis had different influence on exporters and producers of products for the domestic market. Analysis of private indices of REER of UAH for individual TEAs of industry revealed that, as of the end of 2011, the products of both extractive industry and processing industry preserved the reserve of price competitiveness with respect to the year 2003.

Reduction of REER in 2009 from 109.7 down to 93.3 showed that devaluation of UAH in the end of 2008 made 47.9% of Ukrainian products competitive if compared with pre-crisis 26.2% in the structure of export of goods. The article shows results of assessment of exchange rate elasticity of export of products of individual industrial TEAs, received in the result of realisation of econometric models of assessment of influence of UAH exchange rate changes upon volumes of export during the 2003-2011 period. Changes in the structure of import by directions, shown on the basis of analysis of data of expenses-production tables of Ukraine in main prices, helped to confirm factual dependence on import factors of production of some of the products that go to the domestic market. The conducted detailed analysis of exchange rate effects on different sectors of economy allowed allocation of TEAs groups, which are potentially interested in strengthening UAH and those that can obtain profit from devaluation. The article provides results of econometric modelling of influence of changes of private REER on volumes of import of products of individual TEAs groups, which gives an assessment of exchange rate elasticity of import. The article makes model calculations and shows that exchange rate effects significantly depend on participation of a branch in international competition, its orientation on foreign or domestic market, and scale of use of imported raw materials and components..

Keywords: private index of real effective exchange rate of UAH, exchange rate elasticity of export, exchange rate elasticity of import.

Pic.: 2. *Tabl.:* 6. *Bibl.:* 8.

Shumskaya Svetlana S. – Candidate of Sciences (Economics), Leading Researcher, Department of Modelling and Forecasting of Economic Development, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (vul. Panasa Myrnogo, 26, Kyiv, 01011, Ukraine)
Email: s_shumska@mail.ru

Вступ. Після періоду кризових негараздів для успішної реалізації стратегії модернізації української економіки все більш актуальним стає питання підтримки урядових реформ засобами грошово-кредитної та валютної політики у відповідності з обґрунтованими пріоритетами розвитку. У контексті забезпечення необхідних, хоча й недостатніх умов, актуальною є розробка ефективної валютної політики, що орієнтована на сприяння та досягнення стійких темпів зростання, в першу чергу у тих видах виробництва, що сприяють імпортозаміщенню та нарощуванню експорту. При цьому надзвичайно важливим є визначення можливого ефекту змін курсу гривні не тільки на основні макроекономічні показники розвитку, а й на структуру економіки та зовнішньоторговельні потоки.

Постановка задачі. Важливість дослідження теоретичних та практичних питань курсоутворення підтверджено великою кількістю публікацій зарубіжних та вітчизняних науковців та практиків. Вагомий внесок у проблему визначення поведінки валютного курсу гривні під впливом різних факторів, розгляд можливих наслідків валютно-фінансової лібералізації, курсової стабільності, аналіз особливостей механізму курсоутворення в Україні зроблено у роботах О. Береславської, С. Корабліна, С. Михайличенка, Т. Міщенко, Т. Мусієнко, В. Шевчука. Проте системних робіт з оцінки впливу валютної політики на окремі галузі економіки ще не представлено. Необхідність кількісного виміру реакції окремих секторів економіки на курсові коливання визначило мету статті – проведення емпіричного аналізу впливу змін курсу гривні на динаміку експорту/імпорту, оцінки еластичностей експорту та імпорту продукції підприємств основних видів економічної діяльності (ВЕД).

Результати дослідження. Серед проблем, які тривалий час стримували проведення досліджень впливу змін динаміки гривні на різні сектори української економіки, варто назвати відсутність часткових (індивідуальних) індексів реального ефективного обмінного курсу (РЕОК) гривні для окремих товарів, товарних груп, видів економічної діяльності (причому розрахованих для різних потоків експорту та імпорту). Основною причиною розрахунків лише агрегованого індексу РЕОК гривні є труднощі, пов'язані із неспівставністю класифікацій, що характеризують ін-

формацію про виробництво (КВЕД) і зовнішньоекономічну діяльність (УКТЗЕД). Для отримання повної картини необхідний значний обсяг роботи щодо приведення інформації в одну систему координат, який було виконано О. Г. Білоцерковцем у відділі моделювання економічного розвитку Інституту економіки та прогнозування НАНУ (ІЕПР). Під час розрахунку часткових індексів реального ефективного курсу гривні для окремих ВЕД проблема¹ переходу від товарної номенклатури до ВЕД була вирішена.

Оскільки перелік країн-партнерів по експорту та імпорту на практиці майже не співпадає, то це, як було зауважено вище, робить актуальним розрахунок РЕОК гривні по структурі експорту (по «експортному кошику») та по структурі імпорту (по «імпортному кошику»). Розраховані індекси будуть завжди відрізнятися від агрегованого індексу (який нівелює або усереднює інформацію), проте саме часткові індекси РЕОК більш коректно відображають конкурентоспроможність товарів на зовнішньому та внутрішньому ринках [1–2].

Оцінка реального ефективного курсу (РЕОК) гривні по «експортному та імпортному кошику»² (рис. 1) за період 2003–2011 рр. дала змогу зробити висновок, що зміцнення³ гривні до кризи мало різний вплив на експортерів та виробників продукції для внутрішнього ринку. Так, у 2005–2006 рр. більші втрати понесли експортери, а в 2007–2008 рр. конкурентоспроможність наших товарів на внутрішньому ринку знизилась сильніше, ніж на зо-

¹ Для переходу від товарної номенклатури до ВЕД, розподіл обсягів експорту, імпорту товарів за видами економічної діяльності здійснено на основі двох перехідників: перехідника від КВЕД2005 (гармонізована з базою міжнародною статистичною Класифікацією видів діяльності у Європейському Співтоваристві – NACE) до ISIC (International Standard Industrial Classification); перехідника від ISIC до HS (Harmonized Commodity Description and Coding System). Дані щодо перехідників доступні на офіційному сайті United Nations Statistics Division : Classifications Registry.

² Часткові індекси РЕОК гривні для різних ВЕД промисловості за основними видами економічної діяльності (за двома знаками КВЕД2005), розраховані (в ковзній середньорічній структурі за три роки) у різних варіантах географічної структури: індекси за структурою експорту (по «експортному кошику»); індекси за структурою імпорту (по «імпортному кошику»).

³ Під зміцненням гривні розуміємо зростання реального ефективного курсу гривні; послаблення гривні – зниження індексу РЕОК гривні.

внішніх. Після девальвації 2008 р. відносні цінові переваги експортних поставок вітчизняної промисловості зросли. За результатами 2011 р. і на зовнішньому, і на внутрішньо-

му ринках українська продукція мала відносні цінові переваги над аналогічними товарами країн-партнерів (часткові індекси РЕОК були менші 100 %).

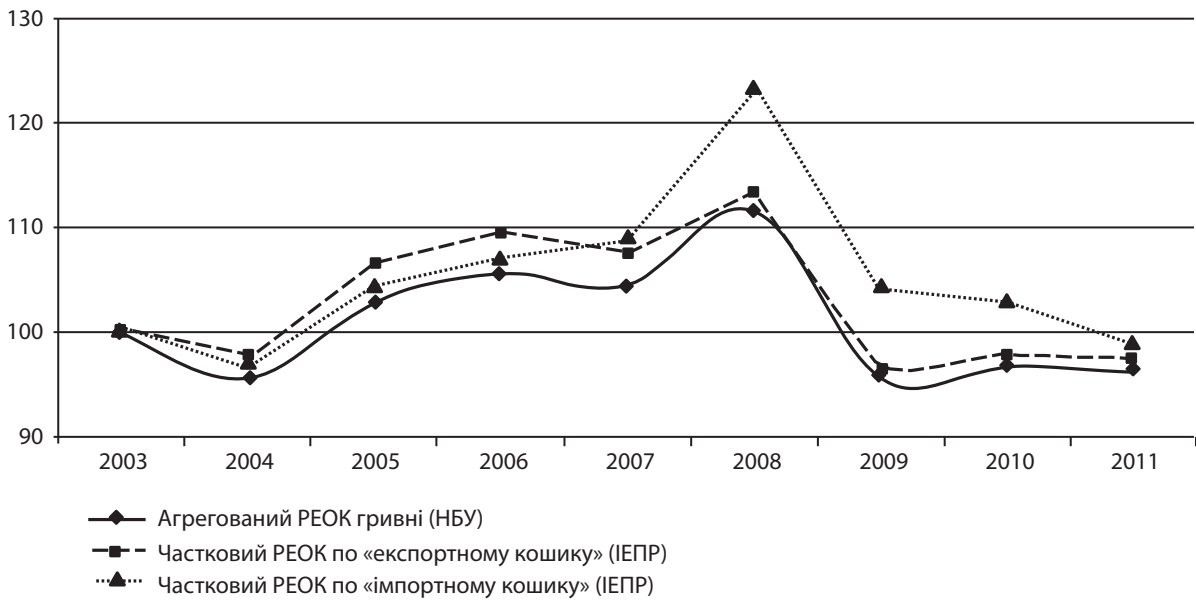

Рис. 1. Динаміка агрегованого та часткових індексів РЕОК гривні, (2003=100)

Розраховано за даними НБУ та Державної служби статистики України.

Виходячи з розрахованих за «експортним кошиком» індивідуальних індексів РЕОК гривні для конкретних ВЕД промисловості (на часовому проміжку 2003–2011 рр.), мож-

на сказати, що мала запас конкурентоспроможності відносно 2003 року продукція і добувної (індекс РЕОК=99,3%), і переробної промисловості (96%) (табл. 1).

Таблиця 1

Часткові індекси РЕОК гривні у 2008 – 2011 рр. для окремих ВЕД промисловості

1	Частка ВЕД у структурі експорту товарів у 2002–2011 рр.	Часткові РЕОК для ВЕД за «експортною кошиком», 2003=100		
		2008	2009	2011
2	3	4	5	
Промисловість	92,2%	112,4	95,5	96,3
Добувна промисловість	5,6%	108,6	93,8	99,3
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	1,3%	109,6	92,2	98,0
Добування вугілля, лігніту і торфу	0,8%	110,1	92,1	98,0
Добування вуглеводнів та пов'язані з ним послуги	0,4%	103,0	99,7	101,6
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	4,3%	108,4	94,2	99,6
Добування металевих руд	3,4%	110,0	95,5	101,8
Інші галузі добувної промисловості	0,9%	104,3	90,3	89,7
Переробна промисловість	86,1%	112,7	95,7	96,0
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	9,4%	107,4	91,9	94,6
Виробництво харчових продуктів, напоїв	9,0%	108,0	92,5	95,3
Виробництво тютюнових виробів	0,3%	95,6	79,6	79,3
Легка промисловість	2,7%	123,3	103,9	108,9
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	2,0%	123,8	104,3	110,2

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
Текстильне виробництво	0,6%	114,6	98,6	101,5
Виробництво одягу; виробництво хутра та виробів з хутра	1,4%	128,4	107,1	114,4
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,8%	122,2	102,8	106,0
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	1,1%	116,3	99,6	103,8
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	1,5%	96,4	85,6	83,4
Виробництво паперової маси, паперу, картону та виробів з них	1,4%	96,0	85,5	82,9
Видавнича та поліграфічна діяльність, тиражування записаних носіїв інформації	0,2%	99,4	86,2	86,3
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	5,5%	117,8	97,4	87,9
Хімічна та нафтохімічна промисловість	8,7%	113,9	96,2	97,4
Хімічне виробництво	7,6%	115,6	97,3	99,0
Виробництво гумових та пластмасових виробів	1,0%	102,1	89,1	87,0
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	1,0%	98,3	86,5	87,8
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	38,0%	117,7	99,1	101,8
Металургійне виробництво	36,3%	118,2	99,5	102,4
Виробництво готових металевих виробів	1,7%	105,1	91,1	90,4
Машинобудування	16,4%	102,4	90,2	88,6
Виробництво машин та устаткування	5,3%	102,2	90,0	88,3
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	4,8%	106,3	92,8	95,0
Виробництво офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин	0,1%	118,0	99,3	103,7
Виробництво електронних машин та устаткування	3,1%	103,1	89,9	93,2
Виробництво апаратури для радіо, телебачення та зв'язку	0,8%	115,7	100,2	100,7
Виробництво медичної техніки, вимір. засобів оптичних приладів та устаткування, годинників	0,7%	109,6	96,8	95,7
Виробництво транспортних засобів та устаткування	6,4%	99,9	88,4	84,3
Виробництво автомобілів, причепів та напівпричепів	1,3%	97,1	88,9	87,5
Виробництво інших транспортних засобів	5,1%	101,0	88,4	83,7
Інші галузі промисловості	1,7%	114,7	96,6	99,3
Виробництво меблів; виробництво іншої продукції	0,7%	110,7	96,1	97,5
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	0,6%	99,9	85,6	105,0

Розраховано за даними НБУ та Державної служби статистики України

Цінові переваги⁴, зокрема, мали такі види економічної діяльності (ВЕД): «виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів»; «целюлозно-паперове виробництво, видавнича діяльність»; «виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення»; «хімічна та нафтохімічна промисловість»; «виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції»; «машинобудування».

⁴ Індекс РЕОК гривні за «експортним кошиком» менше 100%: українська продукція, що йде на експорт, коштує дешевше відносно аналогічних товарів інших країн на зовнішньому ринку

Серед ВЕД, динаміка індексів РЕОК яких мала висхідний напрямок, тобто **погіршення конкурентних умов** (у 2011 р. відносно 2003р.) зафіксовано для експорту продукції: легкої промисловості і, зокрема, «текстильного виробництва; виробництва одягу, хутра та виробів з хутра» та «виробництва шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів»; «металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів»; «виробництва та розподілення електроенергії, газу та води».

З точки зору конкурентних переваг, які отримали різні підприємства за окремими ВЕД внаслідок **деваль-**

вації гривні в кінці 2008 р. (рис. 2), слід зазначити, що відповідне зниження РЕОК **зробило конкурентними у 2009 р. 47,9% української продукції**. Ця ситуація відрізняється від 2005 року, коли зростання РЕОК із 95,5 до 102,7 означало, що частка ВЕД, продукція яких є конкурентоспроможною на зовнішньому ринку, зменшилась із 43,9% до 27,3% у структурі експорту товарами країни.

Серед першої п'ятірки ВЕД у структурі експортерів відносні цінові переваги у 2011 році мала продукція: «машинобудування», «виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів», «хімічної та нафтохімічної промисловості», «виробництва транспортних засобів». Тільки РЕОК для ВЕД «металургійне виробництво та виробництво

готових металевих виробів» свідчив про відсутність цінових переваг як у 2009, так і в 2011 рр. Курсова політика для них не є головною; для них більш важливими є зростаючий зовнішній попит, поділ ринків та інше. Вищезазначену гіпотезу підтверджують модельні оцінки курсової еластичності експорту для продукції ВЕД групи 27-28 (табл. 2). Згідно з теорією, знецінення валюти (зниження індексу РЕОК) формує цінові переваги для збільшення обсягів експорту і тоді курсові еластичності експорту товарів мають від'ємний знак. На відміну від ВЕД, у яких спадна динаміка курсу гривні є ключовим чинником нарощування експортних поставок, для продукції металургії в Україні курсова еластичність є позитивною ($C = 7,08$).

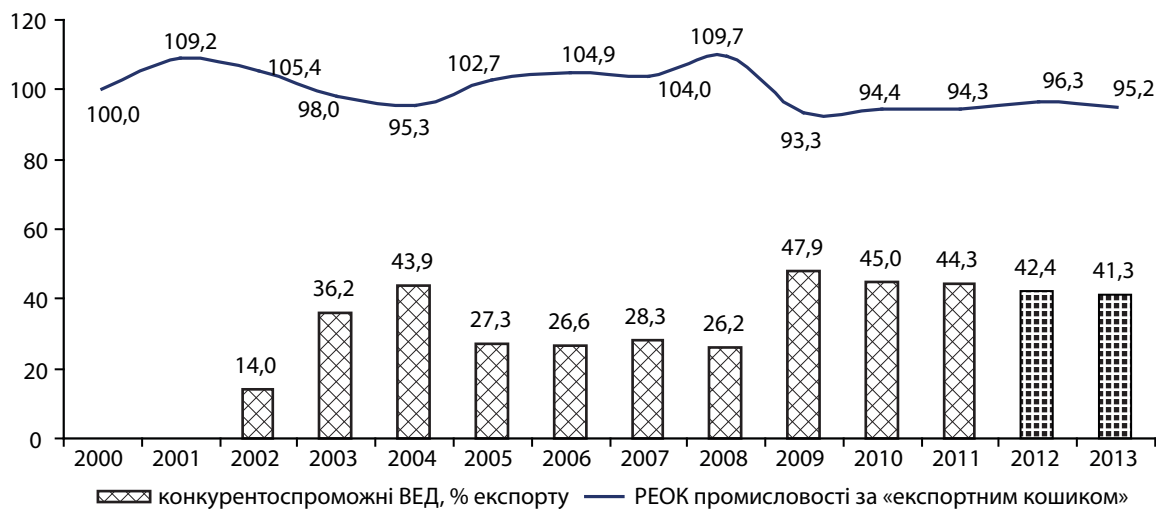

Рис. 2. Динаміка РЕОК гривні та частка конкурентоспроможних ВЕД у структурі експорту в 2000 – 2013 рр.

Розраховано за даними НБУ та Державної служби статистики України

Таблиця 2

Емпірична оцінка впливу змін курсу гривні на обсяги експорту продукції окремих ВЕД промисловості

Вид економічної діяльності	Код КВЕД	Характеристики рівнянь ⁵		
		C	Prob t-Statistic	R ²
Виробництво тютюнових виробів	DA 16	-10,77	0,0315	0,507
Легка промисловість	DB+DC (17-19)	2,09	0,0041	0,715
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	DE (21,22)	-10,56	0,015	0,593
Виробництво паперової маси, паперу, картону та виробів з них	21	-10,02	0,016	0,584
Видавнича та поліграфічна діяльність, тиражування записаних носіїв інформації	22	-14,7	0,0147	0,596
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	DJ (27-28)	7,08	0,043	0,462
Металургійне виробництво	27	7,6	0,032	0,503
Виробництво медичної техніки, вимірювальних засобів оптичних приладів та устаткування, годинників	DL 33	-4,84	0,069	0,396
Виробництво інших транспортних засобів	DM 35	-9,84	0,081	0,372

Розраховано за даними НБУ та Державної служби статистики України

⁵ Статистична оцінка параметрів рівняння виду $Y=C*X+const$ проведена методом найменших квадратів за допомогою статистичного пакету EViews 3.1.

В табл. 2 наведено тільки статистично значимі (за 10% рівня значущості) оцінки *курсової еластичності експорту* продукції окремих промислових ВЕД, які було отримано в результаті реалізації економетричних моделей оцінки впливу змін курсу гривні на обсяги експорту на часовому проміжку 2003–2011 рр. Такі моделі є спрощеним варіантом моделей функцій експорту, де окрім РЕОК, як правило, ще включаються змінні, які характеризують умови торгівлі і доходу.

Окрім металургії, позитивний знак *курсової еластичності експорту* має також продукція легкої промисловості. Цей факт можна пояснити значною залежністю даної ВЕД від імпортованих сировини та комплектуючих, а тому сумарна величина курсових ефектів гривні для легкої промисловості буде включати і величину впливу динаміки курсу гривні на імпорт даної галузі.

Аналіз галузевої структури використання імпорту за 2002–2010 рр. (за даними матриці імпорту таблиці «витрати-випуск» в основних цінах) свідчить, що у загальному обсязі імпорту, який приходить в Україну, частка легкої промисловості за вказаний період зменшилась із 6,34% до 3,8%; металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів – із 7,5% до 6,9%; добування вугле-

воднів та пов'язані з ним послуги – із 27,7% до 18,9%; машинобудування – із 19,3% до 17,9%. Разом з тим, залежність від імпорту, і відповідно частка у структурі, зросла в 2010 р. порівняно з 2002 р. у таких ВЕД: сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги, де питома частка у структурі використання імпорту збільшилась із 0,7% до 2,4%; виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – із 4,3% до 5,3%; виробництво продуктів нафтоперероблення – із 2,6% до 5,5%; хімічна та нафтохімічна промисловість – із 10% до 14,1%; діяльність транспорту – із 3% до 6,4%.

Чи був курсовий чинник значущим для структурних змін імпорту і чи вплинула криза та девальвація кінця 2008 року на обсяги імпортованих поставок в Україну може дати відповідь аналіз динаміки часткових індексів реального ефективного курсу гривні для конкретних видів економічної діяльності. Розрахунки індексів РЕОК гривні за структурою імпорту (за «імпортним кошиком») засвідчили, що перед кризою на внутрішньому ринку України імпортовані товари мали значні цінові переваги, вони коштували дешевше за вітчизняні. У табл. 3 (стовпчик 4) виділено ті ВЕД, продукція яких була практично неконкурентною відносно імпорту – РЕОК більше 125%.

Таблиця 3

Часткові індекси РЕОК гривні, розраховані за структурою імпорту, для окремих ВЕД промисловості у 2008–2011 рр.

1	Код КВЕД	Частка ВЕД у структурі імпорту в 2002-2011рр.	РЕОК гривні за «імпортним кошиком», 2003=100		
			2008	2009	2011
1	2	3	4	5	6
Промисловість	C+D+E (10-37,40)	96,6%	123,4	104,4	98,6
Добувна промисловість	C(10-14)	26,7%	138,9	115,1	83,8
Добування паливно-енергетичних корисних копалин	CA (10,11,12)	24,5%	141,4	117,3	82,9
Добування вугілля, лігніту і торфу	10	2,4%	97,4	88,2	89,0
Добування вуглеводнів та пов'язані з ним послуги	11	22,0%	147,7	121,8	82,0
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	CB (13,14)	2,3%	118,7	99,7	95,8
Добування металевих руд	13	1,7%	124,2	102,9	97,8
Інші галузі добувної промисловості	14	0,5%	102,8	88,1	89,2
Переробна промисловість	D (15-37)	69,8%	119,1	101,8	105,3
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	DA (15,16)	5,6%	118,7	101,8	102,9
Виробництво харчових продуктів, напоїв	15	5,3%	119,2	102,3	103,9
Виробництво тютюнових виробів	16	0,2%	106,4	90,1	84,0
Легка промисловість	DB+DC (17-19)	3,3%	125,0	103,4	107,8
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	DB(17,18)	2,6%	123,3	103,1	108,1
Текстильне виробництво	17	2,0%	122,5	103,2	108,8
Виробництво одягу; виробництво хутра та виробів з хутра	18	0,6%	125,6	102,9	106,3
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	DC(19)	0,7%	130,8	104,4	106,8

1	2	3	4	5	6
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	DD (20)	0,6%	111,4	98,6	104,1
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	DE (21,22)	2,7%	116,1	102,1	104,2
Виробництво паперової маси, паперу, картону та виробів з них	21	2,4%	115,6	101,8	104,3
Видавнича та поліграфічна діяльність, тиражування записаних носіїв інформації	22	0,3%	119,4	104,0	103,7
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	DF (23)	7,2%	100,7	91,0	100,4
Хімічна та нафтохімічна промисловість	DG+DH (24-25)	14,7%	121,4	103,1	107,1
Хімічне виробництво	DG (24)	11,6%	122,1	103,3	107,3
Виробництво гумових та пластмасових виробів	DH (25)	3,1%	118,6	102,1	106,3
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	DI (26)	1,8%	112,5	97,3	99,5
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	DJ (27-28)	7,3%	108,8	95,4	96,6
Металургійне виробництво	27	5,2%	105,7	93,1	93,1
Виробництво готових металевих виробів	28	2,1%	117,0	101,2	104,9
Машинобудування	DK+DL+DM (29-35)	25,5%	125,9	106,3	109,8
Виробництво машин та устаткування	DK (29)	8,9%	126,2	105,9	111,9
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	DL(30-33)	6,8%	126,2	105,7	107,9
Виробництво офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин	30	0,5%	133,0	107,9	111,8
Виробництво електричних машин та устаткування	31	2,5%	117,6	101,3	106,4
Виробництво апаратури для радіо, телебачення та зв'язку	32	2,2%	130,8	108,1	105,8
Виробництво медичної техніки, вимірювальних засобів оптичних приладів та устаткування, годинників	33	1,5%	131,5	109,6	113,4
Виробництво транспортних засобів та устаткування	DM(34-35)	9,8%	125,4	107,2	109,5
Виробництво автомобілів, причепів та напівпричепів	34	8,9%	127,0	108,4	112,4
Виробництво інших транспортних засобів	35	0,9%	104,7	93,6	91,8
Інші галузі промисловості	DN(36-37)	1,2%	124,7	104,6	109,3
Виробництво меблів; виробництво іншої продукції	36	1,0%	125,2	104,4	108,4
Оброблення відходів	37	0,2%	122,0	106,4	114,4
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	E (40)	0,02%	87,7	82,1	75,8

Розраховано за даними НБУ та Державної служби статистики України

Після девальвації наприкінці 2008 р. ситуація змінилась і за результатами 2009 р. індекси РЕОК значної кількості ВЕД продемонстрували спадну динаміку. У вимірі 2011 року слід виділити ВЕД, індекси РЕОК для яких менше 100%, тобто на внутрішньому ринку імпорту цих товарів порівняно з українською продукцією вже став менш привабливим за ціною.

У контексті потенціалу імпортозаміщення заслуговують на увагу можливості добувної промисловості: за кодами КВЕД це 11, 13–14 групи, що формують приблизно в середньому 24,2% всього імпорту. У переробній промисловості це групи (за двома знаками КВЕД2005): 16, 26, 27, 35, які у структурі імпорту за 2002–2011рр. займали приблизно 8,2%. Чи скористались отриманими перевагами українські товаровиробники в 2012 р. залежить значною мірою від того, чи можлива технологічно заміна імпорту, адже, як свідчить структура його використання, у виділеній групі ВЕД – левова частка (біля 90%) йде на проміжне споживання (у випадку неможливості заміни імпорту варто очікувати зростання ціни на вироблену продукцію).

Як показує аналіз структури імпорту товарів до України, ймовірність заміни імпортової сировини та комплектуючих у проміжному споживанні за останні роки є низькою: в 2009–2011 рр. частка товарів проміжного споживання

зросла до 61,4% порівняно із 54,5% у 2008-му докризовому. Послаблення гривні, замість подорожчання імпорту та відповідного скорочення обсягів, супроводжувалось високими темпами його зростання, що перевищували темпи росту експорту. У структурі імпорту товарів збільшилась частка споживчих товарів і скоротилась інвестиційних.

У розрізі окремих видів економічної діяльності фактична залежність від імпортих факторів виробництва продукції, що йде на внутрішній ринок України, подано у табл. 4. З даних табл. 4 видно, що зменшили імпорту залежність від імпортих сировини та комплектуючих у 2010 р. порівняно із 2002р., наприклад, такі ВЕД: сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги (знизивши питому частку використання імпорту на проміжне споживання із 73% до 46%); хімічна та нафтохімічна промисловість – із 86,9% до 79%; легка промисловість – із 45% до 23%. Проте не відбулось імпортозаміщення у таких галузях, як добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних та виробництво коксу; виробництво ядерних матеріалів (100% імпорту використовується на проміжне споживання). Серед ВЕД, виробництво продукції яких на внутрішній ринок стало ще більш залежним від імпортих сировини та комплектуючих, варто виділити машинобудування та будівництво.

Таблиця 4

Зміна структури імпорту за напрямками використання

(частка у структурі, %)

Вид економічної діяльності	Проміжне споживання		Кінцеве споживання		Валове нагромадження капіталу	
	2002	2010	2002	2010	2002	2010
1	2	3	4	5	6	7
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	73,2	46,3	25,1	49,8	1,7	3,9
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	91,1	59,0	8,9	41,0	0	0
Рибальство, рибництво	0,0	27,7	100,0	69,2	0	3,1
Добування вугілля, лігніту і торфу; добування уранової і торієвої руд	89,9	89,9	10,1	10,1	0	0
Добування вуглеводнів та пов'язані з ним послуги	93,8	94,4	5,2	5,6	1,01	0,03
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	100,0	100,0	0,0	0,0	0	0
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	26,1	23,3	73,9	76,6	0	0,1
Легка промисловість	45,4	23,0	54,1	77,3	0,5	-0,3
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини; целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	95,4	87,6	4,2	13,0	0,4	-0,6
Виробництво коксу; виробництво ядерних матеріалів	100,0	100,0	0,0	0,0	0	0
Виробництво продуктів нафтоперероблення	85,8	83,5	14,2	16,2	0	0,3
Хімічна та нафтохімічна промисловість	86,5	79,0	12,1	21,0	1,4	-0,1
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	94,1	91,2	5,9	8,8	0	0

1	2	3	4	5	6	7
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	97,8	98,3	2,2	1,3	0	0,3
Машинобудування	24,3	31,4	10,7	10,3	64,9	58,4
Інші галузі промисловості	7,7	18,9	85,5	75,5	6,8	5,6
Виробництво та розподілення електроенергії	80,0	0,0	20,0	100,0	0	0
Виробництво та розподілення газу	0,0	0,0	0,0	100,0	0	0
Постачання пари та гарячої води	0,0	40,0	0,0	60,0	0	0
Збирання, очищення та розподілення води	0,0	0,0	0,0	100,0	0	0
Будівництво	4,6	5,9	1,0	1,9	94,4	92,2
Ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	91,8	83,0	8,2	17,0	0	0
Діяльність готелів та ресторанів	49,2	42,1	50,8	57,9	0	0
Діяльність транспорту	65,9	72,6	34,1	27,4	0	0
Діяльність пошти та зв'язку	55,9	62,0	44,1	38,0	0	0
Фінансова діяльність	100,0	96,5	0,0	3,5	0	0
Операції з нерухомим майном	47,8	35,8	52,2	54,4	0	9,9
Оренда машин та устаткування; прокат побутових виробів і предметів особистого вжитку	100,0	92,5	0,0	7,5	0	0
Діяльність у сфері інформатизації	77,8	65,4	3,3	12,4	19	22,2
Дослідження та розробки	96,9	92,1	0,0	0,0	3,1	7,9
Діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу; надання послуг підприємцям	95,3	94,9	4,7	1,9	0	3,2
Державне управління	5,5	0,0	94,5	100,0	0	0
Освіта	0,0	11,1	100,0	88,9	0	0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,0	26,4	100,0	73,6	0	0
Санітарні послуги, прибирання сміття та знищення відходів	0,0	55,6	0,0	44,4	0	0
Діяльність громадських організацій	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0
Діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	33,3	71,6	66,7	26,8	0	1,60
Надання індивідуальних послуг	0,0	25,5	0,0	74,5	0	0
Усього	68,9	68,1	17,0	20,9	14,1	11,0

Розраховано за даними таблиць «витрати-випуск» України в основних цінах за відповідні роки

У табл. 4 представлено також дані, що характеризують «насиченість» імпортом внутрішнього ринку готових товарів. Порівняння динаміки змін частки імпорту, який використано на кінцеве споживання (у загальній структурі імпорту) свідчить, що витіснення української продукції та захоплення ринку імпортною відбулося, зокрема, у сфері інтересів підприємств: сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послуг (зросла питома частка використання імпорту на кінцеве споживання із 25,1% до 49,8%); лісового господарства та пов'язаних з ним послуг (із 8,9% до 41%); легкої промисловості (із 54,1% до 77,1%).

Втрата позицій вітчизняного виробника на ринку споживчих товарів відбувалась як через розширення асортименту, пропозиції продукції кращої якості, цінових переваг.

Процес модернізації українських підприємств залежав від імпортних поставок лише у сфері діяльності окремих ВЕД. Зокрема, від імпорту залежав інвестиційний потенціал підприємств: машинобудування, будівництва, діяльності у сфері інформатизації, дослідження та розробки (див. табл. 4).

Отже, з точки зору ситуації на внутрішньому ринку, курсові ефекти дуже розрізняються залежно від *масшта-*

бів використання імпоротної сировини і комплектуючих, тобто реакція ВЕД на зміни курсу (девальвацію та ревальвацію гривні) є різною. До групи ВЕД, які **потенційно можуть отримати вигоду** від зменшення витрат (здешевлення вартості імпортованих сировини та комплектуючих), а отже можуть покращити фінансові результати, збільшити кількість зайнятих чи підняти заробітну плату працівникам, **внаслідок зростання РЕОК гривні** можна віднести зокрема такі, що більш ніж 50% використовуюваного імпорту витрачають на проміжне споживання: лісове господарство та пов'язані з ним послуги; добування вугілля, лігніту і торфу; добування уранової і торієвої руд; добування вуглеводнів та пов'язані з ним послуги; добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних; оброблення деревини та виробництво виробів з деревини; целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність; виробництво коксу; виробництво ядерних матеріалів; виробництво продуктів на-

фто перероблення; хімічна та нафтохімічна промисловість; виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції; металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів; торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність транспорту; діяльність пошти та зв'язку; фінансова діяльність; оренда машин та устаткування; прокат побутових виробів і предметів особистого вжитку; діяльність у сфері інформатизації; дослідження і розробки; діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу; надання послуг підприємцям; санітарні послуги, прибирання сміття та знищення відходів; діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг.

У цілому ВЕД обраної групи використали у 2010 році 66% імпорту для створення **48,7% валової доданої вартості** (табл. 5). З точки зору отримання потенційних вигод підприємства даної групи **зацікавлені у зміцненні гривні**.

Таблиця 5

Використання імпорту на внутрішньому ринку України

Види економічної діяльності	КВЕД	Імпорт, млн грн	Напрямок використання, %			Внесок ВЕД у формування показника, %	
			Проміжне споживання	Витрати на кінцеве споживання	Валове нагромадження капіталу	Імпорт	Валова додана вартість
1	2	5	6	7	8	4	3
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	A	13896	46,26	49,84	3,90	2,39	8,40
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	A	39	58,97	41,03	0,00	0,01	0,30
Рибальство, рибництво	B	3512	27,73	69,19	3,08	0,60	н.д.
Добування вугілля, лігніту і торфу; добування уранової і торієвої руд	CA	14189	89,93	10,07	0,00	2,44	2,20
Добування вуглеводнів та пов'язані з ним послуги	CA	109550	94,36	5,60	0,03	18,86	1,40
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	CB	11270	99,96	0,04	0,00	1,94	3,30
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	DA	30579	23,27	76,64	0,09	5,26	4,80
Легка промисловість	DB+DC	22062	22,96	77,31	-0,27	3,80	0,80
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини; целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	DD+DE	16739	87,63	13,01	-0,64	2,88	1,20
Виробництво коксу; виробництво ядерних матеріалів	DF	809	100,00	0,00	0,00	0,14	0,40
Виробництво продуктів нафтоперероблення	DF	31836	83,46	16,23	0,31	5,48	0,40
Хімічна та нафтохімічна промисловість	DG+DH	81911	79,01	21,05	-0,05	14,10	1,30
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	DI	9287	91,21	8,79	0,00	1,60	0,80
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	DJ	39995	98,34	1,33	0,33	6,88	2,00
Машинобудування	DK+DL+DM	103805	31,37	10,26	58,37	17,87	4,20

1	2	5	6	7	8	4	3
Інші галузі промисловості	DN	7403	18,88	75,51	5,61	1,27	0,70
Виробництво та розподілення електроенергії	E	48	0,00	100,00	0,00	0,01	3,00
Виробництво та розподілення газу	E	2	0,00	100,00	0,00	0,0003	0,30
Постачання пари та гарячої води	E	20	40,00	60,00	0,00	0,003	0,10
Збирання, очищення та розподілення води	E	6	0,00	100,00	0,00	0,001	0,20
Будівництво	F	1151	5,91	1,91	92,18	0,20	3,40
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	G	880	82,95	17,05	0,00	0,15	17,30
Діяльність готелів та ресторанів	H	9343	42,07	57,93	0,00	1,61	1,10
Діяльність транспорту	I	36875	72,62	27,38	0,00	6,35	9,20
Діяльність пошти та зв'язку	I	3411	62,01	37,99	0,00	0,59	2,50
Фінансова діяльність	J	9776	96,50	3,50	0,00	1,68	7,40
Операції з нерухомим майном	K	1205	35,77	54,36	9,88	0,21	5,50
Оренда машин та устаткування; прокат побутових виробів і предметів особ. вжитку	K	1189	92,51	7,49	0,00	0,20	0,30
Діяльність у сфері інформатизації	K	1960	65,36	12,40	22,24	0,34	0,80
Дослідження і розробки	K	1326	92,08	0,00	7,92	0,23	0,70
Діяльність у сферах права, бухгалтер. обліку, інжинірингу; надання послуг підприємцям	K	10808	94,91	1,87	3,22	1,86	3,20
Державне управління	L	1860	0,00	100,00	0,00	0,32	5,50
Освіта	M	45	11,11	88,89	0,00	0,01	5,80
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	N	364	26,37	73,63	0,00	0,06	4,40
Санітарні послуги, прибирання сміття та знищення відходів	O	9	55,56	44,44	0,00	0,002	0,40
Діяльність громадських організацій	O	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	0,20
Діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	O	3181	71,61	26,78	1,60	0,55	1,00
Надання індивідуальних послуг	O	603	25,54	74,46	0,00	0,10	0,30
Оплата послуг фінансових посередників		н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	-4,80
УСЬОГО		580944	68,06	20,94	10,99	100,00	100,0

Розраховано за даними таблиці «витрати-випуск» України в основних цінах за 2010 рік

До групи ВЕД, продукція яких на внутрішньому ринку конкурує із імпортними аналогами, а отже підприємства не зацікавлені у зростанні РЕОК (у структурі використання імпорту більше, ніж 50% йде на кінцеве споживання) відносяться, зокрема, такі: сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги; рибальство, рибацтво; виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів; легка промисловість; виробництво та розподілення електроенергії; виробництво та розподілення газу; постачання пари та гарячої води; збирання, очищення та розподілення води; діяльність готелів та ресторанів; операції з нерухомим майном; державне управління; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; надання індивідуальних послуг.

Для даної групи ВЕД (що формує 43,5% валової доданої вартості) зростання РЕОК є не вигідним, оскільки підприємства постають перед вибором: знижувати ціни на продукцію, щоб зберегти свою цінову конкурентоспроможність відносно імпорту і частку на ринку, чи спробувати зберегти ціни і, відповідно, частку прибутку у ціні на тому ж рівні, ризикуючи тоді втратити свою частку ринку. У такому випадку потрібна девальвація гривні, що зменшує відносні цінові переваги іноземних товарів на внутрішньому ринку і розширяє можливості імпортозаміщення.

До третьої групи ВЕД віднесемо ті, де левова частка імпорту йде на валове нагромадження – машинобудування та будівництво. У 2010 р. їх сумарне використання імпорту у 18% забезпечило дещо меншу

частку (7,6%) створення валової доданої вартості. Оскільки у даному випадку імпорту пов'язується із можливостями модернізації, то їх реакція на ревальвацію чи девальвацію гривні залежить від того, чи існує більш сучасне обладнання і технології для модернізації в Україні (як альтернатива іноземному). Якщо так, то послаблення гривні дає шанс використати українське, у іншому випадку підприємства зацікавлені у посиленні гривні, що зменшує вартість нового імпортного обладнання. В результаті модернізації виробництва, як правило, зростає продуктивність праці, збільшуються обсяги реалізації продукції, що позитивно впливає і на фінансові результати діяльності. В разі девальвації національні товаровиробники продукції інвестиційного призначення (у випадку активізації інвестиційної активності) отримують конкурентні переваги над імпортом, що важливо для збереження та підтримки національної технологічної безпеки.

Варто зазначити, що аналіз структурних ефектів змін курсу базується на припущенні моделі недосконалих суб-

ститутів, тобто наголошується теза про відсутність повного заміщення між експортом, імпортом та домашніми товарами. В іншому випадку (іноземні та домашні товари були б досконалими субститутами) і склалася б ситуація, що: 1) або домашні, або іноземні товари поглинули б увесь ринок; 2) кожна країна або експортує товар, або тільки його імпортує, але не одночасно і те й інше [3]. Реальність заперечує таке припущення і фактично попит на імпорту виводиться в результаті рішення задачі максимізації корисності (яка залежить від споживання домашніх та імпортованих товарів) репрезентативним споживачем [4].

У загальному випадку функція попиту на імпорту дає оцінку чутливості попиту на імпорту залежно від змін реального ефективного курсу. У табл. 6 наведено результати економетричного моделювання впливу змін РЕОК на обсяги імпорту для продукції окремих груп ВЕД, що дає оцінку *курсової еластичності імпорту* C , (наведені статистичні характеристики свідчать про високу статистичну значимість проведених розрахунків).

Таблиця 6

Емпірична оцінка впливу змін курсу гривні на обсяги імпорту для окремих ВЕД промисловості

Вид економічної діяльності	Код КВЕД	Характеристики рівнянь		
		C	Prob t-Statistic	R2
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	CB (13,14)	6,79	0,068	0,4
Інші галузі добувної промисловості	14	11,04	0,006	0,68
Переробна промисловість	D (15-37)	14,29	0,028	0,52
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	DA (15,16)	9,85	0,067	0,4
Легка промисловість	DB+DC (17-19)	5,25	0,056	0,43
Текстильне виробництво; виробництво одягу, хутра та виробів з хутра	DB (17,18)	4,47	0,041	0,47
Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	DC (19)	21,82	0,054	0,43
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	DD (20)	15,01	0,013	0,61
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	DE (21,22)	5,96	0,038	0,48
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	DF (23)	28,59	0,063	0,41
Хімічна та нафтохімічна промисловість	DG+DH (24-25)	10,03	0,07	0,38
Хімічне виробництво	DG (24)	11,07	0,081	0,37
Металургійне виробництво	27	23,33	0,014	0,60
Виробництво готових металевих виробів	28	11,59	0,005	0,7
Машинобудування	DK+DL+DM (29-35)	13,12	0,008	0,82
Виробництво машин та устаткування	29	10,47	0,006	0,68
Виробництво офісного устаткування та електронно-обчислювальних машин	30	0,55	0,014	0,60
Виробництво медичної техніки, вимірювальних засобів оптичних приладів та устаткування, годинників	33	7,67	0,006	0,68
Виробництво транспортних засобів та устаткування	DM (34-35)	18,27	0,002	0,78
Виробництво меблів; виробництво іншої продукції	36	23,49	0,002	0,76

Розраховано за даними НБУ та Державної служби статистики України

Отримані модельні оцінки курсових еластичностей імпорту продукції промислових ВЕД статистично підтверджують коректність теоретичної гіпотези, що зміцнення валюти (зростання часткових індексів РЕОК гривні) призводить до зростання обсягів імпорту в країну ($C > 0$). Цікавим моментом виявилось те, що величина курсових еластичностей імпорту більша у тих ВЕД, де лівова частка імпорту йде на проміжне споживання, тобто підприємства, що використовують імпортні фактори виробництва, є більш чутливими до волатильності гривні.

На сьогоднішній день існує велика кількість досліджень, в яких доведено, що структура національної економіки, експорту та імпорту визначається особливостями наявного фізичного та людського капіталів, трудових та матеріальних ресурсів, необхідних для конкурентоспроможного виробництва товарів і послуг, а також якістю національних інститутів [5–6]. Ці фактори задають рівень відносних витрат на виробництво і таким чином формують набір товарів, виробництво яких стає конкурентоспроможним в конкретній країні. Окрім традиційного підходу, що істотно змінити структуру виробництва та експорту можна тільки змінивши ці фундаментальні фактори, все частіше обговорюється

ідея, що важливою є також і кількість підприємців, готових реалізувати проекти по виробництву нових для даної економіки товарів [7–8].

У контексті врахування впливу курсового чинника, варто наголосити, що незалежно від того, яка з теоретичних концепцій є більш коректною у світлі сучасних реалій, використання інструментарію валютної політики з метою коригування структури вітчизняної економіки має базуватись на чіткому розумінні, що сумарний баланс курсових ефектів визначається поведінкою підприємств, яка, в свою чергу, значною мірою залежить від участі галузі в міжнародній конкуренції, її орієнтації на зовнішній чи внутрішній ринки, масштабів використання імпортової сировини і комплектуючих.

Висновок. Емпірична оцінка впливу змін курсу гривні на зовнішньоторговельні потоки України засвідчила коректність теоретичних припущень щодо чинників та напрямку дії валютної політики. Розрахунки на основі даних у розрізі ключових видів економічної діяльності показали можливість імпортозаміщення та підтримки експортної діяльності вітчизняних підприємств, що робить науково обґрунтованою підтримку модернізації української економіки засобами монетарної політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шумська С. С. Динаміка РЕОК гривні та цінова конкурентоспроможність українських товарів // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2012. – №10 (181). – С.237–246.
2. Шумська С. С. Реальний ефективний обмінний курс гривні та структура української економіки // Сучасні проблеми прогнозування соціально-економічних процесів: концепції, моделі, прикладні аспекти: Монографія / За ред. О. І. Черняка, П. В. Захарченка. – Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2012. – С.364–377.
3. Rhomberg R. R. (1973). Toward a general trade models. In: R.J.Ball (ed.) The International Linkage of National Economic Models. Amsterdam: North-Holland, 9-20.
4. Кнобель А. Ю. Оценка функции спроса на импорт в России // Прикладная эконометрика. – 2011. – №4(24). – С. 3–26.
5. Samuelson, Paul F. (1953). Prices of factors and Goods in General Equilibrium // Review of Economic Studies, 21.
6. Каукин А. Структура и продуктивность российского экспорта // Российская экономика: взгляд молодых исследователей. Выпуск 4. – М.: Институт Гайдара, 2010. – С. 247–259.
7. Ricardo Hausmann, Jason Hwang, Dani Rodrik (2007). What your export matters // Journal of Economic Growth, Springer, vol. 12(1), pages 1-25, March.
8. Hausman Ricardo and Dani Rodrik. (2003). Economic Development as Self-Discovery. John F. Kennedy School of Government, Harvard University Faculty Research Working Papers Series March 2002 RWP02-023, p. 7.

REFERENCES

- Hausman Ricardo and Dani Rodrik. (2003). Economic Development as Self-Discovery. John F. Kennedy School of Government, Harvard University Faculty Research Working Papers Series March 2002 RWP02-023, p. 7.
- Knobel, A. Yu. «Otsenka funktsii sprosa na import v Rossii» [Evaluation function import demand in Russia]. *Prikladnaia ekonometrika*, no. 4(24) (2011): 3-26.
- Kaukin, A. «Struktura i produktivnost rossiyskogo eksporta» [The structure of Russian exports and productivity]. *Rossiyskaia ekonomika: vzgliad molodykh issledovateley*, no. 4 (2010): 247–259.
- Rhomberg R. R. (1973). Toward a general trade models. In: R. J. Ball (ed.) The International Linkage of National Economic Models. Amsterdam: North-Holland, 9-20.
- Ricardo Hausmann, Jason Hwang, Dani Rodrik (2007). What your export matters // Journal of Economic Growth, Springer, vol. 12 (1), pages 1-25, March.
- Shumska, S. S. «Realnyi efektyvnyi obminnyi kurs hryvni ta struktura ukraïnskoi ekonomiky» [The real effective exchange rate and structure of the Ukrainian economy]. In *Suchasni problemy prohozuvannia sotsialno-ekonomichnykh protsesiv: kontseptsii, modeli, prykladni aspekty*, 364-377. Berdiansk: Tkachuk O. V, 2012.
- Samuelson, Paul F. (1953). Prices of factors and Goods in General Equilibrium // Review of Economic Studies, 21.
- Shumska, S. S. «Dynamika REOK hryvni ta tsinova konkurentosprozhnist ukraïnskykh tovariv» [The dynamics of REER and price competitiveness of Ukrainian goods]. *Visnyk Skhidnoukraïnskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, no. 10(181) (2012): 237-246.

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА, ПОЛІТИКА ТА ДЕМОГРАФІЯ

УДК 331.54

Гриненко С. В.

ИНЖЕНЕРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ЭКОНОМИЧЕСКИЕ КОМПЕТЕНЦИИ

В статье представлен обзор экономических компетенций, определяемых федеральными государственными стандартами в рамках подготовки студентов инженерных специальностей. На основе сравнительного анализа предложена концепция модульной организации экономических курсов, обеспечивающих получение требуемых компетенций выпускниками технических факультетов.

Ключевые слова: инженерное образование, технические направления подготовки, профессиональные компетенции, экономические компетенции

Табл.: 2. Библ.: 14.

Гриненко Светлана Викторовна – доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой, кафедра инноватики и экономического проектирования, Южный федеральный университет (ул. Большая Садовая, 105/42, Ростов-на-Дону, 344006, Россия)

Email: svgrinenko@sfedu.ru

УДК 331.54

Гріненко С. В.

ІНЖЕНЕРНА ОСВІТА: ЕКОНОМІЧНІ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті подано огляд економічних компетенцій, які визначаються федеральними державними стандартами в рамках підготовки студентів інженерних спеціальностей. На основі порівняльного аналізу запропонована концепція модульної організації економічних курсів, які забезпечують отримання необхідних компетенцій випускниками технічних факультетів.

Ключові слова: інженерна освіта, технічні напрями підготовки, професійні компетенції, економічні компетенції

Табл.: 2. Бібл.: 14.

Гріненко Світлана Вікторівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри, кафедра інноватики та економічного проектування, Південний федеральний університет (вул. Велика Садова, 105/42, Ростов-на-Дону, 344006, Росія)

Email: svgrinenko@sfedu.ru

UDC 331.54

Grinenko S. V.

ENGINEERING EDUCATION: ECONOMIC COMPETENCES

The article presents a review of economic competences, identified by federal state standards within the framework of training students of engineering specialties. It uses comparative analysis for offering a concept of module organisation of economic training courses, which would ensure obtaining necessary competences by graduates of technical faculties.

Keywords: engineering education, technical directions of training, professional competences, economic competences.

Tabl.: 2. Bibl.: 14.

Grinenko Svetlana V. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Head of the Department, Department of Innovation and Economic Designing, Southern Federal University (ul. Bolshaya Sadovaya, 105/42, Rostov-on-Don, 344006, Russia)

Email: svgrinenko@sfedu.ru

Развитие рыночных отношений, трансформирующих структуру экономики, расширение сферы предпринимательской деятельности, формирования инновационно ориентированных предприятий в области высокотехнологического производства предопределили необходимость преобразований в области инженерного образования. Немаловажным фактором, обусловившим смену парадигмы в подготовке инженера, послужил также переход к постиндустриальной экономике, определивший новое качество инженерного труда. В результате в перечне компетенций инженера все большее значение стало придаваться социально-экономическому блоку, придающему целостность инженерному образованию, направленному

на формирование конкурентоспособного выпускника технических направлений подготовки.

Обращаясь к мировому опыту, необходимо отметить, что в развитых странах требования к компетенциям инженера определяются профессиональными союзами, такими как:

- 1) Federation Europeenne d'Associations Nationales d'Ingenieurs (FEANI ¹) – федерация европейских инженерных организаций, членами которой являются 32 европейские страны (Австрия, Бельгия, Швейцария, Чехия, Германия, Испания, Финляндия, Франция, Великобритания и др). FEANI является одним

¹ Официальный сайт Federation Europeenne d'Associations Nationales d'Ingenieurs // <http://www.feani.org/site/>

из основателей Всемирной федерации инженерных организаций (World Federation of Engineering Organizations, WFEO ²) и сотрудничает со многими другими организациями, занимающимися инженерными, технологическими проблемами и инженерным образованием. FEANI официально признана Европейской комиссией представителем интересов инженерной профессии в Европе, имеет консультативный статус в ЮНЕСКО, Организации по промышленному развитию ООН и Совете Европы ³.

- 2) Engineers Mobility Forum (EMF⁴) – международная организация мобильности профессиональных инженеров, объединяющая национальные ассоциации по регистрации «профессиональных инженеров». Участники EMF согласовали между собой требования к «профессиональным инженерам» и определили международные стандарты присуждения данного звания, дающего специалистам право получения равнозначного статуса в странах-участниках Форума (США, Канада, Великобритания, Ирландия, Австралия, Новая Зеландия, Япония, Малайзия, Гонконг, Корея), что обеспечивает их международную профессиональную мобильность.
- 3) The Washington Accord (WA) – международная организация, осуществляющая согласование требований к компетенциям инженеров в рамках EMF, странами-участницами которой являются США, Канада, Великобритания, Ирландия, Австралия, Новая Зеландия, Южная Африка, Гонконг. Участники Соглашения признают существенную эквивалентность программ, аккредитованных по согласованным критериям в национальных системах, и подтверждают высокое качество подготовки специалистов по аккредитованным программам при их трудоустройстве на инженерные должности в любой из стран участников Соглашения.

Кроме того, в ряде стран созданы национальные неправительственные профессиональные организации, так называемые инженерные советы, имеющие в своем составе органы по аккредитации образовательных программ и сертификации специалистов:

- 1) АВЕТ ⁵ (США) – организация, являющаяся мировым лидером в области обеспечения качества и стимулирования инноваций в прикладной науке, развитии вычислительной техники, инженерном и техническом образовании.

- 2) ECUK ⁶ (Великобритания) технический совет, устанавливающий и поддерживающий международно признанные стандарты профессиональных компетенций, гарантирующий работодателям, государству и обществу в целом уверенность в знаниях и опыте зарегистрированных профессиональных инженеров.
- 3) CCPE ⁷ (Канада) – национальная организация территориальных объединений, регулирующих лицензирование профессиональных инженеров на основе национальных программ, обеспечивающих высокий уровень инженерного образования, профессиональной квалификации и практики.
- 4) IEAust ⁸ (Австралия) – национальный форум для продвижения и профессионального развития участников – профессиональных инженеров.
- 5) JABEE⁹ (Япония) – национальный совет по аккредитации инженерного образования – неправительственная организация, которая рассматривает и аккредитует программы инженерного образования в тесном сотрудничестве с инженерными ассоциациями и обществами.
- 6) АТЭС ¹⁰ (Российский центр сертификации и регистрации профессиональных инженеров) национальная организация, созданная в рамках присоединения России к АПЕС Engineer в целях аккредитации профессиональных инженеров в соответствии с международными стандартами.
- 7) АИОР¹¹ (Ассоциация Инженерного Образования России) – организация, определяющая свою миссию как совершенствование инженерного образования и инженерной деятельности во всех их проявлениях, относящихся к учебному, научному и технологическому направлениям, включая процессы преподавания, консультирования, исследования, разработки инженерных решений, трансфера технологий, оказания широкого спектра образовательных услуг, обеспечения связей с общественностью, производством, наукой и интеграции в международное научно-образовательное пространство.
- 8) и др.

Ряд компетенций инженера, определяемых организациями международного и национального уровня, представлен в табл. 1.

⁶ Официальный сайт Engineering Council UK // www.engc.org

⁷ Официальный сайт Canadian Council of Professional Engineers // <http://www.ccpe.ca>, <http://www.engineerscanada.ca/>

⁸ Официальный сайт Engineers Australia // <http://www.engineersaustralia.org.au>

⁹ Официальный сайт Japan Accreditation Board for Engineering Education // <http://www.jabee.org/english/>

¹⁰ Российского центра сертификации и регистрации профессиональных инженеров (АТЭС) // <http://portal.tpu.ru/apec/certification/requirement/competences>

¹¹ Официальный сайт Ассоциации Инженерного Образования России // <http://aer.cctpu.edu.ru/winn/work/mission.phtml>

² Официальный сайт World Federation of Engineering Organizations // <http://www.wfeo.net/>

³ Алисултанова Э. Д. Компетентностный подход в инженерном образовании – М: Издательство «Академия естествознания», 2010.

⁴ Официальный сайт International Engineering Alliance // <http://www.washingtonaccord.org/emf/>

⁵ Официальный сайт Accreditation Board for Engineering and Technology. <http://www.abet.org>

Таблиця 1

Компетенції професійного інженера

FEANI	АВЕТ	АТЭС
иметь целостное знание принципов инженерного искусства	применять естественнонаучные, математические и инженерные знания	обладание широкими и глубокими принципиальными знаниями и готовность использовать их в качестве основы для практической инженерной деятельности
иметь общие знания передовой практики инженерного искусства, а также свойств, поведения производства и использования материалов, оборудования, техники, ее узлов, алгоритмов и программ	планировать и проводить эксперимент, анализировать и интерпретировать данные	обладание локальными знаниями и готовность использовать их в практической инженерной деятельности в условиях международной профессиональной мобильности
уметь пользоваться технической информацией и статистикой, уметь учитывать требования окружающей среды	применять навыки и современные инженерные методы, необходимые для инженерной деятельности	готовность к постановке, исследованию и анализу комплексных инженерных проблем
быть способным применять принципы прогрессивных концепций, облегчающих производство, обслуживание, обеспечение высокого качества с учетом экономики	проектировать системы, их компоненты или процессы в соответствии с поставленными задачами	готовность к проектированию и разработке решений комплексных инженерных проблем
обладать чувством промышленных отношений и принципов управления, принимая во внимание технические, финансовые и человеческие условия	формулировать и решать инженерные проблемы	готовность оценить значимость результатов комплексной инженерной деятельности
быть способным работать над multidisciplinary проектами	работать в коллективе по междисциплинарной тематике	готовность проявить высшую степень ответственности за социальные, культурные и экологические последствия комплексной инженерной деятельности в контексте устойчивого развития
понимать существо инженерной профессии так же, как ответственность по отношению к обществу и окружающей среде	осознавать профессиональные и этические обязанности	готовность соблюдать все юридические нормы и требования, в том числе в части охраны здоровья и безопасности при ведении инженерной деятельности
быть способным создавать теоретические модели, позволяющие прогнозировать физические явления и использовать указанные модели	демонстрировать широкую эрудицию, необходимую для понимания глобальных и социальных последствий инженерных решений	готовность к ведению инженерной деятельности с соблюдением этических норм
уметь свободно выражать свои суждения по техническим вопросам на базе научного анализа и синтеза	эффективно общаться	готовность к частичному или полному управлению одним или несколькими видами комплексной инженерной деятельности
уметь мобилизовывать человеческие ресурсы	понимать необходимость и уметь учиться постоянно	готовность к ясному и четкому общению с другими участниками комплексной инженерной деятельности
владеть устной и письменной речью, в частности уметь составлять ясные и убедительные отчеты, а также свободно пользоваться одним из европейских языков, помимо родного	демонстрировать знание современных проблем	готовность к непрерывному повышению квалификации и профессиональному совершенствованию, достаточному для поддержания и развития компетенций
учитывать технический прогресс и эволюцию потребностей, принимать в исполнении профессии инженера позицию новаторскую и созидательную		готовность к принятию инженерных решений на альтернативной основе, руководствуясь здравым смыслом в сложных условиях при противоречивых требованиях и недостатке информации
быть способным найти разумный компромисс между различными требованиями, (стоимости, качества, безопасности и сроков исполнения) и предложить оптимальные решения		готовность нести частичную или полную ответственность за принятие решений при ведении комплексной инженерной деятельности

Сопоставление требуемых компетенций позволяет выявить общие тенденции, а также подчеркнуть важность экономических и управленческих компетенций. В исследовании Н. В. Чигиринской на основе анализа представлен вывод о том, что за рубежом в квалификации инженера ценятся знания и навыки по обеспечению связей производства с рынком в области экономики, маркетинга, психологии, социологии¹². Более того, сравнение структуры компетенций элитных инженеров Швеции, Японии, США, Германии; Китая приводят автора к выводу, что значительная часть их – до 65% – связаны не только с технической, но с экономической, маркетинговой, экологической, социокультурной, коммуникативной сферами. Далее выделены компетенции, связанные с умением работать более чем в одной профессии, принимать на себя роль руководителя, способностью быстро приспосабливаться к любым изменениям, оказывать влияние на ситуацию, свободой от тяжести «пожизненной» специальности, способностью к генерации идей и перемещению этих идей из одной области в другую.

В таблице приведены компетенции в рамках трех наиболее частых сопоставлений – европейский стандарт, США и Российские условия. Следует отметить, что европейские стандарты предусматривают экономические и управленческие компетенции (30% в общем объеме), а стандарты АБЕТ и АТЭС – только незначительный объем управленческих компетенций, связанных с принятием решений в рамках инженерных проектов, что не соответствует тенденциям изменений инженерной деятельности в постиндустриальной экономике. Инженер как экономический субъект должен обладать знаниями рыночной инфраструктуры и отраслевых особенностей, основами предпринимательской деятельности, компетенциями в сфере управления интеллектуальной собственностью, поскольку инженерное решение, результат опытно-конструкторской разработки необходимо довести до состояния конечного продукта, товара, востребованного на рынке. По мнению Е. А. Драгомировой¹³, «для успешной деятельности в современных условиях инженеру необходимо уметь адаптироваться в динамичной рыночной среде, анализировать изменчивую конъюнктуру рынков, использовать знания экономической теории при решении нестандартных хозяйственных задач, оценивать эффективность инновационных проектов и т. д.».

Профессор Б. В. Корнейчук¹⁴ говорит в своем исследовании о том, что формирование специфических компетенций, ориентированных на успешную профессиональную самореализацию будущих инженеров в инновационной среде должно базироваться на системе знаний об осно-

вах функционирования современной экономики, определяющей роли инноваций в современном общественном развитии, использовании рыночных механизмов для эффективного осуществления инновационной деятельности в производственной сфере.

Основываясь на определенной необходимости встраивания названных знаний, умений и навыков в сферу инженерного образования, следует формировать представления педагогического сообщества о содержании и функциях экономической подготовки будущего инженера, которые определяют разработку курсов в сфере экономических знаний, направленных на формирование соответствующих компетенций. Выборка из ряда ФГОС инженерной направленности позволяет выделить следующие компетенции инженера в контексте получения базовых экономических и управленческих знаний:

- способность находить организационно-управленческие решения и готовность нести за них ответственность;
- способность выполнять необходимые для составления экономических разделов планов расчеты, обосновывать их и представлять результаты работы в соответствии с принятыми в организации стандартами;
- способность осуществлять сбор, анализ и обработку данных, необходимых для решения поставленных экономических задач;
- способность выбрать инструментальные средства для обработки экономических данных в соответствии с поставленной задачей, анализировать результаты расчетов и обосновать полученные выводы;
- способность использовать для решения аналитических и исследовательских задач современные технические средства и информационные технологии;
- способность организовать деятельность малой группы, созданной для реализации конкретного экономического проекта;
- способность использовать для решения коммуникативных задач современные технические средства и информационные технологии;
- способность критически оценить предлагаемые варианты управленческих решений и разработать и обосновать предложения по их совершенствованию с учетом критериев социально-экономической эффективности, рисков и возможных социально-экономических последствий.

Следует констатировать тот факт, что в условиях, когда экономические кафедры университета стали выпускающими, их внимание в большей степени сосредоточено на учебном процессе по экономическим специальностям. Информационное, методическое, кадровое обеспечение большого количества специальных дисциплин не всегда соответствует требованиям решения задач построения экономических дисциплин для инженеров. В результате в учебных планах инженерных специальностей, соответствующих первому и второму поколению ГОС ВПО, образовался целый спектр экономических дисциплин со значительными расхо-

¹² Чигиринская Н. В. Формирование экономической культуры инженера в системе высшего профессионального образования // автореферат на соискание степени доктора педагогических наук, Волгоград, 2010.

¹³ Драгомирова Е. А. Подготовка будущего инженера к инновационной деятельности в процессе изучения экономики // Высшее образование сегодня, 2010. – № 6. – С. 34–36.

¹⁴ Корнейчук Б. В., Драгомирова Е. А. Слабое звено в подготовке инженеров (экономика в техническом вузе) // Высшее образование сегодня, 2010. – № 6. – С. 78–82.

ждениями как в бюджете времени студента на их изучение, так и в содержании и даже в названиях. Это неоправданное разнообразие усложняло организацию учебного процесса, расплывало силы ограниченного количества преподавателей в разработке методического обеспечения.

Оценка современных подходов формированию учебных планов в рамках профессиональной подготовки инженеров позволил выявить ряд противоречий между:

- новым содержанием и качеством инженерной деятельности, который определяется социально-гуманитарной парадигмой развития постиндустриальной экономики в условиях глобализации, экологизации и интеграции экономики, образования и культуры и сложившейся традиционной методологией формирования образовательных систем инженерной подготовки;
- новыми востребованными экономическими и управленческими компетенциями инженера как субъекта экономической деятельности и отсутствием в высшей технической школе системы формирования соответствующих компетенций у выпускников-инженеров, в целях их подготовки к решению инженерных задач в современной рыночной среде с учетом отраслевых особенностей;
- выстраиванием стандартов инженерного образования в соответствии с ФГОСами, ориентированными на формирование новых функций инженера, требующих освоения экономической составляющей, и отсутствием концепции формирования данной составляющей специалиста инженерного профиля, интегрирующей современные стратегии высшего профессионального образования, специализацию экономических дисциплин и междисциплинарность

ряда курсов, способствующих формированию инновационной направленности подготовки выпускника;

- необходимостью применения принципиально новых учебно-методических подходов к формированию экономической компоненты профессиональной подготовки студентов инженерного профиля, в условиях экономически и инновационно ориентированных моделей инженерного труда и отсутствием механизмов создания в рамках технических направлений подготовки усовершенствованных методик и технологий инженерного образования.

Выявленные противоречия позволили сформулировать проблему, заключающуюся в совершенствовании формирования экономической компоненты инженерного образования на основе обновления целей, системообразующего компонента содержания и технологий инженерного образования. В соответствии с образовательными стандартами третьего поколения предлагается модель экономической подготовки высококвалифицированных специалистов, бакалавров и магистров инженерных направлений и специальностей посредством формирования и реализации в учебном процессе компетентностноориентированных курсов в соответствии с требованиями современного качественного инженерного образования (табл. 2).

Представленный блок дисциплин, на наш взгляд, позволит реализовать компетентностный подход в экономической подготовке студентов инженерных специальностей и направлений, что позволит повысить их квалификационный уровень. В рамках представленной концепции экономической подготовки инженера формируется модель, включающая в себя ряд экономических и управленческих компетенций.

Представленная концепция экономической подготовки инженера, актуальная в условиях формирования

Таблица 2

Блок дисциплин базовой экономической подготовки студентов инженерных специальностей

Курс	Содержание	Элементы	Формируемые компетенции
1	2	3	4
1. Экономика	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Макроэкономика для инженеров ▪ Экономика отраслевых рынков 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Основные экономические категории и понятия ▪ Макроэкономические показатели социально-экономического развития ▪ Рыночная экономика: конкуренция (модели), общемировые тенденции, национальный рынок ▪ Отраслевая экономика ▪ Анализ отраслевого рынка (в соответствии с направлением инженерной подготовки) ▪ Приоритетные отрасли развития экономики 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Способность оценить емкость конкретного рынка, описать его структуру и охарактеризовать тип рыночной конкуренции
2. Экономика, организация и управление на предприятии	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Экономика предприятия ▪ Организация предпринимательской деятельности ▪ Организация и планирование производства 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Предприятие в системе рыночных отношений ▪ Экономика промышленного предприятия ▪ Ресурсы предприятия ▪ Предприятие в системе товарного обращения ▪ Эффективность хозяйственной деятельности промышленного предприятия ▪ Малое предпринимательство – особенности организации и планирования деятельности 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Способность выбрать наилучшую форму собственности инновационного предприятия и описать процедуру его регистрации ▪ Способность предложить способы сокращения налоговых выплат инновационного предприятия, используя нормы налогового законодательства

1	2	3	4
		<ul style="list-style-type: none"> ▪ Высотехнологичные и наукоемкие производства – особенности функционирования ▪ Инновационноориентированные предприятия – специфика 	
3. Техничко-економическое обоснование инженерных решений	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Техничко-економические расчеты ▪ Бизнес-планирование 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Техническая возможность и экономическая целесообразность ▪ Обоснование проектной мощности объекта, ассортимента продукции, ее сбыта ▪ Обоснование численности рабочих мест ▪ Наличие сырьевой базы, обеспечение основными материалами, энергоресурсами, полуфабрикатами, трудовыми ресурсами ▪ Техничко-економические показатели ▪ Обоснование эффективности инвестиций ▪ Форма и порядок составления бизнес-плана ▪ Использование соответствующего ПО 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Способность определить источники и составить общую схему финансирования инновационного проекта ▪ Способность рассчитать показатели экономической эффективности инновационной деятельности и разработать меры по их повышению ▪ Способность оценить риск инновационного проекта и предложить программу его сокращения с учетом тенденций изменения макроэкономических условий
ВКР		<ul style="list-style-type: none"> ▪ экономическая целесообразность / экономическая эффективность / ▪ технико-экономический анализ 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ все перечисленные

постиндустриальной экономики, определяющей новый уровень и качество инженерного труда и современных востребованных на рынке труда компетенций, включает трехмодульную систему дисциплин, реализующую требо-

вую систему знаний, детерминирующую конкурентоспособность и профессиональную востребованность будущих выпускников – инженеров на рынке труда.

ЛІТЕРАТУРА

1. Accreditation Board for Engineering and Technology. <http://www.abet.org>
2. Canadian Council of Professional Engineers // <http://www.ccpce.ca>, <http://www.engineerscanada.ca/>
3. Engineering Council UK // www.engc.org
4. Engineers Australia // <http://www.engineersaustralia.org.au>
5. Federation Europeenne d'Associations Nationales d'Ingenieurs // <http://www.feani.org/site/>
6. International Engineering Alliance // <http://www.washingtonaccord.org/emf/>
7. Japan Accreditation Board for Engineering Education // <http://www.jabee.org/english/>
8. World Federation of Engineering Organizations // <http://www.wfeo.net/>
9. Алисултанова Э.Д. Компетентностный подход в инженерном образовании – М: Издательство «Академия естествознания», 2010.
10. Ассоциация Инженерного Образования России // <http://aeer.ctpu.edu.ru/winn/work/mission.phtml>
11. Драгомирова Е. А. Подготовка будущего инженера к инновационной деятельности в процессе изучения экономики // Высшее образование сегодня, 2010. – № 6. – С. 34–36.
12. Корнейчук Б.В., Драгомирова Е.А. Слабое звено в подготовке инженеров (экономика в техническом вузе) // Высшее образование сегодня, 2010. № 6. С. 78-82.

REFERENCES

- “Accreditation Board for Engineering and Technology” <http://www.abet.org>.
- Alisultanova, E. D. Kompetentnostny podkhod v inzhernom obrazovanii [Competence Approach in Engineering Education]. Moscow: Akademiia estestvoznaniia, 2010.
- “Assotsiatsiia Inzhernogo Obrazovaniia Rossii” [Russian Association for Engineering Education]. <http://aeer.ctpu.edu.ru/winn/work/mission.phtml>.
- “Canadian Council of Professional Engineers” <http://www.ccpce.ca>; <http://www.engineerscanada.ca/>.
- Chigirinskaia, N. V.. “Formirovanie ekonomicheskoy kultury inzhenera v sisteme vysshego professionalnogo obrazovaniia” [Formation of the economic culture of the engineer in the system of higher education]. avtoreferat na soiskanie stepeni doktora pedagogicheskikh nauk. 2010.
- Dragomirova, E. A. “Podgotovka budushchego inzhenera k innovatsionnoy deiatel'nosti v protsesse izuchenii ekonomiki” [Preparing the future engineer to innovate in the process of studying economics]. Vyshee obrazovanie segodnia, no. 6 (2010): 34-36.
- “Engineers Australia” <http://www.engineersaustralia.org.au>.
- “Engineering Council UK” www.engc.org.
- “Federation Europeenne d'Associations Nationales d'Ingenieurs” <http://www.feani.org/site/>.
- “International Engineering Alliance” <http://www.washingtonaccord.org/emf/>

13. Российский центр сертификации и регистрации профессиональных инженеров (АТЭС) // <http://portal.tpu.ru/apec/certification/requirement/competences>
14. Чигиринская Н.В. Формирование экономической культуры инженера в системе высшего профессионального образования // автореферат на соискание степени доктора педагогических наук, Волгоград, 2010.

"Japan Accreditation Board for Engineering Education" <http://www.jabee.org/english/>.

Korneychuk, B. V., and Dragomirova, E. A. "Slaboe zveno v podgotovke inzhenerov (ekonomika v tekhnicheskome vuze)" [The weak link in the training of engineers (the economy in a technical college)]. *Vyshee obrazovanie segodnia*, no. 6 (2010): 78-82.

"Rossiyskiy tsentr sertifikatsii i registratsii professionalnykh inzhenerov (ATES)" [Russian certification and registration of Professional Engineers (APEC)]. <http://portal.tpu.ru/apec/certification/requirement/competences>.

"World Federation of Engineering Organizations" <http://www.wfeo.net/>.

УДК 338.26:332.1

Пакулін С. Л.

МОДЕРНІЗАЦІЯ Й ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ЗМІСТ, ПРОБЛЕМИ, СИСТЕМНІ ЕФЕКТИ

Виявлені найгостріші проблеми, що стосуються змісту сучасної вищої освіти. Обґрунтовані завдання й заходи для їх реалізації, спрямовані на формування інноваційної системи змісту вищої освіти. Визначено системні ефекти від формування інноваційної системи вищої освіти України. Доведена необхідність розробки стратегії розвитку вищої школи в економіці знань, пов'язаної зі стрімкою зміною зовнішнього середовища й вимог українського суспільства. Обґрунтована пропозиція, що випливає з аналізу системи стратегічних планів в Україні й у системі освіти, про необхідність формування єдиної стратегії, що містить вимірні показники, які лише деталізуються в конкретних проектах – цільових програмах.

Ключові слова: система вищої освіти, вища школа, модернізація, системний ефект, ефективність, стратегія

Табл.: 1. Бібл.: 11.

Пакулін Сергій Леонідович – доктор економічних наук, відділ суспільних проблем сталого розвитку, Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України (бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна)

Email: sizapet@mail.ru

УДК 338.26:332.1

Пакулин С. Л.

МОДЕРНИЗАЦИЯ И ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ: СОДЕРЖАНИЕ, ПРОБЛЕМЫ, СИСТЕМНЫЕ ЭФФЕКТЫ

Виявлены наиболее острые проблемы, касающиеся содержания современного высшего образования. Обоснованы задачи и мероприятия для их реализации, направленные на формирование инновационной системы содержания высшего образования. Определены системные эффекты от формирования инновационной системы высшего образования Украины. Доказана необходимость разработки стратегии развития высшей школы в экономике знаний, связанная со стремительным изменением внешней среды и требований украинского общества. Обосновано предложение, вытекающее из анализа системы стратегических планов в Украине и в системе образования, о необходимости формирования единой стратегии, содержащей измеримые показатели, которые лишь детализируются в конкретных проектах – целевых программах.

Ключевые слова: система высшего образования, высшая школа, модернизация, системный эффект, эффективность, стратегия

Табл.: 1. Библ.: 11.

Пакулин Сергей Леонидович – доктор экономических наук, отдел общественных проблем устойчивого развития, Институт экономики природопользования и устойчивого развития НАН Украины (бульв. Тараса Шевченко, 60, Киев, 01032, Украина)

Email: sizapet@mail.ru

UDC 338.26:332.1

Pakulin S. L.

MODERNISATION AND INCREASE OF EFFICIENCY OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE: CONTENT, PROBLEMS, SYSTEM EFFECTS

The article reveals the most urgent problems of the content of the modern higher education. It substantiates tasks and measures for their realisation, directed at formation of the innovation system of content of higher education. It identifies system effects from formation of the innovation system of higher education of Ukraine. It proves a necessity of development of the strategy of development of higher school in the economy of knowledge, connected with fast changes in external environment and requirements of the Ukrainian society. It substantiates the proposal, resulting from analysis of the system of strategic plans in Ukraine and education system, of a necessity of formation of a common strategy, which contains measurable indicators, which are worked out in detail in specific projects – target programmes.

Keywords: system of higher education, higher school, modernisation, system effect, efficiency, strategy

Tabl.: 1. Bibl.: 11.

Pakulin Sergey L. – Doctor of Science (Economics), Department of Social Problems of Sustainable Development, Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the NAS of Ukraine (bulv. Tarasa Shevchenka, 60, Kyiv, 01032, Ukraine)

Email: sizapet@mail.ru

13. Российский центр сертификации и регистрации профессиональных инженеров (АТЭС) // <http://portal.tpu.ru/apec/certification/requirement/competences>
14. Чигиринская Н.В. Формирование экономической культуры инженера в системе высшего профессионального образования // автореферат на соискание степени доктора педагогических наук, Волгоград, 2010.

"Japan Accreditation Board for Engineering Education" <http://www.jabee.org/english/>.

Korneychuk, B. V., and Dragomirova, E. A. "Slaboe zveno v podgotovke inzhenerov (ekonomika v tekhnicheskome vuze)" [The weak link in the training of engineers (the economy in a technical college)]. *Vyshee obrazovanie segodnia*, no. 6 (2010): 78-82.

"Rossiyskiy tsentr sertifikatsii i registratsii professionalnykh inzhenerov (ATES)" [Russian certification and registration of Professional Engineers (APEC)]. <http://portal.tpu.ru/apec/certification/requirement/competences>.

"World Federation of Engineering Organizations" <http://www.wfeo.net/>.

УДК 338.26:332.1

Пакулін С. Л.

МОДЕРНІЗАЦІЯ Й ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ: ЗМІСТ, ПРОБЛЕМИ, СИСТЕМНІ ЕФЕКТИ

Виявлені найгостріші проблеми, що стосуються змісту сучасної вищої освіти. Обґрунтовані завдання й заходи для їх реалізації, спрямовані на формування інноваційної системи змісту вищої освіти. Визначено системні ефекти від формування інноваційної системи вищої освіти України. Доведена необхідність розробки стратегії розвитку вищої школи в економіці знань, пов'язаної зі стрімкою зміною зовнішнього середовища й вимог українського суспільства. Обґрунтована пропозиція, що випливає з аналізу системи стратегічних планів в Україні й у системі освіти, про необхідність формування єдиної стратегії, що містить вимірні показники, які лише деталізуються в конкретних проектах – цільових програмах.

Ключові слова: система вищої освіти, вища школа, модернізація, системний ефект, ефективність, стратегія

Табл.: 1. Бібл.: 11.

Пакулін Сергій Леонідович – доктор економічних наук, відділ суспільних проблем сталого розвитку, Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України (бульв. Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна)

Email: sizapet@mail.ru

УДК 338.26:332.1

Пакулин С. Л.

МОДЕРНИЗАЦИЯ И ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ: СОДЕРЖАНИЕ, ПРОБЛЕМЫ, СИСТЕМНЫЕ ЭФФЕКТЫ

Виявлены наиболее острые проблемы, касающиеся содержания современного высшего образования. Обоснованы задачи и мероприятия для их реализации, направленные на формирование инновационной системы содержания высшего образования. Определены системные эффекты от формирования инновационной системы высшего образования Украины. Доказана необходимость разработки стратегии развития высшей школы в экономике знаний, связанная со стремительным изменением внешней среды и требований украинского общества. Обосновано предложение, вытекающее из анализа системы стратегических планов в Украине и в системе образования, о необходимости формирования единой стратегии, содержащей измеримые показатели, которые лишь детализируются в конкретных проектах – целевых программах.

Ключевые слова: система высшего образования, высшая школа, модернизация, системный эффект, эффективность, стратегия

Табл.: 1. Библ.: 11.

Пакулин Сергей Леонидович – доктор экономических наук, отдел общественных проблем устойчивого развития, Институт экономики природопользования и устойчивого развития НАН Украины (бульв. Тараса Шевченко, 60, Киев, 01032, Украина)

Email: sizapet@mail.ru

UDC 338.26:332.1

Pakulin S. L.

MODERNISATION AND INCREASE OF EFFICIENCY OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE: CONTENT, PROBLEMS, SYSTEM EFFECTS

The article reveals the most urgent problems of the content of the modern higher education. It substantiates tasks and measures for their realisation, directed at formation of the innovation system of content of higher education. It identifies system effects from formation of the innovation system of higher education of Ukraine. It proves a necessity of development of the strategy of development of higher school in the economy of knowledge, connected with fast changes in external environment and requirements of the Ukrainian society. It substantiates the proposal, resulting from analysis of the system of strategic plans in Ukraine and education system, of a necessity of formation of a common strategy, which contains measurable indicators, which are worked out in detail in specific projects – target programmes.

Keywords: system of higher education, higher school, modernisation, system effect, efficiency, strategy

Tabl.: 1. Bibl.: 11.

Pakulin Sergey L. – Doctor of Science (Economics), Department of Social Problems of Sustainable Development, Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the NAS of Ukraine (bulv. Tarasa Shevchenka, 60, Kyiv, 01032, Ukraine)

Email: sizapet@mail.ru

Вступ. Керований розвиток інституційної структури українського суспільства може здійснюватися або шляхом копіювання формальної структури успішної економіки шляхом легалізації та імпорту відповідних інститутів, наприклад, європейських, або побудовою власної формальної структури, орієнтуючись за контурами існуючої неформальної структури. У будь-якому випадку процес інституційних змін вимагає адаптації й постійного вдосконалення. Аналіз формальних і неформальних інститутів, направлених на реалізацію принципів доступності, диверсифікації джерел фінансування, якості й мобільності освіти, автономії ВНЗ, інтеграції освіти й науки показав, що жоден з принципів модернізації вищої освіти в даний час не реалізується повною мірою. Відповідно потрібна систематична, продумана й узгоджена робота держави й освітньої громадськості в цій галузі [1, с. 14]. Неформальні правила, наприклад, норми взаємодії в академічному середовищі, можуть змінюватися лише малими приростами, що вимагають часу і тривалості додатку зусиль керівництва, але можуть бути змінені внаслідок непрямого впливу на них завдяки формальним правилам, що повною мірою відносяться до змісту освіти.

Особливість економіки знань у тому, що вона проводить тільки затребувані знання, що самоокупуються і приносять прибуток. Зміст освіти є однією зі складових якості освіти разом з контингентом абітурієнтів, кваліфікацією викладачів, обсягами інвестицій в освіту й науковими дослідженнями, що формують зміст освіти [2, с. 15].

Досягнення нової якості освіти пов'язане з необхідністю цілеспрямованої підготовки інтелектуальної і творчої еліти суспільства. Освіта не може бути якісною без відповідного змісту освіти. Отже, вища школа повинна запропонувати такий зміст освіти, яка забезпечувала б запити суспільства й економіки, заснованої на знаннях. Саме новий зміст освіти може забезпечити реалізацію місії української освіти в умовах безперервного інноваційного розвитку країни. Упродовж тисячоліть за час життя одного покоління умови життя й роботи, вимоги до обсягу знань і рівня умінь, моральні стандарти і професійні запити практично не змінювалися. Протягом же останніх ста років обсяг і характер необхідних знань і умінь за час життя одного покоління кардинально оновлюється, причому по декілька разів. Крім того, різко виросла суспільно значуща потреба у висококваліфікованих носіях знань і умінь [3, с. 66]. Все це по-новому ставить питання, чого навчати і як навчати. Найбільш гострі проблеми, що стосуються змісту сучасної вищої освіти, пов'язані з: відсутністю науково обґрунтованих норм навчального часу студентів; співвідношенням аудиторного й позааудиторного навантаження професорсько-викладацького складу (ПВС); чітко визначеною роллю професорів, доцентів і викладачів у навчальному процесі; деградацією і втратою наукових шкіл; переважанням навчання знанням, а не компетенціям; орієнтацією в навчанні на усередненого фахівця; слабкою мовною підготовкою; існуючою неефективною оцінкою роботи ВНЗ залежно від залишкових знань і умінь випускників.

Помітною особливістю змісту вищої освіти в економіці знань є виявлення й передача сучасних способів організації розумової роботи людини, ідеологія формування компетенцій, ціннісних орієнтацій [9, с. 115]. До таких компетенцій останнім часом почали відносити володіння універсальними способами діяльності, володіння комунікативними навичками, навичками колективної праці, володіння специфічними навичками навчальної праці (здатність до самоосвіти), норми й еталони соціальної життєдіяльності (вихованість). Тобто на зміну парадигмі передачі знань приходять парадигма дієздатності. У зв'язку з цим представляється, що головною метою трансформації змісту вищої професійної освіти в економіці, заснованій на знаннях, має стати формування інноваційної системи змісту системи вищої освіти. Для досягнення вказаної мети необхідно визначити завдання й заходи для їх реалізації (табл. 1).

Наведений перелік заходів за умови їх реалізації дозволить подолати проблеми, що зберігаються сьогодні, в розвитку системи вищої освіти.

У цілому в результаті формування інноваційної системи вищої освіти України будуть досягнуті такі системні ефекти:

- загальнонаціональний ефект – якнайповніше задоволення освітніх потреб основних замовників вищої освіти;
- соціальний ефект – підвищення рівня підготовки фахівців за рахунок застосування інноваційних технологій в освіті, набуття випускниками компетенцій у різних галузях знань [8, с. 321];
- інноваційний ефект – синтез фундаментальних і прикладних досліджень, упровадження їх у практичну діяльність, створення ефективної системи узагальнення й поширення педагогічного досвіду [11, с. 72];
- структурно-організаційний ефект – уніфікація процесу управління вищою школою, скорочення дублювання функцій органів управління освітою;
- комерційний ефект – створення інноваційної інфраструктури, яка сприятиме зростанню підприємницьких структур, що займаються навчально-методичною, науковою, інноваційною й видавничою діяльністю [10, с. 85].

Важливим фактором модернізації й підвищення ефективності вищої освіти України є підготовка та атестація наукових і науково-педагогічних кадрів. Це – основний фактор постійного поповнення та оновлення інтелектуального потенціалу держави, професорсько-викладацького складу вищої школи зокрема, що сприяє максимальному науковому і науково-педагогічному забезпеченню потреб сучасної структури народного господарства.

Підготовка науково-педагогічних кадрів через аспірантуру і докторантуру у вищих навчальних закладах Міністерства освіти і науки України, молоді та спорту України здійснюється за 26 галузями наук та більше ніж за 435 науковими спеціальностями. Всього в аспірантурі станом на 01.01.2012 року навчається 18937 аспірантів (74,2 % від

Таблиця 1

Завдання й заходи для їх реалізації, направлені на формування інноваційної системи змісту вищої освіти

Завдання	Заходи для реалізації завдань
Стимулювання процесу формування наукових шкіл	Створення атмосфери залучення ППС до наукових досліджень шляхом: 1. формування наукових центрів у складі вузів по розробці перспективних напрямів фундаментальних наукових досліджень; 2. відкриття спеціальностей у галузі знань, які визначатимуть майбутнє світового розвитку; 3. проведення наукових семінарів, що постійно діють, з проблем, що розробляються магістрами, аспірантами, докторантами
Розвиток і зміцнення зв'язків з бізнесом	1. Відкриття філій кафедр на виробництві 2. Організація практики, захисту випускних кваліфікаційних робіт на підприємствах 3. Укладення договорів співпраці ВНЗ з базовими підприємствами, організаціями 4. Запрошення фахівців-практиків для проведення лекційних, практичних занять
Формування освітньої матриці в розрізі спеціальностей і спеціалізацій, а також рівнів вищої освіти	1. Відбір переліку знань, що відповідають виконавській праці й усім видам творчої праці із залученням усіх учасників освітнього процесу, зокрема шляхом опитів і анкетування 2. Визначення числа залікових одиниць за видами навчальних занять і робіт в розрізі дисциплін, курсів і рівнів навчання
Індивідуалізація освіти	1. Створення достатньої кількості комп'ютерних місць 2. Структуризація аудиторного фонду 3. Розробка методичного забезпечення проведення семінарських, практичних занять, індивідуальних навчальних планів
Удосконалення технологій навчання з акцентом на всі види творчої праці	1. Розвиток інноваційної інфраструктури ВНЗ, де студенти можуть проходити практику, виконуючи різні завдання, беручи участь у проектах і так далі 2. Введення на магістерських програмах дисциплін про основи проведення наукових досліджень. 3. Упровадження діяльнісного, проектного, діалогового підходів у навчанні 4. Проведення майстер-класів спеціалістами-професіоналами
Стимулювання поглибленої мовної підготовки	1. Вивчення іноземних мов на всіх курсах і рівнях навчання з можливістю організації мовної практики в зарубіжних університетах, захисту випускної кваліфікаційної роботи іноземною мовою за бажанням випускника 2. Застосування сучасних, методик навчання, що зарекомендували себе як найбільш ефективні
Створення науково обґрунтованих норм навчального часу за курсами й рівнями навчання	Виділення в загальному обсязі навчального навантаження максимально можливої кількості годин аудиторного навантаження для професорів, доцентів і асистентів і закріплення прийнятих нормативів у статутах ВНЗ
Заохочення й стимулювання органами управління освітою творчої ініціативи й живої участі суб'єктів освіти у процесі вдосконалення змісту вищої освіти	1. Державна і корпоративна грантова підтримка наукових і методичних досліджень з проблем змісту освіти й упровадження інноваційних методик навчання. 2. Вивчення й поширення позитивного зарубіжного й вітчизняного досвіду вдосконалення змісту освіти

загальної чисельності аспірантів в Україні), з них 12435 – з відривом від виробництва. У докторантурі навчається 973 докторанта, 69% від загальної чисельності докторантів в Україні.

У зв'язку з тим, що основним критерієм ефективності діяльності аспірантури і докторантури є кількість захищених дисертацій в межах навчання в аспірантурі і перебування в докторантурі, у 2011 році було проаналізовано ефективність роботи аспірантури і докторантури всіх вищих навчальних закладів, що знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Аналіз ефективності роботи аспірантури і докторантури закладів освіти МОНмолодьспорту України, в цілому, скла-

дає 30,5%: аспірантури – 28 %, докторантури – 33 %. У той же час необхідно зазначити, що все ж таки залишається тенденція недостатньої ефективності функціонування інституцій докторантури та аспірантури.

Аналіз причин недостатньої ефективності використання бюджетних коштів вказує на схожість проблем, що заважають якійсь роботі інституту аспірантури і докторантури. В першу чергу, це пов'язано з відсутністю належного контролю і уваги з боку керівництва до відповідності організації процесу підготовки докторів і кандидатів наук положенню «Про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів».

За останні роки чітко стало зрозумілим, що найбільш висока результативність підготовки кандидатів і докторів

наук є у тих вищих навчальних закладах, які займаються проведенням серйозних наукових досліджень на підставі бюджетної та госпдогвірної тематики, і які мають відповідну сучасну лабораторно-експериментальну базу для їх проведення. Але, на жаль, у своїй більшості інститут аспірантури і докторантури функціонує паралельно, а не у тісному зв'язку з науковими дослідженнями ВНЗ.

Нагальною необхідністю сьогодення є інтеграція університетської освіти і науки, де аспірантура і докторантура набуває значення об'єднуючого фактору знань і наукових досліджень. Сучасний розвиток вищої школи, зокрема підготовки кандидатів і докторів наук, неможливо уявити без інтенсивного розвитку науки. Саме цим пояснюється недостатня ефективність функціонування аспірантури і докторантури, коли у встановлений термін захищається лише 25 % дисертацій. У порівнянні навіть з 2000 роком це втричі більше, але явно недостатньо для повноцінного забезпечення освіти і науки. Підготовка науково-педагогічних кадрів узгоджена з іншими напрямками діяльності освітньої галузі: науковою роботою, кадровою політикою, атестацією науково-педагогічних працівників, акредитацією вищих навчальних закладів.

Інноваційна освіта передбачає навчання у процесі створення нових знань – за рахунок інтеграції фундаментальної науки, безпосередньо навчального процесу у виробництво. Сьогодні, щоб перевести економіку України на інноваційний шлях розвитку, необхідно підготувати критичну масу освічених людей. Водночас і якість освіти має бути піднята на досить високий рівень.

Система освіти – це складова економіки, держави. А тому її доктрина розвитку має базуватись на доктрині розвитку держави. В Україні, на жаль, такої доктрини не існує. Звідси виникають і гостро постають питання: кого навчати, чому навчати і як, яким чином навчати. Україна протягом останніх уже двох десятирічків років стосовно відповіді на ці запитання, на жаль, не прогнозує і не планує відповідних показників. Старі стандарти, якими користувались у радянський час, себе вичерпали, а нових стандартів ще не розроблено. За межі навчального закладу було виведено і виховний процес. Щоб забезпечити в країні освітню безпеку, перевести освіту на інноваційний шлях розвитку необхідно розробити (сформувані) нову парадигму освіти, яка відповідає б потребам економіки знань, вимогам інформаційного суспільства.

У сучасних умовах актуалізуються питання формування стратегії розвитку вищої школи України [5, с. 107].

Організаційний аспект формування економічної політики (стратегії) держави охоплює комплекс питань, пов'язаних з постановкою системою органів цілей і завдань, з визначенням їх функцій, організацією їх роботи, а також наданням певної організаційної форми кінцевим результатам.

Будь-яка політика включає стратегію й тактику. Державна економічна політика направлена на мобілізацію ресурсів з метою їх використання для впорядкування ходу економічних процесів і заданого впливу на них або безпосереднього визначення їх протікання. Її основа – макро-

економічне планування, і її вища форма – стратегічне планування. Стратегічне планування направлене на забезпечення державної економічної політики і є найважливішим засобом її реалізації. Політика соціально-економічного розвитку країни визначає зміст усіх складових економічної політики держави, які необхідно пов'язувати за допомогою державного стратегічного планування на всіх рівнях ієрархії. При цьому побудова ефективної економіки, що базується на знаннях, можлива тільки на основі багаторівневого системного підходу, врахування особливостей взаємодії між макро- й мікроекономічними рівнями національного господарства. Крім того, в умовах глобалізації посилюється взаємозалежність економік, що додає особливу значущість їх національно-державній специфіці [4, с. 98]. До того ж економічні зміни, що відбуваються в сучасному світі, набувають все більш глибокого і стрімкого характеру. Все це вимагає пошуку нових підходів до аналізу та планування господарського життя суспільства [6, с. 87].

На нашу думку, стратегія за формою – вид документів управління, представлених у формі таблиць, графіків, описів тощо, за змістом – модель направлених дій і набір інструментів для досягнення поставлених цілей. Стратегія в статистиці – план, напрям для розвитку системи (організації), в динаміці – комплекс дій для досягнення поставлених цілей.

Стратегічним плануванням є системний спосіб управління змінами у процесі здійснення найбільш важливих дій [7, с. 15]. Воно здійснюється на всіх рівнях ієрархії. На рівні організації стратегічне планування – це спроба створити такі управлінські технології, які дозволили б перевести мистецтво стратегії в управлінську роботу, перетворити стратегічне планування на набір процедур і тим самим максимально використовувати потенціал всієї організації. У цілому стратегічне планування покликане не тільки сформувані найбільш ефективний шлях вирішення сучасних проблем і викликів зовнішнього середовища, але й виявити конкурентні переваги й місце на всіх рівнях ринку, включаючи міжнародний.

В основній своїй масі дослідження проблем і перспектив стратегічного планування стосується бізнесу. Проте вища школа володіє специфікою як некомерційна сфера діяльності з іншими цілями й напрямками, які слід враховувати при розробці стратегії її розвитку. Необхідне формування науково обґрунтованої стратегії розвитку вищої школи. Це пов'язане, по-перше, зі стрімкою зміною зовнішнього середовища й відповідно вимог суспільства, студентів, працедавців, які випереджають розвиток вищої школи. По-друге, з тим, що вища школа в певний історичний період повинна відповідати вимогам і установкам, що відповідають цьому періоду, бути природним наслідком сформованої стратегії держави. По-третє, стратегія допомагає не тільки визначити ефективний шлях розвитку, але й конкурентні переваги вищої школи, і її місце на всіх рівнях ринку, починаючи з міжнародного, забезпечити необхідний рівень якості людських ресурсів, відповідний потребам суспільства. По-четверте, з переходом на інноваційний шлях розвитку української економіки. По-п'яте,

з посиленням регіоналізації суспільного розвитку, і відповідно необхідності включення стратегії розвитку вищої школи в стратегію регіонального розвитку.

Висновки.

1. На основі аналізу системи стратегічних планів в Україні і в системі вищої освіти нами зроблено такі висновки: у стратегії на рівні держави (Стратегія розвитку України до 2020 року) не визначено місце країни та її роль і перспективи розвитку в світі. Для системи стратегічного планування вищої освіти наявні державні стратегічні плани є більшою мірою лише орієнтиром і базовими принципами. На наш погляд, має бути єдина стратегія, що містить вимірні показники, які лише деталізуються в конкретних проектах, – в цільових програмах.
2. Для ВНЗ система нормативно-правових актів повинна дозволяти їм адекватно й об'єктивно будувати свою внутрішню систему довгострокового планування, орієнтуючись на реальні тенденції ринку, тенденції розвитку галузей економіки та стратегічні пріоритети держави стосовно вищої освіти. Поки ж установи в системі вищої освіти не мають можливості використовувати існуючі державні правові акти як основу стратегічного планування своєї діяльності, внаслідок чого вони стають в якомусь сенсі лише довідковим матеріалом.
3. Аналіз світового досвіду стратегічного планування, як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються, показав, що в стратегічних планах багатьох країн відсутня конкретика, використовуються сценарні моделі. Разом з тим, стратегічне планування системи освіти активно розвивається. Найбільш важливою відмінною рисою повинні стати використання вимірних індикаторів, розробка єдиної стратегії, декомпозиція її за рівнями управління.

4. У ході проведеного дослідження нами були розкриті такі особливості змісту стратегії розвитку вищої школи, пов'язані з некомерційним характером освітньої діяльності: високий ступінь регламентації освітнього середовища; неоднозначність кінцевого результату діяльності вищої школи; відмінність у системі цінностей в освіті й бізнесі; крайня розмитість поняття «споживач», обмеження самостійності керівництва у виборі стратегії. Доведена необхідність розробки стратегії розвитку вищої школи в економіці знань, пов'язана зі стрімкою зміною зовнішнього середовища, і відповідно вимог суспільства, студентів, працевластуваних, які випереджають розвиток системи вищої освіти, із забезпеченням відповідності вищої школи в певний історичний період його вимогам і установкам, з визначенням ефективного шляху розвитку на всіх рівнях ринку, із забезпеченням необхідного рівня якості людських ресурсів, відповідних потребам суспільства, з переходом на інноваційний шлях розвитку української економіки, з посиленням регіоналізації суспільного розвитку. Це дозволяє розглядати стратегію розвитку вищої школи як природне продовження стратегії України, а також вимагає її включення в стратегію регіонального розвитку.
5. У зв'язку з тим, що для системи стратегічного планування вищої освіти наявні державні стратегічні плани є більшою мірою лише орієнтиром і базовими принципами, нами сформульовано пропозицію, що впливає з аналізу системи стратегічних планів у країні й у сфері вищої освіти, про необхідність формування єдиної стратегії, що містить вимірні показники, які лише деталізуються в конкретних проектах – цільових програмах, а не навпаки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманюк, Ю. Вступаємо в «століття освіти». Освіта і майбутнє людства / Ю. Атаманюк // Міське господарство України. – 2004. – №3. – С. 13–15.
2. Євсєєва О. О. Пріоритети розвитку соціальної сфери: система освіти / О. О. Євсєєва // *Materialy VI Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji [«Nauka i wykształcenie bez granic –2010»]*, (Przemysł, 07–15 grudnia 2010 roku). Vol. 12: *Ekonomiczne nauki. – Przemysł: Nauka i studia*, 2010. – S. 13–15.
3. Капітанець О. М. Конкурентоспроможність ВНЗ в умовах євроінтеграції України / О.М. Капітанець // *Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. – 2009. – № 1. – С. 65–69.*
4. Освіта / Куценко В. І., Пакулін С. Л., Шпильова Ю. Б., Гарашук О. В. // *Схема-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил Чернігівської області на період до 2015 р. – К.: РВПС України НАН України. – 2005. – С. 98–99.*
5. Пакулін С. Л. Державне регулювання і ресурсне забезпечення сталого розвитку соціального комплексу / С. Л. Пакулін // *Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 65. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2012. – С. 103–110.*

REFERENCES

- Atamaniuk, Yu. «Vstupaiemo v «stolittia osvity». Osvita i maibutnie liudstva» [Join the «Age of Enlightenment». Education and the Future of Mankind]. *Miske gospodarstvo Ukrainy*, no. 3 (2004): 13–15.
- Dmitrenko, G. A. *Strategicheskij menedzhment v sisteme obrazovaniia* [Strategic Management in Education]. Kyiv: MAUP, 1999.
- Kapitanets, O. M. «Konkurentospromozhnist VNZ v umovakh ievrointehratsii Ukrainy» [The competitiveness of universities in Ukraine's European integration]. *Derzhava ta rehiony*, no. 1 (2009): 65–69.
- Kutsenko, V. I. and others. «Osvita» [education]. In *Skhema-prohnoz rozvytku i rozmishchennia produktyvnykh syl Chernihivskoi oblasti na period do 2015 r.* Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2005.
- Pakulin, S. L. «Derzhavne rehuliuвання i resursne zabezpechennia staloho rozvytku sotsialnoho kompleksu» [State regulation and resource sustainable development of complex social]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 65 (2012): 103–110.
- Pakulin, S. L. «Metodolohichni osnovy pidvyshchennia efektyvnosti derzhavnogo rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho

6. Пакулін С. Л. Методологічні основи підвищення ефективності державного регулювання соціально-економічного розвитку / С.Л. Пакулін // Економічний простір. – № 54. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2011. – С. 85–95.
 7. Пакулін С. Л. Стратегія соціального розвитку Харківської області / С. Л. Пакулін // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Випуск 260: В 6 т. – Том I. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. – С. 14–18.
 8. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: нац. доп. / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
 9. Стратегический менеджмент в системе образования: учеб. пособие. / Г. А. Дмитренко; МАУП. – К.: МАУП, 1999. – 176 с.
 10. Третяк В. П. Дослідження соціальної сфери: методологія та практика / В. П. Третяк. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 273 с.
 11. Шульгіна, Л. Життєздатність вищого навчального закладу визначається його інноваційністю / Л. Шульгіна // Наука та інновації. – 2008. – № 3. – С. 71–72.
- rozvytku» [Methodological foundations improve state regulation of social and economic development]. *Ekonomichnyi prostir*, no. 54 (2011): 85-95.
- Pakulin, S. L. «Stratehiia sotsialnoho rozvytku Kharkivskoi oblasti» [Strategy for Social Development Kharkiv region]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky* vol. I, no. 260 (2010): 14–18.
- Sotsialno-ekonomichnyi stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy* [Socio-Economic Situation in Ukraine: Implications for the Nation and the State]. Kyiv: NVTs NBUV, 2009.
- Shulhina, L. «Zhyttiezdatnist vyshchoho navchalnoho zakladu vyznachaietsia ioho innovatsiinistiu» [The viability of higher education is determined by its innovative]. *Nauka ta innovatsii*, no. 3 (2008): 71–72.
- Tretiak, V. P. *Doslidzhennia sotsialnoi sfery: metodolohiia ta praktyka* [Social research: Methodology and Practice]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2009.
- Yevsieieva, O. O. «Priorityty rozvytku sotsialnoi sfery: systema osvity» [Priorities for social development: the education system]. *Nauka i vyshztaicenie bez granic - 2010*. Przemysl: Nauka i studia, 2010. 13–15.
-

Кінаш І. П.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ: АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано тенденції, оцінено характер розвитку інфраструктури культури держави та окреслено проблеми її функціонування. Виявлено, що активізація культурних процесів в Україні призвела до зміни в мережі об'єктів культури. Впродовж 2005–2011 рр. скоротилася мережа закладів культури клубного типу, масових та універсальних бібліотек, професійних театрів, шкіл естетичного виховання, проте значно розширилась мережа музеїв та парків. Запропоновано: впровадження системного підходу щодо функціонування інфраструктурних об'єктів культури, приведення їх у відповідність до потреб споживачів; активне залучення позабюджетних коштів на підтримку діючих та побудову нових інфраструктурних об'єктів.

Ключові слова: інфраструктура культури, мережа закладів, забезпеченість, доступність
Табл.: 3. *Бібл.:* 10.

Кінаш Ірина Петрівна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра менеджменту та адміністрування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (вул. Карпатська, 15, Івано-Франківськ, 76018, Україна)
Email: irinakinash@gmail.com

УДК 338.49

Кінаш И. П.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ КУЛЬТУРЫ УКРАИНЫ: АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР

В статье выявлены тенденции, произведена оценка характера развития инфраструктуры культуры государства и выявлены проблемы ее функционирования. Активизация культурных процессов в Украине обусловили изменения сети объектов культуры. На протяжении 2005–2011 гг. сократилась сеть учреждений культуры клубного типа, массовых и универсальных библиотек, профессиональных театров, школ эстетического воспитания. Однако значительно расширилась сеть музеев и парков. Предложено: внедрение системного подхода к функционированию инфраструктурных объектов культуры, приведение их в соответствие с требованиями потребителей; активное привлечение внебюджетных средств на поддержку действующих и строительство новых инфраструктурных объектов.

Ключевые слова: инфраструктура культуры, сеть учреждений, обеспеченность, доступность
Табл.: 3. *Библ.:* 10.

Кінаш Ірина Петровна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра менеджмента и администрирования, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа (ул. Карпатская, 15, Ивано-Франковск, 76018, Украина)
Email: irinakinash@gmail.com

УДК 338.49

Kinash I. P.

SPECIFIC FEATURES OF DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE OF THE UKRAINIAN CULTURE: ANALYTICAL REVIEW

The article reveals tendencies and gives assessment of the character of development of infrastructure of the state culture and reveals problems of its functioning. Activation of cultural processes in Ukraine resulted in changes in the network of the objects of culture. Network of cultural establishments of the club type, public and universal libraries, professional theatres and schools of aesthetic education have reduced during the period from 2005 till 2011. However, the network of museums and parks expanded significantly. The article offers to introduce a system approach to the functioning of infrastructure objects of culture, to bring them in correspondence with requirements of consumers; and to actively attract non-budget funds for support of existing and construction of new infrastructure objects.

Keywords: infrastructure of culture, network of institutions, provision, availability.
Tabl.: 3. *Bibl.:* 10.

Kinash Irina P. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Management and Administration, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (vul. Karpatska, 15, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)
Email: irinakinash@gmail.com

Вступ. В умовах переходу суспільства до сталого розвитку велика увага приділяється розвитку культури, що розглядається стратегічним фактором економічного та соціального прогресу. Актуальність наукових доробок саме цієї сфери посилюється у зв'язку з активізацією культурних процесів в Україні, які призвели до змін в мережі об'єктів культури. Позитивним аспектом цих змін є підвищена увага до збереження і використання культурної спадщини, захисту національних традицій, можливість приватизації об'єктів сфери культури. Водночас стан і рівень надання послуг у закладах культури не завжди відповідає попиту населення, не в повній мірі спроможний задовольнити творчі інтереси населення, сприяти реалізації талантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми й особливості розвитку інфраструктури культури знайшли своє відображення в наукових дослідженнях таких вчених, як Л. Є. Востряков [1], О. Є. Гриджук [2], В. К. Євдокименко [3], Л. Й. Ситар [4], В. В. Солодовник [5]. Особливості розвитку інфраструктури культури у контексті реалізації соціальної політики держави висвітлені в працях В. І. Куценко [6], Н. М. Цимбалюк [7], Л. Т. Шевчук [8], Ю. Б. Шпильової [9] та ін. Однак, незважаючи на глибину та різноплановість проведених досліджень, тенденції розвитку, оцінка інфраструктури культури та виявлення проблем її функціонування на державному рівні залишається недостатньо вивченими.

Метою статті є дослідження сучасного стану, оцінка розвитку інфраструктури культури держави та виявлення проблем її функціонування.

Основні результати дослідження. До об'єктів інфраструктури культури та мистецтв відносять: демонстратори кіно-відео-фільмів, бібліотеки, театри, кінотеатри, музеї, зоопарки тощо. Нині в Україні інфраструктура культури представлена – 18,5 тис. од. закладами клубного типу, 19,3 тис.

од. масових та універсальних бібліотек, 18,6 тисяч клубних закладів, 2,2 тис. од. демонстраторів фільмів, 570 музеями, 133 професійними театрами та 82 концертними організаціями. Впродовж 2005 – 2011 рр. скоротилася мережа закладів культури клубного типу на 3,1 %, масових та універсальних бібліотек на 2,5 %, професійних театрів на 1,5 %. Найсуттєвіших змін зазнала інфраструктура музеїв, яка розширилася на 30,4 % (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка зміни кількості закладів культури та мистецтв в Україні

Показник	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2011 до 2005,%
Кількість закладів культури клубного типу, тис. од.	19,1	18,9	18,8	18,7	18,6	18,5	96,9
Кількість масових та універсальних бібліотек, тис. од.	19,8	20,8	20,6	20,1	19,5	19,3	97,5
Кількість професійних театрів, од.	135	138	138	136	140	133	98,5
Кількість музеїв (включаючи філії)	437	458	478	499	546	570	130,4
Кількість демонстраторів фільмів, тис. од.	3,3	2,9	2,4	2,2	2,2	2,2	73,3
Кількість концертних організацій	78	79	77	77	83	82	105,1

Джерело : [10, с. 8]

Слід зазначити, що скорочення мережі закладів культури та мистецтв за останні 7 років не призвело до зменшення відвідуваності цих закладів. Спостерігається тенденція до збільшення на 20 % відвідуваності населенням музеїв, на 15,4 % театрів, на 50 % демонстраторів фільмів. Серед усіх закладів культури найпоширенішими серед населення залишаються масові та універсальні бібліотеки. Нині вони стають важливим культурологічним центром, джерелом інформації та місцем неформального спілкування для мешканців багатьох регіонів країни. Особливо це стосується сільських жителів, для яких бібліотека є фактично єдиним джерелом отримання інформації, оскільки на відміну від міських жителів вони в більшості випадків не мають доступу до всесвітньої мережі Інтернет. Проте, значна частина приміщень масових та універсальних бібліотек розміщена у будівлях, які не відповідають сучасним вимогам. Так, у 2011 р. в Україні 13,2 % масових та універсальних бібліотек потребують капітального ремонту та 0,4 % знаходяться в аварійному стані. Найбільше масових та універсальних бібліотек, які потребують капітального ремонту, зосереджено у м. Севастополі (86,7%), Херсонській (26,2%), Донецькій (20,4%) областях. Слід зазначити, що у Полтавській області та, навіть, у столиці кожна третя бібліотека потребує капітального ремонту. Визначивши щільність масових та універсальних бібліотек, нами встановлено, що даний показник є вищим у Львівській (5,79), Хмельницькій (5,72), Івано-Франківській (5,17), Житомирській (4,79) та Вінницькій (4,84) областях. Найменш забезпеченими та доступними такі об'єкти є у Харківській (2,92) та Дніпропетровській (2,54) областях.

Важливими інфраструктурними об'єктами закладів культури та мистецтв є клубні заклади. Нині в Україні

88,6 % функціонують у сільській місцевості, а 11,4 % у міських поселеннях. Визначивши щільність таких об'єктів, нами встановлено, що найдоступнішими та забезпеченішими вони є у Тернопільській (7,55), Хмельницькій (7,16), Львівській (5,98), Житомирській (5,55), Івано-Франківській (5,23), Вінницькій (5,52) областях. Найменше таких закладів зосереджено у Закарпатській (2,11), Донецькій (1,93), Дніпропетровській (1,89) областях. Матеріали досліджень вказують, що велика кількість функціонуючих клубних закладів потребує значного оновлення матеріально-технічної бази. Так, у 2011 р. 36,8 % закладів потребувало капітального ремонту, а 2,5% закладів знаходилися в аварійному стані. Найбільша кількість клубів, які знаходяться в аварійному стані, зосереджено в Херсонській області – 9,5%. Проте, скажімо, у Рівненській області та в столиці такі заклади відсутні.

Досліджуючи тенденції щодо змін у інфраструктурних об'єктах демонстраторів фільмів, нами визначено, що 73,7 % функціонує у сільській місцевості, а 26,7 % у міських поселеннях. Проте у Одеській та Житомирській областях демонстратори фільмів у сільській місцевості взагалі відсутні. Впродовж 2005–2011 рр. в Україні спостерігається тенденція до значного зменшення кількості демонстраторів фільмів. Причиною такої тенденції вбачаємо в розбудові таких видів культур як топ-арт, аудіо-, відеоіндустрія, шоу-бізнес. Визначивши щільність демонстраторів фільмів, нами встановлено, що найдоступнішими та забезпеченішими такими інфраструктурними об'єктами є Івано-Франківська (1,97), Чернівецька (1,67), Хмельницька (1,77), Вінницька (1,43) області. Найменше таких закладів зосереджено у Дніпропетровській (0,055) та Житомирській (0,036) областях.

Серед інфраструктурних об'єктів культури та мистецтв важливу роль відіграють музеї. Саме вони сприя-

ють відтворенню ремесел, передають традиції, художні навички іншим поколінням, формують історичну свідомість та пам'ять, допомагають людям засвоїти нову інформації. Кількість музеїв в Україні щороку збільшується. З'являються нові музеї. На початок 2012 р. в Україні функціонувало 570 музеїв. Загальна площа музеїв нині складає 11434 тис. кв. м. (44,7 % призначена для експозицій та виставок). Окрім Києва, музеями багаті АР Крим, Кіровоградська, Харківська, Чернігівська області, в кожній з яких функціонує понад 30 музеїв. Слід зазначити, що більшість музеїв підпорядковані місцевим органам влади (65,7 %). Тільки 45 музеїв є національними. Музеї України представлені трьома формами власності – державною, комунальною та приватною. Так, у м. Києві функціонує 20 державних музеїв. А в АР Крим, Закарпатській, Кіровоградській, Миколаївській, Сумській, Херсонській, Чернівецькій областях музеїв державної форми власності немає. Визначивши щільність музеїв в Україні, нами встановлено, що найбільша їх кількість зосереджена у столиці (0,89), м. Севастополі (0,22), Тернопільській (0,20), Кіровоградській (0,18) областях. Найменш доступними та забезпеченими

є ці інфраструктурні об'єкти у Херсонській області, де їх щільність складає (0,03).

Розвиток мережі театрів в Україні за досліджуваний період відбувається суперечливо. Спостерігається урізноманітнення та розширення культурної діяльності, що є результатом демократичних змін, економічних реформ та надання свободи творчості. Матеріали досліджень вказують про те, що в Україні на початок 2012 р. функціонувало 133 театри, з них 46 театрів – драматичних, 34 – музично-драматичних, 29 – лялькових, 10 – дитячих, 7 – музичної комедії та мініатюр, 7 – опери та балету (табл. 2).

Впродовж досліджуваного періоду загальна кількість театрів скоротилася на 2 одиниці. Проте, кількість місць у залах для глядачів дещо розширилася за рахунок, в основному, місць у музично-драматичних театрах. Відрадно є те, що зросла на 7,6 % загальна кількість відвідувачів театрів. Населення України стало частіше відвідувати театри опери та балету (на 23,5%), музичної комедії та мініатюр (на 21,9%), драматичних театрів (на 11,9 %). Слід зазначити, що поживалась цікавістю глядачів дитячих та лялькових вистав. Щільність театрів у регіонах України є

Таблиця 2

Показники діяльності театрів України

	2005	2008	2009	2010	2011	2011 до 2005, %
Кількість театрів усього, од.	135	138	136	140	133	98,5
З них за жанрами						
Опери та балету	7	7	7	7	7	-
Драматичний	44	46	45	46	46	104,5
Музично-драматичний	34	35	35	37	34	-
Музичної комедії та мініатюр	10	9	9	9	9	90
Дитячий (крім лялькових)	12	12	11	12	10	83,3
Ляльковий	28	29	29	29	29	103,6
Кількість місць у залах для глядачів, усього, од.	56790	56394	56448	57619	58191	102,5
Опери та балету	8352	7853	7853	7862	7866	94,2
Драматичний	16905	17015	16896	16568	16380	96,9
Музично-драматичний	19230	19131	19295	20814	21327	110,9
Музичної комедії та мініатюр	3738	3710	3712	3762	3762	100,6
Дитячий (крім лялькових)	3524	3507	3496	3496	3463	98,3
Ляльковий	5041	5178	5196	5117	5393	107,0
Загальна кількість відвідувачів, тис. осіб	6228,4	7007,6	6187,6	6579,8	6698,7	107,6
Опери та балету	637,6	755,3	730,6	781,0	787,5	123,5
Драматичний	1680,6	1893,1	1806,6	1857,3	1881,0	111,9
Музично-драматичний	1964,9	1902,1	1721,3	1930,6	1920,3	97,7
Музичної комедії та мініатюр	408,4	475,9	410,8	429,3	497,9	121,9
Дитячий (крім лялькових)	388,4	676,8	362,3	377,0	412,9	106,3
Ляльковий	1148,5	1304,4	1156,0	1204,6	1200,1	104,5

Джерело: [10, с. 59]

різною. Так, найвищою вона є у м. Києві (0,70), Миколаївській (0,064) області та в АР Крим (0,035). Найменше таких інфраструктурних об'єктів у Вінницькій (0,009) області.

Важливу роль серед інфраструктурних об'єктів культури та мистецтв України відіграють концертні організації, як організації дозвілля населення. На початок 2012 р. їх функціонувало 82 одиниці. До їх складу входять філармонії, гастрольно-концертні об'єднання, концертно-естрадні об'єднання та професійні творчі колективи. Найчисельнішу групу представляють самостійні професійні колективи, адже в 2011 р. в Україні їх налічувалося 39 колективів згаданого типу та 26 філармоній. За своїм статусом концертні організації та самостійні професійні колективи у своїй переважній більшості – це обласні (республіканські), які складають майже половину цієї групи закладів культури. Значну частину із загальної кількості складають і районні – 23. Проте як у цілому, так і за своїм статусом концертні організації розміщені вкрай нерівномірно. Скажімо, близько 30 % концертних організацій зосереджено в столиці. 17 % функціонує у Львівській області. Більшість областей держа-

ви (15) мають по одній такій організації. Із 11 організацій, що мають статус «національних», 10 функціонують у столиці. З чотирьох державних – три «приписані» у столиці, одна – в Одеській області.

Найвищий показник відвідуваності концертних організацій населенням у розрахунку на 100 осіб в м. Севастополі та АР Крим. Дану тенденцію можна пояснити приморським розташуванням регіону, що призводить до відвідуваності цих закладів туристами.

До об'єктів інфраструктури культури та мистецтва належать школи естетичного виховання Мережа шкіл естетичного виховання в Україні за досліджуваний період дещо зменшилась, а чисельність учнів у них має тенденцію до зростання (табл. 3). Переважна більшість шкіл естетичного виховання розміщена (близько 80 %) у міських поселеннях. Слід зазначити, що нині школи естетичного виховання функціонують у всіх регіонах України. Серед усіх областей України лідерами за кількістю таких інфраструктурних об'єктів є Донецька, Дніпропетровська та Харківська області.

Таблиця 3

Динаміка шкіл естетичного виховання в Україні

	Кількість шкіл			У них учнів, тис.		
	2005/06	2010/11	2011/12	2005/06	2011/11	2011/12
Дитячі музичні школи	966	892	889	185,4	184,5	184,4
Середні спеціальні музичні школи	4	6	6	1,7	2,2	2,2
Дитячі школи мистецтва	370	432	435	101,7	124,2	126,6
Дитячі художні школи	124	125	123	20,1	23,9	23,6
Середні художні школи	2	1	2	0,6	0,1	0,6
Дитячі хореографічні школи	12	10	10	2,3	2,2	2,2
Дитячі школи хорового співу	6	9	9	0,9	1,4	1,4
Вечірні школи загальної музичної освіти	2	2	2	0,7	0,7	0,7
Усього	1486	1477	1476	312,4	339,2	341,7

Джерело: [10, с. 68]

Стан приміщень цих шкіл потребує постійних капітальовкладень. Так, із загальної чисельності шкіл естетичного виховання в Україні лише 68,7% шкіл мають власне приміщення, більше половини потребують капітального ремонту, 55% знаходяться в аварійному стані. Визначені проблеми потребують нагального вирішення як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях.

Розвитку інфраструктури культури сприяють парки. Їх основна роль полягає у забезпеченні повноцінного дозвілля населення. Нині їх кількість склала 119 одиниць, що на 19 % більше, ніж у 2008 р. Площа парків нині складає 3743,9 га. Найбільше таких інфраструктурних об'єктів у Донецькій (17), Черкаській (13), Одеській (11) та Луганській (10) областях. На території Херсонщини такі парки взагалі відсутні, а в Івано-Франківській, Кіровоградській, Рівненській, Сумській, Хмельницькій областях їх налічується по одному. В цілому значна частина парків недостатньо облаштована.

Скажімо, в 2011 р. на території парків культури АР Крим, Дніпропетровської, Закарпатської, Кіровоградської, Івано-Франківської, Київської, Рівненської, Кіровоградської, Хмельницької, Херсонської, Черкаської, Чернівецької, Чернігівської областей не було жодного ігрового автомата та засобу для комп'ютерних ігор. Найкраще ними забезпечені парки Донецької, Тернопільської, Луганської, Миколаївської областей. Нині на території парків культури України розміщено 1985 об'єктів дозвілля, з них 1119 атракціонів та 355 ігрових автоматів.

Особливим інфраструктурним об'єктом культури є зоопарки. Зоопарки відіграють важливе просвітницьке та соціально-культурне значення. Вони допомагають виховувати підрастаюче покоління в дусі охорони природи, пропагують природничо-наукові знання, сприяють збереженню сім'ї. Адже на сьогодні мало знайдеться подібних установ, де сім'я в повному складі проводить цілий день.

В Україні впродовж багатьох років їх кількість є незмінною – 7 зоопарків, загальною площею 98,3 га. У той час як у Чехії їх понад 20, Німеччині – 56, Великій Британії – 153. Сім зоопарків України загальнодержавного значення і належать до комунальної власності територіальних громад міст. Слід зазначити, що впродовж року українські зоопарки приймають близько 2 млн відвідувачів.

До інфраструктурних об'єктів сфери культури належать і цирку. Цирк завжди залишається улюбленою формою розваг у всіх категорій глядачів. В Україні функціонує 10 цирків. Проте, ці об'єкти розміщені не у всіх регіонах України, що свідчить про те, що більшість жителів держави не мають доступу до цього виду послуг сфери культури. Проте, в окремих регіонах їх існує по два. Так, у АР Крим функціонують Сімферопольський та Ялтинські цирку; у Дніпропетровській області – Дніпропетровський та Криворізький; у м. Києві – Національний цирк України та Дирекція пересувних циркових колективів. Слід зазначити, що Національний цирк України є одним з найстаріших стаціонарних цирків в Україні і його споруда є найбільшою

купольною спорудою столиці. Щороку циркові вистави відвідує близько 2 млн глядачів, п'ята частина яких припадає на столицю.

Висновок. Проаналізувавши аналітичний аспект розвитку інфраструктури культури, нами виявлено наступні тенденції: перебудова структурних потреб населення призвела до зменшення кількості одних об'єктів культури (закладів культури клубного типу, масових та універсальних бібліотек, професійних театрів, шкіл естетичного виховання) та збільшення інших (музеїв та парків); погіршення стану наявної матеріально-технічної бази інфраструктурних об'єктів культури. Серед проблем, які потребують нагального вирішення, є необхідність впровадження системного підходу щодо функціонування інфраструктурних об'єктів, приведення їх у відповідність до потреб споживачів; активне залучення позабюджетних коштів на підтримку діючих та побудову нових інфраструктурних об'єктів культури; підвищення соціальної значущості закладів культури, їх місії та суспільній затребуваності. Адже через культуру, традиції можна убезпечити країну від руйнівної динаміки згаданих тенденцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Востряков Л. Е. Культурная политика: основные концепции и модели / Л. Е. Востряков // Экология культуры. – 2004. – № 1. – С. 79–108.
2. Гридчук О. Є. Пріоритети культурної політики на сучасному етапі суспільної трансформації / О. Є. Гридчук // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : Збірник науково-технічних праць. – Вип. 17.6 – Львів : РВВ ЛНТУ України. – 2007. – С. 296-307 – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/17_6/296_Grydzuk_17_6.pdf
3. Євдокименко В. К. Соціальна інфраструктура Карпатського регіону: пошуки перспектив розвитку / В. К. Євдокименко, У. Я. Садова, Л. Т. Шевчук – Чернівці: Прут, 1995. – 78 с.
4. Ситар Л. Й. Стратегічні орієнтири і напрями розвитку інфраструктури сфери культури // Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.07 / Л.Й Ситар; ПВНЗ «Львівський ун-т бізнесу та права». – Л., 2012. – 20 с.
5. Солодовник В. В. Фінансування культури: стан, тенденції, нормативне забезпечення - [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/sekcia_s_s3_8.php
6. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку / В. І. Куценко. – К. «Наукова думка» НАН України, 2010. – 735 с.
7. Цимбалюк Н. М. Соціальні аспекти культурної політики / Н. М. Цимбалюк // Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції «Традиційна культура українського народу в XXI столітті: стан та перспективи розвитку» – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/2010_zb_1_31.php
8. Шевчук Л. Т. Соціальна географія: Навчальний посібник / Л. Т. Шевчук. – К. : Знання, 2007. – 349 с.
9. Шпильова Ю. Б. Основні напрями розвитку і розміщення соціальної інфраструктури в умовах транзитивної економіки / Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.10.01 / Ю. Б. Шпильова; Рада по вивч. продуктив. сил України НАН України. – К., 2006. – 20 с.
10. Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України: [статистичний бюлетень] / Держкомстат України. – К. – 2012. – 92 с.

REFERENCES

- Hrydzhuk, O. IE. «Priorityty kulturnoi polityky na suchasnomu etapi suspilnoi transformatsii» [Priorityty kulturnoi polityki on Suchasni etapi suspilnoi transformatsii]. http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/17_6/296_Grydzuk_17_6.pdf.
- Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi vektor ekonomichnoho rozvytku* [Sotsialny vector ekonomichnoho rozvytku]. Kyiv: Naukova dumka, 2010.
- Sytar, L. I. «Stratehichni oriientyry i napriamy rozvytku infrastruktury sfery kultury» [Strategichni orientiri i eg rozvitku infrastrukturi the field of culture]. *Avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08. 00. 07.*, 2012.
- Solodovnyk, V. V. «Finansuvannia kultury: stan, tendentsii, normatyvne zabezpechennia» [Finansuvannya Culture: camp, tendentsii, regulatory zabezpechennia]. http://www.culturalstudies.in.ua/sekcia_s_s3_8.php.
- Shevchuk, L. T. *Sotsialna heohrafiia* [Sotsialna geografiya]. Kyiv: Znannia, 2007.
- Shpylyova, Yu. B. «Osnovni napriamky rozvytku i rozmishchennia sotsialnoi infrastruktury v umovakh tranzytivnoi ekonomiky» [Osnovni napryamki rozvitku i rozmishchennya sotsialnoi infrastrukturi of minds in tranzitivnoi ekonomiki]. *Avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08. 10. 01.*, 2006.
- Tsybaliuk, N. M. «Sotsialni aspekty kulturnoi polityky» [Sotsialni ASPECTS kulturnoi polityki]. http://www.culturalstudies.in.ua/2010_zb_1_31.php.
- Vostriakov, L. E. «Kulturnaia politika: osnovnye kontseptsii i modeli» [Cultural policy: the basic concepts and models]. *Ekologiya kultury*, no. 1 (2004): 79–10.
- Yevdokymenko, V. K., Sadova, U. Ya., and Shevchuk, L. T. *Sotsialna infrastruktura Karpatskoho rehionu: poshuky perspektiv rozvytku* [Sotsialna infrastruktura Carpathian regionu: Poshuk prospects rozvitku]. Chernivtsi: Prut, 1995.
- Zaklady kultury, mystetstva, fizkultury ta sportu Ukrainy* [Mortgages culture, Mistetstvo, fizkulturi is the sport of Ukraine]. Kyiv: Derzhkomstat Ukrainy, 2012.

Мартусенко І. В., Сіташ Т. Д.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Стаття присвячена проблемам трансформації фінансування системи охорони здоров'я в Україні та зарубіжних країнах. Висвітлено базові моделі фінансування медичної галузі, зокрема державну модель з бюджетною системою фінансування, що ґрунтується на принципах соціального страхування, та платну модель, в основі якої – ринкові принципи з використанням переважно приватного медичного страхування. Констатовано, що розв'язання проблем охорони здоров'я у зарубіжних країнах здійснюється з урахуванням соціально-економічних, демографічних, медико-організаційних, національних традицій, територіальних та інших особливостей. Досліджено, що невід'ємними складовими запровадження системних змін є партнерство в усіх аспектах реформування, у тому числі фінансовому, встановлення чітких пріоритетів, впровадження моніторингу зрушень, забезпечення профілактичного вектору розвитку, індикаторів оцінки та контролю, а також широка поінформованість суспільства й відкритість системи охорони здоров'я.

Ключові слова: трансформація системи охорони здоров'я, охорона здоров'я зарубіжних країн

Бібл.: 8.

Мартусенко Ірина Валеріївна – кандидат географічних наук, доцент, доцент, кафедра економіки підприємств і корпорацій, Вінницький інститут економіки Тернопільського національного економічного університету (вул. Гонти, 37, Вінниця, 21021, Україна)

Email: irineua@yahoo.com

Сіташ Тетяна Дмитрівна – викладач, кафедра фінансів і кредиту, Вінницький інститут економіки Тернопільського національного економічного університету (вул. Гонти, 37, Вінниця, 21021, Україна)

Email: sittanya@mail.ru

УДК 331.2:614

Мартусенко І. В., Сіташ Т. Д.

ТРАНСФОРМАЦИЯ ФИНАНСИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УКРАИНЕ И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Статья посвящена проблемам трансформации финансирования системы здравоохранения в Украине и зарубежных странах. Отражены базовые модели финансирования медицинской отрасли, в частности, государственная модель с бюджетной системой финансирования, которое основывается на принципах социального страхования, и платная модель, в основе которой – рыночные принципы с использованием преимущественно частного медицинского страхования. Констатировано, что решение проблем здравоохранения в зарубежных странах осуществляется с учетом социально-экономических, демографических, медико-организационных, национальных традиций, территориальных и других особенностей. Исследовано, что неотъемлемыми составляющими ввода системных изменений является партнерство во всех аспектах реформирования, в том числе финансовом, установление четких приоритетов, внедрение мониторинга сдвигов, обеспечение профилактического вектора развития, индикаторов оценки и контроля, а также широкая осведомленность общества и открытость системы здравоохранения.

Ключевые слова: трансформация системы здравоохранения, здравоохранение зарубежных стран

Библ.: 8.

Мартусенко Ирина Валериевна – кандидат географических наук, доцент, доцент, кафедра экономики предприятий и корпорацій, Винницкий институт экономики Тернопольского национального экономического университета (ул. Гонты, 37, Винниця, 21021, Украина)

Email: irineua@yahoo.com

Сіташ Татьяна Дмитриевна – преподаватель, кафедра финансов и кредита, Винницкий институт экономики Тернопольского национального экономического университета (ул. Гонты, 37, Винниця, 21021, Украина)

Email: sittanya@mail.ru

УДК 331.2:614

Martusenko I. V., Sitash T. D.

TRANSFORMATION OF FINANCING HEALTHCARE IN UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

The article is devoted to problems of transformation of financing healthcare in Ukraine and foreign countries. It reflects basic models of financing healthcare, in particular, a state model with the budget system of financing, which is based on principles of social insurance, and a commercial model, in the basis of which market principles with the use of predominantly private medical insurance. It states that solution of problems of healthcare in foreign countries is conducted with consideration of socio-economic, demographic, medical and organisational, national traditions, territorial and other specific features. It states that partnership in all aspects of reformation, including the financial one, establishment of clear priorities, introduction of monitoring of shifts, ensuring preventive vector of development, indicators of assessment and control and also wide public awareness and openness of the healthcare system are integral parts of introduction of system changes.

Keywords: transformation of healthcare, healthcare in foreign countries.

Bibl.: 8.

Martusenko Irina V. – Candidate of Sciences (Geography), Associate Professor, Associate Professor, Department of Economy of Enterprises and Corporations, Vinnytsya institute of economy of the Ternopil national economic university (vul. Gonty, 37, Vinnytsya, 21021, Ukraine)

Email: irineua@yahoo.com

Sitash Tatyana D. – Lecturer, Department of Finance and Credit, Vinnytsya institute of economy of the Ternopil national economic university (vul. Gonty, 37, Vinnytsya, 21021, Ukraine)

Email: sittanya@mail.ru

Вступ. Система охорони здоров'я зазнає змін, медичні заклади та установи в країнах світу стикаються із випереджаючими темпами зростання витрат на медичну допомогу порівняно з темпами збільшення ВВП держави, а кризові явища в багатьох країнах обумовлюють пошук шляхів зменшення витрат та раціонального використання наявних ресурсів. За таких умов виникає та поглиблюється конфлікт інтересів, який полягає у невідповідності між завданнями, що стоять перед системами охорони здоров'я в плані підвищення доступності й якості послуг, забезпечення рівності, справедливості, та фінансово-економічними можливостями їх реалізації.

Відповідно перед системами охорони здоров'я постають завдання щодо задоволення зростаючих потреб у медичній допомозі, з одного боку, та стабілізації чи стримуванні зростання витрат на охорону здоров'я – з іншого, що вимагає або вдосконалення їх структурно-функціональних моделей, або створення принципово нових, що відповідали б сучасним реаліям.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню окремих аспектів функціонування системи охорони здоров'я в Україні присвячені праці таких науковців, як: Ю. М. Бажал, Й. М. Бескид, С. А. Буковинський, О. Д. Василик, О. І. Величко, В. М. Геєць, З. С. Гладун, А. А. Гриценко, А. І. Даниленко, В. Г. Дем'янишин, Л. І. Жаліло, Т. І. Єфіменко, С. Я. Кондратюк, О. П. Кириленко, Е. М. Лібанова, М. В. Мних, В. М. Опарін, Ю. В. Пасічник, В. М. Пономаренко, Я. Ф. Радиш, В. В. Рудень, А. М. Сердюк, І. М. Солоненко та ін. Але враховуючи наукову і практичну цінність опублікованих праць, низка питань залишаються дискусійними, що й обумовило вибір теми дослідження.

Метою дослідження виступає діагностика проблем трансформації фінансування системи охорони здоров'я в Україні та зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу. Система охорони здоров'я – найбільш чутлива соціальна, політична та економічна сфера будь-якої держави, що є частиною національної культури й має відношення до всього суспільства [6].

У розвинених країнах системи охорони здоров'я виконують важливу функцію соціального захисту. Вони знижують як ризики в області здоров'я, так і фінансові ризики, роблять істотний внесок у соціальний та економічний добробут. В умовах фінансових труднощів основним завданням країн, яке сформулювала Рада ЄС, є забезпечення фінансової стійкості системи охорони здоров'я, не наражаючи на небезпеку загальні цінності країн ЄС: повне охоплення населення медичним обслуговуванням, солідарність у фінансуванні, рівність доступу до медичної допомоги і висока якість медичного обслуговування. Особливості фінансування сфери охорони здоров'я у розвинених країнах визначаються такими важливими чинниками, як:

- роль держави у процесі фінансування охорони здоров'я;
- джерела фінансування охорони здоров'я;
- рівень життя населення країни;
- фінансова система країни тощо.

Враховуючи більшість з вищенаведених чинників, виділимо такі базові моделі фінансування галузі охорони здоров'я [4]:

- державна (бюджетна) медицина з бюджетною системою фінансування, система охорони здоров'я, що ґрунтується на принципах соціального страхування і регулювання ринку з багатоканальною системою фінансування;
- платна (ринкова) медицина, в основі якої ринкові принципи з використанням переважно приватного медичного страхування.

Звернемо увагу на те, що державна медицина з бюджетною системою фінансування, яка ґрунтується на бевриджевській концепції (у країнах колишнього СРСР називалася моделлю Семашко), фінансується переважно з бюджетних джерел за рахунок податків, які надходять від підприємств і населення. Населення країни отримує медичні послуги безкоштовно, проте платним залишається невеликий набір певних медичних послуг. У цій моделі держава перебуває у статусі постачальника і покупця медичних послуг. Роль ринку є другорядною, а заклади охорони здоров'я перебувають у власності чи під контролем держави. До позитивних ознак цієї моделі можна зарахувати централізоване фінансування, яке забезпечує близько 90 % від усіх видатків на охорону здоров'я і стримує зростання вартості лікування. Недоліком такої моделі виступає: неминуче зниження якості медичних послуг і відсутність контролю за діяльністю закладів охорони здоров'я з боку споживачів. Цією моделлю користуються такі країни, як Великобританія, Данія, Португалія, Італія, Греція, Іспанія та ін [7; 8].

Система громадського фонду охорони здоров'я (Бісмаркова концепція) ґрунтується на принципах соціального страхування. Галузь охорони здоров'я фінансується за рахунок цільових внесків підприємців, найманих робітників і субсидій держави. Медичні послуги оплачуються за рахунок внесків у фонд охорони здоров'я. Внески залежать від платоспроможності, а доступ до послуг залежить від потреби. Медичний фонд, як правило, незалежний від держави, але діє у межах законодавства. Під час соціального страхування гарантується право на зумовлені види послуг і встановлюються частки внесків на рівні, який гарантує використання такого права. У цій моделі держава відіграє роль гаранта у задоволенні суспільно необхідних потреб у медичній допомозі усіх громадян незалежно від рівня доходів. Роль ринку медичних послуг зводиться до задоволення потреб споживачів понад гарантований рівень.

Загалом багатоканальна система фінансування (з прибутку страхових організацій, відрахувань від заробітної плати, Державного бюджету) створює необхідну гнучкість і стійкість фінансової бази соціально-страхової медицини. Фінансування з позабюджетних фондів медичного страхування переважає у Німеччині, Франції, Швейцарії, Японії та інших країнах [7; 8].

У приватній моделі охорони здоров'я провідне місце на ринку медичних послуг посідають приватні страхові компанії. Разом з тим, основні засоби (приміщення, медич-

на техніка) перебувають у приватній власності, а забезпечення потреб малозабезпечених верств населення, пенсіонерів, безробітних бере на себе держава. Недоліком цієї платної моделі є нерегульований ринок медичних послуг і відповідно держава не може впливати на сферу охорони здоров'я. Така система діє у США, Південній Кореї та інших країнах. Окремо слід відзначити, що сфера охорони здоров'я в усіх країнах фінансується з таких основних джерел:

- оподаткування;
- внески в систему соціального страхування;
- внески на добровільне медичне страхування;
- прямих платежів населення.

Як свідчить вітчизняна та зарубіжна практика, функції фінансування охорони здоров'я включають: збір коштів, об'єднання коштів, закупівля послуг, надання послуг. Країни ЄС під час здійснення фінансування охорони здоров'я спираються на цілі, сформульовані ВООЗ [7; 8]:

- фінансовий захист (загальний захист від фінансових ризиків, пов'язаних з поганим станом здоров'я);
- принцип соціальної справедливості у фінансуванні потребує від забезпечених людей більше платити за медичне обслуговування порівняно з малозабезпеченими;
- рівність доступу до медичного обслуговування (ґрунтується на потребі, а не на здатності платити);
- підвищення прозорості та підзвітності системи охорони здоров'я (боротьба з корупцією, контроль за діяльністю медичних закладів, оцінка якості їх діяльності);
- нагорода за високу якість медичної допомоги та розроблення стимулів рентабельної організації медичного обслуговування;
- підтримка управлінської ефективності (скорочення дублювання функцій у сфері фінансування охорони здоров'я і уникнення витрат, які не спрямовані на досягнення вищеперахованих цілей).

Процес фінансування охорони здоров'я у розвинених країнах, як правило, починається зі збору ресурсів, який складається з джерел фінансування, механізмів збору ресурсів та організацій, які є відповідальними за їх збір.

Джерелами фінансування сфери охорони здоров'я зарубіжних країн виступають:

- національні та міжнародні неурядові благодійні організації;
- керівництво інших країн і багатосторонні агенства;
- приватні особи, сім'ї, наймані робітники;
- корпорації та роботодавці.

Що стосується механізмів збору ресурсів, то їх поділяють на державні та приватні. Державні механізми встановлюються законом, є обов'язковими і покривають як ризики у сфері здоров'я, так і фінансові ризики. До них належать прями податки та відрахування на соціальне страхування.

Приватні механізми збору ресурсів функціонують на добровільній основі і ґрунтуються на передоплаті та на оплаті в момент користування певною послугою. Вони складаються з наступних елементів:

- внесків приватного медичного страхування;
- ощадних рахунків медичного страхування;
- прямих платежів населення.

У багатьох європейських країнах здійснюється переоцінка національних систем охорони здоров'я і доцільності застосування існуючих підходів до питань фінансування. Процеси реформування медичної галузі стосуються нормативного, економічного, організаційного та інших аспектів діяльності. Намагання досягти кращої результативності й ефективності поєднуються з дотриманням етичних імперативів.

Розв'язання проблем охорони здоров'я у різних країнах здійснюється з урахуванням соціально-економічних, демографічних, медико-організаційних, територіальних та інших особливостей, національних традицій тощо. Невід'ємними складовими запровадження системних змін є партнерство в усіх аспектах реформування, у тому числі фінансовому, встановлення чітких пріоритетів, забезпечення профілактичного вектору розвитку, впровадження моніторингу зрушень, індикаторів оцінки та контролю, а також широка поінформованість суспільства й відкритість системи охорони здоров'я.

У такому контексті заслуговують на увагу розбудовчі процеси, започатковані в системі охорони здоров'я України, які сприяли її трансформації внаслідок змін у:

- механізмах попиту (через зростання кількості осіб, що потребують медичних послуг), пропозиції (зростання кількості медичних послуг, зокрема на приватній і колективній основі), конкуренції (через збільшення пропозиції послуг), фінансування (диверсифікованішими стають джерела фінансування, можливість надання платних послуг);
- у формах власності (плюралізм), управління (децентралізація), організації;
- у законодавчому забезпеченні.

Водночас відмітимо, що проведені зміни стали причиною багатьох деструкцій у системі охорони здоров'я, серед яких:

- втрата монополії держави на певні ланки функціонування цієї галузі, що призвело до деструкції стабільності системи охорони здоров'я;
- недостатність і нестабільність фінансування;
- руйнування окремих механізмів, що в минулому забезпечували відносно стійкий стан галузі (система матеріально-технічного забезпечення тощо);
- нерівноправність в одержанні та недостатність гарантій якості медичних послуг;
- погіршення матеріальних умов працівників системи охорони здоров'я, відтік кваліфікованих фахівців.

Система охорони здоров'я характеризується фінансовою та ресурсною розпорошеністю та деформованістю структури медичних послуг. Це сприяє загостренню проблем медичного обслуговування населення та вимагає реформування системи охорони здоров'я таким чином, щоб, з одного боку, забезпечити зростаючий попит населення у медичній допомозі, а з іншого – стримувати зростання витрат на охорону здоров'я.

Одним із найбільш актуальних питань реформування вітчизняної системи охорони здоров'я нині є не лише підвищення ефективності використання фінансових ресурсів, але й пошук додаткових джерел фінансування. Основними завданнями реформування сфери охорони здоров'я в Україні визначено:

- підвищення якості та доступності медичних послуг;
- поліпшення ефективності державного фінансування;
- створення стимулів для здорового способу життя населення й безпечних сприятливих умов праці;
- підготовка умов для переходу до страхової моделі (соціального медичного страхування).

З позицій системного підходу реформи повинні бути комплексними, забезпечувати ефективне функціонування всіх складових системи та її гармонічну взаємодію із зовнішнім соціальним середовищем.

Враховуючи стратегічне значення сфери охорони здоров'я для розвитку економіки України та поліпшення здоров'я населення, а також зважаючи на необхідність вжиття невідкладних заходів щодо комплексного розв'язання проблем даної сфери, реформування має охоплювати фінансово-економічну, організаційно-управлінську, нормативно-правову сферу та механізми оптимізації діяльності громадської охорони здоров'я.

Найбільш ефективним шляхом покращення фінансування сфери охорони здоров'я у більшості країн світу вважають відмову від бюджетного фінансування і перехід на модель медичного страхування (добровільного чи обов'язкового). Основною перевагою запровадження обов'язкового соціального медичного страхування (ОСМС) є цільовий характер внесків. Це забезпечує зміцнення фінансової бази СОЗ і високий ступінь солідарності, незалежно від фінансових можливостей людини.

Ключові кроки покращення фінансово-економічного механізму охорони здоров'я включають [3; 5]:

- 1) контрактну модель управління та фінансування, яку варто здійснювати шляхом запровадження договірних відносин при закупівлі послуг з охорони здоров'я та зміни принципу фінансування, передбачаючи перехід від кошторисного фінансування, в залежності від показників потужності закладів охорони здоров'я, до державного замовлення на підставі договорів між замовником та акредитованим постачальником медичних послуг, виходячи

з потреб населення у певних видах медичної допомоги, а також перехід на якісно новий метод оплати послуг з охорони здоров'я:

- 2) формування «глобального бюджету» для забезпечення надання медичної допомоги на вторинному та третинному рівнях на бюджетний період, який доцільно формувати з урахуванням обсягів, структури та якості послуг, визначених договором про виконання бюджетної програми залежно від потреб населення з урахуванням числа і структури захворювань;
- 3) перегляд принципу розподілу коштів між первинним, вторинним та третинним рівнями медичної допомоги.

З вищезазначеного переконаємося, що для покращення діяльності вітчизняної системи охорони здоров'я необхідна реалізація таких кроків [1; 2]:

- вдосконалення законодавчого забезпечення системи охорони здоров'я (на законодавчому рівні визначити гарантований пакет надання медичних послуг, що в подальшому стане базовим для запровадження медичного страхування);
- посилення ресурсного забезпечення системи охорони здоров'я;
- стимулювання розвитку добровільного медичного страхування (використовувати ресурси приватних медичних закладів);
- підвищення якості послуг з охорони здоров'я та кадрового забезпечення цієї системи.

Висновок. Таким чином, реформування системи охорони здоров'я України на підставі формування нової моделі з урахуванням досвіду зарубіжних країн, вимагає створення відповідної нормативно-правової бази, що визначатиме її організаційно-управлінські засади. Цей процес полягає насамперед у визначенні та законодавчому закріпленні правових норм, що регулюють стосунки між пацієнтами, медичними працівниками та страховиками, у створенні умов і впровадженні механізмів забезпечення якості та доступності медичного обслуговування згідно з наявними ресурсами та очікуваннями пацієнтів. Результативність діяльності галузі значною мірою визначається належним фінансовим забезпеченням, що вимагає збільшення асигнувань на охорону здоров'я відповідно до мінімально-оптимальних реальних потреб та їх ефективного використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010–2014 \ рр. / Комітет з економічних реформ при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.president.gov. ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf](http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf).
2. Концепція реформування охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.ufoz.ukrmed. info/Article33.html](http://www.ufoz.ukrmed.info/Article33.html).
3. Офіційний веб-сайт Міністерства охорони здоров'я. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.moz.gov.ua](http://www.moz.gov.ua).
4. Охорона здоров'я. Інститут економічних досліджень і політичних консультацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ier.com.ua/ua>
5. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.moz.gov. ua/ua/portal/ms_reform/](http://www.moz.gov.ua/ua/portal/ms_reform/)
6. Україна: здоров'я нації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www. uiph. kiev.ua/ uploads/docs/publish/zn/2012-1. doc](http://www.uiph.kiev.ua/uploads/docs/publish/zn/2012-1.doc)
7. Фінансування системи охорони здоров'я в Європі: досвід для України [Текст] / Л. А. Ляховченко, О. В. Поживілова, Я. Ф. Радиш // Економіка та держава. – 2011. – №2. – С. 112–117.
8. Финансирование здравоохранения в Европейском союзе. [Текст]: науч. изд. / S. Thomson, T. Foubister, E. Mossialos; Европейская обсерватория по системам и политике здравоохранения. – Копенгаген: ВОЗ, 2010. – 241 с.

REFERENCES

- «Kontsepsiia reformuvannia okhorony zdorov'ia Ukrainy» [The concept of health care reform Ukraine]. [http:// www.ufoz.ukrmed. info/Article33.html](http://www.ufoz.ukrmed.info/Article33.html).
- Liakhovchenko, L. A., Pozhyvilova, O. V., and Radysh, Ya. F. «Finansuvannia systemy okhorony zdorov'ia v Evropi: dosvid dlia Ukrainy» [Financing of Health in Europe: Experience for Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 2 (2011): 112–117.
- Ofitsiyniy veb-sait Ministerstva okhorony zdorov'ia.. [http:// www. moz.gov.ua](http://www.moz.gov.ua).
- «Okhorona zdorov'ia. Instytut ekonomichnykh doslidzhen i politychnykh konsultatsii» [Health. Institute for Economic Research and Policy Consulting]. [http://www.ier. com.ua/ua](http://www.ier.com.ua/ua).
- «Prohrama ekonomichnykh reform na 2010–2014 roky.» [Economic Reform Program for 2010–2014.]. [http://www.moz.gov. ua/ua/portal/ms_reform/](http://www.moz.gov.ua/ua/portal/ms_reform/).
- Thomson, S., Foubister, T., and Mossialos, E. *Finansirovanie zdra-vookhraneniia v Evropeyskom soiuze*. [Funding for Health in the European Union.]. Kopenhagen: VOZ, 2010.
- «Ukraina: zdorov'ia natsii» [Ukraine: national health]. [http://www. uiph. kiev.ua/ uploads/docs/publish/zn/2012-1.doc](http://www.uiph.kiev.ua/uploads/docs/publish/zn/2012-1.doc).
- «Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava: Prohrama ekonomichnykh reform na 2010–2014 rr.» [Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State: Economic Reform Program for 2010–2014.]. [http:// www. president.gov. ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf](http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_2.pdf).

Оганезова А. В.

МЕТОДИКА РАСЧЁТА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЖИЗНИ

В статье рассчитана долгосрочная экономическая эффективность новой человеческой жизни для Украины. Разработанная методика, в отличие от существующих, реализована в полном объеме с построением возрастных профилей государственных затрат, с учетом фактора смертности, индексации и дисконтирования, а также эффекта от детенезации экономики. В работе обосновано, что максимально возможный темп роста расходов на здравоохранение, обеспечивающий безубыточность гражданина, составляет 7,15% (в течение ближайших 20 лет с сохранением темпа роста 6% после 2030 г.). Предложенный подход является инструментом при формировании приоритетов в государственных расходах на здравоохранение, а также демонстрирует возможности более правильного принятия решений за пределами сектора здравоохранения.

Ключевые слова: эффективность человеческой жизни, возрастные профили государственных затрат, инвестиции в здравоохранение
Рис.: 5. *Табл.:* 1. *Формул.:* 7. *Библ.:* 16..

Оганезова Анна Викторовна – кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой, кафедра менеджмента, Харьковский институт экономики рыночных отношений и менеджмента (ул. Маршала Батицкого, 5, Харьков, 61038, Украина)
Email: anna.oganezova@rambler.ru

УДК 330.1

Оганезова А. В.

МЕТОДИКА РОЗРАХУНКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ

У статті розрахована довгострокова економічна ефективність нового людського життя для України. Розроблена методика, на відміну від існуючих, реалізована в повному обсязі з побудовою вікових профілів державних витрат, з урахуванням чинника смертності, індексації та дисконтування, а також ефекту від детенізації економіки. У роботі обґрунтовано, що максимально можливий темп зростання витрат на охорону здоров'я, який забезпечує беззбитковість громадянина, становить 7,15% (протягом найближчих 20 років із збереженням темпу зростання 6% після 2030 р.). Запропонований підхід є інструментом при формуванні пріоритетів в державних видатках на охорону здоров'я, а також демонструє можливість більш правильного прийняття рішень за межами сектора охорони здоров'я.

Ключові слова: ефективність людського життя, вікові профілі державних витрат, інвестиції в охорону здоров'я
Рис.: 5. *Табл.:* 1. *Формул.:* 7. *Библ.:* 16.

Оганезова Анна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри, кафедра менеджменту, Харківський інститут економіки ринкових відносин і менеджменту (вул. Маршала Батицького, 5, Харків, 61038, Україна)
Email: anna.oganezova@rambler.ru

УДК 330.1

Oganezova A. V.

METHODS OF CALCULATION OF ECONOMIC EFFICIENCY OF HUMAN LIFE

The article contains calculation of the long-term economic efficiency of a new human life for Ukraine. The developed methods, unlike the existing ones, are realised in full volume with building age profiles of state expenditures, with consideration of the death-rate factor, indexation and discounting and also the effect of de-shadowing of economy. The article justifies that the maximum possible rate of growth of healthcare expenditures, which provides the break-even of a citizen, constitutes 7.15% (during the nearest 20 years with preservation of the growth rate of 6% after 2030). The offered approach is a tool for formation of priorities in state expenditures on healthcare and also demonstrates possibilities of a better decision making outside the healthcare sector.

Keywords: efficiency of human life, age profiles of state expenses, investments in healthcare.
Pic.: 5. *Tabl.:* 1. *Formulae:* 7. *Bibl.:* 16.

Oganezova Anna V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Head of the Department, Department of Management, Kharkiv Institute of Economics of Market Relations and Management (vul. Marshala Batytskogo, 5, Kharkiv, 61038, Ukraine)
Email: anna.oganezova@rambler.ru

Постановка проблеми. Развитие исследований в области «экономики человека» и теории «человеческого капитала» привели к росту интереса стоимости здоровья, что сделало актуальным проблему расчёта экономической эффективности человеческой жизни (с позиции государства). На основе этого подхода ряд авторов [1–3] обосновывают экономическую эффективность государственных инвестиций в экстракорпоральное оплодотворение (ЭКО). Очевидно, что данная методика, во-первых, имеет самостоятельное значение, и, во-вторых, может применяться для обоснования не только ЭКО, но и других инвестиций в здравоохранение.

Анализ последних исследований и публикаций. Согласно [1–2] долгосрочная экономическая эффектив-

ность (LTEB – long term economic benefit) новой человеческой жизни рассчитывается с помощью модели:

$$LTEB = \sum_{t=0}^{t_d} \frac{N(t)}{(1+q)^t} - IVF_0, \quad N(t) = T(t) - S(t), \quad (1a)$$

$$S(t) = D(t) + C(t) + E(t) + H(t) + P(t), \quad (1b)$$

где $N(t)$ – текущий баланс (прибыль или убыток) государства в год t , обусловленные рождением новой особи,

$T(t) = k \cdot I(t) N(t)$ – поступления в бюджет за счёт налогов и сборов с доходов (I) человека,

$S(t)$ – государственные расходы на человека,

$D(t), C(t), E(t), H(t), P(t)$, – статьи этих расходов: на рождение, детские пособия, образование, здравоохранение, государственную пенсию соответственно,

IVF_0 – расходы на ЭКО,

q – коэффициент дисконтирования.

Предполагается, что рождение человека происходит в текущий момент $t = 0$ (т. е. в базовый год), тогда t является возрастом человека. Кроме того, согласно [1–3] считается, что новорождённый гражданин имеет среднестатистическое образование, здоровье, зарплату и продолжительность предстоящей жизни.

В простейшем варианте модели (1) [1–2] все её составляющие рассчитываются путём экстраполяции значений в базовом (текущем) году на будущее с учётом индексации, т. е.

$$X(t) = X_0(1 + r_x)^t \cdot \delta_x(t), \quad (2)$$

где X – параметр модели (1), $X \in \{C, E, H, Ps, Pns, B\}$,

X_0 – значение параметра X в базовом году,

r_x – коэффициент индексации параметра X , множители $\delta_x(t)$ отражают ограниченность временного интервала, в течение которого действует фактор X :

$$\delta_x(t) = \begin{cases} 1, & t_x^{beg} \leq t \leq t_x^{end} \\ 0, & \text{else} \end{cases},$$

t_x^{beg} , t_x^{end} – моменты начала и окончания действия фактора X .

Модель (1)–(2) применительно к Великобритании и Швеции подробно описана в [1–2].

Очевидно, что модель (2) является сильно упрощённой. Основной её недостаток состоит в том, что вариативность значений факторов во времени обуславливается исключительно индексацией их роста (т. е. наличием r_x), отражающей рост ВВП страны и, возможно, перераспределение расходов бюджета. На самом же деле большинство составляющих доходов/расходов государства (в расчёте на одного человека) зависят не только от текущих значений макроэкономических показателей, но и от *возраста* этого человека. Это означает, что модель (2) следует заменить на

$$X(t) = X_0(t) \cdot (1 + r_x)^t, \quad (3)$$

где $X_0(t)$ – возрастной профиль значений параметра X в базовом году.

Другими словами, следует вместо постоянных значений параметров X_0 , усреднённых по всему населению, использовать их возрастные профили $X_0(t)$.

Данная методика, называемая generation accounting (GA), также описана в [1], однако реализована авторами не в полном объёме, т. е. не для всех факторов модели (1), а только для модели налоговых поступлений [1] или для расходов на здравоохранение [1–2].

Цель данной статьи – усовершенствовать и уточнить методику GA и её реализацию следующим образом:

- применить методику GA (3) в модели (1) в полном объёме, для чего построить возрастные профили всех факторов;
- помимо выплат государственной пенсии учесть обязательные выплаты из других государственных социальных фондов;

- учесть косвенные затраты государства, вызванные отсутствием или снижением объёма налоговых поступлений из-за временного прерывания трудовой деятельности родителя (матери) на период беременности, родов и ухода за ребёнком. Эти затраты следует отнести на первые годы жизни ребёнка;
- учесть в модели, что продолжительность жизни не является постоянной величиной (равной средней ожидаемой продолжительности жизни t_{ej} , как в модели (1)), а её распределение носит вероятностный характер;
- Украина характеризуется большим удельным весом «теневой» экономики. При составлении прогнозной модели налоговых поступлений предлагается рассмотреть сценарий частичной легализации «теневых» доходов граждан.

Изложение основного материала

В результате авторских допущений и расчетов были построены возрастные профили государственных затрат, а именно: расходы на рождение, детские пособия, здравоохранение, образование, пенсии, занятость и безработица, прочие социальные выплаты из государственных фондов социального страхования. Профили расходов на здравоохранение изложены автором в работе [4], профили доходов от индивида за счёт взимания налогов и отчислений – в работе [5]. Более подробно остановимся на определении косвенных расходов государства, влияние фактора смертности, индексации и дисконтирования, возможного эффекта от детенизации экономики.

Косвенные расходы государства

Государство помимо прямых затрат, связанных с рождением, образованием, здравоохранением ребёнка и выплат соответствующих пособий несёт также и косвенные, связанные с непоступлением в бюджет налогов с доходов родителя (матери), прерывающего свою трудовую деятельность. Эти расходы никак не отражены в моделях Коннолли и его последователей [1–3]. В то же время представляется совершенно очевидным, что эти расходы существуют, их надо учитывать и относить к первым годам жизни новорождённого.

Ранее, исходя из данных [6] и [7], была рассчитана средняя величина выплат пособия по беременности и родам. Сопоставив эту величину со средней зарплатой в среднем возрасте материнства, равном 25,6 лет [8] (с учётом эффекта гендерного неравенства, т. е. коэффициента 0,778 [7] для средней зарплаты женщин), получим, что примерно 61 % матерей были работающими. Эта цифра подтверждается и уровнем занятости женщин в возрастной группе наиболее детородного возраста (25–29 лет), который по данным [7] составляет 62 %.

Согласно [5] и приведённым выше коэффициентам получим, что недопоступления налогов составляют 8814,52 грн в год ($17260 \cdot 0,778 \cdot 0,61 \cdot 0,8372$). Предположим далее, что срок прерывания трудовой деятельности составляет три года. Кроме того, предположим, что в течение следующих двух лет недопоступления сокращаются вдвое до 4407,26 грн/год (мать занята частично, либо получает

низкую зарплату, ниже средней для своего возраста, либо является безработной). Обозначим эту статью расходов как $D_0^{kosv}(t)$.

С учётом косвенных расходов государства и социальных выплат уточним модель общих расходов государства (16):

$$S(t) = D(t) + C(t) + E(t) + H(t) + P(t) + P^{Soc}(t) + D_0^{kosv}(t), \quad (4)$$

$$P^{Soc}(t) = p^{bol}(t) + p^h(t) + p^{UnEmp}(t) + p^{Acc}(t), \quad (5)$$

где $P^{Soc}(t)$ – социальные выплаты, не связанные с пенсией. Возрастные профили отдельных составляющих представлены в [5].

Проведённое моделирование на основе моделей (1а), (4)–(5), (3) позволило построить базовый профиль баланса $N(t)$ (рис. 1) и рассчитать долгосрочную экономическую эффективность (LTEB) человека. Она составила 253,1 тыс. грн. Для сравнения на том же графике приведён профиль баланса, построенный на основе (2), т. е. без учёта возрастных профилей затрат.

Важно отметить, что важным элементом обеих моделей является средняя ожидаемая продолжительности жизни t_{gr} , равная 70,4 года [7]. Подход, основанный на постоянных величинах расходов по каждой из статей, т. е. на (2), не позволяет «выйти» за пределы этой величины (иначе не будет соблюдаться баланс). При использовании возрастных профилей доходов и затрат (т. е. (3)) такой выход вполне допустим. Вместе с тем, показанный на рис. 1 профиль баланса и значение LTEB не учитывают возрастную структуру населения (т. е. смертность). По этой причине все проведённые расчёты и их результаты отражают баланс экономических взаимоотношений государства только с гражданами, *дожившими* до времени t . Очевидно, что для получения более правдоподобной модели, следует учитывать возрастную профиль смертности.

Влияние фактора смертности

В работах Коннолли и его последователей [1–3] предполагалось, что продолжительность жизни новорождённого является постоянной (и равной оценке продолжительности жизни при рождении). Однако такой подход является методически неверным. Причина состоит в том, что зависимость текущего баланса прибыли/убытка государства от его экономического взаимодействия с гражданином $N(t)$ является существенно нелинейной в окрестности средней продолжительности жизни. Следование указанному упрощению приводит к знакопостоянному и весьма существенному эффекту: завышению фактической прибыльности человека. В самом деле: согласно построенным моделям LTEB для человека, умершего в 60 лет, составляет 314,6 тыс., а для умершего в 80 – 109,2 тыс. Среднее значение этих величин (211,9 тыс.) *существенно меньше* значения $LTEB(70) = 253,1$ тыс.

Согласно [9] вероятность $l(t)$ дожития до возраста t вычисляется по известным [10] значениям коэффициентов смертности m_x в возрастной группе x по формуле

$$l(t) = \exp\left(-\sum_{x=1}^t m_x\right). \quad (6)$$

Это значение и является возрастным профилем смертности. Его график представлен на рис. 2.

Для учёта фактора смертности необходимо домножить значения баланса $N(t)$ в модели (1а) на вероятности дожития $l(t)$ (6):

$$LTEB = \sum_{t=0}^{\infty} \frac{N(t) \cdot l(t)}{(1+q)^t} - IVF_0. \quad (7)$$

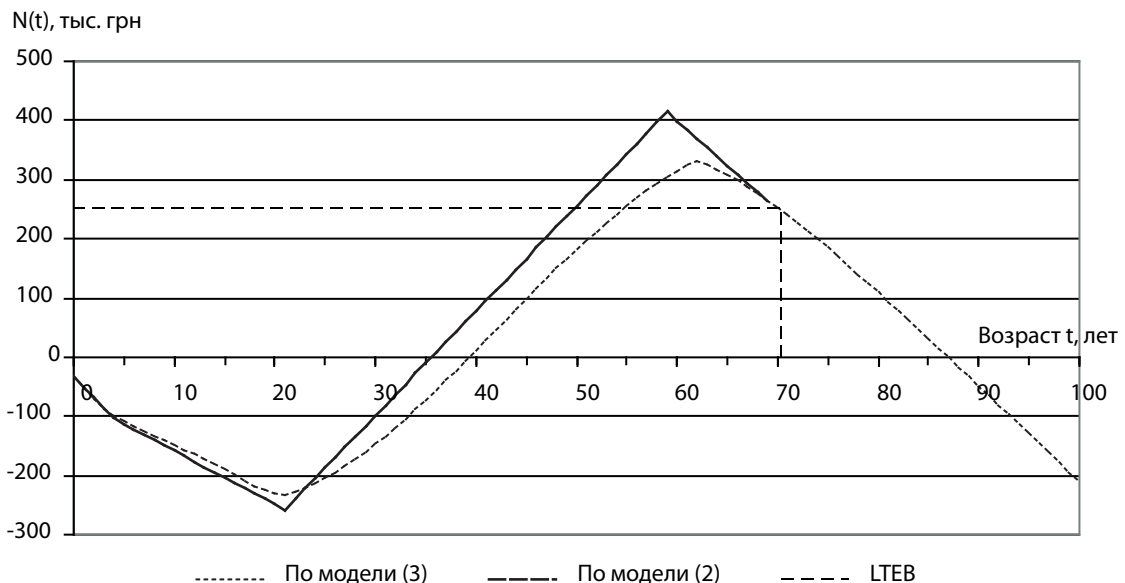

Рис. 1. Профиль баланса доходов/расходов государства без учёта индексации, дисконтирования и смертности

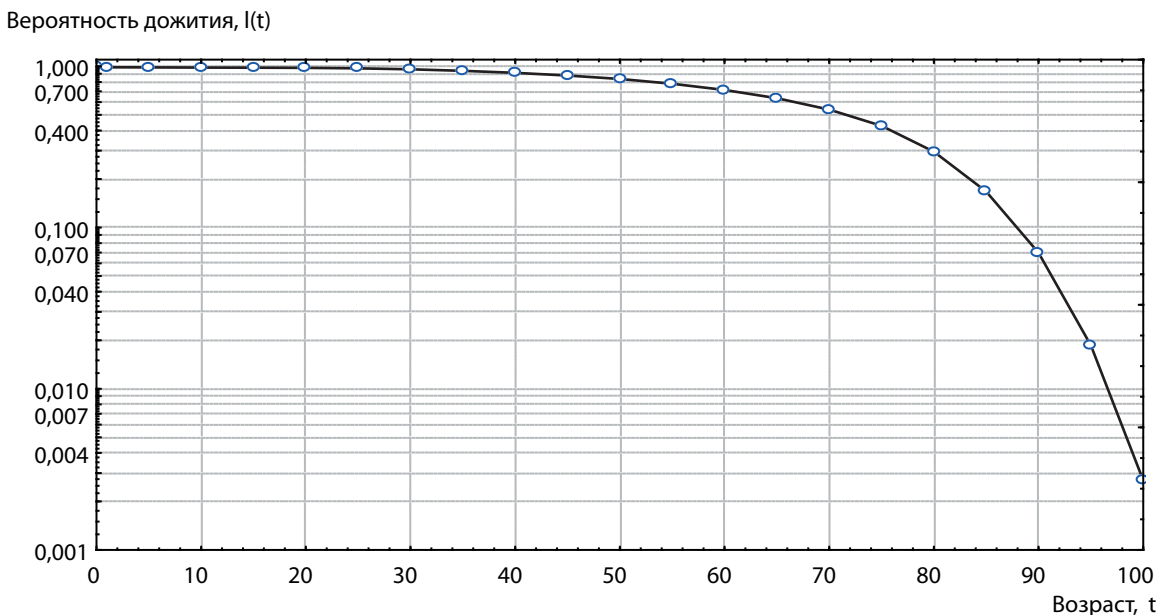

Рис. 2. Возрастной график смертности (вероятность дожития)

Профиль баланса доходов/расходов государства с учётом фактора смертности представлен на рис. 3.

Как видно на графике, и как следует из (6)–(7), накопленное значение баланса стремится к некоторой постоянной величине (равной 93 707 грн). Это значение и есть $LTEB$, т. е. долгосрочная экономическая эффективность от человека с точки зрения государства.

Учёт индексации и дисконтирования

В соответствии с методикой Коннолли [1–3], все факторы, кроме здравоохранения, индексируются в соответствии с прогнозом роста ВВП, а эта величина согласно [11]

составляет 4,7%. Согласно всё тем же [1–3], для здравоохранения заложен опережающий рост. По рекомендациям ВОЗ и соответствующих структур ЕС общие расходы на здравоохранение должны быть не менее 10% ВВП. А у нас на Украине – 6,9% (в 2009) [12]. При этом доля государства составляет 57,6% от общих расходов на здравоохранение [13] (для сравнения – в Великобритании и Швеции эта доля равна 81,7%). Для того, чтоб за ближайшие 20 лет довести общие расходы на здравоохранение до 10% ВВП необходим ежегодный рост 8,5% (при сохранении нынешней доли государства в общих расходах). В дальнейшем темп роста расхо-

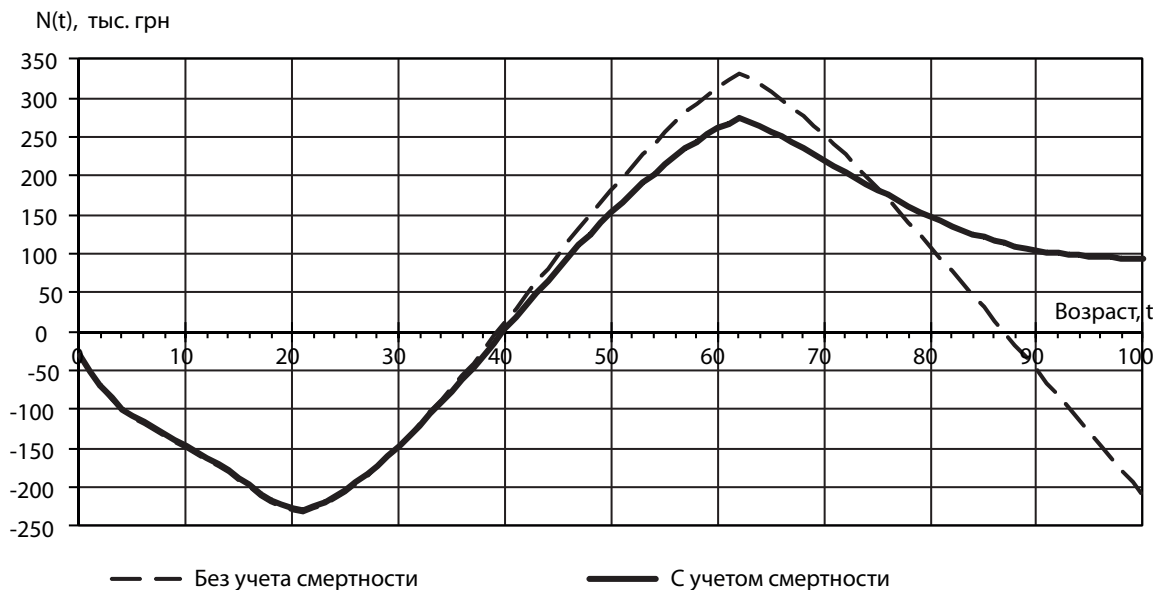

Рис. 3. Влияние фактора смертности на профиль баланса доходов/расходов государства (без учёта индексации и дисконтирования)

дов на здравоохранение прогнозируется равным 6% в год, что обеспечит (как следует из табл. 1) следование в русле европейского тренда относительно доли государственных расходов на здравоохранение относительно ВВП. Для коэффициента дисконтирования использовалось значение 5%.

При использовании индексации доходов и расходов государства и дисконтирования будущих затрат/поступлений значение LTEB получилось отрицательным, равным – 35274 грн. График профиля баланса государства показан на рис. 4.

Таблица 1

Прогнозные значения индексов роста

Показатель	Индекс роста ВВП (2010 г.=1)			Индекс роста государственных расходов на здравоохранение (2010 г.=1)			Доля государственных расходов на здравоохранение от ВВП		
	UK	SWE	UA	UK	SWE	UA	UK	SWE	UA
Индекс годового роста	1,019	1,028	1,047	1,03	1,04	1,085/1,06			
2010	1	1	1	1	1	1	6,86	7,43	3,97
2030	1,46	1,74	2,51	1,81	2,19	5,11	8,51	9,38	8,11
2050	2,12	3,02	6,28	3,26	4,80	16,40	10,54	11,83	10,38
2080	3,73	6,91	24,90	7,92	15,57	94,16	14,55	16,75	15,03

Анализ результатов расчёта и их графического представления показывает, что в долгосрочной перспективе граждане приносят государству не прибыль, как в зарубежных странах (согласно [1–3] LTEB для Великобритании, США и Швеции составляет 215810, 190515 и 58656 USD/чел. соответственно), а убыток. Из этого факта (т. е. из убыточности) можно сделать следующие выводы:

- предлагаемое ускоренное развитие здравоохранения возможно только за счёт перекладывания финансового бремени на следующие поколения, (отрицательная величина LTEB означает именно это);
- максимально возможный темп роста расходов на здравоохранение, обеспечивающий безубыточность гражданина, составляет 7,15% (в течение ближайших 20 лет с сохранением темпа роста 6% после 2030 г.). В этом случае «консервируется» отставание от западноевропейских стран по доле расходов на здравоохранение на 25–30 лет;

- при сохранении нынешних пропорций финансирования здравоохранения (т. е. 4,7% роста синхронно со всеми остальными факторами) LTEB=76,707 грн.

Таким образом, реализация планов по ускоренному развитию здравоохранения возможна только при условии увеличения доходов государства, т. е. налоговых поступлений. А для этого необходимо снизить долю теневой экономики.

Учёт возможного эффекта от детенизации экономики

Очевидно, что все построенные модели отражают только официальные зарплаты, в то время как по оценкам [14] объём «теневых» зарплат («в конвертах») составляет 170 млрд грн («чистыми») на фоне легальных [7] номинальных 459,153 млрд грн, т. е. 37%. По другим экспертным оценкам [15] доля теневой экономики доходит до 50% официального ВВП. В странах ЕС по данным [15, 16] уровень «теневой» экономики составляет от 11% (Австрия) до 39% (Латвия); в среднем – 17%.

N(t), тыс. грн

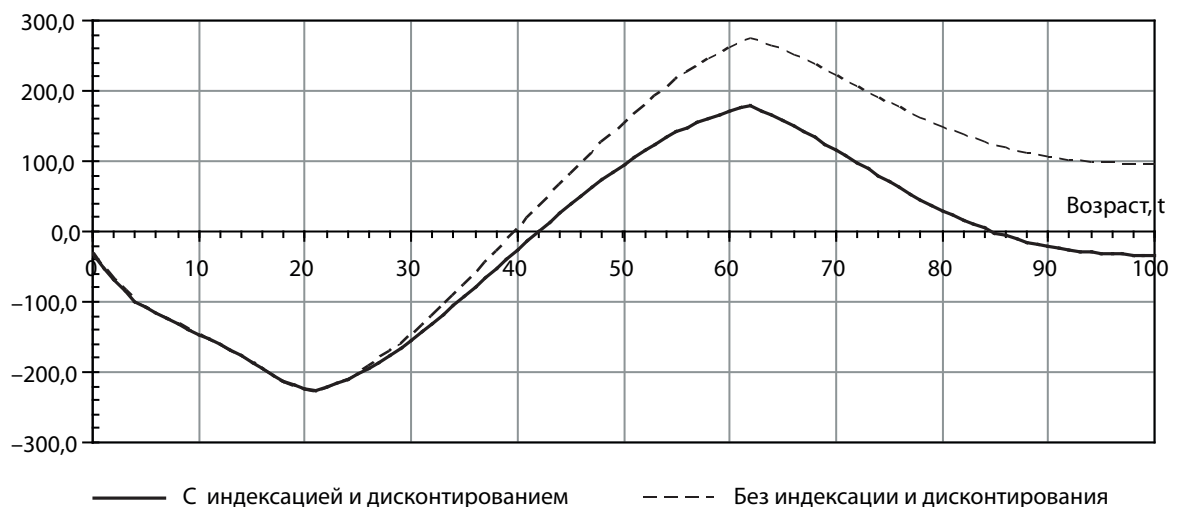

Рис. 4. Профиль баланса доходов/расходов государства с учётом индексации и дисконтирования

Поскольку в рамках рассматриваемого подхода нас интересуют налоговые поступления от будущих доходов только родившегося человека, то нет необходимости моделировать переходный процесс снижения уровня детенизации. В самом деле: согласно [5] новое поколение начнёт работать (и платить налоги) с 18 лет. Поэтому предположим, что в результате соответствующих мер доля «теневой» экономики снизится за эти 18 лет с нынешних 37% до пристойного «европейского» уровня 17%. При этом следует учесть, что объёмы теневых и легальных зарплат измеряются по-разному: первая из них «чистая», а вторая – номинальная. По этой причине их соотношение следует делить на 0,814 (величина «чистой» зарплат по отношению к номинальной). Следовательно, $k_0^{sh} = 0,4545$, а $k_{18}^{sh} = 0,2088$.

Если считать, что теневая зарплата «обелится» с сохранением её размера, то налоговые сборы увеличатся в $k_1^T = \frac{T_0(18)}{T_0(0)} = \frac{1+k_0^{sh}}{1+k_{18}^{sh}} = 1,2032$ раза. Однако, это предположение нереалистично, поскольку оно означает, что все

издержки, связанные с легализацией зарплат, возьмут на себя работодатели. Альтернативным является вариант, при котором работодатель полностью переложит все издержки от легализации зарплат на самих работников. Согласно [14] величина налоговой нагрузки на «чистую» зарплату $k_{leg} = 1,0285$, а издержки предпринимателя на «налоговую оптимизацию» расходов, связанных с зарплатой $k_{opt} = 0,09$. При таком варианте легализации зарплат налоговые

сборы возрастут в $k_2^T = 1 + (k_1^T - 1) \cdot \frac{k_{leg}(1+k_{opt})}{1+k_{leg}} = 1,1123$

раза. Однако этот вариант также является не вполне реалистичным, поскольку реальная зарплата работников («чистыми») уменьшится в $(1+k_{leg}) / (1+k_{opt}) = 1,861$ раза. Предполагая, что истина лежит где-то посередине, примем коэффициент увеличения налоговых сборов $k_3^T = 1,15$.

С учётом применения данного коэффициента профиль баланса доходов/расходов государства будет иметь вид, показанный на рис. 5. Значение $LTEB = 45935$ грн.

$N(t)$, тыс. грн

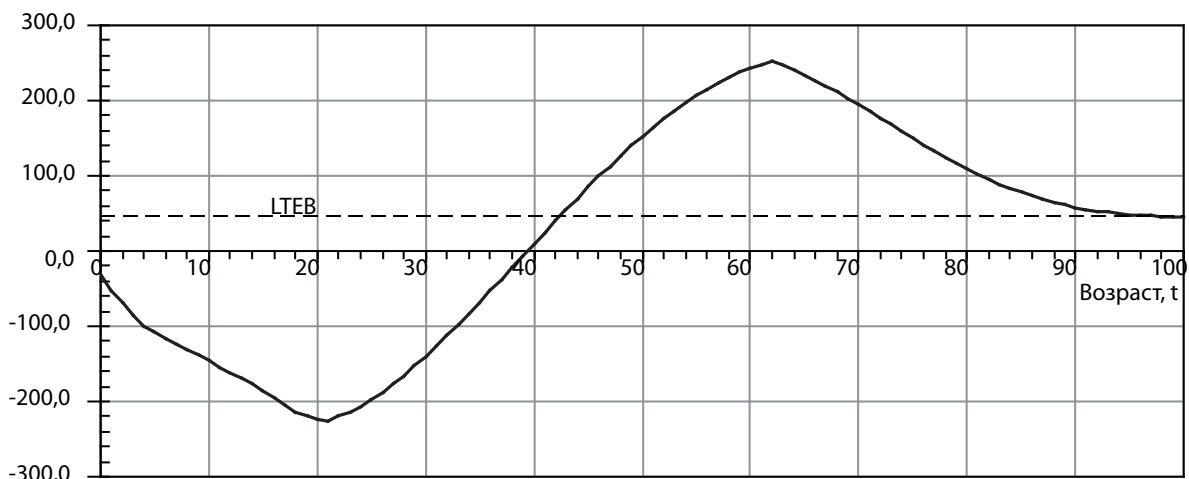

Рис. 5. Профиль баланса доходов/расходов государства при реализации сценария детенизации экономики

Выводы. Автором разработана методика расчёта экономической эффективности человеческой жизни с построением возрастных профилей государственных затрат, с учетом вероятностного характера продолжительности жизни (фактора смертности), индексации и дисконтирования, а также частичной легализации «теневых» доходов граждан. Использование методики позволяет оценить долгосрочные финансовые последствия субсидирования ЭКО: стоимость процедуры ЭКО необходимо сравнивать с LTEB. Для определения точки безубыточности (возраста окупаемости) ЭКО нужно провести горизонтальную линию, соответствующую стоимости ЭКО, и в точке пересечения с кривой LTEB опустить перпендикуляр.

Методика доказывает, что при более широкой правительственной точки зрения в долгосрочной перспективе расходы на здравоохранение являются инвестициями. Предложенный подход является инструментом при формировании приоритетов в государственных расходах на здравоохранение, а также демонстрирует возможности более правильного принятия решений за пределами сектора здравоохранения (например, можно посчитать, насколько выгодно для страны привлечение взрослых иммигрантов и невыгоден отъезд молодых людей: отпуская 20-летнего молодого человека на заработки за границу, государство теряет 223тыс.+LTEB).

ЛІТЕРАТУРА

1. Mark P Connolly, Federico Gallo, Stijn Hoorens, William Ledger. Assessing long-run economic benefits attributed to an IVF-conceived singleton based on projected lifetime net tax contributions in the UK. Human Reproduction. 2009; 24(3): 626-

REFERENCES

- Borisov, V. A. *Demografia* [Demography]. Moscow: Nota Bene, 2003.
- Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2010 rik* [Statystychnyy Yearbook of Ukraine for 2010]. Kyiv: Avhust Treid, 2011.

632. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://humrep.oxfordjournals.org/content/24/3/626.full>.
2. Anders Svensson, Mark P Connolly, Federico Gallo, Leif Hagglund. Long Term Fiscal Implications of subsidizing In-vitro Fertilization in Sweden: A lifetime tax perspective. A Scandinavian Journal of Public Health. 2008; 36: 832-840. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://humupd.oxfordjournals.org/content/16/6/603.full.pdf+html>
 3. Sherman J. Silber, MD; Mark P. Connolly, MHE; Michael S. Pollard, PhD; Stijn Hoorens, MSc; Brian R. Kaplan, MD; and Selwyn P. Oskowitz, MD. Long-term economic benefits attributed to IVF conceived children: A lifetime tax calculation. American Journal of Managed Care. 2008;14(9):598-604. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ajmc.com/publications/issue/2008/2008-09-vol14-n9/Sep08-3583p598-604/>
 4. Оганезова А. В. Моделирование спроса на услуги здравоохранения в зависимости от возраста населения / А. В. Оганезова // Проблемы экономики. – 2012. – №4.
 5. Оганезова А. В. Построение возрастных профилей дохода государства от работающего индивида / А. В. Оганезова // Вестник МСУ. – 2012. – №2.
 6. Інформація про виконання бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за 2010 рік – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fse.gov.ua/fse/control/uk/publish/article;jsessionid=8B1948114FADAF1A99AC2B0493323921?art_id=421960&cat_id=421951
 7. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За редакцією Осаулєнка О. Г. – Київ ТОВ «Август Трейд». – 2011. – 560 с.
 8. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію. 2008 рік. – К., 2009. – 360 с.
 9. Борисов В. А. Демографія / В. А. Борисов. – М.: Нота Бене. – 2003. – 344 с.
 10. World health statistics 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/EN_WHS2012_Full.pdf
 11. Пенькова О. Г. Прогнозування показників розвитку економіки на довгострокову перспективу / О. Г. Пенькова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 1 (17). – С.83–89.
 12. Витрати на медичні послуги. Research & Branding Group. 20 лютого 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8283/>
 13. Мировая статистика здравоохранения, 2010. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.who.int/whr/2010/whr10_ru.pdf
 14. Крюкова С., Сыченко Е. Фискалы меняют налоговый кодекс. Текст проекта изменений // Экономічна правда, Четверг, 12 июля 2012. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2012/07/12/329202/>
 15. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М.Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687с.
 16. Friedrich Schneider, Johannes Kepler. The size and development of the shadow economies of the 22 transition and 21 OECD countries. Bonn, Institute for the Study of Labour (Discussion Paper No514) // Economics. – №9. – 2007. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9/version_1/at_download/file
- Connolly, M. P., Gallo, F., and Hoorens, S. «Assessing long-run economic benefits attributed to an IVFconceived singleton based on projected lifetime net tax contributions in the UK. Human Reproduction.» <http://humrep.oxfordjournals.org/content/24/3/626.full>.
- «Informatsiia pro vykonannia biudzhetu Fondu sotsialnogo strakhuvannia z tymchasovoi vtraty pratsezdatnosti za 2010 rik» [Information on Budget Insurance Fund for Temporary Disability in 2010]. http://www.fse.gov.ua/fse/control/uk/publish/article;jsessionid=8B1948114FADAF1A99AC2B0493323921?art_id=421960&cat_id=421951.
- Kriukova, S., and Sychenko, E. «Fyskaly meniauiat nalohovyi kodeks. Tekst proekta yzmenenyi» [Fiscals change the tax code. The text of the draft amendments]. <http://www.epravda.com.ua/rus/publications/2012/07/12/329202/>.
- «Mirovaia statistika zdavookhraneniia, 2010.» [World Health Statistics 2010.]. http://www.who.int/whr/2010/whr10_ru.pdf.
- Oganezova, A. V. «Modelirovanie sprosna na uslugi zdavookhraneniia v zavisimosti ot vozrasta naseleniia» [Modeling the demand for health care services, depending on the age of the population]. *Problemy ekonomiki*, no. 4 (2012).
- Oganezova, A. V. «Postroenie vozrastnykh profiley dokhoda gosudarstva ot rabotaiushchego individa» [Construction of age-income profile of the state of the working individual]. *Vestnik MSU*, no. 2 (2012).
- Penkova, O. H. «Prohnozuvannia pokaznykiv rozvytku ekonomiky na dovhostrokovu perspektyvu» [The prediction performance of the economy in the long run]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 1(17) (2012): 83–89.
- Silber, S. J., Connolly, M. P., and Pollard, M. S. «Long-term economic benefits attributed to IVF conceived children». <http://www.ajmc.com/publications/issue/2008/2008-09-vol14-n9/Sep08-3583p598-604/>.
- Svensson, A., Connolly, M. P., and Gallo, F. «Long Term Fiscal Implications of subsidizing In-vitro Fertilization in Sweden». <http://humupd.oxfordjournals.org/content/16/6/603.full.pdf+html>.
- Shchorichna dopovid pro stan zdorov'ia naselennia Ukrainy ta sanitarno-epidemichnu sytuatsiiu. 2008 rik.* [Annual report on the state of health of Ukraine and sanitary and epidemiological situation. In 2008.]. Kyiv, 2009.
- Sotsialno-ekonomichni stan Ukrainy: naslidky dlia narodu ta derzhavy* [Socio-Economic Situation in Ukraine: Implications for the Nation and the State]. Kyiv: NVTs NBUV, 2009.
- Schneider, F., and Kepler, J. «The size and development of the shadow economies of the 22 transition and 21 OECD countries». http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9/version_1/at_download/file.
- «Vytraty na medychni posluhy. Research & Branding Group. 20 liutoho 2012» [The cost of medical services. Research & Branding Group. February 20, 2012]. <http://www.rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8283/>.
- «World health statistics 2012». http://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/EN_WHS2012_Full.pdf.

Пакуліна А. А.

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Представлено результати аналізу існуючої системи освіти з виділенням основних проблем управління. Узагальнено зарубіжний досвід удосконалення управління освітою. Доведено, що для вироблення ефективних управлінських рішень необхідне моделювання процесів реформування освіти й управління ними. Модель управління відображає участь основних суб'єктів, включених до освітнього процесу. Обґрунтовується доцільність застосування методології функціонального моделювання для вирішення проблем модернізації освіти. Розроблено рекомендації з удосконалення державного регулювання розвитку системи освіти в період її модернізації.

Ключові слова: система освіти, державне регулювання, моделювання, модель управління, регіон

Бібл.: 8.

Пакуліна Алевтина Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра обліку та аудиту, Українська державна академія залізничного транспорту (пл. Фейєрбаха, 7, Харків, 61050, Україна)

Email: sizapet@mail.ru

УДК 338.26:332.1

Пакулина А. А.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Представлены результаты анализа существующей системы образования с выделением основных проблем управления. Обобщен зарубежный опыт совершенствования управления образованием. Доказано, что для выработки эффективных управленческих решений необходимо моделирование процессов реформирования образования и управления ими. Модель управления отображает участие основных субъектов, включенных в образовательный процесс. Обосновывается целесообразность применения методологии функционального моделирования для решения проблем модернизации образования. Разработаны рекомендации по совершенствованию государственного регулирования развития системы образования в период ее модернизации.

Ключевые слова: система образования, государственное регулирование, моделирование, модель управления, регион

Библ.: 8.

Пакулина Алевтина Анатолієвна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра учета и аудита, Украинская государственная академия железнодорожного транспорта (пл. Фейербаха, 7, Харьков, 61050, Украина)

Email: sizapet@mail.ru

УДК 338.26:332.1

Pakulina A. A.

PERFECTION OF STATE REGULATION OF THE SYSTEM OF EDUCATION

The article shows results of analysis of the existing system of education with allocation of main problems of management. It generalises foreign experience of perfection of management of education. It proves that in order to develop effective managerial decisions it is necessary to model processes of reformation of education and management of them. Model of management reflects participation of main subjects that are involved into the education process. It substantiates expediency of application of the methodology of functional modelling for solution of problems of modernisation of education. It develops recommendations on perfection of the state regulation of development of the system of education in the period of its modernisation.

Keywords: system of education, state regulation, modelling, model of management, region.

Bibl.: 8.

Pakulina Alevtina A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Accounting and Audit, Ukrainian State Academy of Railway Transport (pl. Feyerbakha, 7, Kharkiv, 61050, Ukraine)

Email: sizapet@mail.ru

Вступ. У сучасній економіці людина стає центром відтворювальних процесів. Свідченням цього є зростання значення людського капіталу, який формується під впливом дії системи освіти, освітньої діяльності. Саме освіта впливає на розвиток природних здібностей людини до праці, сприяє моральному і духовному вихованню учнів, студентів, слухачів. Останнім часом в економічній літературі широко вживається така категорія як сталий розвиток. Досвід розвинених країн стосовно подальшого соціально-економічного розвитку держави свідчить, що існують фундаментальні основи для забезпечення сталого розвитку. І такими можуть бути освіта, освітній рівень, освітній потенціал нації, що є важливим чинником становлення, збереження і зміцнення національної безпеки.

Проблеми вдосконалення управління освітою залишаються актуальними впродовж багатьох років. Останніми роками вони набули особливого значення в умовах розгортання процесів реформування й модернізації освіти: законодавчого закріплення повноважень у цій сфері діяльності за різними рівнями управління, включення України в Болонський процес і переходу до багаторівневої освіти, розробки освітніх стандартів нового покоління, переходу на зовнішнє незалежне оцінювання, нормативне фінансування та ін.

Проблеми державного регулювання системи освіти знайшли відображення в наукових працях багатьох провідних українських учених. Вагомий внесок у вивчення її окремих аспектів зробили О. О. Євсєєва [1], Г. І. Башнянин [3],

В. І. Куценко [4], Т. О. Лукіна [5], Н. І. Флінта [7], Л. Г. Чернюк [8] та інші. Однак аналіз наявних досліджень свідчить, що в більшості з них немає комплексного бачення концептуальної моделі удосконалення державного регулювання системи освіти у сучасних умовах глобалізації бізнес-процесів і євроінтеграції. Без цього неможливе обґрунтування адекватної до умов нашої держави стратегії державного регулювання розвитку системи освіти.

Комплексних досліджень, що дозволяють створити науково обґрунтований підхід до вдосконалення управління освітою в Україні, особливо в умовах її системних змін, поки проведено недостатньо. Запропоновані рішення в цій галузі стосуються, головним чином, оцінки загального стану управління, перерозподілу окремих функцій між рівнями управління на основі суб'єктивних уявлень про ефективність їх реалізації, створення органів суспільного управління й організації управління в освітніх установах.

Система освіти в Україні представлена п'ятьма основними елементами: освітніми установами, освітніми стандартами і програмами, органами управління освітою й підвідомчими ним установами й організаціями, суспільними об'єднаннями. Роль і значення цих елементів у формуванні результату функціонування системи освіти різна. Результатом функціонування системи виступає людина, що здобула освіту певного рівня та якості відповідно до встановлених освітніх стандартів і програм.

Регіональна система освіти розглядається нами як сукупність взаємодіючих освітніх програм і державних освітніх стандартів різного рівня і спрямованості, мережі тих, що реалізують їх, освітніх установ різних форм, типів і видів, органів управління освітою і підвідомчих ним установ і організацій, об'єднань юридичних осіб, суспільних і державно-суспільних об'єднань, що займаються діяльністю в галузі освіти в регіоні.

Як результати функціонування регіональної системи освіти розглядаються особи, що здобули освіту певного рівня, підготовлені фахівці з професійною освітою, особи, що отримали освітні послуги в певному регіоні.

Роль і ступінь участі кожного елемента системи освіти у формуванні вказаних результатів визначаються практикою здійснення освітнього процесу, що склалася в регіоні.

За останні роки система освіти України зазнала кардинальних реформ, що потребують відповідних змін у функціях державного регулювання. Основні напрями вдосконалення управління, що реалізуються відповідно до державних програм розвитку освіти й передбачають розширення різноманіття елементів системи та взаємозв'язків між ними, не приводять до успішного вирішення завдань модернізації економіки України, що вказує на наявність певних дисфункцій у державному регулюванні.

Основним джерелом змін у державному регулюванні освіти була і є держава, яка розробляла, приймала й реалізовувала управлінські рішення у сфері освіти. Проте це не привело до вирішення проблем системи, досягнення поставлених перед нею цілей і балансування інтересів різних суб'єктів у цій сфері.

Управління регіональною системою освіти здійснюється відповідними органами за лінійно-функціональною схемою. Структура управління впродовж тривалого часу змінюється незначно. Розподіл функцій управління за рівнями структури встановлений законодавчо й деталізований підзаконними актами.

Удосконалення державного регулювання є важливим елементом реформування та зміни освіти, про що свідчить історичний досвід проведення цієї роботи. Основними напрямками були й залишаються зміна організаційної структури, перерозподіл функцій управління між її елементами, розвиток самостійності освітніх установ. Досягнуті результати не дозволяють виділити найбільш ефективні варіанти рішень.

Удосконалення державного регулювання системи освіти неможливо без належного інформаційного забезпечення управлінської діяльності.

У 2012 році основна науково-технічна та інноваційна діяльність була спрямована на розробку й впровадження інформаційно-комунікаційних технологій збору, передачі та обробки інформації у центральному апараті МОН України, управління освіти і науки обласних держадміністрацій, загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації, наукових установах. Це реалізовано у поетапній розробці та впровадженні єдиної системи управління освітою з метою розвитку інформаційного середовища системи управління галуззю шляхом розробки програмних засобів та інформаційних баз даних за напрямками діяльності міністерства в режимі локальної мережі міністерства та системи Інтернет. Головним завданням було: проведення наукових прикладних досліджень при створенні інтегрованого інформаційного середовища науково-освітньої галузі; розробка експертних, аналітичних та інформаційних систем управління; впровадження інформаційно-комунікаційних технологій збору, передачі та обробки галузевої інформації на базі єдиної методології та сучасних програмних засобів. Метою впровадження інформаційної системи управління галуззю є скорочення часу на аналіз ситуації, що виникає у різних ланках системи освіти на базі повної, актуальної, достовірної інформації.

Для прийняття важливих управлінських рішень у 2012 році з боку керівництва МОН України як на рівні навчальних закладів та установ освіти, так і системи освіти в цілому здійснювалась робота щодо розвитку галузевої інформаційно-аналітичної системи, структурними компонентами якої є: автоматизація адміністративно-господарської діяльності; автоматизація планування підготовки фахівців з вищою освітою; автоматизація кадрової діяльності; автоматизація міжнародної діяльності; автоматизація фінансово-економічної діяльності; автоматизація обробки галузевої статистичної звітності.

На сьогодні понад 120 програмно-технологічних комплексів, інформаційних, аналітичних та автоматизованих систем функціонують у відділенні інформаційно-аналітичних систем управління Інституту інноваційних технологій і змісту освіти та у структурних підрозділах МОН. Відповідно до нормативних актів здійснювалась

модернізація програмно-технологічних комплексів, проектування інформаційних баз та розробка інформаційно-комунікаційних технологій опрацювання галузевої інформації на сучасних програмних платформах.

Впродовж 2012 року підтримувалась цілісність баз даних та забезпечувалась їх безпека, створювалися належні рівні доступу до них та управління продуктивністю, аналіз якісного та кількісного наповнення, контроль інформації за визначеними показниками, резервування, підтримка архівів, формування та друк інформаційно-аналітичних звітів за напрямками діяльності системи освіти.

У 2012 році організовано збір та опрацювання інформації щодо об'єктів державної власності, що знаходиться в оперативному управлінні МОН України.

Проблемі забезпечення вищих навчальних закладів об'єктами соціально-побутової сфери протягом останніх років приділялася недостатня увага. Однак у 2011–2012 рр. активно вивчалися питання щодо умов проживання студентів у гуртожитках та їх соціально-побутове забезпечення; передачі житлових помешкань в оренду та заселення сторонніми громадянами; забезпечення місцями в підприємствах громадського харчування; обладнання пандусами, поручнями, санітарними кімнатами і медичними кімнатами для хворих тощо. Для підвищення ефективності управління в цій сфері розроблено та впроваджено інформаційно-аналітичну систему «Матеріально-технічна база».

Держава в особі органів управління освітою виступає ініціатором і головним організатором виконання заходів щодо вдосконалення державного регулювання системи освіти. Проте методологічної основи для проведення цієї роботи не створено:

- відсутні показники оцінки доступності, якості та ефективності освіти, виділені в програмних документах як основні характеристики системи, які повинні зростати;
- заплановані в рамках модернізації економіки України заходи не направлені на досягнення поставлених цілей;
- не розроблені підходи до оцінки стану системи освіти за наслідками вимірювання її основних характеристик;

Проведені за кордоном дослідження показали, що дотепер не розроблено підходів до оцінки відповідності моделей управління цілям і завданням реформування освіти. Отримані результати не дозволили виділити переваг тих або інших моделей і рекомендувати їх до поширення. Судячи з того, що різні країни змушені вирішувати, загалом, однакові завдання в реформуванні освіти, управління для цього не є визначальним чинником.

Зарубіжні країни поступово зійшлися в думці, що основною моделлю є «класичне» управління за цілями, оскільки всі моделі управління так чи інакше мають у своїй основі визначення цілей, що розрізняються масштабом, тимчасовими рамками й іншими помітними ознаками. Проектний підхід, що набув поширення, до виконання різних заходів у сфері освіти також заснований на постановці цілей, визначенні завдань, вирішення яких забезпечує досягнення

поставлених цілей, і виконанні заходів щодо впровадження в життя отриманих результатів.

Аналіз міжнародного досвіду вдосконалення управління освіти показав:

- більшість країн ставлять перед системами освіти багато в чому однотипні завдання: підвищення доступності освіти, особливо виділяючи окремі категорії громадян, підвищення якості освіти, вдосконалення структури підготовки кадрів з орієнтацією на ринок праці і можливість підвищення адаптаційної здатності випускників до змінних умов економіки;
- розвиток систем освіти й управління ними здійснюється на основі розробки й реалізації програм розвитку освіти на достатньо тривалий термін; цілі розвитку освіти визначаються максимально конкретно, виходячи з необхідності й можливості оцінки ступеня їх досягнення, зрозумілого для суспільства;
- більшість країн сходяться на необхідності розширення в управлінні суспільної складової, що реалізовується через створення й підтримку діяльності колегіальних органів за оцінкою якості освіти, визначенням основних напрямів розвитку системи освіти, здійсненням взаємодії системи освіти з суспільством та економікою;
- досвід різних країн щодо вдосконалення управління не виявив однозначних переваг уживаних моделей, що дозволяють використовувати їх як зразки, що пов'язане з неопрацьованістю підходів до оцінки ефективності управління.

На основі аналізу зарубіжного досвіду нами було виявлено, що більшість країн здійснюють удосконалення управління освітою за такими основними напрямками:

- розширення кола суб'єктів, що залучаються до участі в управлінні освітою;
- використання конкурсних початків в управлінні;
- зміна механізмів фінансування, скріплення обсягів з продуктивністю й науковим потенціалом;
- розвиток автономії ВНЗ: надання структурної незалежності, можливості визначення внутрішньої структури ВНЗ;
- посилення ролі виконавських органів в управлінні замість тих, що рекомендують.

Розроблені в зарубіжних країнах підходи до позиціонування різних моделей управління освітою засновані на визначенні ступеня наявності в них трьох основних характеристик:

- держави в особі органів управління освітою;
- керівництво освітніх установ;
- включення освітньої установи в ринкові відносини.

Значення вказаних характеристик здійснюється на рівні експертних оцінок. Підхід дозволяє зіставляти між собою моделі управління різних країн, але не вирішує завдань їх оцінки й вибору якнайкращої.

Зміна структури й ускладнення системи освіти вимагають застосування нових підходів до вдосконалення управління [6, с. 47]. Представляючи управління як діяльність щодо забезпечення досягнення поставлених цілей

і взаємодію між органом управління та іншими елементами системи освіти, слід застосувати методологію функціонального моделювання цих процесів. Модель управління відображає участь основних суб'єктів, включених в освітній процес:

- орган управління, що визначає для освітньої установи мету, умови функціонування й механізми ресурсного забезпечення, необхідні для досягнення поставлених цілей;
- освітня установа, що реалізовує освітній процес відповідно до поставлених цілей, у рамках заданих умов і з використанням встановлених механізмів ресурсного забезпечення.

Досвід удосконалення державного регулювання системи освіти в Україні показав, що незалежно від історичного етапу в рамках цієї роботи вирішуються практично одні й ті самі завдання, направлені на те, щоб засобами управління змінити характеристики системи освіти й результати її діяльності:

- підвищити якість підготовки на всіх рівнях освіти;
- удосконалити структури підготовки за рівнями та спеціальностями відповідно до потреб народного господарства й економіки; слід зазначити, що потреби економіки в підготовлених фахівцях визначалися і продовжують визначатися самою системою освіти, а зараз – самими освітніми установами, і проблема ця на системному рівні практично не вирішується;
- раціоналізувати використання ресурсів, що надаються освіті державою;
- розвивати самостійність та ініціативу освітніх установ при одночасному (на деяких етапах – при переважному) посиленні централізованого управління.

Результати цієї роботи, представлені в оцінках стану системи освіти, свідчать про зниження якості, відриг структури підготовки від потреб економіки, нераціональне витрачання ресурсів, посилення централізації в управлінні. Отже, поставлені цілі й завдання невірні інтерпретуються та реалізуються, що вимагає застосування інших методів для їх вирішення.

Одним із можливих варіантів розробки рішень є моделювання процесів реформування освіти й управління ними. Застосування методології функціонального моделювання для вирішення деяких проблем модернізації освіти показало можливість:

- розробки набору процесів та їх змісту для досягнення необхідного результату;
- визначення вимог до переліку рішень, які необхідно приймати для забезпечення реалізації процесів;
- оцінки потреби в ресурсному забезпеченні процесів, направлених на отримання необхідного результату.

Управління освітою може бути представлене у вигляді процесу взаємодії органу управління й освітньої установи. Теоретична модель такого процесу може бути побудована на основі методів функціонального моделювання.

Моделювання показує, що орган управління зобов'язаний визначити: цілі й завдання функціонування освітньої установи; умови здійснення освітньою установою різних видів діяльності, що відповідають цілям, завданням і умовам функціонування системи освіти; механізми ресурсного забезпечення функціонування освітньої установи, а також аналогічні параметри для свого власного функціонування.

Моделювання включення в систему освіти нових форм освітніх організацій дозволило:

- визначити рішення, які повинні прийматися управлінням для забезпечення функціонування системи освіти в змінених умовах;
- оцінити потреби в ресурсному забезпеченні реалізації процесів взаємодії освітніх організацій;
- розробити підходи до формування структури управління.

Моделювання також показало, що яких-небудь змін управління освітою при створенні нових форм освітніх організацій не зазнає. Це не дозволяє говорити про те, що така міра приведе до вдосконалення управління освітою.

Висновок.

1. Оцінка якості освіти була й залишається серйозною проблемою, зокрема управлінською, так до кінця і не вирішеною. Для оцінки стану системи освіти ми рекомендуємо застосовувати показники:
 - доступності освіти, визначуваної співвідношенням числа місць для навчання і числа громадян, що мають право або зобов'язаних на цих місцях навчатися;
 - ефективності професійної освіти, що оцінюється через зв'язок з ринком праці, визначуваної співвідношенням числа осіб, що закінчили навчання на певному рівні професійної освіти й отримали направлення на роботу (формалізований попит на підготовлених фахівців), і числа осіб, що вступили на навчання на такий рівень освіти.
2. Розрахунки доступності й ефективності освіти відповідно до розроблених нами підходів до їх оцінки показали, що, по-перше, доступність зростає тільки в загальній освіті, на решті рівнів знижується, а по-друге, що ефективність зростає на рівні початкової професійної освіти, а на рівні середньої й вищої професійної освіти знижується. Це означає, що заходи, що реалізуються щодо модернізації освіти й удосконалення управління, поставлених цілей не досягають.
3. Вдосконалення державного регулювання є важливим елементом модернізації системи освіти, про що свідчить історичний і зарубіжний досвід проведення цієї роботи. Основними напрямками вдосконалення державного регулювання розвитку системи освіти є зміна організаційної структури, перерозподіл функцій управління між її елементами, розвиток самостійності освітніх установ і раціоналізація ресурсного забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євсєєва О. О. Пріоритети розвитку соціальної сфери: система освіти / О. О. Євсєєва // *Materialy VI Miedzynarodowej naukowi-praktycznej konferencji* [«Nauka i wyksztaicenie bez granic –2010»], (Przemysł, 07–15 grudnia 2010 roku). Vol. 12: *Ekonomiczne nauki. – Przemysł: Nauka i studia*, 2010. – S. 13–15.
2. Інформаційно-аналітичні матеріали про діяльність МОНмолодьспорту за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/education-reform/informatsijno-analitichni-materiali-pro-diyalnist-ministerstva-osviti-i-nauki-molodi-ta-sportu-ukrajini-1/>.
3. Башнянин Г. І. Соціально-економічна ефективність освітнього комплексу суспільства / Г. І. Башнянин, О. М. Свінцов, П. П. Гаврилко, М. Б. Шморгай [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/22_7/365_Basz.pdf.
4. Куценко В. І. Соціальний вектор економічного розвитку / В. І. Куценко. – К.: Наукова думка, 2010. – 735 с.
5. Лукіна Т. О. Визначення соціальної ефективності державного управління якістю загальної середньої освіти / Т. О. Лукіна // *Державне управління якістю загальної середньої освіти в Україні: Монографія*. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – С. 146 – 153.
6. Освіта України – 2011: Інформаційно-аналітичні матеріали про діяльність Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України у 2011 році / Уклад.: О. А. Удод, К. М. Левківський, В. П. Погребняк, О. В. Дашковська, Д. Б. Панасевич, А. К. Солоденко. – 418 с.
7. Флінта Н. Територіальна організація культурно-освітнього комплексу регіону // *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць*. – Вип. 199: Географія. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 175–182.
8. Чернюк Л. Г. Соціально-економічні проблеми регіонів: методологія і практика / Л. Г. Чернюк, М. І. Фащевський / РВПС України НАН України. – Черкаси, 2006. – 315 с.

REFERENCES

- Bashnianyn, H. I. and others. «Sotsialno-ekonomichna efektyvnist osvitynoho kompleksu suspilstva» [Socio-economic efficiency of the educational complex society]. http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/22_7/365_Basz.pdf.
- Cherniuk, L. H., and Fashchevskyi, M. I. *Sotsialno-ekonomichni problemy rehioniv: metodolohiia i praktyka* [Socio-economic problems of the Regions: Methodology and Practice]. Cherkasy: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2006.
- Flinta, N. «Terytorialna orhanizatsiia kulturno-osvitynoho kompleksu rehionu» [Territorial organization of cultural and educational sector in the region]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, no. 199 (2004): 175–182.
- «Informatsiino-analitychni materialy pro diialnist MONmolod-sportu za 2011 rik» [Informational and analytical materials on the activities of promotion for 2011]. <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/education-reform/informatsijno-analitichni-materiali-pro-diyalnist-ministerstva-osviti-i-nauki-molodi-ta-sportu-ukrajini-1/>.
- Kutsenko, V. I. *Sotsialnyi vektor ekonomichnoho rozvytku* [Vector Social Economic Development]. Kyiv: Naukova dumka, 2010.
- Lukina, T. O. «Vyznachennia sotsialnoi efektyvnosti derzhavnoho upravlinnia yakistiu zahalnoi sereдноyi osvity» [Defining social efficiency of public administration quality secondary education]. In *Derzhavne upravlinnia yakistiu zahalnoi sereдноyi osvity v Ukraini*, 146-153. Kyiv: NADU, 2004.
- Udod, O. A. and others. «Osvita Ukrainy - 2011» [Education of Ukraine - 2011]. *Informatsiino-analitychni materialy pro diialnist Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy*. 2011.
- Yevsieieva, O. O. «Priorytety rozvytku sotsialnoi sfery: systema osvity» [Priorities for social development: the education system]. *Nauka i wyksztaicenie bez granic - 2010*. Przemysl: Nauka i studia, 2010. 13-15.

ЕКОНОМІЧНА СТАТИСТИКА. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ТА АУДИТ

УДК 657

Гоголь Т. А.

ОБЛІК ТА ЗВІТНІСТЬ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАЛОГО БІЗНЕСУ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Розвиток малих підприємств передбачає формування та використання широкого спектра економічної інформації для забезпечення управлінської структури своєчасною та якісною інформацією, що вимагає створення системи управлінського обліку і звітності, яка не повинна суперечити принципу співвідношення «витрати – вигоди», коли витрати на впровадження такої системи будуть перевищувати ефект, отриманий від її функціонування. Головними вимогами побудови системи управлінського обліку на невеликому підприємстві мають стати простота, доступність і зрозумілість. Автором було досліджено зв'язок системи управлінського обліку на малих підприємствах з системою бухгалтерського обліку і звітності з урахуванням спрощеного механізму обліку господарських операцій. Формування обмеженого обсягу інформації в системі обліково-аналітичного забезпечення не дає можливості проведення своєчасного та якісного контролю й аналізу фінансово-господарського стану діяльності та негативно впливає на планування і прогнозування діяльності підприємства в цілому. У статті автором виділено основні складові для формування підсистеми управлінського обліку і звітності, розроблено методіку формування та складання звітності в системі управлінського обліку на малому підприємстві, а також проаналізовано блоки управлінської інформації відповідно до потреб користувачів та розроблено організаційну схему формування економічної інформації про виробництво, реалізацію та фінансові потоки в системі обліково-аналітичного забезпечення діяльності малого підприємства (на прикладі промислового підприємства).

Ключові слова: управлінський облік, управлінська звітність, мале підприємство, управлінська структура підприємства, спрощена система обліку
Рис.: 1. *Бібл.:* 16.

Гоголь Тетяна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент, докторант, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: tanya-gogol@mail.ru

УДК 657

Гоголь Т. А.

УЧЕТ И ОТЧЕТНОСТЬ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ МАЛОГО БИЗНЕСА: УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Развитие малых предприятий предполагает формирование и использование широкого спектра экономической информации для обеспечения управленческой структуры своевременной и качественной информацией, что требует создания системы управленческого учета и отчетности, которая не должна противоречить принципу соотношения «затраты – выгоды», когда затраты на внедрение такой системы будут превышать эффект, полученный от ее функционирования. Главными требованиями построения системы управленческого учета на небольшом предприятии должны стать простота, доступность и понятность. Автором была исследована взаимосвязь системы управленческого учета на малых предприятиях с системой бухгалтерского учета и отчетности на основе упрощенного механизма учета хозяйственных операций. Формирование ограниченного объема информации в системе учетно-аналитического обеспечения не дает возможности проведения своевременного и качественного контроля и анализа финансово-хозяйственного состояния деятельности и негативно влияет на планирование и прогнозирование деятельности предприятия в целом. В статье автором выделены основные составляющие для формирования подсистемы управленческого учета и отчетности, разработана методика формирования отчетности в системе управленческого учета на малом предприятии, а также проанализированы блоки управленческой информации в соответствии с потребностями пользователей и разработана организационная схема формирования экономической информации о производстве, реализации и финансовых потоках в системе учетно-аналитического обеспечения деятельности малого предприятия (на примере промышленного предприятия).

Ключевые слова: управленческий учет, управленческая отчетность, малое предприятие, управленческая структура предприятия, упрощенная система учета

Рис.: 1. *Библ.:* 16.

Гоголь Татьяна Анатольевна – кандидат экономических наук, доцент, докторант, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

Email: tanya-gogol@mail.ru

UDC 657

Gogol T. A.

ACCOUNTING AND REPORTING IN SMALL BUSINESSES: MANAGERIAL ASPECT

The article states that development of small businesses envisages formation and use of a wide spectrum of economic information for providing managerial structure with timely and quality information, which requires creation of a system of managerial accounting and reporting, which should not contradict to the principle of expenses – benefits relation, when expenses on introduction of such a system would exceed the effect obtained from its functioning. It adds that the main requirements of building the system of managerial accounting in a small business should be simplicity, accessibility and clearness. The author studies interconnection of the system of managerial accounting in small businesses with the system of book-keeping and reporting on the basis of a simplified mechanism of accounting of economic operations. The article proceeds that formation of a limited volume of information in the system of accounting and analytical provision does not give a possibility to carry out timely and quality control and analysis of financial and economic state of activity and negatively influences planning and forecasting activity of a company in general. The article marks main components for formation of a subsystem of managerial accounting and reporting, develops methods of formation of reporting in the system of managerial accounting in a small business and also analyses units of managerial information in accordance with requirements of users and develops an organisational scheme of formation of economic information about production, realisation and financial flows in the system of accounting and analytical provision of activity of a small business (using example of an industrial enterprise).

Keywords: managerial accounting, managerial reporting, small business, managerial structure of a company, simplified accounting system.

Рис.: 1. *Bibl.:* 16.

Gogol Tatyana A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Candidate on Doctor Degree, Kyiv National Economic University named after V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)
Email: tanya-gogol@mail.ru

Dmitrishin Lesya I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenka, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)
Email: dmytryshyn_l@hotmail.com

Постановка проблеми. Зростання кількості малих підприємств в різних секторах економіки в умовах жорсткої конкуренції вимагає формування стратегії підприємства, визначення цілей та завдань, напрямів розширення діяльності, їх планування та контроль. Розвиток діяльності невеликих підприємств передбачає формування та використання широкого спектру економічної інформації в обліково-аналітичній системі підприємства для забезпечення управлінської структури своєчасною та якісною інформацією для прийняття економічно обґрунтованих рішень щодо подальшої діяльності невеликих підприємств.

Стабільний розвиток та розширення діяльності малих підприємств в значній мірі залежить від належного рівня планування та контролю діяльності, які вимагають додаткового інформаційного забезпечення та вирішення поточних завдань на основі аналітичної інформації. Чітке представлення про цілі, завдання та стратегію діяльності малого підприємства, своєчасний аналіз необхідних змін та відхилень в напрямках та обсягах діяльності відповідно до змін зовнішнього і внутрішнього середовища, чіткий розподіл матеріальних і людських ресурсів забезпечують успіх підприємницької діяльності.

На більшості невеликих підприємств відсутнє системне ведення управлінського обліку і складання управлінської звітності, що обумовлено недооцінкою значення та ролі управлінського обліку в системі обліково-аналітичного забезпечення діяльності підприємств. Більшість науковців вважають впровадження підсистеми управлінського обліку виправданим на великих підприємствах. В умовах обмеженості фінансових та трудових ресурсів невеликих підприємств ускладнюється формування та функціонування навіть окремих елементів управлінського обліку в систему обліково-аналітичного забезпечення, однак в ринкових умовах господарювання виникає необхідність в отриманні додаткової інформації для системи управління, яка може бути сформована в системі управлінського обліку і звітності.

Організація підсистеми управлінського обліку та звітності в системі обліково-аналітичного забезпечення малих підприємств повинні враховувати особливості організаційної структури системи управління та інформаційні потреби користувачів управлінської звітності. На даний час на малих підприємствах існують методологічні та організаційні проблеми, пов'язані з функціонуванням системи управлінського обліку та звітності. Зокрема, не достатньо вивчені та мало висвітлені в наукових публікаціях питання формування ефективної системи управлінського обліку з урахуванням спрощеної структури управління за принципом «витрати-вигоди»; взаємодії спрощеної системи бухгалтерського, управлінського та податкового обліку;

можливості ведення управлінського обліку на малих підприємствах, яким надано право ведення спрощеного обліку доходів і витрат без використання методу подвійного запису та плану рахунків бухгалтерського обліку; складання форм управлінської звітності з урахуванням потреб користувачів малих підприємств.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження питань впровадження та функціонування управлінської обліку, формування, складу та змісту управлінської звітності здійснювали вітчизняні вчені: П. Й. Атамас, Ф. Ф. Бутинець, В. С. Голов [2], З. В. Задорожний, Л. М. Кіндрацька [7], С. А. Кузнецова [14], Л. В. Нападовська [9], М. С. Пушкар [4], В. В. Сопко, М. Г. Чумаченко. Серед зарубіжних авторів слід відзначити праці Б. Є. Нідлза, Х. Р. Андерсона, Д. С. Колдуела [3] та російських вчених В. Ф. Палія, Я. В. Соколова, А. Д. Шеремета. Однак, особливості створення та функціонування підсистеми управлінського обліку і звітності в системі обліково-аналітичного забезпечення малих підприємств з урахуванням спрощеної системи управління та принципу співвідношення «витрати – вигоди» в науковій літературі не висвітлені, що потребує додаткового вивчення даних питань.

Метою статті є дослідження питань впровадження та функціонування управлінського обліку і звітності в системі обліково-аналітичного забезпечення підприємств малого бізнесу з метою створення ефективної системи інформаційного забезпечення процесу управління.

Викладення матеріалу. Сучасним підприємствам надана можливість самостійної розробки власних виробничих програм, інвестиційної та інноваційної політики, визначення цінової стратегії та розвитку, розширення асортименту продукції, що істотно впливає на зростання відповідальності керівників за прийняття економічно обґрунтованих рішень в ринкових умовах господарювання. Особливо важливим є прийняття ефективних рішень керівником або власником малого підприємства, який в сучасних умовах господарювання під впливом зовнішніх і внутрішніх економічних факторів повинен ефективно конкурувати з великими і середніми підприємствами.

Інформацію про виробничу діяльність та фінансове становище підприємства керівник або власник малого підприємства отримує з даних бухгалтерського обліку, яка є звітом про минулі події та фіксацію здійснених господарських фактів на підприємстві. Інформація для планування та прогнозування діяльності підприємства на найближчу перспективу формується в підсистемі управлінського обліку, яка є основою для формування інформаційного забезпечення всієї системи управління малим підприємством.

В. Уманців зазначає, що бухгалтерський облік завжди був і є основним джерелом інформації для управління на мікро- та макrorівнях [1]. Справедливо стверджує С. Ф. Голлов, що предметом бухгалтерського обліку є ретроспективні та перспективні параметри господарської діяльності підприємства, а система бухгалтерського обліку має бути гнучкою, щоб забезпечити різноманітні інформаційні потреби зовнішніх і внутрішніх користувачів [2].

Б. Є. Нідлз, Х. Р. Андерсон та Д. С. Колдуел наголошують, що фінансовий облік робить основний наголос на повному і точному поясненні та розкритті результатів операцій фірми, а управлінський облік намагається допомогти керівництву досягти своїх цілей; крім того, перший має відкритий, а другий – закритий характер [3].

М. С. Пушкар виділяє в системі обліку три підсистеми: управлінський облік, фінансовий облік та контролінг [4].

Отже, фінансовий та управлінський облік є невід'ємною складовою обліково-аналітичного забезпечення всіх рівнів системи управління підприємств малого бізнесу в сучасних ринкових умовах господарювання.

Організація роботи бухгалтерів повинна мати найбільшу ефективність та поєднуватися з роботою всього обліково-аналітичного процесу з метою активного впливу на оптимізацію результатів підприємницької діяльності [5].

На великих підприємствах паралельно з системою бухгалтерського обліку створюється та функціонує ефективно організована підсистема управлінського обліку, яка включає формування штату управлінської групи, ведення управлінського обліку і складання управлінської звітності. Такої ж думки дотримується Т. М. Сльозко та стверджує, що управлінський облік доцільний лише на середніх, що наближаються до великих, та великих підприємствах [6].

На малих підприємствах на практиці спеціально не виділяють управлінський облік, а фінансовий облік ведеться з метою складання фінансової звітності та отримання інформації для правильного визначення об'єкта оподаткування. Більшість керівників невеликих підприємств не приділяють достатньої уваги організації бухгалтерського та управлінського обліку на власних підприємствах, внаслідок цього бухгалтер при формуванні облікової політики орієнтується на спрощену систему ведення бухгалтерського обліку.

Л. М. Кіндрацька відзначає, що у загальному циклі управління підприємством бухгалтерський облік виконує інформаційну, контрольну, оцінну та аналітичну функції. За цими функціями і поділяють бухгалтерський облік на фінансовий, податковий та управлінський [7]. На малих підприємствах обліково-аналітична система також повинна виконувати вищенаведені функції, адже брак інформації може призвести до необґрунтованих стратегічних і оперативних управлінських рішень, що негативно впливає на перспективи розвитку підприємства.

На малих підприємствах доцільно створювати систему управлінського обліку (або впроваджувати окремі елементи системи управлінського обліку), однак вона не повинна суперечити принципу співвідношення «витрати – вигоди», коли витрати на впровадження такої системи будуть пере-

вищувати ефект, отриманий від її функціонування. Відтак, головними вимогами побудови системи управлінського обліку на невеликому підприємстві мають стати простота, доступність і зрозумілість.

- *Простота* системи управлінського обліку і звітності забезпечується створенням прямих зв'язків в обміні інформацією між ланками системи управління, що дозволяє швидко та якісно отримувати необхідну інформацію для формування управлінських звітів та надання її користувачам.
- *Доступність* системи розуміється як можливість формування та використання системи управлінського обліку працівниками різного рівня управління з їх кваліфікаційним рівнем освіти (бухгалтера, економіста, менеджера, начальника відділу та ін.).
- *Зрозумілість* системи трактується як можливість інформаційного сприйняття (розуміння) інформаційних зв'язків між ланками системи управління і, при необхідності, розширення інформаційної спрямованості управлінської звітності власними силами кваліфікованих працівників підприємства.

Система управлінського обліку на малому підприємстві повинна бути організована з урахуванням структури системи управління, на які впливають розмір бізнесу і його стратегія, сфера діяльності і галузь, кількість рівнів системи управління, кількість підрозділів, кваліфікація персоналу, технологія виробництва та ін.

Для малого бізнесу найбільш характерна проста структура фірми, що знаходиться в одноосібному володінні власника, який бере на себе ризик підприємництва, самостійно займається бухгалтерським обліком і фінансами, збутом і постачанням, цінами і рекламою [8]. Розширення обсягів діяльності та асортименту виготовленої продукції чи наданих послуг зумовлює необхідність розширення системи управління підприємством, поєднання інформаційних потоків в обліково-аналітичній системі, що сприятиме формуванню підсистеми управлінського обліку і звітності. Відтак, невеликі розміри підприємства та спрощена система управління потребують організації спрощеної системи управлінського обліку і звітності, а зростання та розширення підприємства вимагають створення додаткових елементів системи управлінського обліку, розширення інформаційної бази та завдань системи управлінського обліку та звітності.

Л. В. Нападовська підтверджує, що важливою умовою створення на підприємстві ефективної системи внутрішньої звітності є детальне вивчення завдань, які вирішують менеджери на різних рівнях управління, та виявлення інформаційних потреб, які залежать від повноважень щодо прийняття конкретних управлінських рішень [9].

Особливістю малих підприємств є обмеженість матеріальних та трудових ресурсів, які можуть бути використані в системі управлінського обліку для досягнення стратегічної мети діяльності фірми. Крім того, в Україні малі підприємства поділені на мікропідприємства (з чисельністю працівників до 10 осіб) та малі підприємства (з чисельніс-

тю працівників до 50 осіб) (ст. 55 Господарського Кодексу України) [10], що також впливає на організацію управлінської системи невеликого підприємства та системи обліку і звітності в цілому. Керівний персонал невеликих підприємств (залежно від сфери діяльності та розміру підприємства) потребує облікової та аналітичної інформації в різних обсягах для системи управлінського обліку та складання форм управлінської звітності, однак їх об'єднує загальна мета системи управлінського обліку – отримання своєчасної та повної аналітичної інформації для всіх рівнів системи управління з метою ефективного функціонування підприємства в ринкових конкурентних умовах господарювання.

На організацію системи управлінського обліку на малих підприємствах суттєво впливає організація системи бухгалтерського обліку і звітності. Для малих підприємств передбачено спрощений механізм обліку господарських операцій, спрощені форми облікових реєстрів і фінансової звітності, а для окремої категорії малих підприємств (юридичних осіб – суб'єктів малого підприємництва), які виділені у Податковому Кодексі України [11], існує можливість ведення спрощеного обліку доходів і витрат для складання фінансової звітності та визначення об'єкта оподаткування в реєстрах бухгалтерського обліку без застосування подвійного запису (п. 9. П(С)БО 25). Крім того, ця категорія малих підприємств може не використовувати План рахунків бухгалтерського обліку для реєстрації господарських операцій в системі бухгалтерського обліку. Автором у попередніх дослідженнях було проаналізовано процедуру заповнення спрощених форм облікових реєстрів та форм фінансової звітності (баланс ф. 1-мс, звіт про фінансові результати 2-мс), а також можливість відмови від методу подвійного запису та плану рахунків при організації системи бухгалтерського обліку на малих підприємствах України [12; 13].

Отже, при формуванні системи управлінського обліку на таких підприємствах необхідно враховувати відсутність плану рахунків, формування облікової інформації в спрощених облікових реєстрах та спрощених формах річної фінансової звітності, що зумовлює наявність обмеженого обсягу інформації в системі обліково-аналітичного забезпечення для можливості своєчасного та якісного проведення контролю та аналізу фінансово-господарського стану діяльності та негативно впливає на планування та прогнозування діяльності підприємства в цілому.

Управлінська звітність є завершальним етапом процесу управлінського обліку. Управлінська бухгалтерська звітність спрямована на забезпечення внутрішніх користувачів якісною обліковою інформацією, необхідною для прийняття обґрунтованих рішень [14]. Своєчасно та в повному обсязі складена та представлена керівництву управлінська звітність дозволяє забезпечити вирішення великого кола завдань та прийняття виробничих, господарських та фінансових рішень.

Система управлінського обліку та звітності складається з окремих взаємопов'язаних внутрішньо узгоджених та впорядкованих елементів, які дозволяють швидко, якісно та в повному обсязі надавати достатній обсяг обліково-

аналітичної інформації для прийняття економічних рішень управлінським персоналом. У попередніх роботах автора було досліджено, що вчення про систему потребує визначення складових такої системи, виявлення стійкого зв'язку між окремими елементами системи, їх впорядкування та взаємоузгодженість [15].

В. А. Шпак зазначає, що система бухгалтерського обліку має основні фактори (умови) та ознаки (особливості) системи. До основних факторів він відносить велику кількість складових системи, наявність зв'язку між елементами системи, цілісність та єдність елементів системи, а також єдність головної мети для всіх елементів системи. До основних ознак відносить наявність структури та її ієрархічність, відносна самостійність елементів системи та наявність входів, виходів, контролю і управління елементами системи [16].

На підприємствах малого бізнесу формування управлінської інформації в системі управління враховує особливості спрощеної системи управління, потреби внутрішніх користувачів даної системи управління та її зв'язок з обліковою системою підприємства. Автором було враховано вищенаведені особливості та виділено наступні складові для формування підсистеми управлінського обліку і звітності на малих підприємствах:

- нормативне забезпечення управлінського обліку;
- план рахунків управлінського обліку та їх зв'язок із планом рахунків бухгалтерського обліку (крім малих підприємств, яким надана можливість відмови від застосування плану рахунків);
- форми управлінської звітності;
- коло користувачів управлінської звітності та їх інформаційні потреби.

Основними складовими управлінської звітності є набір форм звітності, їх формат та структура, комплекс показників, порядок представлення показників у формах звітності, терміни її складання та коло користувачів.

Справедливо стверджує С. Кузнецова, що потреби користувачів, для задоволення яких впроваджуються форми управлінської бухгалтерської звітності визначаються завданнями системи управління, вирішення яких потребує отримання відповідної облікової інформації [14].

Аналіз обліково-аналітичної інформації внутрішніми користувачами на всіх рівнях управління здійснюється на основі представленої інформації, яка надається у відповідних формах управлінської звітності. Автором було розроблено методику формування та складання звітності в підсистемі управлінського обліку на малому підприємстві з виділенням наступних основних етапів:

1. Визначення цілей і завдань, для вирішення яких впроваджується система управлінського обліку та конкретні форми управлінської звітності. Цілі і завдання системи управлінського обліку мають бути взаємопов'язані з цілями і завданнями діяльності підприємства, стратегією його розвитку.
2. Визначення кола користувачів інформації системи управлінського обліку та обсяг показників, які є не-

обхідними для ефективної роботи кожного підрозділу системи управління малого підприємства.

3. Оцінка наявності трудових і матеріальних ресурсів, необхідних для функціонування системи управлінського обліку, обробки аналітичної інформації та складання форм управлінської звітності.
4. Порівняння понесених витрат від впровадження додаткових систем обліку і звітності з можливим отриманням економічних вигід від наявності додаткової аналітичної інформації.
5. Визначення джерела отримання необхідної внутрішньої інформації для складання конкретних форм управлінської звітності.
6. Призначення відповідальних за надання необхідної інформації для складання зведень та встановлення термінів надання інформації.
7. Призначення відповідальних за складання управлінської звітності. На малому підприємстві в даній ролі можуть виступати головний бухгалтер (бухгалтер), економіст, начальник виробництва (на виробничому підприємстві), товарознавець (на торгівельному підприємстві), виконроб (на будівельному підприємстві).
8. Складання відповідних форм управлінської звітності у встановлені терміни та надання її користувачам.

Малі підприємства самостійно визначають необхідність складання тих чи інших форм управлінської звітності відповідно до потреб в управлінській інформації. Управлінська інформація, яка використовується для формування управлінської звітності, може бути поділена на такі основні блоки, а саме: інформація про виробництво і реалізацію продукції та фінансові потоки.

Організаційну схему формування економічної інформації про виробництво, реалізацію та фінансові потоки в системі обліково-аналітичного забезпечення діяльності малого підприємства (на прикладі промислового підприємства) наведено на рис. 1.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уманців В. Облік у сфері мікро- та макроекономічного управління // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – №4. – С.17–24.
2. Голов С. Ф. Теорія багатоцільового бухгалтерського обліку // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – №4. – С. 3–13.
3. Нидлз Б. Є. Принципи бухгалтерського учета / Нидлз Б. Є., Андерсон Х. Р. та Колдуел Д. С.: [пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова]. – [2-е изд.] – М.: Финансы и статистика, 1994. – 496 с.
4. Сучасні проблеми розвитку системи обліку в Україні / [М. С. Пушкар, Л. В. Нападковська, Я. Д. Крупка та ін.] – Тернопіль: ТНЕУ «Економічна думка». – 2010. – 268с.
5. Білуха М., Микитенко Т. Методологія бухгалтерського обліку в електронному середовищі // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – №8. – С. 50–54.
6. Сльозко Т. Управлінський облік чи управлінська стратегія? // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – №2. – 49–54.

Висновки.

Отже, розвиток невеликих підприємств передбачає формування та використання широкого спектру економічної інформації в обліково-аналітичній системі підприємства для забезпечення управлінської структури своєчасною та якісною інформацією для прийняття економічно обґрунтованих рішень щодо подальшої діяльності невеликих підприємств. Це вимагає створення системи управлінського обліку і звітності, яка не повинна суперечити принципу співвідношення «витрати – вигоди», коли витрати на впровадження такої системи будуть перевищувати ефект, отриманий від її функціонування.

Головними вимогами побудови системи управлінського обліку на невеликому підприємстві мають стати простота, доступність і зрозумілість.

Автором було досліджено зв'язок системи управлінського обліку на малих підприємствах з системою бухгалтерського обліку і звітності з урахуванням спрощеного механізму обліку господарських операцій, заповненням спрощених форм облікових регістрів і фінансової звітності, а для окремої категорії малих підприємств – можливістю відмови від методу подвійного запису та плану рахунків бухгалтерського обліку. Формування обмеженого обсягу інформації в системі обліково-аналітичного забезпечення не дає можливості проведення своєчасного та якісного контролю та аналізу фінансово-господарського стану діяльності та негативно впливає на планування та прогнозування діяльності підприємства в цілому.

У статті автором виділено основні складові для формування підсистеми управлінського обліку і звітності, розроблено методіку формування та складання звітності в системі управлінського обліку на малому підприємстві, а також проаналізовано блоки управлінської інформації відповідно до потреб користувачів та розроблено організаційну схему формування економічної інформації про виробництво, реалізацію та фінансові потоки в системі обліково-аналітичного забезпечення діяльності малого підприємства (на прикладі промислового підприємства).

REFERENCES

- Bilukha, M., and Mykytenko, T. «Metodolohiia bukhgalterskoho obliku v elektronnomu seredovyschi» [Accounting methodology in the electronic environment]. *Bukhgalterskyi oblik i audyt*, no. 8 (2011): 50–54.
- Holov, S. F. «Teoriia bahatotsilyovoho bukhgalterskoho obliku» [The theory of multi-accounting]. *Bukhgalterskyi oblik i audyt*, no. 4 (2011): 3–13.
- Hohol, T. A. «Osoblyvosti diialnosti pidpriemstv maloho biznesu ta ikh vplyv na rozvytok ekonomiky krainy» [Features of small businesses and their impact on the economy]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 3(52) (2011): 145–154.
- Hohol, T. A. «Podviinyi zapys v bukhgalterskomu obliku pidpriemstv maloho biznesu» [Double entry accounting to small businesses]. *Biznes Inform*, no. 4 (2013).
- Hohol, T. A., and Niporko, N. I. «Sproshchena forma orhanizatsii bukhgalterskoho obliku dlia pidpriemstv maloho biznesu (ne

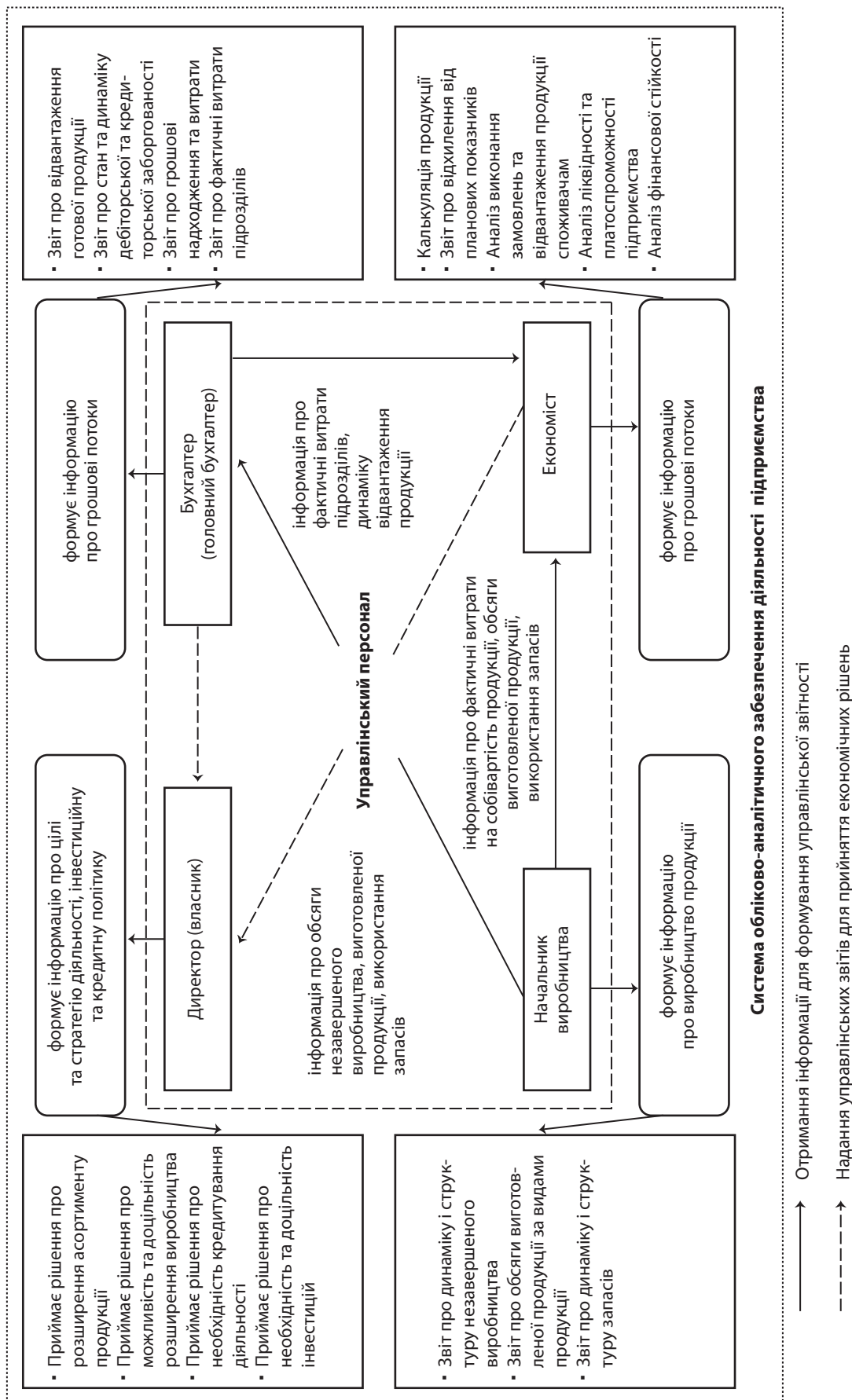

Рис. 1. Організаційна схема формування економічної інформації в системі управлінського обліку і звітності на малому промисловому підприємстві (авторська розробка)

7. Кіндрацька Л. Теорія бухгалтерського обліку: сучасні реалії оновлення // бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – №12. – 30–33.
 8. Гоголь Т. А. Особливості діяльності підприємств малого бізнесу та їх вплив на розвиток економіки країни // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Збірник. – Чернігів: ЧДТУ, 2011. – № 3 (52). – С.145–154.
 9. Нападівська Л. В. Управлінський облік: підручник для вузів. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 648 с.
 10. Господарський Кодекс України від 16.01.03 р. № 436-IV [Електронний ресурс]: – Режим доступу до сайту: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
 11. Податковий Кодекс України від 02.12.10 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]: – Режим доступу до сайту: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
 12. Гоголь Т. А. Подвійний запис в бухгалтерському обліку підприємств малого бізнесу // Бізнес Інформ. – 2013. – №4.
 13. Гоголь Т. А., Ніпорко Н. І. Спрощена форма організації бухгалтерського обліку для підприємств малого бізнесу (не платників ПДВ) без застосування подвійного запису // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – №11. – С. 3–17.
 14. Кузнецова С. Управлінська бухгалтерська звітність // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – №11. – С. 15–24.
 15. Гоголь Т. А. Методологія бухгалтерського обліку як напрямок наукових досліджень в інноваційній економіці // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль: ТНЕУ. – 2012. – №2. – С. 151–158.
 16. Шпак В. А. Організація бухгалтерського обліку: концептуальний підхід. Монографія / В. А. Шпак. – К.: Бізнес Медіа Консалтинг, 2011. – 312 с.
- platnykiv PDV) bez zastosuvannya podviinoho zapysu» [A simplified form of accounting for small businesses (not VAT payers) without the use of double-entry]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 11 (2012): 3–17.
- Hohol, T. A. «Metodolohiia bukhhalterskoho obliku iak napriamok naukovykh doslidzhen v innovatsiinii ekonomitsi» [Accounting methodology as the direction of research in the innovation economy]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 2 (2012): 151–158.
- Kindratska, L. «Teoriia bukhhalterskoho obliku: suchasni realii onovlennia» [Accounting Theory: Contemporary Realities updates]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 12 (2008): 30–33.
- Kuznetsova, S. «Upravlinska bukhhalterska zvitnist» [Managerial accounting reports]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 11 (2008): 15–24.
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
- [Legal Act of Ukraine]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
- Napadovska, L. V. *Upravlinskyi oblik* [Management Accounting]. Kyiv: Nats. torh.-ekon. un-t, 2010.
- Nydlz, B. IE., Anderson, Kh. R., and Kolduel, D. S. *Pryntsyipy bukhhalterskoho ucheta* [Principles of accounting and auditing]. Moscow: Fynansy y statystyka, 1994.
- Pushkar, M. S., Napadovska, L. V., and Krupka, Ya. D. *Suchasni problemy rozvytku systemy obliku v Ukraini* [Modern problems of accounting system in Ukraine]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 2010.
- Slyozko, T. «Upravlinskyi oblik chy upravlinska stratehiia?» [Management accounting or managerial strategy?]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 2 (2006): 49–54.
- Shpak, V. A. *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku: kontseptualnyi pidkhid*. [Organization of accounting: a conceptual approach.]. Kyiv: Biznes Media Konsal'tynh, 2011.
- Umantsiv, V. «Oblik u sferi mikro- ta makroekonomichnoho upravlinnia» [Accounting in micro-and macroeconomic management]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 4 (2008): 17–24.

Кузенко Т. Б., Полтініна О. П.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ЗАСАДАХ КОНТРОЛІНГУ

У статті обґрунтовано доцільність впровадження контролінгу в систему забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Визначено складові елементи системи забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на засадах контролінгу, а саме: визначено мету, задачі, функції, передумови впровадження, методи та суб'єкти забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на засадах контролінгу. Розроблено методичний підхід до визначення використання тактичного та стратегічного контролінгу в забезпеченні фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, який дозволяє здійснювати об'єктивну діагностику рівня фінансової безпеки та визначати основні загрози фінансовим інтересам власників суб'єктів підприємництва. Запропоновано структурно-функціональну модель забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на засадах контролінгу, яка узагальнює підходи до побудови системи забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на засадах контролінгу та визначає етапи її побудови.

Ключові слова: фінансова безпека суб'єкта підприємництва, контролінг, загроза фінансовій безпеці

Рис.: 4. Бібл.: 13..

Кузенко Тетяна Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент, кафедра фінансів, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: tkuzenko@yandex.ru

Полтініна Ольга Павлівна – викладач, кафедра фінансів, Харківський національний економічний університет (пр. Леніна, 9а, Харків, 61166, Україна)

Email: kaf_finansov@mail.ru

УДК 658.15+336.7

Кузенко Т. Б., Полтініна О. П.

ФОРМИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА НА ОСНОВЕ КОНТРОЛЛИНГА

В статье обоснована целесообразность внедрения контроллинга в систему обеспечения финансовой безопасности субъектов предпринимательства. Определены составляющие элементы системы обеспечения финансовой безопасности субъектов предпринимательства на основе контроллинга, а именно: определены цели, задачи, функции, предпосылки внедрения, методы и субъекты обеспечения финансовой безопасности субъектов предпринимательства на основе контроллинга. Разработан методический подход к определению использования тактического и стратегического контроллинга в обеспечении финансовой безопасности субъектов предпринимательства, который позволяет осуществлять объективную диагностику уровня финансовой безопасности и определять основные угрозы финансовым интересам владельцев субъектов предпринимательства. Предложена структурно-функциональная модель обеспечения финансовой безопасности субъектов предпринимательства на основе контроллинга, которая обобщает подходы к построению системы обеспечения финансовой безопасности субъектов предпринимательства на основе контроллинга и определяет этапы ее построения.

Ключевые слова: финансовая безопасность субъекта предпринимательства, контроллинг, угроза финансовой безопасности

Рис.: 4. Библ.: 13.

Кузенко Татьяна Борисовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент, кафедра финансов, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Email: tkuzenko@yandex.ru

Полтініна Ольга Павлівна – преподаватель, кафедра финансов, Харьковский национальный экономический университет (пр. Ленина, 9а, Харьков, 61166, Украина)

Email: kaf_finansov@mail.ru

UDC 658.15+336.7

Kuzenko T. B., Poltinina A. P.

FORMATION OF THE SYSTEM OF ENSURING FINANCIAL SECURITY OF ENTREPRENEURS ON THE BASIS OF CONTROLLING

The article substantiates expediency of introduction of controlling into the system of ensuring financial security of entrepreneurs. It identifies components of the system of ensuring financial security of entrepreneurs on the basis of controlling, namely: goals, tasks, functions, prerequisites of introduction, methods and subjects of ensuring financial security of entrepreneurs. It develops a methodical approach to identification of the use of tactical and strategic controlling in ensuring financial security of entrepreneurs, which allows performance of objective diagnostics of the level of financial security and identification of main threats to financial interests of entrepreneurs. It offers a structural and functional model of ensuring financial security of entrepreneurs on the basis of controlling, which generalises approaches to construction of the system of ensuring financial security of entrepreneurs on the basis of controlling and identifies stages of its construction.

Keywords: financial security of entrepreneurs, controlling, threats to financial security.

Рис.: 4. Библ.: 13.

Kuzenko Tatyana B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of Finance, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Email: tkuzenko@yandex.ru

Poltinina Olga P. – Lecturer, Department of Finance, Kharkiv National University of Economics (pr. Lenina, 9a, Kharkiv, 61166, Ukraine)

Email: kaf_finansov@mail.ru

Постановка проблеми. В умовах стрімких змін ринкового середовища, проявів стагнаційних процесів та на шляху стабілізації економіки суб'єкти підприємництва особливо гостро реагують на негативний вплив зовнішніх чинників, що, в свою чергу, призводить до виникнення все більшої кількості загроз їх ефективній діяльності. Зазначені умови актуалізують проблеми забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва в сучасних умовах української економіки. Для вітчизняних суб'єктів підприємництва дедалі більш нагальною є проблема удосконалення системи забезпечення фінансової безпеки, впровадження сучасних інструментів, підходів та інтегрованих систем, всім цим вимогам задовольняє впровадження контролінгу в процес забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед українських вчених вагомих внесок у дослідження проблеми забезпечення та управління фінансовою безпекою зробили: О. В. Ареф'єва, О. І. Барановський, К. С. Горячева, А. О. Єпіфанов, М. М. Єрмошенко, Я. А. Жаліло, Н. П. Капустін, Ю. Г. Кім, Н. Н. Пойда-Носик та інші.

Проблемам впровадження контролінгу в діяльність суб'єктів підприємництва присвячені наукові праці вітчизняних та закордонних дослідників, зокрема слід виділити таких вчених: Е. А. Ананькіна, О. В. Ареф'єва, Т. А. Головіна, Н. Данілочкіна, Р. Е. Исакова, Д. Кембел, Х. Кюппер, Э. Майер, Д. Майлз, Р. Манн, Х. Нойхль, Г. Пич, А. Поважний, К. Серфлінг, Дж. Стонхаус, Д. Хан, П. Хорват, Э. Шерм.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак жоден із науковців не розглядав детально можливості поєднання таких двох надзвичайно важливих аспектів діяльності суб'єкта господарювання, як фінансова безпека та контролінг. В центрі уваги дослідників знаходяться методологічні, діагностичні, управлінські, процесуальні, юридичні аспекти забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва, однак комплексно та системно цей процес практично не розглядається, не виділяються горизонти забезпечення ФБСП: тактичний та стратегічний, що не дає змоги повною мірою здійснювати планування заходів, спрямованих на нейтралізацію загроз фінансовій безпеці.

Мета статті полягає у формуванні теоретико-методичного підходу до забезпечення ФБСП на засадах контролінгу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва (ФБСП) повинне ґрунтуватися на інтегрованому підході, який дозволяє координувати та узгоджувати дії, спрямовані за забезпечення захисту від загроз зовнішнього та внутрішнього середовища суб'єкта підприємництва, таким підходом є контролінг, який здатен збагатити процес забезпечення ФБСП додатковим комплексним інструментарієм координації, моніторингу та узгодження прийняття управлінських рішень, а також забезпечить можливість здійснювати ранню діагностику загроз ФБСП із подальшою розробкою конкретних рекомендацій та пропозицій, спрямованих на підвищення рівня ФБСП.

Аргументувати необхідність впровадження контролінгу в забезпечення ФБСП доцільно, визначаючи основні причини впровадження контролінгу в систему забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, серед яких: усвідомлена необхідність здійснення організаційних та структурних змін на суб'єкті підприємництва; відсутність прозорої системи відповідальності за здійснення оптимізаційних заходів; усвідомлена необхідність безперервного отримання та обробки інформації про внутрішній стан суб'єкта підприємництва та стан його зовнішнього середовища; необхідність ранньої діагностики рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва; необхідність постійного планування та прогнозування показників діяльності суб'єкта підприємництва.

Означені причини набувають надзвичайної актуальності в умовах виходу із фінансової кризи, наслідки якої спостерігаються практично на кожному суб'єкті підприємства, тому вони потребують сьогодні поєднання двох підрозділів: відділу контролінгу та фінансового відділу, оскільки синергійний ефект від їх поєднання здатен забезпечити підвищення результативності діяльності суб'єкта підприємства.

Складові елементи забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємства на засадах контролінгу, сформовані на основі визначення значення та напрямів поєднання контролінгу та забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємства, наведено на рис. 1.

В межах забезпечення фінансової безпеки суб'єкта підприємства на засадах контролінгу слід розглядати обидва напрями контролінгу – тактичний та стратегічний – оскільки діагностика рівня ФБСП проводиться постійно з метою визначення небезпек у короткий строк (використання тактичного контролінгу) та на довготривалу перспективу (стратегічний контролінг).

Особлива цінність інформації, що отримана від служби контролінгу, полягає в її об'єктивності, оскільки завдання працівників цього підрозділу полягає саме в акумуляції та інтерпретації даних про функціонування зовнішнього та внутрішнього середовища. Крім того, сучасні інструменти контролінгу дозволяють узгоджувати спрямованість різних підрозділів у досягненні визначених тактичних та стратегічних цілей.

Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємства з використанням принципів засад контролінгу дозволить оптимізувати процес забезпечення захисту фінансових інтересів від загроз, оскільки контролінг дозволяє координувати функції різних підрозділів, реалізовувати їх комплексно, це обумовлено розгалуженістю загальних функцій контролінгу, які включають управлінський облік, моніторинг, контроль за прийняттям фінансових рішень, рефлексію результативності фінансових рішень (яким чином вплине рішення на діяльність опосередкованих сфер суб'єкта підприємства – на який безпосередньо не було спрямовано дії).

Однак починати процес забезпечення ФБСП необхідно з діагностики її рівня [11]. У діагностиці рівня ФБСП також не-

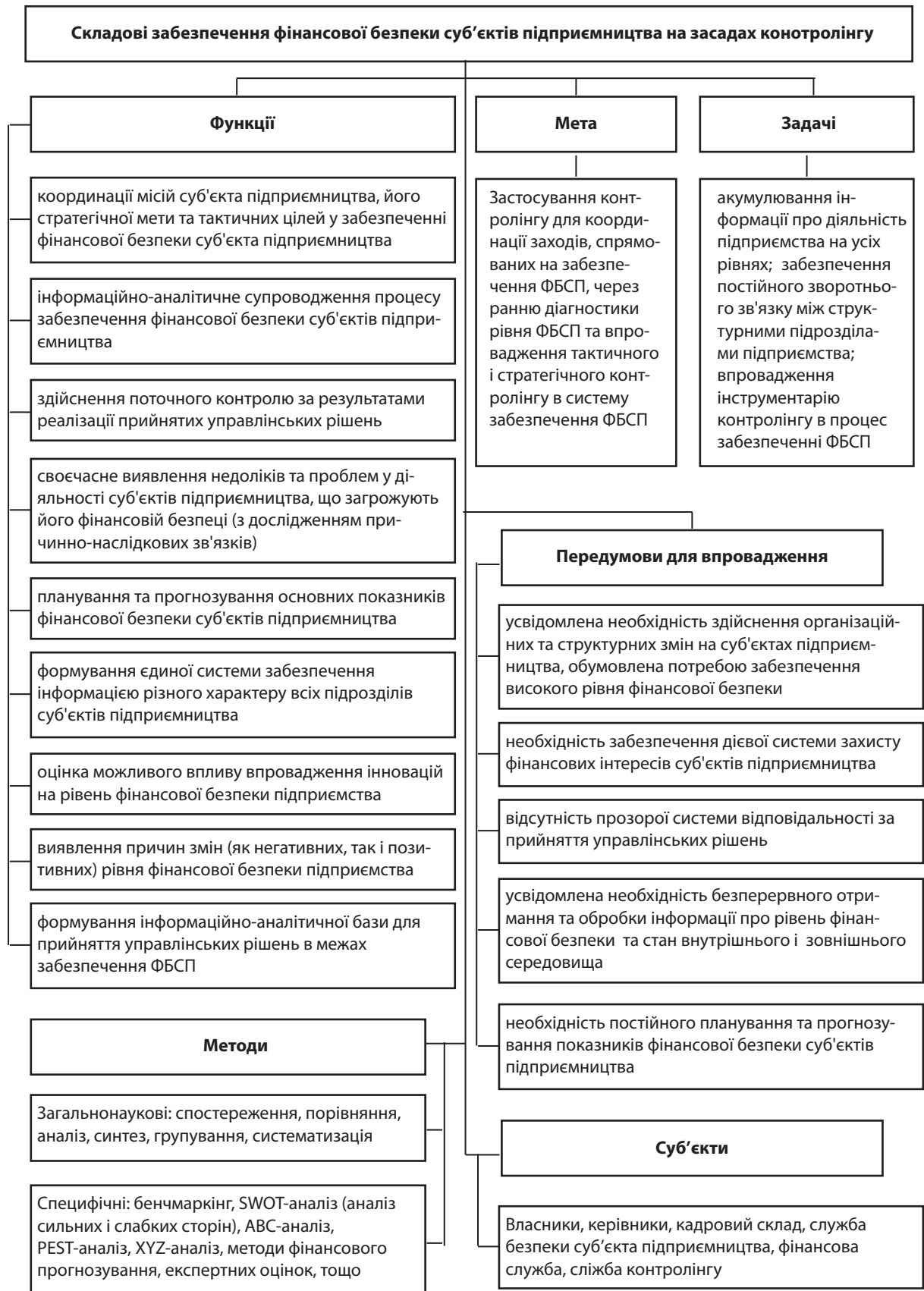

Рис. 1. Складові забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на засадах контролінгу (авторська розробка)

обхідно застосовувати контролінгові показники, які дозволять визначити результативність окремо тактичного і стратегічного контролінгу в забезпеченні ФБСП [13, с. 65]. Отже, з метою удосконалення діагностики ФБСП запропоновано методичний підхід до визначення використання тактичного та стратегічного контролінгу в забезпеченні ФБСП (рис. 2), який є новим, оскільки раніше науковці не розглядали можливість поєднання показників контролінгу із показниками фінансової безпеки та не інтерпретували результати впровадження контролінгу в систему забезпечення ФБСП.

Суб'єктам підприємництва необхідно приділяти увагу в першу чергу тактичним заходам, які не суперечать стратегічній меті діяльності суб'єкта підприємництва та спрямовані на швидке підвищення рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва, досягти цього можна шляхом постійного моніторингу фінансового стану, виявлення небезпек та оперативного формування заходів зі стабілізації ситуації. Максимальної уваги потребує сфера забезпечення грошово-кредитної складової ФБСП: оптимізація структури кредиторської та дебіторської заборгованості, забезпечення належного рівня ліквідності. Впровадження контролінгу на кожному рівні та етапі забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва дозволить збагатити управлінські процеси на суб'єкті підприємництва сучасними технологіями та інструментами, результативність яких доведена суб'єктами підприємництва розвинених країн, які вже значно довший відрізок часу існують в умовах ринкової економіки, жорсткої конкуренції, необхідності самостимулювання діяльності підприємства [10, с. 144]. Одним із головних етапів забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є діагностика її рівня, інтегрована модель діагностики рівня фінансової безпеки суб'єктів підприємництва наведена на рис. 3.

Вже навіть на початковому етапі забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва – етапі діагностики – контролінг може стати незамінним інструментом, який дозволяє виявляти небезпеки зовнішнього та внутрішнього середовища шляхом аналізу значної кількості інформаційних потоків. Роль контролінгу в діяльності суб'єктів підприємництва може визначати його як універсальний засіб вирішення всіх завдань, що характеризує необхідність його впровадження як нової функції забезпечення ФБСП, і в той же час контролінг увібрав в себе вже відомі принципи організації діяльності.

Кінцева мета контролінгу полягає в регулюючому впливі на процеси, що протікають в організації. Вся система контролінгу є багаторівневою. З цієї точки зору контролінг, як концепція системного регулювання діяльності суб'єктів підприємництва повинен бути зосереджений на розробці шляхів забезпечення довгострокового та ефективного існування організації – на участі в розробці стратегії. Здебільшого досягнення синергетичного ефекту досягається поєднанням функцій контролінгу (тактичного та стратегічного) та фінансової безпеки. Також слід зазначити, що для суб'єктів підприємництва актуальним є тактичний розвиток, який забезпечує підґрунтя для подальшого стратегічного розвитку [12].

У загальному вигляді процес забезпечення ФБСП доцільно представити як модель забезпечення ФБСП на засадах контролінгу, яка об'єднує принципи, функції, етапи та результат впровадження контролінгу в систему забезпечення фінансової безпеки (рис. 4).

Процес забезпечення фінансової безпеки на засадах контролінгу повинен базуватися на чітко визначених принципах із дотриманням основних етапів, адже стихійні несплановані дії не дозволять досягти позитивних результатів.

Запропонована структурна модель контролінгу в забезпеченні ФБСП дозволяє поетапно планувати впровадження контролінгу в забезпечення ФБСП.

Також акцентується увага на меті такого поєднання, яка полягає у досягненні подвійного ефекту від впровадження контролінгу в забезпечення фінансової безпеки, оскільки саме своєчасний, детальний, професійний, всебічний аналіз інформації про стан суб'єкта підприємництва, його зовнішнє середовище дає змогу повно діагностувати рівень фінансової безпеки та розробити заходи із її забезпечення.

Висновки. Забезпечення фінансової безпеки на засадах контролінгу необхідно здійснювати на основі розробленого теоретико-методичного підходу, який дозволить досягти позитивних результатів. Запропонована структурно-функціональна модель забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва на засадах контролінгу дає змогу керівникам суб'єктів підприємництва більш якісно захищати власні фінансові інтереси та розробляти заходи із протидії загрозам внутрішнього та зовнішнього середовища суб'єкта підприємництва.

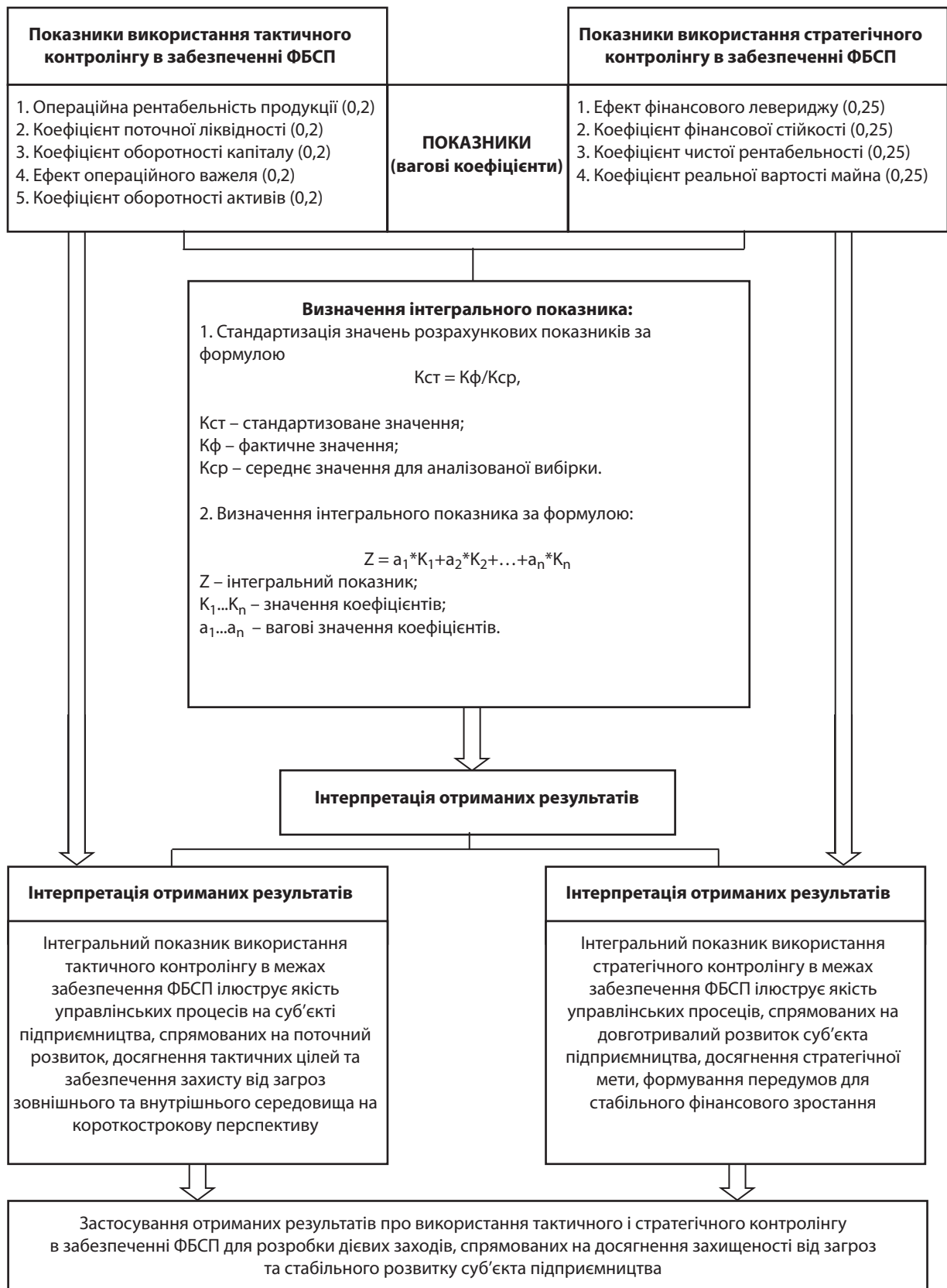

Рис. 2. Методичний підхід до визначення використання тактичного та стратегічного контролю в забезпеченні ФБСП (авторська розробка)

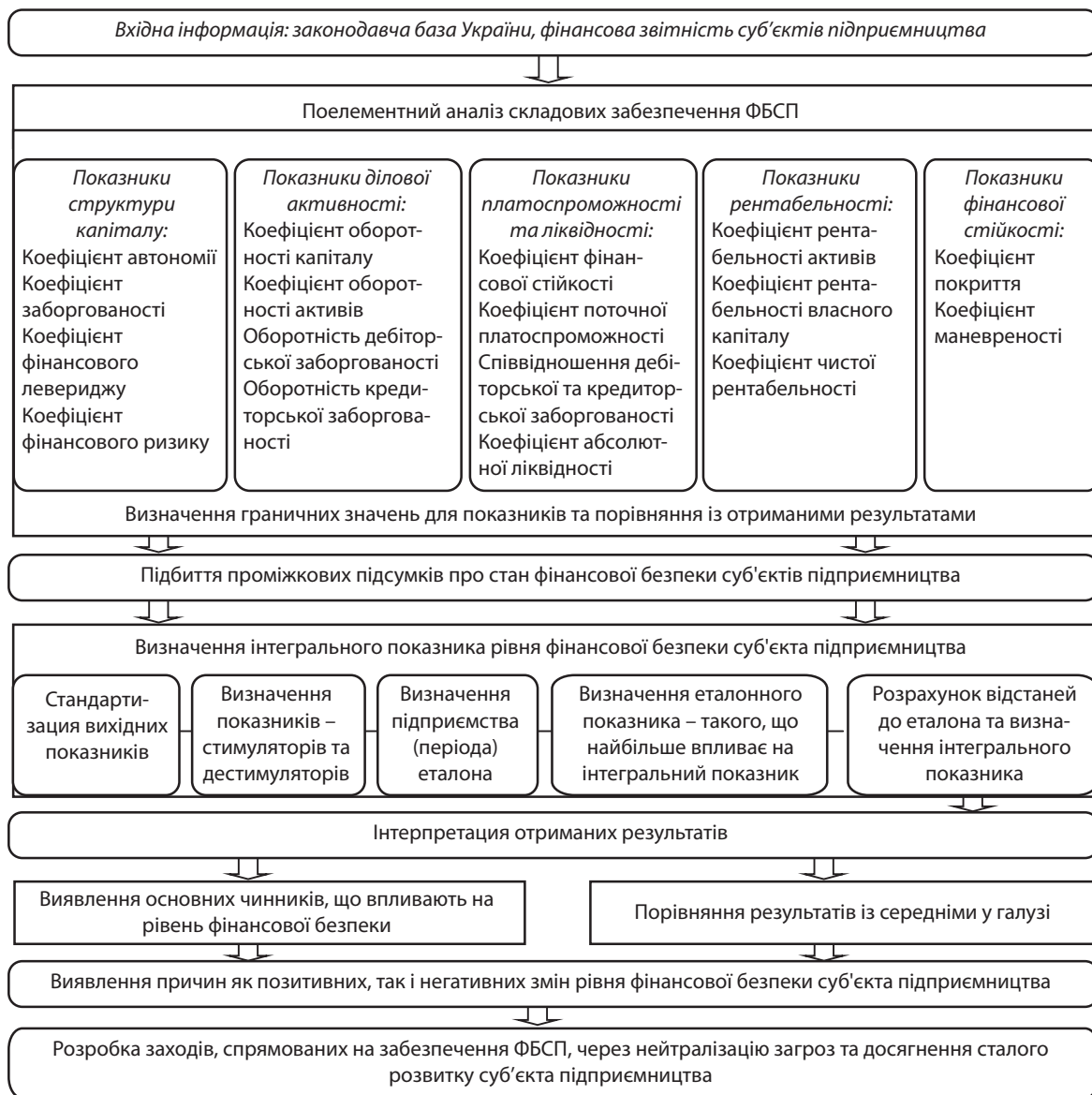

Рис. 3. Інтегрована модель діагностики рівня ФБСП на засадах контролінгу (авторська розробка)

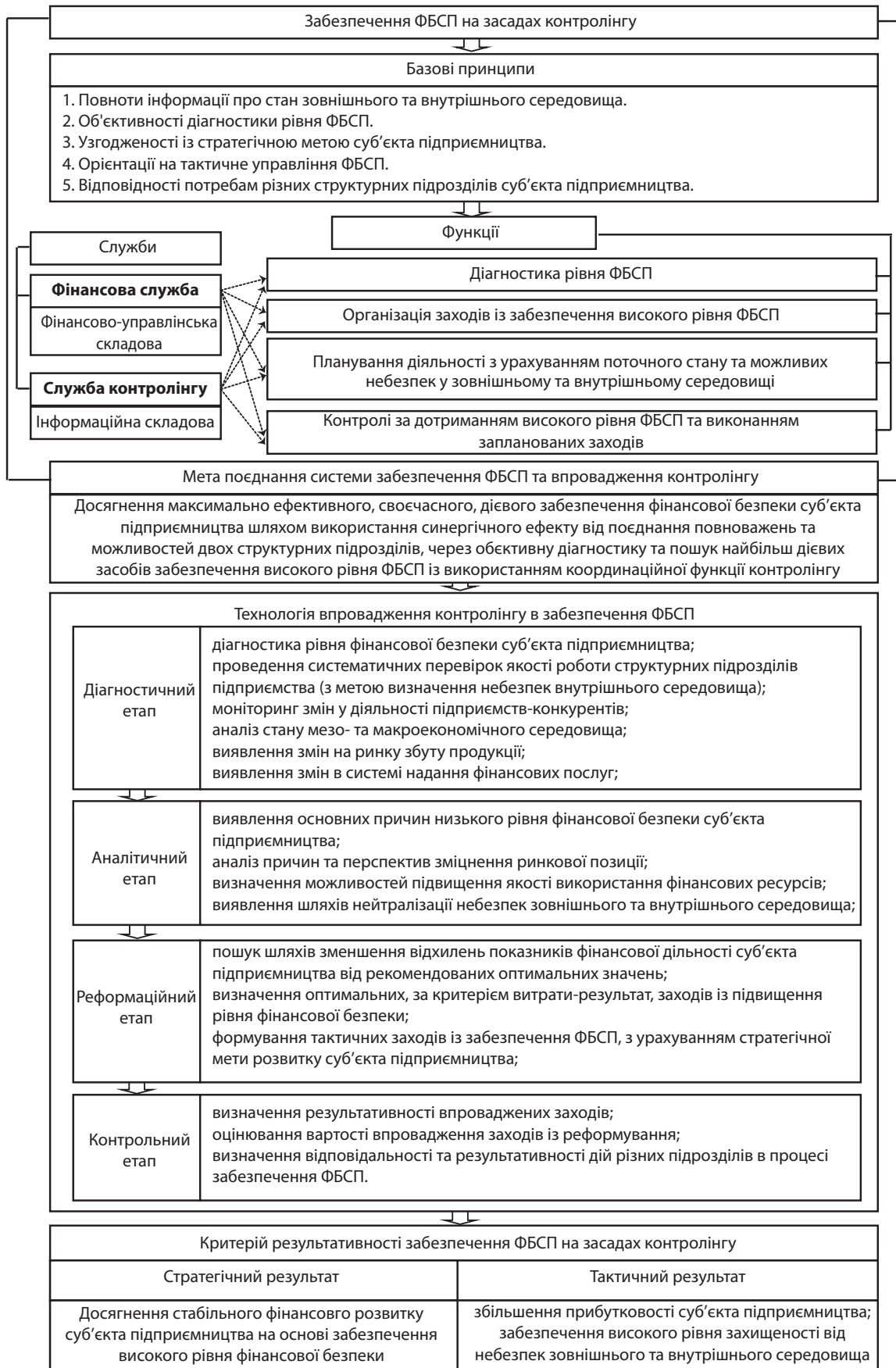

Рис. 4. Структурно-функціональна модель забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємства на засадах контролінгу (авторська розробка)

ЛІТЕРАТУРА

1. Ареф'єва О. В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О. В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1. – С. 98–103.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія ; Інститут економічного прогнозування / О. І. Барановський. - К. : Фе-нікс, 1999. – 338 с.
3. Горячева К. С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К. С. Горячева // Економіст. – 2003. – № 8. – С. 65–67.
4. Єрмошенко М. М. Економічні та організаційні засади забезпечення фінансової безпеки підприємства: препринт наукової доповіді / М. М. Єрмошенко, К. С. Горячева, А. М. Ашуєв ; за ред. М. М. Єрмошенка. – К.: Національна академія управління, 2005. – 78 с.
5. Камінський А. Б. Моделювання фінансових ризиків: Монографія / А. Б. Камінський. – К.: Вид. «Київський університет», 2009. – 304 с.
6. Кім Ю. Г. Формування системи фінансової безпеки транспортно-експедиційного підприємства: монографія / Кім Ю. Г. – К.: «Дорадо», 2007. – 140 с.
7. Кириченко О. А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах кризи / О. А. Кириченко, І. В. Кудря // Інвестиції : практика та досвід. – 2009. – № 10. – С. 22–26.
8. Кракос Ю. Б. Управління фінансовою безпекою підприємств / Ю. Б. Кракос, Р. О. Разгон // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2008. – № 1(1). – С. 86–97.
9. Кузенко Т. Б. Управление финансовой безопасностью на предприятии / Т. Б. Кузенко, В. В. Прохорова, Н. В. Саблина // Бизнес Информ. – 2007. – № 12 (1). – С. 27–29.
10. Кузенко Т. Б., Полтніна О. П. Концептуальні основи використання контролінгу в управлінні фінансовою безпекою підприємства / Т. Б. Кузенко, О. П. Полтніна // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 7. – С. 139–147.
11. Пойда-Носик Н. Н. Система забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва акціонерної форми господарювання: теоретико-методологічний аспект // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 1 (13) – С. 87–91.
12. Пойда-Носик Н. Н. Використання системного підходу в управлінні фінансовою безпекою підприємства / Н. Н. Пойда-Носик // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. – 2011. – Вип. 33. – С. 158–163.
13. Полтніна О. П. Забезпечення ефективності фінансової діяльності на основі контролінгу в системі забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва / О. П. Полтніна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 39. – С. 64–67.

REFERENCES

- Arefieva, O. V., and Kuzenko, T. B. «Ekonomiczni osnovy formuvannia finansovoi skladovoi ekonomichnoi bezpeky» [Economic Foundations of the financial component of economic security]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (2009): 98–103.
- Baranovskiy, O. I. *Finansova bezpeka* [Financial Security]. Kyiv: Feniks, 1999.
- Horiacheva, K. S. «Finansova bezpeka pidpriemstva. Sutnist ta mistse v systemi ekonomichnoi bezpeky» [Financial Security of the enterprise. Essence and place in the system of economic security]. *Ekonomist*, no. 8 (2003): 65–67.
- Kaminskiy, A. B. *Modeliuvannia finansovykh ryzykiv* [Modeling financial risk]. Kyiv: Kyivskiy universytet, 2009.
- Kim, Yu. H. *Formuvannia systemy finansovoi bezpeky transportno-ekspeditsiynoho pidpriemstva* [Formation of financial security forwarding company]. Kyiv: Dorado, 2007.
- Kyrychenko, O. A., and Kudria, I. V. «Vdoskonalennia upravlinnia fynansovoiu bezpekoiu pidpriemstv v umovakh kryzy» [Improvement of financial security companies in crisis]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 10 (2009): 22–26.
- Krakov, Yu. B., and Razhon, R. O. «Upravlinnia finansovoiu bezpekoiu pidpriemstv» [Management of financial security companies]. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy mashynobudivnoi haluzi: problemy teorii ta praktyky*, no. 1(1) (2008): 86–97.
- Kuzenko, T. B., Prokhorova, V. V., and Sablina, N. V. «Upravlenie finansovoy bezopasnostiu na predpriatii» [Management of financial security in the enterprise]. *Biznes Inform*, no. 12(1) (2007): 27–29.
- Kuzenko, T. B., and Poltinina, O. P. «Kontseptualni osnovy vykorystannia kontrolinhu v upravlinni finansovoiu bezpekoiu pidpriemstva» [Conceptual Foundations of use in controlling the management of financial security company]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 7 (2011): 139–147.
- Poida-Nosyk, N. N. «Systema zabezpechennia finansovoi bezpeky sub'ektiv pidpriemnytstva aktsionernoi formy hospodariuvannia: teoretyko-metodolohichniy aspekt» [System to ensure financial security entities joint-stock management: theoretical and methodological aspects]. *Visnyk universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 1(13) (2012): 87–91.
- Poida-Nosyk, N. N. «Vykorystannia systemnoho pidkhodu v upravlinni finansovoiu bezpekoiu pidpriemstva» [Using a systematic approach to managing financial security company]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ekonomika*, no. 33 (2011): 158–163.
- Poltinina, O. P. «Zabezpechennia efektyvnosti finansovoi diialnosti na osnovi kontrolinhu v systemi zabezpechennia finansovoi bezpeky sub'ektiv pidpriemnytstva» [Ensure the effectiveness of financial activities based on controlling the system to ensure financial security entities]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 39 (2012): 64–67.
- Yermoshenko, M. M., Horiacheva, K. S., and Ashuiev, A. M. *Ekonomiczni ta orhanizatsiyni zasady zabezpechennia finansovoi bezpeky pidpriemstva* [Economic and organizational basis to ensure financial security company]. Kyiv: Natsionalna akademiia upravlinnia, 2005.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 330:51+519.86

Вітлінський В. В., Коляда Ю. В., Баранов К. О.

МОДЕЛЮВАННЯ ТА АНАЛІЗ ТРАЕКТОРІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НА ПІДҐРУНТІ ДИСКРЕТНОЇ МОДЕЛІ СОЛОУ

Ґрунтуючись на ізоморфізмі дискретного варіанту моделі Солоу і класичного логістичного відображення, у праці отримано: аналогічно теорії ортодоксального логістичного відображення (з одним параметром r) для його модифікації, що характеризується двома числовими параметрами r і α , побудовано карту динамічних режимів на площині цих параметрів; вказано області, для числових значень яких спостерігається різноманітна поведінка результативної ознаки X_{n+1} , включаючи область детермінованого хаосу; наведено біфуркаційні діаграми модифікованого логістичного відображення: їх порівняння з класичними результатами вказує на появу більш складної структури перемішування (відсутність так званих вікон-полос). Вивчено вплив запізнення на траєкторії економічного розвитку, на підґрунті застосування логістичного відображення у вигляді алгоритму Ено. Емпірично встановлено числове значення $b = 0,15$ сталої Ено для моделювання нелінійної динаміки економічної системи (зазвичай в літературі $b = 0,3$).

Ключові слова: капітал економічної системи, модель Солоу, комп'ютерне моделювання, узагальнене логістичне відображення, модифікований алгоритм Ено, нелінійна економіка

Рис.: 16. *Формул.:* 3. *Бібл.:* 8.

Вітлінський Вальдемар Володимирович – доктор економічних наук, професор, кафедра економіко-математичного моделювання, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: wite101@meta.ua

Коляда Юрій Васильович – кандидат фізико-математичних наук, доцент, кафедра економіко-математичного моделювання, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Баранов Костянтин Олегович – магістрант, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

Email: mercury4@bigmir.net

УДК 330:51+519.86

Витлинский В. В., Коляда Ю. В., Баранов К. О.

МОДЕЛИРОВАНИЕ И АНАЛИЗ ТРАЕКТОРИЙ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ НА ОСНОВЕ ДИСКРЕТНОЙ МОДЕЛИ СОЛОУ

Основываясь на изоморфизме дискретного варианта модели Солоу и классического логистического отображения, в статье получено: аналогично теории ортодоксального логистического отображения (с одним параметром r) для его модификации, которая характеризуется двумя числовыми параметрами r и α , построена карта динамических режимов на плоскости упоминаемых параметров; указаны области, где наблюдается разнообразное поведение результирующей величины X_{n+1} , включая область детерминированного хаоса; приводятся бифуркационные диаграммы модифицированного логистического отображения: их сравнение с классическими данными свидетельствует о появлении более сложной структуры перемешивания (отсутствуют так называемые окна-полосы). Исследовано влияние запаздывания на траектории экономического развития, основываясь на использовании логистического отображения в виде алгоритма Эно. Эмпирически найдено числовое значение $b = 0,15$ постоянной Эно для моделирования нелинейной динамики экономической системы (в литературе $b = 0,3$).

Ключевые слова: капитал экономической системы, модель Солоу, компьютерное моделирование, обобщенное логистическое отображение, модифицированный алгоритм Эно, нелинейная экономика

Рис.: 16. *Формул.:* 3. *Библ.:* 8.

Витлинский Вальдемар Владимирович – доктор экономических наук, профессор, кафедра экономико-математического моделирования, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

Email: wite101@meta.ua

Коляда Юрий Васильевич – кандидат физико-математических наук, доцент, кафедра экономико-математического моделирования, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

Баранов Константин Олегович – магистрант, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

Email: mercury4@bigmir.net

Vitlinskiy V. V., Kolyada Y. V., Baranov K. O.

MODELLING AND ANALYSIS OF TRAJECTORIES OF ECONOMIC DEVELOPMENT ON THE BASIS OF DISCRETE SOLOW MODEL

The article uses isomorphism of the discrete variant of the Solow model and classic logistic mapping to obtain the following: analogous to the theory of orthodox logistic mapping (with one r -parameter) for its modification, which is characterised by two numeric parameters r and α , it builds a map of dynamic modes on the plane of mentioned parameters; areas are shown where one can observe various behaviour of the resulting X_{n+1} value, including the area of determined chaos; bifurcation diagrams of modified logistic mapping are provided: their comparison with classical data testifies to appearance of a more complex structure of immixture (so-called window-strips are not available). The article studies influence of delay upon trajectories of economic development, based on the use of logistic mapping in the form of Henon algorithm. It empirically finds the numeric value $b = 0,15$ of the Henon constant for modelling non-linear dynamics of an economic system (in literature $b = 0,3$).

Key words: capital of economic system, Solow model, computer modelling, generalised logistic mapping, modified Henon algorithm, non-linear economy.

Pic.: 16. *Formulae:* 3. *Bibl.:* 8.

Blagun Ivan S. – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of the Department, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenka, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

Email: blagun@email.ua

Dmitrishin Lesya I. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Precarpathian National University named after V. Stefanyk (vul. Shevchenka, 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine)

Email: dmytryshyn_l@hotmail.com

Вступ. Результат діяльності об'єкта господарювання, тлумаченої як поведінка економічної системи, з точки зору прикладної теорії систем цілком визначається такими рисами як: відкритий характер функціонування – невинний обмін субстанцією, енергією та інформацією; необоротність спостережуваних процесів, їх нелінійна динаміка тощо. Зазначене формує головні труднощі економічного аналізу – прогнозування числових значень чинників економіки і передбачення їх поведінки на певному часовому інтервалі.

Інструментом розв'язання окресленої проблеми нелінійної економічної динаміки може бути досить відома модель Солоу – швидкості змінюваності обсягу капіталу економіки з плином часу, що визначається складовими функції Кобба-Дугласа. Традиційна [1] модель Солоу записується у вигляді нелінійного диференційного рівняння першого порядку

$$\frac{dk}{dt} = sf(k) - (n + d)k, \quad (1)$$

де змінна k відповідає фондоозброєності живої праці

(виробництва), похідна $\frac{dk}{dt}$ – швидкість її змінюваності

з плином часу (нелінійна функція); $f(k) = Ak^\alpha$ описує залежність продуктивності праці від фондоозброєності (використовуючи функцію Кобба-Дугласа). Величина n є коефіцієнтом темпу приросту населення, скаляр d відображає ступінь амортизації оснащення,

$0 < s < 1$ є нормою споживання.

Значущість такої економічної категорії як капітал для суспільства незаперечна, оскільки його обсяг, перш за все, пов'язаний з якістю життя – добробутом населення і, подруге, нарощування капіталу є ключовою метою економічного розвитку країни.

Щодо неперервної моделі (1) Солоу існує значне число публікацій в монографічних і періодичних виданнях, на-

приклад [1–3]. Але в них не здійснюється аналіз можливої хаотизації економічної еволюції, хоча реалії сьогодення свідчать про супротивне – появу режимів із загостренням – дефолтів чи біржових обвалів та сповзання до стану дивної поведінки траєкторії економічних процесів. Дійсно, з точки зору економічної синергетики [2], явище хаотизації складових розвитку економіки може з'явитися через умову використання нелінійної системи щонайменше трьох звичайних диференціальних рівнянь, чим значно ускладнюється процедура комп'ютерного моделювання динаміки економічної еволюції.

У даній праці на підґрунті ізоморфізму між дискретним варіантом моделі (1) і логістичним відображенням здійснено моделювання і аналіз нелінійної динаміки обсягу капіталу за наявності різноманітних умов, ураховуючи запізнення економічних процесів. Числовим результатам надано економічне тлумачення.

Виклад основних результатів

Приймаючи до відома, що $\Delta k = k_{t+1} - k_t$, (після очевидних алгебраїчних перетворень) рівняння (1) набуває вигляду рекурентного співвідношення

$$k_{t+1} = sAk_t^\alpha \left(1 - \frac{(n+d+1)}{sA}\right) k_t^{1-\alpha}.$$

Здійснюючи заміну змінної

$$X_n = \left(\frac{n+d+1}{sA}\right)^{1/(1-\alpha)} * k_t,$$

отримаємо дискретне відображення [4]:

$$X_{n+1} = rX_n^\alpha (1 - X_n^{1-\alpha}) \quad (2)$$

логістичного типу, де скаляр $r = (n+d+1) > 1$. За відсутності величини α має місце класичне логістичне відображення.

Нижче наводяться графічні результати, що відображають закономірності функціонування узагальненого ло-

гістичного відображення (2). Його комп'ютерна реалізація здійснюється з використанням табличного процесора MS Excel.

Для збіжності класичного відображення має виконуватись умова $0 < r < 1$. У випадку модифікованого відображення (2) аналогічний результат досягається за умови:

$1 > \alpha > \frac{r+0.916}{r+1}$. Наприклад:

r	Xn	alpha
3	0,5	0,981

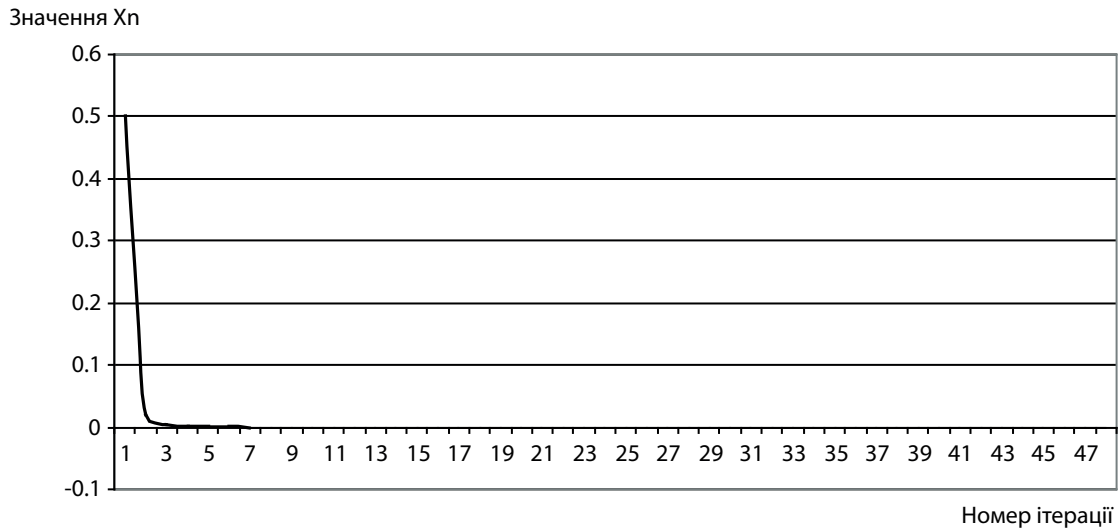

Рис. 1. Поводження {Xn} для модифікованого відображення

Якщо стабілізація досягається у класичному відображенні для нерівності $1 < r < 3$, то для модифікованого відображення (2) має виконуватись умова:

$\frac{r+0.916}{r+1} > \alpha > \frac{r-1}{r+1}$ Наприклад,

r	Xn	alpha
3	0,5	0,55

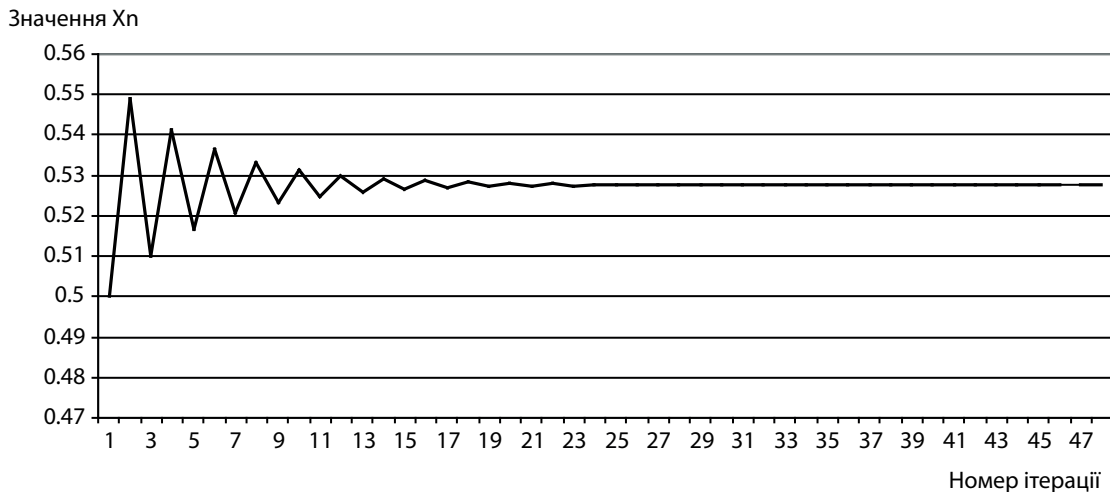

Рис. 2. Збіжність {Xn} для модифікованого відображення

Коливання між двома числами з'являються у класичному відображенні за умови: $3 < r < 3,45$. У випадку модифікованого відображення (2), щоб отримати цикл періоду 2, має виконуватись умова:

$\frac{r-1}{r+1} > \alpha > \left(\frac{r-1}{r+1}\right)^{1.239}$. Наприклад,

r	Xn	alpha
3		

Значення X_n

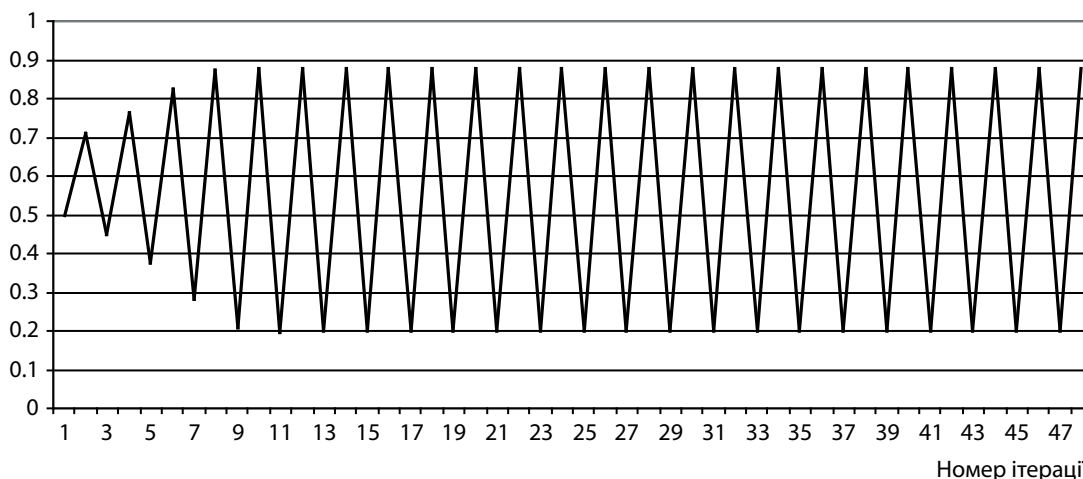

Рис. 3. Цикл періоду 2 для рекурентного відношення (2)

За умови значень $3,45 < r < 3,57$ у класичному відображенні спостерігається каскад біфуркацій подвоєння періоду. Числові значення X_n знаходяться у межах між 4-ма, 8-ма, 16-ма і т. д. числами з ростом значення r .

$$\left(\frac{r-1}{r+1}\right)^{1.239} > \alpha > \left(\frac{r-1}{r+1}\right)^{1.25} . \text{ Приклад:}$$

r	X_n	alpha
3	0,5	0,41

У випадку модифікованого відображення (2), щоб спостерігалось подібне, має виконуватись умова

Значення X_n

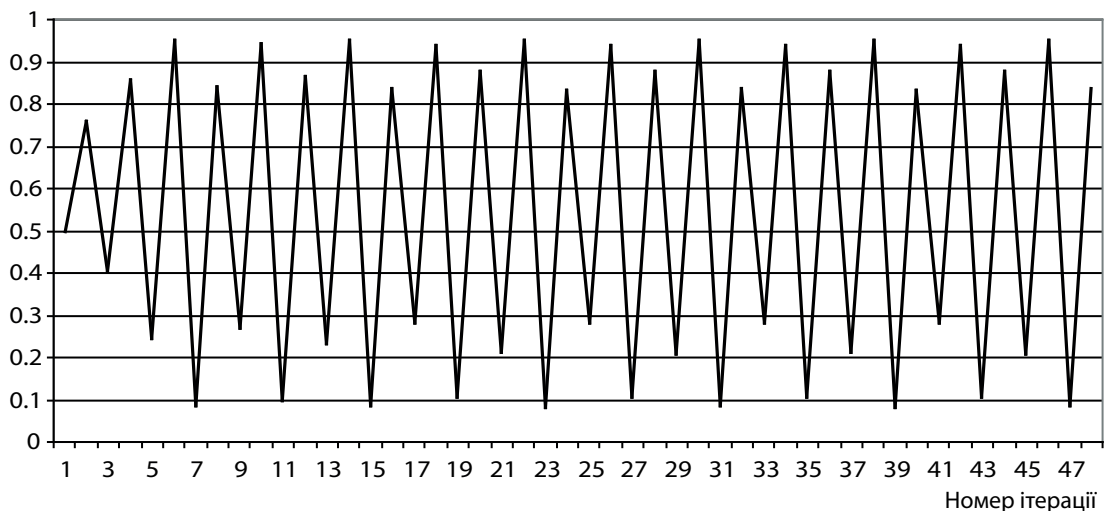

Рис. 4. Каскад біфуркацій $\{X_n\}$ для модифікованого відображення (2)

Для нерівності $3,57 < r < 4$ у класичному відображенні починається хаотична поведінка. Для модифікованого відображення (2) згадуваний вище детермінований хаос з'являється, коли виконується умова

$$\left(\frac{r-1}{r+1}\right)^{1.25} > \alpha > \left(\frac{r-1}{r+1}\right)^{1.3569} . \text{ Наприклад:}$$

r	X_n	alpha
3	0,5	0,395

Значення X_n

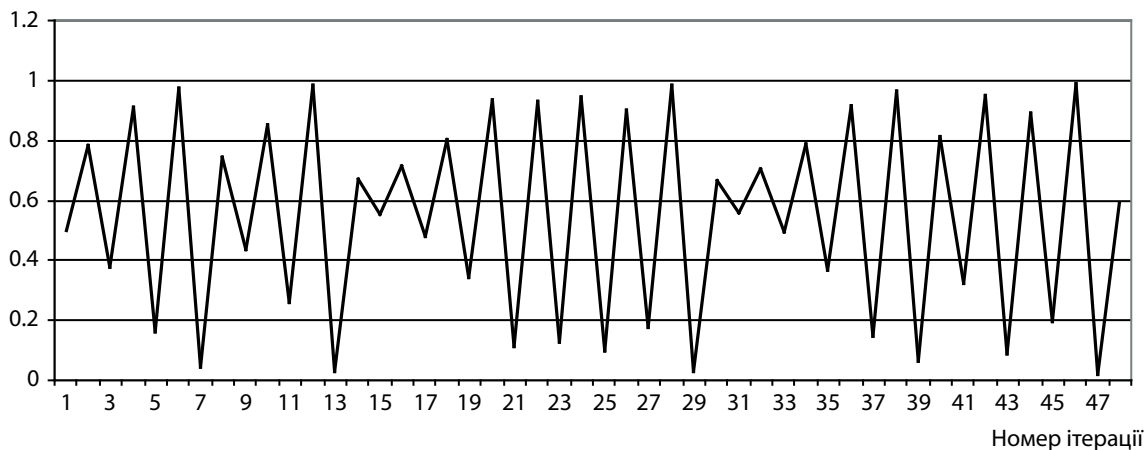

Рис. 5. Хаотичні значення $\{X_n\}$ для модифікованого відображення (2)

Якщо для нерівності $r > 4$ числові значення X_n виходять за межі інтервалу $[0;1]$ для будь яких початкових умов, то подібне явище спостерігається для відображення (2), коли виконується умова

r	X_n	α
3	0,5	0,1

$$\left(\frac{r-1}{r+1}\right)^{1.3569} > \alpha > 0. \text{ Наприклад,}$$

Значення X_n

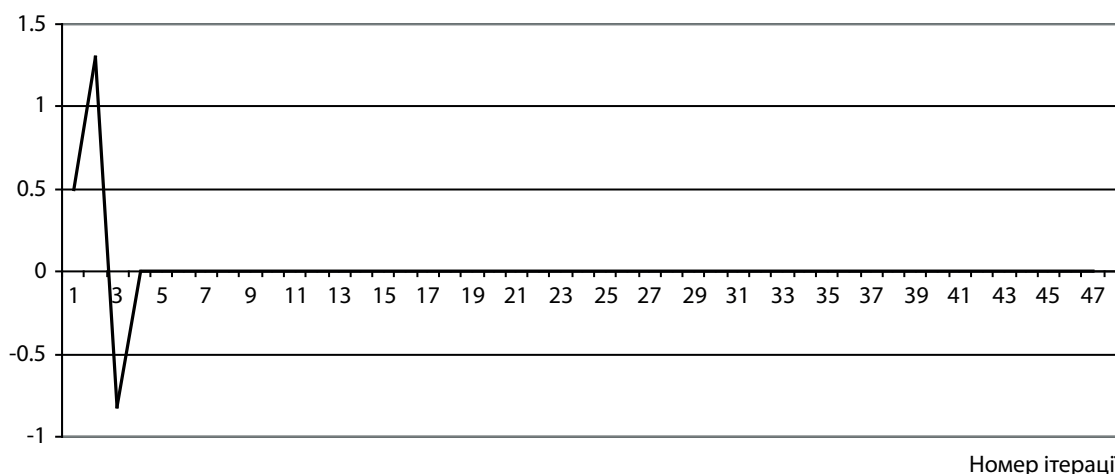

Рис. 6. Вихід $\{X_n\}$ за межі $[0;1]$ для модифікованого відображення (2)

Зауваження. Межі змінюваності параметра α для (2) встановлено емпіричним шляхом, приймаючи до уваги теоретичні надбання щодо класичного логістичного відображення.

Тобто, на відміну від ортодоксального відображення, для модифікованого логістичного відображення (2) визначальними будуть два параметри – r та α .

**Економічні тлумачення результатів
числового моделювання**

З погляду економіки, отримані вище результати є очікуваними, бо більша еластичність по капіталу забезпечує можливість ширшого коливання системи.

Порогові значення зміни режиму динамічності нелінійної системи були знайдені та перевірені лише емпіричним шляхом, що не може гарантувати їх достовірності для всіх можливих випадків. Однак для адекватних, з точки зору економіки, значень коефіцієнта технічного прогресу, вони виправдовуються.

Встановлено наступний факт: більші значення α стабілізують систему, що цілком логічно. Адже відповідно до моделі Солоу, на яку спирається це комп'ютерне дослідження, у розвинених країнах зі стабільною економікою коефіцієнт еластичності по капіталу значно переважає над коефіцієнтом еластичності по праці. Так, наприклад, для

США значення параметрів $\alpha = 0,73$, $r = 2,7$, [6–7], а для Німеччини $\alpha = 0,75$, $r = 1,9$ [5]. Підстановкою цих значень до модифікованого відображення (3) отримуються результати, що наводяться на рис. 7 і 8.

Видно, що країни з високим рівнем капіталізації та еластичності по ній мають тенденції до стабілізації своєї економіки та виходу обсягу капіталу на стабільне значення.

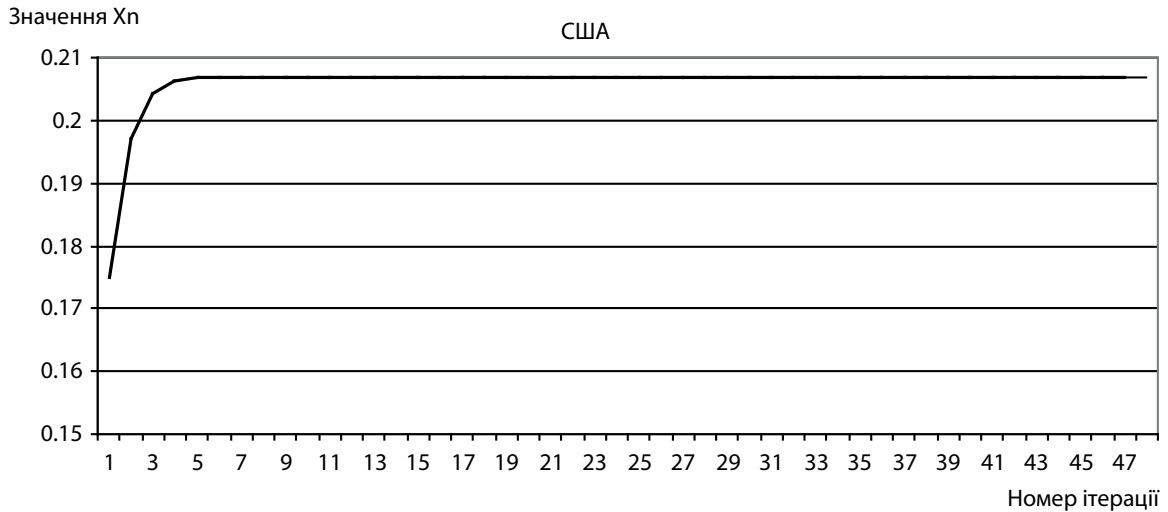

Рис. 7. Прогноз динаміки капіталу для США

Рис. 8. Прогноз динаміки капіталу для Німеччини

Навпаки, якщо уявити собі країну з низьким коефіцієнтом еластичності по капіталу, то їх економіка впадає в хаотичний стан, з стрімкими спадами та ростом, що відповідно матиме вкрай негативний вплив на майбутнє економіки. Наприклад, для експериментальних значень

r	X_n	alpha
2,1	0,175	0,25

за допомогою алгоритму (2) отримуємо наступний графік динаміки рівня капіталу в країні:

Початкове значення обсягу капіталу X_n фактично не має вирішального впливу на те, якого результату досягне країна. Якщо за даних умов економіка прямує до стабіліза-

ції на певному рівні, то формується точка-атрактор, до якої прямуватиме значення обсягу капіталу X_n , а його початкове значення лише впливатиме на те, як багато часу (ітерацій) необхідно для досягнення цього рівноважного стану, в залежності від того, як далеко поточний рівень відрізняється від атрактора. Таким самим чином, навіть надзвичайно великі обсяги капіталу в початковий момент часу (наприклад, міжнародні інвестиції) не зможуть забезпечити стабільність, якщо іншим економічним показником не притаманна така тенденція. Реальним прикладом такої найкритичнішої ситуації, що згідно з даним відображенням відповідала б тому режиму, коли значення виходять далеко за межі $[0;1]$ – економічний колапс в Зімбабве в 2000–2009 роках, коли рівень інфляції досягав 1470% на тиждень.

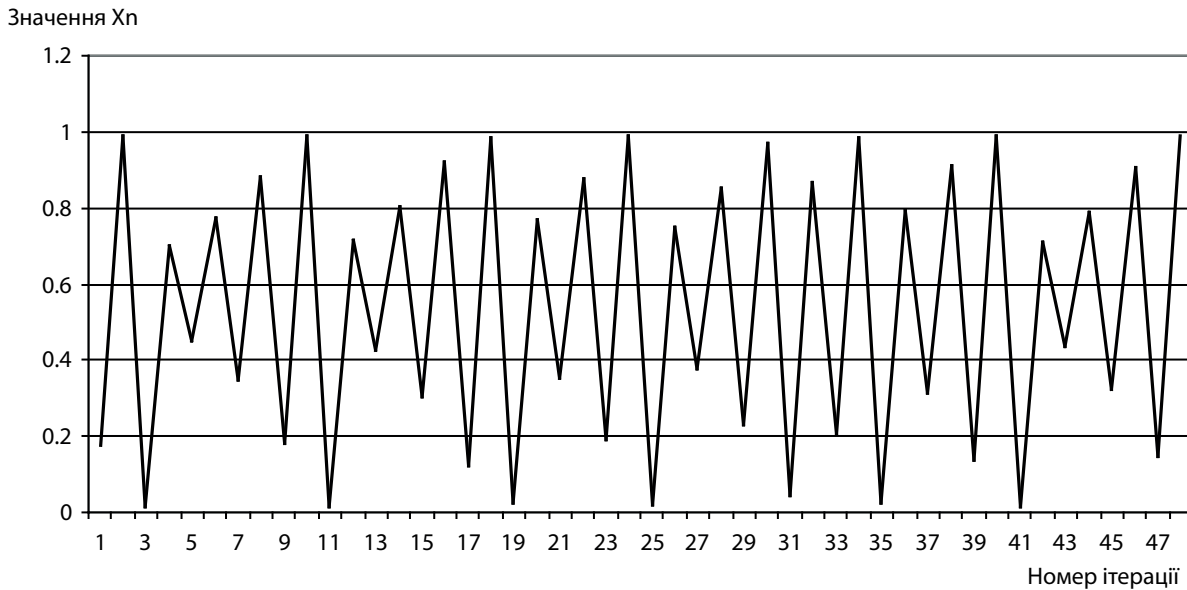

Рис. 9. Прогноз динаміки капіталу в недостатньо розвиненій країні

Моделювання впливу лагів на економічну еволюцію

Будь-які зміни в економіці не можуть проявлятися негайно. Чим більша система, тим більше необхідно часу для того, щоб будь-які дії дали свої результати – це називається лагом. Для класичного логістичного відображення французьким вченим Ено було розроблене [8] узагальнююче двовимірне відображення.

Для розглядуваної нами модифікації (2), урахувавши лаг, двовимірне відображення записується

$$\begin{aligned} X_{n+1} &= r * X_n^\alpha * (1 - X_n^{1-\alpha}) - b * y_n, \\ y_{n+1} &= X_n^\alpha. \end{aligned} \quad (3)$$

Останній доданок має враховувати ефект затримки (лагу). Коефіцієнт b показує, з якою силою цей лаг впливає на систему. Розробляючи своє відображення, Ено запропонував числове значення $b = 0,3$. Але економіка і демографія мають різні показники швидкості реакції на дії і тому, для вирішення економічних проблем, емпіричним шляхом було встановлене інше значення цього коефіцієнта, а саме $b = 0,15$.

За допомогою відображення (3) отримано результати, що доповнюють попередні.

Вочевидь, для реалізації високих рівнів технічного зростання, країна має значною мірою інвестувати свій капітал в це. І якщо на це буде залучено більше коштів, ніж допустимо, економіка впаде. Ураховуючи вплив лагу, визначаються адекватні рамки, в яких країна може нарощувати технічний прогрес – скільки вона зможе витримати інвестицій в це, не нашкодивши економіці в цілому. Також з урахуванням лагу значно звузились ті рамки, в яких значення X_n коливається між значеннями чи знаходиться в стані детермінованого хаосу, адже в реальній ситуації це майже неможливо – економіка більшості країн в міру стабільна, навіть якщо стабільно жахлива.

Наведемо приклад: така розвинена країна як Німеччина (вже розглядалась раніше для $\alpha = 0,75$) здатна нарощувати коефіцієнт економічного розвитку від 1,2 до 8.

Хоча останнє значення вже і було дещо великим, адже потребувало багато часу на стабілізацію. Отже, інвестуючи в технологічний прогрес, Німеччина ще довгий час отримуватиме з цього виключно позитивний результат. Проміжок коливань і хаосу малий і продовжується лише для $r = (8;9]$, хоча досягти таких показників є майже неможливим.

Навпаки, візьмемо якусь недостатньо розвинену країну з $\alpha = 0,3$. Для такої країни максимальне значення технологічного прогресу, до якого можна інвестувати, не нашкодивши економіці, рівне 2.

Після цього слідує інтервал довжиною $(2;2,5]$ протягом якого спостерігаються коливання і хаотичні процеси.

Таким чином, урахувавши лаг з силою впливу $b = 0,15$ за ітерацію, отримуємо результати більш відповідні до реальної економіки.

Для наглядного порівняння класичного логістичного відображення з модифікованим, долучаючи коефіцієнт еластичності, наведемо карту динамічних режимів обох відображень:

Зі зростанням змінюються режими, до яких приходить система. Зеленим кольором відображена стабілізація X_n на нульовому значенні, білим – стабілізація на одному числі, червоним – коливання між двома значеннями, чорним – зростання каскаду біфуркаційного періоду, жовтим – хаотичний стан, блакитним – вихід значень X_n за межі $[0;1]$ (рис. 13).

Для модифікованого відображення використовуються такі ж кольори, позначаючи аналогічні режими системи.

Як бачимо з карт, в модифікованому алгоритмі (2) спостерігаються два визначальних чинники. Як наслідок, карта динамічних режимів має радикально інший вигляд.

Розглянемо біфуркаційну діаграму модифікованого відображення (рис. 14).

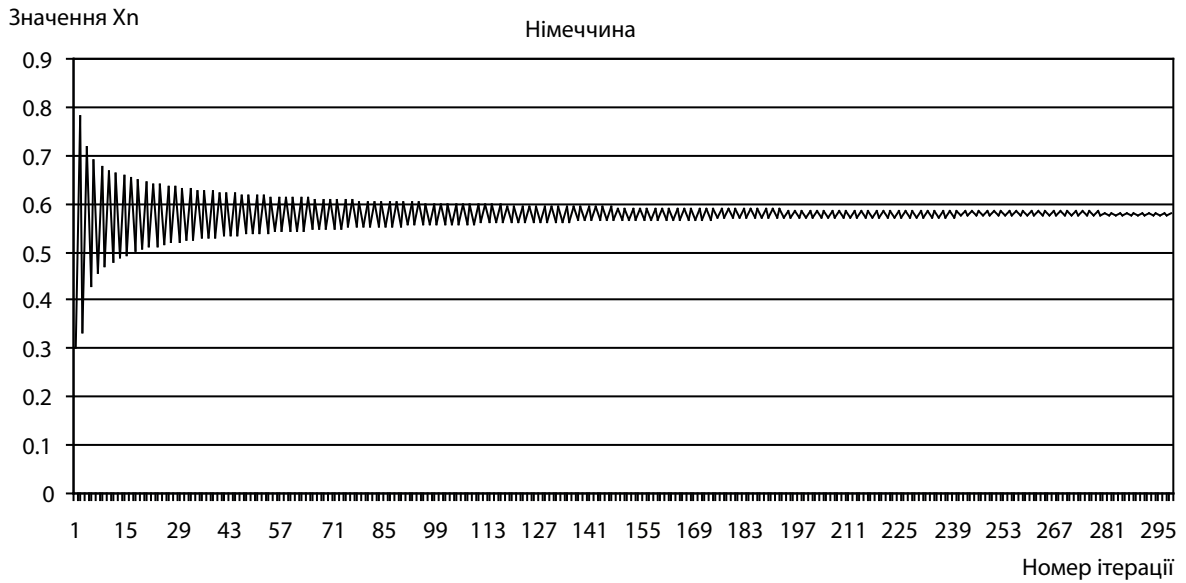

Рис. 10. Прогноз стабілізації обсягу капіталу в Німеччині для $r = 8$

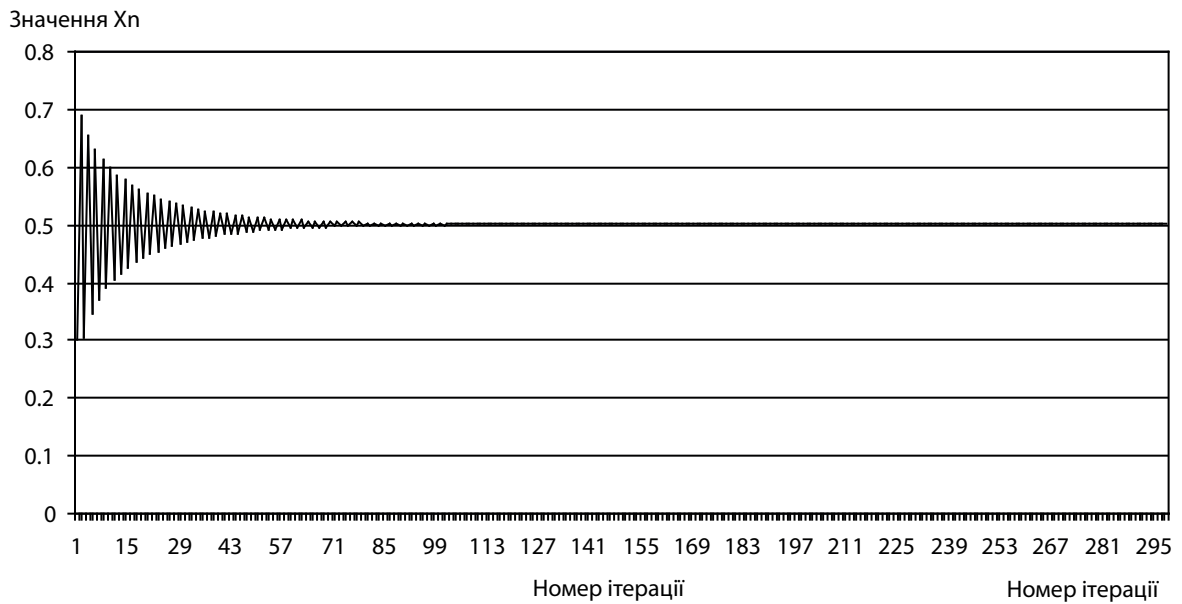

Рис. 11. Прогноз стабілізації обсягу капіталу в недостатньо економічно розвиненій країні для $r = 2$

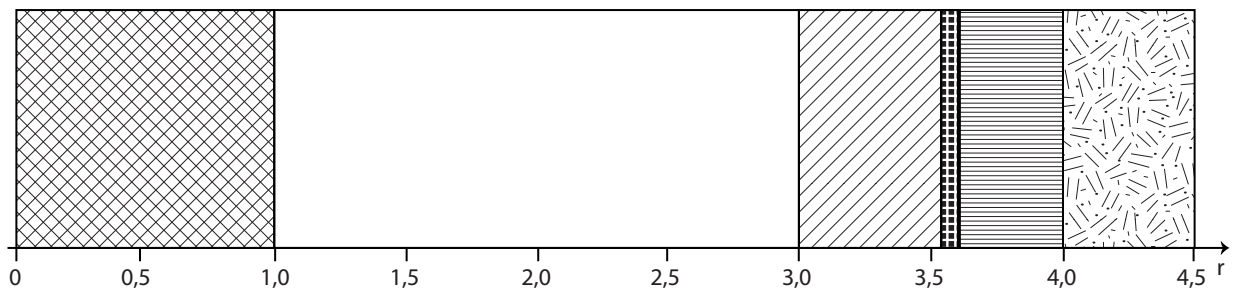

Рис. 12. Карта динамічних режимів класичного відображення

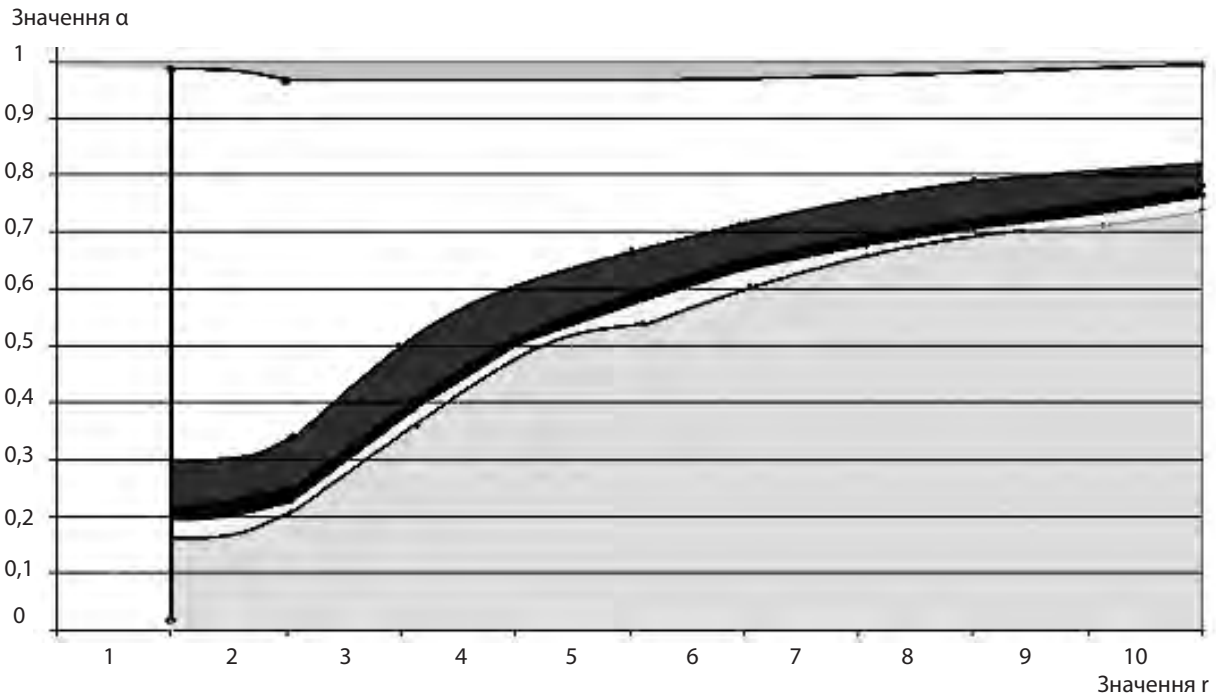

Рис.13. Карта динамічних режимів модифікованого відображення (2)

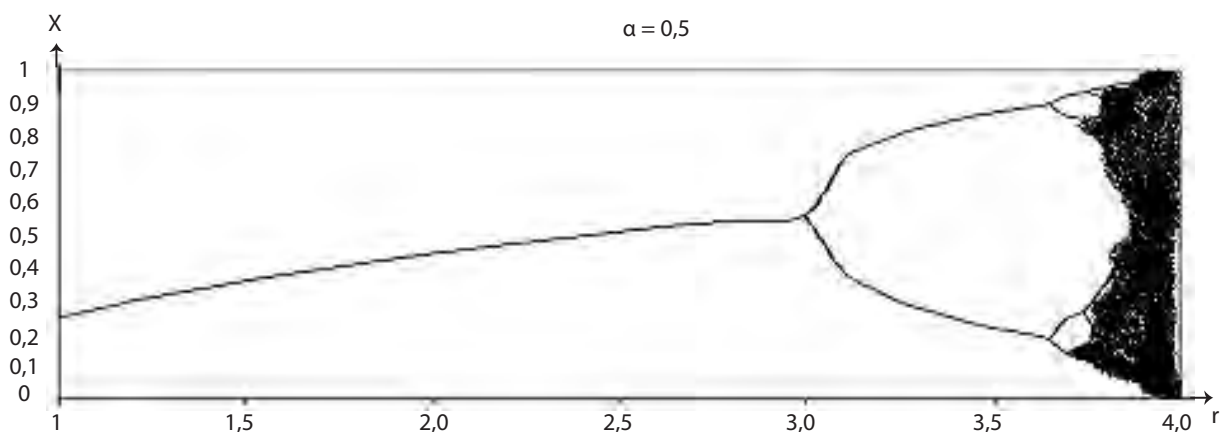

Рис. 14. Біфуркаційна діаграма модифікованого відображення (2)

Відсутні вікна (білі полоси), спостерігається досить складне переміщення, момент подвоєння періоду настає пізніше, графік діаграми сплющується (рис. 15).

Важливо зазначити: оскільки для модифікованого відображення два параметри здатні змінювати режим, то значення одного з них було взято фіксованим $\alpha = 0,5$, а параметр r варіювався. Однак зі зміною α загальна структура діаграми не змінюється. Як бачимо, значно поширився інтервал стабілізації системи, що є логічним для економіки. Також можна навести біфуркаційну діаграму за умови фіксованого значення $r = 3$, та варіації параметра α .

Цей факт має місце і для так званих двовірних відображень:

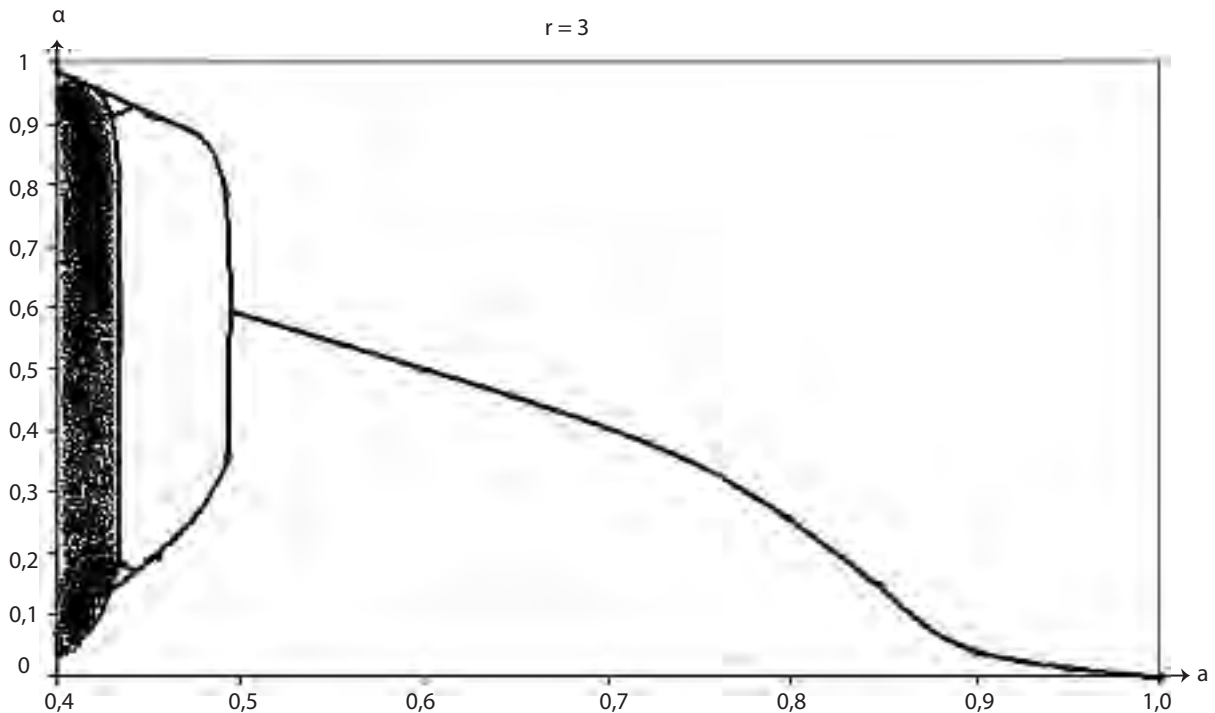
Висновки

Модифіковане, на підґрунті моделі Солоу, класичне логістичне відображення стало придатним для цілей моделювання і прогнозування динаміки капіталу в економіці.

Визначено межі змінюваності числових параметрів r і α , в яких країна може інвестувати в розвиток власного технічного прогресу, отримуючи власний економічний зиск, не піддаючи себе ризику краху економіки через нестачу коштів на інші галузі господарювання.

Визначальним параметром економічного розвитку є величина α – коефіцієнт виробничої функції Кобба-Дугласа. На координатній площині параметрів вказано область числових значень, для яких настає детермінований хаос: перехід до нього здійснюється через біфуркації подвоєння періоду – проміжний стан циклічний, причому періоду 4 відповідає цикл ділової активності.

Описані вище результати можуть бути застосовані до моделювання динаміки української економіки, але для цього треба мати числові значення вихідних параметрів виробничої функції України. Отримавши їх, можна буде розробляти таку траєкторію економічного розвитку кра-

Рис. 15. Біфуркаційна діаграма модифікованого відображення (2) для $r = 3$

їни, яка б забезпечила стабільно високий обсяг капіталу в економіці України.

Урахування лагу економічних процесів сприяло емпіричному визначенню числового значення $b = 0,15$ сталої модифікованого алгоритму Ено, яка для класичної схеми

рівна $b = 0,3$. У такому випадку біфуркаційна діаграма дещо ускладнюється (відсутні так звані вікна), крива діаграми сплющується, біфуркація подвоєння періоду настає для більшого значення r .

ЛИТЕРАТУРА

1. Мэнкью Н. Г. Макроэкономика: Учебник. – М.: МГУ, 1994. – 734 с.
2. Занг В. Б. Синергическая экономика: время и перемены в нелинейной экономической теории / В. Б. Занг. – М.: Мир, 1991.
3. Колемаев В. А. Экономико-математическое моделирование: моделирование макроэкономических процессов и систем. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 295 с.
4. Сергеева Л. Н. Моделирование поведения экономических систем методами нелинейной динамики (теории хаоса). – Запорожье: ЗГУ, 2002. – 227 с.
5. Cobb-Douglas Production Function // http://en.wikipedia.org/wiki/Cobb%E2%80%93Douglas_production_function
6. Шкуропат А. В., Терский М. В., редактор: Александрова Л. И. Мировая экономика. Часть 1. (конспект лекций) // http://abc.vvsu.ru/Books/l_mirekon1/page0021.asp
7. Dana HÁJKOVÁ, Jaromír HURNÍK Cobb-Douglas Production Function: The Case of a Converging Economy Czech Journal of Economics and Finance, 57, 2007, no. 9–10 p.465–476
8. Отображение Эно // <http://sgtnd.narod.ru/wts/rus/kruzhenon.htm>

REFERENCES

- «Cobb-Douglas Production Function» http://en.wikipedia.org/wiki/Cobb%E2%80%93Douglas_production_function.
- Dana Hajkova, Jaromir Hurnik. Cobb-Douglas Production Function: The Case of a Converging Economy Czech Journal of Economics and Finance, 57, 2007, no. 9-10 p. 465–476
- Kolemaev, V. A. *Ekonomiko-matematicheskoe modelirovanie: modelirovanie makroekonomicheskikh protsessov i sistem* [Economic-mathematical modeling: modeling of macroeconomic processes and systems]. Moscow: YUNITI-DANA, 2005.
- Menkiu, N. G. *Makroekonomika* [Macroeconomic]. Moscow: MGU, 1994.
- «Otobrazhenie Eno» [Henon map]. <http://sgtnd.narod.ru/wts/rus/kruzhenon.htm>.
- Shkuropat, A. V., and Terskiy, M. V. «Mirovaia ekonomika» [World Economy]. http://abc.vvsu.ru/Books/l_mirekon1/page0021.asp.
- Sergeeva, L. N. *Modelirovanie povedeniia ekonomicheskikh sistem metodami nelineynoy dinamiki (teorii khaosa)*. [Modeling the behavior of economies methods of nonlinear dynamics (chaos theory)]. Zaporozhe: ZGU, 2002.
- Zang, V. B. *Sinergicheskaya ekonomika: vremya i peremeny v nelineynoy ekonomicheskoy teorii* [Synergistic economy: the time and changes in the economic theory of nonlinear]. Moscow: Mir, 1991.

Kharlamova A. A.

INVESTMENT SECURITY OF UKRAINE: DYNAMICS AND FORECAST

The article considers dichotomy of the notion of security in its terminological application to investment processes. The author uses comparison and critical analysis of existing generally accepted approaches for offering own definition of the "investment security" notion and own approach to its assessment, based on structural consideration of investment security through components of the investment climate (investment potential, investment activity, investment risks) and on application of the cluster analysis and rating. The article considers dynamics of investment security of Ukraine. It graphically traces influence of the state policy in the country upon dynamics of investment security and gives a forecast of development of the phenomenon for the next year.

Key words: assessment, security, investment security, dynamics.

Pic.: 3. *Bibl.:* 15.

Kharlamova Anna A. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Kyiv National University named after T. Shevchenko (vul. Volodymyrska, 60, Kyiv, 01601, Ukraine)

Email: akharlamova@ukr.net

УДК 339.727.22

Харламова Г. О.

ІНВЕСТИЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: ДИНАМІКА ТА ПРОГНОЗ

Розглядається дихотомія поняття безпеки у її термінологічному застосуванні до інвестиційних процесів. На основі порівняння і критичного аналізу існуючих загальноприйнятих підходів запропоновано авторське визначення поняття «інвестиційна безпека» та авторський підхід до її оцінки, який базується на структурному розгляді інвестиційної безпеки через складові інвестиційного клімату (інвестиційний потенціал, інвестиційна активність, інвестиційні ризики) та на застосуванні кластерного аналізу і рейтингування. Розглянуто динаміку інвестиційної безпеки України. Графічно прослідковано вплив урядової політики в країні на динаміку інвестиційної безпеки. Зроблено прогноз розвитку явища на найближчий рік.

Ключові слова: оцінка, безпека, інвестиційна безпека, динаміка

Рис.: 3. *Бібл.:* 15.

Харламова Ганна Олексіївна – кандидат економічних наук, доцент, кафедра економічної кібернетики, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01601, Україна)

Email: akharlamova@ukr.net

UDC 339.727.22

Харламова А. А.

ИНВЕСТИЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ УКРАИНЫ: ДИНАМИКА И ПРОГНОЗ

Рассматривается дихотомия понятия безопасности в ее терминологическом применении к инвестиционным процессам. На основе сравнения и критического анализа существующих общепринятых подходов предложено авторское определение понятия «инвестиционная безопасность» и авторский подход к ее оценке, основанный на структурном рассмотрении инвестиционной безопасности через составляющие инвестиционного климата (инвестиционный потенциал, инвестиционная активность, инвестиционные риски) и на применении кластерного анализа и рейтингования. Рассмотрена динамика инвестиционной безопасности Украины. Графически прослежено влияние правительственной политики в стране на динамику инвестиционной безопасности. Сделан прогноз развития явления на ближайший год.

Ключевые слова: оценка, безопасность, инвестиционная безопасность, динамика

Рис.: 3. *Библ.:* 15.

Харламова Анна Алексеевна – кандидат экономических наук, доцент, кафедра экономической кибернетики, Киевский национальный университет им. Т. Шевченко (ул. Владимирская, 60, Киев, 01601, Украина)

Email: akharlamova@ukr.net

Introduction. Today, under the impact of objective circumstances the priority place in the system of economic security is occupied by factors of the investment security, which can provide resources for radical modernization of the economy.

Many scientists repeatedly addressed to the concept of «investment security». One of the first scientists, who considered this concept, was O. Baranowskiy: the investment security is achieving of such level of investments, which optimally meet current investment needs of the national economy in terms of structure and taking into account the effective use and return of funds invested. He considered the investment security as the optimal ratio between the size of domestic and

foreign investments for maintaining the national balance of payments surplus [9]. Despite the superficial simplicity, there are still no exact frames and terminological forms for the investment safety as a component of the economic security [6–8; 10; 13; 15]. There is still an open discourse: what is the most appropriate term for «investing» – safety or security.

So **the aim of the paper** is first of all to clear the terminology for investing component of the economic security and to analyse current dynamics of investment safety with further forecasting.

Investment safety: categorical approach. We attempted to build our logic scheme of definitions from the simple to complex, from the small to large. Thus, there is broadly used

definition of security – the degree of protection to safeguard a nation, union of nations, persons or person against danger, damage, loss, and crime [5]. The Institute for Security and Open Methodologies (ISECOM) defines security as «a form of protection where a separation is created between the assets and the threat» [2]. This includes but is not limited to the elimination of either the asset or the threat [3]. As well, there is broadly used definition of safety – the state of being “safe”, the condition of being protected against physical, social, spiritual, financial, political, emotional, occupational, psychological, educational or other types or consequences of failure, damage, error, accidents, harm or any other event which could be considered non-desirable [4]. So we can rephrase latter definitions:

- **security** is the process or means, physical or human, of delaying, preventing, and otherwise protecting against external or internal, defects, dangers, loss, criminals, and other individuals or actions that threaten, hinder or destroy an organization’s “steady state” and deprive it of its intended purpose for being;
- **safety** is the condition of a «steady state» of an organization or place doing what it is supposed to do.

Using this generic definition of safety it is possible to specify the elements of a security program. That gives us ability to surely put the arrow: safety → security. Thereby, to bind term safety (but not security) to the investing process. So through the terminological analysis we came to the thesis: the investment safety is a factor in ensuring of the economic security.

Widely spread is the definition of the **investment secure component of the state** – the level of correlation between the export volume of investments abroad and received investments that meets the needs of the domestic economy and maintains a positive balance of payments [10]. We propose shorter and more exact definition following from the latter analysis: the investment safety is a normative concept. It complies with situation-specific definitions of what is expected and acceptable. Investment safety can be limited in relation to some guarantee or a standard of insurance to the quality and unharmed function of an object, organization or state. The investment safety (IS)– we propose to consider as an investment potential of the state – the level of ability to attract investments and the level of socio-economic development of the state under the influence of investment inflows. So, IS can also be defined as the control of recognized hazards to achieve an acceptable level of investment risk (as for an investor, as for a recipient).

Assessment of the investment safety. Before the assessment of IS, it is necessary to understand what are investment safety indicators. In line, it should be clear the interpretation of such concepts as optimal, threshold and limit value of the IS indicators. The threshold ratio of IS indicator is a warning tool alarming about future security threat. It should be noted that the earlier threats or potential approach towards them will be identified, the better will be identified and implemented measures to prevent their negative impact.

At present, there are two basic approaches to determine the level of security:

- the indicative, based on the definition of limit values of IS indicators;
- the evaluation of hazards threats (call it structured method).

However methodological development and definition of limit and thresholds fields of IS is very weak, and an assessment technique is not diverse in means. All these methods are based on a comprehensive analysis of indicators of economic security with the identification of potential threats; they are used for the integrated assessment of IS with further expert mark of threshold limit. In particular, common to the most methods is the selection of the following parameters:

- investments in fixed assets (ratio to GDP);
- foreign direct investment (ratio to GDP);
- the share of FDI in total investment;
- the net increase in FDI (ratio to GDP).

The demonstrative examples of latter said are:

- InVenture method (Investment Security Index): assess of the state of the IS, namely, the level of stability of the economic system to attract and to domesticate investments aimed at providing expanded reproduction, rational restructuring and technological upgrading of the economy; based on an assessment of 23 indicators that characterize the investment activity, investment climate, economic development level, investment risk and investor expectations [1];
- methodology of assessment of the level of economic security of Ukraine: “investment security” can be defined as a level of domestic and foreign investments (supposing their optimal ratio), which is able to provide long-term positive economic dynamics at the appropriate level of R&D sector, the creation of appropriate innovative infrastructure and innovative mechanism [11].

Based on the latter said, we propose the most exact method of IS assessment that can help to apply the best governing practice for transferring through the increasing of investing to the enhancing of the investment safety and, thus, to move to more strong economic security of the state.

Fully clear, that IS of the host country is constantly under the influence of transformations and changes. IS assessment through the assessment of the investment climate, in fact, is a market instrument for optimizing the flow of capital, based on certain well-defined set of indicators that are analyzed. Taking in account proposed latter definition for IS, here we propose to define the category “investment climate”(IC) – as a system of investment relations, which are shaped under the impact of wide range of interrelated processes of economic, political, social, psychological, innovative, infrastructural, regulatoric, environmental, criminal nature. This generally is reflected:

- as objectively existing capacity of the state (region, industry, enterprise) for investing activity (defined as investment potential (IP));
- as the level of expected return and challenges for investments in the object (investee) (defined as investment risks (IR));
- as existing investment processes in the state (defined as investment activity (IA)).

So we can consider such function: $IS = f(IC) = f(IP, IR, IA)$, and using cluster analysis and rating technique will give the most objective assess of this function [14–15].

Dynamics of the investment safety. Any assessment technique has the aim to give us one line graph for better and clear picture what is happening in the field with further ability to develop analytical conclusions and remarks. The most interesting and novel is not only to compare and to analyse the dynamics of IS trend on the ratio to the threshold line, but to consider during what governing period the increasing/decreasing of IS was happened. It could be rather helpful in building fu-

ture government policy and political conclusions of experts. So if to analyze the dynamics of IS for the case of Ukraine (for the correct, non-subjective conclusions, estimations were made on the base of broadly used in Ukraine method [11]):

$$Lis = I/GDP * 100\%$$

I – sum of capital investments and FDI;

marginal value $Lis \geq 19-25\%$. We can see the general decreasing tendency (fig. 1) – the weakening of the state’s investment safety. However the government changed the tendency that is good signal for the economy – flexibility of the investment activity to the governing technique.

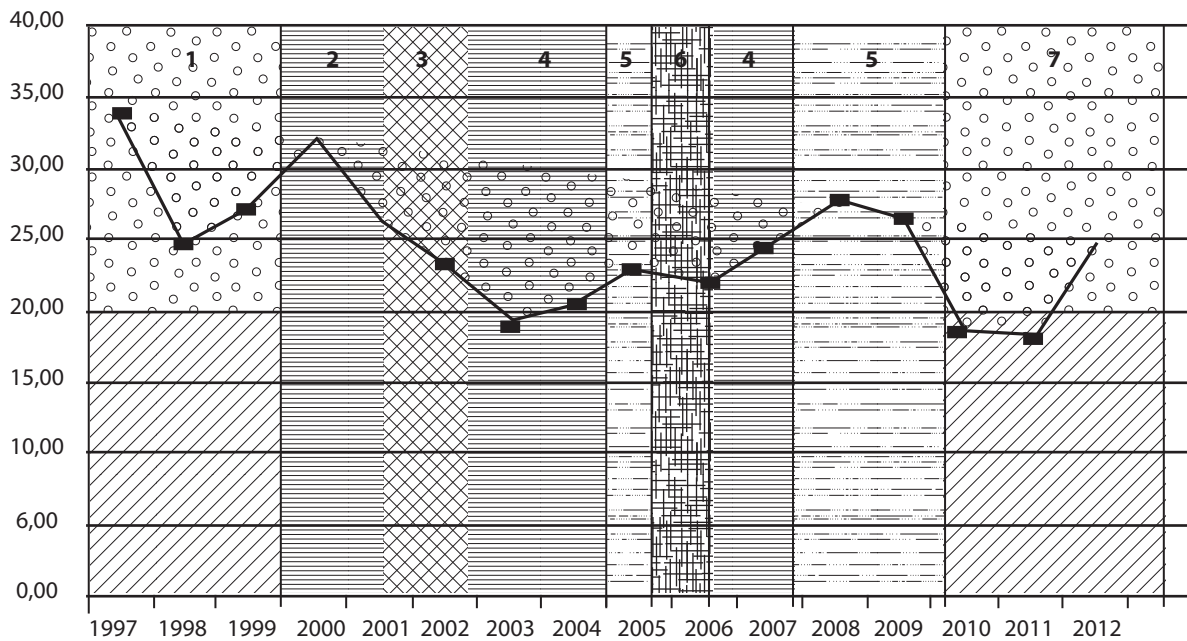

Fig 1. IS level for Ukraine (Lis) %, where the margin line – 19% – red zone,

1 – Pustovoitenko’s government (16/07/97-22/12/99), 2 – Yushchenko’s government (22/2/99-29/05/01), 3 – Kinakh’s government (29/05/01-21/11/02), 4 – Yanukovych’s government (21/11/02-5/01/05; 4/08/06-18/12/07), 5 – Timoshenko’s government (4/02/05-8/09/05; 18/12/07-3/03/10), 6 – Yekhanurov’s government (22/09/05-4/08/06), 7 – Azarov’s government (11/03/10-till now). Data source: [12]

It should be noted that the economic indicators and, accordingly, IS is the real statistics of the economy that more fully characterize the real phenomenon and trends in the economic sphere.

If to move from the estimated indicator to the initial statistics, considered case of Ukraine shows that trend dynamic of foreign direct investments (FDI) has the increasing tendency over the years 1995–2012 (fig. 2), but the increase of the investment indicator is mostly not linear, but a curve like polynomial or exponential one.

This tendency supposed to continue in 2014 as the forecast shows (fig.3), under current model conditions.

Even slight look on the graphs gives the opinion about the co-development and coincide of the investment safety in-

dicators’ dynamic (as assessment indicator as statistics of real inward). However we can consider some lag in the reaction. We assume arguing that the FDI inward statistics considered above is not enough for the description of the investment safety in its complexity, but, in any case, it gives us surely enough evidence to put the hypothesis: the investment safety is forecasted to strengthen in future a few years under current trends.

Conclusion. An important issue of modern investment process is to ensure its safety. Therefore, analysis of the investment safety is an important stage in the detection and evaluation of the investment activities in the state. Thus, the investment component of the economic security determines the initial conditions for the development of investment policy, on the one hand, and it’s result – on the other.

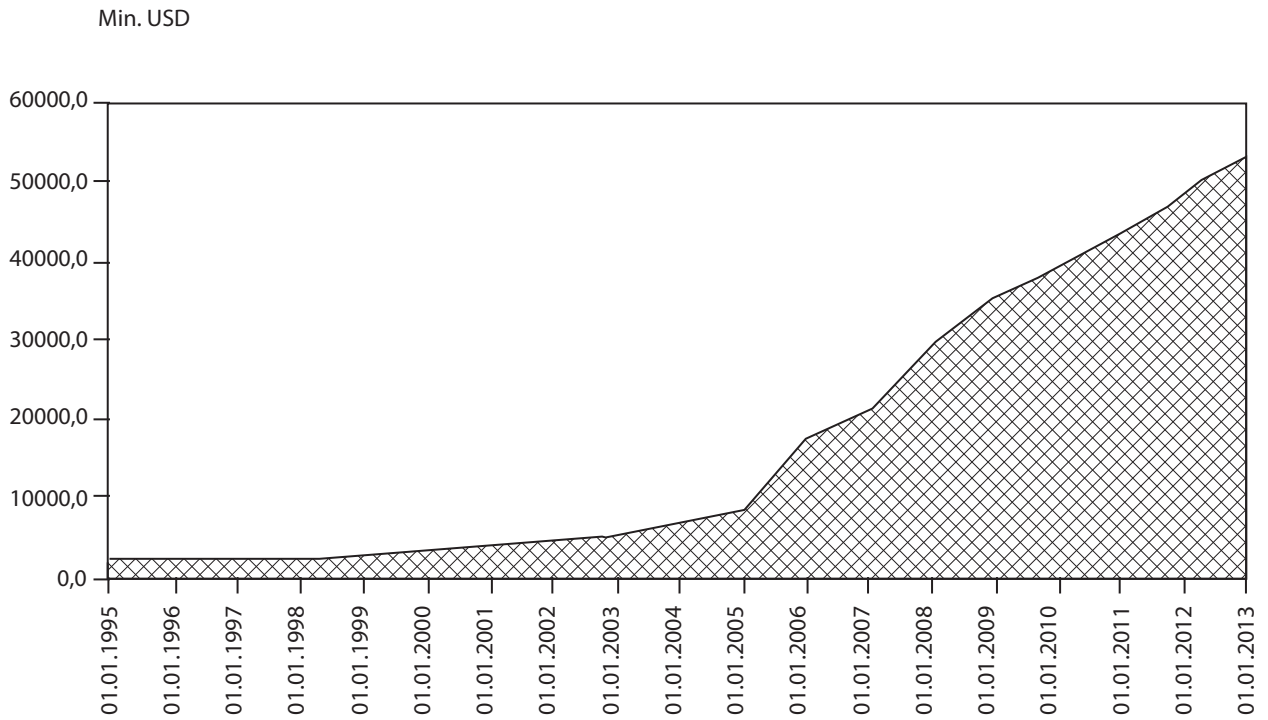

Fig. 2. The dynamics of investment inwards in Ukraine. Data source: [12]

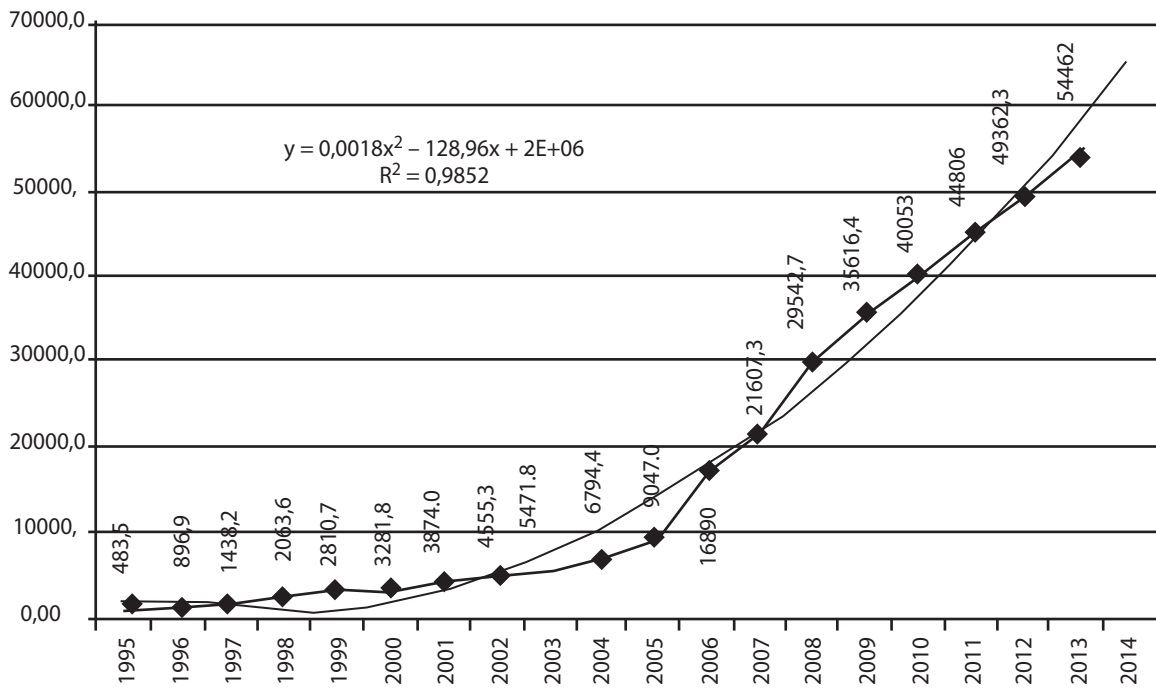

Fig. 3. Forecast: the dynamics of investment inwards in Ukraine. Data source: [12]

REFERENCES

1. In Venture Investment Security Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inventure.com.ua>
2. ISECOM [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.isecom.org/>
3. Oakes Ch. Safety versus Security in Fire Protection Planning [Електронний ресурс]: The American Institute of Architects: Knowledge Communities, May 2009. – Режим доступу: <http://www.aia.org/practicing/groups/kc/AIAB079791>
4. Ronis Sh. Economic Security: Neglected Dimension of National Security? [Електронний ресурс]: Center for Strategic Conferencing Institute for National Strategic Studies by National Defense University Press. - Washington, D.C. - 2011 -130 p. NDU Press. – Режим доступу: <http://www.ndu.edu/press/lib/pdf/books/economic-security.pdf>
5. Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://en.wikipedia.org>
6. Гордиенко Д. В. Основы экономической безопасности государства / Гордиенко Д. В. – М.: Финансы и статистика; ИНФРА-М, 2009. – 8 с.
7. Караева Н. В. Теоретико-методологічні основи дослідження інвестиційної безпеки в системі антикризового управління. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/e...1/Karaeva_109.htm
8. Нарышкин С. Инвестиционная безопасность как фактор устойчивого экономического развития/ С. Нарышкин // Вопросы экономики. – 2010. – №5. – С.16–24.
9. Барановський О. І. Інвестиційна безпека / О. І. Барановський // Фінанси України, 1998, №9. – С. 60–70.
10. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки. Монографія / В. І. Кириленко. – К.: КНЕУ, 2005. – 232 с.
11. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738
12. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
13. Ткаленко С. І. Інвестиційна безпека в умовах глобалізації фінансових ринків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/znpnudps/2010_1/pdf/10tsioff.pdf
14. Харламова Г. О. Формування інвестиційного потенціалу трансформаційної економіки України / Г. О. Харламова // Актуальні проблеми розвитку підприємницької діяльності в Україні. – 2003. – Вип. 3. – С. 132–143.
15. Харламова Г. О. Маркетинг країни: промоушн як засіб реалізації інвестиційної стратегії на рівні регіонів України / Г. О. Харламова // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2004. – Вип. 196. – С. 759–775.

REFERENCES

- Baranovskyi, O. I. «Investytsiina bezpeka» [Investment security]. *Finansy Ukrainy*, no. 9 (1998): 60-70.
- «Economic Security: Neglected Dimension of National Security?» <http://www.ndu.edu/press/lib/pdf/books/economic-security.pdf>.
- Gordienko, D. V. *Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti gosudarstva* [Fundamentals of economic security]. Moscow: Finansy i statistika; INFRA-M, 2009.
- «ISECOM» <http://www.isecom.org/>.
- «In Venture Investment Security Index» <http://www.inventure.com.ua>.
- Karaeva, N. V. «Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhenia investytsiinoi bezpeky v systemi antykrizovoho upravlinnia.» [Theoretical and methodological basis of research investment security in crisis management system.]. www.nbu.gov.ua/e...1/Karaeva_109.htm.
- Kyrylenko, V. I. *Investytsiina skladova ekonomichnoi bezpeky*. [The investment component of economic security.]. Kyiv: KNEU, 2005.
- Kharlamova, H. O. «Formuvannia investytsiinoho potentsialu transformatsiinoi ekonomiky Ukrainy» [Formation of investment potential transformation of economy of Ukraine]. *Aktualni problemy rozvytku pidpriemnytskoi diialnosti v Ukrain*, no. 3 (2003): 132–143.
- Kharlamova, H. O. «Marketynh krainy: promoushn iak zasib realizatsii investytsiinoi stratehii na rivni rehioniv Ukrainy» [Marketing country: promotion as a means of investment strategy at the regional level Ukraine]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky*, no. 196 (2004): 759–775.
- «Metodyka rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy» [Methods of calculating the level of economic security of Ukraine]. http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.
- Naryshkin, S. «Investitsionnaia bezopasnost kak faktor ustoychivogo ekonomicheskogo razvitiia» [Investment security as a factor of sustainable economic development]. *Voprosy ekonomiki*, no. 5 (2010): 16-2.
- Oakes, Ch. «Safety versus Security in Fire Protection Planning» <http://www.aia.org/practicing/groups/kc/AIAB079791>.
- Ofitsiyniy sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. www.ukrstat.gov.ua.
- Ronis, Sh. «Economic Security: Neglected Dimension of National Security?» <http://www.ndu.edu/press/lib/pdf/books/economic-security.pdf>.
- Tkalenko, S. I. «Investytsiina bezpeka v umovakh hlobalizatsii finansovykh rynkiv» [Investment security in a globalized financial markets]. http://www.nbu.gov.ua/e-journals/znpnudps/2010_1/pdf/10tsioff.pdf.
- «Wikipedia» <http://en.wikipedia.org>.

Гончаренко М. Ф.

МЕТОДИ ТА МОДЕЛІ ОЦІНКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ ПОТРЕБ ЕКОНОМІКИ У ВИПУСКНИКАХ ВНЗ

Успішна реалізація державної політики в галузі вищої освіти вимагає визначення потреб ринку робочої сили у фахівцях відповідних категорій та напрямів підготовки. Для цього необхідно прогнозувати як потреби ринку, так і пропозицію, яка формується за рахунок випускників вищих навчальних закладів. Прогнози попиту на ринку праці та пропозиції на ринку освітніх послуг дозволять краще збалансувати економіку країни та покращити якість та обґрунтованість регулятивних заходів.

Ключові слова: державна освітня політика, підготовка фахівців, прогнозування попиту, потреби економіки

Рис.: 4. Табл.: 3. Бібл.: 6.

Гончаренко Михайло Федорович – кандидат економічних наук, докторант, Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (бульв. Дружби народів, 28, Київ, 01103, Україна)

УДК 378:331:338

Гончаренко М. Ф.

МЕТОДЫ И МОДЕЛИ ОЦЕНКИ И ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ПОТРЕБНОСТЕЙ ЭКОНОМИКИ В ВЫПУСКНИКАХ ВУЗОВ

Успешная реализация государственной политики в области высшего образования требует определения потребностей рынка рабочей силы в специалистах соответствующих категорий и направлений подготовки. Для этого необходимо прогнозировать как потребности рынка, так и предложение, которое формируется выпускниками высших учебных заведений. Прогнозы спроса рынка труда и предложения на рынке образовательных услуг позволят лучше сбалансировать экономику страны и повысить качество и обоснованность регулятивных мероприятий.

Ключевые слова: государственная образовательная политика, подготовка специалистов, прогнозирование спроса, потребности экономики

Рис.: 4. Табл.: 3. Библ.: 6.

Гончаренко Михаил Федорович – кандидат экономических наук, докторант, Научно-исследовательский экономический институт Министерства экономического развития и торговли Украины (бульв. Дружбы народов, 28, Киев, 01103, Украина)

UDC 378:331:338

Goncharenko M. F.

METHODS AND MODELS OF ASSESSING AND FORECASTING NEEDS OF ECONOMY IN GRADUATES FROM HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article states that successful realisation of state policy in the field of higher education requires identification of requirements of the labour market in specialists of relevant categories and directions of training. This needs preliminary forecasting both market demands and supplies, which are formed with graduates of higher educational establishments. Forecasts of labour market demand and education services market supply would allow better balance of the country economy and increase of quality and justification of regulatory measures.

Keywords: state education policy, training of specialists, forecasting demand, needs of economy.

Рис.: 4. Табл.: 3. Библ.: 6.

Goncharenko Mikhail F. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, The Economic Research Institute of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (bulv. Druzhby narodiv, 28, Kyiv, 01103, Ukraine)

Актуальною проблемою розвитку національної економіки є наявність дисбалансу між реальними потребами ринку праці в фахівцях певних компетентностей і пропозицією, що формується вищими навчальними закладами у вигляді випускників ВНЗ. Наслідком цього є існування певних диспропорцій на ринках праці та освітніх послуг, зокрема, перенасиченість фахівцями з вищою освітою за певними напрямками підготовки. Такі проблеми притаманні не тільки Україні та країнам СНД, але й ринкам праці держав Європи, США та інших країн, і тому вважаються глобальними. Основною причиною подібної ситуації в нашій країні є відсутність дієвої системи державного прогнозування та стратегічного планування потреб ринку праці у певних фахівцях та підготовки спеціалістів ВНЗ, побудованої на єдиних концептуальних засадах. Успішна реалізація державної політики в галузі вищої освіти неможлива без використання сучасних методів та розробки моделей прогнозування попиту на фахівців певного рівня та напряму освіти.

Оцінку якості функціонування системи планування підготовки фахівців надає ринок праці шляхом забезпе-

чення випускників роботою на посадах відповідно до напрямку та рівня їх кваліфікації. Тобто, ступінь відповідності пропозиції попиту – це і є критерій ефективності функціонування системи підготовки фахівців. Зв'язок між елементами системи планування підготовки фахівців, наведений на рис. 1.

Ефективність функціонування системи планування підготовки фахівців безпосередньо визначається глибиною дисбалансу між потребами економіки у фахівцях та кількістю і якістю випускників ВНЗ за напрямками підготовки. Тому під час прогнозування необхідно виділяти сторону попиту, представлену ринком праці, та сторону пропозиції, представлену системою освіти, зокрема, вищими навчальними закладами. Традиційно попиту приділяється більше уваги, проте моделі пропозиції навіть у розвинених країнах з'явилися нещодавно через брак детальної інформації про вхідні і вихідні потоки на ринку праці [4]. Аналіз літературних джерел [1–6] дозволив визначити основні методи прогнозування потреби в підготовці фахівців та кількості випускників (рис. 2).

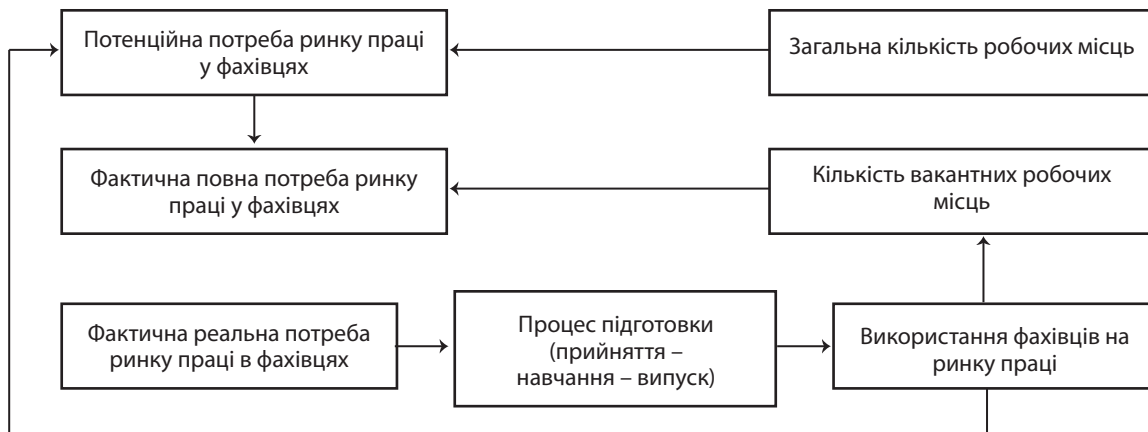

Рис. 1. Система планування підготовки фахівців

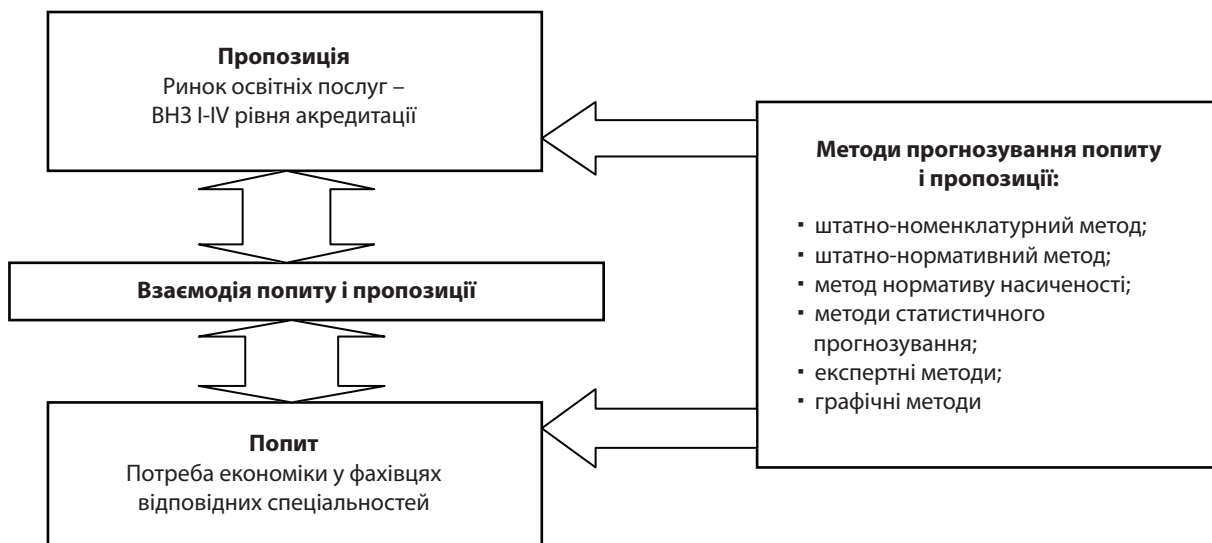

Рис. 2. Основні методи прогнозування попиту та пропозиції фахівців

Незважаючи на відмінності у механізмах функціонування ринку праці та ринку освітніх послуг, ключовим елементом їх поєднання є необхідність проведення сумісних досліджень за напрямками, наведеними на рис. 3. Тільки за умови, що ВНЗ будуть задовольняти поточні й майбутні потреби ринку праці на підставі надання їм своєчасної інформації про зміну цих потреб, ми можемо говорити про дієвість та ефективність системи планування підготовки фахівців.

Інструментом визначення майбутніх потреб ринку праці та випуску фахівців певних спеціальностей ВНЗ є різноманітні методи прогнозування (рис. 2).

Так, для визначення розміру та структури потреби у фахівцях використовують штатно-номенклатурний та штатно-нормативний методи [1]. Штатно-номенклатурний метод використовується у великих корпораціях і базується на існуючій структурі посад, чим звужує дійсну потребу до цих посад, хоча в кожний момент часу може виявитися, що розвиток корпорації вимагає іншої структури кадрів. Таких змін вказаний метод передбачити не в змозі. Штатно-

нормативний метод базується на нормативах, в яких врахований обсяг певних робіт, які має виконувати фахівець, що буде обіймати певну посаду. Це вимагає високого рівня розвитку нормування праці, пов'язано з необхідністю створення відповідного підрозділу, що також може бути здійснене лише на великих фірмах.

Але обидва вказаних методи придатні лише для планування короткострокової потреби. Для визначення потреби на довгий, наприклад – п'ятирічний термін, більш доцільним є використання методу нормативів насиченості. Ці нормативи визначають співвідношення посад, що вимагають праці на них фахівців певних спеціальностей, до планової чисельності персоналу фірми, яка визначається масштабами її діяльності.

Найбільш формалізоване оцінювання потреби у фахівцях дозволяють здійснити статистичні методи та прогностичні моделі (табл. 1).

Подібний перелік складових та показників дає розширену характеристику потреб у фахівцях та відповідної пропозиції. Проте, наведені моделі прогнозування потреб у

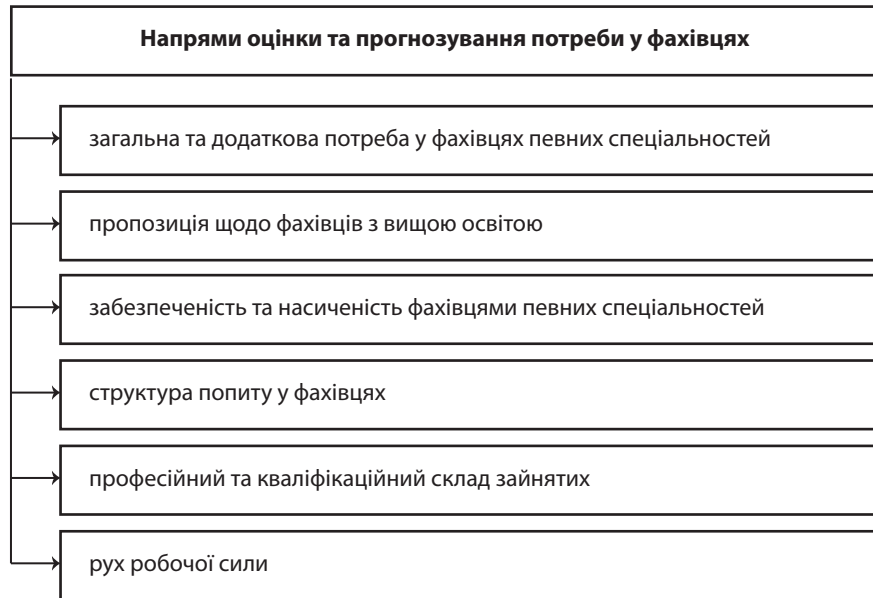

Рис. 3. Напрямки оцінки та прогнозування попиту та пропозиції на фахівців з вищою освітою

Таблиця 1

Статистичні моделі прогнозування потреби в фахівцях різних рівнів освіти

Назва показника	Формула для розрахунку
1	2
<i>Визначення якісної складової потреби в фахівцях</i>	
Коефіцієнт насиченості	$K_{нас} = \frac{\text{чисельність зайнятих фахівців (ЧФ)}}{\text{загальна чисельність фахівців (ЧЗ)}}$
Динаміка середнього по території рівня освіти	$ЧФ = ЧН \cdot d_{тр} \cdot d_{зН} \cdot d_{СП} \cdot d_{ГЛ}$ чисельність фахівців певного регіону (ЧФ), виходячи з чисельності населення (ЧН), обумовлюється часткою трудових ресурсів в ЧН ($d_{тр}$), часткою зайнятих в трудових ресурсах ($d_{зН}$), часткою осіб з вищою освітою серед зайнятих ($d_{во}$), часткою осіб певною спеціальності серед зайнятих фахівців з вищою освітою ($d_{сп}$), часткою осіб певної спеціальності зайнятих в певній галузі до загальної кількості таких фахівців ($d_{ГЛ}$)
Стандартизований показник насиченості для окремої області	$H_i^{станд} = H_i^{міс} d^{міс} + H_i^{сіл} d^{сіл}$ де: H_i – рівень насиченості фахівцями для міських та сільських мешканців i -ї області; d – питома вага міського та сільського населення по Україні в цілому
Спеціалістомісткість	$\text{спеціалістомісткість} = \frac{\text{кількість посад, для виконання певних функцій на яких потрібні фахівці певної спеціальності}}{\text{рівень кінцевого техніко-економічного показника діяльності фірми, який залежить від обсягів праці, витрачених фахівцями щодо певної функції}}$
<i>Цільовий підхід при прогнозуванні потреби в фахівцях</i>	
Регресійні рівняння, побудовані за даними передпрогнозного періоду	$y = f(x_i) + \varepsilon,$ де: y – чисельність зайнятих фахівців, x_i – чинники, які формують їх структуру та чисельність, ε – складова, яка враховує вплив всіх інших чинників, не врахованих у x_i
Причинно-часова модель	$y = f(x_i, t) + \varepsilon,$ де: t – враховує вплив чинників, які змінюються пропорційно часу
Логістична функція	$y = A + e^{a+bt+ct},$ де: y – коефіцієнт насиченості фахівцями, A – його граничний рівень, x – чинник, що впливає на коефіцієнт насиченості, t – враховує вплив інших чинників, які змінюються пропорційно часу

1	2
Матриця питомих ваг, в якій рядки характеризують динаміку питомих ваг за спеціальностями, а стовпчики – структуру освітньо-кваліфікаційних напрямків.	Для кожної спеціальності визначається залежність її питомої ваги від чинника t , внаслідок чого отримується сукупність лінійних рівнянь виду: $d_m = f(t),$ де: d_m – питома вага m -ї спеціальності серед фахівців певного напрямку
<i>Характеристика досягнутого рівня спеціалізації підготовки фахівців</i>	
Забезпечення потреб регіону за рахунок підготовки фахівців у ВНЗ регіону	$K_{заб}^{ki} = \frac{\sum B_{ki}}{\Pi_k},$ де: B_{ki} – чисельність фахівців k -ї спеціальності, які закінчили ВНЗ, що знаходиться в i -му регіоні і в тому ж регіоні протягом 3-х років працевлаштувалися за фахом; Π_k – попит у i -му регіоні на фахівців k -ї спеціальності
Забезпечення потреб регіону за рахунок фахівців, що походять з цього ж регіону та отримали освіту у ВНЗ цього ж регіону	$K_{заб.i}^{ki} = \frac{\sum B_k^i}{\sum B_k},$ де: B_k^i – чисельність працюючих фахівців k -ї спеціальності, що походять з i -го регіону та закінчили ВНЗ, розташований в цьому ж регіоні; B_k – чисельність фахівців k -ї спеціальності, які отримали вище освіту у вузах i -го регіону
Коефіцієнт збереження контингенту студентів	$K_{збер}^k = \frac{B_{kt}}{C_{k(t-1)}},$ де: B_{kt} – чисельність фахівців k -ї спеціальності, що закінчили ВНЗ у t -му році; $C_{k(t-1)}$ – чисельність студентів k -ї спеціальності, що прийняті до ВНЗ у $(t-1)$ році
<i>Оцінювання відповідності якості підготовки фахівців (роботи ВНЗ) вимогам ринку</i>	
Використання наявного контингенту фахівців за чисельністю	$K_1 = \frac{\text{чисельність фахівців з вищою освітою, які працюють на посадах, для заміщення яких у працівників має бути така освіта}}{\text{чисельність зайнятих фахівців з вищою освітою}}$
Використання робочого часу фахівців	$K_2 = \frac{\text{час, який фахівці з вищою освітою витрачають на виконання функцій, які вимагають знань такого рівня}}{\text{витрати робочого часу фахівців}}$
Інтегральний коефіцієнт використання фахівців	$K_3 = K_1 \cdot K_2$
Коефіцієнт резерву використання фахівців (частка нерационально зайнятих фахівців)	$K_4 = \frac{\text{чисельність фахівців з вищою освітою, які працюють на посадах, заміщення яких не потребує наявності у працівників такої освіти}}{\text{чисельність зайнятих фахівців з вищою освітою}} = 1 - K_1$
Показники використання випускників ВНЗ	$K_{в.в.в.} = \frac{\text{чисельність випускників ВНЗ, які через 3 роки після закінчення вузу працюють на посадах, для заміщення яких у працівника має бути } i \text{ - а спеціальність}}{\text{чисельність зайнятих випускників ВНЗ через 3 роки після закінчення ними ВНЗ}} = \frac{M_{cij(t+3)}}{M_{м.п.(t+3)}}$
Різномірна характеристика процесу використання випускників ВНЗ	$K_{в.в.в.} = \frac{M_{cij(t+3)}}{M_{cij}} \cdot \frac{M_{cij}}{M_{в.о.}} \cdot \frac{M_{в.о.}}{M_{с.о.}} \cdot \frac{M_{с.о.}}{M_{м.п.(t+3)}},$ де: $M_{cij(t+3)}$ – чисельність випускників ВНЗ, які через 3 роки після закінчення ВНЗ працюють на посадах, що вимагають наявності освіти: 1) M_{cij} – j -го освітнього напрямку; 2) $M_{в.о.}$ – вищої освіти 3-4 рівня; 3) $M_{с.о.}$ – вищої освіти
Узагальнююча характеристика відповідності підготовки фахівців в певному вузі вимогам ринку праці	$K_{ИТ} = \frac{M_{cij(t+3)}}{C_{k(t-1)}} = \frac{B_{kt}}{C_{k(t-1)}} \cdot \frac{M_{м.п.t}}{B_{kt}} \cdot \frac{M_{cij}}{M_{м.п.t}} \cdot \frac{M_{cij(t+3)}}{M_{cij}},$ де: $M_{м.п.t}$ – чисельність випускників ВНЗ, які працевлаштувалися у рік закінчення ВНЗ

підготовці фахівців є узагальненими, а також їх доволі важко перевірити на практиці. Ще одним вагомим недоліком є відсутність перевірки якості наведених моделей.

Питання прогнозування потреби у підготовці фахівців певних спеціальностей для потреб національної економіки є вельми актуальними для будь-якої держави. Насамперед вони досліджуються на рівні міністерств. Так, прикладом цього є «Методичні рекомендації щодо визначення відповідності обсягів та професійно-кваліфікаційної структури підготовки кадрів у навчальних закладах відповідно до потреб регіонального ринку праці», які розроблені Науково-дослідним інститутом соціально-трудова відносин Мінсоцполітики України [3].

Згідно з цією методикою ефективність управління підготовкою фахівців визначається коефіцієнтом збалансованості попиту та пропозиції кадрів (K_b), підготовлених у системі навчальних закладів за наступними формулами:

- 1) Інтегральний коефіцієнт збалансованості попиту та пропозиції робочої сили, підготовленої у навчальних закладах (K_b):

$$K_b = K_{cz} + K_{nmo} \times (1 - K_{pn} - K_{ov}) \times (1 - K_c).$$

- 2) Інтегральний коефіцієнт збалансованості без застосування коефіцієнта самозайнятості (K_c):

$$K_b = K_{cz} + K_{nmo} \times (1 - K_{pn} - K_{ov}).$$

Технологія проведення розрахунків визначення K_b передбачає розрахунок переліку показників, що наведено в табл. 2.

Наведена методика дозволяє визначити поточну збалансованість попиту та пропозиції фахівців на регіональному ринку, але контур прогнозування потреби у підготовці кадрів за цією методикою є недостатньо розробленим.

Окремий інтерес викликають графічні методи прогнозування попиту на освітні послуги. Прогнозування майбутнього рівня попиту на окремі напрямки та спеціальності підготовки в роботі [5] пропонується проводити на основі графічної моделі, яка містить також елементи експертного оцінювання. Загальний попит на освітні послуги пропонується розглядати як сукупність трьох складових – попиту з боку абітурієнтів, організацій-роботодавців і держави (рис. 4).

Величини X , Y , Z оцінюються за бальною шкалою від 0 до 1; при цьому низьким вважається попит, оцінений в межах від 0 до 0,49 балів, високим — від 0,5 до 1 бала.

Рівень попиту з боку підприємств-роботодавців (X) визначається через кількість вакантних місць на ринку праці для випускників університетських комплексів певних спеціальностей та напрямів підготовки. Рівень попиту з боку держави (Y) виражає обсяг державного замовлення на підготовку фахівців, рівень попиту з боку абітурієнтів (Z) характеризується конкурсом при вступі в освітній заклад на певні спеціальності та напрямки.

Після проведення бальної оцінки за фактичними даними для кожної конкретної спеціальності визначається область моделі, яка характеризує ситуацію, що склалася на певному сегменті ринку (табл. 3).

На підставі проведеної оцінки та прогнозу попиту формується стратегія розвитку напрямів підготовки фахівців та пропонується комплекс заходів для досягнення поставлених стратегічних завдань. Але, на жаль, кількісний прогноз попиту на фахівців окремих спеціальностей розробити за наведеною моделлю не виявляється можливим.

Необхідність в прогнозній оцінці підготовки фахівців певних спеціальностей диктується низкою обставин, пов'язаних з особливостями соціально-економічного розвитку країни, найважливішими з яких є:

- демографічний спад, що містить загрозу дефіциту робочої сили і надлишку навчальних місць в установах системи вищої освіти;
- зростаюча незбалансованість між попитом на робочу силу та її пропозицією в професійно-кваліфікаційному розрізі;
- невідкладність науково-технологічних перетворень в усіх галузях і сферах господарської діяльності (без чого неможливий перехід на інноваційний шлях розвитку).

Хоча система вищої освіти України продемонструвала наявність потенційних адаптивних якостей, що дозволяють пристосовуватися до ринкових умов, що перманентно змінюються, в ній зберігається чимало старих проблем, накопичуються нові. До основних з них належать: невідповідність масштабів і професійної структури випускників навчальних закладів потребам ринку праці; відсутність змістовного та організаційного взаємозв'язку між різними рівнями професійної підготовки; порушення необхідних пропорцій у випуску фахівців вищого, середнього рівня освіти і кваліфікованих робітників. Причому все це відбувається на тлі негативної тенденції зниження якості професійної підготовки при масовому охопленні молоді вищою освітою, що пов'язано із занадто швидким збільшенням кількості філій вищих навчальних закладів, розширенням мережі недержавних вузів тощо.

Враховуючи наведене вище, метою державної політики в галузі вищої та професійної освіти повинно бути забезпечення гарантії надання громадянам рівних прав на отримання бажаного фаху з врахування позиції держави і суспільства, пов'язаної з випуском фахівців за спеціальностями, тимчасово не популярними серед абітурієнтів, але стратегічно важливими для економіки країни. Ця мета може бути ефективно досягнута за допомогою застосування методів прогнозування потреб ринку праці у фахівцях та пропозиції фахівців з боку вищих навчальних закладів. Якісне прогнозування дозволить проводити планування розвитку системи вищої освіти та заходів щодо балансування попиту та пропозиції на ринку кваліфікованої праці.

Розрахунок показників для визначення відповідності обсягів та професійно-кваліфікаційної структури випускників навчальних закладів потребам регіонального ринку праці

Зміст показника	Розрахунок та умовні позначення
Коефіцієнт реального працевлаштування випускників навчальних закладів ($K_{рп}$)	$K_{рп} = \frac{Ч_{рп}}{Ч_{в}}$ <p>де $Ч_{рп}$ – середньорічна (за останні два роки, що передують розрахунковому) чисельність реально працевлаштованих випускників навчальних закладів у відповідному місті (районі) за отриманими професіями (фахами); $Ч_{в}$ – середньорічна (за останні два роки, що передують розрахунковому) чисельність випускників навчальних закладів за певною професією (фахом)</p>
Коефіцієнт об'єктивного вибуття випускників навчальних закладів з професійного сегмента регіонального ринку праці за професіями (посадами, професійними назвами робіт) та фахами ($K_{ов}$)	$K_{ов} = \frac{Ч_{з} + Ч_{д} + Ч_{нз} + Ч_{м}}{Ч_{в}}$ <p>де: $Ч_{з}$ – середньорічна (за останні два роки, що передують розрахунковому) чисельність випускників навчальних закладів за певною професією (посадою, професійною назвою роботи) та фахом, призваних до Збройних Сил України; $Ч_{д}$ – середньорічна (за останні два роки, що передують розрахунковому) чисельність випускниць навчальних закладів за певною професією (посадою, професійною назвою роботи) та фахом, які вибули з професійного сегмента регіонального ринку праці із причин декретної відпустки та відпустки з догляду за дітьми; $Ч_{нз}$ – середньорічна (за останні два роки, що передують розрахунковому) чисельність випускників навчальних закладів за певною професією (фахом), які вступили до інших навчальних закладів; $Ч_{м}$ – середньорічна (за останні два роки, що передують розрахунковому) чисельність випускників навчальних закладів за певною професією (фахом), які змінили (тимчасово чи на постійній основі) місце проживання у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість та з інших причин</p>
Коефіцієнт урахування можливої самозайнятості випускників навчальних закладів за професіями (фахами) ($K_{с}$)	$K_{с} = \frac{P_{с}}{100}$ <p>де: $P_{с}$ – рівень можливої самозайнятості випускників навчальних закладів за певною професією, фахом</p>
Коефіцієнт співвідношення середнього значення чисельності незайнятих кваліфікованих робітників та фахівців за професіями (посадами, професійними назвами робіт) та фахами та їх потреби на фіксованому регіональному ринку праці ($K_{цз}$)	$K_{цз} = \frac{Ч_{б}}{Ч_{п}}$ <p>де: $Ч_{б}$ – середнє значення показника щодо чисельності незайнятих кваліфікованих робітників та фахівців за певною професією (посадою, професійною назвою роботи) та фахом, які перебували на обліку в центрі зайнятості за останні два роки, що передують розрахунковому; $Ч_{п}$ – середнє значення показника щодо потреби підприємств та організацій міста (району) в працівниках за певною професією (посадою, професійною назвою роботи) та фахом за останні два роки, що передують розрахунковому</p>
Коефіцієнт співвідношення планової чисельності випускників навчальних закладів на розрахунковий рік за професіями та фахами та середнього значення показника потреби фіксованого регіонального ринку праці у кваліфікованих робітниках та фахівцях за професіями (посадами, професійними назвами робіт) та фахами ($K_{пмо}$)	$K_{пмо} = \frac{Ч_{вп}}{Ч_{п}}$ <p>де: $Ч_{вп}$ – планова чисельність випускників навчальних закладів на розрахунковий рік за певною професією (фахом), осіб</p>

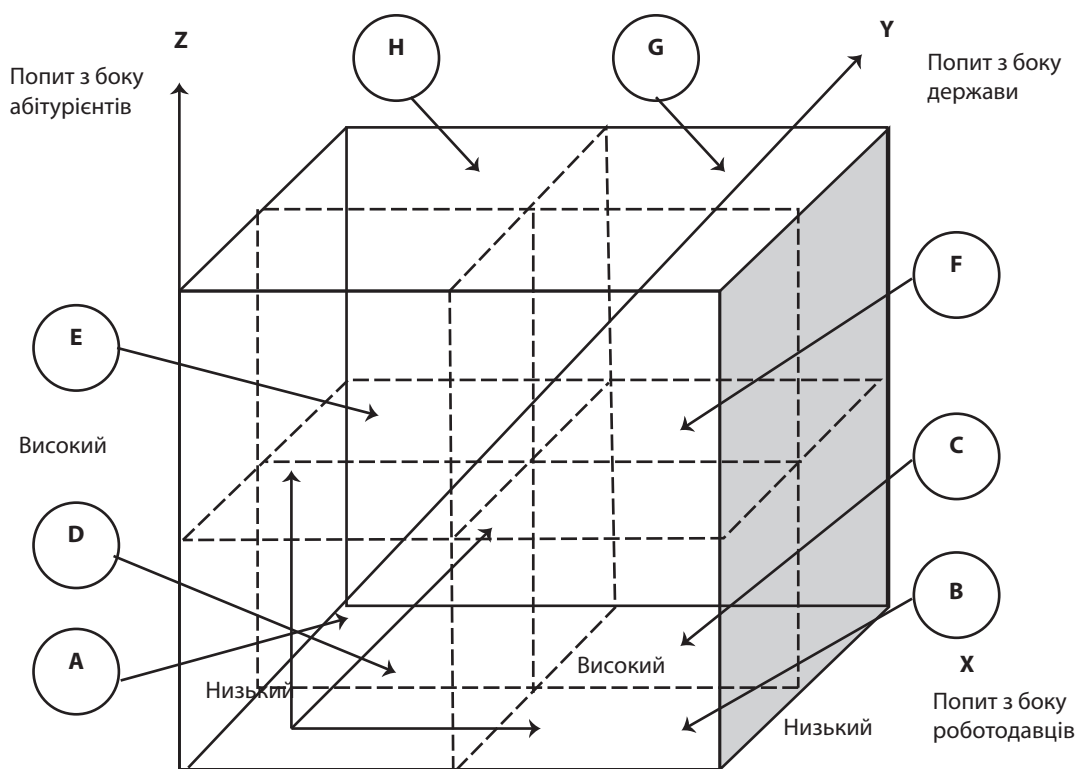

Рис. 3. Графічна модель прогнозування попиту на освітні послуги [5]

Таблиця 3

Характеристика областей графічної моделі прогнозування попиту на освітні послуги

Назва області	Характеристика
1	2
А «болото»	За своїми характеристиками схожа на область «собаки» матриці БКГ. Низький рівень попиту на освітні продукти і послуги з усіх боків при аналогічних прогнозах дозволяє говорити про безперспективність даних напрямів підготовки та про можливість закриття даних спеціальностей, або – про необхідність вживання термінових заходів по придбанню більш вигідною конкурентної позиції на ринку.
В «гидкі каченята»	Напрямки, що потрапили в область В, певною мірою подібні до «знакам питання» в матриці БКГ, оскільки високому рівню попиту з боку підприємств і організацій-роботодавців не відповідає низький рівень попиту з боку абітурієнтів на дані напрямки підготовки. Слід приділити пильну увагу освітнім послугам, що потрапили в дану область. У разі прийняття заходів щодо залучення абітурієнтів дані напрямки можуть переміститися в область «прибуткового місця» (область F) і далі – в область «золотої жили» (область G).
С «бридкі каченята – патріоти держави»	Позиція області С характеризується певною підтримкою держави при існуючих низькому рівні попиту з боку абітурієнтів та високому рівні попиту на випусників. До даної області належить велика група інженерних спеціальностей, на які як і раніше низький абітурієнтський конкурс при зростаючому попиту на фахівців інженерного профілю на ринку праці.
D «патріоти держави»	Характеризує позицію на ринку таких напрямів підготовки, які не користуються попитом ні з боку абітурієнтів, ні боку підприємств-роботодавців, але на них є певне держзамовлення. Найчастіше, це морально застарілі і не відповідають сучасним вимогам спеціальності. Крім того, це можуть бути освітні послуги, які перебувають на стадії зародження, перспективність яких відома тільки державі.
E «торгівля ілюзіями»	Відображає таку ситуацію на ринку, коли попит на освітні послуги з боку абітурієнтів значно перевищує попит на випусників відповідних напрямів підготовки на ринку праці. При цьому попит з боку держави також не високий. Як правило, це модні на ринку напрями підготовки: юриспруденція, економіка, фінанси, менеджмент.

1	2
Ф «прибуткове місце»	За своїми характеристиками в цілому схожа на область Г, за винятком того, що попит з боку держави тут знаходиться на низькому рівні. Це досить вигідна позиція на ринку з великим ступенем узгодженості інтересів суб'єктів ринку праці та освітніх послуг.
Г «золота жила»	Це найбільш приваблива область з точки зору ступеня узгодження потреб суб'єктів, як правило, це позиція лідера на ринку.
Н «державна торгівля ілюзіями»	Характеризує конкурентну позицію з високою оцінкою конкурентного статусу з державно-правової точки зору і з позиції суб'єктів ринку освіти. У даній області, як правило, виявляються спеціальності та напрями підготовки (або цілий навчальний заклад, що проводить підготовку по одній групі спеціальностей), які раніше знаходилися в області Г, оскільки високий попит з боку абітурієнтів може згодом обернутися надмірною кількістю випускників, не затребуваних на ринку праці. Для цієї групи напрямків необхідно встановлення відповідності кількості випускників і структури їх напрямів підготовки структури вакантних місць на ринку праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасименко С. С. Статистика ринків / С. С. Герасименко, В. І. Карпов, Н.О. Парфенцева, // К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2010. – 863 с.
2. Кохно П. Работу над методикой прогнозирования потребности в кадрах надо продолжать / П. Кохно, Т. Подколзина // Человек и труд. – 2009. – № 9. – С. 48–50.
3. Методичні рекомендації щодо визначення відповідності обсягів та професійно-кваліфікаційної структури підготовки кадрів у навчальних закладах відповідно до потреб регіонального ринку праці. – Луганськ: Видавництво ДУ НДІ СТВ, 2010. – 37 с.
4. Парфьонова Л. Г. Прогнозування необхідної чисельності фахівців з вищою освітою / Л. Г. Парфьонова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/parfonova-l-g-prognozuvannya-neobhidnoyi-chiselnosti-fahivtsiv-z-vischoyu-osvitoiu>
5. Перминова О. М. Модель оценки спроса на образовательные услуги университетского комплекса / О. М. Перминова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: conference.osu.ru/assets/files/conf_info/conf3/19.pdf
6. Стеблюк Н. Ф. Підходи щодо визначення перспективної потреби у фахівцях з вищою освітою / Н. Ф. Стеблюк // Економічний вісник Донбасу – 2010. – № 1(19). – С. 30–34.

REFERENCES

- Herasymenko, S. S., Karpov, V. I., and Parfentseva, N. O. *Statystyka rynkiv* [Statistics markets]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 2010.
- Kokhno, P., and Podkolzina, T. «Rabotu nad metodikoy prognozirovaniia potrebnosti v kadrah nadto prodolzhat» [The work on the methodology of forecasting staffing requirements necessary to continue]. *Chelovek i trud*, no. 9 (2009): 48–50.
- Metodychni rekomendatsii shchodo vyznachennia vidpovidnosti obsiahiv ta profesiino-kvalifikatsiinoi struktury pidhotovky kadriv u navchalnykh zakladakh vidpovidno do potreb rehionalnogo rynku pratsi* [Guidelines for determining compliance with the scope and structure of vocational qualification training in schools according to the needs of the regional labor market]. Luhansk: DU NDI STV, 2010.
- Parfyonova, L. H. «Prohnozuvannya neobkhidnoi chyselnosti fakhivtsiv z vyshchoiu osvitoiu» [The prediction of the required number of specialists with higher education]. <http://intkonf.org/parfonova-l-g-prognozuvannya-neobhidnoyi-chiselnosti-fahivtsiv-z-vischoyu-osvitoiu>.
- Perminova, O. M. «Model otsenki sprosa na obrazovatelnye uslugi universitetskogo kompleksa» [The model estimates of the demand for educational services of the university complex]. conference.osu.ru/assets/files/conf_info/conf3/19.pdf.
- Stebliuk, N. F. «Pidkhody shchodo vyznachennia perspektyvnoi potreby u fakhivtsiakh z vyshchoiu osvitoiu» [Approaches to identify prospective demand for specialists with higher education]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 1(19) (2010): 30–34.